

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

~~Handwritten scribbles~~
~~Handwritten scribbles~~

21.1.1944

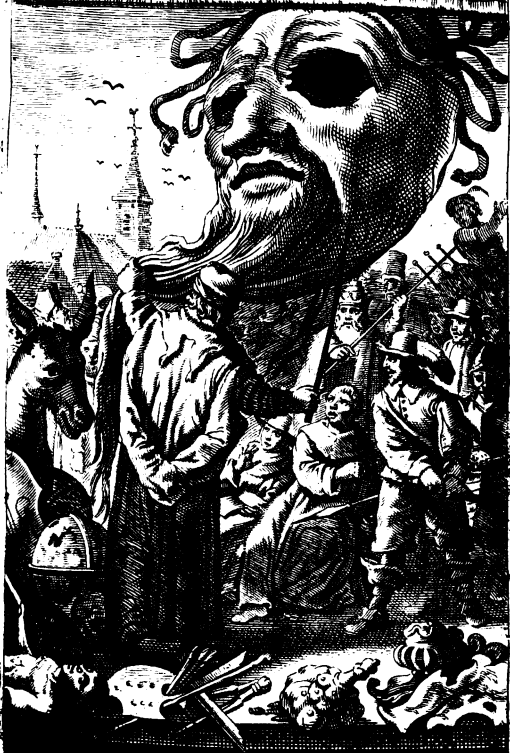
0 60-3570

01 1127 4064 UB AMSTERDAM

H. K. AGRIPPA
VAN DE IDELHEID
Der Weetenschappen

delin.

R. a. Peetm Sculpt

HENRIK KORNELIS

A G R I P P A

V A N N E T T E N H E Y M ;

Van de

Onzekerheid en Ydelheid

D E R

Wetenschappen en Konsten

Uit het Latijn in Hollandsch overgezet ;

Van nieuws overzien , ende vermeerdert met
het Leven van *Agrippa*, getrokken voor
het meerendeel uit des zelfs Brie-
ven en Schriften.

Door J. O U D A A N.

Tot R O T T E R D A M ,

Ter Drukkerij van J O A N N E S
N A E R A N U S 1661.

*Zo straalt AGRIPPAAS beeld, die, rijk van geest en kracht,
Staats-kunde, dapperheid, en wijsheid van vermogen
Van Vorsten-gunst gevleijd, en hoog in top gebracht,
Klaagt wierd verwaarelooft, en vleyende bedrogen;
Doch hoe die Hofwind waaj, of op AGRIPPA storm,
Het hert blijft even groot, en vult zyn eygen vorm.*

C. Soffken del.

R. a. Puffen sculp.

DEN EERWAARDIGEN MAN,

Den Heere

AUGUSTYN FURNAAR,

Borger te Genua, wenscht

HENRIK KORNELIS

A G R I P P A

Van Nettenheym, veel heyls.

BY mijn zelven bezinnende
(Alleroprechtste *Augustijn*,
die door ijver van welda-
digheid, mij voor eeuwig
ter dankschuldigheid aan u
verbonden hebt) met wel-
ken dienst, met welke eer-
bewijzing, met welk pand,
ofte met welke doorwrochtheid des ver-
stands, ik deze eerbieding mijns gemoeds aan
u betuigen zoude, was mijn op-zet u met ee-
nig zuiver en groot geschenk (na dien gij der
zuiversten en grootsten waardig zijt) te ver-
eeren, en eenige Bocken, zoo met cieraelijker
volkomenheid van reden, als met rijker waar-
dij van zaken, en eene allerdeftigste wichtig-
heid van zin-spreuken; van de allerinnigste
kernen, beide des Goddelijken en Mensche-
lijken

lijken letter-weets, u op te dragen : maar dewijl ik te zulker mijner opzet, zoo van geleerdheid en verstand veel te licht val', als ook het zelve met spraak-vloeiendheid, en zinlijkheid van rede, met al t'oneve stappen volge, zoo heb' ik niet in 't huisraad mijns vernufts, 't geen ik aanbieden kan, dan *een overdadige weetnietigheid*; en zelve mijn vernuft leit, door de veronwaardiging mijnes *Luk-staats, ter neder geworpen, zoo zeer, dat ik uit zelf de veronwaardiging, bijkans, met die *Trojaansche Hekuba* in een Hond verandert ben, en om wel te spreken gansch geene krachten hebb', en vorders niet en kan, dan bijten, aanbassen, gnarren, en schelden : en dus gesteld, heb ik deze dagen herwaarts, een genoeg wijdluftig Boek-deel geschreven, en 't zelve 't Op-schrift toegevoegt, *Van de Onzekerheid en Idelheid der Wetenschappen*, in 't welke ik zoo op dien geheelen *Reuzenkrijg* der Wetenschappen en Konsten gebast, en alle die onbeschoftste Jagers der Wetenschappen en Konsten zoo met ingezette beten en hauwen getornt hebbe, dat zoo meenigmaal ik het zelve werk weder kome te bezien, ik zelf mij verwonder' dat ik zulk een Hond in een Mensch ben, en dien niets hondachtigs ontbreekt, behalven alleen het quispelstartig vleien, schoon eenen Hoveling zoo

zeer van nooden : Op dat ik echter uwes Eerwaardigheids niet ongedachtig schijne, terwijl ik, u-waardige en uit de schatten der Wetenschappen voort gelangde uitdijgende geschenken niet kan toebrengen, ten minste uit deze mijne winkel van weetnietigheid en veronwaardiging, draag ik u, tot een staal mijner eerbinding t'u-waarts, deze *Cynische Redevoering* op; met deze beschenk ik u; deze schik ik u in toe-eigening; de grootheid mijner neiging t'u-waarts gaarne poogende te betoonen, en hoe wakkeren Wachter, hoe omzichtigen Spie, hoe stouten Soldaat, hoe groothartigen Leidsman gij aan mij, u zelveu opgezocht hebt, die, als ik als van hooger tinne de Vianden van verre ontdekke, en waar zich de Borgers der Goddelijker letteren in veijligen wijk te begeven hebben, voorts voor alle der zelveu heil, mijn zelveu aan allen om geteest te worden te voren werpende, eerst en t'eenemaal in 't spits te strijden sta: over welk stukwerks, het zoo verre van daar is, van de nijd te beduchten, dat ik mij voor laat staan, dat elk mij grootelijks te bedanken heeft, die te gemeiner nut, te gelijkelijk Spie en Soldaat, ontdekke en bevechte, den genen door welken de menschelijke welstand gevaar loopt; en daarenboven mij tot Leidsman aanbiede, den genen die uit den Doolhof der menschelij-

ker Wetenschappen tredende na den Burgt der Waarheid toestreven. Ontfang dan nu, vriendplichtig' *Augustijn*, deze *Rede-voering* voor het gene zij is, en hebt en houdse naar uw' welgevallen; doch ik weet, indien gij Wei-luiden, en Honden bemint, datze u niet anders als aangenaam wezen kan. Maar ik, uit een Hond, zal nu in een Krokodil, of Draak, ofte eenige andere vuur-spouwende Slang overhuizen, en de *Vuur-beschrijving* (een werk, hoedanig tot noch onze eeuw niet gezien heeft, maar niet dan eenen naamruchtigen Wereld-verwoester te nut) op een bot voltrekken: dan zal ik mij met Wij-water besprengen, en met Stroom-water affspoelen, waar door ik eindelijk, deze nare mombakken uitgeschuddet hebbende, wederom in een mensch verkeeren zal, op dat niet, wanneer ik te zeer op zijn *Pythagorisch* omrinkele, en in zoo veelderleie schrik-dieren over-huize, ik ten laatste, gelijk *Luciaan* en *Apulejus*, in een wijsgeerigen Ezel kome te veranderen. Maar gij nu, leef zeer gelukkig, en gedenk, als gij dit ons werk leest, *dat niet te weten, is, het allergelukkigste Leven.*

H E N-

HENRIK KORNELIS

A G I P P A

Aan den

LEZER.

AL u niet, vlijtige Lezer, dit een grootmoedig en overstout, ja bijna's Herkulisck bestaan denken, tegens dien gebeelen Reuzenkrijg aller VVetenschappen en Konsten de wapens op te vatten, en alle die onbeschofte Jagers der zelvver, in het veld te dagen? tegen mij zullen opdriesschen der Leeraren braauw, der † gebengder Rechts-raderen geleerdheid, der Meesteren gezag, der Gelaur-loverden pooging, en aller school-stamperen ijver, en der Hand-werks-luiden oproer: welken zoo ik ter neder make, zal het niet zoo veel, ja meer zijn, dan den Nemauschen Leeuw met de Kolf te slaan? de Slang van Lerna met vuur te verdelgen, het Erimantisch Everzwijn te dooden, de Hinde met gulde boornen in het Menalisch Bosch te vangen, de Stymfalische Vogelen in de wolken met pijlen te doorschieten, Anteus tusschen de armen te knijpen, zuilen in de Zee te planten, den drielijvigen Gerion te verwinnen, Ossen wcg te drijven, den Stier om-te-brengen, Achelous in de worstel kamp te overmachten, Diomeeds Paarden te vervuocren, Cerberus gebonden aan een keten te rukken, der Hesperiden gulde appelen te rooven, en diergelyke

meer,

Henrik Kornelis Agrippa

meer, die van Herkules met grooten arbeid, en geen minder gevaar te weeg gebracht zijn? dewijl het van geen minder moejelykheid, en zeer groote gevaarlykheid is, dezer twist-scholen en vechtbanen ondieren te boven te komen; Want niet dat ik niet en zie, hoe bloedigen gevecht ik voor de band aan te gaan hebb', en welken oorlog vol gevaars, dewijl ik ombolwerkt ben, met een heir van zoo masbtige Vianden: Och! met hoe veel krijgstukken zullen zij mij te keer gaan, met hoe veel toerustingenzullen zij mij aanvallen, met hoe veel naamstrepen zullen zij mij achterber zitten! voor eerst en voor al, zullen mij die luizige Letterknabbelaars tegendruiffchen, en met hare oorsprongk-leidingen, de naam Agrippa, van't Podagra afbrengen; de verbaasde Dichters, voor eenen Momus, ofte Ezopischen Bok, in hun gedichten uitbeelden; de beuzelmartende Geschicht-schrijvers boven Pauzanas, en Herostraat verfoejen; de grootwoordige Redenaars, met vergramde oogen, vervaarlyk aanschijn, hoogdruende stem, en bitse bootsmakerijen, van staatschending betichten; de strijdbare Reden-kavelaars, ontalbare pijlen van sluitredenen op mij schieten; de spraakbuigbare t Woord-vitters, met woorde-stroppen en onontvlechtelijke knoopen, als met een omgeworpen balsband omwoelen: de woefte Lullist zal mij met onbesipte woorden, en ontschokte redenen het hoofd ijdel maken: de wanstaltige Geheug-inprenters zullen mij met brodgrijnzen de herssens instampen; de goddelooze Wiskonstenaars, uit Hemel en Aarde bannen; d'ondeilbaarschryvende Rekenaars, de Woekeraars tegen mij opmakende, tot rekening der uitschulden perffen: tot de t Sophisten.

Aan den Lezer.

strop verwijzen zal mij de kriegelen Dobbelaar ; de Lot-zeggende Pythagorist , onzalige getallen opstommelen ; de ronde stippende Aard-konstenaar , gevangenis en droefheid , onlukkige voorbeelden , tegenwerpen : de veel-toonige Muzikanten , zullen voor 't volk , op een driesprong , nieuwe lietjens van mij zingen , en met knerssende trampingen , en onstemmige geluiden van trompen , en bekkens , en lepel-bletten , meer dan men plach op Weeuws en Wewenaars bruilofsten , mij booren en zien doen vergaan : de prachtige Mevrouwen zullen mij uit haar dans-reien sluiten ; de poezele Derensbare kuffjes weigeren , de klapperige Dienstmeijens , voor een danssenden Kemel uitgabberen : de springende Pottemaker zal , in een schandelijke uitkomst , een treurklucht van mij spelen : de Schermer met honderd handen zal links en rechts op mij toelleggen : de bedremmelde Meëtkonstenaars , drieboeken en winkelbaken voorwerpde , zullen mij , als met gordiaansche knoopen in den strik bewoelt , gevangen nemen : de ijdele Verzicht-schilder zal mij leelijker dan eenen Aap , ja dan Therfites zelf , afschilderen en uitsnijen : de wufie Wereld-meters , zullen mij , verder dan de Sauromaten , en het ijzige Noorde wech bannen : de Dedalische Bouw-meester zal mij in onuitvechtelijke gevaartens heimelijk opsluiten , en gevangen zijnde in onbegrijpelijke doolhoven doen dwalen ; de belsche Metaal-graver , tot de onderaardsche goudmijnen verwijzen ; de doodelijke Starrekijkers zullen mij met de bast dreigen , en door de wentelige draijing der Hemelen , de opklimming tot de gelukzalige reien verbinderen ; de dreigende Lotramers , alle ramp voor-

spellen ;

Henrik Kornelis Agrippa

Spellen ; de overlastige Gedaante-kenner zal mij voor een verstorven Minnaar, en zwakken Vrouweman verbreeden ; de revelende Gezicht-beschouwer, voor een geberffenden Exel uismaken ; de lukzeggende Handkijker alles averechts voorboodschappen ; de voorwetige Wichchelaar zal met een droevig voorfpoek voortkomen ; de wondertuurige Weer-waarnemer

Zal mij Jupijns wraakvorderende vlammen,
En 't weerlicht, Voorbodijn der donderkrakken,
Op willen smakken.

de duistere Droom-verkooper zal mij met de Nachtmerrri, en Bietebauwen vervaart maken ; de duldristige Waarzegger, met een dubbelzinnig orakel deurstrijken : de wanscheppelijke Magi zullen mij , als eenen anderen Apulejus, of Luciaan, niet in een gulden , maar in eenen misschien beschetten Exel vervormen : de zwarten Tovenaar zal mij met Kaboutermannekens en alfjes vervolgen ; de Kerkfchendige Belezer, zal mijn hoofd de Ravens, of liever de Drek-goten toewijzen : de ontmande Kabalisten zullen mij haar verlating toevloeken : de Oudwijsfche Guichelaar, zal mij voor een weetnietigen Nar, of Gelubden afzetten ; de twistgeerige Wijsgeren zullen mij met bare strijdbare meeningen van eenrijten , en de oogbegoebelende Pythagoriken ons tusschen een Hond en Krokodil doen staan ; de vuile en bijsachtige * Cyniken, in een vat of dood-graf opsluiten ; de schendige † Akademiken zullen mijn Vijf elk gemeen maken willen ; de zwelgende Epikurêên zullen mij met hoofdwee, uit brasserijen verwekt, ombals brengen ; de godloo-

26

* Leerlingen van Diogenes Cynikus, † Leerlingen van Plato.

Aan den Lezer.

De Peripatetiken zullen mijn ziel dood foelen, en uit het Paradijs sluiten; de strenge * Stoïken, mij alle menschelijke neigingen benemende, zullen mij in een keizelsteen veranderen; de boogsnorkende Boven-natuur-kenners zullen nooit aflaten met wonder spreuken, als uit de Demogorgonischen † Beijaard der dingen die nergens zijn, noch wezen zullen, mij 't verstand bijster te maken; de zedevormende Tuchtmeesters zullen mij tot de bonderd tafelen der VVetten wijzen; de Borgerlijke Wetgever zal mij de ampt-bedieningen weigeren; de wellustige Vorst, 't Hof ontzeggen; de staatzuchtige Oversten zullen mij van hare gemeine maaltijden weeren; 't gebeten Volk zal mij langs de straat met scheldnamen stekelen; een versbrikkelijke geweld-oeffenaar Falaris, om gepijnigt te worden, in zijn Os opsluiten: de zamenrottende Staat-bemachtigers zullen mij in ballingschap verzenden: het ongestuimig Graauw, dat veelhoofdig boos bceft, zal mij, zonder waarom, te mijnen ondergang rukken; elke radelooze Gemeintenstaat, mij van verraderij verdacht houden; de vrekke Priesters zullen mij van d'autaren drijven; de vermomde Kovelers, en versmadelijke Huichelaars, van den preekstoel toefnauwen; de volmachtigde l'auzen zullen mijne zonden voor het eeuwige vuur behouden; de kittige Hoerties, zullen mij met het Spaansche schurft dreigen; de slijen Roffian en kobachtige Koppelaresse, het zakken zoeken af te binden; de rappige Bedelaars buiten den beijer sluiten, de landloopende Kalboeven, het beilig vuur, en een verwoede beet opschenden, en van hare aflaten verlegen laten:

‡-Leerlingen van Aristotel. * Leerlingen van Zeno. † Chaos:

Henrik Kornelis Agrippa.

laten: d'ontrouwe beschikkenden Huiswaard zal mij veel schulden aankladden; de Godslasterende Schipper, tegen de klippen borzen; d'onvromen Koopman, met bankleeningen uitzuipen; de diefachtige Rente-Meester, mijne jaar-weede ontfstelen: de straffe Bouw-luiden zullen mij de lieffelijke veld-wandelingen verbinden; de leuilege Harders, voor de wolven wenschen; de watertrappende Visscher, zal mij een verholen angel toewerpen; de luidruftige Weiman, zijn Honden en Valken opsarren; de wapenmachtige Soldaat, uitplunderen: de gepurperde Edel-luiden zullen mij uit baar gilde schuiven; de gewapenrokke Schildknappen, van mijner voorouderen schilden ontblooten, en mij den ridderslijken timber verbiedende, voor eenen boeren Welgeboren uitkrijten; de frontvretend' Artsen, met pis en drek bestorten, uit welken een snappachtigen Woordvoerder, mij, met van de ziekte te redenstrijden; het tijdige hulpmiddel onttrekken; en een lichtvaardige Proefkundige, door een onzekere ondervinding, aan des doods gevaar bloedgeven; en een bedriegelijke Regel-verkorter, met de hulpmiddelen uit te stellen, mij te zijnen voordeel slepende houden zal; de wanhavige † Drogbe-reiders zullen mij met speuit-zettingen uitzuigen; de ontmannende † Handmeesters de tanden en tweelingen zoeken t'ontrukken; de wreedaardige Mensch-ontle-ders, eisschen om van lit te lit gesneden te worden; de onzuivere Beesten-heelder zal mij in een travali be-sluiten, en met stof van Paarde-voeten de oogen uitwer-pen; de overtredende Eetwet-voorschrijver, van bon-

ger

Aan den Lezer.

ger doen vergaan; de drooghartige Kok, een Sop zonder zout zonder smout toeduuwen; de quistig' Alchimist deelgenoodschap in zijn rijkdommen weigeren, en uit zijn stookkeet wechstouwen; de onnutt' wechtelijke Rechtsgeleerden zullen mij met onbesuist groote boek-deelen vol uitleggingen overvallen: de batse Wetbedrevene, aan hoogheids schending schuldig maken; de vermetele Geestelijks-rechts-geleerden, met grouzame vervloekingen verwate stellen: de knibbelachtige Voor spraken, zeshondert valswroegingen opwerpen: de arglistige * Pleitverzorger, mijn zaak verlatende, zal met mijn weerp partij beulen; de dubbelzinnige † Beamt-schrijver zal mij in een valsch werkstuk bedraaijen; de onverbidde-lijke Rechter, in handeling, den bout op den kop doen krijgen, en ‡ kantschrift van (‡) beroep weigeren; de beersehe Opperrijx-schrijver, van mijn afschrift te leur stellen; de onverzettelijke (!) Godszwetzers, zullen mij van ketterij over krijten, of tot d'aanneming barer afgod-poppen dwingen; tot wederroeping, zullen de barsbrawige Onze-meesters schreeuwen, en met groote zegels zullen mij de Reuzen van de Sorbonna, uitbannen. Nu ziejs Lezer in wat voor gevaar ik mij steek, doch noch is 'er hoop om alle dezen aanval gemakkelijk t'ontgaan, indien gij maar der waarheid lijdzaam, alle afgonstigheid ter zijden stellende, met een zuiver gemoed tot het lezen komt; ik hebbe daarenboven, waar mede mij te beschermen, namelijk het Woord-Gods, 't geen ik dezen als een schild en beukelaar onversaagt tegenkeeren zal;

en,

* Procureur. † Notarij. ‡ Apostil. (‡) Appel.
(!) Theosophisten.

Henrik Kornelis Agrippa

en, indien't wezen moet, die gewillig tegen mij zoo veel vianden verwekt hebbe, zal'er gaarn ook't leven op in brokken, al eer plaats te verlaten: Dit wil ik dat gij weet, dat ik niet door baat, niet door eerzucht, niet door argelist, niet door dwaling verrukt, dit geschreven hebbe, geene Kerkfchendige begeerte, geene laatdunkenheid van een onvroom gemoed hebben mij hier toegedreven, maar eene de rechtvaardigste, en waarachtigste oorzaak van allen, namentlijk dat ik zie, dat vele, op baar menschelijke leeringen en wetenschappen zoo verwaant zijn, datze daar door de kort-spreuken der beiliger Letteren, en de * ingeliste schriften des Heiligen Geests (om dat hen quansus ontbreekt, de vergierzelen der woorden, de krachten der sluitredenen, de zeer aantrekkelijke beweegselen, en de uitbeemsche geleertheid der † Wijsgeeren; en datze eenvoudelijk in de werking des deugds, en met louter geloof bestendigt zijn) gelijk als boersche en weetnietige, niet alleen verachten en versmaden, maar ook als met eenige onwaarde daarenboven vervolgen: anderen zien wij, hoewelze zich zelven vrij wat vromer schijnen, die Christus Wetten wel poogente prijzen en te bevestigen, doch de besluiten der Wijsgeeren meer gezags toedragen dan Gods Heilige Profeten, Evangelisten, en Apostelen, daar deze van die meer dan dach en nacht verschillen: Vorders is in vele, ja bijna in alle oeffenplaatsen deze schadelijke wijs, en verdømmelijke gewoonte door-gedrongen, datze de eerst beginnende Leerlingen bij eede doen beloven, zich Aristotel, oft Boëths, oft Thomas, oft Albert, ofte eenigen ande-

ren

* Kanonike.

† Philosophen.

Aan den Lezer.

ven baren Schoolgeleerden Afgod, nooit te zullen tegen-
stryden ; Van welken zoo iemand een haar-breed ver-
scheiden gevoele, dien krijgt men uit voor een schandelyken
Ketter, voor een aanstoot der Godvruchtiger ooren, voor
eene, die met vuur en vlam verdelgt moet worden. De-
ze dan zoo lichtvaardige Snorkers, ende Vianden der
Heiliger Schriften moet ik toe-tij'en, hare Legers en
Sterkten bevechten, met te betoonen, hoe groot der Men-
schen blindheid is, en datze door zoo vele Weten-
schappen en Konsten, en daar bij door zoo vele Mee-
sters en Ervinders van iedere der zelven, geduurig van
de kennisse der Waarheid afdwalen : En ô ! wat een
lichtvaardigheid, wat een vermetele waan ! de Scholen
der Wjys-geren te stellen boven de Kerke Christi, en de
meeningen der Menschen boven of nevens het Woord
Gods : Eindelijk, wat een godlooze geweld-oeffening !
de Verstande der Aankomelingen, tot de voor-gezeide
Ervinders gevangen te leiden, ende den leerlingen te
benemen de vrijheid, van de waarheid op te speuren ende
te volgen. Alle welke dingen, wijlze zoo klaar zjyn
dat 'er geen ontkennen te pas komt, zoo moet men mij
verlof geven, indien ik wat vrijmoediger, ofte misschien
wat bitser, tegen eenige soorten van oeffeningen, en der
zelver hoofd-bewordersaars schijne te redewoeren.

Vaarwel.

BLAD-WYZER.

DER

HOOFD-STUKKEN.

*Het eerste Tal merkt het Hoofd-stuk,
het ander 't Blad.*

A.

Delhovelingen, LXIX.	294
Aardkonst, XLIII. 67. XXXVI.	135
Alchimisterij, xc.	412

B.

B eampt-schrijverschap, xciv.	434
Beedelari, LXV.	273
Beelden, LVII.	212
Beeld-houweri.	} xxv.
Beeld-stof-kneding.	
Beeste-meesteri, LXXXVII.	402
Beginselen der Letteren, I I.	11
Beginselen der natuurlijker dingen, L.	170
Belezing, XLVI.	156
Berg-werk, XXIX.	105
Bij-plechtigheden, LX.	224
Bij-	Bij-

BLAD-WYZER.

Bijzonder eige huishouding, LXVII.	283
Boven-natuur-kunde, LIII.	184
Bouw-konst, xxviii.	102

D.

D Ans-leidingen, xviii.	79
Dobbel-fpel, xiv.	67
Dol-driftigheid, xl.	140
Doorschouwing, xxiii.	90
Drog-bereiding, lxxxiv.	395
Droom-bedieding, xxxix.	138
Duurzaamheid des Werelds, li.	171

E.

E Deldom, lxxx.	334
Eet-maat, lxxxviii.	404
Ezels lof, cii.	484

F.

F Eest-dagen, lix.	221
---------------------------	-----

G.

G Edaant-kunde, xxxiii.	132
Gedenk-konst, x.	64
Geestelijk Recht, xcii.	425
Gemeen-hovelingen, lxx.	298
Geneef-konst, in 't gemeen, lxxxii.	369
	Ge-

B L A D - W Y Z E R .

Gefchicht-fchrijving, v.	33
Gezicht-befchouwing, xxxiv.	132
Gezicht-konft, xxiii.	90
Gift-mengende Magia; xliv.	147
God-geleertheid, xcvi. 444.	xcviii. 451
xcix	456
Gods-dienst, in 't gemeen, lvi.	208
Gochelarijen, xlviii.	165

H.

H And-kijking, xxxv.	133
H oerdom, lxi i.	244
Hoffelijke Huishouding, lxviii.	290
Hof-joffers, lxxi.	303
Huishouding, in 't gemeen, lxvi.	281

I.

I Acht, lxxvii.	318
------------------------	-----

K.

K Amer-fpelige dans, xx.	84
K abala, xlvii.	158
Kerken, lvi i.	218
Kerks-overheden, lxi.	230
Kook-konft, lxxxix.	406
Koningklijke Huifhouding, lxviii.	290
Koop-handel, lxxii.	307
Krijgs-kunde, lxxix.	328

Land.

BLAD-WYZER.

L.

L And-bouwerij, LXXIV. 315.	LXXV I I I,	324
Letter-konst, I I I.		15
Lof des Ezels, C I I.		484
Lullus-konst, I X.		62

M.

M Agia, in 't gemeen, XL I.		143
Meer-voudigheid des Werelds, L I.		171
Meesters der Wetenschappen, C I.		479
Meet-konst, XX I I.		87
Munniken-ordens, LX I I.		238
Muzijk, XV I I.		72

N.

N Atuurlijke Magia, XL I I.		143
Natuurlijke Wijf-geerigheid, XL I X.		168

O.

O Nderzoekers-treek, XCV I.		437
Ontleding, LXXXV I.		402
Oordeelende starregiffing, XXX I.		117

P.

P Leit-verzorgerschap, XCV I.		434
Poëzij, IV.		27
Profectische God-geleerdheid, XCIX.		456

B L A D - W Y Z E R .

Pythagorisch lot, xv.

69

R.

R Eden-kaveling, v i i .	52
Reden-konst, v i .	43
Redenspraak-konst, x x i .	85
Reken-konst, x i i .	66
	xv i
Recht, x c i .	419
Rechts-geleerdheid, x c v .	435
Reijingen, x v i i i .	79
Rente-meesterschap, l x x i i i .	313
Roffiaanschap, l x i v .	255

S.

S Cherm-konstige dans, x i x .	83
Schilder-konst, x x i v .	92
Schild-voerschap, l x x x i .	362
Schoolsche God-geleerdheid, x c v i i .	444
Spiegel-slijp-konst, x x v i .	96
Staats-kunde, l v .	200
Sterregiffing, oordeelende, x x x i .	117
Sterre-konst, x x x .	108

T.

T Overij, x l v .	151
Treek der Onderzoekers, x c v i .	437

V.

V Erklarende God-geleerdheid, x c v i i r .	451
Vissery, l x x v i .	317

Vogel-

BLAD-WYZER.

Vogel-vangst, LXXVII.	318
Voorspraakſchap, XCI II.	432

W.

W Aarzeggingen, XXX II,	131
Wereld-meting, XXV II:	99
Werelds meervoudigheid en duurzaamheid, LI.	171
Weer-waarneming, XXXV, III.	137
Wetenschappen, in 't gemeen, I.	I
Weijding, LXXV.	315
Werkende Genees-konſt, LXXXII I.	374
Wetten, XCI.	419
Wichchelarijen, XXXVI I.	136
Wijf-geerigheid, XLIX. 168. LIV,	189
Wifkonſtige Magia, XL III.	146
Wif-konſt, in 't gemeen, XI.	65
Wond-heeling, LXXXV.	400
Woord Gods, c.	468
Woord-vitterij, V III I.	57

Z.

Z Ede-vormende Wijf-geerigheid, LIV.	189
Ziel, L II.	173
Zwarte-konſt, XLV.	151

De Drukfouten, die zoo hier en daar, door verzet van eenige letteren of verdeelpunten, ingeslopen zijn, blijven ter bescheidenheid van den opmerkenden Lezer; terwijl die de zin weerhouden, dus verbeterd worden.

PAG. 3 Lin. 27 Zel leest. Tel. 8 20 vinnigsten l. nen vinnigsten. 12 23 eerst l. eerst gegeven. 38 20 verhaalt l. overhaalt. 40 26 Xenofon l. heeft Xenofon. 99 23 maar l. meer, 26 naaping l. na.aping. 127 30 noch l. doch. 147 12 waarze door l. waar doorze. 177 26 getoont l. getroot. 178 3 als 't l. als. 194 5 om dat l. dat om. 204 7 heerlijk hij l. heerlijkij. 206 17 20 droom l. drom. 207 30 verwormt l. vervormt. 214 27 al l. als. 240 18 kerken l. wetten. 246 16 der l. dertig. 25 naar l. haar. 250 7 voor l. zoo. 24 zeer l. zij 'er. 272 1 verdragzaamheid l. der verdragzaamheid. 278 19 ijl l. jel. 284 14 nappen l. nafen. 313 30 helterijs l. fielterrijs. 335 21 gestaafden l. gestaafden eede. 339 12 teelde twalef zonen. 347 13 altijd l. en die altijd. 357 9 seeuwachtig l. seeuwachtig. 369 18 want l. want hij vraagde. 370 25 meel l. nu. 377 20 brand uw l. brauw. 382 1 worden l. woorden en. 384 7 der l. toegang ter. 386 29 droom l. drom. 395 4 stan l. stad. 414 21 aua l. qua. 434 20 duwen l. durven, logen l. log. 441 19 verzagte l. verfaagde. 521 4 want l. wat. 535 19 ik eenig l. ik tot eenig. 542 11 12 met een l. met een een. 564 13 nevens l. tevens. 577 23 Colfijn l. Dolfijn. 578 5 de pen l. dit de pen. 595 19 niemand l. iemand. 616 14 stelt l. gestelt. 626 16 schande l. schade. 635 6 zeit de gemelde Paltrinus dit, l. dit, zeit de gemelde Paltrinus. 652 21 van l. aan.

H E N.

HENRIK KORNELIS AGRIPPAS
 REDE - VOERING

VAN DE
 Onzekerheid en Ydelheid, der We-
 tenschappen, en Konsten.

Vande Wetenschappen in't gemeen.

I. HOOFD-STUK.

Et is een oude meening, en byna aller Wijsgerigen eendrachtigen eenstemmig oordeel, dat elke wetenschap, den mensch zelf, na des eens en anders begrip en waardij, iets Godlijx toebrengh, dat hij zich daar door dikmaal, buyten de bepalingen des menscheljkheids, tot de reijen der geluksaliger Goden opvoeren kan: Hier van daan zijndie verscheide en ontallike lofredenen der Wetenschppen voort-gekomen, met welke ijder die konsten, en leeringen, in welke hy nu door dagelijxe oeffening de krachten sijns verstands geslepen heeft, met een niet min cierlijk, dan lang verhoog, voor alle andere poogt op te pronken, ja boven den hemel self te verheffen. Doch Ik, door redenen van een geheel anderen aard over-redet, oordeele datter niets schadelijker, en niets vergiftiger voor het leven der menschen, en de welstand onzer zielen wezen kan, dan zelf de konsten en wetenschappen: derhalven dunkt my

mij dat ik met een geheel omgekeerde toefstel beginnen moet, 't is mijn meening dat men de wetenschappen niet alleen met zulke omschriften niet behoort te loven, maar wel voor een groot deel te lasteren, en datter niet een en is die die regtvaardige straffe van berisping ontgaan kan; en weder niet een, die uit zich zelve eenige lof verdient, ten ware zij eenige uit de onbesprokenheyd haars belijders quam t' ontleenen. Doch met deze zedigheit wil ik dat dit mijn gevoelen van u aangenomen worde, dat gij niet en meent, dat ik andere die anders gevoelen, overhalen, of mij zelve iets moedwillig toe passen wil. Derhalven zult gij mij, die hier in van de anderen verschil, verlosf geven, tot dat we van alle de (a) vermogentheden, na orde der letteren, deze meening zullen verhandelt hebben: niet slechts met gemene bewijs-redenen genomen na 't aansien der dingen, maar met bondige redenen uit de binnenste ingewanden der zaken voortgebracht, niet met de bewijs-ruchtige welsprekentheid van *Demosthenes* of *Chryssippus*, die my, die de H. Schriften belijde, tot schande strekken zou, zijnde een teiken van vleizugt, de blanketfelen in't spreken te willen volgen: want een belijder der H. Schriften moet eigenlijk het spreken niet het cierlijk spreken en des zaaks waarheid, niet des redens optoijng, betrachten: want niet op de tong, maar int hart is de woonplaats der waarheid: daar is niets aan gelegen, in waarheid te spreken, hoedanige reden wij gebruiken: want de leugenspraak heeft verbloemde woorden van doen, op datse de gemoeden der menschen bemagtige: maar de rede des waarheids (als *Euripides*) zegt is eenvoudig, na geene opsmukkingen noch

beglimpingen uytziende: Indien dat dit begonne werk, sonder alle bloezem van welsprekentheyd (die self ook nu van ons niet zoo zeer verwarelooft, als wel verdoemt word) uwe zeer jeukerige ooren koom te quetzen, zoo bid ik u dat gij 't draagt met die zelve lijdzaamheid, waar me'e die Roomsche Keizer wel eer zijn heir stil dee staan, om een vroukje te hooren; en de Koning *Archezilans* wilde somtijds heesche, en luiden van onaangename stem hooren, op dat hij daar na, hoorende de zoetvloejende, te meerder genugte proeven zou. Gij zult gedenken aan de spreuk van *Theophrastus*, dat bij elke de voornaamste en welsprekenste mannen, ook de ruuwen kunnen spreken, als zij maar met geloofwaardigheid en reden spreken: maar op dat ik u niet al gapende bij de ooren schijn om te leiden, met welke sporen en voetstappen ik als met jachthonden jagende, mijne ontledede meening gegreepen heb, zal ik nu te berd brengen: als ik maar u te vooren doe weten dat alle wetenschappen zo wel quaad als goed zijn; noch darze ons, boven 't gene de menschelijkheid kan bereiken, geen andere stand van Godlikheid aenbrengen, als misschien die die de oude slang onze eerste voor-ouders beloofde; zeggende: Gij zult als Goden zijn, wetende goed en quaad: Laat hij dan in dit Serpent roemen, die roemt dat hij wetenschap heeft, 't gene dat wij lezen dat de Ofren-keters fray geklaart hebben, die een slang in hare Godsdienst eerden, zeggende, dat dezelve de kennisse des deughds in't Paradijs ingebracht had: hier met koomt over een de vertelling van Plato, dat Theutus eene op het menschelijke geslacht gebe-

ten geest, alder-eerst de wetenschappen bedacht heeft die zoo wel schadelijk als vorderlijk zijn; gelijk *Thamus Koning van Egypten*, geleerdelijk verhandelt heeft, van de vindere der wetenschappen en letteren: hier van daan komt het dat de meeste letterknabbelaars, het woord *Demon* [geest] als *water* uytleggen, doch het zij zoo, dat we deze verzienselen den dichters en wysgeeren eygen laten, en dat de wetenschappen van de menschen gevonden zijn, zoo weten wy doch dat deeze kinderen van een boos geslacht geweest zijn, kinderen, zeg ik, van Kain: en van welke waarlijk ghezeid is, *De kinderen dezer eeuw zijn voorzigtiger in dit geslacht, dan de kinderen des lichts.* Indien dan de vindere der wetenschappen menschen zijn, is niet een ijder mensch een leugenaar? daar isser geen die goed doet, ja niet een: maar genomen weder, eenighe menschen zijn goed, de wetenschappen zelf kunnen daar geen goedheid noch waarheid van hebben, als zoo veelze van de vindere zelf, of de oeffenaers ontleenen en verkrijgen: want komen ze opeen quade te vallen, zij zullen schadelijk zijn, en zullen hem van quaad noch erger maken, gelijk den Letterknabbelaar verkeert, den Dichter eenen ijdelspreeker, den Geschied-Schrijver een leugenaar, den Redenaar eenen pluimstrijker, den Onthoud-schrijver eenen pochcher, den Redenkaveler eenen twistgeerigen, den Woord-vitter een verwarer, den Lullist eenen klappaart, den *Zelkonstenaar* eenen lotzeggher, den Zanger dartel, den Dansser onschamel, den Meetkonstenaar eenen snorker, den Werelt-beschrijver eenen Landlooper, den Boumeester

meester schadelijk, den Schipper eenen roover, den Sterre-kender bedriegelijk, den Toovenaar heyloos den Kabalist trouloos, den Aartkenner eenen droomer, den Boven-natuur-kundige vervaarlijk, den Zede-vormer korzel, den Staatsman onredelijk, den Prince een overweldiger, d' Overheid een verdrukker, het Volk oproerig, den Priester eenen Scheur-zieken, den Monnik bijgeloovig, den Huis-bestierder quistig, den Koopman meenedig, den Rentmeester eenen uitzuiper, den Huisman sloffig, den Harder eenen vee-dief, den Visscher eenen quaadspreker, den Jager eenen struikroover, den Soldaat eenen moef-kopper, den Edelman eenen knevelaar, den Arts eenen doodslager, den Drankbereider eenen giftmenger, den Kok eenen gulzigaart, den Alchimist eenen uit-strijker, den Rechts-geleerden eenen weifelaar, den Voorspraak eenen beweeder van duisent schelmerijen, den Beamt-schrijver eenen bedrieger, den Rechter omkoopelijk, en in de hooge vierschaar eenen moordenaar, den Godfgeleerden eenen Ketter en verleider van de gantche menigte: want niets isser zoo verleidelijk, als de konst, als de wetenschap, met godloosheyd door-kneedet, en de geleerdste ervinder is de schadelijkste en grootste uitwerker van quade dingen: Indien de wetenschap niet zoo zeer op een booze, als een dwaze komt te vallen, zoo isser niet zoo moedwillig, of meerder onbeschoft, want boven dat hem de zotheid, aangeboren is, zoo beschermt hem 't gezag van geleerdheid, en hij heeft de behulpfelen der letteren, waar met hij zijn doorheyd beweert, welke d' andere zotten niet

bende gemakkelijker zot zijn, gelijk Plato zeyt van den redenaar: want (zeyt hy) hoe iemand beuzelachtiger en ongeleerder is, te meerder zal hy uit-revelen, alles navolgen, en geen ding zich te hoogh achten: niet verderffelijker dan, als met wijsheyd zot te zijn. Doch indien een oprecht en wijs man haar bezit, zoo zullen misschien de wetenschappen goed, en der gemeynste-staat vorderlijk zijn, maar haren bezitter zullen zy niet beter maken: want (gelijk Porfyrius en Iamblikus zeggen, een ophooping van woorden, en een meenichte van leeringen is geen zaligheyd; en de hoedanigheyd der woorden en redenen doet niet toe-nemen: want waar het anders, wat zou hen beletten, die nu alle wetenschappen te hoop gegaart hebben, gelukkig te zijn, en diese niet ongelukkig? en de wijsgeeren zouden gelukkiger zijn dan de Priesters: Doch de ware gelukzaligheyd bestaat niet in 't goed te kennen, maar te doen; niet in 't verstaan, maar in, in't verstand te leeven; want niet de goede wetenschap maar de goede wil, vereenigt de menschen met God: en de leeringen, opentlijk aangeleyt, doen anders niet, als datze ons eenen zuiverende stand, tot de gelukzaligheyd aanleydende, toebrenge, maar niet het voorwerp zelf, waar op de gelukzaligheyd toegedient word, ten zij 'er het leven nu veranderd in de natuur der goeden zelf, bykoom: want het is menigmaal ondervonden (gelijk Cicero zeyt, in 't pleyt voor Archia) dat de natuur zonder geleertheyd meer vermogt heeft tot lof en deugd, dan de geleertheyd zonder natuur. Het zal dan niet noodig zijn, in die lange, bezwarelijke, en by na noyt door grondelijke

oeffeningh aller wetenschappen (gelijk de Averroïsten staande houden) zijn gemoed te door-drenken. Ook zegt Aristoteles zelf, dat de gelukzaligheyd zeer gemeen is, en van elk lichtelijk verkregen kan worden, door zekere tucht en naarstigheyd welk hij zeit dat zeer licht is, en als een gemeene vermogentheid van opgetrokken te zijn, het edelste aller voorwerpen, namentlijk God: welke ijdere zoo lichte en gemeene uitwerking van aandachtigheyd, niet met redesluyten, en oorsprong-leyden maar met gelooven en eeren, volbracht word. Waar blijft nu 't geluk der wetenschappen? waar der wijzer weet-geren lofen zaligheid? waar van alle scholen schateren, en we'er-klinken van de beroemtheit der genen, welker zielen de verdoemden in schrikkelijcke pijnigingen hooren en zien van elk-ander scheuren. Dit heeft *Augustijn* gezien en gevreesst, uitroepende over dit van *Paulus*, de ongeleerden staan op en nemen de Hemelen in, en wy met onze wetenschap verzinken in den afgrond. Mocht men de waarheid zeggen; de overlevering aller wetenschappen is zoo gevaarlijk, en onstantvastig, dat het veel veyliger is, gansch niet te weten, dan te weten. *Adam* waar noyt uyt het Paradijs der gelukzaligheit gestooten, had hy van de verleydende slang niet geleert, goed en quaad kennen: En *Paulus* oordeelt dat zy uyt de gemeynte behooren geworpen te worden, die meer willen weten dan 't betaamt. *Sokrates*, als hy nu by na alle oeffeninghen doorkropen hadde, is toen eerst de alderwijste van allen van het Orakel geoordeelt, toen hy, zich niet te weten, oentlijk beleé. De kennisse aller weten-

schappen is zoo zwaar, dat ik niet zeg onmogelijk dat des menschen gantsche leven heen schiet, eer hij een de minste reden van eene eenige oeffening volmaktelijk na-speuren kan: 't gene mij de Prédiker hier schijnt te bevestigen, als hij zegt, *Ik verstond dat een menschgeene reden vinden kon aller werken Gods, die onder de Zonne geschieden, en hoe hij meer arbeidede om te zoeken, hoe hij minder vond, alzegt hij schoon ik ben wijz, en weet het, zoo en kan hij het doch niet vinden.* Niets besmettelijker kan d'er wezen, voor den mensch dan de wetenschap: deze is de ware besmetting, die 't geheele menschelijke geslacht om eenen 't onderste boven gekeert, alle eenvoudigheid verdreven, ons zoo veler zonden ende dood onderworpen, 't licht der trouw uitgebluft heeft, werpende onze zielen in zoo dikke duisternissen, en die de waarheid verdoemende, de dwalingen op den alder-oppersten Troon geheven heeft. Derhalven zijn nu de *Keizer Valentiaan*, dien ze zeggen vinnichsten vijand der letteren geweest te zijn, noch de *Keizer Licijn*, die de letteren vergif en opentlijke besmetting noemde, niet te lasteren: Ja *Valerius* verhaalt dat *Cicero*, die overvloedige bron der letteren, eindelijk de letteren versmadet heeft: Des waarheids breede vrijheid is zoo groot, en hare breedheid zoo vrij, datze door geene door-kruypingen van eenige wetenschap, door geen dringend oordeel der zinnen, door geene bewijs-redenen van eene doorwrochte bewijs-konstenaar, door geene baarblijkelijke bevestiging, door geene betoonende fluytreden, noch door eenig menschelijk overleg van

reden begrepen kan worden, als alleen door 't geloof: die dit heeft word van *Aristoteles* in 't Boek der eerster besluiten, gezeid beter gestelt te zijn, dan of hij veel wiste: 't welk *Ilipponus* uitleggende, zeit dat het beter is, door dat te bekennen, dan door vertooningen, die op eenig oorzaak gegrond zijn. *Theofrastus* zegt in zijne over-natuurlijke aldus: Op eenig-iets kunnen wij, door de oorzaak, wel opmerken, halende de beginselen uit gevoeligheden, maar wanneerwe nu tot de uystersten en aanvankelijksten zelf op-gekomen zijn, zoo kunnen wij voorder niet weten, 't zij wat het zij, om dar wij geen oorzaak hebben, ofte om de zwakheid van ons begriip. En *Plato* zegt in *Timeo*, dat die dingen te ontvouwen, meer is, dan onze krachten vermogen: maar hij wil dat men den genen gelooven zal die het voormaals gezeid hebben, al sprekense door niet eene noodzakelijkheid van vertoog: daar zijn de Akademijke wijsgeeren in achtung geweest, die gezeid hebben, datter niets verzekert kon worden: daar zijn geweest de *Pijroniken*, en veel andere, die niets verzekerden. De wetenschap heeft dan niet bezonders, boven 't gelooven zelf, daar toe namentlijk, de vroomheid des ervinders, der leerlingen-vrije wil, om te gelooven, beweegt. Hieruyt is genomen dat Pythagorisch antwoord van den meester, *Hy heeft het zelve gezeid*. En dat gesleten spreekwoord, der Peripatetiken: *Men moet ijder ervarene in zijne konst gelooven*. Zoo gelooft men den Letterknabbelaar van de beteekenissen der woorden: de Reden-kaveler gelooft van de deeling des redene-

rings, gelijk hij van den letter-knabbelaar ontfangt: de Redenaar neemt de plaatsen van bewijs-vesting van den Reden-kavelaar aan. De Dichter ontleent zijn maten vanden Zanger. Den Landmeter neemt zijn even-bedeeling van den Cyferaar: en den Sterregiffers geloofse beyde. Vorders de boven natuurlijke dingen gebruiken de ontwerpselen der natuurelijken, en elk konstenaar oordeelt ten besten van de vast-stelselen van een ander: want elke wetenschap heeft eenige zekere beginselen, die men behoort te gelooven, al kunnen zij op geenderlei wijs betoont worden; welke zo iemand hardnekkelijk lochenen wilde, zoo hebben de Wijs-geren niet, waar mede tegen hem te reden-strijden, en zij zullen dadelijk zeggen, dat men tegen eene, die de beginselen lochent, niet en moet reden-wegen, of zij sullen hem tot eenige andere dingen buiten de stakerselen des wetenschaps, overleveren: gelijk (zeggen zy) indien iemand lochent dat het vuur heet is dat men hem in't vuur werpe, en van hem verneme wat hij gevoelt: dus worden ze, eyndelijk, van Wijz-goeren, Knevelaars en Beulen; zij willen ons door geweld dwingen te belijden dat, 't geenze met reden mosten inscherpen. Derhalven isser niet meer gebeten, of zoo schadelijk, op en voor het gemeene best, dan de letteren, dan de wetenschappen, want zijn hier in eenige menschen met geleetheiden wetenschap begaaft, op der zelven believeen, als der meerder wijzen, worden de dingen aldermeest uitgevoert, die op de eenvoudigheid des gemeenen volks, en de onkunde der meenigte steunende, alle overigheids gezach zich alleen aannemen, waar

uyt de Gemeeynte-staat, uyt een volkachtige in een samengeraapte heerschappy verwisselt word, en daar uyt in zamen-rottingen verdeelt, lichtelijk in dwingelandij verkeert: Die men niet en leeft dat iemand ter wereld ergens aangevat heeft, zonder wetenschap, zonder geleertheid, zonder letteren, als den eenen L. SYLLA den Oppervoogd, die alleen, zonder letteren, de gemeeynten-staat overmachtigt heeft: in dezen heeft het nochtans de gemeeynten-staat zijne onbelettertheid dank te weten, dat hy eindelijk van zelfs de dwingelandij weder nedergelegt heeft. Vorders, alle wetenschappen, zijn niet dan besluyten en meeningen der menschen; zoo schadelijk als vorderlijk, zo besmettelijk als heylzaam, zoo quaad als goed, nergens volkomen, maar twijfelachtich, vol dwaling en krakeels; dat dit nu zoo zij, zullen wij, door ijdere oeffeningen der wetenschappen voortgaande, bewijzen.

Van de Beginsfelen der Letteren.

II. HOOFD-STUK.

WAnt voor eerst wie ziet niet, dat de konsten van wel te spreken, ik zeg de Letterkonst, de Bewijs-konst, de Vloey-konst, die alleen de toegang en 't portaal der wetenschappen, en niet de wetenschappen zelf zijn, dikmaals niet minder besmettelijckeids dan genoechelijckeids met zich brengen? die nochtans geen andere regel van waarheid hebben, dan de wil en 't believen der eerster instellers, wieze

Zijn

zijn mogen; 't gene zelf van de vindingen der letteren, die de eerste beginsfelen en behulpfelen, dezer konften zijn, volkomentlijk blijkt, van welken de *Chaldeaefche* d' eerste geweest zijn; van *Abraham* gevonden zoo *Filo* zegt, welken de *Chaldeers*, *Affyriers* en *Feniciers* gebruikt hebben: maar daar zijnder die zeggen dat *Rhadamantb* de letteren eerst den *Affyriers* gegeven heeft. Na dezen heeft *Moizes* den *Joden* over-gelant, miffchien wel niet met deze (a) fchrijfftrikken, dieze nu gebruiken waar vanze de vinding *Efra* toefchrijven, dienze voor den fchrijver van bij-na alle de boeken des ouden Verbonds houden. Vorders heeft eenen *Linus* de *Chalcidiffche* letteren uyt *Fenicien* tot de *Grieken* over-gebracht: maar de letteren, tot dat haar *Kadmus* de zoon van *Agenor* nieuwe *Feniffche* van eenen anderen ommetrek gaf, waren zestien, tot de welken *Palamedes* in den *Troiffchen* oorlog, vier toegedaan heeft, en daarna *Simonides Melikus* noch vier. Maar eenen, geheeten, *Memnon* heeft den *Egyptenaren* het eerste gebruik van fchrijven gegeven, door afbeeldingen van dieren, gelijk men op de *Obeliffken* ziet; maar de letteren heeft hen eerst *Merkurius*, die, te weten, dien *Lactantius* zeit den vijfden *Merkuur* geweest te zijn, op wien *Vulkaan* de zoon van *Nilus* in 't rijk gevolgt is: Doch die *Vrouwe Nikoftrata* toe-ge-naamt *Karmenta*, heeft den *Latijnen* de letteren overgelevert. Zeven foorten dan van letteren waren in ouden tijden d' uytfteekenfte, van welke *Krinitus* meld, zich in eenzeer oud gefchrijft deeze veerfjes gelezen te hebben:

By Moises was deeerst' Hebreuschbe-letter-vond
 De Feniciers de Griex' opbouden uit den grond.
 Karmenta stelde de Latijnsche; noch gemeen:
 Der Syren Abraham, de selve, der Chaldeen:
 d' Egyptisch', Izis, van doorwrochte wetenschap:
 Der Geten, Galsila; doch op de laatste trap.

De andere Volkeren en woeste geslachten, hebben in later tijden nieuwe letteren gevonden: want de Bisschop Kardanus heeft de Gotthen de letteren gegeven, en de oude Francen, die onder Markomir en Faramund Vrankrijk ingenomen hebben, hebben hare letter-strikken gehad, weynig van de Griexe verschillende, met de welke Wasfald in zijn vaderlijke spraak, haar geschicht-boek geschreven heeft, alhoe wel de Vinders dier letteren onzeker zijn: noch zijnder andere der Francen voorhanden, welker Vinder eenen Dorakus is, doch van Wasfalds letter-strik ver verscheiden: en weder noch andere, Vinder zijnde Hicbus den Franc, die uyt Scythien met met Markomir aan de mond van den Rijn gekomen is. Ook heeft Beda eenige letteren der Normannen, van eenen onzekeren vinder, uytgeschreven. En vele andere volkeren hebben op dusdanige manier, of zich zelf nieuwe (a) print van letteren gemaakt, of de overgeleverde der ouden, voor een gedeelte, of verandert, of verdorven, gelijk de Dalmaten de Griexe, de Armeniers de Chaldeeische: maar de Gotthen en Longebaarden hebben 't maaxel der latijnscher letteren onteerlijkt. Daarenboven zijnder vele oude letteren vergaan, gelijk der ouder Hetruscen, die nochtans, na 't getuigenis van Plinius en Livius, eer-

(a) Character.

tijds by de Romeynen in groote achting geweest zijn en noch worden op de zeer oude (a) gedenk-maningen, hare afbeeldingen gezien, doch te eenemaal onkenbaar: de Romeinen eertijds de geheele Wereld verwoestende, hebben t' gebruik haarer letteren, den versleten ouden en ijder geslacht eigenen, geweldig over den hals gedrongen. Zoo zijn de letteren der Hebreên onder de gevankenis te Babel verloren, en haare taal is van de Caldeen verdorven. Zoo zijn de letteren der Duitschen, Spanjaarden en andere volken, door 't invoeren der Roomsche letter-print, om-gekomen, en der zelve talen gebroken: En daar tegen de kans verkeerende de letteren en taal der Romeynen, door de Gotthen, Longobarden, Francen, en andere woeste volkeren verdorven en verandert: want niet de latijnsche taal is heden de zelve dieze voortijds was: En van de Hebreusche taal en letter-print is onder de Talmudisten zelf geen klein verschil, want Rabbi Jehuda zegt, dat *Adam*, den eerst-geschapene, na de (b) Arameische taals-eigenschap gesproken heeft. Masutra zegt, dat de wet van Moizes gegeven is in een letter-print die de Hebreusche gezeit word, maar in een heilige zich (c) vlijêntheid, en datze van Eldra in de Arameische eigenschap, en d' Assirische letter-print verandert, korts daar na, d' Assirische letter-print behoudende, hare heilige zich-vlijêntheid weder aangenomen heeft. de Hebreusche letter-print met de Arameische spraak den *Cbuzi*, dat is, die genen die te gelijkelyk de Wet aan namen, en de Afgoden eerden, als de *Samaritanen*, overlatende. Andere (a) *Monumentis*. (b) *And. Schytsche*. (c) *Idioma* zeg-

zeggen, dat van aanbegin de Wet met zulke letterstrikken geschreven was, gelijk ze nu is; dat wel 't eenigertijd, om de ovetreding, de letterstrik verandert, maar na het leedwezen, terstond hersteld is geweest. *Rabbi Zimon Eleazers Zoon*, meent dat noch de spraak, noch de print oyt verandert is: Aldus kanmen van de Hebreusche, bij de Hebreen zelf, nietzoekers hebben: En ziet dit is de beurt der tijden, datter geene letteren, ofte geen talen zijn, die heden de gestalte haarer oudheid bekennen of verstaan.

Van de Letter-Konst.

III. HOOFD-STUK,

UIt deze nu, zoo ontstandvastige en 't allen tijden veranderlijke beginsfelen der letteren en talen, zeg ik, is eerst de *Letter konst*, daar na de andere kunsten van wel te zeggen, die wij genoemt hebben, voortgekomen: want als het hen te weinig docht de letteren te weten, ten waarze op een zekere maat en bewerp te zamen gevoegt, en uit de letteren sillaben, en uit die eindelijk woorden en benamingen gebootst, en dus door begrijpelijkheid des redens aan een geschakelt wierden, zoo hebben deze spitsvindige luiden, richtsnoeren in 't spreken, namentlijk van de zamenstelling, de beheersching, en de beteekenissen, darren voorschrijven, en de tong als een toom omwerpen, op dat wat na deeze reegelen gezeit zou zijn, wel gezeit zou zijn, en 't zou de

de konst van wel te zeggen zijn, en deze konst hebben zy genoemt de Letter-konst. Bij de Grieken word *Prometheus* voor des zelfs eersten vinder gehouden: *Krates Mallotes* heeftse eerst te *Roomen* gebracht van *Attalus* in den Raad gezonden, tusschen den tweeden en derden *Punischen* oorlog: naderhand is se met een groote opgeblasentheid van *Palemo* gelezen; ja zoo, dat hy de konst zijn naam nagelaten heeft, en de Letter-konst genoemt wierd *Palemos konst*: een zeer vermetel mensch, dat hij snorkte dat de geleertheid met hem geboren was en met hem sterven zou, en zoo hovaardig, dat hij alle de Geleerdste mannen zijner eeuw versmadede, en zelf *M. Varro* een zwijn darde noemen: echter nochtans de Latijnsche letterkonst is zoo gebrekkelijk, en zoo de griexe letterlijst onderworpen, dat wie die niet op zijn quim heeft, van stonden aan uit het getal der Letterknabbelaars moet uit geboent worden. Al de reden dan van de letterlijst en letterkonst, bestaet niet als in 't enkel gebruik en 't gezag der Voor-ouderen: Dien 't beliefd, dat het ding zoo genoemt, en zoo geschreven wierd, en dat de woorden zoo en zoo vervoegt en aan een getimmert wierden, 't gene dat zij toen wel-gezeid, noenden. Waar uit de Letter-konst zich, de konst van wel te spreken, roemt, maar valffelijk, dewijl wij het zelve verde beter leeren, van onze Moertjes, en minne-moers, dan van de letter-knauwers. Der *Grakken* spraak (die voor zeer welsprekende gehouden zijn) heeft hare moeder *Kornelia* gebootst. De moeder *Istrina* heeft haren zoon *Siles*, zoon des *Scytischen Konings Arifites*, de

Griexe spraak geleert. 't Is kenlijk, dat in veele land-
 schappen, plantingen van buiten volkeren ingebracht
 zijn, en dat de kinderen, daar geboren, altijd haar
 moeders taal behouden hebben. Hier uit hebben *Plato*
 en *Quintiliaan* zoo zorgvuldig geboden, van
 den kinderen een bequaame voetstervrouw toe te
 voegen. Het zij dan verre, dat we de aanleiding van
 wel te spreken haar ontnemen, en den Letterknab-
 belaaers overlangen zouden, die, daarze niets dan de
 eenige letterkonst belijden, echter niets en verstaan.
 Gelijk *Prisciaan* van al zijn leven die niet heeft kon-
 nen leeren; en *Didymus* word gezeyt van de zelve,
 vier, of gelijk anderen willen, zes duizend boeken
 geschreven te hebben. Wy lezen dat de *Keizer*
Klaudius zoo op de letteren verzot is geweest, dat hij
 eer tot die taal noch drie toegevonden heeft, dien hij
 toen hy Keizer was, niet nagelaten heeft; en *Ka-
 rel de Groot* heeft een letterkonst van de Duitsche
 taal bedacht, en de maanden en winden nieuwe na-
 men gegeven. En tot op dezen huidigen dag is men
 nacht en dag bezig, men schrijft bedenkingen, aar-
 digheden, vraag-geschillen, aantekeningen, verlicht-
 selen, waarnemingen, zuiveringen, hondertles-
 sen, rommelzôôn, outheden, wonderspreuken, sa-
 mengaderingen, bijvoegselen, avond uren, we-
 der en weder uitgevingen, En onderwijlen worden
 der zoo veel letterkonsten voortgebracht alffer letter-
 knagers zijn: En nochtans isser niet een van haar, 't
 zij hij *Griek* of *Latijn* geweest is, die reden gege-
 ven heeft, hoe de deelen van een reden te onderschei-

zijn, en welke orden van deelen, men in de zamenvoeging te houden heeft; off'er maar vijftien voornamen zijn, gelijk *Prisciaan* gevoelt, of meer, gelijk *Diomedes* en *Foka* gewilt hebben; of (a) een deelwoord, op zich zelve gestelt t'eeniger tijd een deelwoord blijft, of de (b) dragelingen namen zijn, of woorden? waarom bij den *Grieken* de namen in 't veelvoudig getal, alffe van geenderlei geslagt zijn, met een woord van 't enkel getal vervoegt worden; door wat reden de *Latijnen* vrij staat, de namen eindigende in A en in US, te verbuigen in UM, gelijk voor (c) *Margarita Margaritum*, voor (d) *punctus punctum*; hoe de (e) noemer, *fupiter*, den (f) barer verbuigen in *fovus*? En door wat reden zommige de geenerleie werkwoorden toelaten, en andere ze uit-orten? waarom zommige veel *Latijnsche* naamwoorden met de *Griexe* tweeklank schrijven, en zommige niet? als (g) *Fælix* (h) *questio*: en of de *Latijnsche* tweeklanken æ en œ, alleen maar in 't schrijven, en niet in 't uitspreken gebruikelijk zijn, of bei klinkers, gelijk ze geschreven zoo ook onder eene woordgreep uitgedrukt worden? insgelijx waarom zommige in de meeste *Latijnsche* woorden, de *Griexe* Y, anderen de *Latijnsche* I gebruiken, gelijk in (i) i-der: Ook verdubbelen zommige eenige letteren, zommige niet, gelijk in *caussa*, *relligio*, anders, *causa*, *religio*: Waarom (k) *caccabus* daar het de eerste syllab', vermits de verdubbelende cc, lang heeft,

(a) *Participium*. (b) *Gerundia*. (c) *Parel*. (d) *Stip*. (e) *Nominativus*. (f) *Genitivus*. (g) *Gelukkig*. (h) *Vershil*. (i) *De schryvet, zegt confidero*. (k) *Kachel*.

heeft, echter van veel Dichters kort genomen word. Ook of bij *Aristoteles*, de ziel, (a) *entelechia*, door een D, of *entelechia*, door een T geschreeven moet worden. Vorders hat e oneindelijke, en noit aflatelijke kibbelingen van de klank, van de spelling, van de uitspraak der letteren, van de gestalte, van de oorspronkelijkheden, van de evenredigheid, en van andere voorbeschrijvingen en regelen, en ombuigingen, en manieren van te beteekenen, van de verandering der gevallen, van de verscheidenheid der getijden, wijzen, perzonen, getallen, van de verscheide beletselen, en orde van samenvoeging. Eindelijk zelf van 't getal en de geslachtlijst der *Latynscher* letteren, en of de H een letter zij of niet: en dergelijke meer. Dus verschillenze niet alleen van elkander in de benamingen en syllaben, maar ook in de eerste ontwerpelen, doch zonder eenige reden te geven. Dergelijken strijd tusschen de medeklinkende letteren S en T, waar van men een staal hebben kan in (b) *Thalassa* en *Thalatta*, heeft eertijds *Luciaan* de *Samozatenzer*, in een koddig boekje, aardig uytgelachchen. eenen *Andries Salernitener* heeft hier van, met een doorwrochte welsprekenschap, den letterkibbeligen oorlog beschreven. Doch dit gaat noch matig en zacht, wij kunnen u zeggen van een paardje dat harder loopt, van de vervalste uitleggingen der namen, met de welke zij de geheele wereld dapper bedriegen, waar uit voor eerst in 't gemeenebest geen

B 2

klei-

(a) Eeuwig. (b) De Zee.

kleine zwaarigheden voortkomen, alffe onder de wetten te staan, slavernij noemen, en de vrijheid der Burgeren uijtleggen zoodaanig, dat ijder geoorloft zij 't gene hem lust, en der wetten evengelijkheid zeggen te zijn, daar elk zonder opzicht, 't zelve recht, de zelve waardigheid toekomt. Op dus een wijz noemen zy een Gerust gebied, daar 't alles na des Princen wellustigheid afvloeyt, een zeer gelukkig, daar 't vollik in ongebondenheid en ledigheid vervadzigt: en met vele diergelijke uytleggingen zijn en de Geneest-konst, en de Wetten, en de Voorschriften verdorven: en met deze dwingenze zelf de heilige schriften, ja Christus zelf, zich zelf ongelijk te worden, rekkende en strekkende de zelve, niet na den zin des Heiligen geests, noch na 't gemeene Heil der menschen, maar na haare eigen zelfs verkortsel: waar uit meenigmaal zwaarwigtige gevaarlijkheden over 't hoofd gehangen hebben, gelijk de dwaling in de woorden, de dwaling in de zaaken plag voort te brengen. Op welke wijs eertijds *Saul* de eerste *Koning* der *Hebreen* bedrogen is, in 't woord *Zachar*, 't geen een *Mansoir*, en gedachtenis betekent: want als God gezeit hadde, lk zal 't gedachte *Amalechs* uitroyen, meende *Saul*, dat hij, als hij de *Mansoiren* weggenomen had, 't gebod voldaan had. Dergelijken dwaling is den *Grieken* en *Italianen* over-gekomen in 't woord *Phos*, 't gene een mensch, en een licht te zeggen is; waar uyt eertijds de verzorgers der feesten van *Saturnus*, door des woords dubbelzinnigheid bedrogen, alle jaars aan

Saturnus een mensch op-geoffert hebben, daarze hem met ontsteken kaarslen oven zeer hadden kunnen te vreden stellen: welk zoo zot volk, ten laatsten door onderwijfingen van *Herkules*, wijs geworden is. Eindelijk hebben ook de *Godgelerten* en gekapté Broeders, zich onder de letterknabbelaars vermengende, van de beteikenisse der woorden, met vele aanhangfelen van ketterijen, beginnen te schermen, omkeérende de schrifturen na de gelegenheid der letterkonst, quade uitleggers geworden zijnde, der dingen die wel gezeld zijn, ijdele menschen en waarlijk ongelukkige, zich zelven door hare konst verblindende, vliedende het licht des waarheids: en ter wijlse al te naukeurig de kracht der woorden doordelven, willenze de zin der schrifturen niet verstaan, maar bloote woorden voor hebbende blijven daaraan hangen, omkeerende en verliezende het woord des waarheids: gelijk men van dien *Priester* vertelt, 't zij dat het waar of dat het een *gmelkje* is, die als hij meer als eene *bofsi* hadde, op dat hij niet tegen de letterkonst misdoen zou, met deze woorden gewijet heeft: *Want deze zijn mijne lichamen.* Waar van daan doch is de verdoemelijke ketterij der *Antidicomarianiten* en *Elvidianen*, die de geduurige maagdelijkheid des *Heilige Moeders Christi* loochenden, gesproten, als uit dat eenige woordetje, *Tot dat?* om dat men in de *Euangelijen* leeft: na dien *Jozef* haar niet bekende, *tot dat* zij haar eerst-geboren zoon gebaar heeft. Maar wat centwist des *Latijnsche* met de *Griexke Kerk*, hebben detwee woordetjes, *uit en door*, berokkent; de *La-*

tijnen drijvende dat de *Heiligen Geest* voortquam uit de Vader, en uit de Zoon, en de *Grieken* zeggende niet uit de Zoon, maar uit de Vader, door den Zoon. Wederom watte treurspelen heeft dat woordetje *ten-zij* in de *Bazelsche* (a) zaamening verwekt! de *Bobemers* verzekerende dat de gemeenschap onder beide gedaanten noodzakelijk was, om dat 'er geschreven staat; *Ten-zij* dat gij eetet het vleesch des Zoons des mensches, en zijn bloed drinkt, zoo zult gij geen leven in u hebben. Waar van daan doch is de ketterij der *Waldenzen*, en der volgende noch jonger, omtrent de (b) Dank-pleging? als uit de woorden, die zij verbeeldelijk en betekenender wijze willen genomen hebben, zeggende dat 'er een manier van spreken onder is, nep die de Roomsche kerk wezentlijk, uitleit. Daar zijn noch andere schadelijke ketterijen der *letter-knabbelaars*, maar zoo verholten, en zoo spitsvinnig, dat, ten waar de scherpzinnige *Engelsche* Godsgeleerden van *Oxford*, en de *Sorbonisten* van *Parijs*, deze met hare Linxen oogen, voorzien, en met groote zegels verdoemt hadden, nauwlijx iemand zich daarvoor zou kunnen wachten: dusdanige zijn, indien 't iemand even goed achte, of men zeide, Christus gij predikt, of, Christus hij predikt: ik (c) geloovet (d) gij gelooft, ik is geloovig. Ook dat een woord, blijvende een woord kan van alle toevallen verstekten zijn, ook dat geen naam van de derde perzoon is, en diergelijken. Welke voorwaar zoo ze ketterisch moeten genoemd

wor-

(a) Concili (b) Eucharisti (c) In de 2 Persoon (d) In de 3 Persoon.

worden, zoo zullen voor al kettters zijn de Propheten *Exaias* en *Malachias*, die beiden God de Heer van zich zelve sprekende dus invoeren: d' Eerste tot *Ezechias* met deze woorden; ziet, *Ik is toedoevende tot uwe dagen* &c. want hij zegt niet, *Ik ben*, maar *Ik is* toedoevende. d' Ander aldus; *en ben ik de Heeren, waar is mijn vrees?* in welke plaats, hij God, in't veelvoudig, zich *Heeren* doet noemen. Maar veel meer zullen kettters zijn, alle die nu door de gantsche *Roomfche* werelt, voor God-geleerden gehouden worden, voor zoo veelze de geheele leer van de rechtzinnige Kerk door de nieuwigheid van uit-spraak, tegen alle der letter-knabbelaren konst en gebruik, tot saamgeflante woorden, wanschapene benamingen, en verwarde woordvitterijen voortgesleept hebben, darrende daarenboven beweren, dat zelf de Godgeleertheid, in onverdorven spraak, niet kan overgezet worden. Ontalijke diergelijke dingen zijnder; en onze eeuw is te beklagen, watte knibbelingen en dwalingen, de hardnekkige letterknagers, en die hoovaardige woordzifters, met hare verkeerde woorduitleggingen, wijl andere uit de woorden de zin besluiten, en weder andere uit de zin de woorden, op de baan brengen. Hier van dan rijzen in de *Geneeskunst*, in beide de *Rechten*, in de *Wijfgeerte* en *Godgeleertheid*, dagelijx oneindelijke krakeelen en dolingen. Want de letter-knabbelaars bewijzen niet maar steunen alleen op de ontzagbaarheden, die menigmaal onder zich zelfs zoo verscheiden en zo tweespaltig zijn, dat het noodzakelijk is dat de meeste

leugenachtig, welke die aldermeest op hare voorschriften vertrouwen, van allen alderminst ter degen, spreken. Want alle spraak-recht bestaat, niet bij de letterknaauwers, maar bij het volk; en 't gebruik van wel te spreken word door de gemeene gewoonte gevijlt. Want na dat de bloem de *Latijnsche* spraak door 't machtig worden der woester volkeren afgelaten heeft bij 't gemeene volk te zijn, moet hare zuiverheid nochtans niet bij de letter-knabbelaars maar bij bequame en geleerde schrijvers, als bij *Cicero, Kato, Varro*, beide de *Pliniën, Quintiliaan, Seneca, Suetonius, Quintus Kurtius, Titus Livius, Salustius*, en diergelijken, gezocht worden; bij welken alleen die oude lekkernijen van 't Latijnschap, en 't gebruik van wel te spreken overig is, en niet bij die letterwijze letterknaauwers, die methare regelen, van der woorden en gevallen, buigelijkheden, samenstellingen, atvloeiingen, het *Latijn* zelf dapper deur-strijken, en menigmaal zulke woorden aan den dag brengen, die een Latijnspreker niet zou gebruiken, ten zijze misschien 't *Sorbonne* van *Parijs*, onder de plaats besitters aanschrijve. Indien iemand zegt, datmen, aangaande de waarheid van de *Latijnsche* spraak, den letterknagers geen geloof geven moet, maar nochtans den letterleepe letterknagers stellen zich alleen tot tuchtmeesters, oordeelaars en uitleggers van alle schriften, en nemen zich vermetelijk aan alle schrijvers en boeken, of in ordere te stellen, of uit den regel te schuiven: noit isser eenig schrijver van zoo uittekenden verstand voortgekomen,

die

die derzelver quaad-sprekende tong ontgaan is, dien zij niet overgehaalt, of in welken zij niet veel te bedillen gehad hebben: zij lasteren in *Plato* de verworring, en zoeken de geregtheid, van welks feilen *Gregorius Trapezuntinus* boeken geschreven heeft, die daarom ook van anderen, Dwerfdrijveren, (a) *beschegnar* genoemd is, gelijk *Krinitus* verhaalt. zij zoeken in *Aristoteles* een verhelderde doorzichtigheid, en zij berispen zijn nevelachtige duisterheid, en noemen hem een (a) *Bruin-vis*. Zij schobbejakken *Virgich* als eenen van klein verstand, en beschuldigen hem voor eenen Moeskopper en bemagtiger van anderen. *Tullius* vind geen genoeg in *Demosthenes* en Hij opperste redenaar der *Latijnen*, word zelve geeischt om rekening te moeten doen van zijn *Griexe* dieverij, en word met veele lakken geteekent, als bloode, overvloeijende in herhalingen, verkommelt in schimpstrekken, loom in 't beginssel, traag in over te treden, zelde onrstekende, langzaam verheffende: ja hij is ook van de onzen berispt, van *Mark Kapella* als eenen die met een beroeden trant gesproken heeft, van *Apollinaar* voor eenen verslodderden en geuwenden uit gemaakt. Nu doemt ook *Trogus* de redeneeringen van *Livius*, als verzierselen. *Plautus* greit aan *Horatius* niet, ook beschuldigt hij *Lucij* van zijn wanschikkige vaarzen, als eenen geroerden stroom, niets wel geschikt zijnde. *Plinius*, zegt men mengter al te veel onder, *Ovidius*, roept men, liet zijn aard te lof-

B 5

sen

(a) *Erinni*. (b) *And*. Een visch die zwart bloed uitschiet, waar in hij zich verbergt op dat hij niet gevangen worde.

fen toom; *Sallustius* word van *Arvinius Pollio* voor eenen te naukeurigen geschrobt. *Terentius* beknaauwt men dat hij die verijen en 't eenemaal vremdelingen op gezeid heeft en van *Labeo* en *Scipio* geholpen is: *Seneca* word *Kalk* zonder *zand* genoemd, dien *Quintiliaan* met deze woorden waardeert, Indien hij niemand van zijns gelijken versmadigt, indien hij meer willen deelen, indien hij niet al zijn eigen dingen bemint, indien hij der zaken wigtheden niet met al te zeer doorwrochte spreuken gekrenkt hadde, zoo zoud hij meerder door 't gevoelen der geleerden dan door de liefde der jongens geprezen worden. Maar en *Marcus Varro* is een *zwijn* genoemd, en *Ambrosius* een kraay en beuzelaar geheeten, *Makrobius*, een zeer geleert man, voor eenen van eenen onbeschaamd en ondankbaren aard geschat: en van *Laurens Valla* de geleerdste aller letterknabbelaren, is niemand van alle de gene die oit in 't *Latijn* geschreven heeft voor goed gekeurt: en *Macinel* heeft weêr hem opgeflokt. *Servius* was eertijds onder de letterknabbelaars eenen, die aan de *Latijnsche* taal veel goeds gedaan hadde; en *Beroald* heeft dezen bestreden, eindelijk hebben ook dezen de nakomende letterknagers, als eenen onbetemden, t'eenmaal tegen gestaan. Zoo zijn alle de Letterknauwers gewoon de een op den ander te woeden; eindelijk bij haar werk is het toegekomen, dat de overlevering van de Schriftuur, onder voorwending van verbetering, zoo menigmaal verandert, nu geheel van zich zelve verschilt. Door dezer overhalingen, isser lang aan de *Openbaring*

van

van den *Apostel Joannes*, aan de *Brief van Paulus* tot den *Hebreen*, aan den *Brief van Judas*, en meer andere hoofdstukken des *Nieuwen verbonds* hard getwijfelt, ja zij hebben getracht alle de *Euangelien* zelf tot onderzoekingen te brengen: maar nu tot den *Dichters*.

Van de Poëzij.

IV. HOOFDSTUK.

DE Poëzij zelf zoo *Quintiliaan* getuigt, is het anderde deel van de letterkonst, op dit te onmagtig vermetel, dat eertijds *Schauburgen*, en *Ronde Schoutooneelen*, prachtige gebouwen der menschen, niet den *Wijfgren*, niet den *Rechtsgelerden*, niet den *Artsen*, niet den *Redenaren*, den *Wiskonstenaren*, niet den *Godgeleerden*, maar zelf de verzierselen der *Dichters*, met ongehooffelijke kosten, opgerecht zijn. Een konst, tot geen ander einde bedacht: dan op dat zij met dar telende rijmen, met getallen en wichtigheden der sillaben, en een ijdel gezwei der woorden, der zotter menschen ooren kittlele, en met vermakelijkheden van verzierselen, en pellen van leugenen, de gemoeden verleide. Derhalven heeftze verdient *Bourcestresse* der leugenen, en oeffenster der verkeerde leerstukken, genoemd te worden. En op dat wij, zoo veel hare dulle drift, kobachrigheid, onbeschaamtheid, en stoutigheid belangt dit haar toegeven, zeker wie zou die onverraagde moédigheid van liegen, met een goed gemoed verdragen? want wat hoek, heeftze van hare razende

beuzelingen, en verzierselen, ledig gelaten Want nu zelf van de eerste beiaard de inleiding harer verzierselen nemende, zoo verteltze des Hemels ontmanning *Venus* geboorte, der *Titans* gevecht, *Jupijns* bakermat, *Rheas* bedriegerijen, *Japetus* verschalking, *Saturnus* banden, der *Giganten* weerspanningheid, *Prometheus* diefstal en straf, *Delus* driftigheid, *Latonaas* arbeid, *Pijtbons* neerlag, *Tyrus* lagen, *Deukalions* zundvloed, en der menschen geboorte uit steenen, *Jacchus* verscheuringen, *Junoos* list, *Semeles* verberning, *Bacchus* tweederleie geboorte, en 't gener van *Mineruo*, *Vulkaan*, *Erichtonius*, *Boreas*, *Orichias*, *Thezeus*, *Egeus*, *Kastor*, *Pollux*, *Helenas* ontschaking, en *Hippolyts* dood in de *Atheensche* verzierselen verhaalt word. Daar en boven de ommedoling van *Ceres*, de geroofde en weder gevonde *Proxerpijn*, en wat van *Minos*, van *Kadmus* en *Niobe*, van *Pentheus*, *Attheus*, *Edipus*, van de gewelden van *Hercules*, van de strijd tusschen *Neptunus* en de *Zon*, van *Atamas* delligheid, van *Jo* in een koe verandert, en haren hoeder *Argus* van *Merkuur* omgebracht, en wat van 't gulde vlies, van *Peleus*, *Iazon* en *Medea*, ook van de dood van *Agamemnon* en de straf van *Klitemnestra*, en wat van *Danae*, *Perseus*, *Gorgon*, *Kassiopea*, *Andromeda*, *Orfews*, *Orestes*, van de dolingen van *Eneas*, en *Ulisses*, van *Circe*, *Telagonius* en *Eol*, *Palamedes*, *Nauplius*, *Ajax*, *Dafne*, *Ariadne*, *Europa*, *Fedra*, *Pazifae*, *Dedalus*, *Ikarus*, *Glaucus*, *Atlas*, *Gerion*, *Tantalus*, van *Pan*, de *Centauren*, de *Satijren*, de *Sijrenen*, en andere diergelijke grove leugens, aan den dag

dag gekomen is. Ondertuffen met de menschelijke dingen niet vernoegd, zoo roeptze eindelijk ook de *Goden* tot een gedeelte van hare verzierfelen, derzelve opkomst, twist, gekijf, haat, gramschap, veld-flagen, wonden, jammerklachten, banden, liefdens koppelarijen, welluften, bekruijpingen, overspelen, verzamelingen met menschen en beesten, en water meer schandelijk en schenlijk is, in die vergiftige vleierijen der woorden, en die schadelijke zoetigheid des gedichts bewevende, zoo verleid en besmetze niet alleen de tegenwoordigen, maar dit razende vergif in schoone vaarfjes en maten bewarende maakt ze 'took den nakomelingen deelachtig, en gelijk als door de beet van eenen dollen hond, alwienze eens met hare leerstukken en leugenen vergiftigt heeft, dien drijftze in dergelijk een woede te razen. Want hare leugenen zijn met zulk een behendigheit ingeleit, dat ze meenigmaal voor waarachtige geschichten geoordeelt worden. Gelijk baarblijkkelijk is van dat gemaakte overspel van *Dido* met *Eneas*, en *Iliou* van de *Grieken* ingenomen. Daar zijnder echter die tot zulk een opbobbeling van dolligheid gekomen zijn, dat zij meenen dat daareenig geval van goddelijkheid onder zij, om dat weleer de *Geesten* in poëtische vaarzen, hare antwoorden gegeven hebben: hier uit noemen zij ze *Propheten* en *waarzeggers*, en die door eenen godlijken geest angeblazen zijn, gebruikende der *Poëten* beuzelachtige vaarfjes als godspraken om waar te zeggen. Hier van daan zijn bij de *Ouden* de gevallen, *Homerische* gevallen

genoemt, na de vaarfjes van *Homeer*, gelijk na de vaarzen van *Virgiel*, *Virgiliiaansche* gevallen, waar van *Spartiaan* in 't leven van de Keizer *Adriaan* aanroert. Welke bijgeloovigheid heden tot de Heilige Schriften en vaarfjes der psalmen overgebracht is, vele onzes Godsdiensts onze meesters dat niet quaad keurende: Doch laat ons tot de Poëzij wederkeeren. *Augustijn* heet ze uit de *Stad Gods* balling gaan, en heidenschen *Plato* drijftze uit zijne gemeenten staat, *Cicero* verbiedze toe te laten, *Sokrates* vermaant, dat wien zijn eere lief is, en die ze ongequetst wil houden, dat hij wel voor hem zie, dat hij geen Dichter tot zijn vijand hebb', om datze niet zoo grooten kracht in 't prijzen, als wel in 't quaadspreken en in 't lasteren hebben. *Minos* als eenen rechtvaardigsten Koning, van *Hesiodus* en *Homeer* verheerlijkt, om dat hij d' *Atheners* de oorlog aangedaan heeft; heeft alle de *Treurspeldichters* aan boord gekregen, die hem in de Hel gebannen hebben, *Lykufon* schrijft dat *Penelope*, die van *Homeer* om haar zonderlinge kuifheid doorluchtig gemaakt word, met ettelijke pollen te doen gehad heeft. De Dichter *Ennius*, zingende de heldendaden van *Scipio*, heeft allereerst verziert, dat *Dido*, stichtster van *Kartago*, die zeer ingetrokke weduwe, *Eneas* zou gevrijd hebben, dien zij nochtans, na alle tijd-rekeningen, noyt kan gezien hebben, welke leugen *Virgiel* daar na zoo opgepronkt heeft datze voor een waar geschicht is geloofd geweest. Eindelijk is deze vrijheid van liegen, en die godloofheid van quaad te spreken, zoo verre voortgegaan, dat

dat het van noode geweest is, hen een wet door de Tuchtmeesters voor te schrijven, waar door zoodaniger dichteren lasteringen en leugenen zouden ter neder gedrukt worden. Maar bij de oude Romeinen wierd de *Poesy* opentlijk voor een schandaal gehouden, ja zoo zeer (gelijk *Gellius* en *Kato* getuigen) dat die hem daar in oeffende, eenen opentlijken straat-schender genoemd wierd. Ook wierd *Q. Fulvius* daarom van *M. Kato* overgehaalt dat hij voor *Onderburgemeester* na *Etolien* gezonden, den *Dichter Ennium* met zich genomen hadde; en de Keizer *Justiniaan* begunstigt haar oeffenaars met geene vrijheid met al: d' *Atheners* hebben ook *Homer* dien zij aller dichteren *wijsgeer*, en aller wijsgeren dichter noemen, als eenen razenden, vijftig (a) realen afgeknevelt, en den *Poet Tichetus* als eenen dien't inde herffens geslagen was, uitgelachchen. Ja de *Lacedemoniers* hebben de boeken van den Poët *Archilochus* uit hun stad doen voeren. Aldus hebben overal de vroomste de *Poezij* zelf, als een moeder der leugenen versmadigt; de Dichters zoo wanscheppelijk liegende, als die haar werk maken van niets eenvoudig te zeggen, of in schrift uit te geven, maar met saamgeroffelde vaarsjes voor den zotten ooren op te deunen, en met windels van verzierfelen om te snorren, en over een hand vol rooks alles uit te boezemen gelijk *Kampanus* elders gezongen heeft:

't *Rijmen* al de *rijmelende* Dichters houd gezond.

Felletjes zijn hen zoon noodig als brood in haar mond.

En beneemjer die van honger zullen zij vergaan.

(a) *Drachma*.

Leugen

*Leugens zijn haar geld en schattē die z' uit hebbē staan:
Zij verzierē watze willen; zeker en hoe meer
Datze liegen dat waardenen zij de meeste eer.*

Daar zijn ook daar en boven onder de Poëten, vinnige geschillen, niet alleen van de sneê der gedichten, van de voeten, van de toon-luiding, van de vermogentheid der sillaben (want hier van twist ook elken gemeinen letterknabbelaar) maar van hare eigen beuzelingen versierfelen en leugenen, als namentlijk van den knoop van *Herkules*, van den kuisschen boom, van de letteren op den *Hyachint*, van de kinderen van *Niobe*, van de boomen bij welke *Latona Diaan* gebaart heeft, Ook van het *Vaderland* van *Homeer* en van zijn graf, en wie dat ouder zij *Homeer* of *Hesiodus*? of *Patroklus* ouder was dan *Achilles*? in welke lichaams gestalte *Anacharsis*, de *Schiyt* lag, en sloop, waarom *Homeer* in zijn gedichten *Palamedes* niet aangeroert heeft, of *Lukaan* onder de Dichters of de geschichtschrijvers te stellen zij, ook van *Virgiel*, en in welke maand van 't jaar hij gestorven zij, en

*De letterknauwer twist, wie 't dunste treurgedicht
Geschreven heb; maar 't pleit dat hangt noch ongeslicht.*

Doch de alle gedichten der *Poeten* zijn vol van verzierfelen niet als onder 't dexel van vleierij, of schelding der snooder misbruiken, tot vermaak der zotten uitgetjeutert. Wat de dichters bedrijven, 't zijze vertellen, 't zijze prijzen, 't zijze aanroepen, zij pluimstrijken in hare verzierfelen: wederom 't zijze uitvaren, 't zijze bijten, 't zijze beschuldigen, zij

spe-

spelen den dolleman in hare verzierselen, doch ge-
 duurig zijn zij zot. Te recht heeft dan *Demokritus*
 deze geen konst, maar een razernij genoemd, en 't is
Platō's spreuk, *Vergeefs klopt hij aan de Poëten deur die*
bij zijn verstand is. Dan eerst zingen de Poëten won-
 derlijke dingen: wanneer zij namentlijk dol of dron-
 ken zijn. Hier uit noemt *Augustijn* de Poëzij de wijn
 der dwaling, van dronke *Leermeesters* ingeschonken.
Hieronimus noemt haar een spijs der duivelen. Een
 konst daarenboven geheel schraal en bloot, die in
 zich zelfs een geheel mager ding is, ten zijze door ee-
 nige andere oeffening bekleed en verzoet word: een
 hongerige konst, altijd gnokachtig, en als de mui-
 zen een anders brood etende, en nochtans dertze
 zich, onder hare beuzelen en verzierselen, met de
 krekels van *Tithon*, de kikkels der *Lyciers*, en de
 mieren der *Myrmidonen*, eene, ik weet niet welke,
 onsterffelijke luister hares naams beloven, en zeggen
Leef, leef gelukkig volk, vermogen tets mijn dichten;
Want uw gedachtenis zal voor geen eeuwen zwichten
 Welke waarlijk of niets is, of niet vorderlijks: maar
 deze weldaad beweren de *Geschiedschrijvers* niet
 der *Dichteren* maar de hare te wezen.

Van de Geschiedt Historijfchrijving.

V. H O O F D - S T U K,

DE geschiedtschrijving, dan, is een verhaal der
 gebeurder dingen met lof en met laster, die
 den

den raadflagen, handelingen, uitkomsten van groote zaken en 't bedrijf van Koningen en groote mannen, met de ordre en beschrijving der tijden en plaatsen, als in eene levendige schilderij voor oogen stelt; derhalven hebbenzē meest alle haar als een meestresse des levens, en tot des zelfs onderwijzing zeer vorderlijk geoordeelt; daarom, datze door veler dingen voor-beelden, eensdeels, de beste, om een onsterffelijke luister van lof, en eene naam na te laten, tot alle heerlijke daden aanprikkel; anderdeels, datze, de godloofte en overgevenste door de vrees van een eeuwige oneer, vande ondeugden afschrikt; hoe wel deze zaak meenigmaal geheel anders uitgevallen is: en vele, 't geen *Livius* van *Manlius Kapitolijn* gesfeit heeft, *willen liever een groot, als een goed gerucht nalaten*, en de meeste, 't geenze door hun deugden niet vermogen, willen door hun schelmerijen, ruchtbaar, en in de geschichtboeken aangeschreven werden: gelijk bij *Iustijn* uit *Trogus*, van *Pauzanias* den *Macedoonschen jongeling*, rugtbaar door de vadermoord des Konings *Phillips* verhaalt word: 't zelve melden *Gellius*, *Valerius*, en *Solinus* van *Heroftratus*, die de Tempel van d' *Efezische Diana*, een heerlijk werkstuk, en van geheel *Aziën* in tweehonderd jaren gebout, in brand stak: En hoewel met geltrenge wetten verboden was, dat niemand dien mensche in verhaal of geschrift noemen zou, zoo heeft hij nochtans het einde, waar om hij zulk een schelmstuk bij de hand nam, bekomen, namentlijk dat zijn gerucht en naam, door zoo veel eeuwen, tot ons toe doorgedrongen

gen is: Doch laat ons tot de geschichtschrijving wederkeeren. Deze daar zij allermeest, aller zaken volgdraad, getroutheid, overeenstemming, en waarheid vereischt, volbrengt nochtans deze minst van allen: De geschichtschrijvers verschillen onderling zoo zeer, en spreken van de zelve dingen zoo geheel anders en verscheiden, dat het niet mogelijk zij, of vele van haar zijn zeer leugenachtig: Ik zeg niet alleen van de *Scheppings des Werelds*, van d' algemeene zundvloed, van de bouwing der Stad *Rome*, van welke tijdwortels zij voorgeven datze haar geschichtboeken aanvangen, dewijl zij allemaal van 't eerst niet en weten, niet allemaal het tweede gelooven, en het derde bij haar onzeker is: Derhalven wijl deze dingen lang verleden, en met geen evengelijkheid van allen aangenomen zijn, laat men hen deze dolingen ten goeden houden: maar van de later tijden kan hen de leugenblaam niet afgewassen werden: doch de oorzaken dezes harer onstemmigheds zijn veelderlei: want de meeste, om datze bij de tijden, plaatsen, perzonen, en handelingen der vertellingen niet geweest zijn, uit het verhaal van andere gemeenen roep volgende, beschrijven niet zekers, niet standvastigs: van welke mislag *Eratosthenes*, *Methodorus Sceptius*, *Possidonius* en *Patroklos de land-beschrijver*, van *Strabo* overgehaald worden. Andere zijnder, die alffe een gedeelte der dingen (als in een krijgdeurocht, of onder dexel van beëvaard, bedelaats in de gasthuizen, de landen doorlopende) gezien hebben, een historij durven schrijven; dus heb-

hebben eertijds *Onozikritus* en *Aristobulus* van *Indien* geschreven . Daar zijnder die vermaakshalven , bij ware geschiedenissen wat bijliegen , dikmaals ook de waarheid vergetende , waar van *Herodotus* van *Diodorus Siculus* , en *Trebellius* van *Liberiaan* en *Vopiskus* ; als ook *Tacitus* van *Tertulliaan* en *Orozius* verdacht gemaakt worden , in welker getal wij ook *Danudes* en *Filofstraat* stellen zullen . Daar zijnder ook , die ware geschiedenissen , tot verzierselen verdraajen , hoedanig zijn *Gnidius* , *Krezias* , *Hekateus* , en meer andere geschichtschrijvers der ouden : Daar zijnder ook veel , die onbeschaamdelyk zich voor geschichtschrijvers uitgevende , op datze niet en schijnen iets niet te weten , of iets anders van anderen voort gebracht te hebben , alffe van onbekende , en onbereisfelijke landschappen , met een snaterende nieuwigheid , voor genomen hebben te schrijven , niets dan wanscheppelyke beuselen en tastelyke leugens aan den dag gebracht hebben , hoedanige zijn , die wij van 't volk met een oog in 't voorhoofd , van de griffioenen , van de pigmeen en de kranen , van de menschen met hondskoppen , en 't volk zonder mond , over 't heele lichaam hairachtig , en de rondvoeten die al hinkelende voortgaan , en die met haar ooren 't geheele lichaam bedekken , en van de *Trogloodyten* die in holen wonen , lezen , aan welkers dwalingen naast komen , die verzekert hebben , dat de zee , onder de *Noorderpool* , toegevrozen lag : en echter vindenze zotte menschen zonder oordeel , die hen hier in gelooven , en dit voor orakelen opnemen : onder dit getal hoort *Eforus* , die geschreven heeft ,

dat

dat de *Ieren* maar eene Stad en hebben, daar bekend is, datze zulk een gedeelte van 't westen bewonen. En de *Griexe Stefanus*, die de *Francen Volken* van *Italien*, en *Viennen* een Stad van *Galilea*, in plaats van *Gallia* genoemd heeft: en de *Griexe Arianus*, die de zeet der *Duitschen* niet verre van *Ionien* stelt: bij welken ook *Dionisius* te rekenen is in 't gene hij van de *Pyrenische* bergen geschreven heeft. Vorders die dingen, die *Kornelis Tacitus*, *Marcellus Orozcius* en *Blondus* van de plaatsen van *Duitsland* verhalen, verschillen in een groot deel van de waarheid; insgelijks schrijft *Strabo* valffelijk, dat den *Ister*, welk is de *Donauw*, uit d' *Adriatische* golf ontstaat, en *Herodotus*, datze uit het westen vloeit, en bij de *Celten*, die in *Europa* d' uiterste van allen zijn, oorspronkelijk is: wederom zeit *Srabo* dat de revieren de *Lip*, en de *Wezer* in de *Ems* vallen, daar de *Lip* zich in de *Rijn* vermengt, en de *Wezer* zich in zee uitlooft. Zoo ook zeit *Plinius* (a), dat de revier de *Maas*, in de *Noordzee* spoelt, daarze niet in de zee, maar in den *Rijn* zich verliest. Met dergelijke dolingen, uit de later geschicht en lantschrijvers brengt *Sabellikus* t' onrecht de *Alanen* van de *Alemannen*, en valffelijk de *Hungaren* van de *Hunnen* af, ook zeit hij dat de *Gottben* en *Geeten*, *Scyten* zijn, en hij verwart de *Deenen* met de *Daken*, en hij stelt den *Berg* van de heilige *Odilsa*, in *Beieren*; daarze niet verre is van *Straatsborg*. *Volateranus* vermengelt ook *Austerania* en *Austria*, de *Avaren* en *Savaren*, ook *Lucern* en *Naulium*, en hij zegt dat *Plinius* gewag gemaakt heeft van

(a) Toen *Plinius* schreef, liep niet de *Maas*, maar de *Rijn* in zee.

de *Bernenzer zwitzers*, daar deze in veel later tijden, van *Bartbold*, *Hartog der Zaringiers* eerst gesticht zijn. Insgelijx meent *Konradus Celtes*, dat de *Daken* en de *Cimbren* dezelve zijn, en de *Cerufken*, die, die de *Ceruzen*; ja hij meent dat de *Rifeische* bergen in *Samarrien* leggen, en hij schrijft dat *Amber* uit de boomen vloeit. Noch zijnder onder de geschichtschrijvers andere, aan verre grooter leugenen schuldig, die, daarse of bij de dingen zijn geweest, of anders de dingen zelfs, zoo alffe zijn, of gebeurt zijn, geweten hebben, nochtans door goedgunstigheid of gedienschtigheid verwonnen, den haren vleijende, tegen de waarheid die bevestigen: onder dezen zijnze, die om vreemde zaken, of te beschuldigen, of te verdedigen, 't geschicht schrijven aanvangende, alleen die dingen die te haren voordeel strekken, vertellende, en d'anderen ontveinsende, overslaande, of verkleinende, kreupele en verdorven Historien aan den dag brengen: van welke feil *Blondus Orozium* verhaalt, dat hij die machtige nederlaag van *Italien*, in welke de *Gottben Ravennen*, *Kandanum*, *Aquileja*, *Farraria*, en bijna geheel *Italien* verwoesteden. verzwegen heb, op dat het zijn voorgenomen grondstof niet hinderen zou: daar en boven zijnder die door vrees, of bedekte vijandschap, of haat van anderen gekreukt, de waarheid te kort doen. Andere, alffe de heldendaden der haren willen verheffen, ver dunnen, en verkleinen tot niet, 't geen andere te weeg gebracht hebben, schrijven niet zoo als 't is, maar zoo als zij 't wenschen, zoo als zij 't willen, zoo als 't hen lust; zich hier op verlatende, datter geen

medestanders, geen voorpraken en geen getuigen harer leugenen ontbreken zullen, namentlijk die genen dieze zoo meesterlijk gefleemt hebben: welke feil van ouds de *Griexe* schrijvers zeer eigen geweest is, nu zijn bijna de jaarboekschrijvers van alle Volken met dit evel besmet; gelijk *Sabellikus* en *Blondus* in de dingen der *Venetiaanen*, *Paulus Emilius* en *Gaguinus* in de geschichten der *Francen*: wien de *Princen* nergens anders om de kost geven, dan op dat ('t gene *Plutarchus* zeit) deze, met een goed vernuft begaaft, de manhaftigheid van anderer verdiensten de keel toenijpende, hare daden, met beuselen en verzierfelen in plaats van Historische ontzagchelijkheid, groot maken zouden. Zoo hebben de *Griexe* geschichtschrijvers, schrijvende van de *Vinders* der dingen, alles, hoe wel niet het hare, zich zelve willen toeigenen. Noch isser een andere, alderverdorvenste, soort van pluimstrijkers, die alse de oorspronkelijkheid harer princen, tot elke de alderoudste Koningen poogen uit te rekken, alse in haar geslacht niet rond schieten kunnen, tot geheele vreemde oorspronken en verzierfelen toetreden, en namen van Koningen en plaatsen verdichten, en niets niet daar bij liegen; van deze slag is dien ruwen *Hunibald* die de geschiednissen der *Francen* beschrijvende, *Scythya*, *Sikambria*, en *Priam de Jonge* en andere namen van *Landen* en *Koningen* uit zijn poot gezogen heeft, daar geen voorgaande geschichtschrijver oit gewag van maakte, en menschen van gelijken verstand, hebben echter deze zijn beuzelingen gevolgt, gelijk daar zijn *Gregorius Turonen-*

zer, *Regino*, *Sigisbertus*, en meer andere: van dien eigen draf is ook *Vitichindus*, die de *Saxen*, d'oudste en voornaamste inwoonders van *Duitsland*, een afkomst der *Macedonen* noemt, en van de overblijfselen van den grooten *Alexander* af brengt, wien veel andere in deze doling volgen. Veel, daarenboven, schrijven geschichten, niet zo zeer om waarachtige dingen aan den dag te brengen, als wel om te verlustigen, op datze 't beeld van eenen braven *Prins* in 't gene hen best aanstaat, afbeelden en uit bootlen zouden, welke zoo iemand van leugen taal berispen wil, zij antwoorden, dat ze niet zoo zeer eenige verhandelde zaak, als wel het nut van de nakomelingen, en de zwier van een goed vernuft, beoogen, derhalven alles niet verhalen zoo als 't geschied is, maar zo als 't best voegt te verhalen, noch datze juist de waarheid zoo gantsch gezet willen voorstaan, maar als 't gemeine oorber een verzietsel en valsheid vereischt, brengenze *Fabius* bij, tot een voorspraak, daar hij zegt, dat een zoodanige leugen, die tot aanrading der eerbaarheid vordert, niet moet berispt worden: vorders dewijlze voor de nakomelingen schrijven, datter niet veel aangelegen is, op wiens naam, of met wat daad, het voorbeeld van een goed *Prins* aan den dag koom: Zeker zoodanigen voorbeeld en schets, als van eenen besten *Prince*, voorstellende, *Xenophon* van *Cyrus*, niet hoedaanig hij was, maar hoedaanig hij behoort te wezen, die doorwrochte en treffelijke *Historij*, doch zonder kracht van waarheid geschreven: Hier uit eindelijk is 't ontstaan, dat vele, van natuur en neerstigheid, behendig tot liegen,

op verzierde grondstoff, die beuzelachtige kinder spreukjes geschreven hebben, als die van *Morgon* van *Maguelone*, van *Melusine*, van *Amadis*, van *Blancefleur*, van *Tyran*, van *Konamour*, van *Oursson*, van *Diether*, van *Lancelot*, van *Tristan*, deze, zeg ik geheel beuzelachtige en ook botte sufferijen, noch zotter dan de zotste zotte kluiten en potsen der dichters: onder de geleerden, zijn *Luciaan* en *Apuleius* hier in de voor-naamsten geweest: ja en bij *Herodotus*, den Vader der geschichten, bij *Diodoor*, en bij *Theopompus* (als *Cicero* zeit) zijn ontallijke verdichtfelen, zijnde zij zelf vol van leugens: want daar lezen wij, datter, als de *Meed* zijn middagmaal hiel, geheele beken uitgedronken zijn, en dat men den *Athos* door graven en door gezeit hebb',

- - - *En wat het leugenachtig Grieken*

Dart schrijven voor geschicht

En dits de oorzaak, waarom nergens een zuivero voldoening in de geschichten te vinden zij, hoe zeer wij ook de zelve daar in zoeken: en het oordeel, dat in 't uit te zonderen van nooden zou zijn, is zwaarlijk te bekomen: want alffer geen beschrijvingen der gebeurde dingen opentlijk aan den dag quamen, die de waarheid bevestigen, en de leugens berispen zouden, maar dat ijder aan zijn waan gebonden bleef, hebben zij hier uit de macht van leugens en mis slagen te begaan, aangenomen: waar uit onder den geschichtschrijvers zulk een oneenigheid ontstaan is, darze ook ('t geen *Jozepbus* zeit tegen *Appio*) den een den anderen, in hun boeken berispt, en geheel strijdig van de zelve dingen

dingen geschreven hebben: op hoe veel plaatsen (zeit dezelve) verschilt *Hellanikus*, in zijn geslacht rekeningen, van *Agezilaus*! en in hoe groote dingen word *Herodoot* van *Agezilaus* achter haalt! en hoe bewijst *Eforus* in veel dingen dat *Hellenikus*, *Timeus* dat *Eforus*, weder die na hem geweest zijn, dat *Timeus*, doch zij al te zamen dat *Herodoot* leugenachtig is! maar *Timeus* heeft zich niet gewaardigt in alles met *Antiochus*, en *Filistus*, of *Kallias* over een te stemmen: in veel dingen word ook *Thucidides*, als bedriegelijk beschuldigt, hoe wel hij zoo achterdachtig zijn geschichtboek schijnt geschreven te hebben. Dit schrijft *Josephus* van anderen, en dien bestraft weder onzen *Egezippus*. Vorders vele verhalen veel dingen uit de geschichtschrijvers, maar niet all' prijsfelijke, en sommige prijzen dingen, die gantsch niet te prijzen zijn, en de meeste stellen de booste voorbeelden voor om na te volgen: want die *Herkules*, *Achilles*, *Hektor*, *Thezeus*, *Epaminondas*, *Lyzander*, *Themistokles*, eindelijk *Xerxes*, *Cyrus*, *Darius*, *Alexander*, *Pyrrhus*, *Hannibal*, *Scipio*, *Pompejus*, *Cæzar*, met wonderlijke lofredenen afmalen, wat doenze anders, als datze groote en razende moordenaars, en des Werelds naamruchtichste straatschenders ten toon gestelt hebben? genomen, dat het al brave Veldheeren geweest zijn, zeker 't zijt de verdorvenste en schelmachtichste mannen geweest: Indien mij iemand zegt dat uit het lezen der geschiedenissen, de voornaamste wakkerheid gehaalt word, ik zal 't niet loochenen, behoudens dat hij mij ook toe sta, dat men insgelijks become uit de zelve

het hoogste verderf, en gelijk *Martiaal* elders zingt:
Veel goeds, Veel quaads,
Veel middelmaats.

Van de Redenkunst.

V I. HOOFD-STUK.

Maar de *Redenkunst*, die hier naast aan komt, ofz' een konst zij, of niet, word van de vermaardste mannen betwist, 't pleiten hangt noch; *Sokrates* zelf beweert, bij *Plato*, met bondige redenen, datze geen konst, noch wetenschap is, maar een zekere slijheid, die zelf niet heerlijk noch eerlijk is, maar eer, een schandelijke, onvrije, en slaafsche pluimstrijkerij: *Lyzius*, *Kleanthes*, en *Menademus* hebben gevoelt, dat de welsprekenschap door geene konst bepaalt kan worden, maar datze alleen van de natuur voortkomt, die ijder een, als 't noodig is, leert vleijen, zijn zaken voor te doen, en de zelve met buigredenen te bevestigen; en dat de zuivere uitspraak, d' onthoudenis, en de schrandereheid der vonden, nergens anders als uit de natuur ontstaat, 't gene zelf in *Antonius*, een Prins der *Roomscher* redenaars, gebleken is: en blijkelyk is 't, daarniemand voor *Thyzius*, *Korax* en *Gorgias* de *Redenkunst* beschreven of geleeraart hebb', datter echter door de vaardigheid hares vernufts, zeer welsprekende geweest zijn. Vorders als de *Konst* bepaalt word te zijn een verzameling der grondstoffen, tot een en het zelve einde strekkende, zootwisten de *Redenaars* als noch, welke dat einde zij, of het overreden

den, of het welzeggen: en niet vernoegt met de ware oorzaken, zoo bedenkenze noch nieuwe en verziende: daarenboven hebbenze zoo veel stellingen, overstoffen, afbeeldfels, beglimpingen, verleidingen, inprintingen, vroedmakingen, verschilligheden, redevoeringen, inleidingen, verwittigingen, goede wilwiningen, en konst werkelijke vertellingen, gevonden, dat menze al nauw tellen kan, en noch ontkenneze dat het eind van de *Redenkonst* getroffen zij: de *Lacedemoniers* hebben deze t' eenmaal versmaad, achtende dat de reden van vrome luiden, niet uit de *Konst* maar uit het hart behoorde voort te komen. Ook hebben de oude *Romeinen*, zeer laat, de *Redenaaren* in hare Stad toe gelaten: Als na langen redensrijd, *Cicero* poogde te betoonen, dat de vermogentheid van redeneren, niet zoo zeer uit de konst, als uit de doorzichtigheid voortkomt, en derhalven zijn boeken van den *Volmaakten Redenaar* geschreven hadde, zoo is nochtans die *Redenaar*, die hij zelf daar toe tot een voorbeeld smeede, niet van allen goedgekeurt, ja hij heeft *Brutus* zelf, een man van ongemeene oprechtheid, zeer verdacht geschenen, en altoos heeft vast gestaan die spreuk der *redenaaren*, dat de *voorschriften van wel te zeggen, het leven der menschen meer schadelijk dan vorderlijk zijn*: en om de waarheid te zeggen, 't is blijkelijk dat de oeffening der *reden konst*, geheel en all', niet anders is, dan een behendigheit van smeersmullen en pluimstrijken (en gelijk zommige noch vrijmoediger zeggen) van liegen, als die, 't geenze door des zaaks waarheid niet te weeg kan brengen, door de opsmukking

smukking des redens overredet: gelijk *Archidamus* van den woordvitter *Perikles* zei (naar *Eunabius* getuigt) die gevraagt, of er iemand machtiger was als hij antwoorde; hoewel *Perikles* in den oorlog van mij overwonnen is, hem is nochtans die tong zoo wel gehangen, dat, als hij hier van redenvoert, hij niet als de verwonne maar als den verwinner aan den dag komt: en *Plinius* zegt van *Karneades*, dat men (als hij bewijs vestede bezwaarlijk oordeelen kon wat waarheid was: van den zelven zeit men, dat als hij opentlijk voor de Gerechtigheid heerlijk en wijsfelijk veel gesproken hadde, hij des anderen daags met geen mindere geleertheid en breedweidentheid, tegen de Gerechtigheid redeneerde: Daar was te *Syrakuze* de redennaar *Korax*, een man van een scherp verstand, en noch van vaardiger tong, die deze konst om geld voortleerde; tot dezen quam *Thyzias*, die geen geld gereed hebbende, dubbeld geld beloofde, na dat hij hem de reden konst geleert zou hebben, wien *Korax* op deze voorwaarden aangenomen en onderwezen heeft: *Thyzias* deze nu geleert hebbende, en toeliggende, om van de prijs zijn meester deur de neus te boren, vraagde aan *Korax* wat de Redenkonst was? die antwoordende, dat ze was een uitwerkster der vroed makingen, zoo heeft hij tegen zijn Meester dus geredevestigt; Al wat ik dan van 't loon gezeit mach hebben, indien ik u overrede dat ik niets schuldig ben zoo ben ik niets schuldig, om dat ik u overredet heb dat ik niets schuldig ben; indien ik u niet overrede, ik zal 't effen wel niet schuldig zijn, om dat gij mij niet

geleert hebt te kunnen overreden. *Korax* toen die bewijfvestiging tegens *Tyfiar* poogende te trekken; **Al** wat (zei hij) ik ook van 't loon gezeit heb, indien ik u overrede dat ik 't ontfangen moet, zoo zal ik het ontfangen, om dat ik u overredet heb, indien ik u niet overrede, echter moet ik het ontfangen, nadien ik zulk een leerling onderwezen heb, die zijn meester te boven gaat. De *Syrakuzers* hen met zulke dubbelduidige bewijfredenen hoorende twisten, riepen; *een bedorven ey, van een bedorve* (a) *Raven*; beduidende des quade meesters arger leerling: een niet ongelijke geschiedenis verhaalt *Gellius* van den woordvitter *Protagoras*, en zijn leerling *Evathlus*. Maar doorwrocht, cierlijk, deftig, en wijdluftig te kunnen zeggen, is fray en vermakelijk, maar niet altijd vorderlijk, zomtjids ook schadelijk en overlustig, meenigmaal gevaarlijk, doch gedurig bedacht. Derhalven oordeelt *Sokrates* zelf de Redenaars geenige achting waardig, noch die eenige vermoegenheid in een wel gestelde gemeentenstaat, verdienen te bezitten: en *Plato* gevoelde dat menze gelijkelijk met de treurspelige kamerspeelders en dichters uit zijn gemeentenstaat zou uit sluiten: En niet onrecht. Want niets gevaarelijker isser voor de burgerlijke ampten, dan deze behendigheit: hier uit komen voort de overtreders, weifelaars, lasteraars, falivouwers, en andere diergelijke namen der schendtongiger menschen: want de menschen die hier mede begaafd zijn, maken in de steden veeltjids samenzweringen, en verwekken oproer, alse met deze konstgrepige snapachtigheid

(a) Dit slaat op de naam *Korax*; want *Korax* is raven te zeggen.

tigheid, andere bedriegen, andere bijten, andere om den tuin leiden, andere vleien, en zich zelfs over de eenvoudige eenige geweldigheid aannemen. Hier uit heeft *Euripides* wel gezeit, dat het iets geweldigs is veel te kunnen zeggen: en *Eschylus* zeit, gemaakte redenen, zeg ik het schandelijkste quaad van allen te zijn: en *Rafaël Vولاتeraan*, die doorwrogtte van geschiedenissen en voorbeelden, bekent, dat (alle voorbeelden van ouden en nieuwen, die hij gehoord of gelezen heeft te hoop gebracht) zeer weinige vrome mannen welsprekende bevonden worden. Zijn, hier uit zelf, niet dikwijls machtige gemeentenstaten zwarelijk beledigt, en dikmaal 't eenemaal omgekeert geweest? tot bewijs hier van, zijn de *Bruten*, de *Krassen*, de *Gracchen*, de *Katoos*, *Cicero*, *Demosthenes*; die, gelijkze voor de welsprekenste van alle gehouden zijn, zoo zijn ze ook altijd de oproerigste van allen geweest: want *Censorius Kato* is veertigmaal beschuldigt, hij zelf heeft van zelfs anderen seventigmaal in de schuld beleit, zijn gansche leven lang, met zijn razende woordvoering de rust des Gemeinen bests beroerende: d' Ander van *Utika*, *Cezar* uittertende, heeft de *Roomsche* vrijheid uit den grond 't onderste boven gekeert: niet minder heeft *Cicero Antoon* tot het verderf des gemeinen bests aangetergt; en *Demosthenes*, *Filip* tot d' ondergang der *Atheners*: geen stand eindelijk des gemeinen bests, is niet te eeniger tijd van deze gauwigheid omgekeert: niemand is van de besmetting der welsprekenheid, indien hij uit zijn ooren leende, ongetuist gebleven. Voorders de onversachtheid der welspre-

sprekentheid vermag veel in de vonnissen, door deze voorspraak worden quade zaken beweert, en de schuldige beschuldigde word het gevaar der wetten onttrokken, deze aanstrijende, is meenigmaal d'onschuldige verwezen; en niemand is ooit door deze konstmeeftres zoo verdedigt, of hij was beledigt, die anders gevoelde. *M. Kato*, de wijze der *Romeinen*, verbood deze drie *Atheensche* redenaars, *Karneades*, *Kritolaus*, en *Diogenes*, om openlijk gehoord te worden, in de Stad *Roomen* toe te laten, om datze met zulk een scherpen vernuft, en vloejentheid van reden, en vermogende welsprekentheid begaafd waren, datze lichtelijk recht en onrecht wisten in te boezemen. Men weet dat *Demosthenes* eertijds hier van bij zijn vrienden geroemt heeft, dat hij, als het hem geliefde, door de behendigheid des redens, de vonnissen des rechters na zijn wil kost buigen, op welkers liefste d' *Atheners* met *Filip* menigmaal oorlog, menigmaal vrede gehad hebben: zulk een kracht van welsprekentheid had hij, in de neigingen der gemoeden en willen, of op te rokken, of te versuffen, dat hij als het gebied hebbende over zijne burgers, de zelve, door zeggen, wilt te keeren en te wenden waar hij wilde: Om dergelijke reden wierd *Cicero* te *Roomen*. van den meesten hoop, de *Koning* genoemt, om dat hij, door zeggen, den Raad keerde en wende, daar 't hem beliefsde, alles met zijn redenering beheerschende. Hier uit blijkt dat de *redenkonst* niet anders is, als een konst van te overreden, en de neigingen te bewegen; met spitsvindige uitspraak, doorwrochte opsmukking, en bedriegelijke

waar

waarschijnlijkheid, de gemoeden der onbedochte verrukkende, de zelve leidende in gevangenis der dwalingen verkeerende de zin der waarheid: Indien niet door weldaad der natuur eenige zaak, in zijn eigentlijke kracht uitgedrukt word, wat is vergiftelijker, dan de bevljtinging der geblankette woorden? De rede des Waarheids is eenvoudig, maar levendig en doordringende, en bescheidelijker in de voornemens des harten, en als een bijl, en tweesnijdende degen, die konstgrepige wanbescheidenheden der redenaars, lichtelijk afkappende en verscheurende. Hier uit heeft *Demosthenes* als hij alle anderen, die uit de konst spraken, lichtelijk versmadede, den eenen *Iocion*, die kort en eenvoudig voorbracht, 't gene waarheid en ter zaak dienende was, ontzien en gevreesst, derhalven plag hij hem de bijl zijner redeneringen te noemen. Misschien wisten dit de oude Romeinen, die (na *Suetoon* getuigt) de redenaars tweemaal uit de Stad Roomen, eens onder de Burgemeesteren *K. Fannius Strabo*, en *M. Valerius Messala*, en wederom eens onder de Tuchtmeesters *Kn. Domitius Enobarbus*, en *L. Licinius Krassus*, met een openbaar verbod uitwerpende, de zelve, ten derdemaal onder de Keizer *Domitiaan* door een eenparige raadsstemming, en uit de Stad Roomen, en daarenboven uit geheel *Italien* verdreven hebben. d' *Atheners* hebben haar, als omkeerders der gerechtigheid, de rol verboden, en *Thymagoras*, om dat hij den Koning *Darius*, na gewoonte van dit volk, onder de mijnen der groetenis gepluimstrijkt hadde, aan het leven gestraft: de *Lacedemo-*

demoniers hebben *Ctezifon* (om dat hij pochte zich van ijder ding, een geheelen dag te kunnen spreken) uitgebannen: want bij haar was niet hatelijkers, als die naukeurige konstgreep des tongs des genen, die op waarheid te spreken niet eens acht nemen, maar een middelmatig werkstuk voorstellende, dat door de hoereblanketselen des vertoogs, en bobbelmoedigheid der woorden, op te pronken, en door de zoetigheid van 't zeggen de gemoeden der toehoorders te bedriegen, en de zelvige aan haar oog bindende, bij de ooren om te leiden: ende nu is kenlijk datter geene door deze konstgreep beter, maar vele arger geworden zijn, die wij, hoe welze van de Deugden beknoptjes weten de spreken, nochtans veruitmuntender, en van vermogender welsprekenthed zien te wezen in dolingen voor te staan, in twist te zaajen, in oneenigheden te verwekken, in scheldingen, quaadsprekingen en lasteringen over hoop te halen, als in vrede, eendracht en rust te vestigen, en om liefde, trou, en Godsdienst in te scherpen. Vorders vele zich aan deze behendigheid overgevend, zijn van 't rechte gelo of afgeweken: verdeeltheden en scheuringen, overgeloovheden en ketterijen, zijn hier uit uitgebreed; terwijl eenige de *Heilige Schrift*, daarom datze de welsprekenthed en *Ciceronische* aardigheid mist, zoo veronwaardigen, datze met die opgesmukte overredingen der heidenscher bewijfvestiging, somtijds tegen de algemeene waarheid derren gevoelen: 't geen voor al baarblijkelijk is van de *Tacianen* kettters, en van die, wien *Libanius* de woordvitter, en *Symachus* de redenaar

denaar, verdedigers der afgodendienst, en *Celzus d' Afrikaan*, en *Juliaan d' afvallige*, tegen *Christus* met groote redestampingen braverende, verleid hebben; uit welker verderffelijke en Godslasterlijke uitspraak, de Ketters vele bewijfvestigingen om te overreden, bekomende, en in de ooren der eenvoudiger menschen in vezelende, zij dezelve geheel end' al van't woord der waarheid vervoert hebben. Maar wat behouven wij op de voorbeelden der oude ketteren te staan; laat ons eens onze tijden bezien: wie zijn de leiders des duitscher ketterijen, die van eenen *Lusber* aanvang nemende, hedensdags zoo vermenigvuldigt zijn, dat bijna elke steden, hare bijzondere ketterij hebben: zijn ervinders der zelve niet zeer spraakvloejende luiden, met bespraaktheid van tong, en voortreffelijkheid van pen verzien? en die wie voor eenige jaren, wegens de ervarentheid der talen, de cierlijkheid des redens, en de vaardigheid in spreken en schrijven, zoo zeer geprezen gezien hebben, datter tot hare lof niets toegebracht zou kunnen worden hebben, zien wij nu tot *Hoofden*, en *Princen* der ketters. Zoo zijnder noch veel, die op de welsprekenthed verzot, terwijl ze *Ciceronianen* willen worden, worden rechte botterikken: en die in *Aristoteles* en *Plato* zich t' onmatig bevljtingen, werden de dezen overgeloovig, en de die goddeloos: doch alle die gene die boven de eenvoudige woorden der waarheid, de ooren der menschen met ledige redenen vervullen, zullen in het oordeel rekenfchap moeten geven, van die dingen die zij ijdelijk uitgewurpen, en tegen God gelogen zullen hebben.

VII. HOOFD-STUK.

DEzen komt de *Redenkaveling* tot onderstand, zijnde de zelf niet anders dan een konstgreep van knibbelingen, en duisternissen, door welke alle andere wetenschappen bedwelmder, en zwaarder om verstaan gemaakt worden; en deze noemt ook haar zelve de *bewijskonst*, te weten, een wetenschap van zeggen en redevoeren. Ellendig, zeker, en onwetend' geslacht der menschen, zoo het zonder deze oeffening niet kan redevoeren! echter heeft *Servius Sulpicius* gezeit, deze, de grootste van alle konsten te zijn, en als een licht die van anderen geleert worden; dewijl de zelve (als *Cicero* zeit) een geheele zaak in zijn gedeelten leert bedeelen, een'schuilende, door't bepalen, verhelderen, een twijffelachtige doordelven en onderscheiden, en van alle dezen een richtsnoer geeft, waar door het ware van het valsch geschift word. Vorders beloven de *Redenkavelaars*, datze van ijder ding, een wezentlijke (zoo ze zeggen) bepaling kunnen uitvinden, nochtans hebbenze deze noyt met eenige woorden, zoo klaar kunnen aan den dag brengen, of 't gemoed blijft al even onwetende, laat iemand, voor Mensch, een redelyk, sterffelyk dier zeggen, een Leek zal het veel minder verstaan, dan of men Mensch gezeit hadde: hier van heeft meer geschreven, onder de *Latijnen*, *Boetbius*, welke werken niet voor handen zijn; maar bij allen zijn aangenaam, de voorbewerpselen, de bevatsels, de bewijsvindingen, de uitleggingen, de

bewijsoplossingen, en meer dingen die *Aristoteles* geschreven heeft: wien de *Peripatetiken* volgende vermeenen datter niets staan, of geweten kan worden, als 't geen al redesluitende door betooning bewezen word, namentlijk door die, die *Aristoteles* afgemaakt, maar nochtans nergens in zijn leerstukken onderhouden heeft, dewijl al zijn bewijfvestigingen, uitvoorvaststelselen van hem afgebracht worden, wien alle de grootsprekers der wetenschappen volgende, tot noch toe geen, of zeer weinige, ware betooningen aan den dag gebracht hebben, zelf niet in de natuurelijke dingen, maar allemaal brengenze die, uit 't geenze te voor ontfangen hebben, of van haren *Aristoteles* of van iemand anders, die die eerst gezeit heeft, welker gezag zij, voor de beginsselen des betoonings, aannemen: doch de rechte betooning, die de wetenschap voort moet brengen, leeraart *Aristoteles* deze te zijn, die daar geschied, door (gelijk de redekavelaars spreken.)

(a) hoe zoo datten, door de eigen verscheidenheden der dingen, voor ons verborgen en onbekent. Vorders: zeit hij dat de betooning geschied uit oorzaken, uit die, die daar zijn Van, Door, Des, Volgens het geen; welke aantijgingen, dewijlze omkeerelijc zijn, en onderling zich zelven quetsen; hij nochtans zeit dat niet toegestaan kunnen worden, noch datter uit de oorzaken geen ronde betooning gegeven word. Indien nu dan de beginsselen des betoonings nu meest onbekent zijn, en de rondigheid niet toegelaten word, zeker, zoo kan, daar uit gene, ofte een zeer kleine, en de zelve on-

D 3

zekere.

zekere wetenschap gehaalt worden, want men zal de betoonde dingen moeten gelooven, goot eenige breukkele beginsselen, die wij, of om 't voorgaande gezag der Wijzen, gelijk bekende zetregels toetstemmen, of die wij uit ervaerentheid goedvinden, door de zinnen. Want alle kennis (gelijkze zeggen) heeft haare oorsprong uit gevoeligheden: en 't ondervintzel der waarachtiger redenen, gelijk *Averroes* zegt, is datze overeenstemmen met de gevoelige. En dit is baarblijkelijker en waarachtiger, in 't welk meer zinnen overeen dragen: uit de gevoeligheden dan, worden wij door der zelve wetenschap, met de hand geleit tot de dingen, die van ons geweten kunnen worden: Maar nu, dewijl all' de zinnen menigmaal bedriegelijk zijn, kunnen zij zeker ons geen oprechte bevinding doen erkennen. Vorders dewijl de zinnen geen verstandelijke natuur bereiken kunnen, en de oorzaken der laaggaardscher dingen, waar uit de uitwerkingen van der zelve natuur, en de eigenschappen, ofte onderwarigheden moesten betoont worden, aan onze zinnen, met aller toestemming, gantschelijk onbekent zijn, word dan niet bevestigt, dat des waarheids weg voor onze zinnen toegesloten is? weshalven ook alle die beleidingen en wetenschappen, die zelf de zinnen in de wortel ingegrift zijn, onzeker, dwalig en bedriegelijk zijn zullen. Waar blijft nu dat nut van de Redekaveling? wat is de vrucht van die weetruchtige betooning uit de beginsselen en ondervindselen? welke wijlmen gelijk bekende zetregels moet toetstemmen, zullen nu dan de beginsselen en ondervindselen zelf

niet meer geweten worden, dan de betoonde dingen? Maar deze konst moeten wij nu van een weinig wijder verhalen. De redenkavelaars tellen tien voorbewerpselen, die zij noemen de algemeene soorten: deze zijn *de zelfstandigheid, de hoegrootheid, de hoedanigheid, de wederbrenging, 't wanneer, 't waar, de gelegentheid, de gestalte, de werkelijkheid, de onderwarigheid*, door welken zij meenen, dat alle dingen, die in de ronde wijde wereld begrepen zijn, bestaan, en verstaan worden: Daarenboven brengen zij'er vijf voort, die van de zelve en der zelve deelen aangemerkt worden; namentlijk, *'t geslacht, de soorte, 't verschil, 't eigen, 't toevallende*; dieze daarom *voorbewerpelijke* genoemd hebben: Vorders hebben zij van ijder ding vier oorzaken gevonden, (a) *de stoffelijke*, (b) *de bootsende, de uitwerkende, de eindbereikelijke*, waar doorze aller dingen waarheid, en bedriegelijkheid zich vermoeden te kunnen uitvinden, door eene (gelijkze meenen) onbedriegelijke betooning, dat is, sluitrede, die van een van drie orders, gelijk zij 't noemen, der gestalten boven de negentien wijzen, behoort te zijn. Want alle sluitreden, ofte betooning, voegenze te zamen, uit drie zetregels; die daar zijn 't onderwerp van 't gelchillige, en word de *Minder*, d' andere 't voorbeworpe van 't *verschillige*; en word genoemd de *Meerder*; de derde is 't middelste, tussen die twee bedellende; en volgens deze bootsenze twee voorstellen, dieze vooruit zendende, de meerder en de minder noemen: uit deze word eindelijk 't besluit, gemaakt, namentlijk van 't

een tot het ander eindste, als van den ingang tot het honk voortlopende: Dit is deze geheele, voortreffekunstgreep, dit zijn haar uiterste uitweidingen, waar door zij wanen dat zij 't alles 't samenvoegen, verdedlen en besluiten, door eenige staandehoudingen, die zij meenen dat onmogelijk is dat wederleit kunnen worden: En dit zijn deze wonderbarelijke en diepe verborgentheden van de bewijzkonstige behendigheit, met grooten arbeid van bedriegelijke meesters voltooit, die als eenige verborgene verholentheden, van ijder niet goeffent mogen worden, en daar alleman de neus niet in steken mag, maar slegs die, die groote brokken daarvoor betalen kunnen, en die met groote kosten zich zelfs, onder de schoolvijsters, dit gezach gekocht hebben. Eindelijk dit zijn hare honden, deze zijn hare netten, met welke zij (na hare meening) de waarheid aller dingen, 't zij datze de natuur onderworpen zijn, gelijk de (a) *Natuurlijke*; 't zij datze de natuur zelf verzellen, gelijk de (b) *Wiskonstige*, ofte datze de natuur zelf eenigermate te boven gaan, gelijk de (c) *bovennatuurlijke* bejagen, dieze echter door deze kunstgreep, volgens het spreekwoord van *P. Klodius* en *Varro*, met al te zeer te kijven, verliezen; en dit zijn. zoo veel belangt der Ouder redenkavelaren samenpalingen.

(a) *Physika*. (b) *Mathematika*. (c) *Metaphysika*. (d) *Sopbistika*.

Van de (a) Woordvitterij.

VIII. HOOFD-STUK.

MAar verre meerder wanscheppelijkheden en grooter onbeslopheden, heeft de later school der (d) woordvitters toegegaan, van de onderwaringbeden der bepalingen, van het onbepaalde, van de vergelijkende, van de overtreffende, van 't ander verschilt-hieraf, van het begint en eindigt, van de gestaltschavingen, van de wijjes wasjes, de aandringelyke, de verbredingen, de inbindingen, de uitdeelingen, de voorne-mingen, de onderstelselen, de benamingen, de verbint-nissen, de gevolgselen, de onoplosselyke, de verklarelyke, de wederverdubbelyke, de uitsluitelyke, de aanboudingen, de gevallen, de bezonderlykbeden, de onderstelde, de middelike en onmiddelyke, de volkomene en onvolkomene, de verwoegde en onverwoegde, en andere onverdragelyke en nietige woorden, die in de kleine bewijskonstboekjes aan den dag gebracht worden, waardoorze alle dingen, die in der daad vals en onmogelyk zijn, waarachtig te zijn lichtelyk kunnen staande houden, en in 't tegendeel die waarachtig zijn, als uit het Trojaansche paard opberstende, door deze gevaarten, schichtig met een brandstichting en storting der woorden, verwoeften kunnen: weder zijnder die maar drie voorbewerpselen aannemen, niet dan twee gestalten van sluitredenen, en maar acht wijzen der zelve voor goed keuren, en die de gebruikelijke voorstellen, ook de 't zamengetrokke, en uitgetokke zetregels uitlachchen: Ook

zijnder die het elfde voorbewerpsel, en de vierde gestalte der stuitredenen optellen, en 't getal der voorbewerpelijke, en der oorzaken vermeerderen, en zoo veel onverwinnelijke en Stoische spitsvindigheden op de baan gebracht hebben, dat de arglistigheden van *Kleanthes* en *Chrisippus*, met de verstrikkingen van *Dasidas*, en *Eutbidemus*, en *Dionysiodoor* t' eenemaal lomp en boerachtig te rekenen zijn, indienze met deze nieuwe vonden van onze *Vvoordvitters*, vergeleken worden, waar in nu doorgaans: bij na de geheelen hoop der *schoolstampers*, met erbarmelijken arbeid en verdoemelijke naarstigheit bezig, niet anders schijnt voor te hebben, dan datze leerdwalen, en de waarheid, dieze ontvouwen zou, door geduurige scherm-slagen duisterder maken, of verliezen: welkers geheele oeffening niet anders en is, dan een zekere achterhaling, uit de vervalste benamingen der woorden, met eene deurtapte kakelarij 't gebruik van spreken omkeerende, de spraak, dieze niet en kan, geweld aandoende, en de waarheid verdrajende na een waarschijnlijke uitlegging, welkers luister niet dan in verwijtingen, en gesnork gelegen is; als die niet zoo zeer na de overwinning als na de strijd haken, en die niet de waarheid op te speuren als wel het haaybaajen tot haar oogmerk hebben, zoo dat hij onder deze de voornaamste plaats heeft, al wie luidrustigste, en onbeschaamst, en alderstoutst in den bek is: Van hoedaanige *Petrarcha* zegt, 't zij dat dit de schaamte van stijl, of de bekentenis der onwetenschap zij, van tongzijnze onverzoenelijk, met de pen twisten zij niet, met haar

haarverzierselen willen zij niet aan den dag komen, om dat die al te verkommelt zijn, derhalven vechten ze al aarzelende, na de *Partische* wijs en vliegende woorden schietende, zetten zij 't vlak voor den wind of. Want dit zijn ze, die *Quintiliaan* zeit, dat in 't redewegen wonderlijke snoo zijn: maar alse van deze kakelarij afgeweken zijn, vermogen ze in eenige wichtiger handeling niet meer, dan eenige kleine beestjes die zich in de hoekjes roeren kunnen, maar op 't vlakke veld gegrepen worden, derhalven vreezen zij 't vlakke veld: en dit is hier waar, dat de schuilhokjes en kronkelkiertjes des onweerbaarheids toevluchtplaatsen zijn, op dat die 't niet ontloopen kunnen, ontkruipen zouden. En dus vreezen de *Woordwitters* onder Aanteekenaars, of met te bard gebrachte boeken, en Schrijvers, te strijden; maar zij willen alleen met de krachten, en het verdwijnende geroep, van d' onthouding en de tong, en niet met de pen, maar voor vergetelijke ooren twisten: en zij achten 't al even veel, wat voor reden iemand gebruikt, als hij maar bij zijn stuk blijft, en dat men zoo nauw niet schatten moet, wat hij gevoelt of wat hij zegt, als hij 't maar pratende en houdt, en snoeker uitvaart: Want die vol praats is, schijnt onder haar de geleertste: met deze bezweringen, doorkruipen ze de scholen, de straten, de gasteijen, en zoeken ze tegenstrevers, die ze om hands gemeente te worden, uitlokken, aanperffen, en bespringen; komt hij voor den dag, en dringt hij wat hard aan, zij vervallen tot haar achterhoudentheden, en zoeken schuilhokjes, en komen tot haar gewoonlijkheden, makende

kende zoo veel zwieren en draajen, datmen wel een doolhof dienden om te ontgaan: wil iemand niet, en verontwaardigt hij zich met haar te twisten, zij bespringen hem, met eene arglistige vraag, en die iemand met geen de beste kennis deurkroopen heeft, op dat, zoo hij onverdachtelijk antwoord, zij hem van dwaling over den hals dringen, of zoo hij bekent dat hij 't niet en weet, zij hem beschaamt maken en uitvunschen zouden, zich zelve van wederzijden de eer van geleertheid toeigenende. Maar laat ons bezien welke vruchten de *Redekaveling*, met haae muggenzifters, ons in de *Kerke Christi* gebracht heeft, en noch brengt: die de Goddelijke overlevering niet toestaan- de, de zelve, met gemaakte, en uit bedriegelijke gevoeligheden voortgebrachte redenen, over hoop werpen, welken als zij al te zeer gelooven, zoo verdwijnt het licht des waarheids, en groeien de duisternissen aan, door de welke bezet, en stekeblind, en meesters en leiders der blinden geworden zijnde, zij vele door haar valsche bewijfsvestigingen, en oogenschijnlijke redenen, met zich in de gracht trekken, en altijd dobberende op een afgrond van onwetenschap, en een zee der dwalingen, slibberig als slangen, met woorden van bedrog en verleiding toeschietende, vervoerenze de onbedrevenen om hare verzierselen te gelooven, en de zelve verheffende derren zij beweren, dat de alderheiligste Godgeleertheid, zonder die *Bewijfskonst*, zonder de *Redekaveling*, zonder knibbeling, zonder gekijf, zonder *Woordvuisseij*, niet bestaan en kan. Ik loochen niet dat de *Redekaveling* tot de schoolsche

oeffening vorderlijk is; maar ik zie niet; watze doet tot de Godsdienstige opgetrokkenheid, welks opperste redekaveling in 't gebed gelegen is: want *Christus* heeft ons met geen ijdele belofte heen gestuurt, toen hij zeide; *Biddet, en gij sult verkrijgen*: zoo dat eer deze twistgerige schooloeffenaars hare redekaveling leeren kunnen, deze *Christgeloovige* van de meester des waarheids zelf alle noodzakelijke waarheid bekomen zullen. Vorder de rededaveling; kan eindelijk door veelderlei ommewegen, niet hooger, als tot de Wijzgerigheid op stijgen, maar door het geloovig gebed klimtmen door een rechten en zekersten weg, tot de opperste wijsheid der Godlijker en ook menschelijker dingen. Zij dwalen dan, al wie zeggen dat deze redekaveling het machtigste krijgstuk van allen is om de ketters los te stellen, dewijlze, in der daad, zelf de kracht en zenu aller ketteren is: de Keters *Arrius* en *Nestorius* zich, wel eer op deze konst verlatende, zijn zoo onbeschaamdelyke dwaas geworden, dat de een bevestigde, datter, na trappen, en tijden, verscheide zelfstandvastigheden in de *Drieenigheid* waaren; en d'ander de *Maagd Maria, Godbaarster* ontkende te wezen, om datze dreven, dat de Goddelijke werkingen, na de bewijzkonstige woordvitterijen, leugenachtig waren; meer de redekavelige neufwijzigheden van *Aristoteles* waarnemende, dan de woorden des Goddelijken schrifts ter herten trekkende; Want alle leerstukken der Keters (gelijk *Hieronymus* zegt) hebben zich zelfs, tusschen de doorenbossen van *Aristotel* en *Chryzyp* een zee en rust plaats gevonden

den. Hier uit brengt *Eunomius* voort, 't Geen geboren is, is niet geboren geweest, eer 't geboren wierd. Hier uit voert *Manicheus*, op dat hij God bevrije van den staat der quaden, eenen anderen ervinder des quaads in. Hier uit neemt *Novatus* de vrijheid, om de boetvaardigheid weg te nemen: uit deze bronnen trekken alle leerstukken der ketteren de sprongetjes harer bewijzvestigingen, want dewijlder geene reden is die geen tegenspreken onderworpen zij, en geene bewijzvestiging, die niet door een andere omgekeert kan worden, hier uit komt het, dat de menschen tot geen einde van wetenschap, tot geen kennisse der waarheid, door de redekavelige redewegingen, geraaken kunnen: maar en velen gebeurt het darze van de waarheid tot de ketterijen afdwalen, terwijlze gelooven, zich tot hare bewijzkonstige bewijzvestigingen een gedaante van vermogender waarheid gevonden te hebben; ofze verwerpen de kettters alzo, datze zelf niet veel gezonders voortbrengen: Weshalven *Plato* zelf gewilt heeft, dat de Redekaveling, zeer langzaam, van bewaarders des waarheids aangeraakt zou worden, daarom dat deze aan beiden zijden 't woord heeft, en gene zeer bondige redenen van 't eerlijk geven kan: Dit dus verre van de Redekaveling.

Van Lulluskonst.

IX. HOOFD-STUK.

NU heeft *Raimundus Lullus*, in de later tijden, een wanschikkelijke konst, de Redekaveling niet

zeer ongelijk, gevonden; door welke gelijk, eertijds *Gorgias Leontinus* (die aldereerst in een bijeenkomst van beletterde luiden, durfde vragen, van welke zaak ijder hooren wilde) iemand van elke opgeworpe rede wijdluftig vermag te redeneren, en met eenige konstgreepige verwarring de namen en woorden te vinden, en wederzijds van alle redenen, door deze naukeurige en overdadig aardige konstgreep met een snapachtige snorking van snaterij te reden wegen, anderen, van verwonnen te worden, geen plaats te laten, en de dingen, die zeer klein zijn, en minst om 't lijf hebben onmetelijk uit te breedden. Doch dit hooger te herhalen is niet noodig; genoeg wijdluftige bedenkingen op deze konst, hebben wij elders gehad: maar ik wil niet dat die iemand in deze zeer geringe konstgreep, om den tuin leiden, dat hoewel wijze door de zelve geschenen hebben te verheffen, zoo zal de zaak zelf zich genoeg openbaar maken, dat het niet noodig zij, omtrent deze, grootelijx te twisten, dit evenwel moet ik u verwittigen, dat deze kunst, eer tot praal des vernufts, en beroeming der geleertheit, dan om geleertheit te verkrijgen dienstig is, en datze meer stoutigheid dan vermogentheid heeft: vorders datze geheel onbeschaaft en woest is, indienze niet door eenige aanzienlijker Letterkunde opgetoet worde.

X. HOOFD-STUK.

TOT deze Konsten word ook bijgetelt de *Gedenkkonst*, die (gelijk *Cicero* zeit) niet anders is, dan eene invoering, en manier van onderrechting, door plaats en beelden, als door een schrijfsblad bestaande, en eerst in schrijfs trikken van *Simonides Meliso* bedacht, en naderhand door *Metrodorus Sceptius* volmaakt: deze nochtans, zij mag wezen wat zij wil, kan geensins zonder de natuurelijke geheugenis bestaan, dieze meenigmaal met zoo veel wanscheppelijke beelden opvuult, datze in plaats van snedigheid van geheugenis, somtijds een lichte hoofdigheid en krankzinnigheid voortbrengt, dan namentlijk, alse de natuurelijke geheugenis, met ontallijke beelden van dingen en woorden overladende, den genen die met de palen der natuur niet vernoegt zijn, door de konst, aan 't razen helpt. Toen derhalven *Simonides*, of iemand anders, deze konst *Themistokles* in de hand gesteken hadde, zeide die, 'k Wou liever een konst van vergetenis, want ik onthou veel, dat ik niet en wil, en ik kan niet vergeten, dat ik wil. En *Quintiliaan* zegt van *Metrodoor*, dat het de ijdelheid en beroeming geweest is van hem, die over zijn beheugenis liever door de kunst dan door de natuur roemde. Hier van hebben geschreven *Cicero*, in het boek der nieuwe rednaren; en *Quintiliaan*, in zijn onderwijzingen; en *Seneka*; en uit de later, *Frans Petrarck*, *Mareol Voronenzer*, *Peter van Ravennen*, *Harman Busch*, en ande-

re, doch geen verhalens waardig, zeer veel onbekende luiden, en vele belijden de zelve dagelijx, maar men vind niemand, die daar veel meê opdoet, en haar meesters dragen meenigmaal schande in steê van winst weg. Doch de Schuddens plegen door de voorgeving van deze konst, veeltijds in de oeffenplaatsen de schoolieren wat deur te strijken, en door de nieuwigheid van de zaakede onvoordachte wat gelds uit te snuiten: eindelijk 't is een kinderachtige roem, op zijn geheugenis te snorken: 't is schandelijk, en eens onbeschaamdens werk, de lezing veler dingen, gelijk de waren op het venster te leggen, als ondertusschen het huis ledig is.

Van de Wiskonst in 't gemeen.

XI. HOOFD - STUK.

Maar nu is het tijd van de *Wiskonstige* oeffeningen te spreken, die de aller zekerste van allen geacht worden, allemaal nochtans bestaanze, niet dan in de meeningen harer leeraren, die men groot geloof geeft, die ook in de zelve niet weinig gedoolt hebben: 't geen ook *Albumazar*, een uit den haren, oas betuigt, zeggende, dat ook de ouden, tot na *Aristoteles* tijden, de *wiskonst* gantsch niet geweten hebben, en dewijl alle deze konsten, omtrent het (a) *bolachtige*, ofte ronde, ofte de gestalte, ofte 't getal, ofte de beweging meest bestaan, wordenze eindelijk gedwongen

(a) *Spheric.*

E

te

te belijden dat het volkome ronde, ofte bôl-achtige, nergens, noch volgens de Kunst, noch volgens de natuur gevonden word. En deze oeffeningen, hoewelze of weinige, ofte geene ketterijen in de Kerk gebracht hebben, echter, 't geen *Augustijn* zeit, doenze niets ter zaligheid, maar brengen meer in dwaling, en leiden van *God* af; en (gelijk *Hieronimus* zeit) 't zijn geen wetenschappen van Godvruchtigheid.

Van de Rekenkunst.

XII. HOOFD-STUK, 1

Onder deze is de *Rekenkunst* de voornaamste, dat is, een oeffening der getallen, die eenigerwijs d'anderen een moeder verstrekt, niet min bijgevoelig dan ijdel; en om de geringe handelgreep van tellen, niet dan van de Koopluiden, gierigheidshalven, in waarden gehouden: want zij handelt van de getallen, en hare deelingen, 'welk even is, welk oneven, welkeveneven, welk evenoneven, welk oneveneven, welk overschietend', welk afgetrokken, welk volkomen, welk geheel, welk gebroken, welk door zich zelf, welk tot een ander: ook van de evenbedeeling en de evegelykmatigheid, en der zelve soorten: van de eenstemmige en meetkonstige getallen, ook van de verscheide onderwarigheden en deurekloovingen der getallen, en van de manier van rekenen.

Van de Aardkunst.

XIII. HOOFD-STUK.

Eindelijk heeft de *Rekenkonst* ons de aardwerkende waarzegging, de teerlingen, en kooten, en tuischspelen en watter diergelijx van de lotwagende tellingen wezen mag, voortgebracht: alhoewelze alle bij na, de *Aardwaarzegging*, een dochter van de *Sterregissing* maken, om de gelijke manier van voorzegging, vorders om dat hare krachten niet zoo zeer uit hetgetal, dan uit de beweging, uitlokken, volgens het zeggen van *Aristotel*, in zijn eerste diepspiegeling, De beweging des Hemels is eeuwigduurend, en is't beginsel en de oorzaak aller nederder bewegingen: Van de *Aardwaarzegging* hebben geschreven, onder de ouden, *Hali*: onder de later, *Geraard van Kremona*, *Bartel van Parma*, en eenen *Tundinus*: Ook heb ik eene *Aardwaarzegging*, van de andere geheel verscheiden, geschreven, maar niet minder bij geloovigen bedriegelijk, of zoo j'et zoo hebben wilt, zal ik ook zeggen, leugenachtig.

Van't Dobbelspel.

XIV. HOOFD-STUK.

Ook zelf de *Tuischkonst*, hangt geheel aan 't lot; op welk hoe iemand meer verhit is, hoe hij deugnetiger en ongelukkiger zijn zal, zoo dat terwijl hij

eens anders, door zijne fleeuwachtigheid deurbrengt, hij ook op zijn eigen vaderlijk erfgoed geen acht en heeft. Deze konst is der leugenen, der meenedigheden; der dieverijen, der twisten, der onrechtoeffeningen, en der doodslagen moeder, en waarlijk een vond der quader duivelen. Een Konst, die na 't verdelgen van 't rijk van *Aziën*, onder de beuit der verwoefte steden, met veelderleije bewinpeling, tot den *Grieken* overgehuift is: Hier van daan zijn de dobbelsteenen, de schijven, 't drijfstuk, 't zeffeling, 't koningspel, het tiktakberd, 't schaakspel, de vos, vorders 't achtstukkig, en twaalfstukkigspel, waar in men eenige voorzegging meent te wezen. Zommige zeggen, dat d'*Aziatische Attalus* deze konst gevonden, en uit de greep van 't tellen, bedacht heeft: Doch bij den *Romeinen* is ruchtbaar, dat de *Keizer Klaudius* van de zelve een boek gemaakt heeft, tot de welke hij, en voor hem de *Keizer Augustus*, beide zeer genegen en vlijtig geweest zijn. Een geheel eerlooze konst, en door de wetten aller volkeren verboden: Ia *Kobilon*, van *Lacedemonien*, om 't bondgenootschap te bevestigen, voor gezant, te *Korinten* komende, als hij de oversten en oudsten der *Korinters* met de teerling vond spelen, is onverrichter zaak, wedergekeert, zeggende, dat hij de Roem der *Spartanen* met deze schandvlek niet bekladden wilde, datmen zeggen zoude, datze met dobbelaars 't bondgenootschap aan gegaan waren: Zij is overal bij de voornaamste in zulk een verachting gehouden, dat de *Koning der Partben*, goude dobbelsteentjes, aan de *Koning De-*

metrius, tot verwijt zijnes onstandhaftigheids gezonden heeft: en echter nu ter tijd is dit het aldergemeenste spel der Koningen en Edellieden: wat zeg ik spel; ja al haar wijsheid; die hier op, om te bedriegen, zoo schendelijk afgerecht zijn.

Van 't Pythagorisch lot.

XV. HOOFD-STUK.

MIJNS oordeels staat ook niet verbij te gaan, 't geen de *Pythagoristen* dreven, en, gelijk andere meenen, 't geen ook *Aristoteles* zelf geloofd heeft, dat de hoofdnamen der letteren hare zekere getallen eigen hebben, uit welke, door de eige namen der menschen, voorzeid wierd; de getallen der letteren van elks naam te hoop gegadert zijnde, welke verzamelt wezende, zij dien de overwinning toeschreven, welkers meenigte d' andere te boven ging, 't zij datter van oorlog, of vrede, of twist, of het huwelijk, of het leven, of eenige diergelijke zaak, onderzocht wierd. Door dit middel; zeggende, dat *Patroklos* van *Hektor* verwonnen, en deze we'er van *Achilles* overmachtigt zij; 't geen *Terentianus* in deze vaarsjes bevestigt en de namen, zeggende, dat dus uit de letteren gemaakt waren:

Laat dit in 't meerder, dat in 't minste tal bestaan:
 Om 't wankelbaar geval des oorlogs aan te gaan,
 Daar 't grootst getal bestond, droeg d' overwinning gunst,
 's Doods voorbeduidenis was blijklijk door het dienst:

Dus, zeitsmen, kreeg zijn eind, door Hektor, Patroklos.
En Hektor, afgemaakt viel door Achil aldus.

Zommige beroemen zich door diergelijke rekening, de uurramingen te kunnen vinden, gelijk daar van eenen, ik weet niet welken, met namen *Alcibandrius*, een geen vermaarden *Weetgeer*, dienze zeggen een leerling van *Aristotel* geweest te zijn, geschreven heeft. En *Plinius* gewaagt, dat men dit ook onder de vindingen van *Pijthagoras* aantee kent, dat het oneven getal van klinkletters der eigener namen, 't verlies der oogen, kreupelen gang, en diergelijke rampzaligheden, voorverwittigt.

Noch, van de Rekenkonst.

XVI. HOOFD-STUK.

MAar laat ons tot de *Rekenkonst* weder keeren. Deze zeit *Plato*, dat te gelijkelijc met het koot en teerlingspel, van eenen quaden duivel alder eerst aangewezen is. En *Liskurgus*, die groote wetgever der *Lacedemoniers*, oordeelde, dat de zelve, als geheel onstuimig, uit zijn Gemeintestaat, behoorde uit geworpen te worden; want zij trekt een nietige en ijdele arbeid na, en leid de menschen van voorderlijke en eerelike handelingen af, en twist dikmaal met een groote opgetogenheid van niet waarige dingen. Hier van daan komt die onverzoenelijken oorlog der *rekenkonstenaars*, welk tal, even of oneven, maer te achten zij, welk onder 't getal van drijen, zessen, en tien,

nen, het volkomenste zij. Ook wat getal eveneven genoemd word, omtrent welks bepaling zij betwisten dat *Euklides* zelf, den *Prins der meetkonst*, niet weinig mis geslagen heeft. Vorders zoud ik u niet licht kunnen zeggen, welke *Pÿthagorische* verholentheden wat voor tooverkrachten zij den getallen toedroomen, zelf ook alffe van alle dingen bloot gestelt zijn: Zij durven zeggen, dat de Wereld van God niet zou kunnen geschapen geweest zijn: 't en waar hij dit (a) *bandeltuig* en deze voorschets gehad hadde, en dat alle kennis der Goddelijker dingen in de getallen, als in eene de allerzekerste regel, begrepen is. Hier uit zijn gesproten de ketterijen van *Mark de toovenaar*, en *Valentijn*; in de getallen gevestigd, en uit de getallen aangegroeit, die voorgaven datze de heilige Godsdienst, en ontallike geheimen des Goddelijken waarheids, door deze kommelachtigste getallen, wisten uit te vinden. Hier bij komt het *Pÿthagorisch* wederroep, onder de inheiligingen waargenomen, en meer dier gelijke dingen, die alle ijdel, beuzelachtig en valsch zijn, en deze rekenkonstenaars is niets waarachtigs over gebleven, dan een moeijelijk, en lusteloos getal, en echter meenenze datze hier door een Godlijk leven leiden, om datze tellen kunnen; maar dit willen hen de Maatzangers noode te goe geven, die deze eer liever hare welluidend' overeenstemmig toeschrijven.

(a) *Instrument.*

XVII. HOOFDSTUK.

LAat ons nu spreken van de *Muzijk*; waar van onder de *Grieken* wijdluftig geschreven heeft *Aristoxenus*, die beweert heeft, dat ook de ziel *muzijk* is; welks leerstukken *Boetbius* naderhand den *Latijnen* overgelangt heeft: ik spreek nu van deze *muzijk*, die in de streeling der stemmen en geluiden bestaat, niet die, diemen uit de maten, en rijmen en verdichtzelen der gedichten, de *poëzij* noemt, die na't getuigenis van *Alfarabius*, niet zoo door zinlijkheid, en reden, als door een driftige razernij gedreven word, waar van wij boven gesproken hebben: maar deze, die uit de trampingen bestaat, die daar is een verdrag der snaren en stemmen, zonder quetzing der ooren, op hare maat meêklinkende, en handelt van de *geluiden*, van de *verpoozingen*, van de *aaneenbindingen*, van de *wijz*, van de *verwalingen*, van de *neuristranszen*. Deze hebben de Ouden verdeelt in *Oppervereenstemmige*, *cierelijke*, en *werkelijke*; doch de eerste (namentlijk de *Oppervereenstemmige*) hebben zij om hareal te diepzinnige onmakkelijkheid, mits hare onmogelijke ondervindelijkheid, achter weeg gelaten; en de tweede, uit afkeer van haar krieligheid, veronwaardigt en afgedankt; maar alleen de derde soort (zich latende voorstaan datze de wereldbou geleek) toegelaten. Uit de ouden zijnder ook die de muzijkzwieren, uit de benamingen der volkeren onderscheiden hebben, als, in *Frijgische*, *Lijdische*,

Dorische, bij welken blijkelyk is dat het (a) *veelgripsi-ge*, en 't (b) *orgelpijpige* zeer oud geweest zijn, van den zwier der *Argiven*. Daar de *Lesbische Saffo* (gelijk *Aristoxenus* zegt de vierde zwier, namelijk de *mengellydische* bij bedacht heeft, daar anderen *Terpander*, anderen *Pijthokles* de fleuitespeelder, de vinding van toeschrijven; *Lijzias* stelt *Lamprokles* de *Atbener* voor ervinder, en deze vier zwieren heeft het gezag der Ouden, als naamruchtig aangeteikent, en den geheelen toetsel hebben zij den (c) *Reuzenwinkel* genoemd, als of zij zeiden, een wereld van wetenschappen; om dat de Muziek alle oeffeningen behelst: gelijk *Plato* zeit, in 't eerste boek, van de wetten; dat de muziek, zonder de oeffening van alles niet kan gehandhaaft worden. Onder deze vier zwieren, prijzenze de *Frygische* niet, om datze 't gemoed van een trekt en wegrukt, *Porfirius* noemtze *woest aardige*, als die maar dient, om dolligheid, en gevecht te verwekken; andere noemenze hierom de zwier van *Bacchus*, als eene' *doldriftige*, *bobbelmoedige*, en *ontrufften*, door welks tramping, dien zij in een (d) *schichtigdreun* vaars uitteden, wij lezen dat de *Lacedemoniers* en *Kretenzen* tot de wapens aangehitst wierden; door de zelve heeft *Timotheus* den *Koning Alexander* tot de wapens opgewekt; en de jongeling *Taurominitiaan* (gelijk *Boëtius* verhaalt) door 't *Frygische* geluid ontsteken, haastede zich, om 't huis, daar in haar zijn hoer verftak in brand te zetten. *Plato* verwerpt ook

E 5 de

(a) *Polijmne sto*, als in de cimbaal. (b) *Sakade* (c) *And. 't Rondevelt*; *Kijklopediam*. (d) *Anapesto*le

de *Lijdische*, als die te scherp, en van de zedigheid des *Dorischen* afwijkende, den weeklachten voegende is; maar ook, gelijk zommige willen, die van nature vrolijk en lustig zijn, wondervleijende: hier uit zeggende, dat de *Lijdiers*, door deze stemstreelingen verheugt, vrolijke en overgenoegelijke luiden geweeft zijn; welke ook de *Tusken*, een afkomelingschap der *Lijdiers*, in hunne dansbeleidingen gebruikt hebben. Maar de *Dorische* gelijk eene deftiger, en eerelijker, en in allen manieren zedige, bequaam tot de wichtiger neigingen des gemoeds, en de bewegingen des lichaams, en vorderlijk om eerelijk en wel te leven, hebben zij boven alle anderen gestelt. Derhalven isse bij de *Kretenzen*, *Lacedemoniers*, en *Arkadiers*, in een groote eerbiedigheid gehouden: De Veltheer *Agamemnon*, ook, toen hij na den *Trojaanschen* krijg trok, heeft de *Dorische* Muziek t' huis gelaten, die met een (a) langzaam vaars, zijn wijf *Klytemnestra* in kuisheid, en deugdzaamheid bewaren zouw, derhalven heeftze niet eer van *Egijftb* kunnen geschonnen worden, dan na dat hij eerst die Muziek godlooslijk den bek gekroken had. De *mengellydische*, nu, den treurspeelen, en jammerklachten betamelijk, zeggende dat de vermogentheid van op te hitzen, en weer neer te zetten, en 't gebied des droefheids in zich bevat. Daar zijnder die tot die vier zwieren noch andere bij gevonden hebben, dieze *zijelingen* noemen, namentlijk *d' onderdorische*, *d' anderlijdische*, en *d' onderfrijgische*, op datze zeven

(a.) *Spondeo.*

ZOU-

zouden zijn, op de zeven zweefsterren slaande, tot welken *Ptolomæus*, de achtste toe gedaan heeft, de *andermengelijdsobe*, de spitste van allen, 't (a) draaggewelf toegepast, Maar *Lucius Apulejus* beschrijft voor eerst vijf zwieren der *floridenzen*, de *Ethiopsche*, de *Hyastische*, veelderlei; de *Dijdsche*, klachtig; de *Frygische*, strijdbaar; de *Dorische* Godsdienstig: hier bij doen anderen de *Ionische*, genoechelijk, en jeudig. Van *Martiaan* worden ook, volgens de overlevering van *Aristaxenus*, vijf voorname zwieren, en tien bijspruiten opgetelt: En hoewelze bekenen dat deze konst geen kleine zoetigheid in zich heeft, zoo is 't nochtans een eenstemmig gevoelen, en zelf door d' ervarentheid allen bekend, datze is het hantgebaar van verachte menschen, van een ongelukkig en ongemaatigt verstand, die om aan te vangen of af te laten, geen opzicht nemen; gelijk men van *Archabius* den fluitspeelder leest, dien men der met meer toekopen moest, dat hij op zou houden, dan men hem gaf dat hij zingen zou. Van welke zoo onbescheftte Muzikanten *Horatius* aldus zeit.

Der zang'ren erfgebrek, is, niet te willen zingen
Op aller vrienden bee'; en niet zich te bedwingen
Op allos vrienden walg'.

Hier uit is de Muzijk zelf, om loon en solt, een landlooptster geworden, en een toevlucht der bedelaarskuffen; daar nooit deftig, statig, eerlijk, en kloekmoedig man zijn werk afgemaakt heeft: derhalven hebben de *Grieken* haar, met een gemeene benaming,

(*) *Firmament*.

kon-

konstenaars van *Vader* (a) *Liber*, of (gelijk *Aristoteles*) slemptroggelaars, dat is, drinkeboers, genoemd, die veeltijds van ongeschikte zeden plegen te zijn, hun leven meest onbehouden toebrengeude, een-deels ook in arremoe, die de ondeugden voortbrengt en aanfokt. De *Perfische* en *Medifche Koningen* stelden de Muzikanten onder de panlikkers, en potsmakers, namentlijk, in haar kunst haar genoechte nemende, maar de meesters zelf versmadende: En dien wijzen *Antiftenes*, als hij hoorde dat eenen *Ifmenias* eenen konstigen fleuitspeelder bij zich hadde, 't is een guit, zaid' hij; want waar hij een degelijk man, daar zou geen pijper in huis komen: want gelijkmen zaid, 't en is geen kunst van een nuchteren en vroom man, maar van een ledig, en gabberachtig mensch: *Scipio Emilian*, en *Kato*, versmadigden haar, als te zeer van de *Roomfche* zeden verbastert. Hier uit word het *August* en *Nero* voor een fchande nagezeit, datze zoo greetig aan de Muzik hingen: Doch *Augustus* hier over berispt, heeft noch in tijds afgelaten; maar *Nero* die noch vorder voortvoer, bracht zich zelf daar door in spot en verachting. Als *Koning Filippus* zijn Zoon, op zekere plaats, zoetelijk hoorde zingen, bekeef hij hem, zeggende; *fchaamt gij u niet dat gij zoo mooi zingen kunt?* Want het is meer als genoeg voor een voornaam man, als andere zingen, dat hij'er zijn tijd toe doet, om aan te hooren. *Jupiter* zingt, noch flaat geen Cijther, bij de *Griexe* Dichters, en de geleerde *Pallas*, vervloekt het fleuitspel. Bij *Homeer* speelt een lierman; *Alcijones* en *Ulfiffes* reiken haar ooren: bij

Virgiel, zingt en speelt *Iopas*, *Dido* en *Eneas* luist'ren toe. Als eertijds *Alexander Magnus*, zong, trapte *Antigonus* zijn bengelmeester, de cijter in stukken, en wierpze weg, zeggende, te heerschen voegt nu uwen Ouderdom, en niet te zingen. Ook verboden *d' Egiptenaars*, na 't getuigenis van *Diodoor*, hare jongelingen 't Muzijk leeren, als dat de gemoeden der mannen verwijfde. En *Eforus*, na 't zeggen van *Polibjus*, bevestigt, darze niet dan om de menschen te bespotten en te bedriegen gevonden is. En in der waarheid, wat is onnutter, wat is versmadelijker, wat is meer te vlieden dan die fleuitspeelders, die zangers, en alle die andere soorten van Muzijkanten, die met zoo veel stemmen zingende, voorzingende, nazingende, tussenzingende, tegenzingende, en meezingende, aller vogelen getjeuter te boven gaande, met eene vergiftigde zoetigheid, gelijk de *Sirenen*, de gemoederen der menschen, met dartelende woorden, gebaren, engeluiden, betooveren en verderven? Weshalven de Moeders en Dochters der *Cikonen*, zelf *Orfeus*, met een helsche nijdigheid, vervolgt hebben, omdat hij met zijn gezangen de mannen wijfachtig maakte: mag men de verzierzelen eenig gzag toedragen.

*Paar oogen in zijn kop
Sloeg Argus vijftig op,*

die alle nochtans, door de streeling van een fleuitje gelooen, en uitgedooft zijn. En hier uit beroemen deze zangers zich, als ofze boven de Redenaars, de macht

macht hadden om de neigingen te buigen : dien daar-
 enboven de zelve zinneloosheid zoo verre vervoert
 heeft, datze verzekeren, dat de Hemelen zelf zin-
 gen; daar nochtans de geluiden van niet een sterflijk
 mensch gehoord zijn, ten waar misschien datze deze
 zangers door haar *evouue*, of *drunkenfchap*, of droome-
 rij bekent geworden zijn : maar ondertuffchen is niet
 een van de muzikanten uit de Hemel nedergedaalt,
 die alle meestemmingen der klanken gekonnen, of
 die alle de invoeringen der evebedeelingen uitgevon-
 den heeft. Ehrer zeggenze dat het een zeer overvloedige
 konft is, die alle oeffeningen behelst, en zonder
 oeffening van alles, niet gehandelt kan worden, haar
 ook een kracht van waarzegging toefchrijvende, waar
 door, door de zelve van de gefteltheden des lichaams,
 en de neigingen des gemoeds, en de zeden der men-
 fchen geoordeelt word : ook zeggenze dat het een on-
 eindelijke konft is, en datze door geen vernuft uitge-
 put kan worden, maar datze alle daag, na ijdere be-
 grip, nieuwe deuntjes geeft. Derhalven had het *A-*
maxilas niet qualijk; Bij de Goden! zeide hij, de Mu-
 zijk brengt, even als *Lybien*, altijd alle jaars eenig
 nieu wild beeft voort; *Athanasius* heeft deze om hare
 ijdelheid den Kerken verboden, maar *Ambrozius*, jeu-
 keriger na (a) bijplechtigheden en ommezwei, heeft
 het gebruik van zingen en snaarspeelen in de Kerken
 ingevoerd; Doch *Augustinus*, tuffchen beiden staan-
 de, maakt gewag in zijne belijdeniffen, dat hem hier
 nit geene kleine twijffel ontftaan is : Maar nu ter tijd

(a) *Geremonien.*

iffer in de Kerken zulk een toelating van Muzijk, dat ook te gelijkelyk zelf met de regel van de Mis, alle vuile lietjes ondertuffchen op de orgelen gezette beure houden : ja zelf de Goddelijke dienften van 't heilige, en de gebeden der smeekingen, dartele zangers met groot geld gehuurt zijnde, niet tot verftand der toehoorders, niet tot verheffinge des geefts, maar tot een kriele kitteling, zingenze, niet met menfchelijke ftemmen, maar met beeftelijke geluiden; terwijl de Jongens de afzang brieffchen, loejen anderen den onderzang, andere baffen de tegenzang, andere bulken de hoogzang, andere knarffen den bas, en maken datter wel veel geluids gehoord, maar niets van de woorden en rede verftaan, en te gelijkelyk hart en ooren alle befcheid van oordeel onttrokken word.

Van de Dansleidingen en Reijingen.

XVIII. HOOFD-STUK.

Tot de muzijk behoort ook de konftgreep der *Dansleidingen en Reijingen*, den vrijfters en vrijers wonder aangenaam, en 't geenze met groote vlijtigheid leeren, en daarze zonder verzading halve nachten aanknoopen, enze nemen met een zonderlinge naarftigheid waar, datze op de maat van de lier, of de vedel, of de bom, met gemaakte mijnen, en gematigde tret, trippelen; en het zotfte ding van allen, eenige zinneloosheid niet zeer ongelijk, wijffelyk, gelijk zij meenen, en verftandelyk beleggen :

welk zoo het bomspel niet schikte, en (gelijk men zegt) d' eene ijdelheid d' ander niet schoon voor deê, geen schoufpiel zou bescpottelijker, of meerder ongefcickt zijn, dan de *Reijngc*: deze is d' ontbinding der dertelheid, de vriendin der scbelmerij, d' ontfteekster der welluft, de viandin der eerbaarheid, en een fpel allen vromen onbetamelijk: hier heeft menigmaal een ftatige mevrou, gelijk *Petrarcha* zegt, haar langbewaarde eer verlooren, meenigmaal heeft hier een ongelukkig maagdeken geleert, 't geenze nutter niet geweten hadde, daar is veeler goedgerucht en fchaamte omgekomen, veel huizen zijn daar oneerlijk, noch meerder twijfelachtig, maar niet een, kuischer door geworden: de eerbaarheid hebben wij in de *Reijngcn* meenigmaal ter neder geworpen, altijd beftoekt en beftreden gezien. Echter hebben zommige fchrijvers der *Grieken* deze geprezen; gelijk meest alle andere vuile en fchandelijke dingen, zeggende, dat zelf de beginzelen der danfserijen, uit de opperfte Hemelen, uit de draijingen der ftarren en lichten, en der zelve keer en wederkeer, omhelzing en ordre, gelijk eenige eenftemmige reijngcn der Hemelfcher dingen, te gelijkelijk met de fchepping des Werelds, op Goddelijker wijz voortgekomen zijn: Andere zeggen dat het een vinding der *Satijren* is, en dat *Bachus* de *Tbijrrbenen*, de *Indianen*, en *Lydianen*, zeer ftrijdbare volkeren, door deze greep overwonnen heeft, Hier uit is eindelijk de danffing ook onder de Godsdienst gebracht; en van de *Koribanten* in *Frijgien*, van de *Kureten* in *Kreta*, van de godin *Rhea* geboden onderhou-

den te worden, en in *Delos* wierden geen Heiligdommen volvoert, daar de danssing niet in vermengt werd, en daar zijn nooit vrolijkheden, of bijplechtigheden, zonder danssing, geviert: Desgelijx de *Indische Brachmannen*, zich 's morgens en 's avonds na de zon keerende, eerden de zelve al springende. Ook is bij de *Ethiopiërs*, *Egiptenaars*, *Traciërs*, en *Schijten*, de danssing onder de gebruikelijkheden der Heiligdommen geweest, als die van *Orfeus* en *Muzeus*, uitsteekende dansmeesters, toegestelt was. Ook wanner bij de *Romeinen*, *Priesters*, *Salië* genaamt, die ter eeren van *Mars* dansten: de *Lacedemoniërs*, de voornaamste der *Grieken*, als zij van *Kastor* en *Pollux* hadden leeren danffen, plegen alles met dansleidingen te volvoeren. In *Tessalien* isse in zulk een waarde gehouden, dat de oversten, en voorvechters des volks, met de naam van Voordanssers vereert wierden. Zelf ook *Sokrates* de wijste man van allen van 't orakel geoordeelt, heeft zich niet geschaamt, de zelve in zijn ouderdom te leeren, ja hij heeftze met de hoogste lof verheven en onder de ernstige oeffeningen getelt, en 't scheen hem een treffelijker zaak, dan datmen daar van recht zou konnen spreken, die geheel Goddelijk, met des werlds schepping geboren, en met de Liefde eenen zeer ouden God, in 't licht gekomen was: maar wat wonder ist, datter dus van de *Grieken* geredenkavelt werd, die de echtbrekingen, de vrouweneschen-derijen, de vadermoorderijen, eindelijk ijder schelmstuk, den Goden als ervinders, opdichten: Vele hebbender boeken geschreven van de danssing, die alle

hare

hare foorten en geflachten, en maten begrepen, en der zelve namen opgetelt hebben, en van welken ervinder ijder van die gevonden was, waarom ik, van die meer te zeggen, afaat: de oude *Romeinen*, in wijsheid en gezag aanzienlijke mannen, hebben alle danfingen verworpen, en niet eene eerbare Mevrouw word bij de zelve geprezen dat zij gedanst heeft. Hier uit verwijt het *Salustius Sompronia*, dat zij geleerdelijker gezongen en gedanst hadde, dan het een deegelijke vrou betaamde: Ia en *Gabinus*, van Burgermeesterlijke ftaat, en *Mark Cælius* is die al te groote ervarentheid van danffen, te fchande gerekent; en *M. Kato*, heeft het *L. Murena*, dat hij in Azia gedanst hadde, voor een misdad tegengeworpen: voor wien Cicero pleitende, heeft het als wel gedaan niet darren verdedigen, maar heeft de daad wel ernstelijk geloochent; zeggende, *niemand die nuchteren is, ten waar hij misschien razende waar, danst, noch in zijn eenzaamheid, noch in een gematigt en eerlijk gastmaal*: de danfzing is de uiterste gezellin, van een ontijdige maaltijd, van ommatige gekkernij, en schandelijke wellusten: is derhalve noodzaakelijk dat de danfferij de laatste is van alle gebreken: het is niet te zeggen, wat quaden 't gezicht en 't gehoor hier scheppen, welke zamenfpraken en tastingen zij voortbrengt. Men springt met onhebbelijke gebaren, en een wanschepelijk gezwei der voeten, op die bedorvene spelingen, op die dartele lietjes, op die vuile gedichten: de Vrouwen en dochters worden gestreelt met onerbare handen en kuffen, en hoerachtige omhelzingen,

en 'tgeen de natuur verborgen, de zedigheid bedekt heeft, word dikwils dan, door de weelderigheid ontbloot en onder dexel van 't spel word een schelmachtige daad bewimpelt. Een oeffening, voorwaar, niet van de *Hemelen* afkomstig, maar tot versmading van de Goddelijkheid, van quade duivelen bedacht, toen 't volk *Israël* zich in de *Woestijn* een *Kalf* oprechtete, als zij dien geoffert hadden, begonden zij te eten en te drinken, en daar na zijze opgestaan om te spelen, en zingende danstenze in 't ronde. Dit zij van de *Hippelreijingen* genoeg.

Van de schermkonstige Dans.

XIX. HOOFD-STUK.

NU is mij niet ongedachtig, dat er noch veel andere soorten van danfferijen bij d' oude schrijvers gemeld worden, waarvont meeste deel nu ter tijd in ongewoonte gekomen, en een gedeelte noch in gebruik is; als de gewapende dans, op de schermkonst, handgebaar, en Krijgsoeffening gepast, zeker een treurspelige konstgreep; waar in een onnoosel mensch te dooden, spel is, en een weinig dralende, een doodelijke wonde te ontfangen, de hoogste naamstreep. Een behendigheid van allen te vervloeken; welks zotrigheid de godloosheid na bij komt; en aller soorten van zulke danfferijen, gelijkze overvloejen van ijdelheid en onbeschaamtheid, zoo zijnze niet zoo zeer te verachten, als wel te vervloeken, daarom datze niet anders

anders leeren, dan eenige wonderlijke gezwejen, hoemen behoort dul te zijn.

Van de Kamerspeeligs dans.

XX. HOOFD-STUK.

DE *Kamerspeelige dans* is een konstgreep van nabeholding en betooning, die de dingen, in de zin begrepen, met een betaamelijke bootsmaking uitlegt: alle zeden en neigingen zoo naakt en opentlijk verbeeldende, dat elken aanschouwer, den *kamerspeelder*, al spreekt hij niet een woord, uit veel bewegingen, en bootsen lichtelijk verstaan kan: zoo veel vermag de potsmaking, datze gantsch geen uitleggers van nooden heeft. Want ze vertoont een bestevaar, een kind, een vrou, een knecht, een dienstmeid, een dronkeman, een toorenige, en de verscheidenheden en neigingen van alle man, met een genoegelijke bootsmaking, zoo gevoegelijk, dat ook de kijker, van verre, al en hoort hij de klucht niet, des zelfs inhoud alleen uit de mijnen van den *kamerspeelder* verstaan kan. Hier uit, lezen wij, dat de *kamerspeelders* niet weinig in achtung geweest zijn; en 't is bekend, gelijk *Makrobius* verhaalt, dat *Cicero* met den *kamerspeelder Roscius*, die bij *Sijlla* den *Opervoogd* zeer gezien is geweest, gewoon was te twisten, of deze dikwilder dezelve zin, door veelderleije gebaren, te weeg bracht, dan of hij ze zelf, door des welsprekentheds overvloeijing, in

verscheide reden, dikwilder uitboezemde? welke zaak *Roscium* zoo veer gebracht heeft, dat hij een boek schreef, waar in hij de welsprekenheid vergeleek met het kamerspel. Maar de burgerij der *Massilienszen*, is, na 't getuigenis van *Valerius*, zulk een voorstandster van deftigheid geweest datze de kamerspeelders nooit toegang gaf; te meer om dat hare toetselselen, voor een groot deel, handelingen van vrouweschending behelzen, opdat de gewoonte van zulke te zien, ook geen stoutigheid van na te doen verwekke: derhalven nu, het *kamerspel* te oeffenen, is niet alleen een schandelijke en schenlijke bezigheid, maar ook het zien, en 't genoeg in nemen is lasterlijk: gelijk ook alle vermaak van een dartelend gemoed, verwaard in een lasterstuk. Eindelijk geene naam is eertijds meer verhaat geweest dan der kamerspeelders, en zelf door de wetten wierden zij van de eerampten afgeweert, al wie op 't toneel, een kluchtvertooning gedanst hadden.

Van de Redenspraakkonst.

XXI. HOOFD-STUK.

Ook was de *Redenspraakkonst* een danssing, den kamerspeligen niet ongelijk, maar ingebonder: welke *Sokrates*, *Plato*, *Cicero*, *Quintiliaan*, en veel van de *Stoïjken*, zeer nuttelijk, en eenen Redenaar geheel noodzakelijk geoordeelt hebben; voor zoo veelze uit een gevoegelijke stand des lichaams, en

een toegestelde naschikking van wezen en lichaam, bestaat: vorders bestaatze in een zwier der oogen, in een wichtigheid des gelaats, en op alle woorden en redenen een toegepaste snee van stem, met een werkelijke beweging des lichaams, tot die dingen, die der uitgedrukt worden, maar tot guichelmartens toe: Doch deze dansachtige ofte kamerspeelige *Redenkunst* heeft eindelijk bij alle Redenaars beginnen baling te gaan; *Augustus*, *Tiberius* vermanende dat hij met de mond, niet met de vingers, spreken zouw, en nu isse geheel uit de wereld geraakt, en word maar alleen van eenige kamerspelige monnikjes in waarde gehouden (hoewel de Speelders wel eer, ook het *beilige beilteeken* des *gemeenschaps* haar geweigert zijnde, uit de kerk gestooten wierden) waar van we nu ter tijd eenige, met een wonderlijke barzigheid van stem, met een veelstaltig bakkes, met een wuft en broodronken gezicht, met smakkende armen, met dansende beenen, met dartelende lendenen, en veelderlijke bewegingen, omdraijingen, rond omme zwieringen, achteroverbochtingen, trantelingen, het geheele lichaam zich bewegende, namentlijk de lichtvaardigheid des gemoeds het zelve met zich wendende en keerende, hooren, eenige straatgemeene redenen tot het volk van den Preekstoel afroepen, gedenkende misschien aan de spreuk van *Demosthenes*, die (gelijk bij *Valerius* te lezen is) gevraagt, watter, in het zeggen, het aldervermogenste was? antwoorde de *bootzeming*; daar na wederom, en ten derdemaal gevraagt, zaid al't zelfde, en datmen bij na alle kraft

van zeggen aan deze verschuldigt was. Maar op dat we van de *Wiskonst* niet wijder afdwalen, zullen wij nu tot de *Meetkonst* voortgaan.

Van de Meetkonst.

XXII. HOOFD-STUK.

DE *Meetkonst* zelf, welk de *Iood Filo* de voor- naamste en moeder aller oeffeningen noemt, heeft, voor alle andere oeffeningen, dezen lof, dat, daar der onder de aanhang bij na aller oeffeningen, groote en ontallike krakkeelen zijn, alle *Meetkonstenaars* overal met zich zelfs over een stemmen; noch daar van is onder haar geenige andere twist, dan datze van de stippen, van de strepen, van de plattigheden, tot noch toe hairkloven; otze deilbaar zijn, of ondeilbaar: vorders verschillenze niet van elkanderen, noch in de leer, noch in de overlevering: maar ijder tracht den anderen in nieuwe of spitsvindiger vonden, en die niemand ergens bedacht heeft, te boven te gaan. Echter heeft tot noch toe, niet eenen *Meetkonstenaar* het rechte vierkant van een ronde gevonden, of een eenparige streep eens ribbens gegeven, al meende *Archimedes* de *Sirakuzaan* weleer dit gevonden te hebben, en vele nakomelingen, tot deez tijd toe, het zelve, doch vergeefs, eenigzins getracht hebben, hoewel z'er zeer na bij schijnen gekomen te zijn. Echter is hare eerzucht zo groot, datze op de overleveringen der voorgaanden, nooit rusten, maar

in zulke dingen, iets meerders dan hare meesters meinnende te vinden, werpenze zich zelve in zulk een razernij, dat all't nieskruid van den geheelen aardbodem niet genoeg waar, om hen daar van te ontlasten. Van de *Meetekunst* nu, boven dat datze de *ommetrekken*, de *gestalten*, de *rußchenwijken*, de *grootbeden*, de *lichamen*, de *afmetingen*, en de *gewichtigbeden* diep deursnuffelt, vloejen af alle vernuttige *orgelwerkstukken*, en *konstige geweldbarende geweldelijk wegopende*, en *muurbeukende gereedschappen*, zoo tot de oorlogen, als de *Boukunst* en andere gebruiken vorderlijk, als *rammen*, *schildpadden*, *mijngravers*, *mortieren*, *armbogen*, *vijzels*, *even hoogen*, *ladders*, *wippen*, *toorens*, *gaalderijen*, *spitsen*, *schepen*, *galeijen*, *bruggen*, *meulens*; ook *tweeraders*, *drieraders*, *vieraders*, *kranen*, *dommekrachten*, *raders*, *koervoeten*, en alzulke, waar met onbeslopte gewichten, met de minste kracht versleept, of opgetilt worden: vorders alle dingen die door wicht, of water, of blazing, of pezen en koorden bestaan, gelijk de uurwerken, die door wicht op de gang slaan, en alle orgelpijpen die door drang van winden weertoeten; ook alle waterachtige en geestachtige handeltuigen, en hier onder die niet als tot vermaak of verwondering gemaakt en zijn, gelijk balletjes die van zelfs springen, en keerssen haar eigen lemmer ontstekende, blaasbalgen, ofte kawoerdpijpen, van zelfs het vuur opblazende, en zulke een dier, waar van *Politiaan* vertelt, dat, terwijl het op den dis gebroken word, ondertusschen drinkt, en beweging en geluid, gelijk of het leefde,

van

van zich geeft: door hoedanigen konstgreep mis-
 schien, *Mercurius* verhaalt, dat de *Egiptenaars* de
 beelden der goden gebootst hebben, datze een be-
 scheidelijke stem voortbrachten, en voortgingen.
 Ook heeft dien *Architas* de *Tarentijner* een houten duif,
 door de meetkonstige eigenschappen, alzoo toege-
 stelt, datze zich om hoog hief, en vloog; Insgelijx
 lezen wij dat *Archimedes*, aldereerst eenen koperen
 Hemel, door zulk een werkstuk van de konst, gesme-
 det heeft, dat daar in de bewegingen aller zweefftar-
 ren volkomentlijk vernomen wierden, en met eenen
 de draijingen van elke der (a) Hemelbollen; dergelij-
 ke wij ook van deze dagen gemaakt gezien hebben,
 En door deze konst zijn te gelijkelijx alle soorten van
 geschutstukken aan den dag gekomen, en de buffen,
 en alle andere vierspuwende werktuigen, van welke
 ik onlangs, onder 't opschrift van *Vuurbeschrijving*, een
 bijzonder boek geschreven hebbe, doch 't geen me
 nu wel hartelijk berouwt, dewijl het niets dan een
 zeer schadelijke meesterkennis voort leeraart. Einde-
 lijk wat behendigheit daar is, in de *Schilderkonst*, in de
Wereldmeting, in de *Landbouwerij*, in de *Krijgskun-*
de, in 't *Gietwerk*, in de *Beeldstofkneding*, in de *Beeld-*
bouwerij, in de *Smeding* in de *Boukunst*, in 't *metaal-*
werk dit alles is meest uit de *Meetkonst* herkomstig.
 (a) *Sphaerarum.*

Van de (a) Gezichtkonst, of de Doorschouwing.

XXIII. HOOFD-STUK.

An de Meetkonst, is de *Gezichtkonst* dien zij de *Doorschouwing* noemen, de naaste; daar na de *VVereldmeting* en de *Bouwkonst*. De *Doorschouwing*, nu, ofte de *Gezichtkonst* verhandelt deze drierleijde eigenschap van zien, de *rechtweegsche*, de *weerbochtige*, en de *gebroke*, en leeraart, wat *licht*, wat *schaduw*, wat *tusschenwijden* zijn, en delft op de oorzaken der zichtbare dingen, die door de *tusschenwijden* vals'schijnen, en onderzoekt de afschietingen der stralen, door een, ofte meer doorschouwelijke dingen, over verscheide gestalten der Lichamen: vorders be- toontze de verbeeldingen van schaduw en licht, en welk een toeval aan de dingen, welk aan het gezicht veroorzaakt, of wat bij eenig gevallen middel koomt; ook hoe de dingen, en 't gezicht, uit verscheidenheid des middels, met verscheide gedaante omtrokken worden. Want van de eigenschap van zien, zijn verscheide en strijdige gevoelens: *Plato* meent dat het gezicht is, na de omheldertheid, namentlijk, dat licht, dat uit de oogen is, tot eene uiterlijke lucht afschietende, 't gene het licht, dat van de lichamen is, te gemoet gevoert word; en dat dat 't geen omtrent de lucht het middelste is, lichtelijk doorziftelijk en doordringelijk is voor de *wijd uitgestrekte vuurachtige* kracht des gezichts. *Galenus* gevoelt eenstemmelijk met *Plato*: Maar *Hipparchus* zeit, dat de stralen van de oogen tot de lichamen uitgeworpen, de zelve als

met eenige schittering aanrakende, der zelve opne-
 ming tot het gezicht over brengen: doch de *Epikureers*
 verzekeren, dat de beeldenissen der dingen die zich
 vertoonen, zich zelf in de oogen inschieten; weder-
 om *Aristoteles* oordeelt, dat de beeldenissen, hoewel
 geen lichamelijke, maar volgens de hoedanigheid,
 door een verandering des lichts, van de zichtelijke
 dingen tot het gezicht voortkomen. Maar *Porfyrius*
 zegt, noch de stralen, noch de beeldenissen, noch iets
 anders, de oorzaak van zien te wezen, maar dat zelf
 de ziel, sich zelve zichtelijk kennende, en die de eenige
 ziel van alles is, sich zelve in alles wat'er is bekend:
 maar de *meetkonstenaars* en *Gezichtkonstenaars* eeniger
 maten *Hipparchus* na bij komende, beschrijven eenige
 kernen, uit de *meedinvalling* der stralen ontstaan, die
 door de oogen uitgeschoten worden, waar uit het ge-
 zicht veel zichtelijke dingen te gelijkelyk opvat,
 maar die alderzekerste, alwaar de stralen t' zaam op
 neder vallen: echter leeraart *Alchindus*, van de aan-
 schouwingen geheel anders, maar *Augustinus* dunke
 dat de vermogenheid des ziels iets in 't oog te weeg
 brengt, 't geen van de bejveraars der wijsheid, tot
 noch toe niet recht onderzocht is. Deze wetenschap
 dan, dient vrij zeer om det hemelsche lichamen *ver-*
scheidenheid, wijdte, groote, beweging, en der zelve
weerflag, en gebrokenheid te begrijpen, en is de
Bouwkunst handzaam in gebouwen af te meten. Vor-
 ders zet ze de *Schildergreep*, en de *spiegelstijping* veel
 cieraads bij; dat zonder haar, deze kunsten niet zou-
 den kunnen voltooit worden, want ze toont op

wat wijz men overtalligheden, noch wanftaltigheden, in de beelden die door een *tuffchenwydte*, of in de hoogte gezien worden, te weeg zal brengen.

Van de Schilderkonst.

XXIV. HOOFD-STUK.

DE *Schilderkonst*, nu is, een wanschapene konst, maar zeer zuiver in de navolging der natuurlijke dingen, uit de *beschetfing* der *ommetrekken*, en een behoorlijke drijving der verwen bestaande; deze is eertijds in zulk een achting geweest, datze de eerste plaats der *Vrije konsten* in hadde; want ze is niet minder vrij, dan de *Dichtkonst*; gelijk *Flakkus* zeer wel gezongen heeft,

Des Maalers verf, was ooit gebielte macht,

Ook's Dichters griff, te darren dat zij dacht.

De *schilderkonst* word gezeit, niet anders dan een zwijgende *Poëzij* te zijn, en de *Poëzij*, een sprekende *schilderij*, zoo zeer zijnze onderling vermaagschapt want gelijk de *Dichters*, zoo verziere de *Schilders* *Historien* en *verdichtfelen*, en drukken aller dingen *afbeeldfelen*, *licht*, *glans*, *schaduwven*, *uitsteekfelen*, en *weerdellingen* uit: dit heeft de *Schilderkonst*, daarenboven, uit de *Gezichtkonst*, datze 't gezicht bedriegt, en in een beeld van verscheiden uitzicht, meerder gedaantenden oogen der aanschouwers instort: en 't geen de *beeldhouwerij* niet bereiken kan, dat bereikt zij; zij schildert *vuur*, *stralen*, *licht*, *donders*, *blixemen*,

men, weerlichten, den ondergang, den morgenstond, den tweelicht, nevelen; en des menschen neigingen, de bewegingen des gemoeds, ja bij na de Stem zelf druktze uit: en door leugenachtige afmetingen, en maatramingen, doetze die dingen die niet en zijn, als ofze waren, en die zoodanig niet en zijn, echter zoodanig schijnen. Gelijkerwijs de geschichtschrijvers van de schilders *Zeuxes* en *Parrazius* vertellen; die alse van de voortreffelijkheid van de konst in twist geraakt waren, en d' eerste druiven, met zulk een overeenkoming geschildert, dat die vogelen toevlogen, voortgebracht hadde; bracht de andere een geschilderden doek voort, zoo in der waarheid schijnende dat hij, die door 't oordeel der vogelen opbobbelde, zeide men zou de doek weg schuiven, om 't werk te toonen: eindelijk zijn dwaaling gewaar wordende, was genootzaakt den anderen de eerkroon over te langden, dewijl hij zelf de vogelen bedrogen hadde, maar *Parrazius* den Konstenaar: *Plinius* verhaalt datter in de spelen van *Klaudius* groote verwondering was over een stuk schilderij: als op de gelijkenis der rustlatten, de ravens door de beelding bedrogen, toevlogen. Nu is ook, na *Plinius* verhaalt, toen het *Driemanschap* bloeyde, met ervarentheid bevonden, dat de zang der vogelen, uit vrees voor een geschilderde Draak, opgehouden heeft. Daarenboven heeft de *Schilderkonst* dat, dat in alle hare werken, altijd meer verstaan, en uitgeoordeelt, dan daar in gezien word, gelijk *Plusarchus* in zijne beeldenissen, dat zeer neerstelijk deurkropen heeft, en daar de Konst zeer hoog zij, is nochtans 't verstand boven de Konst.

Van de Beeldhouwerij, en Beeldstofkneeding.

XXV. HOOFD-STUK.

DE Schilderkonst, verzelschappen de *Beeldhouwerij* en *Beeldstofkneeding*, de *Gietkonst*, en *Graveerkonst*, konstgreepen van een onbeschoft vernuft, die evenwel ook onder de *Bouwkonst* kunnen begrepen worden. De *Beeldhouwerij* maakt de beeldenissen der dingen, uit steen, uit hout, uit elp; de *Stofkneeding* boort de zelve uit een klompe kleis; doch de *gietkonst* drukt deze uit in een kneeding, uit koper en andere metalen: en de *graveerkonst* naar snijdsle in steenen, en edele gesteenten. Hier van heeft, uit de later, geschreven *Pomponius Gaurikus*: maar alle deze konsten, te gelijkelijk met de *schilderkonst*, meen ik dat tot praalsnorking, wellust, en bijgeloovigheid, van quade duivelen bedacht zijn, die aldereerst, volgens de woorden *Pauli*, de heerlijkheid des onverderffelijken Gods, verandert hebben in dagelijkenis eenes beelds des verderffelijken mensches, en der vogelen, en der viervoetiger, en der kruispender gedierten, die (tegen het Goddelijk gebod, verbiedende gesneden beeld, en gelijkenisse, zoo der dingen die om hoog in den Hemel, als die om laag op der aarden zijn, te maken) de Gode zoo hatelijke beeldendienst ingevoert hebben: Van welke de *Wijzeman* zegt, het beeld zelfs vervloekt, en die dat gemaakt heeft, en't geen gemaakt is, zullen pijniging lijden: want de ijdelheid der menschen, zaid hij vorder, heeft die konsten gevonden, tot bekoring des ziels der menschen, en een vogelslag der dwazen: en de wond der zelve, is het verderf des le-

vens. Niet te min nochtans zijn wij Christenen, boven alle volkeren, op dit doorknagend verderf des levens en der zeden, zoo verzot, dat we ons niet schamen, de zelve als in de zalen, in de huizen, in de slaapkamers te hebben, waar door, door dartele beelden onze vrouwen en dochters, tot dartelheid ontfteken worden: Ja wij voeren ze ook, met groote eerbiedigheid, in de kerken, in de kapellen, en op de altaren Gods niet buiten gevaar van afgoderij: maar dit zullen wij wijder overwegen, in 't Hoofdstuk van den Godsdienst. Maar datter in de schilderijen en beelden, eenige niet verwerpelijke ontzagbaarheid zij, heb ik eertijds in Italië geleert: want als de Augustijner broeders, met de regelmatige Regulieren, voor de Roomsche Paus, van de Heilige Augustijns kledij, te weten, of hij een zwarte palfrok op eenen witten tabbart, of een witte op een zwarte gedragen hadde, hardnekkelijk twisteden; en uit de schrift, om deze twist te beslissen, niet zekers genomen kost worden, dacht het de Roomsche rechters goed, de gantsche zaak tot den schilders en beeldhouwers te wijzen, en dat, het geen zij uit de oude schilderijen en beelden zouden bijbrengen, dat kracht van vonnis zou hebben: Ik, door dit voorbeeld, versterkt, als ik 't eeniger tijd, met een onvermoeide naarstigheid, na de oorspronk van de monnix kap omstikte, en daar van in de schriftuur niets heb kunnen vinden, zoo gedroeg ik mij eindelijk aan de schilders, en begaf mij om in die voorzalen en galderijen der Broeders, daar veeltijds alle de Historien van 't oude en 't nieuwe testament uitgeschildert hangen, de zaak te onderzoeken:

ken: Als ik dan in 't heele *Oude Testament*, niet eenen van de *Vaderen*, noch uit de *Priesters*, noch uit de *Profeeten*, noch uit de *Levijten*, noch *Elias* zelf (hoe wel de *karmelijten* hem tot haren voorstaander maken) met een kap aan gevonden hadde, quam ik tot het *Nieuwe*, daar vond ik *Sacharias*, *Simeon*, *Joannes den dooper*, *Jozef*, *Christus*, de *Apostelen*, de *Jongeren*, de *Schriftgeleerden*, de *Farizeen*, de *Priesters*, *Annas*, *Kasfas*, *Herodes*, *Pilatus*, en meer anderen, maar zag nergens, waar ik zag, een kap, en we'er om op een nieuw, alles en elk, van voren aan neerstig onderzoekende, mit komt daar in 't begin zelf, van de historie eenen gekapten duivel, te weten die, die *Christus* in de woestijn verzocht: Ik was wel dapper blij, dat ik in de schilderijen gevonden hadde, 't geen ik tot noch toe in de boeken niet had kunnen vinden, namentlijk, de duivel de eerste ervinder van de kap geweest te zijn, van den welke ik meine datze de andere *munniken* en *broeders*, daar na, onder verscheide kleuren afgeleent, of datzeze misschien voor nagelaten erfgoed na haar genomen hebben.

Van de Spiegelslipkonst.

XXVI. HOOFD-STUK.

MAar laat ons nu tot de *Gezichskonst* wederkeren, die ook het konststuk der spiegels grootelijx te hulp komt, alle der zelve geneigtheden en bedrieglijkheden aanwijzende: welkers ondervind-

zelen blijken in verscheide Soorten van spiegels, als daar zijn, de bolachtige, de verwelfde, de vlakke, de kuilachtige, de pyramijdsgezwyze, de rondklootsche, de bulstige, de ringronde, de kantige, de omgekeerde, de binnenst buiten gekeerde, de regelmatige, de onregelmatige, de eentvuldige, de doorschijnige. Zoo lezen wij (t geen *Calius* in zijn oude lessen verhaalt) dat ten tijden van *Augustus*, eenen *Hofstins*, een man die in hielte-stukken bij na geen meester hadde, spiegels van zulk een aart wist te maken, dat een vinger de gestalte van een arm, in langte en dikte te boven ging. Men maakt ook een spiegel, in welk iemand eens anders beeld ziet, en niet het zijne; en een andere die op zekere plaats gezet, niers afbeeld, maar elders anders heen gewend, zoo toontze beelden: ook eene, die de geheele beelden opwerpt, en eene, die van een ding ettelijke beelden opbrengt; en een andere, die tegen de gewoonten van andere spiegels, de rechter zijde aan de rechter, en de linker aan de linker vertoont. Men maakt ook spiegels, die t geen voor en achter is aan brandsteken; end' een ander, die t ontfangen beeld niet binnen zich vertoont, maar verre weg buiten zich in de lucht opschiet, en aldaar t zelve als een beeldens des lochts doet verschijnen, en werpt, de stralen der zon in zich verzamelende, geweldiglijk het vuur, door machtige tussenvijdten, in alle aanstekelijke stoffen, en dergelijke meer, hoedanige wij t eenige tijd gezien hebben, en ook weten toe te stellen. De doorschijnige spiegels hebben ook hare bedriegeligheden, namentlijk, datze een groot ding klein doen

te voorschijn komen : en daar tegen de dingen die zeer klein zijn , groot doen gelijken : en die wijd af zijn , na bij ; of dat die na bij zijn , wijd af schijnen ; dat de dingen die onder de voeten zijn , opwaarts ; en die boven ons zijn , als om laag , of op een ander gestel zich aan ons gezicht op doen . Ook zijn er door welk een ding veel schijnt te wezen , en anderen , die de dingen zelf , in verscheide kleuren , gelijk in de regenboog , ofte 't gezicht bedrogen zijnde , onder verscheide en ongelijke gestalten vertoonen ; en diergelijke . Ook heb ik spiegels weten te maken , in welke , als de zon schein , alles wat door des zelfs stralen verheldert wierd , door zeer wijd van een gescheide wijdten , als van drie of vier uren , volkomentlijk gezien wierd . Ook is dit in de vlakke spiegels te verwonderen , dat hoeze kleinder zijn , zij , volgens haar maat , het ding zoo veel te kleinder vertoonen ; en hoe groot zij ook mogen zijn , zij echter nooit het ding zelf grooter opwerpen , dan het is . 't geen *Augustijn* aanmerkende , meent , daar hij aan *Nisbridus* schrijft , dat daar iets verborgens onder schuilt ; en eindelijk zijn zij alle ijdel en overtollig , en niet als tot beroeming en een ledig vermaak gevonden . Van de spiegels hebbender zeer veel , zo *Grieken* als *Latijnen* , geschreven ; maar boven allen is te prijzen den eenen *Vitellius* .

Van

Van de Wereldmeting.

XXVII. HOOFD-STUK.

LAat ons nu vorders de *Wereldmeting*, in 't kort, deurloopen; deze nu word gedeelt in *Wereldbeschrijving*, en *Landbeschrijving*, beide metenze en onderscheidenze de Wereld, maar de eerste volgens de reden der Hemelscher dingen, meet, uit der zelve onderscheiding, met een maat van (a) *trappen* en *minderlingen*, de gelegentheden der landen en plaatzen, onder de zelve leggende; en leert de eigenschappen der luchtstrecken, en de onderscheidenheid der dagen en nachten, de hoofdnamen der winden, de verscheidde opgang der starren, de verheffingen der (b) *Hemelspitzen*, de *ewewijdstrepen* en *middagsstreken*, de schaduwen der *kompassen*, en 't geen hier meer toebehoord; met *wiskonstige* redenen, op elke plaatzen. Maar de andere, geen eigenschap der Hemelscher dingen daar toe aanwendende, meet de Wereld door *schreden*, en *mijlen*, en onderscheidze door *bergen*, *bossen*, *meiren*, *stroomen*, *zeen* en *stranden*; en wijst aan de *gestacften* en *volkeren*, de *rijken*, de *landschappen*, de *steden*, de *havens*, en de dingen die onder anderen maar aanmerkens waardig zijn,

*Der landen erfgebruik, ook hoeze zijn verdeelt;
Wat vruchten elk geweest, of teelt, of niet en teelt.*

en door zekere naaping van schilderkonst, verbeeldze de geheele wereld op een kloot, of vlakke tafel; volgens de redenen der *Meetkonst* en *Doorschouwing*;

(a) *Graden en minuten.* (b) *Polen.* ogle G 2 De

De groote Wereld in 't geheel,
 Afmalend op een klein panneel.

onder deze foorten tellen zommige de *kaartemaking* die boven anderen eenige bijzondere plaatzen onderzoekende, de zelve met een volkomender, en als volmaakte afbeelding uitdrukt:

Met zonderling cieraad verdeelt in alle deelen:

Met zeeën; met vlooden, die de zeeën door zoo veel keelen:

Toeschieten; met geboomt; met wijngaard; met gebergt;

Das schier de starren, met zyn steile toppen tergt,

En langzaam nederschiets in bogtige valeijen;

Met bronnen koel van smaak; met akkerland, en wijen.

Alle deze dingen, en die wij te voren genoemt hebben, belooft ons de *VVereldbeschrijving*. Maar de Schrijvers die ons dese aanwijzen zouden, leggen meer als met eene oneenigheid onderling overhoop vande uiteinden, van de lengten, van de breedten, van de grooten, van de maten, van de wijdden, van de luchtstrecken, en der zelve gesteltheden; dapper onder elkanderen verschillende. Die anders *Eratbostenes*, anders *Strabo*, anders *Marijn*, ander *Ptolomeus*, anders *Dionijz'*, anders de later schrijvers onderscheiden hebben. Ook komsen van des *aardbodems middelpunt* niet over een, welk *Ptolomeus* onder de nacht-ewige ring stelt; *Strabo* geloofde dat het de *Parnassus*, *Berg* van *Griekenland*, was: met wien overeenstemmen *Plutarchus* en *Laktantius* de letterkonstenaar, meenende dat hij ten tijde der zundvloed het scheid van wateren en Hemel geweest is: gelijk *Lukaan* van hem zingt;

Toen d' aard in zee verdronk, stak deze spits alleen
Om hoog en was het scheid van hemelen en Zeen.

Zoo deze rede, om iets te besluiten genoeg zij, zoo zal het middelpunt des aardsbodems, niet in den *Parnas* van *Griekenland*, maar in den berg *Gordikus* van *Armenien*, gelegen zijn; die, na *Berozus* getuigt, aldereerst uit de ondervloed om hoog stekende, de *Arke* van *Noach*, onderschoorde. Andere brengen anders voort, en hoe het middel der aarde door de vlucht der *Arenden* gevonden zij: daar zijn ook *Gódgeleerden* die hare zeiffen in dezen oest slaande, willen dat *Feruzalem* het midde der aarden zij: om datter bij den *Profeet* staat; *God heeft een beil gewrocht in 't midden der aarden*. Tot deze meting stemmen *Lukretius*, *Laktantius* en *Augustinus*, die de *tegenvoetige* zoo bijblijvende geloochent hebben: en ook die, die buiten *Europa*, *Azia*, en *Afrika*, een andere bewoonde wereld ont- kent hebben: 't geen nochtans wij nakomelingen, door der *Spanjaarden* en *Portugezen* *scheepsvaarten* anders ondervonden hebben, die ook dat de gansche streek onder de *Hemellyn*, tegen de beuzelingen der *Dichters*, en de valsche meening van *Aristoteles*, bewoont is, aangewesen hebben. Vorders meer andere dwalingen onder de *Landschapbeschrijvers*, hebben wij boven onder de *Geschiedtschrijvers* opgetelt. Maar deze konst ter- wijlze de onmetelijke aarde, en de ononderzoekelijke zeen, en de gelegentheden en uiteinden, en voortreffelijkheden aller eilanden, en landschappen, en te gelijk ontelbarer volkeren onbekende oorspronkelijkheden, gewoonten, zeden en verscheidenheden, ons

tracht

tracht te leeren, zo trekken wij hier geen andre vrucht uit, dan dat we gretiger anderer dingen doorsnuffelen, en zelf ons zelven leeren onbekent blijven: en gelijk *Augustijn* zegt inde belijdenissen; *De menschen gaan, om zich over de hoogten der bergen, en de geweldige vloedcn der zee, en de zeer wijde neerstoringen der stroomen, en de omvatting des grooten zees, en de zwieringen der sterren te verwonderen, en zij vergeten zich zelve. Plinius* zegt ook, dat het dolligheid is, den aardbodem te meten, welken als wij meten, wij meenigmaal de maat te buiten gaan.

Van de Bouwkonst.

XXVIII. HOOFD-STUK.

DE *Bouwkonst* zet, zonder twijfel, zoo de gemeine, als de bijzondere gebouwen, niet weinig gemaaks en cieraads, bij. Deze schenkt ons de wanden en daken, de menslens en wagens, de bruggens de heiligste en, de kerken, en panden, de vesten, de torens, en allerlei gevaarten, daar de zoo gemeineigen als bijzondere dingen der menschen, door beschermt en verciert worden; een oeffening andersins geheel noodzaakelijk en eerlijk, indien ze niet te zeer de gemoederen der menschen verweelderigde, datter bijna niemand gevonden word, wil het de beurs maar lijn, die niet met al zijn zinnen toeleit, om ook aan wel getimmerde dingen, altijd iets bij te bouwen, door welke onverzadelijke zinnelijkheid en begeerte van timmeren, het gekomen is, dat hier in noch eind noch

maat beraamd en word: hiër door zijn de rotzen in stukken gehouwen, de valcien gestopt, de bergen tot een vlakke gemaakt, de steenen doorboord, de klippen in zee geopent, de ingewanden der aarden uitgehoolt, de stroomen elders heen geleid, de zeen met zeen vereenigt, de meeren afgetapt, de maraffen uigedroogt, de vloedcn bedwongen, en de diepten der zeen doorzocht, nieuwe eilanden gemaakt, en weder andere aan 't vaste land gehecht. Welke alle en meer dingen, daarze met de natuur zelf strijden, echter de geheele wereld geen kleine gediensligheid toegebragt hebben. Maar laat ons hier tegen stellen, die dingen die den menschen nergens anders toe te nut zijn, dan datze, omze te bezigtigen en over te verwonderen, en gelijk *Plinius* zeit tot een ledige zotte geldpraal, met ongelooffelijke kosten voltrokken zijn; als daar zijn die, der *Egiptenaaren*, *Grieken*, *Hetruscen*, *Babyloniërs*, en eeniger anderer volken, overfallige wonderstukken van werken, *Doelhoven*, *Pyramiden*, *Obeliskcn*, *Kolossen*, *Mauzaleen*, vervareljke beelvan *Rapsinates*, *Sezostris*, en *Amastis*, en dat verwonlijke *Sphinx* (waar in men meent dat de *Koning Amastis* begraven leit) want het was gelijk *Plinius* zeit, uit een natuurlijken rooden steen opgewrocht, de hoofd-omspanning langs het voorhoofd van 't ondiër begreep hondert en twee voeten; de lengte, hondert drijenveertig: maar noch zijnder grooter stukken dan deze het werk van *Memnon*; en *Semiramis* ijsselijke afbeelding van seventien (a) schreden, op den

G. 4

schcen

(a) *Stadium*; een schree ontrent 600. voeten bevattende.

ſchen Berg Bagixiaan: Maar ongelijk grooter zou geweest zijn de afbeelding van *Alexander*, dien de *Boukonſtenaar*; wie hij mag geweest zijn (ofte *Stezikrates*, gelijk *Plutarchus* verhaalt, ofte *Dimorates*, gelijk *Vitruvius* meld) beloofde uit de *Berg Athos* te zullen maken, daar op des beelds hand ſtaan zou een ſtad, machtig tien duizend menſchen te bevatten. Telt hier bij de *Babyloniſche* aardkuil, welks ſchoorſchraag (na 't getuigenis van *Herodoot*) aan elken kant een ſchree balen mocht: en dien tooren, die men zegt dat in de diepte der zee, op glaaze Kreeften gebout was. Hier bij behooren de Woningen den *Gordianen*, de *Zeegepraalbogen*, de *Tempelen der Goden*, en voornamentlijk die van d' *Efeziſche Diana* van geheel *Aziën* in tweehondert jaren geſticht; en de *Kapell*, die in *Egipten*, aan de *Tempel van Latona*, uit een ſteen gebouwen was, op de voorkant veertig ellen breed, en de zelve ook met eenen ſteen overdekt; en het gouden *Stokbeeld* des *Affyriſen Konings Nebuchadonozor*, op de grootte van ſestig ellen, 't welk nieraan te bidden, halswerk was. En een ander van vier ellen, uit een machtig grote *Topaaxſteen* voor de *Egyptiſche Koningin* gebouwen. Hier toe ſtrekken ook de *Kerken* voor onze *Goden* met overdadige ſpitſen opgebout en tot een wonderlijke hoogte; met een machtig geweld van ſteenen, opgetrokken; de *klokhuizen*, uit te zwijdigen *Godsgeld*, en te quijtvergote aalmiſſen opgerecht; waar door veel *Chriſtenarmen*, de waachtige *Tempelen* en beelden *Gods*, die ondertuffen in honger, en dorſt, in kou, in krankheid en kommer, t' uiterſt' uit-

staan, veel nuttelijker konden en moesten opgebouwt en onderfuit worden. Maar vorders hoedanigen verderf deze konst menigmaal den menschen toebrengt, zelf de *vijandlijke kasteelen*, en des *oorloggs bakbreffen*, de *stormhogan*, de *armborsten*, de *granaatslingers*, en de andere *werktuigen* om 't leven der menschen om te keeren, kunnen de volken, door haar spitsvondigheid overwonnen, getuigen. En dit niet alleen op 't land, dewijlz' ook schepen gelijk legers en burgten, heeft leeren toestellen, waar door we de gevarelijke zeeën, niet zoo zeer bevaren, als bewonen; en daarze van natuuren met duizend rampen tegen ons ingespannen zijn, maken wijze door deze scheepvaartten noch woedaardiger; op haar, niet anders dan op het vaste land, roovende en oorlog voerende. Van de *Boukonst* hebben geschreven allereerst *Agatarchus* van *Athenen*, naderhand *Demokritus* en *Anaxagoras*, daar na *Silenus*, *Archimenesides*, *Ariskoteles*, *Theofrastus*, *Kato Varro*, *Plinius*, eindelijk *Vitruvius*, *Nigrigentius*, en uit de laterfchrijvers *Leo Baptista*, *Broeder Lukaa*, *Albert Durer*.

Van 't Bergwerk.

XXIX. HOOFD-STUK.

Onder de *Boukonst* is ook begrepen de *mijnmengzelkonst*, zeker een konst van een niet matig verstand. Want vooreerst leeraartze bekennen, uit de garf der *aarden* en *Bergen*, welke aderen op elke plaats van

binnen deurloopen, hoe veer ze zich uitspannen, waar ze eindigen, en welke ribbetjes daar in zijn, en hoe, als de ingewanden der aarde nit gehoord zijn, de flappen der bergen te ondersteunen; van welke dingen, *Srato Lampfacenus*, bij den Ouden, een Boek geschreeft, welks opschrift is, *Van de mijnwerksche bakbeesten*: Vorders, op welke wijs, uit de uitgerukte brokken steens, door de smelting des vuurs, zuivere metalen gekookt, of zoo ze vermengeld zijn, onderling van elkander gescheiden worden, hebben tot noch toe of geene, of zeer weinige schrijvers te deeg verhandelt. Maar ik, als ik voor eenige jaaren van de *Keizerlijke Majesteit* over eenige *mijnen* gesteld was, alles zoo veel mij mogelijk was, doordringende, heb daar van een bijzonder eigen boek beginnen te schrijven; 't geen ik tot noch toe onder handen hebbe, geduurig het zelve, na meerder kundschap der dingen, vermeerderende, verhopende dat ik, 't geen nu de vinding der mijnstoffen, nu de onderkenning, nu de uitvorsching en zuivering der aderen, en die onderschoring der bergen, en de konststukken der handelbarer en anderer werktuigen belangt, niets achter weg laten zal. Bij deze konst bestaan alle menschelijke rijkdommen, welker begeerte de menschen met zulk een lust ontsteken heeft, datze levendig tot de hel toe deurboren, en tot groote vernieling der natuur, in de rustplaats der gestorvenen de rijkdommen zoeken; gelijk *Ovidius* zingt :

Men boord in 's aardrijks ingewanden ;

En groef 't verbergen goed, uit d' onderaardsche randen :

Die stoff verschopt de Deugd, en maakt de boosheid stout.

Het schadelijke staal, en 't schadelijker goud,

Quam aan den dag,; en door het heilloos goud begeren.

All' overmoed in zwang; de Trouw mojt elders keeren,

De waarheid, en de schaamt; nu quamen in haar plaats

Bedrog, en log, en list, de toefstet alles quaad,

En lagen, en geweld, en schelmsche lust tot hebben.

En gelijk een ander Dichter zeit;

De Trouw om goud is op der loop ;

De Rechten zijn om goud te koop.

Het aldersnoodste verderf des levens heeft hij dan gevonden, wie dat eerst de goudmijnen, en de andere aderen der metalen ontdekt heeft: (En gelijk *Plinius* zeit) zij hebben 't aardrijk zoo beschadende gemaakt, dat zij niet min roekeloos zijn, dan die, die in de diepte der zee de paarlen opviſſchen. De vinding word velen, maar met geen eenstemmigheid der gelichichtschrijvers, toegeschreven: Maar voornamentlijk zegenze, dat het lood in de eilanden, *Kassiterides* genaamt, tegen over *Celtiberiën* gelegen, eerst gevonden is; doch 't koper in *Cypren*, het ijzer in *Kreten* maar het Goud en Zilver, bij den berg *Pangeus* in *Tracien*, hebben de geheele wereld besmet. Alleen de *Schijten*, zoo *Solinus* meld, hebben het gebruik des gouds en zilvers verdoemt, in eeuwigheid zich van d' algemeene gierigheid ontlastende. Aangaande de overvloeijentheid des gouds was eertijds dij de *Romeinen*, met een oud verbod, in voorzien; En 't was gelijk *Plinius* zeit, een Tuchtwet, waar door gelet wierd dat maar vijf pachters, in den *Vercellenzer* akker de tolheffing des goudmijns zouden hebben: En och

of de menschen met zulk een ijver ten hemel drongen, met welke zij de ingewanden der aarde doorgronden, alleen door de ader der rijkdommen aangelokt, die den mensch zoo gelukkig niet maken konnen, of het beroude vele, en dat menigmaal, van haren verloren arbeid.

Van de Sterrekunst.

XXX. HOOFDSTUK.

OP de laatste plaats nu, koopt de *Sterregiffing* hervor, dien men ook de *Sterrekunst* noemt; t'eenemaal bedriegelijk, en veel beuzelachtiger dan de verzierfelen der Dichters: welks leermeesters, zeker stoutaardige menschen, en ervinders der wanscheppelijkheden, met een goddelooze naukeurigheid, na haar goeddunken boven het menschelijk beroep (gelijk de ketter *Bazilides* zijn (a) drij honderd en vijf en zestig Hemelen) de rondes der Hemelen verdichten, en de maten, bewegingen, gestalten, afbeeldingen, getallen, en geluiden der starren, als warenze onlangs uit de Hemelen gevallen, na datze daar een wyl verkeert hadden, afschilderen: door welke zij meenen, dat alle dingen staan, geschieden, en geweten kunnen worden; van de zelve nochtans onder zich dapper verschillende, en tegenstrijdig twistende; Zoo dat ik met *Plinius* niet schrome te zeggen, dat dezès konsts onstandvastigheid baarblijkelijk aanwijst, datze geen kunst en is: dewijl ook

(a) *Abraxas*.

van hare beginzelen anders de *Indianen*, anders de *Chaldeen*, anders de *Egiptenaars*, anders de *Mau-
ren*, anders de *Joden*, anders de *Arabiers*, anders de *Grieken*, anders de *Latijnen*, anders de *Ouden*, anders
de *Later* gevoelen. Want *Plato*, *Proklus*, *Aristo-
teles*, *Averroes*, en bij na alle de *sterrekijkers*, voor *Al-
fons*, behalven eenige weinige, handelende van 't
getal der *hemelbollen*, tellen alle maar acht *hemelbol-
len*, Doch *Averroes* en *Rabbi Izak* zeggen, dat *Her-
mes* en eenige *Babiloniërs* een negende ronde gestelt
hebben: welke mening toe staan *Azarcheles* den
Mauritaan, en *Tebib*, en de zelve geleerde *Rab-
bi Izak*, en *Alphetragus*, met welken meestemmen
Albertus de Duitfcher, in zijn eeuw, ik weet niet door
wat heldenftuk, vermaard; en alle die de beweging
des toegangs en afgang goed gekeurt hebben. Maar
de *Jonger Sterrekijkers* tellen nu tien rondes, die zelf
Albertus ook meent dat *Ptolomæus* in 't hoofd gehad
heeft: *Averroes* meent ook dat hij 'er negen getelt
heeft, daarder, in der daad, *Ptolomæus* niet meer dan
acht bevestigt. Maar en *Alfons* t' eeniger tijd, vol-
gende bet oordeel van *Rabbi Izak*, toegenaamt *Ba-
zam*, heeft negen *Hemelbollen* voor vast gehouden:
maar vier jaren, na 't uitgeven zijner tafelen, hangen-
de aan de gevoelens van *Alubassan* den *Mauer*, en
Albatigni, heeft hij zich tot de acht herroepen. Zelf
ook *Rabbi Abraham Abenazra*, *Rabbi Levi*, en *Rab-
bi Abraham Zakutia* oordeelen dat'er geene ronde,
boven de achtste, beweegelijk is, maar ook van de
beweging des achtsten ronds, en der vasten starren

verschillende dapper onder elkanderen: de *Chaldeen* en *Egiptenaars* bevestigen datze maar door eene heffing gedragen word, welken toestemmen *Alpetragus* en uit de later *Alexander Aquilin*; maar de andere *Sterrekijkers* van *Hipparchus* af, tot onze tijden toe, zeggen, datze met ettelijke bewegingen omgedreven word. De *Talmudist-Joden* schrijven 'er een tweevoudige beweging toe: *Azarcheles* en *Tebith* en *Jan van Koningsbergen*, hebben haar de beweging des beroerlijheids, dienze des toegangs en afgang noemen; boven de kleine ringen, omtrent de hoofden des (a) *Rams* en des (b) *Schaals*, toegeschreven; maar hier in onderling verschillende, dat *Azarcheles* zegt, dat het beweegelijk hoofd van het vaste; niet meer dan tien deelen afstaan kan: Maar *Tebith* niet meer dan vier deelen, met ten naasten bij negentien minderlingen: En *Jan van Koningsbergen*, niet meer dan acht deelen, en derhalven meent hij dat de vaste sterren niet altijd na de zelve zijde des werelds knikken, maar datze zomtjids wederkeeren van waar zij begonnen hebben. Maar *Ptolomaeus*, *Albategni*, *Rabbi Levi*, *Abenazra*, *Zakutus*, en onder de later, *Pauls Florentiner*, en *Augustijn Ritus*, met wien ik in *Italiën*, door zeer gemeinzame ommevang verbonden was, verzekeren dat de sterren, door het aangevolg der teikenen, altijd en geduurig bewegen. Maar de later *Sterrekijkers*, schrijven de achtste *Hemelbol* een drievoudige beweging toe, eene eigen, dien wij des *beroerlijheids* genoemd hebben, die in *zeven duizend jaren* eens volbracht word: d' andere, dienze (a) *Aristis* (b) *Libre*.

des *ommezwierts* noemen, van de *negende Hemelbol*; welks *omwenteling*, in niet min dan negenenveertig duizend jaren geëindigt worden zou; de derde, van de tiende ronde, dienze noemen de *beweging van 't eerste beweegbare*, ofte de *beweging des wegrukkings*, ofte de *daagsche beweging*, die binnen een natuurelijken dag, dagelijx tot zijn beginssel wederkeert. Vorders die de *achtste hemelbol* een *tweevoudige beweging* toegeschreuen hebben, komen onderling niet alle over een; want bij na alle de later schrijvers, en die de beweging des berouderlijkheids toelaten, bewijzen, dat de zelve van de *hooger Hemelbol* opgevat word; maar *Albatigni*, *Albukassen*, *Alfraganus*, *Averroes*, *Rabbi Levi*, *Abraam Zakutus*, *Aagustijn Ritus*, meenen dat de *daagsche beweging*, dien andere voor de beweging des wegrukkings nemen, aan niet eene *Hemelbol* eigentlijk hangt, maar datze van den geheelen *Hemel* geschied. Zelf ook *Averroes* zegt, dat *Ptolemeus* in zijn Boek, 't getit bij 't Boek der vertellingen genoemd heeft, de beweging des *ommezwierts* ontkent; en *Rabbi Levi* zeld dat hij met *Averroes* gevoeld heeft, dat de *daagsche beweging* van den geheelen *Hemel* geschied. Wederom komenze niet beter over een, van de maat des achtsten ronds, en der vaste sterren: want *Ptolemeus* meent, dat de vaste sterren in honderd jaren eenen trap voortschieten. *Albatigni* beweert dat dat in zes en zestig *Egyptische jaren* geschied, wien *Rabbi Levi*, *Rabbi Zakutus*, en *Alfonz* in de verbetering zijner tafelen, toestemmen. *Archibeleus de*

Maner zeit: datze eene trap in vijf en zeventig jaren voortschiet; *Hipparchus* in acht en zeventig: de meeste der *Hebreen*, als *Rabbi Fozue*, *Moixes*, *Maimonas*; *Rabbi Avenazra*, en na-haar *Halij Berotham*, zeggen in zeventig jaren: *Jan van Koningsbergen* in tachtig: *Augustijn Ritsius* staat tusschen beiden, tusschen de meeningen van *Albatigni*, en de *Hebreen*, oordeelende dat de vaste sterren, een gedeelte des Hemels, niet rasser dan in zes en zestig, en niet trager dan in zeventig jaren voortschieten: maar ook *Rabbi Abraam Zakutus* (gelijk *Ritsius* verhaalt) getuigt uit de overlevering der *Indianen*, datter in den Hemel noch twee starren zijn, rechts streeks over eikanderen gesteld; die haren loop, tegen de ordre der teekenen, hier dan in honderd en vier en veertig jaren voltrekken: zelf *Alperragus* meent ook, datter in de hemelen noch veelderlei bewegingen zijn, den menschen onbekent, 't welk zoo 't zoo is, zoo kunnen ook aldaar sterren en lichamen zijn, daar die bewegingen mede over een komen, die de menschen, vermits de onbegrijpelijkheid der hoogte, of niet zien en kunnen, of tot noch door geene waarneming der konst, begrepen hebben, 't geen ook de *Wysgeer Favorinus*, bij *Gellius* in de reden tegen de Geboortwaarszeggers, toestemt. 't Blijft dan noch vast; dat tot noch toe, niet eenen *sterrekijker* uit den hemel gedaalt is, die ons iets waarachtigs en zekers van de standvastigheid der bewegingen heeft kunnen leeren: en tot noch toe is ook de ware beweging van de dwaalstar Mars, niet boken geweest: 't geen ook *Jan van Konings-*

ningsbergen klaagt in zekeren brief aan *Blanchinus*: en de dwaling des zelfden bewegings, heeft ook eenen *Willem van Sanct Klodoald*, een vermaarden Sterregisser, in zijne waarnemingen, voor meer dan twee honderd jaren, in geschrift achtergelaten, en niemand der nakomelingen heeft hem, tot noch, hier van berispt. Ja ook is het onmogelijk des Zons rechten intree, in de (a) Nacht evene stippen te vinden, 't geen *Rabbi Levi* met veel redenen bewijst. Maar wat zullen wij zeggen van de dingen die naderhand ondervonden zijn, hoe de Ouden, omtrent de zelve, 't spoor bijster, geweest zijn? Want vele hebben met *Tebith* gemeent, dat de grootste draijing des Zons geduuriglijk veranderde, daarze echter altijd op eene maat gedragen word: doch *Ptolomeus* heeft daar van anders geoordeelt, en anders is ondervonden bij *Albatagni*, *Rabbi Levi*, *Avenazra*, en *Alfonz*. Insgelijx hebben zij van de beweging des Zons, en de maat des Jaars anders ondervonden, dan *Ptolomeus* en *Hipparchus* daar van geschreven hebben. Desgelijx gevoelen, anders *Ptolomeus*, en anders *Albatagni* en de andere, van de beweging des doorschenigen Zons. Vorders van de beeldingen des Hemels, en de aanmerkingen der vasten starren, hebben anders de *Jndianen*, anders de *Egiptenaars*, anders de *Chaldeen*, anders de *Hebreen*, anders de *Arabieren*, anders *Timotheus*, anders *Arzatis*, anders *Hipparchus*, anders *Ptolomeus*, anders de later schrijvers nagelaten. Ik ga hier voor bij, hoe ze revelen in 't verhalen van 't begin, en 't rechte en 't slixse des Hemels; van welke noch-

(a) *Aequinoctialia*, rans,

tans *Sint Thomas Aquinas*, en *Albert den Duitfcher* bij geloovige *Godgeleerden*, als zij iets in ernst poogden te zeggen, niets hebben kunnen vinden, dat zij bij brengen kosten, en, zeker, niemand zal 't ooit konnen vinden: ja ook de *Melkweg*, dat is, die melkachtige ring, wat het zij, is tot noch toe, all' den *Starregiffers* onbekent: ik laat ook, van de *buiten middel puntfchen*, de *mede middel puntfche*, de *ommewentelingen*, de *te rugge keeren*, de *beroerlijkheden*, de *toegangen*, de *afgangen*, de *wegrukkingen*, en de andere bewegingen, en ringen der bewegingen, meer morgenspraak te maken, dewijl alle dezen, noch Gods, noch des Natuurs werkstukken zijn, maar de wanschepzels der *Wiskonfthenaren*, en de verzierfelen der beuzelaars, uit een verdorvene wijsgeerte, en de verdichtzelen der dichters afkomstig, welken nochtans, als waarachtige, en van God gefchapene, of van de natuur bevestigde dingen, die meesters zich niet fchamen zoo veel geloofs te geven, datze deze beuzelingen, als hoofdoorzaken toefchrijven, alles watter in deze nederardsche deelen gefchied, en datze die verzierde bewegingen, zeggen, de *aanvangzelen* der *Nederardsche* bewegingen te wezen. Deze *Sterrekijkers*, heeft de dienstmaagd van *Anaximenes*, met geen verachtelijke fteek, niet ontijdelijk afgenepen: Deze was gewoon te zamen met haar meester *Anaximenes* uit wandelen te gaan, als hij nu om de fтарren ga te flaan, wat vroeger uit gegaan was, niet denkende op de gelegenheid vande plaats, en met bedaartheit ten Hemel kijkende, 't *gestarrent* onderzocht, viel hij

de floot, die voor hem lag; waar op de meid uitschoots
*zeker, meester, ik verwonder mij, op wat wijs gij meent
 dat gij de dingen die in den Hemel zijn, voor weten kunt,
 daar gij, die voor uw' voeten zijn, niet voorzien kunt.*
 Met de zelve snakerij, leeft men dat de dienstmaagd
Tressa, haar meester *Thales* van *Mileten*, deurstreek:
 iets niet ongelijk, zegt *Tullius* van haar, zeggende;
terwijl de Starregissers de gewesten des Hemels deursnuf-
felen, zoo ziet niemand van haar, 't geen voor de voe-
ten is. Ik ben ook van mijn Ouders, van kindsbeen
 af, op deze konst gehouden; daar na heb ik 't onma-
 tige veel tijds en arbeid daar in verquist, eindelijk heb
 ik geleert, dat deze geheel en d'al, op geen andere
 grondslag steunt, dan op loutere beuzelingen, en ver-
 zierfelen der inbeeldingen, en nu beklag ik mijn
 geld, en 't spijt mij van all' mijn naarstigheit, die ik
 'er wel eeraan te kost geleid heb, en ik wou wel dat
 al 't geheugenis daar van, en all' 't genot uitgewischt
 waar, ik hebze nu al lang uit mijn hart verbannen, en
 zouze nooit weer bij de hand nemen, ten waar de o-
 verdadige beden, der Grooten luiden (die zomtjids
 tot onwaardige handelgrepen, ook grooten en geoeff-
 nende verstanden plegen te misbruiken) mij wederom
 meenigmaal dwongen om te waggelen, en mijn eigen
 keuken mij ried' dat ik zomtjids deze haar stechten
 waarnemen most, en die zoo na beuzelingen snakken,
 beuzelingen in de hand stoppen: beuzelingen zeg ik;
 want wat heeft de *Starregissing* anders, dan loutere
 beuzelingen der dichters, en grollen, en wanschep-
 pelijke verzierzelen, waar vanze verziert hebben dat

den Hemel zelf opgehoopt is? ook zijnder geen zoor-
ten van menschen, die onderling meer overeendra-
gen, als de *Sterrekijkers* en de *Dichters*, behalven dat-
ze van de Morgen en d' Avond Star onder elkander
twisten; de *Dichters* verzekerende, dat te welken
dage de Morgenstar voor de opgaande Zon zich zien
laat, zij ten zelve dage de ondergaande Zon navolgt:
't geen ten zelve dagen te kunnen geschieden, van
bij na alle de *Sterrekijkers* geloochent word, behalven
van die, die de *dwaalstar Venus* boven de Zon plaat-
zen, om dat de Starren die wijdste af zijn, ons in den
opgang schichtiger voort te komen, en in den onder-
gang trager te ontvallen schijnen. Maar deze twee-
dracht der *Starregiffers* van de zeet der starren en
dwaalstarren, waar zij mij nu niet in de zin geschoten,
zoud ik stilzwijgens voor bij gegaan hebben, als die
niet zoo zeer den *starregiffers*, als wel den *Wijfge-
ren* aangaat. *Plato* stelt, na de *Maan*, de tweede
Hemelbol des Zons, 't zelve doen de *Egiptenaars*, tus-
schen de *Maan*, en de *dwaalstar Merkuur*, de Zon
plaatende: Doch *Archimedes*, en de *Chaldeen*, stel-
len de Zon in orde de vierde. *Anaximander* en *Me-
trodoor*, *Cbius* en *Krates* zeggen, dat de Zon de op-
perste van allen gestelt is, na welken de *Maan*, bene-
den deze, de andere vaste, en *dwaalstarren*. *Xenokra-
tes* meent dat alle Starren in eene en de zelve vlakke
bewegen: niet minder verschillenze van de groote en
ruffchenwijde van Zon en *Maan*, en d' andere Star-
ren, en onder haar, is, belangende de *Hemelsche*
dingen, geenige standvastigheid of waarheid van ge-

voelens; en 't is geen wonder, dewijl dien Hemel zelf, dienze doorkniftelen, 't onstand vaste van allen is, en opgepropt van grillen en grollen: want zelf de twaalf teekenen, en d'ander Noorder en Zuider beeldenissen, zijn niet dan op de leugenkar ten Hemel gereden; en, echter, in deze verzierzelen, leven, en lorffen, en woekkeren de *Starregiffers*, daar ondertuffchen de *Dichters*, der zelve vindere, bijna van honger verfmachten.

Van de oordeelende Starregiffing.

XXXI. H O O F D - S T U K.

NU is noch overig de andere foort van *Starrekunst*, dienze de *waarzeggende*, of de *oordeelende* noemen; en handelt vande *ommewentelingen*, der jaren des werlds, van de *geboorten*, van de *verschillen*, van de *verkiezingen*, van de *voornemens*, van de *gedachten* en *krachten*, ook om alle uitkomsten der toekomender dingen, of der verborgener voorschikkingen des Goddelijken voorzienigheids te voorzegggen, te beleggen, te schuuwen, of te verzetten. Hier uit stellen die *Starregiffers* haar kraam voor, met uitwerkingen der *Hemelen*, en *Starren*, van oude jaren her, van voor alle geheugenis, en van voor *Prometheus* tijden, en gelijkze zeggen, van voor de zundvloed: zij verzekeren dat de werkingen, krachten, en bewegingen aller dierten, gesteenten, mijnmenselen, kruiden, en aller dingen die op aarde geschapen zijn, van deze zelve

Hemelen en Starren afvloejen, en 't eenemaal zich schikken, en daar uit na gevorcht kunnen worden. Waarlijk ongeloovige, en niet min goddelooze menschen, hier op niet eensacht gevende dat God nu de kruiden, en planten, en boomen, eer dan de Hemelen en Starren geschapen hadde. Ja ook de eerwaardigste *Wijzgeren* als *Pijthagoras*, *Demokritus*, *Bion*, *Favorinus*, *Panetius*, *Karneades*, *Possidonius*, *Timens*, *Aristoteles*, *Plato*, *Plotinus*, *Porfyr*, *Avicenna*, *Averroes*, *Hippokrates*, *Galenus*, *Alexander*, *Afodizius*, vorder *Cicero*, *Seneka*, *Plutarch*, en meer anderen; die van alle konst en wetenschap de oorzaken der dingen deukropen hebben, wijzen ons nooit tot deze *starregisselijke* oorzaken: die hoewelze de oorzaken zouden mogen zijn, echter om datze de loop der Starren, en der zelve kragten niet recht en kennen, 't geen alle wijze luiden wel weten, zoo kunnen zij van de zelve uitwerkingen, geen seker oordeel geven. Maar ook onder haar en onbrekenze niet, gelijk *Eudoxus*, *Archelaus*, *Kassandrus*, *Hoichilax*, *Halikarnasseus*, ervarenen wiskonstenaars, en veel andere later en zeer ontzachelijke schrijvers, die belijden dat het onmogelijk zij, datter iets zekers van de wetenschap der oordeelen gevonden kan worden, eensdeels vermits ontelbare andere oorzaken, die met den Hemel medewerken, die men te gelijkelijk dient ga te slaan, en *Ptolomeus* gebied het ook zoo; anderdeels om dat hen meenigvoudige voorvallen hinderlijk zijn, als namentlijk, de *gewoontens*, de *zedes*, de *opvoeding*, de *schaamte*, de *heerssing*, de *plaats*, de *geboorte*, het *bloed*, de *spijs*, en de *vrijheid en oefening des*

gemoeds, dewijl deze invloejingen, niet dwingen, gelijkze zeggen, maar toeneigen. Vorders die de regelen der oordeelen voorgeschreven hebben, stellen zoo verscheide en meesten tijd strijdige dingen van de zelve zaak, dat het niet mogelijk en zij, dat een Voorduider, uit zoo meenige, zoo meenigerleije, en verschillende meeningen, iets zekers aan den dag brengen kan, ten zij bij hem zij eenige innerlijke gevoeligheid der toekomende en verborgene dingen, en een nooping van eenige voorbewustheid of liever eenige heimelijke en verborgene inblazing eenes geests, waar door hij in de dingen onderscheiden kan, ofte op eenige andere wijz bewogen word, nu deze, nu die meening aan te hangen. Welke ingeesting zoo iemand niet en heeft, die kan (zei Halij) in de Starrekundige raming geen waarzegger zijn: weshalven nu de Starrekunstige voorzegging, niet zoo zeer in de konst, als wel in eenig duister geval der dingen bestaat: en gelijk niet door de konst maar bij geval uit de *speelspaantjes*, een vaarfje geraamt word, dat somtijds de waarheid uitbrengt, zoo komen ook uit de boezem der *Starregiffers*, niet door de konst, maar bij geval de voorzeggingen voort; 't geen ook *Ptolomeus* toestaat; zeggende, *de wetenschap der Starren is uit u, en uit haar*: te kennen gevende, dat de voorzegging der toekomende en verborgene dingen, niet zoo zeer is, uit de waarneming der Starren, als uit de neigingen des gemoeds. Daar is dan geen staat te maken op deze konst, maar zij buigt en wend zich op alles, na de waan, die uit gissingen, of uit achtting, of uit een onbe-

zinnelijke aanblazing der geesten, of uit overstaltig geval, afgenomen word. Deze konst is niet anders, dan een bedriegelijke gissing der bijgelooviger menschen, die vermits 't gebruik van lange tijd her, van onzekere dingen een wetenschap gemaakt hebben, waarinze, om wat gelds uit te snuiten, de onbedrevene bedriegen, en zelf met een bedrogen worden. Indien hare Konst waarachtig is, en van haar verstaan word, waar uit dan komen zoo veel en zoo groote misflagen, in hare voorduidingen opborrelen? isse niet waarachtig, of wordze van haar niet verstaan, makenze dan niet te vergeefs, en dwaasselijk en godloosselijk, een wetenschap van dingen die niet en zijn, of die niet verstaan worden? Maar de voorzichtigste onder haar spreken van de toekomstige dingen niet dan duisterlijk, en verziere met een schalke deurtraptheid, niet dan dubbelzinnige voorduidingen, die op alle ding, op alle tijd, op elken Prins, en op ijder volk gepast kunnen worden: Doch na dat iets van deze dingen gebeurt is, dan vissenze de oorzaken daar van op, en na de daad bevestigenze de oude voorzeggingen met nieuwe redenen: op datze 't schijnen voorzien te hebben, gelijk de droomuitleggers, die als zij den droom zien, niets zekers en verstaan, maar zoo hen daarna iets gebeurt, zoo passenze daar den gantschen droom op. Vorders dewijl 't onmogelijk is, in zulk een verscheidenheid der sterren, of zij vinden altijd eenige wel, of eenige qualijk gestelde sterren, zoo nemen zij hier haar slag waar, om te zeggen 't geen zij willen, en wienze willen, *lang leven, welstand, eerdommen,*

rijk-

rijkdommen , vermogentheid , overwinning , gezondheid , afkomst , vrienden , huwelijken , of priesterstaaten , opperampten , en diergelijke te voorzeggen : Indienze iemand een quaad hart toedragen , dien verkondigende dood , een strop , schandalen , plagen , ballingschappen , armoede , droeffenissen , en allerlei rampzaligheden , niet zoo zeer uit de schelmachtige konst , als uit hun schelmachtige neigingen , de menschen , die deze goddelooze nieuwsgierigheid geloof geven , in hun verderf brengende , en meenigmaal de Volkeren , en Vorsten , onder elkander in jammerlijke beroerten , en in oorlogen inwikkende : indien 't geluk met hun voorduidingen uit valt , gelijk onder zoo veel dubbeltinnige dingen , somtijds 't een of 't ander waar word , 't is te verwonderen , hoe zij de staart dragen , hoe onbeschaamdelyk zij dat voort vertellen . Indiense gedurig liegen , latenze al overtuigt worden , dat noemenze dan lasteringen , of zij verbloemen d' eene leugen met d' ander , zeggende , dat een Wijz mensch over de starren heerst : daar in der daad , noch de sterren over eenen Wijze , noch een wijs mensch over de sterren , maar God over beiden heerst : of zij zeggen , dat de onbequaamheid van dien 't betrof , de hemelsche invloeringen verhindert heeft : wil iemand de waarheid dieper ondertasten , zoo vergrammenze zich . En onderwyl vinden deze goochelaars , *Princen* en *Overbeden* , die hen in alles geloof geven en met opentlijke prooven begiften ; daarder , in der daad , geen slag van menschen voor de gemeintenstaat verdeffelijker zij , dan der gener , die uit de starren , of handkijkingen , of

droomen, en diergelijke grepen van waarzeggingen, toekomstige dingen beloven, en voorzeggingen uitstrooijen; menschen, daarenboven, op *Christus* en alle die in hem gelooven, geduerig gebeten, van de welken *Kornelis Tacitus* klaagt; De *Wiskonstenaars* (zoo noemd menze in't gemeen) zeit hij, is een slag van menschen, dat den Vorsten trouwloos, en die hun gelooven bedriegelijk is; uit onze stad worden ze geduurig geweert, maar nooit verdreven: Ja ook *Varro*, eene ontzaggelijken schrijver, bevestigt dat de ijdelheden aller bijgeloovigheden, uit den schoot der Sterregiffings voort gevloeit zijn: Te *Alexandrien* was een pacht, dien de *Sterregiffers* betaalden, *Keijentol* geheeten, dus van wegen de zotheid genoemd, om datze met een aardige zotheid haar voordeel deden, en ijdel tuiten van menschen met hen plachten te raadplegen; maar in dien der menschen leven en geluk uit de Sterren is, wat vreezen wij? waarom bekommeren wij ons? laat ons haar Gode en de hemelen die niet dwalen, of iets quaads bedrijven kunnen, bevolen laten; en dewijl we menschen zijn, laat ons niet meer dan ons toestaat, nochte 't geen, boven onze krachten, te hoog en diep is, maar alleen menschelijke dingen doorgronden; en ook dewijl we Christenen zijn, laat ons aan *Christus* de uren, en aan God de Vader de oogenblikken, die de zelve in zijn macht gestelt heeft, overlaten. Doch indien ons' leven en geluk uit de sterre niet en zijn, loopt dan niet elken Sterregiffers geheel spooreloos? maar daar zijn saagachtige en lichtgeloovige menschen, die

VOOR

voor de sprookjes van de nachtmerri allermeest ver-
vaart zijn, en zoo zeer de dingen die niet en zijn, dan
die zijn, gelooven; en hoe een ding onmogelijker is,
daar meest voor vreezen, en hoe 't waarschijnlijker
is dat minst achten: Deze gelooven deze konst alder-
zekerste, en zeker zooder deze luiden niet waren,
de Sterregiffers en Waarzeggers mosten van honger
vergaan; en dezer neske lichtgeloovigheid, in de
voorleden dingen vergetig, in de tegenwoordige
achteloos, en noest op de toekomende, draagt deze
bedriegers zulk een gunst, dat, daarze om een eenige
leugen anderer menschen geloofwaardigheid zoo
verdacht houden, datze alles voor onwaarheid re-
kenen; zij daarentegen deze leugenmeesters, om
eene avontuurelijke waarheid ook in baarblijke-
ke leugens geloof geven: Op welke wie zich meest
verlaten, die worden verde de ongelukkigste van al-
len, gelijk die bijgeloovige beuzelen veeltijds hare ei-
genaars in 't verderf plegen te brengen, 't geen de out-
heid van *Zoroastes*, *I'aro*, *Nabuchodonozor*, *Cæzar*,
Krassus, *Pompejus*, *Dejotarus*, *Nero*, *Juliaan de (2)*
Afvallige, gelijkze op deze beuzelingen dapper ver-
zot geweest zijn, zoo zijnze door der zelve vertrou-
welijkheid, alderrampzaligste omgekomen, en dien
de *Sterregiffers* alle heuchelijke dingen toe gezeid
hadden, is alles klagelijk uitgevallen, gelijk *Pompejus*
Crassus, en *Cæzar*; welken zij belooft hadden, dat nie-
mand van haar, dan in hoogen ouderdom, en op zijn
bedde, en met naamruchtigheid sterven zouw, nocht-
ans is ijder van haar ongelukkig en ontijdig om
(2) *Apostata*.

hals geraakt. Zeker een hardnekkig en dwaasdriftig slag van menschen, die haar werk maken van toekomstige dingen te voorweten, en in de voorledene en tegenwoordige onbedreven te zijn; en terwijlze voorgeven, aan ijder alle verborgene dingen te kunnen zeggen, weten zij meenigmaal niet, watter in haar eigen huis, watter in haar slaapkamer omgaat: hoedagnigen *Starregisser den Engelschen Marcus* met dit bevallig puntdicht overgehaalt heeft:

O Starrekijker, 's avonds laat
 Wanneer de lucht vol Starren staat
 Ontdekken, en vertoon en u.
 's Geheim, en wat ze zien: maar nu
 Vw' wijf u 't hoofd niet hoorens kroont,
 Dat word u van niet eer getoont:
 Saturnus, veer, en stekeblind,
 Een mopsteen aanziet voor een kind;
 De eer'bre Maan die word beschaamt,
 De maagd doet dat een maagd betaamt:
 Jupijn verleent Euroop een kout;
 En Mars zijn Venus onderhoud;
 En Venus haar gevreesden boel;
 Om 't Lauwer meisje groen en koel,
 Denkt Febus; en vrou Majaas zoon
 Op Herce, zedig, fier, en schoon:
 O Starrevriend dus komt het bij,
 Dat een van all' uw wijf, daar zij
 Haar Minnaars in haar lagen trekt,
 Al ziet het elk, niet eens ondekt.

Vorders is het ijder bekend, hoe zelf van deze oordeelregelen de *Joden*, de *Chaldeen*, de *Egiptenaren*, de *Persianen*, de *Grieken*, de *Arabiers* onderling verschillen; en hoe *Ptolomeus* de geheele sterrekunde der

Ouden verwerpt; en zoo zeer als *Axenrood* dezen de hand op 't hoofd leit, zoo moe maakt hem *Albumazar*; en alle dezen verbijt *Abraham Avenazra* de Hebreeuw: eindelijk gevoelen en oordeelen *Dorotheus*, *Paulus Alexandrinus*, *Efestion*, *Maternus*, *Aomar*, *Tebith*, *Alcibindus*, *Zabel*, *Messaballa*, en bij na zoo meenig alsser zijn, elk al anders; en alsze, 't geenze zeggen, niet waar kunnen maken, zoo behelpen zij zich alleen met de reden van bevinding, doch ook hier in komen se niet alle eenstemmig overeen, en niet min leggenze over hoop, van de eigenschappen der woningen, waaruitze de voorzegging aller uitkomsten opspeuren, welke anders *Ptolomeus* aanwijst, anders *Heliodorus*, anders *Paulus*, anders *Manlius*, anders *Maternus*, anders *Porfirius*, anders *Abenragel*; anders de *Egiptenaars*, anders de *Arabieren*, anders de *Grieken*, anders de *Latijnen*, anders de *Ouden*, anders de *Nieuwelingen*: Alhoewel ook, hoe men de aanvangzels en de uiteindigingen der woningen toe stellen heeft, onder haar noch niet beraamd en is, dewijl deze anders de *Ouden* aanleggen, anders *Ptolomeus*, anders *Kampanus*, anders *Jan van Koningsbergen*: waaruit het komt dat zij zelf, de geloofwaardigheid harer waarnemingen een krak geven, dewijl verscheiden, de zelve plaatzen, verscheidelijke eigenschappen, aanvangzelen, en uiteindigingen toeschrijven. Een goddeloos geslacht der menschen, die de dingen die Gode alleen toekomen, 't gestarnte toepassen, en ons die vrij geboren zijn, slaven der starren maken; en daarwe weten dat God alle ding goed

geschapen heeft, zoo leeraren zij van eenige boozardige starren, beoorzakers der schelmstukken en quader invloeyingen, niet zonder de hoogste belediging Godes en der Hemelen, vaststellende, datter in die *Hemelſche zalen*, in die *goddelyken Raad*, quaad te doen en schelmstukken te bedrijven, besloten word. en't geen van ons door feil van eigen wil aangerecht word, 't geen toekomt bij verdorventheid van stof in de natuur buiten ordre, dat wijtenze t'eenemaal de Starren: Doch nu ontzienze zich ook niet ketterijen en zeer schadelijke onwaarheden voort te leeraaren, namentlijk, alſſe met een goddelooze lichtvaardigheid voorgeven, dat de gave der *Profetie*, de *kracht der Godsdienſten*, de *Verborgentbeden des gewetens*, 't *gebied over de Geesten*, de *macht der VVonderdaden*, de *vermogenheid der gebeden*, de *ſtand van't toekomstige leven*, dat dit alles, zeg ik, aan de starren hangt, van haar vergunt, en door haar bekent word: want ze zeggen, datter, als de *Tweelingſtar* klimt, als *Saturnus* en *Merkurius* onder de *VWaterman* vervoegt zijn, dan in't negende gewest des hemels, een *Profeet* geboren word, en dat daarom de *Heere Cbriftus* door zoo veel krachten en deugden verheldert is geweest, om dat hij te dier plaats *Saturnus* in de tweelingen gehad hebb'. De Aannemingen der Godsdienſten, daarze *Jupiter* den voornaamſten ſchermheer van maken, verdeelenze ook na zamenmengingen der anderer starren, zoo dat *Jupiter* met *Saturnus*, de *Godsdienſt der Joden uitwerkt*, met *Mars* die der *Chaldeen*, met de *Zon* die der *Egiptenaren*, met *Venus* die der

Saracenen, met Mercurius die der Christenen, met de Maan, die gene dienze zeggen dat des AntiChristz worden zal: en dat Moyzes den Joden de Sabbatdag uit de sterregisselijke eigenschappen godsdienstig voorgesteld heeft, derhalven dat de Christenen een mislag begaan, die de Sabbatdag met stilstand van werk, volgens't gebruik der Joden niet en vieren, dewijl deze den *Saturndag* is: Zij meenen ook dat ijderns getrouwigheid, zoo tegen de menschen als tegen God, en de beleele Godsdienst, ook de verborgentbeden des gewetens, uit een gedeelte des Zons, en de derde negende en elfde Woningen des Hemels, afgenomen kunnen worden, en om de gedachten, ja zooze meenen, de voornemens der menschen te voorweten, schrijven vele zwijdige veel regelen voor, ja zelf over de wonderbarelijke daden der Goddelijke Almachtigheid, als daar zijn de *algemeine Zundvloed*, de *Vet* door Moyzes gegeven, en de *baring des Maagds*, stellingen de Hemelsche medebeeldingen tot oorzaak, en ze revelen, dat die *zaligmakende Dood Christi*, *Marssen* werk geweest zij, *Ja* dat Christus zelf, in zijne wonderdaden, zich met de uitkipping der uuren beholpen heeft, in welken hem, als hij na *Jeruzalem* opging, de Joden geen leed doen en kosten; en dat hij derhalven, alsser zijn *Iongeren* tegenstribbelden, gezeit heeft, zijnder niet twalif uuren des daags? Zij zeggen vorders, indien iemand *Mars* in de negende woning des Hemels gelukkig gestelt hebbt dat hij, alleen met zijn tegenwoordigheid, de geesten uit de bezetenen uitdrijven zal: noch die, als de *Maan* met *Jupiter* en de *Drakenkop* in't *midde des Hemels* verwoegt

zijn, God gebeden zal hebben, dat die alles wat hij gebeden heb verkrijgen zal: vorders dat het toekomstige geluk des levens van Jupiter en Saturnus geschonken word: Indien iemand Saturnus in de Leeuw gelukkig bebb' in de geboorte, dat diens ziel, na dit sterffelyke leven, niet veel zwaarigheden verlost, Godē toegevoegt, ten Hemel, en tot de eerste beginsselen haars wezens opstijgen zal. En echter onderteekenen de Wijsgeren Peter Apponzer, Rogerius Bakon, Guido Bonatus, Arnold van Nieuwen bos; en de Altsenzer Kardinaal en Godgeleeren meer andere leeraars des Christeliken naams, niet buiten naklank van ketterij, deze vertwijffelde beuzelingen en alderverderffelijkste ketterijen, en zij durven getuigen en beweren dat zij deze dingen waarachtig bevonden hebben. Maar in deze leste jaren heeft tegen de *Starregissers* met twaalf boeken geschreven *Johannes Pikus Mirandula*, in zulk een overvloedigheid, dat hij naulijx eenige bewijsrede voorbij gegaan is, en met zulk een vermogentheid, dat noch *Lucius Balancius*, een zeer vinnige voorvechter des *Starregissings*, noch eenige andere Schutsheer dezes Konsts, haar tot noch toe, van de redenen van *Pikus* bijgebracht, heeft kunnen verdedigen: want deze bewijst met bondige redenen, darze niet der menschen maar der quader duivelen vond zij, 't zelfde zegt ook *Firminus* door de welke zij alle *VVijzgerigheid*, de *Geneeskunst*, de *VVetten*, en *Godsdienst*, tot vernieling des menschelijken geslachts, gepoogd hebben uit te delgen: Want voor eerst knaaktze 't geloof des *Godsdiensts*, verkleentze de wonderdaden, en maaktze de

voorzienigheid te niet; alffe leert, dat alles uit een kracht van meêvloejing der Sterren voortkomt, en met een noodlotze noodzakelijkheid aan de Sterren hangt: vorder isse de voorspraak der ondeugden, de zelve verbloemende, als ofze van den Hemel op ons nedervielen: alle goede konsten bemeuzeltze, en werdtz' om veer, voor eerst de Weetkunde, de oorzaken der dingen, de innerlijke redenen tot verzierzelen overvoerende; daar na, de Geneeskunst, van natuurelijke en vermogende hulpmiddelen, in ijdele waarnemingen, en verkeerde en aan ziel en lichaam doodelijke bij geloovigheden veranderende; eindelijk de wetten en zeden, en alle konsten des menschelijken voorzichtigheids t' eenemaal de voet lichtende, als of, te welke tijd, op wat wijz, door welke middelen iets te verrichten, alleen de *Starregiffing* zou beschikken, en alleen des levens, en der zeden, en zoo des gemeinen als bijz. onderen staats, heerschappij voeren, als erlangende van den hemel 't gezag van alles, even of alle andere dingen, die haar niet voor Schutsvrou erkenden, voor niet waardig te achten waren. Een kunst, zeker, waardig, wien eertijds ook de duivelen tot bedriegelijkheid der menschen, en verongelijking des Goddelijkheids, handhaafden. Nu is ook de Ketterij der *Manicheen*, die de vrije wil t' eenemaal wegneemt en vernietigt, nergens anders uit gesproten dan uit der *Starregiffers* valsche waan en leer van 't Noodlot: uit de zelve bron komt ook opborrelen de ketterij van *Bazilides*, die verklaart heeft, datter drie hondert vijf en zestig Hemelen, door aanvolg, en over-

eenkoming, d' een van d' ander gemaakt zijn, en dat dezer vertooning, 't getal der dagen des jaars zij, ijder van die, zekere voor rechten, en krachten, en Engelen toevoegende, en haar eigenamen opdichtende, doch dat de *Abraxas* de voornaamste van allen was, welke naam, na de *Griexe* letterkunde, bij zich zelfs beduid drij honderd vijf en zestig, 't welk namentlijk zijn dier Hemelen plaatselijke gesteltheden van hem verziert. Deze dingen worden te dieneinde bij gebracht, dat gij onderkennen zoudet, dat de *Starregiffing* ook een voorteelster der ketterijen zij. Vorders gelijk over al de doorluchtigste *Wijsgeren*, deze waarzeggelijke *Starregiffing* uitkloppen, zoo verguwelen *Moizes*, *Ezaias*, *Job*, *Jeremias*, en de andere *Profeten des Ouden VVets*, de zelve; en onder de *Katbolijke Leeraren*, oordeelt *Augustijn*, dat men ze ten *Christelijken Godsdienst* behoort uit te drijven: *Ieronimus* redeweegt datze een aart van afgodendienst is: *Bazilius* en *Cypriaan* belachchenze: *Cbrizostomus*, *Euzebius* en *Laktantius* wederleggenze: *Gregorius*, *Ambrozius* en *Zeveriaan* varen'er hevig over uit, en de *beilige Toletaansche Zamening* verbied en doemtze: z' is ook in *Martijns vergadering*, en van de *Pauzen Gregoor de Jonger*, en *Alexander de derde* gevloekdoemt, en van de burgerlijke wetten der *Keizeren* gestraft, bij de oude *Roomers* onder de *Keizeren Tibeer*, *Vitel*, *Diokletiaan*, *Konstantijn*, *Gratiaan*, *Valentiniaan*, *Theodoos'*, de *Stad ontzeit*, uit geworpen en gestraft; ook van *Justiniaan* zelf, met de halsstraf aangedaan 't geen uit zijn *Wetboek* baarblijkelijk is.

XXXII. HOOFD-STUK.

DE plaats vermaant hier ook van de andere grepen der *Waarzegginge* te spreken, die niet zo zeer door achneming der Hemelscher, als wel der aardscher dingen de voorspellingen te berde brengen, op dat gij, deze verstaande, de *Starregisselijke boom*, van welke zulke vruchte voortkomen, te beter leert kennen, en uit welke, gelijk de *Lerneesche Poeldraak*, zulk een beest met veel hoofden geteelt is. Onder de kunsten dan van waarzeggen, na gewin gierende, hebben de *Gedaantkunde*, de *Gezichtkijking*, de *Handbeschouwing*, de *Aardkunst*, (waar van we boven noch gesproken hebben) de *Wickelarijen*, de *Weerwaaerneming*, en *droomzifterij*, welke is de uitlegging der droomen, en de *uitspraken der dol-dristigen*, zich zelfs hier de plaats bemachticht. Echter alle deze *konstgrepen* zijn van gantsch geen doorlouterde wetenschap, en bestaan in geen vaste redenen, maar van verborgene dingen onderzoekenze, of door een hachchelijk geval, of door omdrijving eenes geests, of door eenige oogschijnlijke gissinge, die uit de dagelijxe achnemingen, van lange tijden her, waargenomen zijn: Want alle die wanschapene kunsten der wetenschappen, plegen niet dan met de naam van ervarentheid zich te helpen, en de strikken der tegenwerpingen te ontzwindelen, zoo dikmaals zij iets boven geloof, en buite reden voort leeren, en toe zeggens van alle welken aldus in de Wet geboden is: *dat onder u niet gevonden en worde, die zijn Zoon slakker, bem doot*

vuur leidende, en de Vaarzeggens afvraagt, of acht neemt op droomen en vogelgeschrey; noch datter een beellooze zij, dewijl de Heere deze dingen voor een gruwel heeft.

Van de Gedaantkunde.

XXXIII. HOOFD-STUK.

Onder dezen dan laat de *Gedaantkunde*, volgende zoo ze zeit, de natuur als leidster, zich voorstaan, datze, uit de belchouwing des gantschen lichaams, welk daar zijn des ziels en des lichaams geneigtheden, en welke des menschen avontuur, met kennelijke tekenen naspeuren kan, waar na ze dezen een *Saturnus* of *Jupiters kind*, dien een *Mars* of *Zonnelyken*, eenen anderen een *Venus*, *Merkurische*, of *Maanachtigen* uitspreekt: en uit de gesteltheid des lichaams raamtze hare geboorte sterren, uit de geneigtheden, gelijkze zeggen, allenskens tot de oorzaken, namentlijk de sterregisselijke opklimmende, uit welke zij daarna revelt, wat haar in de zin schiet.

Van de Gezichtbeschouwing.

XXXIV. HOOFD-STUK.

DE *Gezichtbeschouwing*, nu, beroemt zich, uit de *Daanschouwing* van 't *Voorhoofd* alleen, alle der menschen beginsselen, vorderingen, en einden, met

een zeer doordringend vernuft, en geleerde ervarentheid. te voorweten, makende zich zelf ook een voetsierling van de Starregiffing.

Van de Handkijking.

XXXV. HOOFD-STUK.

DE *Handkijking* verdicht, in de palm des hands, na 't getal der Zweeffsterren, zeven bergen: en uit de strepen, die daar gezien worden, waantze, door de eenstemmige zaamschokking der strepen, *welk het leven, welk het avontuur zij, te kunnen uitvinden, ofte door eenige bemelsche inkratsingen ons van Gode en de natuur aldaar ingedrukt, die God zoo Job getuigt, in de handen der menschen gestelt heeft, op dat yder daar uit zijn werken bekenne; alhoewel, in der waarheid die Goddelijke Profeet, aldaar niet van de handkijkinge ijdelheid, maar van de vrijheid des wils, gesproken heeft: Vorders behelpen zich de voorzeide waarzeggers met zulk een uitvlucht, datze, hoewel niet door de oorzaken der dingen, echter door de teekenen; van de zelve of dergelijke oorzaken ingestempelt, die altijd de zelve dingen de zelve, en de dergelijke, dergelijke zijn, van de uitwerkingen kunnen oordeelen: Zij zeggen dat eertijds *Pijthagoras* deze kunsten gebruikt heeft, die uit de draad en zwier des aanzichts, en uitzichts, ja des ganschen lichaams, de zeden, den aart, 't vernuft der Jongelingen weg hadde, en wien hij bequaam oordeelde, dien deed hij in zijn tuchtschoolaanschrijven; dat *Faraotes* den Koning der *Indianen**

dianen 't zelve in gewoonte hadde, vertelt *Filoftraat*: doch aller dezer konften faalgreep hebben wij met geen andere reden aan te klampen, als met deze, datze, namentlijk alle reden quijt zijn. Echter hebben van de zelveu gelchreven veel standgastige Mannen uit de de Ouden, als *Hermes, Alcibindus, Pijthagoras, Farao-tes de Indiaan, Zofyrus, Helenus, Ptolomæus, Aristote-let, Alfarabius*: vorders *Galenus, Avicenna, Razus, Ju-lianus, Maternus, Loxius, Fylemon, Palemon, Kon-stantinus, Afrikanus*, eindelijk uit de Roomfche Prin-cen zijn *L. Sylla, en Cæzar den Oppervoogd* daar zeer op verflingert geweest: doch uit de Laterfehrijvers *Peter Apponenzer, Albert den duitfcher, Michael Scotus, Antiochus Bartholomæus, Koklitis, Michael Lavona-rola, Antonius Germizonus, Peter van der kift, Andries Raven, Trikrassus de Mantuaner, Jan van der Strik,* en meer andere doorluchtige Artfen: doch zij alle weten, boven de giffingen en waarneming der erva-rentheid, niets bij te brengen. Dat nu op deze giffin-gen en waarnemingen niet 't zeil te gaan is, fpreekt hier uit van zelfs, om dat het willens wetens verzierde dingen zijn, over welken zelf de geleerde van een-parige geleerdheid en gezag, niet overeenkomen: wel-halven zij alle te lijdige met de lijmf tang loopen, en 't fpoor bijfter zijn, die door deze tekenen, boven de ge-fteltheit des lichaams, en de natuurtrek, zelf ook de zeden, en neigingen des avontuurs en gemoeds wil-len voorzeggen: 't geen in *Zopbirus* oordeel van *Sokrates*, genoeg gebleken is. Gij hebt het voor geen waarheid aan te nemen, 't geen de letterknabbelaar

Appion, in schrift nagelaten heeft, dat eenen *Alexander* de beeldenissen zoo net wist te schilderen, dat daar uit eenen *Gezichtkijker*, de sterfdag, of noch aanstaande, of al geweest op gezeid heeft: 't geen, dat het door dese konsten geweten kan worden, niet zo ongelooflijk, als wel onmogelijk is: doch dit beuzelmartend' slag van menschen, plag door quader Duivelen aanzouwing dus te raaskallen, die hen van doling tot bijgeloof, en van die, allengskens tot ongeloof voort-slepen.

Wederom van de Aardkunst.

XXXVI. HOOFD-STUK.

Insgelijx de *Aardkunst* (waar van we ook in de *Rekenkunst* gesproken hebben) die uit opgeworpe stippen, of bijgeval, of door eenige kracht begeleidet, door evene en onevene getallen, eenige prenten, den hemelschen toegepast, 't samengesteld, door welke zij waargift, word om 't zelve van alle hare *Schrijvers*, de *Sterregiffing* ten *Dochter* opgestreden. Daar is ook noch een anderen aard van *Aardkunst*, dien *Almadal d'Arabier*, op de baan brengt, die ook door giffingen, vangelijkenissen genomen, uit de dreun, beweging, fijting, en zwellung der aarde, van zelfs, of door hitte, en steek zon, of donderbuien voortkomende, waargift; welk zelf ook met de nietige bijgeloovigheid der *Starregiffing*, onderschoort word, uuren, en maan-

schijnen, opgang en gestalte der Starren in acht nemende.

Van de Wichchelarijen.

XXXVII. HOOFD-STUK.

DE *Wichchelarij*, die zich in dapper veel soorten doorsplijt, is een konst, zelften ouden tijden in groote achting geweest, ja zoo groote, datze niets, zoo de gemeine als de bijzondere dingen belangende, zonder wichchelpleging volbracht hebben. Deze konst is zeer oud, en gelijk *Pomponius Letus* verhaalt, isse van de *Cbaldeen* tot de *Grieken*, bij welken *Amfiareus*, *Tyrezias*, *Mopsus*, *Afilotes*, en *Kalchas* opewichchelaars gehouden wierden, vande *Grieken* tot den *Hetrusken*, en van die tot den *Latijnen* gekomen: Zelf *Romulus* is een wichchelaar geweest, en heeft ingestelt dat men de Overheden door wichchelarijen uit kippen zouw: En *Dionizius* schrijft, dat ook de *Aboriginen* de oude konst van wichchelen gehad hebben: en dat *Afskaan*, eer hij zijn heir tegen *Mezentius* aanvoerde, de wichchelarij ter hand nam; welk als hij gelukkig zag, zoo heeft hij gevochten en gewonnen: Eindelijk de *Frigiers*, *Piziden*, *Ciliciers*, *Arabiers*, *Umbren*, *Tbusken*, en veel andere Volken, gaven zich ter wichchelarij. De *Lacedemoniers* hebben hare Koningen een wichchelaar tot onderstand bijgevoegt, en gewilt dat hij den gemeinen zaamening bijwoonen zou; en bij de *Romeinen* was het wichchelaars gilde. Deze konst hebben geloof doen vinden, de gene die

gene die geleert hebben, dat uit de Hemelsche Lichamen eenige voorspooklichten, over alle gedierten in deze nederdeelen neerschieten; gelijk eenige teekenen, in der zelve beweging, gesteltheid, gebaar, voorttred, voortvlucht, stem, spikkeling, werking, en uitkomst, gelegen; door welke teekenen, als uit eene verborgene ingeschape kracht, en zekere stiltzwijgende overeenstemming met de hemelsche lichamen, door welker krachten zij aangedaan zijn, zij zoo over een komen, datze alle dingen, die de hemelsche lichaamen denken uit te werken, kunnen voorweten. Waaruit blijkt, dat deze waarzegging niet dan op gissingen 't zeil gaat, eensdeels, gelijkze zeggen, uit de invloeyingen der Starren, andersdeels, uit eenige tegenzettelijke gelijkenissen genomen, boven welken niets bedriegelijker is. Derhalven bespotten haar *Penetius*, en *Karneades*, *Cicero*, *Chrizippus*, *Diogenes*, *Antipater*, *Jozephus*, en *Filo*; doemen haar de Wet, en de Kerk; en dusdaanig zijn de verborgentheden der *Chaldeen*, en *Egyptenaren*, welke wel eer de *Hetruksen*, daarna de *Romeinen*, en noch op den huidigen dag het bijgeloovige graauw, gelijk Godspraken aanbid.

Van de Weerwaarneming.

XXXVIII. HOOFD-STUK.

UIt den zelve derri spruit de *Weerwaarneming*, die de blixemen en weerlichten, en andere indrukzelen der hoofdstoffen, vorders de veegteekens,

misgeboortens, en voorspoken uitlegt; echter door geene andere weg, als der gissingen en gelijkenissen langs welke baarblijkelijk is dat men meenigmaal misloopt, dewijl alle deze natuurelijke en geen voor duidige werken zijn.

• *Van de Droombediëding.*

XXXIX. HOOFD-STUK.

NU volgt de *Droomzifterij*, welk is de *Droomuitlegging*, welkers uitleggers eigenlijk giffers genoemd worden; Gelijk *Euripedes* zingt:

*Die Waarzegger, die ten beste
Best zal gissen, zij de beste.*

Welke greep, ook die al groote wijsgeren wezen willen, niet weinig toegeschreven hebben: voornamentlijk *Demokritus*, *Aristoteles*, en zijne navolger *Themistius* en de *Platonische Simezius*, zoo stijfstaande op die bij brengzels der droomen, die eenig toeval waar maakt heeft, datze daar uit den menschen pogen diets te maken, dat'er niets te vergeefs gedroomt word: want ze zeggen dat gelijkerwijz de hemelsche invloëjing, in de lichamelijke stoffe, verscheide gedaantens voortbrengt, ook alzoo uit de zelve invloëjingen in de beeldevattelijke vermogentheid, die pijpstillig is, door een hemelsche schikking, harffenschimmen ingedrukt worden, die om ijdere uitwerking voort te brengen vermogende zijn: doch aldermeest in de droomen, om dat de geest dan van alle lichame-

hamelijke en buitenzorgen ontlast, gemeenzamer die Goddelijke invloējingen ontfangt: waar uit veel dingen den slapenden in den droom ter kunde komen, die den wakende verborgen zijn, op deze reden dan, pogenze voornamentlijk, de waan der waarheid in de droomen, rond te schieten, echter komenze, van de zoo innerlijke, als uiterlijke oorzaken der droomen, niet all' in eene meining, want de *Platoniken* leggenze op de t' zaamgepampte veelderleiheden, en kennissen des gemoeds: *Avicenna*, op de uiterste maanroerende verstandelijkheid, te midde van dat licht, waar door de beelding der menschen, ter wijlze slapen, onschokt. *Aristoteles* brengtze tot de gemeine, maar inbeeldelijke gevoeligheid: *Averroes* tot de inbeeldelijke, *Demokritus* tot de beelden, van de dingen afgeschoten: *Albertus* tot een invloėjing der opperdingen, doch eenige soorten te midwege zijnde, die altijd altijd van den Hemel afvloejen: de *Artsen* wijten dit de dampen en vochtigheden: andere, de neigingen en bekommeringen, van als men waakt; ettelijke *Arabiers* de verstandelijke vermogentheid; andere zeggen, dat het bij de machten des ziels, en de invloėjing des hemels, en de beelden, te gelijkelijk toekomt: De *Sterregiffers* willen dat deze dingen van hare Starreleidingen veroorzaakt worden: andere nemen de oorzaken daar van, op de omzwevende, en doordringende lucht. Vorders hebben van de uitlegging der droomen geschreven *Daldiaan* en *Arthemidoor*: en'er worden boeken uitgegeven op de naam van *Akrabam*, dien *Filo* in 't boek de reuzen, en 't boek van

't burgerlijk leven, zeit de droomoplossingen aller-
eerst gevonden te hebben: andere boeken zijnder, op
de naam van *Salomon* en *Daniel*, over deze stof ver-
ziert, in de welken over de droomen, niet dan loutere
droomen geschreven worden. Maar *M. Tullius*, in
zijn boeken der waarzeggingen, schermt tegen deze
ijdelheid, en de zotternij der genen, die de droomen
geloof geven, met bondige redenen; welk ik hier te
berde te brengen, nalaat.

X L. H O O F D S T U K.

Van de Doldriftigheid.

MAar ('t geen ik bij na verwaarelooft hadde) tot
deze droomers zullen wij ook bijvoegen, de ge-
ne die de voorzeggingen der *doldriftigen*, geloof van
Goddelijkheid toedragen, en die meenen, dat luiden
die en de kennisse der tegenwoordige, en 't geheugen-
nis der voorledene dingen, en alle menschelijk gevoe-
len verloren hebben, een Goddelijke voorwetenschap
der toekomende dingen, bekomen hebben, en dat uit-
zinnige en slapers, 't geen wijze en wakkere luiden
niet weten, zien kunnen, als of zich God aan dezen na-
der openbaarde, dan aan nuchtere, wakkere, verstandi-
ge, en aandachtige luiden: ongelukkige menschen ze-
ker, die deze beuzelingen gelooven, deze bedriegerij-
en zich onderwerpen, en deze verschalkers de kost ge-
ven, aan der zelve buik al haar verstand en aanzien-
lijkheid onderhevig maken. Wat doch anders zullen

wij voor doldriftigheid aanzien , als de vervreemding eenes menschelijken gemoeds , van quade duivelen zelfs omher gedreven, of door 't gestarnt , of door nedaardsche behulpfelen , van de onreine geesten voortgekomen? 't geen *Lukanus* dus schijnt uitgeboezemt te hebben, als hij den wichchelpaap *Aruns Tbuskus* invoert:

- - - - - geleert te merken
*Op blixembuizen, en op 't gieren van de vlerken
 Der vogels in de lucht ; op 't rookend' ingewand
 Met all' zyn veeseltges en aad'ren. - - -*

En dat , na 't houden van ommegang en zuivering des stads, na 't slachten der offerbeesten, na 't bezichtigen der ingewanden , den offenaar in zulke woorden zijn rede geuitet hebb' :

*Help Goden ! welke ramp zal uwe veet doen voelen !
 Wat landplaag steld gij toe om uwe wrok te koelen !
 Want veeler jongsten dag bevorderd eenen tijd:
 Ontsteekt Saturnus star, zoo kil, van hier zoo wijd,
 In d' Opperhemel, zyn gevreesd' en zwarte vlammen
 Zoo staat geen waterloed voor dijken, of voor dammen,
 Maar slorpt het Aardrijk in ; de wakke Waterman
 Deukalionsche vlo' en zal plompen uit zyn kan :
 Of waar de vin'ge Leeuw van Febus siraal beschoten,
 De wijde wereld lag met kolen overgoten,
 d' Ontsteke hemel zelf stond lichter laag in brand ;
 Nu schort het beid' aan vuur: Gradivus och ! hou stand
 Gij rooft het Scorpioen, gij hebt zyn staart ontsteken,
 Zyn tangen zyn gezengt, zoo vreeslijk in 't wreken,
 Wat hebt gij voor ? terwijl Jupijn in 't duister leg
 Gedompelt, sluipt de star der goede Venus weg :
 Cillenius zoo vlug en vaardig staat aan 't marren,
 En Mavors heeft alleen den hemel in ; de starren*

*Verlaten elk haar spoor , de wereld derft haar licht,
 Nu straalt Orions zwaard te helder in 't gezicht.
 En kundfchap ons ; daar is een wapen-woed op handen,
 's Geweld der ijfve vuift verfcheurs en breekt de banden ,
 Van alle rechts , men noemt de fnoodfte fchelmery
 Manhaftheid ; jaren lang volhard de razernij.*

Alle deze ftukken der waarzeggingen , hebben zelf inde *Starregiffing* hare wortels en grondvelten: want 't zij 't lichaam, of 't aanzicht, of de hand bekeken word 't zij 'er een droom of voorspook gezien zij , 't zij *wicbcbelary* of *doldriftigheid* hen aanblaze , zij vinden goed , een prent des hemels in 't fpel te brengen , uit welks bedietsels, te gelijkelyk met de giffingen der gelijkeniffen en teekenen , zij de meening der betekende dingen opfpeuren: derhalven zyn alle waarzeggingen aan de konft en 't gebruik des Staaregiffings verknocht, datze deze gelijk de fleutel , tot de keniffe aller verborgene dingen noodig, erkennen moeten: wefhalven hoe wijd alle deze konften der waarzeggingen, van de waarheid verfcheiden zyn , brengenze hier uit bot aan den dag , datze beginffelen, zoo baarblykelyk valfch en uit een poëtifche lichtvaardigheid verziert, ter hand ftaan : die daarze niet en zyn , noch geweest zyn , noch ooit wezen zullen, zoo plegen zij nochtans de oorzaken en tekenen te zyn , der genen, die de uitkomsten der dingen tegen de vierkante waarheid aan, haar toefchrijven.

Van

Van de *Magia* in 't gemeen.

XLI. HOOFD-STUK.

DE plaats vereischt hier, dat we ook van de *Magia* spreken: want de zelve is zoo zeer met de *Sarregissing* verknocht en vermaagfchapt, dat hij, die de *Magia* zonder de *Starregissing* handhaaft, noch niet met al en doet, maar geheel 't spoor bijster is. *Suidas* meent dat de *Magia* van de *Maguzeen* haar naam en oorsprong genomen heeft, 't is 't gemein gevoelen dat het een *Perfisch* woord is, 't geen *Porfyr*, en *Apulejus* toestaan, en dat het op haar spraak betekent, 't zelve, dat *Priester*, *Wijze*, ofte *Wyzgeer*, de *Magia* dan alle *Wyzgeerte*, *Natuurkunde* en *Wiskonst* behelfende, voegt daar ook de kracht des Godsdienst bij: hier uit begrijpt ze ook de *Tooverij* en *Belezing* in zich. Uit welke oorzaak de meeste de *Magia* tweefins verdeelen, namentlijk in natuurlijke, en bijplechtige.

Van de natuurlijke *Magia*.

XLII. HOOFD-STUK.

DE natuurlijke *Magia*, meenense dat niet anders en is, dan 't opperste vermogen der natuurlijke wetenschappen, dienze derhalven den oppersten top der natuurlijke wijsgeerte, en der zelve aller volmaakste volvoering noemen: en dat het een werkelijk gedeelte der natuurlijke wijsgeerte is, die door 't behulp der natuurlijke krachten, uit der zelve onderlinge en

rechtstijdige toepassing, dingen te weeg brengt, die elks verwondering te boven gaan. Meest gebruikten de *Mooren* en *Indiaanen* de *magia*, voor zoo veelze de vermogentheid van kruiden en steenen, en andere dingen van dergelijken aart, uitwrocht. Zij willen dat *Hieronimus* aan *Paulijn* schrijvende, van deze konst gewag maakt, als hij zegt, dat *Apollonius Tyaneus* eenen *Magus* ofte *Wijzgeer* geweest zij, gelijk de *Pythagoristen*: dat van dit slag geweest zijn de *Magi*, die *Christum* toen hij geboren was met geschenken komende bezoeken, aangebeden hebben, welke de vertalers der euangelien, *Wijzgeeren der Chaldeen* uitleggen: hoedanige geweest zijn *Hierarchus* bij de *Brachmannen*, *Tession* bij de *Gymnozofisten*, *Budda* bij de *Babyloniërs*, *Numa Pompilius* bij de *Romeinen*, *Zamalxides* bij de *Tracianen*, *Abbaris* bij de *Hiberboreën*, *Hermes* bij de *Egiptenaren*, *Zoroastes* de zoon van *Oromazus*, bij de *Perssen*: want de *Indianen*, en *Mooren*, en *Chaldeen*, en *Perssen*, zijn in deze *Magia* d'uitstekenste geweest, waarom (gelijk *Plato* in *Alcibiades* verhaalt) de kinderen der *Persiaansche Koningen* in dese konst doordrenkt wierden, op datze na 't beeld van de groote *Wereld-winkel*, ook hare rijkstaat zouden leeren beheerschen en aanstellen; en *Cicero* zegt in de boeken der waarzeggingen, dat niemand bij de *Perssen* ten *Koning* erweelt wierd, die niet eerst de *magia* geleert had. De natuurlijke *Magia* is derhalven deze, die de krachten aller natuurlijker en hemelscher dingen door zichtigt, en derzelve meêneiging met een naukeurige schranderdheid deurkropen hebbende, de verborgen-

gene en achterhoudende vermogentheden alzo te voorschijn brengt (de nederdingen door de begaaftheden der opperste, even als eenige bekoorlijkheden, door hare onderlinge 't zaamvlijentheid, aan elkander koppelende) dat daar uit vernuftverbijsterende wonderstukken aan den dag komen, niet zoo zeer door de konst, als door de natuur, wien als werkmee-stresse, zich de konst zelf ten dienareffe onderwerpt: want de *Magi*, als die zeer snedige opdelvers der natuur zijn, deze dingen voortvorderende, die van de natuur voor bereid zijn, de werkelijke met de lijdende door kleinzende, brengen meenigmaal een uitwerking te voorschijn, voor de tijd die van de natuur voorschikt was, die 't gemeen volk dan meent, dat wonderdaden, daar 't nochtans maar natuurlijke werken zijn, alleen de voorbarigheid des tijds daar tusschen komende, gelijk indien iemand in Lentemaand roozen en rijpe druiven voortbracht; of geworpe boonen, of peterfelij, binnen weinig uren, doe opschieten tot eenen volkomen struik; en dingen die noch grooter zijn, als wolken, regenbuien, donderslagen, en gediertens van verscheide slag, en meenigvoudige herscheppingen der dingen, te veroorzaken; dergelijke, *Rogierius Bakon* zich beroemt, vele, door de zuivere en natuurelijke *magia*, te weeg gebracht te hebben. Van hare werking hebben geschreven *Zoroastes*, *Hermes*, *Ervantes de Koning der Arabieren*, *Zacharias de Babylonier*, *Jozef de Hebreuw*, *Bokus*, *Aaron*, *Zenotenus*, *Kirannides*, *Almadal*, *Thetel*, *Alchindus*, *Abel*, *Ptolomaus*, *Geber*, *Zabel*, *Nazarabub*, *Tebitb*, *Eritb*, *Sal-*

Salomon, Astrofon, Hipparchus, Alkmeon, Apollonius, Tryfon, en meer andere, van welke eenige werken noch in haar geheel, en veel stollen noch overig, en t'eeniger tijd mij ter hand gekomen zijn. Uit de later schrijvers nu, hebben weinige, en de zelve noch zeer weinig, in de natuurlijke *Magia* geschreven, als *Albert, Arnold van Nieuwenhof, Raimond Lullus, Bakkon*, en *Aponus*, en de schrijver van 't Boek aan *Alfonz* uitgegeven onder de naam van *Peksmester*, die'er echter te gelijkelijk met de *natuurlijke Magia*, vrij wat overfalligs onderlapt, 't geen ook andere insgelijx gedaan hebben.

Van de Wiskonstige Magia.

XLIII. HOOFD-STUK.

NOch zijn d'er andere schrandere naarijveraars, en onverfaagde opspeurers, van de natuur; die zonder natuurlijke *krachtstoffen*, alleen door de *wiskonstige oeffeningen*, de invloejingen des Hemels daar toe gedaan zijnde, zich beroemen, werken, de natuurwerken gelijk, te kunnen voortbrengen, gelijk gaande of sprekende lichamen, die nochtans geen zielige krachten en hebben, hoedanig geweest is *Archytas* houten duif, welke vloog, en de beelden van *Merkurius*, welke spraken, en 't koperen hoofd van *Albert de groote* toegestelt, 't geen men zeit dat gesproken heeft. In deze dingen heeft boven anderen uitgesteken *Boëtius*, een man van groot verstand, en machtige geleertheid;

tot wien *Kassiodoor* schrijvende; *Gij* (zeit hij) *hebt u zelf voorgenomen hoogdravende dingen te doorgronden, en wonderstukken ten toon te stellen. Door uwe konst loejen de metalen, de krijgsheld hoort het kopere mondstuk dreunende uitbalderen, de kopere slang weet te biezen, de vogels zijn na 't leven geboots, en die van zelfs geen stem kunnen staan, weten de welluidentheid van een deuntje op te quelen.* Doch wij verhalen kleine dingen, van een konst die machtig is den Hemel op 't spoor te treên. Van deze konstenaars, meen ik, spreekt het, 't geen wij bij *Plato* in het elfde boek der wetten lezen; *De Menschen is een konst gegeven, waar ze door eenige nabootsende dingen zouden maken, doch niet daar eenige waarachtige eigenschap of godlykheid mee vermengt is, maar waar door ze eenige beeldenissen, van hen luiden opgesteld, te weeg zouden brengen: en de Magi, zeker zeer stoutmoedige menschen, zijn dus verre voortgegaan met alles zich te onderwinden, aldermeest begunstigt van die oude en listige slang, dien toezegger der wetenschappen, datze gelijk als Apen, God en de natuur alles poogen na te klaren.*

Van de Giftmengende Magia.

X L I V. H O O F D - S T U K.

VOrders isser noch een soort van natuurlijke *Magia*, dienze de *vergiftende* of droggige noemen, die door dranken, en minnepappen en veelderleije kruidmiddelen der giftmengers te werk gesteld word:

dergelijke men leeft dat *Demokritus* toebereid heeft waar door goede, schoone en gelukkige kinderen geboren zouden worden; en een andere, waar door de stem der vogelen op een prik verstaan zouw, gelijk *Filostray* en *Porfijr*, van *Apollonius* vertellen. *Virgili* ook, van eenige *Pontische kruiden* gesproken hebbende, voegd 'er bij:

'k Zag Meris meenigmaal, door dezzer kruiden kracht,
Een weermolf worden, en zich in het bosch verschuilen;
En dat hij meenigmaal de dooden uit haar kuilen
Opdreef; en het gezaayd' op ander' akkers bracht.

En *Plinius* verhaald dat eenen *Demarchus Parrasius* onder d'altaardienst, dien de *Arkadiers* aan *Jupiter Lycæus* met een menschen slachtoffer volbrachten, het ingewand van een geofferd kind gegeten, en zich zelfs in een Wolf veranderd hebb': om welke wolfwording *Augustijn* meent, dat aan *Pan* en *Jupiter* de naam *Lycæus* (dat is *Wolfaard*) gegeven is. De zelve *Augustinus* verhaald, dat toen hij in *Italien* was, eenige hexen, de reizigers eenige vergiftiging, in kaas geplamoot, ingegeven hebbende, gelijk *Circe*, de zelve in lastbeesten veranderden, en als zij de pakken, dien haar goed docht, getorst hadden, wederom in menschen herstelden, en dat het zekeren *Vader Prestantius* toen zelf gebeurt was: Doch op dat niet iemand en meene dat dit t'eenemaal quakken en onmogelijke dingen zijn, die gedenke hoe de *Heilige Schrift* verteld dat de *Koning Nebuchodonozor* in eenen Os verandert, zeven jaren lang met gras heeft moeten leven, en eindelijk door Gods barmhartigheid weder een

mensch geworden zij ; wiens lichaam , na zijne dood , zijn Zoon *Evilmerodach* , den gieren tot aas gegeven heeft , op dat hij niet t'eeniger tijd van den dooden weder opstaan zou , die nu uit een beest een mensch geworden was : En diergelijke dingen meer , van de *Magi* van *Farao* , verteld het *Uittocht* boek . Maar van deze , 't zij *Magi* , 't zij *giftmengers* spreekt de *Wyzeman* , als hij zaid ; *Gij hebt haar vergruweld , o God ! om dat zij gruwelijke werken voor u deden , met kruidmengingen .* Dit wil ik vorder dat gij weet , dat deze *Magi* de natuurlijke dingen alleen niet doordelven , maar ook deze , die eenigerwijz de natuur uit bijten , en zich zelve in plaats stellen , als de *bewegingen* , de *getallen* , de *gestaltens* , de *geluiden* , de *stemmen* , de *zamenkomsten* , de *lichten* , en *neigingen des gemoeds* , en de *woorden* . Zoo bezwoeren de *Psijlen* en *Marzen* de serpentes , en dedenze vluchten : zoo stilde *Orfeus* , met een gezang , den zeestorm der *Argonauten* , en *Homeer* vertelt dat aan *Ulysses* met woorden , het bloeden opgestolt wierd : en inde wet der twaalf tafelen is een straf gesteld , voor den genen die het koren betooverden : zoo dat niet te twijffelen en is , dat de *Magi* , ook met enkele woorden , en neigingen , en andere diergelijke dingen , niet alleen over zich zelve maar ook over uiterlijke zaken ; meenigmaal een wonderlijke uitwerking te weeg brengen . Alle welke dingen , zij meenen , dat niet anders hare ingeschape kracht in andere dingen overstorten , en de zelve tot zich trekken , of van zich afdrijven , of op eenige andere wijz verrechten , als de *zeilsteen* , het ijzer en de

barnsteen de stroohalmen tot zich trekken, of de *diamant* en de *look* de *zeilsteen* vast houwen, en dat dus, door deze *sporevige* en aan zich t'zaamgeschalmde (a) *mcéneiging* der dingen, niet alleen de natuurlijke en hemelsche gaven, maar ook de onbegrijpelijke en Goddelijke, van boven ontfangen kunnen worden, bevestigen, volgens het gevoelen der *Magi*, *Jamblikus*, *Prokulus*, en *Synezius*: 't geen *Prokulus* in 't Boek van de *Offerdienst*, en de *Magia*, bekend; te weten, dat door zoodanigen overeenstemming der dingen, de *Magi* ook de geesten plegen op te roepen. Want zommige van haar zijn tot zulk een uitzinnigheid voortgewenteld, darze meenen, uit verscheide t'zamenvloeiingen der sterren, door tusschenpoozing der tijden en sekere reden der *evenbedeeling*e plechtig in acht genomen, op een oogewenk, een voegelijke afbeelding der Hemelsche dingen, en een geest des levens en verstandelijks te kunnen verkrijgen, den welken zij vragende, hij hen antwoorde, en de geheimen des verborgene waarheids ontdekte. Hier uit blijkt dat de naturelijke *Magia*, zomtijds tot *Toverijen* en *bezweering* afgeweken, meenigmaal door de listige bedriegerijen en verleidingen der quader duivelen verstrikt word.

(a) *Sympathia*.

XLV. HOOFDSTUK.

DE deelen van de bijgeplechtige *Magia*, zijn de *Tooverij*, en *Belezing*: de tooverij, heilloos door de gemeenschap der onreine geesten, opgesmukt met plechtigheden van een verdoemde naukeurigheid, met ongeoorlofde toovervaarzen en bezweringen, is door aller wetten goedvinden uitgeroet en vervloekt. Van dit slag zijnze, dienwe nu ter tijd zwartkonstenaars, en boosdadere noemen:

*Een God gehaat geslacht, arglistig om besmetten,
(Vie overechter aard geboren) om verzetten
Des werelds sterren, ja der dingen vastheid zelf;
Nu machtig te doen staan de naven van't gewelf;
Dan bergenvan haar plaats te rukken; 'tw'er de donder
Te slingeren, of de dag te jagen na heronder.*

Dit zijnze dan, die de geesten der dooden oproepen; dit zijnze, dien de Ouden (b) *mommelaars* noemden, die de kinderen bezweren, en tot uitspraak van een orakel ompraten, en die gemeinzame geesten bij zich dragen, dergelijke iets wij van *Zokrates* lezen; en die, gelijk men zeit, de Geesten in een glas beksuiten, door de welken zij voorgeven datze voorzeggen kunnen. En deze menschen zijn tweederlei, want zommige pogen de booze geesten, door eenige kracht meest der Goddelijker namen bezworen, tot zich te roepen en zich te onderwerpen, want nadien ijder schepzel vrees en eerbiedigt de naam des genen die het gemaakt heeft, zoo is het zulk een wonder niet, indien de *Toovenaars*, en alle ongeloovige, om-

(a) *And. Dood opdrijving.* (b) *Epodos.* K 4 loopers

loopers, Ioden, Sarazenen, en alle menschen van God-vergete droezem, door aanroeping des Goddelijken naams, de geesten meenen vast te prangen: doch de andere veel afgrijpslijker, met vervloeken, en een gruwelstuk door alle verberninge waardig gestraft te worden, zich den duivelen overgevende, offeren en aanbidden de zelve, en maken zich des afgodendiensts, en der aller snoodste onderwerping schuldig. Aan welke misdaden hoewel de eerste niet onderhevig zijn, zoo stellenze zich nochtans bloot, voor veel onontvluchtelijke gevaarlijkheden. Want ook de bedwonge geesten, leggen gestadig op haar luim, hoe de feilende te bedriegen. Uit het plantzouen dezer *Tooveraars* zijn voort gekomen alle die boeken der duisternissen, welke *Ulpiaan* de rechtsgeleerde te lezen ongeoorloft noemt, en oordeelde datmenze van stonden aan moet uit de weeg helpen. Dergelijke men zeit, eenen *Zabulus*, op ongeoorlofde konsten verslingert, aller eerst bedacht te hebben, daar na eenen *Barnabas* een *Cijpersman*, en heden ten dage worden der noch boeken met verziorde opschriften ombergevoert, op de naam van *Adam, Abel, Enoch, Abraham, Zalomon*, ook op de naam van *Paulus, Honorius, Ciprianus, Albert, Thomas, Hieronimus*, en eenen *Iorkenaar*, welkers beuselingen dwaaffelijk gevolgt hebben *Alfons*, Koning van *Kastilien*, *Robert den Engelsman*, *Bakon*, en *Apponus*, en meer andere luiden van een verdorven verstand. Daarenboven hebbenze niet alleen de menschen, Heiligen, Oudvaders, en Engelen Gods tot ervinders van die vervloekte leerstukken gemaakt,

maakt, maar ze beroemen hen ook dat hen de boeken van *Raziël* en *Rafaël*, de Engelen van *Adam* en *Tobias* overgelevert zijn: welke boeken nochtans, voor die het richtsnoer harer meesters, de gewoonte harer gebruiken, het maaxel harer woorden en schriftstrikken, de orde hares zamenvoegings, en hare geheele onbeflopte manier van doen, wel te degen inziet, zich zelve al te bot verraden, datze niet dan loutere beuzelingen en bedriegerijen in zich vervatten, en datze in de latertijden van overgeve guiten en leermeesters der verderffenissen, der ouder *Magia* t'eenemaal onwetende t'zaamgeflanst zijn, uit eenige ongewijde waarnemingen, doorspekt met eenige bijplechtigheden van onzen Godsdienst, en doornaait met veel onbekende namen en teekenen, om de slechte en eenvoudige luiden een schrik op 't lijf te jagen, en aan de gene died'er opgebeten zijn, en geen goede letteren geleert en hebben, een verbaastheid te veroorzaken. Maar dit bewijst echter daarom niet dat alle deze konsten maar praatjens zijn, want zooze inder daad niet en waren, en door de zelve niet, veele wonderlijke en schadelijke dingen te weeg gebracht wierden, de Goddelijke en menschelijke wetten zouden zoo hoogelijk niet bevolen hebben, de zelve uit te delgen van den aardbodem, Doch waarom dat deze Toovenaars alleen de booze geesten gebruiken, is dit de reden, om dat de goede Engelen zich zwaarlijk onderwerpen, als die 't bevel Gods verwachten, en geen gemeenschap hebben, als met de reine van harten, en de heilige van leven: doch de quaden betoon-

nen zich gedwee om aangerocpen te worden, valschelijk begunstigende, en Goddelijkheid voorgevende, altijd tegenwoordig om door hare listigheid te verschalken, om ge-eert, en aangebeden te worden: en om dat de wijven gretiger zijn na verborgene dingen, en minder voorzichtig, en meer geneigt tot bijgeloovigheid, en lichtelijker bedrogen werden, daarom gelaten zij zich handelbaarder aan de zelve, en zij brengen groote wonderteekenen té weeg; dergelijke van *Circe*, *Medea*, en andere, de Dichters zingen; en *Cicero*, *Plinius*, *Seneka*, *Augustijn*, en veel andere, zoo *Wijzgeren*, als *Katholieke Leeraars* en geschichtschrijvers, ja zelf de *Heilige Schrift* getuigen. Want in de *Boeken der Koningen* lezen wij, dat de *Fitonisse vrouw*, die te *Endor* was, de geest des *Profeets Samuels* opriep, alhoewelze meest al uitleggen, dat het niet de geest des *Profeten*, maar een boozen geest die des zelfs gedaante aannam, geweest zij. Echter zeggen de *Meefters der Hebreen*'t geen ook *Augustijn*, aan *Simpliciaan* schrijvende, niet loochent te kunnen geschieden, dat het waarlijk *Samuels* geest geweest is, die eer het jaar na de verscheiding uit het lichaam vervult was, lichtelijk kost opgeroepen worden, volgens't geen de *Toovenaars* leeraren; ja ook de *Zwartkonstige Magi* geven voor, dat dat door eenige natuurlijke krachten en banden geschieden kan, gelijk wij in onze boeken van *De Verborgene Wijzgerigheid* verhandelt hebben: hierom hebben de *Oudvaders*, niet zonder oorzaak belast, dat de lichamen der dooden in een heilige plaats begraven, en met wasselaarffen

verzien, met wijwater besprengt, met aangestekte wierook overwaasfemt, en met gebeden geheiligt zouden worden zoo lange zij boven aarde staan. Want gelijk de *Meesters der Hebreen* zeggen, ons geheele lichaam, en vleessige dierlijkheid, all' wat in ons, wegens de qualijk geschikte stof des vleeschachtigheds, hangen blijft, word tot spijs gelaten voor het Serpent *Azazel*, gelijk zij 't noemen, die daar is een Heer van vleesch en bloed, en een overste dezès Werelds; en in der *Levijten* gezetboek word hij een *Prins der woestynen* genoemd, tot wien gezeid is in 't *Boek der Scheppinge*, *Gij zult aarde eten alle de dagen uwes levens*: en in *Exaia*, *Stof is uw brood*: dat is, ons lichaam geschapen uit stof der aarde, zoo lang het niet geheiligt is, en veranderd in een beter; zoo dat het nu niet langer des serpents, maar Gods werkstuk is, namentlijk uit vleesselijk geestelijk geworden, volgens het woord *Pauli*, daar hij zeit; *dat dierelijk is word gezaait, en 't zal opstaan dat geestelijk is*. En elders, *zij zullen wel alle opstaan, maar zij zullen niet alle veranderd worden* om datter vele altijd blijven zullen tot een spijs des Serpents. Deze dan zoo oneerlijke en afschuwelijke stoffe des vleeschs, en spijs des Serpents, leggen wij door de dood af, zullende t' eeniger tijd, de zelve in een beter en geestelijken stand verandert, weder aannemen, 't geen wezen zal in de wederopstanding der dooden: En nu is het al geschied in die, die de eerste lingen der wederopstanding gesmaakt hebben, en vele hebben het zelve, door de kracht van een vergodende geest, in dit leven bekomen: *Enoch, Elias,*

en *Moizes* welker lichamen, in een geestelijke natuur verandert, geen verderving gezien hebben, en zijn niet, gelijk de andere doodrompen, aan de macht des Serpents overgelaten : En dit is deze strijd des duivels met *Michael* over *Moizis* lichaam, waar aan *Judas* gedenkt in zijnen brief. Maar dit zij van de *Tooverij* en *Zwarte konst* genoeg.

Van de Belezing.

XLVI. HOOFD-STUK.

DE *Belezing*, nu, meenen zommige dat niet ongeoorloft en zij : als of deze door goede Engelen, en een Goddelijke geest bestiert wierd ; daarze nochtans dikwils, onder Gods ende der Engelen naam, door boose bedriegerijen der duivelen volvoert word. Want niet alleen door natuurelijke krachten, maar ook door zekere gezetten, en bijplechtigheden, bekomen, en trekken wij tot ons, de Hemelsche, en door die, de Goddelijke krachten en deugden, van welke met veel regelen, de oude *Magi* in boeken verhandelen : Maar het grootste deel aller bijplechtigheden ; bestaat, in de reinigheid te onderhouden ; eerst in de reinigheid des ziels, daar na ook des lichaams, en der dingen die omtrent het lichaam zijn, als in 't vel, in de kleederen, in de woonstede, in de vaten, in den huisraad, in de geschenken, in de offerhande, in de autardiensten, welker reinigheid tot de gemeenzaamheid en beschouwing der Goddelij-

ker

ker dingen bequaam maakt, en in de heiligdommen boven maten zeer vereist word; volgens de woorden van *Ezaias*, *Word gewassen, en zijt rein, en doet weg het booze uwer gedachten*. Want de onreinigheid, om datze doorgaans de locht en den mensch besmet, verhindert die zuiverste invloeying der hemelscher en Goddelijker dingen, en verjaagt de reine geesten Gods. Maar zomtjids de onreine geesten, en verleidende machten, op datze geeert en voor Goden aanbeden worden, vereiffchen ook deze reinigheid: derhalven is hier de grootste toezicht van nooden, waar vanwe wijdluftig in onze Boeken van de *verborgene wijzgerigheid* gehandelt hebben. Maar *Porfijr* van deze belezing, ofte *Magia* der Goddelijker dingen, redewegende, besluit eindelijk, dat door deze belezingen de ziel des menschen wel kan bequaam gemaakt worden om de Geesten, en Engelen te ontfangen, en de Goden te zien, maar dat men door deze konst tot God naderen kan, dat ontkent hij stijfen stark. Uit dit school dan zijn de konst *Arbatel*, de konst *Notoria*, de konst *Paulina*, de konst der *ontdekkingen*, en meer andere van zulke bijgeloovigheden, die daar uit zelf zoo veel te verderffelijker zijn, als zij den onbrevenen te Goddelijker schijnen.

XLVII. HOOFD-STUK.

MAar hier gemoeten mij de woorden van *Plinius*, daar hij zegt, *noch isser een andere Magice opwerping, namentlijk van de Joden, Moizes en Latopea afkomstig*: welke woorden mij indachtig maken van de *Kabala* der *Joden*; welke datze op den berg *Sinai*, van *God*, *Moizi* zelf gegeven zij, is bij de *Hebreen* een doordringende meining, en daar na is ze door ver-
volg buiten gedenkmaningen der letteren; alleen mondeling overgelevert: gelijk eertijds de *Pijthagorische* leerstukken. van *Archip'* en *Lijzias*, die te *Theben* in *Griekenland* scholen gehad hebben, over gelangt wierden, alwaar de leerlingen de lessen der leermeesteren, van buiten onthouwende, vernuft en geheugenis in steê van boeken gebruikten: zoo ook, hebben zommige *Joden*, de letteren versmadende, deze in't geheug, en de achtneming, en de mondelinge overlevering gesteld: waar uit de *Kabala*, bij de *Hebreen*, als een ontganging, alleen door 't gehoor, van d'een aan d'ander, genoemd is. *Een konst*, zoo men zegt, *aver oud*, maar een naam niet dan in de later tijden bij de *Christenen* bekend. Des zelfs wetenschap beschrijvenze tweederlei; d'eene van *Bresith*, dienze ook de *Wereldkunde* noemen, namentlijk als die de krachten, der geschapene, der natuurelijke en hemelsche dingen ontvout, en de geheimen des *Wets*, en *Bondboeks* met wijzsmedige redenen uitleit, die voorwaar door deze middel niets verschilt van de natuurelijke *Ma-*
gia,

gia, in welke men gelooft dat den *Koning Zalomon* bedreven is geweest: want in de heilige geschiedenissen der *Hebreën* leest men, dat hij gewoon was te redewegen van de *Cederen Libans*, tot den *Yzooop* toe; ook van de *viervoetige dieren, vogelen, kruipende gedierten, en vischen*, alle welke dingen eenige *Magice* krachten der natuur in zich vervaten konnen: zelfs ook onder de later schrijvers, hebben *Moizes Egiptius*, in zijne uitleggingen over 't vijftal der boeken *Moisis*, en meer andere *Tbalmudisten*, dezen gevolgt. Maar de andere Wetenschap des zelfs, noemenze van *Markana*, welke is, een zekere, om zoo te zeggen Kortspreekelijke Godgeleertheid van de verhevene bemerkings der Goddelijke, en Engelliger deugden; en der heiliger namen en merkteeken, in welke Godgeleertheid de letteren, getallen, beeldenissen, zaken, en namen, en de pitjes der hoofdstoffen, ook de strepen, stippen, en maatklanken, altemaal betekenissen zijn van wonder diepe dingen en machtig groote geheimen. Deze klievenze weer in tweeën, namelijk in *Rekentooverij*, die de opmerkelijke bijgenaamt word, handelende van de Engelen, en krachten, en namen en merkteeken ook der duivelen, en de stand der zielen: En in *Godraming* die de verborgentheden der Goddelijke Majesteit, de afvloezelen, en heilige namen, en wat daar aan hangt, onderzoekt welke zoo iemand ken, dien zeggende op wonderlijke krachten afgevaardigt te zijn, zoo dat hij, als hij maar wil, alle toekomende dingen voor weet, de geheele natuur na hem doe luisteren, over

Engelen en duivelen gebied heeft, en wonderdaden te weeg breng : Door deze, meenenze dat *Moizes*, zoo veel teekenen gedaan, zijn staf in een slang, de wateren in bloed verandert, kikkers, vliegen, luizen, sprinkhanen, iemten, blixem met hagel, booze zweren en teringen den *Egiptenaren* op gezonden, alle eerst geboren van den mensch tot het vee, gedood; en als hij den zijnen uitleidede, de zee geopent, een bron uit de steenrots, quakkels van den Hemel voortgebracht; bittere wateren zoet gemaakt, weerlicht en wolken des daags, een vuur zuil des nachts den zijnen voorgestuurt; de stem des levendigen Gods, tot het volk, uit de hemelen nedergetrokken, de vermete met vuur, de tegenmorrende met melaatsheid geslagen, de quaadwillige door een schielijke nederlaag, andere door 't opspalken der aarde doen verslinden, het volk met hemelsche spijs gevoedet, de slangen bevredigt, de vergiftigde genezen, de groote meenigte voor vermoetheid, hare kleederen voor veroudering bewaart, en haar verwinnaars harer vijanden gemaakt heeft : Eindelijk dat door deze konst van wonderdaden, *Jozua* de Zon geboden heeft stil te staan : *Elias* op zijn tegenstrevens, het vuur van den Hemel doen dalen, den dooden Jonge levendig gemaakt; *Daniel* den muil der Leeuwen toegebonden; de drie Jongelingen in den oven, het slindende vuur met gedichten betemt hebben : vorders verzierden deze troulooze *Joden*, dat ook *Christus* door deze konst, menigmaal zulke wonderlijke dingen te weeg gebracht heb': Dat ook *Zalomon* deze op zijn duim gehad, en uit dezel-

ve de konst tegens de duivelen, en der zelve banden, en de manieren der bezweringen, en de belezingen tegen de ziekten beschreven heb', gelijk *Jozefus* getuigt. Maar gelijk ik niet en twijfelc, of God heeft *Mozis* en de andere *Profeten* vele verborgentheden, die den ongebonden hoop des volks niet mede te deelen waren, die onder de schorffe der woorden des Wets verdommelt lagen, ontdekt, zoo schrijven nu de *Hebreen* dit deze konst toe: De *Kabala*, dan, dien ik t' eeniger tijd met grooten arbeid doorkropen hebbe, bevind ik niet anders, dan een rechtschapen mengelmoes van bijgeloovigheid, en zekere belezende *Magia*. Bijaldienze ('t geen de *Joden* voor geven) van God oorspronkelijk, tot de volmaaktheid des levens, tot heil der menschen, tot de dienst Gods, tot het verstand des Waarheids vorderde, zeker die Geest des Waarheids, die de *Synagoge* verwerpende, tot ons gekomen is om alle waarheid voort te leeren, zou deze, tot deze laatste tijden toe, zijne Kerk niet verborgen hebben; die voorwaar alles weet, dat Gode betreft, welks zegening, Doopen andere heilteekenen ter zaligheid, ontdekt en volmaakt zijn in alle taal: want alle taal beraamt de zelve deugd en kracht indien daar maar ook de zelve Godvruchtigheid betracht word: noch daar is geen andere naam in de Hemelen, noch op der Aarde, in welke wij zalig worden kunnen, en in welke wij krachten souden werken dan alleen de naam *JESU*, in welke alle dingen van 't meeste tot het minste hoofdstuk vervat, en begrepen zijn. Hier uit is het, dat de *Joden*, in de God-

delijke namen zeer ervaren, weinig of niets, na *Christus* komt, uit werken kunnen, gelijk eertijds hare vaders: Dat wij nu bevinden en zien, dat door dezes konsts oplossingen, gelijk zijze noemen, dikwils wonderlijke spreuken van groote verborgentheden, de Heilige Schrift afgeknevelt worden, dat alles is niet anders, dan zekere bootzemaking der (a) *woordbehalingen*, die ledige menschen, over elke letter, en stip, en getal bezig, 't geen deze taal en gewoonte van schrijven lichtelijk lijden kan, na haar goeddunken buigen en drajen: die hoewelze zomtjids na groote verborgentheden klinken, zoo konnenze nochtans niets bevestigen, noch verzekeren, ja na 't zeggen van *Gregoor*, konnenze met de zelve makkelijkheid, waar mede ze bij gebracht, verworpen worden. Met diergelijke konstgreep heeft de monnik *Rabanus* meest al zijn dingen toegesteld, maar met *Latijnsche* schriftstrikken en vaarzen, met veelderleije beeldenissen doorzaait, die van elke kant gelezen door elke trekstrepen van de vlakke en der beeldenissen, eenig heilig geheim uitbrengen, het vertoonstuk van de daar geschilderde historij: welke datz' ook uit wereldsche schriften uitgeparft kunnen worden, is niemand onbekent, die *Valeria Probaas* spreukpellen van *Christus*: uit de gedichten van *Virgijl* t'zaam gezet, gelezen heeft: welke alle en diergelijke zijn, de bezinnende bezigheden der ledige menschen. Maar 't geen de werking der wonderdaden belangt, ik meen niet dat iemand van u allen zoo bot is, dat hij gelooven zouw, datze uit zulke dingen eenige behulpzaam-

heid of wetenschap heeft. Deze *Kabala* der *Joden* is dan niet anders, dan eene zeer schadelijke bijgeloofigheid, waar door zij de woorden en namen en letteren, alzins in de Schriftuur verspreid, na haar welgevallen t' zaam gaderen, verdeelen, verzetten; en 't een uit het ander trekkende, onthuisenze de voegen des Waarheids, allesins redenen, invogeringer, en gelijkenissen uit hare eigene verzierselen t' zaamenstellende. op de zelve willenze de *Spraake* eigenschappen Gods passen, de Schriftuur eenen afzichtigen streem aanzetende; en terwijlze zeggen dat hare verdichtzelen uit de zelve bestaan, zoo misbruikenze de *Wet* Gods; en door onbeschaamdelyk hij den haire getrokke overeenbrengingen der woorden, zyllaben, letteren en gesallen, pogenze geweldige en godslasterlijke beglimpingen hares trouloosheids voort te brengen. Daar en boven door deze beuzelingen opgeblazen, beroemenze zich onuitsprekelijke geheimen Gods, en die boven de verborgentheden der Schriftuur gaan, te vinden en weten, door welke ook te kunnen profeteren, en krachten en wonderdaden te werken, zij zonder rood worden, en met een overgevene stoutigheid, zich niet schamen te liegen. Maar hen gebeurt, 't geen den *Ezopischen* hond gebeurde, die het brood loflatende, en na des zelfs schaduhappende, zijn prooi quam te verliezen: zoo ook, dit meinedig en hartnekkig geslagt der menschen, altijd met de schaduwten der Schriftuur bezig, en omtrent deze ijdelheden, met haar konstgripige, en overstallige *Kabala*, veelgewelds bedrijvende, verliest het *Brood des Eeuwigen*

wigen levens, en zich met wind van namen zadende verwarelooft het woord des waarheids. Uit deze joodschen draf des kabalistische bijgeloovigheids: zijt voort gekomen (mein ik) d' *Ofiten*, *Gnostiken* en *Valentinianen kettters*, dewijl deze ook mer hare leerlingen, zekere griexe *Kabala* verziert hebben, alle de verborgentheden des Christen geloofs verdrajende, en met een ketterfche boosheid tot de griexe letteren en getallen voortslepde; uit de zelve een lichaam opstellende, 't geenze des Waarheids noemen; leerende, dat zónder deze geheimen der letteren en getallen, in de evangelische schriften geen waarheid gevonden kan worden; om datze veelderlei, en eenigfins strijdig, en vol gelijkenissen geschreven zijn, op dat de ziende niet en zien, en de hoorende niet en hooren, en de verstaende niet verstaan, en datze den blinden en dwalenden, na begriip van hare blindheid en dwaling voorgestelt zouden zijn: doch dat de eenvoudige waarheid die onder de zelve schuilt, alleen den volmaakten, niet door schriften, maar door een gereexte verkondiging des levendigen stems, vertrouwt zij, en dat deze die (a) eerstbeginsselige en rekenkundige Godgeleertheid zij, die *Christus* heimelijk den *Apostelen* geopenbaart heeft, en die *Paulus* zegt dat hij niet en spreekt dan onder de volmaakten: en dewijl dat dit zeer hooge verborgentheden zijn, datze daarom niet geschreven zijn, noch geschreven, maar in stilzwijgentheid bij de wijzen onderzocht en van de zelve in 't verborgen, bewaart worden.

Maar bij haar is niemand wijs, als die de grootfte

wanſchepzels der ketterij, weet toe te ſtellen.

Vande Gochelarijen.

XLVIII. HOOFDSTUK.

Maar laat ons wederkeeren tot de *Magia*, welks gedeelte ook is de *bebendigheid der gochelarijen*, dit is der bedriegerijen, die maar na eenige ſchijnbaarheid geſchieden, met welke de *magi* eenige herſſenſchimmen voortbrengen, en met guichelmakers bedrog veel wonderſtukken bootzen, en bijtebauwen opzenden: 't geen niet zoo zeer door tooverige beſweringen en prevelingen, en bedriegerijen der duivelen, als ook door zekere dampen van rookingen, door kaarſſen, dranken, zalven, aanhechtingen, op knoopingën, vorders, door ringen, beelden, ſpiegels, en diergelijke mengingen en gereedschappen des *magice konſts*, met een natuurelijk en hemelſche kracht te weeg gebracht word. Veel dingen geſchieden ook door een gezwinde raddigheid en vaardigheid der handen: dergelijke wij dagelijx van de bootſemakers en goochelaars zien doen, die men daarom handgawen noemt. Van deze konſtgreep zijn voor handen de goochelboeken van *Hermes* en eenige anderen: wij lezen ook dat een Goochelaar *Pazetes* zijne gaſten een wel opgediſte maaltijd plag toe te dienen, en dat die, als 't hem belieſde, wederom verzwond, dat alle die ter tafel zaten van honger en dorſt wanhoopten: ook lezen wij dat *Numa Pompilj* dergelijke goochelarijen

bruikte: Ja ook dat den geleerden *Pijthagoras* zomtijds iets koddigs aan rechte, dat hij, 't geen hem goed docht, met bloed op een spiegel schreef, en de spiegel tegen de volle maan keerende dat den gene die achter hem stond in 't aangezicht van de Maan aanweez. Hier toe behoort ook al wat men van de herscheppingen der menschen leeft, van de *Poëten* opgedeunt, van de geschichtschrijvers gelooft, en van zommige *Christen godgeleerden* ja dat meer is, van de *heilige Schrift* bevestigt. Zoo schijnen de menschen ezels, of paarden, of andere gedierten, wegens de beëunjerde oogen, of het beroerde midden, en dat door natuurlijke konst. Zomtijds geschieden deze dingen, ook van goede en quade geesten, of van God zelf op het gebed der Vromen gelijk we in de *heilige schrift* lezen van den Profeet *Elizeus*, omringt van het heir des Konings te *Syrien*, dat de stad *Dotban* omzingelde: maar de zuivere en van Gode geopende oogen, kunnen deze dingen niet mompen: Zoozag *Hilarion*, dat de vrouw die van het volk voor een torfchbeest aangezien wierd, geen beest, maar 't geenze was, een vrouw geleek. Deze dingen dan, die op deze wijz, na oogenschijn, geschieden, worden goochelarijen genoemd: doch die herscheppender of overvoerender wijs geschieden, gelijk van *Nebuchodonozor*, of het koren tot andere akkers overgebracht, daar van hebben wij boven gesproken. Maar van deze goochelkunst zeit *Jamblikus* aldus: *de dingen die men meent dat begoochelt of beëunjert zijn, hebben boven de inbeeldingen geene waarheid*

van een wezentlijkheid van bedrijf: want het eind van deze konstgreep is, niet zimpelijk te weeg te brengen, maar tot de schijnbaarheid de inbeeldingen bene te leiden, van welke strak niet een voetstap te speuren is. Derhalven blijkt nu uit de dingen die gezeit zijn, dat de *Magia* niet anders en is als een bondel van *Afgoderij*, *Sterregissing*, en een overstallige *artsenij*. Nu is ook van de *Magen*, een grooten veem kettters, in de Kerk opgebortelt, die gelijk *Iannes* en *Iambres* tegen *Mozes* stonden alzo ook de *Apostolische* waarheid wederstaan hebben: Dezer Prins is geweest *Zimon de Zamaritaan*, dien te *Romen* onder de Keizer *Klaudius*, om deze konst, een stokbeeld ter eeren gesteld is, met dit opschrift; *Den heiligen God Zimon*. Van zijne godslasteringen schrijven wijdluftig *Klemens*, *Euzebius*, en *Ireneus*: uit dezen *Zimon*, als uit een spruit-hof aller ketterijen, zijn door lange stoelbezittingen voortgekomen de wanscheppelijke *Ofijten*, de de vuile *Gnostiken*, de godlooze *Valentinianen*, *Cerdonianen*, *Marcionisten*, *Montanianen*, en veel andere Kettters, om gewins en ijdele eers wil liegende tegen God, geenig voordeel noch weldaad den menschen bewijzende, maar bedriegende, en in verderf en doling leidende, en die hengeloofgeven, zullen in het oordeel Gods beschaamt staan. Maar ik, noch Jongeling zijnde, heb van de *Magice* dingen drie boeken geschreven, met een genoeg breede wijdentheid, welk ik *Van de Verborgene Wijzgerigheid*, genoemd hebbe: in welke 't geen toen vermits de nieuwgierige Jonkheid gedwaalt is, nu voorzichtiger geworden

worden zijnde, dat wil ik dat door deze wederroeping vernietigt zij: want wel eer heb ik zwaardige veel tijds en betere dingen in deze ijdelheden te quist gemaakt: eindelijk heb ik dit voordeel gedaan, dat ik dit weet, hoe zeer ik anderen door deze redenen van dit verderf heb af te manen: want alle wie niet in der waarheid noch in de kracht Gods, maar in bedriegerij der duivelen, na de werking der booser geelten voornemen te profeteren, en waar te zeggen, en door de *Magice ijdelheden*, bezweringen, belezingen, minn' aanblazingen te werk stellen; volg vergiffen, en andere duivelliche werken, en bedriegerijen van afgodendienst, te weeg brengen; en door goochelarijen en harffenschimmen, zich beroemen de nu aflatende wonderdaden te kunnen werken, alle die zullen met *Iannes*, en *Iambres*, en *Zimon Magus* verwezen worden, om in het eeuwige vuur pijnigingen te lijden.

Van de natuurlijke Wyzgerigheid.

XLIX. HOOFD-STUK.

LAat ons nu verder tot dieper dingen voortgaan: en de gezetten van de *Wyzgerigheid* zelf, en de wetenschappen, die de natuur zelf doordringen, en welke de beginsselen en eindens der dingen met doortrapte sluitredenen onderzoeken, naspeuren: welke, voorwaar, wat andere zekerheid zij hebben dan 't vertrouwen harer Leeraren, weet niet een mensch:

Aller eerst hebbend'er de Dichters belijdenis van gedaan, uit welke *Prometheus*, *Linus*, *Muzæus* en *Orfeus*, eindelijk ook *Homeer* voor de eerste vindere gerekent worden: Maar wat een waarheid zalder voor den dag komen van de *Wijzgeerte*, die zelf uit de beuzelingen en verzierfelen der dichters uitgekijpt is: dat dat zoo zij, beweert *Plutarch* met baarblijkelijke aanwijzingen; Dat, namentlijk, alle de gedeeltheden der *Wijzgeeren* van *Homeer* haar oorspronk genomen hebben: zelf *Aristoteles* bekent ook, dat de *Wijzgeren* in den aart *Quakgeren*, dat is, toeleggende op verzierzelen, zijn. De gedeeltheden der *Wijzgeren* hebben zommige in negen, zommige in tien, maar *Varro* in verre grooter tal gesplift. Indien iemand alle de *Wijzgeeren* bij elkander verzamelde, zij zouden noch niet over een dragen kunnen, om te zeggen, welks aanhang de beste zij, na wiens leerstukken men zich meest behoorde te schikken? dus haffebaffen en hairkloovenze onder een omtrent ijder stuk, en deze twift voedenze geduurig eeuw uit, eeuw in; en (’t geen *Firmiaan* zeit) elke gezintheid ondergraaft alle de anderen, op datze zich zelts, en hare dingen staande houw: en niet eene, om hoog noch om laag, zal lijden dat een andere wijz is, op datze niet genootzaakt zij te belijden datze zelf dwaaz is. En dewijl de *Wijzgerigheid* van alle ding redeweegt, en waant, gaatze in geen ding zeker: of ik dan hierom de *Wijzgeren* onder de beesten, of onder de menschen stellen wil, weet ik zeker niet! Zij schijnen wel wat beter te zijn als beesten, daarom datze reden en vernuft hebben,

ben, edoch hoe zullenze menschen zijn, welker reden niets bestendigs sluiten kan, maar die altijd op een glibbergladde waan leid en waggelt, welker verstand, in alles onzeker, niet heeft waar aan zich te houden, of wat te volgen? maar dat dit zoo zij, denken wij wijdloopelijk aan te wijzen.

Van de beginsselen der natuurlijker dingen.

L. HOOFD-STUK.

WAnt voor eerst van de *Beginsselen der natuurlij-
ke dingen*, op welke deze geheele vermogent-
heid gebout word, word met hevigen twist tusschen
de aanzienlijkste *Wysgeren*, gekeven, en 't pleit hangt
noch, wie van haar het best getroffen heb, geweldi-
ge, bewegende, en onweerleggelijke redenen brengen
zij van strijdige dingen bij: Want *Thales Milesius*,
(d' eerste Wijze geoordeelt van het Orakel) heeft ge-
wilt, dat alle ding uit het water bestaat: Zijnen toe-
hoorder en navolger in 't school, *Anaximander*, zei-
de, dat de beginsselen der dingen oneindig zijn: doch
des zelfs leerling *Anaximenes* maakt de lucht het on-
eindige beginssel der dingen. *Hipparch* en *Heraklitus*
d' Efezjer het vuur: *Archelaus d' Atbenienzer* stemt de-
ze beide eeniger mate toe: *Anaxagoras Klazomensius*
maakt oneindige beginzelen, gelijk kleine en door een
grommelde brokjes, maar die daar na door, een God-
delijk bestuur, op haar stel gebracht zijn: *Xenofanes* be-
weert, dat een alles is, en 't zelfde niet beweegbaar:

Parmenides stelt het heet en 't koud, gelijk het vuur, als dat beweegt, en d' aarde, die gedaante geeft: *Leucip*, *Diodoor*, en *Demokritus* het voll', en 't ledig: *Diogenes Laërtius* de lucht, doch eens Goddelijken bewegings deelachtig: *Pijthagoras van Samos* stelde het getal, het beginssel der dingen, dien *Alkmeon Krotoniates* hier in volgt: *Empedokles d' Agrigentijner* de twist ende vrindschap, en de vier hoofdstoffen. *Epi-kuur* de (a) stippen en 't ijdele: *Plato* en *Sokrates* God, de schetzen, de stoffe: *Zeno*, God de stoffe, en de hoofdstoffen: *Aristoteles* de stoffe, na vereisch van de gestalte, door een eigen voogdelijkheid welk hij onder de beginsselen de darde stelt, tegen het geen dat hij elders geleeraart heeft, dat veelduidige dingen niet moeten meegetelt worden; waarom andere jongere *Peripatetiken*, in plaats van de eigenvoogdelijkheid, eene beweging, beide dingen dwingende, gestelt hebben, welk daar hij toevallig zij, hoe zal hij 't beginssel des zelfs standigheids, of wie de beweger dezes bewegings zijn? daarom hebben de *Wijzgeren der Hebreen* de stoffe, de gestalte en de geest gestelt.

Van de meervoudigheid des Werelds, en des zelfs duurzaamheid.

L I. HOOFD-STUK.

V Orders alffe van de *Wereld* redewegen, verschillenze niet minder: *Thales* oordeelde datter eene *Wereld*, en dat de zelve *Gods* maaxel was: *Empedokles*
 {a} atomos.

kles insgelijkx een, maar datze een gantsch klein gedeelte van 't heel al was: *Demokryt* en *Epikuur* daar en regen datter ontallijke werelden zijn, wien *Metrodoor*, der zelve leerling, volgt, zeggende datter ontallijke werelden zijn, om dat der zelve oorzaken ontallijk zijn: en dat het niet minder ongerijmt zou zijn datter maar eene wereld in 't heel al waar, dan datter maar eenen halm op een akker groeide. Maar *Aristotel*, *Averoës*, *Cicero*, *Xenofanes* van de duurzaamheid sprekende, zeggen dat hij eeuwig, en geenes verdervings onderhevig zij: Want als zij niet begripen kosten (gelijk *Censorinus* zegt) of de eijeren eer, of eer de vogels geweest waren, dewijl geen ei zonder vogel, en geen vogel zonder ei voortkomen kan, zoo hebbenze hier uit gemeint, dat deze wereld, en te gelijkelyk het beginssel en einde van ijdere geteelde, door een geduurige ommewenteling, altijd duurende was. *Pythagoras*, en de *Stoiken*, dat hij van God geschapen was, en t'eeniger tijd, zoo veel zijn natuur belangde, verderven zouw; wien *Anaxagoras*, *Thales*, *Hierokles*, *Avicenna*, *Algazel*, *Alkmeus* en *Filo de Hebreeuw* toestemmen: Maar *Plato* bevestigt, dat hij van God na zijn voorbeeld gemaakt, nooit aflaten zal: *Epikuur* daar en regen dat hij gewisselyk vergaan zal: *Demokritus* leert, dat eens de Wereld geschapen, en eens vergaan, en nooit weder herstelt worden zal: *Empedokles* en *Heraklitus van Efezen*, beweren dat de Wereld, niet eenmaal, maar altijd geteelt word en vergaat. Al handeltmen van eenig ding, dat zij zeggen dat uit natuur-

lijke oorzaken voornamentlijk ontstaat, neemt, de Aardbeving, zoo hebbenze, noch al, de zelve niet eenstemmelijk kunnen na speuren, maar wijd en zijd omzwierende, noemde *Anaxagoras* de Hemelen des zelfs oorzaak; *Empedokles* het vuur; *Demokritus* en *Thales Milesius* het water, *Aristotel*, *Theofrast*, en *Albert de Wind*, of onderaardsche damp; *Afklepiades* neerval, of storting; *Possidonius*, *Metrodoor*, en *Kalistenes* de Schikgodinnen; *Seneka* en andere, in verscheide neigingen getrokken, hebben te vergeefs de oorzaak van die uitwerking nagezocht; weshalven de oude Romeinen als zij bemerkten, of hen aangezeid wierd, datter aardbeving geschiede, geboddenze vierdagen aan te stellen, maar op welke Gods rekening dat was, dat zeidenze niet, nadien, door welke kracht, en door welken God de Aarde beefde, noch onzeker was.

Van de Ziel.

LII. HOOFD-STUK.

Indien men iets van de Ziel van hen zoek te weten, zoo komenze noch veel minder over een: Want *Krates de Thebaan* zeit datter geen ziel is, maar dat de lichamen zoo van natuur bewegen. Edoch die de ziel beleden hebben, hebben, meest al gemeent dat het het allersijnste der lichamen was, door dit grove lichaam heen gegoten: maar zommige van haar hebben gezeid, dat dat vuurachtig was, gelijk *Hiparchus* en

Leucippus : wien de *Stoïken* eenigfins toefstemmen , zeggende dat de ziel een hitachtige geest is , en *Demokritus* , datze een roerlijke , en vuurachtige geest , met ftippen doorkleinf is : Andere zeiden datze locht is gelijk *Anaximenes* en *Anaxagoras* , *Diogenes Cynikus* en *Kritias* , welken *Varro* bijvalt , zeggende de ziel is locht , door de mond ingetrokken , in de long warm geftooft , in het hart getemperd , door het lichaam verfpread . Anderen , datze waterachtig , gelijk *Hippias* : andere datze aardachtig , gelijk *Heliodor* en *Pronopides* , wien *Anaximander* en *Thales* beide Burgers van *Miletus* , eeniger wijz toefstemmen . Andere datze een geest , gemengeld uit vuur en locht , gelijk *Buetes* en *Epikyur* : andere uit aarde en water , gelijk *Xenofontes* , andere uit aarde en vuur , gelijk *Parmenides* : Andere datze bloed , gelijk *Empedokles* en *Circius* : Andere datze een fijne geest door het lichaam verfpread , gelijk *Hippokraat den Artz* : Andere datze vlees , met een bezigheid der zinnen , is , gelijk *Afklepiades* : maar vele andere hebben gemeind , dat de ziel niet zulken lichaamken was , maar een zekere hoedanigheid ofte gefteltheid , door des zelfs gedeelten verfpread , gelijk *Zeno Citbikus* : en *Dicearchus* de ziel befchrijvende , een bevatting der hoofdftoffen : en *Kleantes* , *Antipater* en *Pofidonius* zeggende datze een warmte , ofte een warme gefteltheid is : met welken het *Galenus van Pargama* houd : Noch zijnder andere , die gezeid hebben , dat de ziel niet die hoedanigheid of geftektheid was , maar als op des zelfs tipje , in eenig zeker deel van't lichaam , als in't hert of in de

herffenen verblijf hadde, en van daar het gansche lichaam bestuurde, uit welker getal zijn *Cbryzip*, *Archelaus*, en *Heraklitus Pontikus*, die de ziel een licht noemde: wederzijnder andere, die noch iets vrijers gemeent hebben, als dat de ziel eenig onbedwonge stip was, aan geen deel des lichaams geboeit, maar van alle bepaalde zeet uitgesloten en geheel in ijder deel des lichaams tegenwoordig die, 't zij uit eenige gestektheid voortgeteelt, 't zij van God geschapen, nochtans uit een vollen boezem van stoffe voort gebracht is. Van deze meining zijn geweest *Xenofanes Kolofonius*, *Aristoxenus* en *Asclepiades den Artz*, zeggende, de ziel een oeffening der gevoeligheden; *Kritolaus de Peripatetik* zeide, de zelve een vijfde wezenheid, en *Thales Milezier*, een nooit rustende, zich bewegende natuur te zijn, *Xenokrates* noemde haar een zichbewegend getal; dien de *Egiptenaars* volgen, zeggende de ziel een zeker geweld, in alle lichamen overhuizende te zijn; en de *Chaldeen*, beduiden haar een kracht zonder bepaalde gestalte, die nochtans alle uitwendige gestalten opvat: hier in allegader overeenkomende, dat de ziel zekere snelle kracht om te bewegen is, of eene verhevene eenstemmigheid der lichamelijke deelen, evenwel zelf aan de natuur des lichaams grondvast. En dezer voetstappen volgt die eunjeren *Aristoteles*, die een nieuw benaamwoord gevonden hebbende, de ziel *Entelechiam* noemt, namentlijk een volmaking des natuurelijken werkstalligen lichaams, die 't zelve 't beginzel van verstaan, gevoelen en bewegen beschaft: En dit is die nietwarige

affchetting van de ziel, van dien zoo verweende *Wijf-geer*, welke niet des ziels wezigheid, natuur, of oorspronkelijkheid ontleed, maar des zelfs neigingen. Vorders behalven alle deze, zijnder noch andere, die de ziel gezeit hebben te zijn, eene *Goddelijke zelfstandigheid* geheel, en ondeelbaar, en den lichame, in zijn geheel en zijn ieder deel tegenwoordig, zoodanig van een onbelichaamden stichter voortgebracht, zoo dat ze alleen uit de kracht des werkende, en niet uit een boezem van werkstof af hang: van deze meening zijn geweest *Zoroastes, Hermes Trismegist, Orfeus, Aglaofemus, Pijthagoras, Euminius, Hammonius, Plutarch, Profijr, Tímeus, Lokron*, en dien Goddelijken *Plato*, zeggende de ziel te zijn een wezigheid, een beweegster van zich zelf, met verstandmachtigheid begaaft. De *Bischoep Eumorius*, ten deele *Aristotel*, ten deele *Plato* toeltemmende, beschetst de ziel te zijn een onbelichaamde zelfstandigheid, in het lichaam gemaakt; over welke beschetzing hij daar na zijne vordere leerstukken t'zaamgetimmert heeft. *Cicero, Seneka, Laktantius*, zeggen t'eenemaal niet te weten wat de ziel zij. Zie hier, hier ziet gij hoeze over des ziels wezigheid onderling over hoop leggen, en niet min belachelijk verschillense, onder een, van des zelfs zitplaats: Want *Hippokraat* en *Hierofilus* stellen de zelve in de blaasjes van 't brein; *Demokrijs* in 't geheele lichaam; *Erazistraat* omtrent het hersen vlies; *Strabo* in de tuffenwijdte der winkbrauwen; *Epikuur* in de gansche borst; *Diogenes* in 't klokkolkje van 't hart; de *Stoiken* met *Cbrizip* in 't geheele hert, en de geest omtrent

het hert verblijvende; *Empedokles* in 't bloed, van welke meining ook *Moizes* is, verbiedende daarom het bloed te eten, om dat de dierelijke ziel in 't zelve is; *Plato*, *Aristotel* en de andere edelste *Wijzgeren*, in 't gantsche lichaam; *Galenus* meent, dat in ijder deeltje van 't lichaam zijne eigen ziel is; want dus spreekt hij in 't boek van de nuttigheid der deelen: *Vele gedeelten, der dieren, deze grooter, die kleinder, andere wederom in allerlei soort der dieren onverdeelbaar, die alle hebben noodzakelijk elk een ziel van doen; want het lichaam is des zelfs werktuig, en daarom verschillen de gedeelten der dieren onderling veel van elkander, om dat ook de zielen verschillen.* Maar hier oordeel ik niet te moeten voor bij gaan. de spreuk van *Beda den Godsgelerde*, die schrijvende over *Markus*, *De voornaamste plaats des ziels* zegt hij, *is niet, volgens Plato, in 't brein, maar volgens Christus in 't hert.* Maar van de duurzaamheid des ziels zeggen *Demokrijt* en *Epikuur*, datze te gelijk met het lichaam vergaan zal; *Pijthagoras* en *Plato*, datze t'eenemaal onsterfelijk is, maar ten lichaam uitgegaan, tot de natuur haars aards opvliegt. De *Stoiken*, als tusschen beiden staande, meinen dat de ziel het lichaam zullende verlaten, indienze, als in dit leven door geene deugden ten top getoont, weekaardiger zij, te gelijkelijk met het zelve sterft; doch indien door heldendeugden gevormt, datze met de doorstaande natuuren gelijk gesteld, en ter verhevener woonstede opgevoert wort. *Aristotel* zegt dat sommige deelen van de ziel, die lichamelijke zitplaatsen hebben, van de zelve onafscheidelijk

lijk zijn, en met die te zamen vergaan; Doch dat het vernuft, dat geenes lichamelijken bulptuigs onderbevig is, als 't gedurig van het verderffelijke afgesondert word: maar hij zeit alles zoo bewimpelt, dat de uitleggers noch over deze zaak redewegen; *Alexander Afrodizeus* zeit rond uit, dat hij de ziel sterffelijk gestelt heeft; 'tzelve oordeelt uit den onzen *Gregoor Nazianzen*, tegen dezen schermutzen *Pleton*, en uit den onzen *Thomas Aquinas* voor *Aristotel*, dat hij van de onsterffelijkheid der zielen, wel gevoelt. Vorders *Averroes*, dien uitstekenden kantteekenaar over *Aristotel*, meent dat ijder mensch, met eene eigen, maar sterffelijke ziel bemachtigt is, doch dat het menschelijk gemoed, ofte 't zij wij 't de verstandelijkheid noemen, alzins van alle zoo voorgange, als nakomstigen deel, eeuwig, maar dat alle menschen ofte menschelijken soort, eene, om slechts in 't leven te gebruiken, gemeen is. Maar *Themistius* zeit; dat *Aristotel* het werkende gemoed wel een, doch het begripende veelvoudig gestelt heeft, ende deze beide altijddurig. Door dezer *Westgeren* beschik, eindelijk, is het toegekomen, dat ook onder de *Christen Godgeleerden*, de twist van de oorsponk der zielen ontstaan is, welker zommige meenen, dat de zielen aller menschen, van 't begin des Werelds, in den hemel gemaakt zijn, onder welke een is, uit velen, de geleerde *Orgines*. *Augustijn* meent ook dat de ziel des Eersten Vaders, van den bemel gesproten, ouder als het lichaam het zelve naderhand, gelijk een woonplaats, baar voegelijk, doorzien, mit vrijwillige beweging geeist heb: alhoewel *Augustijn*

dat

dat ook niet al te vast schijnt te willen bevestigen. Andere meenen dat uit voortzetting de ziel voort geplant, engelijk lichaam van lichaam, zoo ook ziel van ziel geteelt word: in welke meening geweest is *Apollinaar Bisschop van Laodicea*, en *Tertulliaan*, *Cijrilen Luciferiaan*, tegen welker ketterij *Hieronimus* redeweegt. Andere leeren, dat de zielen dagelijkx van God geschapen worden, deze volgt *Thomas* met deze *peripatetike* bewijzvestiging strijdende, dat, wijl de ziel de gestalte des lichaams si, de zelve niet elders, maar in het lichaam geschapen moet worden: welke meening nu bij na alle der latere Godgeleerden school volgt. Ik laat staan de trappen der zielen, de opklimmingen en nederklimmingen, die de oorspronkleiders invoeren, maar met de *beilige Schrift* niet doorzenuwt, noch der *Cbristenen* leerstukken gelijkmatig: aldus is er noch bij de *VVyrgeren*, noch bij de *Godgeleerden*, van de ziel niets zeker. Want *Epikuur* en *Aristotel* oordeelenze sterfelijk: *Pitbagoas* leidse in een ronden draai: En daar zijnder (gelijk *Petrarcha* ergens zeit) die haar t'zaam trekken tot haar lichaam, daar zijnd'er dieze verstroyen in de lichamen der dieren, daar zijnd'er dieze ten hemel wederleveren, daar zijnd'er dieze buiten de aarde doen ommezwerfen, daar zijnd'er die d'er onderaardsche geesten van maken, daar zijnd'er dieze loochenen, daar zijnd'er die meenen dat elk op zijn zelve, daar zijnd'er die meenen dat alle zielen gelijkelyk geschapen zijn: dus verre *Petrarch*. En *Auorrois* is 't geweest, die iets verwonderlijkers heeft

derren zeggen, die gelijk ik gezeyt heb, de eenigheid des verstandheids bij bracht. De *Manicheens kettens*. zeyden, dat een alleen de ziel van allen, ofte van 't Heelal was, in elke lichamen, zoo zielige als onzielige verdeelt; maar dat min deeltachtig waren, die ons zielelooze, en meer die zielige, doch allermeeft die hemelsche schijnen, en dus besluitenze eindelijk, dat elke bijzondere zielen, niet dan deelen van de algemeene ziel zijn. *Plato* ook timmert eene ziel des Heelals; doch dat anders het stukkige Heelal, als afgescheiden, van zijne ziel, bezielt word, en ook de stukken, verdeelt bezielt worden. Vorders andere beweren eene soort der zielen; andere, eene niet, maar twee, een redelijke en redelooze; andere meenige, en zoo veel, als 'er soorten van dieren zijn. Den *Arts Galenus* gevoelt, de verscheidene volgens de soort, ook verscheidene zielen te zijn; daarenboven stelt hij ook in een zelve lichaam veel zielen. Ook zijnd'er die in den mensch twee zielen stellen, eene gevoelige van de telende, eene verstandelijke van de scheppende; onder welken is *Okkam de Godgeleerde*. *Plotinus* bevesticht de ziel een andere en de verstandelijkheid een andere te zijn; wien *Apollinaar* volgt. Zommige onderscheiden de verstandelijkheid, niet van de ziel, maar zeggen de zelfde het voorname deel van de ziels zelfstandigheid te zijn. Maar *Aristotel* meent datze de verstandelijkheid met dusdanige vermogentheid bij is, en met werking de ziel van buiten toekomt, en tot de natuur en wezigheid des menschen niet en doet,

maar tot de volmaaktheid van kennis en bemerkings: en derhalven beweert hij, dat weinig menschen, en alleen de *Vijfgeren* de zelve, die verstandelijkheid door werking genoemd word, hebben. Ia 't is ook onder den *Godgeleerden* een zwaar geschil, of ('t geen de meening der *Platoniken* is) in den afgeleide zielen, de geheugenis en 't gevoelen der dingen die zij in 't leven gedaan en nagelaten hebben, overig is, dan of ze daar van t' eenemaal de kennisse ontberen? 't geen de *Thomisten* met haren *Aristotel* staande houden, en met het gebeurde van eenen *Kartbuzer* bevestigen, van dien *Parijschen Godgeleerde* van de onderaartsche weder gekeert, die gevraagd zijnde, wat hem overig was van zijne wetenschap? antwoorde, dat hij niets en wist dan de straf, en de woorden *Zalomons*, bij brengende, *Daar is noch rede, noch wetenschap noch werk bij de dooden*, scheen hij uit de zelfde te besluiten, dat den dooden geenige kennis overig is: 't geen nochtans vlak strijd, niet zoo zeer met de bewering der *Platoniken*, als met het gezag en de waarheid der *Schriftuur*; dewijl de *Schriftuur* zegt, *Dat de goddelooze zien en weten zullen dat bij God is, ja dat ze van alle, niet alleen werken, maar ook jedige woorden en gedachten, rekschap zullen geven.* Daar zijnd'er ook die van de verschijningen der afgescheide zielen veel durven schrijven, en verhalen, en dat dingen, die niet zelden van de *Apostolische leer*, en heilige regel vremd zijn; en daar de *Apostel* verbied, de *Engelen uit den Hemel te gelooven, indien ze iets anders verkondigden, dan datter overgelevert is*, is bij de zel-

ven 't *Evangelii* zoo verſleten, datze eerder en meerder eenen gelooven zouden, die iets uit den dooden boodſchapte, dan de *Profeten*, dan *Moizis*, dan de *Apoſtelen*, dan de *Evangeliften*. Zoodanig zeker is geweest, de leer en 't gevoelen van den *Rijkeman* die in de helle begraven lag, die meende dat zijne overige Broeders dan gelooven zouden, als iemand van den dooden opſtond en hen getuigenis dede: wien zoo meenende, in 't *Evangelii Abraham* tegenſpreekt, zeggende; *indienze Moizis en de Profeten niet gelooven, datze ook, al wierd iemand uit den dooden gezond, niet gelooven zouden.* Doch evenwel en loochen ik daarom niet t'eenemaal alle Godzalige verſchijningen, vermaningen en ontdekkingen der overledenen; maar ik waarſchuw datze dapper verdacht moeten zijn, dat de Duivel meenigmaal zich zelfs in een *Engel* des lichts, en in de gedaante der zieltjes verandert. Weſhalven moet men 't anker des geloofs in die dingen niet hechten, maar men moetze Godvruchtig tot opbouwning nemen gelijk andere dingen die buiten den heiligen regel of onder de (a) *ongekasten* zijn. Van deſe beuzelingen zijn veel voddige blaauwboekjes in de wandeling, als dat van *Tundakus*, en 't geene *Vertrooſting* der zielen genoemd word; en andere, door welker bijbeelden zommige prekers het onbedreve volkje vervaart maken, en offergaafjes of knevelen. In deze dagen herwaarts, heeft ook eenen (b) *Opperaanteekenaar*, een *Fransman*, een bedrieger en ſchuiſſelbout, een verzierzel van eenen geest van *Lions*, geſchreven. Doch uit de voorname

Schrijvers handelen van deze dingen *Kassiaan*, en de *Kartbuzer Jakob van den Paradys*; maar nooit is 'er eenige doorlouterde waarheid of verborgene wijsheid, die de oprechte liefde en welstand onzer zielen opbouwen zoude, door deze verschijningen der zieltjes, ontdekt, maar alleen slechts zijnd' er aalmisfen, beëvaarden, gebeden, vasten, en andere werken van gemeene mans Godsdienst door aangeraden, die nochtans veel beter en heilsamer van de *Heilige Schrift* geleeraart, en van de *Kerk* geboden worden. Maar van deze spokerijen hebben wij wijdloopig geschreven in onze zamenpraak van den mensch, en in de boeken van de *Verborgene VVijfgerigheid*. Maar laat ons wederkeeren tot de *Vveetgeren*. Alle de heidenen die des ziels onsterffelijkheid beweert hebben, bevestigen met gemeine toefstemming de overhuizing der zielen, en doen de redelijke zielen, tot rededervende lichamen, ja tot de plantzonen toe, voor eenige keeren der tijden, of zoo als 't anders toekomt, verhanzen: van deze overhuizingen maken zij *Pijtbagoras* den ervinder, van wien in zijne *Herscheppingen Ovidius* dus gezongen heeft:

De zielen sterven niet, maar laten d' eerste stee,
 En leven op een nieuw, en vinden d' ander ree;
 Het mag mij beugen, hoe in Trojaas oorlogs tijden
 Ik zelfs Euforbus was; daar vloog mij onder 't strijden
 Het ijzer in de borst uit Menelaus hand,
 Ik kost mijn oude schuld, gehangen aan de wand
 Te Argos in de Kerk van Iuno.

Veel meer dingen hebben van deze *Pijtbagorische* overhuizing geschreven *Timon*, *Xenofanes*, *Kratijn*,

Aristofon, *Hermip* en *Luciaan*, en *Diogenes Laërtius*: Maar *Jamblikus*, en meer anderen, stemmen met *Trismegist*, dat de overhuizingen, niet van menschen tot onberedende dieren, noch van die wederom tot menschen, maar datze slechts van dieren tot dieren, en van menschen tot menschen geschieden. Maar ook zijnder *Wijzgeren*, uit welker geral *Euripides* de navolger van *Anaxagoras*, en *Archilaus* de natuurkundige, en na hen *Avicenna*, die zeggen dat de eerste menschen, gelijk de koolen, uit der aarde gewossen zijn, hierin niet min belachchelijk dan de Dichters, die revelen dat eenige gezaaide menschen uit drakentanden voortgesproten zijn: Daar zijnd'er die t'eenemaal de teling loochenen, gelijk *Pyrrho* den *Elienzer*, ook zijnd'er die de beweging ontkennen, gelijk *Zeno*.

Van de Bovennatuurkunde.

LIII. HOOFD-STUK.

MAar laat ons tot verder dingen voortvorderen, en betoonen, dat die *Wijzgeren* niet alleen van de dingen, die in der dingen natuur gezien worden, maar ook van de verdichtzelen harer gedachten schermflagen maken, en van die dingen, die door geene beginzelen bevestigd worden; en waar van niet zeker is, of ze zijn, of ze niet en zijn, als dieze meenen dat zonder lichaam ende stoffe bestaan, dieze afgescheide gestaltens noemen; die, de wijze in de natuur

tuur der dingen niet en zijn, maar boven de zelve vermeint worden te wezen, daarom overnatuurlijke, of bovennatuurlijke genoemd worden. Hier van daan zijn die ontallijke, en alzins zich tegenstrijdige, en niet min guddelooze, als ongeleerde meeningen, van de Goden, voortgekomen: want *Diagoras Milesier*, en *Theodoor Gyreniakus* zeiden, dat 'er gantsche-lijk geen God en was, doch *Epikuur* heeft wel toege-staan datter een God was, maar dat hij met deze n-deraardsche dingen zich gans niet bekommerde; *Protagoras* zeide dat men niet weten kost, of 'er een was of niet; *Anaximander* meende dat de Goden boorlin-gen waren; *Antisthenes* datter wel veel gemeene Go-den, maar eenen Opperste, Boumeester van Alles was. Maar vele van haar zijn tot zulk een uitzinnigheid vervallen, datze de Goden die zij aanbaden, met haar eigen handen voor haar zelve opwrochten; ge-lijk daar was het beeld van *Bel* bij de *Affyriers*: welke handgewrochte Goden nochtans, is te verwonderen hoeze *Hermes Trismegist* in zijn *Eskulaap*, verheft. Maar van de Goddelijke wezigheid sprekende, noem-de *Thales Milezius* 't gemoed de God, die uit het water alles gemaakt heeft; *Cleantes* en *Anaximenes* noemden de lucht, God; *Chrizippus* de naturelijke kracht, met rede begaafd, ofte de Goddelijke nood-zakelijkheid; *Zeno*, de Goddelijke en naturelijke Wet; *Anaxagoras* het oneindige gemoed, door zich zelfs bewegelijk; *Pythagoras*, de geest door de na-tuur op alle dingen bezig en medewerkende, uit wien alle dingen leven scheppen; *Krotoniates Alkmeon* zei-

de dat de *Zon, Maan, en alle de Sterren Goden waren*; *Xenofanes* wilde dat alles wat'er was, God was; *Parmenides* eene bevattende ronde des lichts, welke ommering ofte kroon hij voor God stelde; *Aristoteles*, als of uit de beweging der Hemelen de kennisse der Goden zeker genoeg afgenomen kost werden, heeft uit der zelve natuur de Goden bedacht, en zomtijds de Goddelijkheid 't gemoed toegeschreven, zomtijds noemd hij des *Hemels maker, God*, zomtijds steld hij de *Wereld zelf, tot God*, zomtijd zet hij 'er een anderen God over; dezen volgd *Theofrast* met de zelve ongestadigheid: Ik ga voorbij wat *Strato, Perseus, Aristotenoos leerling, Plato, Xenofon, Speuzip, Demokrijt, Heraklijt, Diogenes Babstonius, Hermes Trismegist, Cicero, Zeneka, Plinius* en andere gevoeld hebben, welker meeningen nochtans, van die eerste en nu gemelde niet verr' afwijken: Ik zou ook hare andere twisten, en wangeboortens van woorden konnen deurloopen, als van *de bewerpzels, de onbelschaamde, de ondeilbaarbeden; het vak, de werkstof, de gestalte, het ledige, het oneindige, de eeuwigheid, het noodlot, de tebovengaannde, de inleiding der gestaltsens, de stoffe des Hemels, of de Sterren uit de hoofdstoffen bestaan, of uit een vijfde wezigheid*; welke *Aristotel* invoert; en van diergelijke dingen, die de zotte menschen werk geven, om te gissen, om te twijffelen, en te twisten; maar ik meen dat ik genoeg ontdekt heb, hoe weinig waarheid van een ding, bij de *Vijzgeren* te halen zij, met welken hoe iemand nader over een komt, hoe hij meerder en verder van de waarheid zelf verstecken is,

en van de *Katbolijke Godsdienst* afdwaalt: hier weten wij dat de *Roomfche Paus Johannes de tweemwintigfte* ged'oord heeft, willende dat de *gelukzalige ziele* het *Aanfchijn Gods*, voor den dag des Oordeels niet zien en zullen: Wij weten dat *Juliaan den Apoftaat Chriftum* ver loochent heeft, om geen andere oorzaak, dan om dat hij meer genegen tot de *VWyzgeerte*, de nederigheid des *Chriftelijken geloofs* heeft beginnen te befpotten en te verfmaden: om de zelve oorzaak hebben *Celiuſ*, *Porfijr*, *Luciaan*, *Pelagius*, *Arrius*, *Manicheus*, *Averroes*, en meer andere, met zulk een woede tegen *Chriftus* en zijn *Kerk* tegen gebast: Hier uit is onder de gemeene man dat spreekwoord ontftaan, dat de meeste *VWyzgeren* de meeste *Ketters* zijn: Ja en *Hieronimus* noemd haar *Aardsvaders der ketters*, en *eerftgeboorne van Egipten*, en *kleederen van Damafcus* 't geen niet dan al te waar is; want watter ooit van ketterijen geweest is, dat is geheel en al uit de bronnen der *VWyzgeerte* als uit eenen eerften spruithof opkomen borrelen: Van deze is bijna de gantsche *Godgeleertheid* verbastert, en in ſteé van *Euangelifche Leeraars*, zijnder *valſche Profeten*, *ketters* en *Wijzgeeren* voortgekomen, die de *Goddelijke Godſpraken* met *menſchelijde vonden* gelijk geftelt, en met *verwonderlijke menſchenleeringen* bezoedelt, en d' *eenvoudige Godgeleertheid* (gelijk *Gerson* zegt) tot een *luidruftige* en *woordvittige klapachtigheid*, en een *verkommelde wifkonſt* gebracht hebben, 't geen d' *Apoftel Paulus* voorziende, ons zoo meenigmaal vermaand en waarſchout toe te zien, dat ons niemand door

Wijzgeerte en roove of verleide: Augustijn beschermt en verdadigt de *Stad Gods* van de zelve: bijna alle de andere Godgeleerden en heilige Vaders hebben geoordeelt dat men haar uit de Christenscholen wel verde behoorde te verdrijven; en tot de grond toe uit te roejen: en daar ontbreken ook geen Voorbeelden der Heidenen, waar door wij lezen dat dit 't eeuwiger tijd nagekomen is, want de *Athenienzers* hebben *Sokrates* den Vader der Wijzgeerigheid, aan kant geholpen: de *Roomers*, *Messanen* en *Lacedemoniers* hebben de *Wijzgeeren* uit de Stad geworpen, en nooit weder toegelaten; Ja ook onder *Domitiaan*, zijnze ter stede uitdreden, en daarenboven is hen geheel *Italiën* ontzeid: Ook is voorhanden het Besluit van de *Koning Antiochus* over de Jongelingen die de Wijzgeerte durfden ter hand slaan, en over de Ouders, die hun kinderen zulkx toelieten: Doch niet alleen zijnze van *Keizeren* en *Koningen* gedoemt en verdreven, maar ook van geleerde Mannen in open boeken versmadicht; uit welken een is *Filastus Timon* die een werk *Syllos* genaamt tot bespotting der *Weetgeren*; en *Aristofanes* die op haar een potspel gemaakt heeft, genaamt de *Wolk*; en *Dion Pruzeus* heeft tegen de *Wijzgeren* eene alderwelsprekenste redenering geschreven; ook heeft *Aristides* een zeer welsprekende redenering tegen *Plato*, voor de vier *Oversten der Athenienzers* geschreven; insgelijx de *Roomsche Hortenzius*, een man uit zeer edelen huize, en zeer welsprekende, heeft met vermogende redenen de *Wijzgeerigheid* achter her gezeten. Maar hier van dus verre.

Van de Zedervormende Wijsgerigheid.

LIV. HOOFD-STUK.

VOrders nu, indien'er van de *Zeden* (gelijk zommige willen) eenige *Wijsgeerte* ofte *tucht* is, die meen ik dat niet zoo zeer door de greepjes der *Wijsgeren*, als wel door verscheide gebruik, gewoonte, waarneming, en onderhouding des gemeenen levens bestaat, en na gezintheid der tijden, plaatsen en menschen veranderlijk is, die den kindern, door dreigementen en vleierijen, en den bejaarden door wetten en straf geleeraard word: Eene aangeborene levendigheid zet den menschen zommige dingen bij, die niet geleeraart kunnen worden, maar na loop der tijden, en samenstreving der menschen, door recht of geweld groot groejen, waar door het gebeurt, dat 't geen t'eeniger tijd voor een streem aangeteekent is, t'hans in praaldeugd gehouden werd; en 't geen hier een deugd, elders een gaal, 't geen den eene eerlijk, den anderen lasterlijk, 't geen ons billijk, anderen onrechtvaardig is, na ijdertijds, plaatsches, staats en menschen meeningen of wetten: bij den *Atheniëzen* was het geoorloft eene volle zuster ten huwelijk te hebben, en dat zelve werd bij de *Romeinen* een lasterstuk gehouden: eertijds bij den *Joden* en heden bij de *Turken*, staat het vrij, vrouwen meer dan een, en daarenboven onechte bijzisten te hebben; 't geen bij ons Christenen, niet zoo zeer een lasterstuk, als wel een verdoemelijk schelmstuk is; In *Griekenland* word het te lof gerekent, ettelijke jonge maatjes tot minnaars te hebben:

Eindelijk zoo den vrouwen, als den mannen, op het speeltoneel voort te komen en den volke ten schouwspel te zijn, is niemand bij die volkeren ten schandaal geweest; welke dingen nochtans bij de *Latijners* en *Roemers*, voor der mate veracht, eerloos, en van eerbhaarheid vervreemd, aangerekent wierden: en echter schaamden zich de *Romeinen* niet hare huisvrouwen ter maaltijd te leiden, de zelve in vrijheid op en neêr te laten gaan, en de voorzaletten der Huizen in te laten hebben; doch in *Griekenland* word niet eene vrouw, als der naaster *Magen*, ter maaltijd toegelaten, en ze verkeert niet dan in 't binnenste vertrek der Huizen, daar niemand toegang heeft, dan die haar in bloedverwantschap na bij bestaat. Bij de *Egiptenaars* en *Lacedemoniers* was het stelen iet eerwaardigs, *bij ons word den dieven aan een dwarsbout de keel toegeknepen*, zegt *Juliaan Firmikus* in zijne *Starregiflingen* aan *Lolliaan* schrijvende. Zommige volken zijn alzoo van den Hemel toegeredet, datze door eene eigenzeligheid der zeden ruchtbaar zijn; De *Schijten* woeden in wreedaardij van een overdadige onbetemtheid; de *Italianen* zijn altijd door een Koninklijke edelheid aanzienlijk geweest; de *Francoizen* ongeslepen; de *Sicilianen* scherp; de *Azianen* altijd krielvelig, en in wellusten verzopen; de *Spanjaards* in't voorste gelit van hoogdravende moedigheid van snorkerij: elke volkeren hebben hare onderscheidelijke zeden, hen aangeboren, door welke zij lichtelijk van den anderen te onderkennen zijn, zoo dat van welke landaard ijder oorspronkelijk zij, uit de stem,

stem, uit de spraak, uit de rede, uit den raadslag, uit den ommegang, uit de leeftocht, uit de handeling, uit liefde en haat, uit toorn en rangachtigheid, en dergelijke onderwarigheden, lichtelijk bekend wordt: want wie, ziende een mensch inkomen met een hantred, met een schermachtig gebaar, met een onbeschaamt aanzicht, met een osse stem, met een straffe spraak, ruuw van manieren, met een slodderig of gehakkeld gewaad, zal niet dadelijk oordeelen dat het een *Duitscher keur* is? kennen wij de *Francoizen* niet, uit een gematigde gang, een zacht gezwij, een vleijend aanschijn, een lammere tong, een lichte spraak, manierelijke zeden, en een ruim kleed; doch de *Spanjaards* uit hebbelijke gang, en zeden, en gebaren, een bats wezen, een piepige stem, een ciereelijke reden, en een keureelijke dracht? De *Italianen* zien we wat makkelijk van tred, wichtig van mijnen, wispeltuut van gelaat, neergedrukt van stem, listig van rede, ernsthaftig van zeden, ongezet van kledij: nu weten wij ook dat in haar zang de *Italianen* blaten, de *Spanjaarts* zuchten, de *Duitschen* huilen, de *Francoizen* kirren: In redenering zijn de *Italianen* deftig, maar doortrapt; de *Spanjaards* doorwrocht, maar snorkachtig; de *Francoizen* onbeteutert, maar hoovaardig; de *Duitschen* hard, maar eenvoudig: In zijne raadslagen is den *Italiaan* voorzichtig; de *Spanjaard* loos; den *Frasman* onbedocht; den *Duits* orborlijk. Over de leeftocht is den *Italiaan* zindelijk; den *Spanjaart* lekker; den *Frasman* zwadachtig; den *Duits* slordig. Tegen de uitlanders zijn de *Italianen* godienstig;

stig; de *Spanjaards* meêwaarig, de *Franzen* gedwee; de *Duitschen* boersch en ongastvrij; In haren omme- gang zijn de *Italianen* schrander; de *Spanjaards* om- zichtig; de *Francoizen* lankmoedig; de *Duitschen* heersch en onverdragelijk: In hare vrijerijen de *Ita- lianen* minijverig; de *Spanjaards* onlijdzzaam; de *Francoizen* wuftaardig; de *Duitzen* eergierig: In haat te dragen zijn de *Italianen* achter houdende; de *Span- jaards* hardnekkig, de *Franzen* op het mes spreken- de; de *Duitsen* wraakvorderende: In handeling te drijven zijn de *Italianen* omzichtig; de *Duitzen* woe- lende; de *Spanjaards* snoeker; de *Franzen* bedrem- melt: In Krijgsoeffening zijn de *Italianen* dapper, maar wreed; de *Spanjaards* listig en roofachtig; de *Duitzen* wreedaardig en omkoopelijk; de *Franzen* groothartig, maar al te voorbarig: uitstekende zijn in letterlekkernij de *Italianen*; in Schipvaart de *Span- jaards*; in Borgerlijken ommevang de *Francoizen*; in Godsdienst en konltige handwerken de *Duitschen*. En ijder volk, hoe klein het ook zij, 't zij burgerlijk, 't zij woestaardig, heeft zijne bijzondere zeden en gebruiken, haar door invloeying des hemels boven anderen eigen, 'die zich geenes konsts of Wijsgerig- heids onderwerpen kunnen, maar alleen door een na- tuurelijke kracht, en buiten alle tuchting den men- schen aangeboren worden: Maar laat ons onze rede keeren tot de gene, die ons de intuchting dezer din- gen in geschrift achter gelaten hebben. Deze zeker 't serpenteu ampt bedienende, hebben ons dese vrucht gegeven, door welks nutten wij goet en quaad lee-

ren weten: Want dit is hare eerste besmettende meening, dat men goed en quaad niet behoort niet te weten; daar door, zeggende, zullen eindelijk de menschen veel beter de deugd volgen en d' ondeugden vlieden. Maar hoe veel zekerder en nutter, en ook hoe veel zaliger zou 't zijn, het quade niet alleen niet te doen, maar ook gantschelijk daar van onkundig te zijn: Want wie weet niet dat wij alle daar door ellendig geworden zijn, als de eerste Ouders des menschelijken geslachts, wat goed en quaad was, hebben leeren weten: maar deze misflag zou daarom misschien den *Wyzgeren* ten goede gehouden geweest zijn, indien ze niet onder de naam der deugden en goede dingen, ons ook de heilooft quaden en schandelijkste ondeugden leeraarden: de gezinthen der gene die de *Zedekonst* verhandelt hebben, zijn geen weinige, als *d' Akademische*, de *Cijrenaische*, de *Eliasche*, de *Megarische*, de *Cijnische*, de *Eroitische*, de *Stoische*, de *Peripatetische*, en meer andere: Van dezen heeft onder anderen dien *Theodoor* van wien de Schrijvers aantekenen dat hij God toegenaamt wierd, dus gereceneert, namentlijk; *Een Wyze, als het pas zal geven, zal diefstal en overspel, ook kerkshenderij plegen; dewyl niet een van deze dingen van natuuren schandelijk is: want indien men hier uit, de gemeene waan, die van 't zotte en domme volk zaam geflanst is, weg nam, een Wyze zou opentlijk, zonder eenige berisping te beduchten, met snollen te doen hebben.* Dusdanig zijn de Zetregels van dezen Goddelijken Wijsgeer, boven welken, ik niet en weet, of iets schandelijkers gelee-

raart kan worden: ten waar misschien de Bijlegging der Mannen, die wij lezen dat van *Aristotel* geprezen, en ook in *Kreten* met een openbare wet toegelaten is, welke ook de *Peripatetijk Hieronimus* met deze reden verkuist, zeggende, om dat des zelfs wil vele geweld aannemingen vernietigt zijn: doch de woorden van *Aristotel* in zijn Staatbestieringen, waar hij oordeelt, dat het der Gemeentestaat oorborlijk zij, dat de gemeine man geen talrijken toom van kinderen aan en winne, zijn dusdannig; de *Wetgever* heeft veel dingen wijsfelijk en voordachtelijk aangeleit, alstot een zeer nutte gematigheid des spijs; en belangende de onttrekking der vrouwen, namenslijk op dat ze geen ondiensstige meenigte ter wereld brengen zouden, daarom heeft hij de verzameling met den mannen, geboden: Dit is dezen *Aristoteles*, welks zeden van *Plato* misprezen zijn, waar uit ontstaan is zijne haat en ondankbaarheid tegen zijnen Meester; die 't vonnis zijns schelmachtigen levens vreezende, heimelijk en metter haast van *Athenen* gevluht is, die aller ondankbaarst tegen zijne Weldaders, ook dien grooten *Alexander*, van wien hij met zoo veel weldaden heerlijk en prachtig opgehoopt wierd, en die hem leven, lijf en ziel vertroude, en hem zijn vaderland hersteld heeft, met vergif van 't water *Stix*, om hals hielp; die ook van de ziel qualijk gevoelende, de plaats des blijdschaps na de dood verloochent heeft; die de schriften der Ouden door moeskoppende, en boosaardig misduidende, de lof zijns verstands met dieftal en valswroeging gezocht heeft: ja nu in een quaad leven verzo-

pen, uit onmatige begeerte des wetens razende geworden, heeft hij hem zelve het leven benomen, den duiyelen, die hem weten geleeraart hebben, een waardige offerhande geworden zijnde. Zeker heden ten dage een moojen Leeraar der *Latijnsche scholen*, en wien mijne *Keulfsche Godgeleerden* ook onder de Heiligen gestelt hebben, en een boek dat onder de pers was zoudenze uitgeyen, en het Hoofdblad schrijven. *Van de Zeligheid van Aristoteles*; en ook noch een ander op dicht en maat, *van het loven en de daad van Aristotel*, datze daarenboven met een Godgeleerde uitlegging verheldert hebben, in welks traert zij besluiten, dat *Aristoteles als een Christus voorlooper geweest is in de natuurlijke, gelijk Jan den dooper in de gaeftelijke dingen*. Maar om niet verder van ons voorstel af te dwaalen, laat ons eens hooren, wat de *Wijfgaren* van de gelukkigheid en 't opperste goed gevoelen; want de zelve hebben sommige in de wellust gestelt, gelijk *Epikuur, Aristip, Gnydius, Eudoxus, Filoxenes*, en de *Cironiaken*; andere hebben bij de wellust de eerlijkheid vervoegt, gelijk *Dindimachus* en *Galifos*; andere hebben dat in 't eerstgeboorterrecht van de natuungezet, gelijk *Konnedes* en *Hironimus Rodius*; andere in de ongevoeligheid, gelijk *Diohoar*; anderen in de deugden, gelijk *Bijthagoras, Sokrates, Ariston, Empedoklas, Demokryt, Zeno Citikas, Kleantes, Herkaton, Pythodorus, Dionizius Bahifnikus*, en *Antiofenet*, en alle de *Stoiken*, en vele uit onze Godgeleerden, dezen enigzins toeffentruende, zint wisten noch van de aangenbinding der deugden, en welke

daar zij die gemeene grondsteun des gelukkigheids, in welke alle deugden zamen komen moeten: want zooze niet alle in een te hoop vloejen, zullenze geenzins den mensch gelukkig maken, alwaar 't ook datter maar een alleen gebrek: dewijl nu ongelijke en eenigzins strijdige deugden zijn, *de miltsheid en spaarzaamheid, de grootmoedigheid, en nederigheid, de barmhartigheid en de rechtvaardigheid, de opgetogenheid en 's kommerlijke werk in de dagelijxe dienstbaarheid,* en vele diergelijken, ten zijze alle eendrachtig in eenen te zamen komen; zoo konnenze nu voor geen deugden, maar gebreken gerekent worden; doch het gene waarin zij alle te zamen komen moeten, nemen *Ambrosius, en Laktantius, met Makrobius* daarze *Plato* in zijne gemeenten-staat in volgen, voor de rechtvaardigheid; andere voor de matigheid, die op alles een maat raamt; andere voor de Godvruchtigheid, gelijk *Plato* in zijn *Bij-wet-boek*; andere voor de Liefde zonder welke niemand in de deugden volkomen is: gelijk *Paulus* oordeelt, en *Thomas, Henrik, Scotus* en andere, daar over noch bewijfvestigen: maar laat ons weder op 't spoor slaan: de Gelukkigheid hebben noch andere gestelt in 't avontuur, gelijk *Theofraſt*; maar *Aristoteles* in 't avontuur, met het eerst geboorterecht en de deugden vervoegt; of liever in de *Welluſt*, maar, met de goeden der deugden verniſt: als of *Epikurus* ook zijne Welluſt niet met de zelve verdedigde; vorders de andere *Peripatetijken* in de beſpeuring; de *Wijſgeer Herillus, Alcidasius* en veel *Sokratiken* meenden dat de wetenschap het opperſte goed was: Maar

de *Tiberijnsche* volkeren, gebuuren der *Chaliben*, daar *Apoloon* en *Pomponius* gewag van maken, zeiden, dat de zat-zettende overvloed en 't lachchen de hoogste gelukkigheid was: ook zijnd'er die 't hoogste goed in de stilzwijgentheid gestelt hebben: Doch de *Platoniken* met haren *Plato* en *Plotijn*, altijd na iets Goddelijx zwemende, hebben de gelukkigheid gestelt in de vereeniging met het hoogste goed; *Bias Prieneus* in de wijsheid; *Bion* en *Borijsthenes* in de voorzichtigheid; *Tbales Milezier* in der zelve zamenvlijing; *Pittakus van Mitilenen* in't weldoen; *Cicero* in de ontleding aller dingen, maar deze kan niet dan in God alleen gevonden worden. Ja ik ga voor bij, de andere ongeachte *Wijfgeren* die alle gelukkigheid wech genomen hebben, gelijk *Pijrrho d' Elienzer*, *Eurikolus* en *Xenofanes*; en ook die de hoogste gelukkigheid in roemruchtigheid, eer, macht, gemak, rijkdommen, en dergelijke gestelt hebben, gelijk *Periander van Korintben*, en *Lykofron*, en die gene van welke de *Psalmist* zeit, *Welker mond ijdelheid spreekt, en bare rechterband is een rechterband des onrechts; welker zonen zijn gelijk nieuwe plantingen in bare jeugd, bare dochters als uitgebouwe arkeners, na de gelijkenis eenes gebouws; bare spijskameren opgevuld, opdissende van dit en dat; bare oogen drachtbaar, overvloedig in bare werpingen; bare ossen weldijg; daar en is geen muurstorting, noch deurtocht, noch gekrijt op bare straten, gelukkig hebben zij het volk genoemd dien het al-zoo gaat.* Nu oordeelenze insgelijx verscheidelijk van de Wellust, welke (gelijk boven gehoord is)

Epikuur het hoogste goed meent te zijn: daar en tegen noemen *Architas de Tarentiner*, *Antisthenes*, en *Sokrates* de zelve het hoogste quaad: doch *Speuzip* en eenige oude *Akademiken* hebben de Wellust en de schart, twee quaden tegen elkander overgestelt, gezeyt te wezen, doch goed, 't geen tusschen die het middelste was: *Zeno* oordeelde de Wellust noch goed, noch quaad, maar datze van elc evenveel was: *Krielaus* en *Plato* noemen de wellust quaad, en een aas en teelster veler quaden. Het zoud al te lang vallen aller meeningen, van de gelukkigheid, op te tellen, en een rist te maken van die dingen, daar andere meening Boek meê gepropt hebben: want *Augustijn* gedenkt, dat daar over, van *M. Varro* twee honderd en acht en tachtig meeningen epegezocht zijn, welker naamruchtigste, wij meenen hier opgetelt te hebben. Maar laat ons nu eens zien, hoe deze dingen met *Christus* over een komen, en zal blijken dat ons de gelukkigheid en gelukzaligheid niet verkregen word door de *Stoike* deugd, noch door de *Akademie* zuivering, noch door de *Peripatetike* bespeuring, maar door geloof en genade in 't Woord Gods. Gij hebt gehoort hoe eenige der *Wysgeren*, de gelukkigheid ofte gelukzaligheid stellen in de wellust, maar *Christus* in honger en dorst; andere in achtbaarheid, en eer naam, en naamruchtbaarheid, maar *Christus* in van de menschen gelasterd en gebaat te worden; andere in voorrechten, gezondheid, vrolijkheid, en ongevueligheid, maar *Christus* in geweent en droefheid; andere in wijsheid en wetenschap en zededeugden, maar

Christus in onnoozelheid, eenvoudigheid, en reinigheid des berten; andere in 't avontuur, maar *Christus* in barmhartigheid; andere in oorlogsluister en t' onderbrenging van landen en steden, maar *Christus* in Vrede; andere in eer, en pracht, maar *Christus* in nederigheid, noemende *zalig de zachtmoedige*; andere in macht en overwinning, maar *Christus* in verdrukking; andere in rijkdommen, maar *Christus* in armoede; *Christus* leeraart dat de eigentlijke Deugd niet dan door genade, van boven gegeven, verkregen word; de Wijsgeren leeraren datze door eigene krachten, en aanwennis opgerecht word; *Christus* leeraart dat alle begeerlijkheid zonde is, daar en tegen tellen de wijsgeren middelmatige dingen, die noch des deugds, noch des ondeugds toegerekent werden, doch dat het deugden worden, indien iemand met de zelve tamelijk aangedaan word; *Christus* leeraart, dat men goed doen zal aan een ijgelyk, ook dat men zijne vijanden liefhebben moet, vrijwillig te leen geven, van niemand wraak vorderen, geven een ijder die bid; daar en tegen de Wijsgeren niet dan de gene die weldaad met weldaad vergelden, vorders dat het vrij staat, te toornen, te haten, te twisten, oorlog te voeren, te woekeren: eindelijk deze hebben ons, met hare vrije wil, en ingeving des rechte redens, en met haar natuurlijk licht, de *Pelagianen kettters* voortgebracht: Doch de geheele *Zedevormende Wijsgerte*, is (na 't getuigenis van *Laktantius*) vals en ongegrond, niet vorderende tot werken van gerechtigheid, noch de plicht des menschen noch de redelijkheid bestendigende; geheel ead' al eindelijk

lijk wederstreeftze de Goddelijke wet, en *Christus* zelve, zoo dat hare luiſter niemand anders dank te weten zij, dan den Duivel.

Van de Staatskunde.

LV. HOOFDSTUK.

TOt deze *Wijsgeerte* behoort ook de *Staatskunde*, welke is de wetenschap van 't *Gemeenbest* te bedienen: Des zelfs soorten zijn drie, namentlijk *Monarchi*, welk is de *beerschappij van eene*; *Aristokrati*, welke is der *Weinigen* maar der *Edelen*, *Ryken*, ofte der *Aanzienlijkste*; *Demokrati*, welke is des *Gemeenens mans*, ofte *volkachtig*: dezer verwanten zijn de *dwingelandij* De *bij weinig opgevatte beerschappij*, en De *t'saamgerotse beerschappij*; maar welke van dezen beter te achten zij, is bij de schrijvers noch niet afgehandelt: Want die beweren dat de *Een-beerschappij* de voortreffelijkste is, verdedigen hare meening met bijbeelden der natuur, zeggende, dat *gelijk 'er in het Heel-al eenen Oppersten God is, in't gestarnte eene Lon eene Koning onder de Bijen, eene Belbarnel onder de kudde, eene bestuurder onder het rundervee, en de kranen eenen volgen, alzo Eenen de Koning in de Gemeintestaat behoort te zijn, als het hoofd, van welk de Leden geensins afstemmen*: Deze hebben boven ander goet gekent *Plato, Aristotel, Apollon*, daar uit den onzen de hand onderzetten *Cypriaan* en *Hieronimus*. Maar die de *Aadelbeerschappij* verheffen, zeggen, *datter in groote dingen te bedienen.*

niets

niets beter en is, dan de beradingen van vele, de Beste, die op een stemmen: Want uit vele, de Beste, volgt noodzakelijk dat de beste raadslagen ontstaan; dat doch niemand alleen, genoeg wijs is, dat dat Gode alleen eigen is: deze meening onderteikenen weder Solon, Lycurgus, Demosthenes, Tullius: en bijna alle die Oude Wetgevers, ook Moyses, welken ook Plato toestemt, zeggende, die Gemeintestaat en Stad, in een de beste en gelukkigste stand bestaandigt te schijnen, die van Wijse Luiden bestuurt word; daarwe met uw verlof zullen bijvoegen ook van Edelen, dewijl deze is de meening, door veler toeneiging bevestigd: Maar die een Volkstaat voorgestaan hebben, hebben deze met eene de cieraalijkste naam van Rechts-evening genoemd, dat is een gelijkheid des rechts. Want alles word daar in 't gemeen gebracht, en de raadslagen worden van de meenigte, wien ongetwijffelt alles ter hand is, zekerder getroffen: eindelijk de stemme des Volks is de stemme Gods, hier uit wat allen behaagt, wat door eenstemmigheid des eenparigen volks besloten word, volgt noodzakelijk, dat dat, als van God zelf ter pal gebracht, het best en rechtvaardigste te zijn vermeint worde: Deze Heerschappij zeitmen veel veiliger te zijn, dan der voornaamster, daarom datze minst van scheuring leit en wepelt; want het volk krakeelt nooit of zelden onderling, doch de Voornaamsten allerweldigst en meenigmaal: vorders in een volkachtige heerschappij is alle gelijkheid en vrijheid door niemands geweld oeffening bereden, alwaar gelijke oertrappen zijn, en niemand zijn buurman te boven gaat, en de ganfche meenigte,

bij beurten gebied, en geboden word: Dese dan hebbe, boven anderen geprezen *Othanes de Perstaan*, *Eufra-tes*, en *Dion de Syrakuzaan*; en hede ten dage zien wij bij deze *Volkbeerschappij*, de *Venetianen* en *Zwisfers* boven alle Prinsdommen des Christenwerelds, allerweldigst bloejen, en den lofkrans van wijsheid, vermogentheid, rijkdommen gerechtigheid, en de stevenkroon van overwinning bemachtigen: Ja die ook certiids wijd en zijd, en met vermogen gebiedende *Gemeinten staat der Athenienzers* wierd alleen bij *Volkbeerschappij* bestiert, en alles wierd verhandelt van 't *Volk*, en bij 't *Volk*. En de *Romeinen* eertijds alle deze bedieningen doorgestaan hebbende, hebben de grootste lap des Rix, onder d'algemeene *Volkbeerschappij*, verkregen, en noit erger gehad dan onder de *Koningen* en *voornaamsten*, maar aldersnoodst onder de *Keizers*, onder de welke alle hare vermogentheid schipbreuk leê. Welhalven welke dezer drie de beste en kiefelijkste zij, kan bezwaarlijk geoordeelt worden, wijl ijder hare voorstaanders, en tegendruiffers heeft. De *Koningen* doch, wien na eigen tochtigheid, alles ongestraft passen wil, gebieden al te zelden wel en regeren noit zonder wanking der wapenen: het *Koningschap* heeft ook in zich dit besmettelijke quaad, dat ook die, die te voren brave Mannen, en door ijders oordeel geprezen geweest zijn, het *Koningdom*, alseen vrijdom van zondigen verkregen hebbende, dadelijk overgevene en aldersnoodste luiden worden; 't gene aan *Kaligula*, *Nero*, *Domitian*, *Mitridaat*, en meer andere gezien is; ja ook van *Saul*, *David*, *Sa-*

lomen, den van Gode verkozen Koningen, meldt het heilige *Schrift*; en uit alle de *Koningen Juda* zijn nauwelijx eenige goed gekent, en uit de *Koningen van Samariën* zoo veel als een niet. Maar die nu tertijsd *Koningen*, en *Keizers*, en *Vorsten* zijst, dunken zich niet om 't volk, om de *Burgers*, om de *gemeente*, om de *gerechtigheid*, maar om hare *edeldom* te verdadigen en te bestendigen, *geschapen*, en ten *troon* geheven; en zij *heerschen* alzo, dat niet hare *hoede* vertrouwt, maar hare *rootzucht* en *afkneveling*, aller *burgeren* have overgegeven schijnt, allen alles ontdragende, en den *onderdanen* na haar *goeddenken*, somtijds ook na haar *moedwil* gebruikende, en de *macht* hen van *boven* vergunt tegen de *zelve* misbruikende de *Burgers* met *ontpanding*, het *grauw* met *schattingen*, *zommige* met *uitpersingen*, andere met *pachtheffingen*, d' een op d' ander *zonder maat*, *zonder eind* overladende: Indien eenige wat *gematigder* deze *dingen* deur laten staan, dit doenze echter niet tot *gemeene nut*, maar te haren *voordeel*, lijdende dat het den *onderdanen* wel ga, op dat het hen *zelve* wel ga, en zij hebben, als zij willen, 't *geenze* grijpen en *grabbelen* mogen; en om datze de *lof* der *gerechtigheid* na *streven* zouden, *bewikkelenze* de *Wetten* zeer *eng*, maar haar *gierigheid* en *wreedardij* bemantelenze met de *naam* van *gerechtigheid*; die aan *overtreding* *onderhevig* zijn, taisterenze met *schrikkelijke straffen*, *verbeurtmakingen* der *goederen*, en veel *spoorloofheden*, hier inne niet beter dan *gewelddoeffenaars*, waar doorze *wenschen* datter vele

overtreders zijn zouden; want gelijk de schelmerijen der misdadigers de zenuen der *Geweldaanneemers* zijn, zoo ook de meenigte van overtreders de rijkdommen der *Prinsen*. Eertijds in *Italien* zijnde had ik met een machtigen *Prins* zeer gemeenzamen ommeegang, wien als ik 't eeniger tijd vermaande, dat hij de tweespalt der *Gibellijnen* en *Guelfen*, in zijne heerlijk hij kort houden zoude, zoo beled hij mij, dat bij voorval van deze tweespalt, bij de twaalf duizend dukaten aan boete jaarlijx te zijner schatkist inquamen, maar hier van zullen wij in 't boek van de *Staatstijpende Edel-dom* breeder handelen. Wanneer nu de *Voornaamsten* 't stuur des *Gemeintenstaats* in handen hebben, zoo gaan met hen in de zelve *Gemeintenstaat* in zwang *Gramschap, gebetenheid, naarijver*: waar door zij in de bestiering zelden eens zijn, en terwijl ijder zijn meening doen gelden, en zelf de eerste zijn wil, word'er onderlingen haat aangesteeken; waar uit meenigmaal tweespalten, oproeren, neerlagen, en burgerkrijgen opborsten: van welk quaad de *Geschiedenissen* der *Grieken* en *Latijnen* ontelbare voorbeelden aan den dag brengen; en ettelijke Steden van *Italien* doen nu ter tijd daar noch rampzalige vertooningen van. Het *Volkige bewind*, nu oordeelenze bijna alle al even schadelijk: *Apolloon* raad *Vespaziaan* het zelve met vele redenen af, en *Cicero* zeit, datter in 't graauw noch reden noch raad, noch onderscheid, noch benijvering is, en gelijk de Poëet zingt:

*Het Volk van ongezette zeden
Kant tegens een in zinnlykbeden.*

En Othanes de Persiaan zeit, datter niet baldadigers, noch omwetenders is dan den gemeinen hoop, en dattet het grauw eigen is niets te verstaan, maar datze in een zaak aan te gaan, onberaden, van dulle-box heen-spatten, even als een driftige stroom, Demosthenes noemt ook het volk een quaad beest; En Plato noemt het een wild beest met vele hoofden, waar aan Horatius gedenkt; en Falaris aan Egezipschrijvende, zegt al het volk is roekeloos, dwaas, leuy, lichtvaardig om in alles wat'er voorvalt zijn meening te veranderen, meinedig, ongezet, wispeltuurig, verradisch, bedriegelyk, slegs met de stem gediensfig, licht genegen tot toorn en tot pluimstrijkerij: hier uit komt het dat hij, die in de Gemeintensstaat te bedienen, het volk poogt te behagen, door eerelijke smadigheden om hals raakt. Maar de Lacedemonische Wetgever Lykurgus t' eeniger tijd gevraagd waarom hij in 't Gemeenbest de Volkige stand, niet ingestelt hadde? Antwoorde; gij, brengt gij eerst in uw huis te weeg een volkige meesterschap: Aristotel oordeelt ook in zijn Zedeboeken, Dat des volks de booste; maar Eenes bediening de beste is: Want het Graau is de Vorstin der dwalingen, een Meestresse der verdorvene gewoonten, en een geweldigen stapel der quaden: Het kan noch door redenen, noch door gezag, noch door radingen gebogen worden, dewijl het de eerste niet en verstaat, de tweede vermaak, en tot radingen onleerzaam en halstarrig is; welks zeden de ongestadigste zijn; altijd netelig na iets nieuws, en des tegenwoordigen hatig, noch door leer der Wijzen, noch door tucht der Grieken, noch door ontzag der meesters, noch door Ma-

gestelt der Vorsten kan het in toom gehouden worden bij welken nooit zonder gevaar, of vergeefs de raads-
 slagen der Wijzen voorgesteld zijn, de driestheid der
 meenigte bijna geduurig boven drijvende; gelijk be-
 kent is in *Sokrates* van 't gevoelen der Goden tot den
Asbeniëzen; in *Kapys* den *Trojaan* van de binnebreng-
 ging des Paerds, in *Magius* de *Kampaner* radende,
 dat niet *Hannibal* in stad ontfangen worde; In *Pauch*
Ewijn toen hij de slag te *Kannas* zocht te ontleggen;
 eindelijk in zoo veel voorzeggingen der *Profeten* des
Heeren, van den *Joodsche Volke* noode geboor gege-
 ven. Weshalven hoe zouden de willekeuren en instel-
 lingen des Graaus goed kunnen zijn, dewijl de gemeen-
 nen hoop bijna altijd de dingen die best zijn, niet en
 kent? dewijl het grootste deel des zelfs handwerkslui-
 den zijn, voorts om datse niet in reden van rechtvaar-
 digheid en billijkheid, maar in den droom bestaan, in
 welke altijd meer quade dan goede zijn; en een kne-
 velwet word niet door 't oordeel 'er dingen, maar door
 drift en droom der meenigte gedreven, want de stem-
 men worden getelt, niet gewogen; gelijk de jonge
Plinius zeit: Want niet 't geen den Wijsten, maar
 't geen de Meeste goed dunkt heeft in de *Volkige*
raadspleging de meeste kracht: onder welke, alle
 alle elkanderen gelijk geschat worden, niets zoo onge-
 lijk is, dan de gelijkheid zelve. Daarom, door de ver-
 mengelde onstuimigheid des graauws, word niets ge-
 zondelijk toegestelt, daarom geene dingen, die tot ar-
 ger vervallen zijn, worden in beter herstelt, ja die zeer
 goed gegrondvest zijn, worden door des graus vrijg-
 heid

heid eerder door een gerommelt, en vernietigt. Doch uit deze 700 verscheide bedieningen des *Gemeenebests* hebben eenige een *Staat*, uit twee soorten vermengt, gekozen, als, dergelijken een *Solon* uit de *Voornaamsten* en het *Volk* ingestelt heeft, en aan allen op die wijze haar eer meêgedeelt: Eenige ook, eene gemengt uit allen, hoedanig de *staat* der *Lacedemoniers*; want bij haar was wel eene geduurende *Koning*, maar die slegs bij tijden van oorlog heerschte; en daar was een *Raad* der *Voornaamste* uit de machtigste en Rijkste; ook maakten zij uit het grauw thien gedurende *Eforen*, bij welken het halfrecht stond, vertoonende de *Staat* des *Volks*. Bij de *Romeinen* was oertijds onder de *Volkbeerschappij*, vermits 't gezag der Raads, gemengt de *Aedelbeerschappij*: want vele dingen wierden bij 't Volk, zommige bij den Raad geboden. Nu ter tijd heerschen op veel plaatsen, de *Koningen* en *Prinzen* na haar goed denken, nochtans laten ze de *voornaamsten* der *landschappen* en *Overbeden* inde raatsplegingen en zaken te verrechten toegang hebben: En hier uit ontstaat 't geschil, welke *Gemeintestaat* het veiliger heeft, in welke een quade *Vorst*, en goede *Raadsluiden*, of in welke een goede en vrome *Vorst*, maar booze *Raadsluiden* zijn? *Marius Maximus*, *Julius Kapitolijn*, en meer andere nemen het eerste voor de keur: welke nochtans vele andere treffelijke Schrijvers niet toestemmen, dewijl wij bij ervarentheid zien dat dikwijlter van een goeden *Vorst* de quaden verbeterd, dan dat een quaden *Vorst* van de goede verworpt worde. Eindelijk doch dat een *Gemeintestaat* allerbest bedient worde, vermag

geene *Wijfgeerte*, geene *Konst*, geene *Wetenschap*, maar de *ongekreuktheid der Bestierders*: Want allerbest, gebied *Eene*, gebieden *Weinige*, gebied *het Volk*, indien ze vroom zijn; maar aldersnoodst, indien onvroom: Maar 't geen alle reukeloofheid van onvroomheid te boven gaat, daar vele bekennen, zich een akker te bouwen, een dreef beesten te weiden, een schip te stuurren, een huishouding te schikken, kinderen op te voeden, of des onbedreven te zijn of niet te weten of niet te kunnen, echter, in de steden het ampt der *Overbeden* te bekleeden, zich *Koning* en *Prins* te dragen, en 't geen 't zwaarste is, volken en geslachten te gebieden, meint niemand dat hem van natuuren geweigert zij. *Vorders* 't geen behoort tot de wetenschap der burgerlijke wetten, bij welke alle *Gemeentenstaten* en *Steden* bestaan, beheerscht, vermeerderd, en in stand gehouden worden, zullen wij hierna verhandelen.

Van de Godsdienst in 't gemeen.

LVI. HOOFDSTUK.

TOt de volkomenheid des *Gemeenebests* behoort ook de *Godsdienst*, welke is eene oeffening der uitwendiger heilige werken, en bijplechtigheden, door welke wij, als door eenige teekenen, ons der innelijker en geestelijker dingen te erinneren hebben: welke *Cicero* affchetst een oeffening, door welke met een eerbiedige dienstbaarheid de bijplechtigheden des *Goddelyken diensts* gehandhaaft worden: welke wel den *Stede* bijzonder nut en noodzakelijk te zijn, getuigt hebben.

zoo Cicero, als ook Aristoteles: Want dus zegt hij in zijne Staatbestieringen; een Vorst moet boven anderen Godsdienstig schijnen; want de onderzaten zullen minder vermoeden dat bij den zulkken eenig onrecht geleden word, en min dwarsdrijven tegen den zoodanigen, als bidd' hij ook de Goden tot schutsluiden: De Godsdienst doch is den menschen, van natuuren, zoo ingewortelt, dat wij meer door die, dan door de redematigheid, van de andere dieren onderscheiden worden: dat ons nu van nature de Godsdienst ingegrift zij, belijdt Aristotel zelve: vóorts blijkt het hier uit, dat we, als we in onvoorzien gevaar, en angst met eenige ontsteltenis overrompelt worden, terstond, eer wij iets ondertasten, en voor alle ondersnuffeling, toevlucht nemen tot die Goddelijke aanroeping, namentlijk de natuur, zonder anderen leermeeester, ons leeraarende de Goddelijke hulpe toe te schreien: Nu hebben ook, van 'r beginsel der scheppinge des Werelds, Kain, en Abel, Gode zelve Godsdienstelijk geoffert, en Enoch is de eerste geweest, die ingestelt heeft op wat wijz Gode aan te roepen, Waaron de schrift van hem zegt, Toen begon eindelijk de naam des Heeren aangeroepen te worden. Na de Zondvloed, wat zijnder meenigte wetten der Godsdiensten, van meenigte menschen, aan meenigte volkeren gegeven. Want men leeft dat Merkur, en de Koning Menna allereerst den Egiptenaren, Melissus, Jupijns voetsterheer, den Kretenzen; Faunus, en voor hem Janus, den Latijnen, Numa pompili den Romeinen; Moixas en Aaron den Hebreen, Orfeus den Grieken; ook Kadmus Agenors Zoon uit Fenici-

ten, de geheimen en *Hoogtijden* der *Goden*, de inwijzingen der beelden, de lofzangen, en andere Heiligdommen, staatzijpralen en gedenkplegingen met welke den *Goden* hun eer toegedragen wierd, den *Grieken* voorgeschreven heeft: ja zij hebben ook geleeraart datter Godheden der dieverijen en schelmstukken waren: en niet alleen hebbenze de namen der *Goden* voortgebracht, maar ook de Heiligdommen vernieuwt. De *Roomers* eerden eenen *Jupiter* den overspeelder, en schoffeerder; en wijëden in 't *Paleis*, de *Koortze* eenen opentlijken *Pand*; en op de *Exquiliënberg* het heiloes ongeluk, eenen outer: Ja ook bij de *Onderaardsche* hebben zij *Goden* gevonden, die zij dienden, zelf den *Vorst* der duisternissen, dien vertrappelden en onzaligsten *Satan* eerbiedende onder de namen van *Dis*, *Pluto*, en *Neptuun*, hem toevoegende den *Wachter Cerberus*, dat is, *Vleeschknager*, die geduurig omgaat, zoekende wien hij verslindt, niemand sparende, allen beledigende, allen beschuldigende, hier uit is hij *Duivel*, als of men zeide, aanklager geheeten: weshalven de *Poëet* zingt;

De Vorst des afgronds zocht den Volke voor den dag

Hun levens wanbedrijf, op elke schim gebeten:

De Taifterstraf verschud haar rinkelende keten:

De Woedsters staander bij; en veelderleije slag

Van ingang tot de dood.

Eertijds eerden de *Egyptenaars*, nevens hare *Goden*, ook onvernunftige dieren, en schrikdieren; en heden dage zijnd'er noch die afgoden en beelden eeren. Ja de *Turken*, *Sarazenen*, *Arabieren*, *Mauren*, en een groot deel des werlds eeren *Mabumet*, den *Stichter*

van eene de onbeschoffte godsdienst: ende de *Joden* in hare trouloofheid volhardende, verwachten onverzettelijk haren toekomstigen *Messias*: en verscheide onfer *Pauzen*, van verscheide tijden en godsdiensten, hebben ons *Christenen* de zeden der godsdienst voorgescreven, en met hoeveel wetten zijnze niet bezig onder malkanderen aangaande de *bijplechtigheden*, den dienst, de spijzen, het vasten, de kleeding, het gewin, de staatsij, de mijters, den roodenhoed, en diergelijken, maar een ding gaat de verwondering aller verwonderlijker dingen te boven, dat zij meinen ten Hemel te kunnen opklimmen, door deze eierzuchtige manieren, door welke wel eer *Lucifer* van den Hemel afgevallen is: eindelijk alle dese wetten der *Godsdiensten* steunen op geen anderen grondslag, dan op het welgevallen harer instelleren; en hebben vorders anders geen zekerheid, dan de lichtgeloovigheid zelf. Bemerkt eens van 't aanbegin des werelds, watter in den *Godsdienst* al zinlijkheden zijn, watter al geweest zijn, wat al bijplechtigheden, wat al diensten, wat al gebruiken, wat al ketterijen, wat al goedvindingen, wat al kerkbeloften, wat al wetten! en noch en kan van zoo veel eeuwen herwaarts, de menschen tot het rechte geloof niet brengen, de *Godsdienst* zonder het Woord Gods; 't welk vleis geworden zijnde, en aan 't kruis over de vijanden zegepralende, zo zijn de Tempelen en Afgoden ter neder geworpen, en de machten der Goden weg genomen, en hebben de orakelen opgehouden,

*Geen woord is Pythius te halen uit de nek;
Apollo zwijgt; nu woont de doodsheid in 't vertrek:*

*Vertrek daarom na huis, en zoek uw' vaderland,
Na dat gij hebt volvoert uw' plechtig offerhand.*

Want na dat het *Woord Gods*, door de Bode des *Euange-
liums*, over de gehele wereld heeft beginnente lichten,
zijn alle de Goden der Heidenen, als van den blixem
geslagen, ter aarde gevallen, gelijk *Christus* bij *Lukas*
zeit, *Ik heb den Satban als een blixem zien vallen uit den
Hemel*. Maar 't geen hier tot het geloof, en tot de God-
geleertheid, en tot de besluiten der Kerkelijke rech-
ten behoort, dat zullen wij hierna uitpluizen; hier
spreken wij nu van de *Godsdienst* voor zoo veelze
die konsten raakt welke strekken tot gewin der *Prie-
steren*, en om de *Gemeintestaat* met *Beelden*, *Stokbeel-
den*, *Beeldenissen*, *Kerken*, *Panden*, *Kapellen*, *Fecstdagen*,
Staatsijen, en *Overheid der Priesterfchappen*, op te
teuijen: van welke dingen ik elders onder de *Godge-
leerde goedvindingen* bij mij 't jaar duizend vijfhon-
dert tien, te *Keulen* in afkundinging verhandelt, met
wijluftige redenering geredeweegt hebbe; weshalvan
zullen wij deze alhier, met een kort gesprek overloo-
ven, betonende dat ook in die dingen, die om de Gods-
dienst te vereerelijken, en tot heil der menschen ge-
vonden zijn, meenigmaal geen kleine boosheid, door-
spekt met ijdelheid, bevonden werden: dat dat zoo zij
zullen wij, alles deurloopende, aanwijzen.

Van de Beelden.

LVIJ. HOOFD-STUK.

DEN *beeldendienst*, nu, hebben van ouds, niet
alle volken toegelaten: want de *Ioden* (gelijk
foze-

Jozefus verhaalt) hebben niets zoo zeer vergruuwelt dan de beelden, en nooit beelden is geboott van iets dat zij eerden, ofte der gener, welker geheugen is zij onderhielden: want de *Wet Gods* door *Moizen*, heeft hen verboden, *beelden te maken, of in de Kerken te stellen, of voor de zelve aan te bidden*. Bij de *Seresvolkeren*, was 'er (na 't getuigenis van *Euzebius*) door wetten in voorzien, dat geen beelden geëert zouden worden: Ook lezen wij bij *Klemens* en *Plutarch*, dat uit besluit van *Numa*, honderd en zeventig jaar lang na de bouwing van *Romen*, in de tempelen der *Romeinen*, geenig beeld, noch gewrocht, noch geschildert, gezien zij; 't zelve getuigt ook *Augustijn*, op 't getuigenis van *Varro*; welks woorden, zegt hij, *klaarlijk getuigen, datter bij honderd en zestig jaren, geenige beelden der Goden in de Stad geweest zij en dat daar na geschied is, dat uit de meenigte der beeldenissen en stokbeelden, de dienst des Godsdienst verwareloost, en in versmading gekomen is*. Ook de *Perssen* (na 't getuigenis van *Herodoot* en *Strabo*) bouwden geen stokbeelden. Doch hier van was bij de *Egipteuaren* de hoogste godloofheid en dwaafheid, hier van daan tot alle volken overgesproten. Welke verdorvene gewoonte der Heidenen, en valsche Godsdienst, als de zelve tot het Christen geloof heeft begonnen toegepast te worden, ook onzen Godsdienst vergiftigt, en in onze *Kerk de beelden, en beeldenissen, en veel onvruchtbare bijplechtigheden der praalgezwinen ingevoert heeft, van welke dingen niets met al, bij die eerste en ware Christenen geweest is*. En 't is niet om

te zeggen, wateen bijgeloovigheid, dat ik niet en zegge afgoderij, bij het ruuwe en ongeleerde volk, in de *Beelden* gevoed word; de *Priesters* dat met oogluiting aanzierende, en hier uit geen klein genot van winst wegstrijkende: al hier behelpen ze zich met de woorden van *Gregoor* daar hij zegt, dat de *beelden de Boeken des volks zijn*, en op dat de *gedachtenis der dingen mag behouden worden*, en zij hier in lezen, die geen letteren geleert en hebben, en door die te beschouwen tot overpeinzing Gods opgetrokken worden: maar dit zijn de woorden van *Gregoor*, als hij de menschelijke verzieringen verontschuldigt, alhoewel die *heilige Man de Beelden*, maar niet den dienst, goed kent: Doch het betaamt ons niet, uit het verboden Boed der beelden te leeren, maar uit het *Boek Gods*, welk is het *Boek der Schriftuuren*: Die derhalven God begeert te kennen, die zoek het niet bij de *beelden der Schilders en Beeldsnijders*, maar (gelijk *Johannes* zegt) bij onderzoek de *Schriftuuren*, welke getuigenisse van hem geven: doch die niet lezen en kunnen, dat die het (*Woord der Schriftuur* hooren; want gelijk *Paulus* zegt) het geloof is uit het geboor: en *Christus* zegt bij *Johannes*, *mijne schapen hooren mijn stem*: en nu ook indien ('t gene *Christus* zegt) *niemand tot hem komen en kan ten zij de Vader hem trekke, en niemand tot den Vader komt dan door Christus zelf*, waarom benemen wij God zijn eer, gevende de zelve den schilderijen, en beelden, al konden zij tot overpeinzing Godes, optrekken? Hier bij komt ook die onmatige festering der (a) *overblijfselen*. Wij bekennen wel, en niemand zal kunnen loche-

nen, dat de overblijfselen der Heiligen heilig zijn, als die't eeniger tijd met de luister des eeuwigheids omschenen zullen worden, en dat wij daarom belijden, dat wij ook de Heiligen zelf, met de hoogste eerbiedigheid te eeren hebben, en schoonze ten allen plaatzen verhooren die Godvruchtelijk aanroepen, overvloediger nochtans daarze iets harer overblijfselen als een pand hebben; maar om dat'er van alles geen de zelve zekerheid en is, en om dat men meint dat in verscheide plaatzen, de zelve pantzels der zelve Heiligen bewaart worden, zoo volgt noodzakelijk dat het vertrouwen van deze, of die, zot moet zijn. Op dat wij dan niet in afgoderij, of bijgeloovigheid komen te storten, is het veiliger, het geloof op de zichtbare dingen niet te vesten, maar de Heiligen te eeren in den geest en waarheid, door onze *Heere Jezus Christus* haar hulp aanroepende: Zekerder overblijfselen dan, en waardiger en hebben wij geen, dan het heilteeken des *Lichaams Christi*, welk eenige *Heilige der Heiligen* in alle onze *Kerkgebouwen* bewaart word, om dat wij *Christus* in zijn bij zijn eerbieden, en tegenwoordiglijk aanbidden zouden: die hoewel hij alom tegenwoordig is, zoo is hij daar nochtans ook lichamelijk tegenwoordig. Maar het vrekke *Priestergebloed*, gierige menschen, niet alleen uit houten, en steenen, maar ook uit de beenen der dooden en overblijfselen der heiliger Martelaren, stoffe harer gierigheid nemende, hebbenze tot helpruigen hares roofs gemaakt: Zij verheffen de graven der *Belyders*, zij maken groot de overblijfselen der *Martelaren* ? zij

verkoopen der zelve *kuffingen en aamzakingen*, zij *vercierden der zelve Beelden*, en pronken bare *Feeftdagen* met groote *staatsij*, zij noemen haar *beilig*, en *verkondigenzemet grooten lof*, doch het *leven der gener die zij zoo zeer prijzen*, daar *wliedenze alderwijft voor*: heeft niet tot deze *onze Zaligmaker* gesproken, *Wee U*, die *daar bouwt de graven der Profeten*, dien *gelijk die ben gedood hebben*: *Vorders deelenze*, op de *wijz der Heidenen*, onder den *Heiligen zelf de ampten uit*, en doen *dezen*, met *Neptuun*, in *waternood* te *hulp komen*; dien, met *Jupiter* den *blixem*, of met *Vulkaan* het *vier opschenden*; een *ander*, met *Ceres* den *oest bezorgen*; een *ander*, met *Bacchus*, over de *wijngaarden staan*: ook hebben de *vrouwtjes* haar *goddinnen*, van *welken* zij, als van *Lucina* of *Venus*, *kinderen verzoeken*, en die met *Juno* hare *verstoorde mannen te vrede stellen*, of *wraak afvorderen*: Nu *zijnd'er ook die gettole en gehole*, of *verlore dingen doen te recht komen*; en daar is *geen ziekte*, die *onder de Heiligen haren arts niet en heeft*, 't *welk de oorzaak is*, dat de *neering zoo veel flapper gaat met de Artzen*; dan met de *pleitbeweerders*, dewijl *geen pleit is*, hoe *onnozel*, hoe *rechtvaardig*, dat *iemand der heiligen tot voorspraak heeft*. Maar *gelijk onze ziel door verscheide leden*, *verscheide uitwerkingen te weeg brengt*, en die *leden na verscheidenheid harer gesteltheden*, *verscheide vermogentheden opvatten*, *gelijk de oogen het gezicht*, de *ooren het gehoor*; zoo ook *onze heere Jezus Christus*, in *zijn verborgene lichaam*, daar *hij zelf de ziel van*

is, door zijne verscheide heiligen, gelijk des toegepaste leden, de verscheide weldaden zijner genaden, in deze nederaardsche, toedient en verdeelt, zoo verkrijgen alle de heiligen elk haar eigen ampt van mede te werken, en zekere begunstiging en uit te deelen: Na welke veelderleijze verdeling der weldaden, een deels de mensche ontdekt door Godvruchtige gissingen opgespeurt, wij de heiligen met veelderlei gebedjes, en smekerijtjes te hulp roepen: want voorwaar men meent dat, gelijk *Christus* door zijne dood ons van de dood verlost heeft (in wiens dood, de heilige dooden begonnen zijn, en de dooden aller geloovigen geheiligt worden) dat zo ook de martelaars, die door zekere slag van ziekten, of een diergelijke pijnlijke foltering omgekomen zijn, van dat zelve, als hadden zij dat voor ons geleden, ons verlossen zullen: en dus heeft dit dan geen krachteloze reden. Maar zij zijn te belachchen, die uit de overeenkoming des naams en de dooreenweaving der woorden, en door diergelijke neske dingen, den heilige die vonden toeschrijven: gelijk de *Duitschen* de *Vallende ziekte*, aan *Valentijn*, om dat dese naam na 't vallen klinkt; en de *Francen* bevelen aan *Etropius* de (a) *Hydropische*, om des naamsgelijk dragende klank: dat men de Goddelijke macht, en verdiensten der heiligen hier niet te na koom! want hij is goddeloos, die van de Christelijke Godvruchtigheid, en de wonderdaden der heiligen niet recht oordeelt, maar hij is bijgeloovig en onvroom, die alle wanschapene leugens, of bewimpelde beuzelingen, voor wonderdaden in de schiedenissen aantee kent, en den eenvoudigen de

(a) *Watersuchtigen.*

zelve, als warenze als een orakel aan te nemen, voorstelt, en met grooten bohaa daar op weet te zwetsen; maar allerzotste zijn, die die quakken en droomen geloof geven. En hier wil ik dat gij weet, dat gelijkewijs de overtollige festering der beelden, afgoderij, alzoo ook der zelve onverzettelijke verwerping, ketterij is; van welke eertijds de Keizeren *Filip* en *Leo* de derde, gedoemt zijn. Zoo ook gelijk het misbruik der overblijffelen een vervloekelijk schelmstuk is, zoo is der zelve oneerbieding een verwerpelijke ketterij: die eertijds van *Vigilantius Gallus* uitgebreed, van *Hieronimus* voortgequeekt, nu wederom te gelijkelijk met de beeldestorming, deze laatste jaren, bij de *Duitschen* heeft beginnen uit te spruiten.

Van de Kerken.

LVIII. HOOFD-STUK.

VOrders nu van de *Kerken*, weten wij, dat dit eertijds de grootste bijgeloovigheid der heidenen geweest is, elke harer goden, hare kerken toe te stellen: door welkers navolging, daar na, de *Christenen* begoft hebben, hare heiligen de Kerken op de dragen. Doch vele volkeren hebben *Kerk* noch *Kluis* gehad: en men zeit dat *Xerxes* weleer, op 't aanraden der *Magen*, alle Kerken door geheel Griekenland, plat gebrand heeft, om dat het goddeloos en schelms was, de Goden zelf tusschen de muren te besluiten: Maar van de Kerken heeft weleer *Zeno Citikus* op dezen zin, gereede-

Deert, zeggende, *Kapellen en Kerken te bouwen, is gansch niets noodzaakelyx aan vast, want niet is met recht gewijd te achten, noch voor heilig te houden, 't geen de menschen zelf getimmert hebben*: Bij de *Perffen* waren eertijts geene Kerken: doch bij den *Hebreen* was, in het geheel geslagt, niet dan een eenigen Tempel Godsplechtig, van *Salomon* te *Ieruzalem* gebouwt; van welke men echter bij *Ezaias* leest: *Dit zegt de Heere, de Hemel is mijn zetel, de aarde den rustbank mijner voeten; wat is dat voor een huis dat gij mij met selt?* en *Steven* de eerste martelaar, *zeit, Salomon heeft hem een huis gemet selt maar de Allerhoogste woont in geen handgebouwen, en 't Apostel Paulus* *zeit tot de Atheniëzers, God woont in geen handgewrochte Kerken, die, dewijl hij een Heer is van Hemels en der Aarde, van menschen handen niet gedient en word, als iemands hulp van nooden bebbende*: Hij doch leeraart, *dat de menschelijke natuur en menschen zelve, maar de reine, God vruchtige, beilige, Godsdienstige, Godeijverige, Gode de alderaangenaamste Kerken zijn, gelijk hij tot de Korinthers schrijvende, zeit, Gij zijt de Tempel Gods, en de Geest Gods woont in U, de Tempel Gods is heilig, 't geen gij zijt*. Vorders dat in dese onse eersten *Godsdienst*, van de wieg en bakermat zelf des Christelijken geloofs af, en lang na *Christus* lijden, voor onze dienstplegingen geen Kerken getimmert zijn, bekent *Origines* zelf, tegen *Celsus*, bewijzende met veele redenen, dat die den *Christenen* tot den rechten dienst, niet en passen: En *Laktantius* *zeit, men hoeft Gode geen Kerken te bouwen, uit uitgebakte steenrotsen ter hoogte geklommen, maar hij*

moet bij ijder in zijn hert bewaart worden, daar zich elk heen begeve, als bij aanbidden wil.

*d' Almagtige bewoont geen Pand, der menschen werk;
Maar een Godvruchtig mensch is Gods vergulde Kerk.*

En *Christus* zend de zijnen als zij zullen bidden, niet na den Tempel, noch na de *Sinagogen*, naar na de slaapkamer, te bidden in het verborgen. En hij zelf gelijk men bij *Lukas* leeft, is nooit tot de *Scharen*, tot de *Steden*, tot den *Tempel*, tot de *Synagogen* gekomen om te bidden, maar hij is uitgegaan na den berg om te bidden en zelf was hij overnachtende in 't gebed. Maar de *Kerk*, die niets en drijft, dan gedreven door den *Geest Gods*, als, *het Christenvolk* vermeenigvuldigende, nu in de *Kerk* getreden waren, de *Zondaars* met de *Geloovigen*, de *Zwakken* met de *Sterken*, en als in de *Arke Noë* met de reine dieren, te gelijkelijc ook de onreine, heeft eenige heiligen steen, en kerken, en panden gewijde plaatsen, van alle wereldlike vertiering bevrijt, ingestelt; in welke aan de *Christen menigte* het woord *Gods* opentlijk verkondigt, en de andere heilteekenen des *Godsdiensts* en bequamer en zuiverder zouden bedient worden; die altijd van het *Christen volk* in de hoogste eerbiedigheid gehouden: ook van de *Vorsten* met onbelastheid begiftigt, nu zoo vermeenigvuldigt zijn, zoo veel broederkloosters, en bijzondere *Kapellen* daar bijkomende, dat het dapper noodig zou zijn, vele van die, gelijk overtollige en ondienstige leden, af te zetten. Hier bij komt die trotsaardij des bouwzwiers, daar dag aan dag, der mate veel *Godsgeld* en *aalmoessen* aan verquilt worden; met

welke

welke, 't geen wij ook boven gezeid hebben veel *Christus armen de ware kerken en beelden Gods*, die van honger, dorst, verfmachtheid, koude, arbeid, machteloosheid en armoede bijna vergaan, moesten onderhouden worden.

Van de Feestdagen.

LIX. HOOFD-STUK.

Ook zijn de Feestdagen, zoo bij de heidenen, als bij de *Joden*, altijd, met een groote Godsdienstigheid gedenkplechting onderhouden: die alle, bedeedelijk op zekere tijden des jaars, op uitgezonderde en gestelde dagen *God* dienen: als of het vrijstond t' eeniger tijd van de Goddelijke dienst af te laten, of *God* misschien meer op d' een, als op d' ander tijd wilde gedient zijn, 't geen *Paulus* daarom den *Galaters*, als een verwijting tegenwerpt, dus aan haar schrijvende; *Gij onderhoud dagen, en maanden, en tijden en jaren, ik vrees, of ik aan u niet te vergeefs, en sonder oorzaak gearbeid en hebbe!* van welke zaak ook den *Collossenzen* vermanende, gebood hij hen zeggende; *Dat u niemand en oordeele, van spijs en drank, in den deele des I'eedags, of des nieuwmaans, of der Sabbaten, welke zijn de schaduwe der toekomstige dingen:* doch bij de ware en volmaakte *Christenen* is geene onderscheidenheid der dagen, als die geduurig zijn in feestbaarheid, altijd rustende in *God*, en zonder ophouden den waarachtigen *Sabbath* houdende: gelijk

Exaias tot de Vaders der Joden voorzeit heeft, dat het 't eeniger tijd geschieden zouw, dat hare Sabbath zou vernietigt worden en als de Zaligmaker zou gekomen zijn dat het een geduurige Sabbath, en geduurige nieuwe mannen, wezen zouden: doch den ruwen volke en de zwakke meenigte, en de onvolmaakte gemeente, zijn eensdeels van de *Heilige Vaders*, dusdanige dagen ingestelt, op welke zij te zamen komen zouden, om de *heilige reden des woords Gods te booren*, en om de Goddelijke dienst te gedenkplegen, en ter oorzaak des gemeenschaps der heilteekenen; zoo nochtans, *dat niet de Kerk den dage diene, maar de dagen tot gerak der Kerk gedijsen*: Daar zijn derhalven van de Vaders, in de Kerk, dagen ingestelt, te welken het voegt, dat de gemeene man van alle uitterlijke ommeslag, en lichamelijke handelingen aflate, op dat hij des te vrijer *God diene*, zich ter gebede en aandachtigheid beledige, de Goddelijke plichten en vermaningen uit *Gods woord* bijwoon, en watter diergelijke meer is, dat dan tot nut des eeuwigen zaligheids geschied. Maar die leëbreker van alle billijk inzicht, die ondermijnder van alle orde en geschiktheid, die ervinder aller quaden, de Duivel, al wat de Heilige geest opbouwt, gestadig poogende af te breken, heeft bijna ook dit werkstuk ter neder geworpen; zoo zeer bestedigt het grootste des Christen volks, deze heilige uitspanning der Feestagen, niet tot bidden, niet in Gods Woord te hooren, niet tot andere dingen, te welke einde zij ingestelt zijn, maar brengtze deur in alderhande verderf der goeder zeden, en des Christelijken leers, in

danspelen, in deuntjes te zingen, in kaartspelen, in drinklagen, in opteuingen, in zich te spiegelen, in alle wereldlike, vleisschelijke, en met Godsgeest en Heiligheid strijdige werken: En gelijker wijs *Tertulliaan* van de ploctigheden der *Keizeren* zeit, zij plegen dan een groot stuk werks te verreechten; het vuur, en de reijen in 't openbaar te brengen, op straat te gastmalen, de Stad als een taphuis vaats te maken, den balg met wijn te overladen, elkander, om strijd, aan te sarren tot aakwaarderijen, tot ongeschiktheid, tot opritsingen van geilheid, aldus word de algemeene vreugd, door algemeene schande uitgedrukt. Zijn we dan niet met recht te lasteren, die op zulk een wijs de hoogtijden van *Cbristus* en zijne heiligen vieren? Vorders heeft men uit de *Feeftdagen* boven de razernij, en Godslastering der *Manicheen*, en de vergiftende leerstukken der *Katafrijgen*, of geene of zeer weinige ketterijen ondervonden: maar echter hebben ze 't voorval eenes aldergrootsten scheurings in de Kerk te weeg gebracht, als de *Roomfche Paus Viktor*, bij na alle de *Oosterfche* en *zuiderdeelfche Kerken*, van het medegenootfchap uitsloot, alleen ter oorzaak, dat ze in de onderhouding van den *Paschdag*, een manier, verscheide van de *Roomfche* gewoonte, volgden wien toen onder andere voortreffelijke mantegen gestaan heeft *Polikraat den Biffchap van Azien*, ook durfde *Freneus de Biffchop van Lions*, alhoewel hij zelf op de *Roomfche* manier het *Paaffen* vierde, echter met een groote vrijmoedigheid den *Paus Viktor* in den fchild varen; dat hij brwen 't voorbeeld zijner voorgangeren, alleen verfoorder des Vredes, afgesneden hadde,

*Kerken die niet in 't geloof doolden, maar alleen in eenige plechtigheden van de Roomsche Kerk verschilden. Einde-
delijk zijnder over deze Paasviering vele besluiten der
Zameningen en Pauzen, en vele redenen der Vaderen,
en die men Kerkelykerekeningen noemt, aan den dag
gekomen: en echter hebbenze tot op dezen huidigen
dag, de rechte en door de gansche wereld eenparigen
Paasdag niet kunnen stellen: en tot op dezen huidi-
gen dag, wordter met bevraging der sterregissers, van
de verbetering des Almanachs, maar van een onafge-
handelt werk geredeweegt. Zeker een waardige
zaak, voor welke, om de hardnekkigen Godsdienst
van eenen eenigen Roomschen Paus, de Kerk zulk een
schipbreuk geleden heeft!*

Van de (2) Bijplechtigheden.

LX. HOOFD-STUK.

EIndelijk uit de leden des Godsdienst zijn niet de
Eminste, die *praalgezwyen der gebruiken en bijplech-
tigheden, in de kleederen, in de vaten, in de kaerffen,
in de klokken, in de orgelen, in 't gezang, in 't reuk-
werk, in de offerdiensten, in de gebaren, in kostelyke
schilderijen, in verkiezing van spyzen en vastendagen;*
en diergelyke dingen, met zoo groote verwondering,
als eerbiedigheid van het domme volk, en de luiden,
die niet in acht en nemen, als datze voor oogen heb-
ben, aangenomen. *Numa Pompijl heeft allereerst den
Romeinen de bijplechtigheden voorgeschreven door*
(2). *Ceremonien.*

welker voorgeving, hij het ruuwe en noch woeste volk, dat met geweld en onrecht het rijk bemachtigt hadde, tot *Godvruchtigheid, trouw, rechtvaardigheid* en *Godsdienst* aanmanen, en gelukkiger bestieren zoude: dit getuigen de *Hemelschildkens*, en *Pallas kerkbeeld*, heilige pandzels des Rijk; dit getuigt *Ianus* met zijn twee aanzichten, scheidsmen van oorlog en vrede; het vuur van *Vesta*, voor welk een *Papin*, schutsvrouw des rijks, gestadig waakte; en zelf het jaar door verscheidenheid der vierdagen en ondingdagen, in twaalf maanden verdeelt; en de overbeden der priesterschappen verdeelt in *Opperpriesters* en *wichbehaars*; en de veelderleije gebruiken der *offerdiensden, gebeden, schouwspelen, ommegangen, panden, en diensden*, van welken een grootdeel, na't getuigenis van *Euzebius*, daar na ook tot onze *Godsdienst* overgehuist is. Maar *God* zelve, wien niet vermaken het vleesch, en't hart, en gevoelige teekenen, veronwaardigt en vermaad deze uiterlijke en vleeschelijke *bijplechtigheden*: want *God* wil niet in lichamelijke bedrijven, en gevoelige werken, en eene vleeschelijken dienst gediend worden, maar in geest en waarheid, door *Iezus Christus*: Want hij is een anschouwer des Geloofs, bemerkende den innerlijken geest en't verborgene der menschen, een doorzoeker der herten, die het binnenste des gemoeds doorziet. Weshalven die vleeschelijke en uiterlijke bijplechtigheden en kunnen de menschen niet vorderen tot *God*, bij den welken niets aangenaam is als het geloof in *Iezus Christus*, met een brandende navolginge

des zelve in de liefde, 'en vaste hoop der zaligheid, en des loons: want dit is de waarachtige, en door geene bezoedeling der uiterlijker en vleesselijker gebruiken, geschondene dienst Gods, 't geen *Iohannes* ons onderwijzende, zegt, *dat God een Geest is, en die hem aanbidden willen, voegt het aan te bidden, in geest en waarheid.* Dit hebben eenige *Wysgeren* der heidenen erkent: hier uit gebied *Plato*, in de eerbewijzing des *Oppersten Gods*, alle uitwendige bijplechtigheden weg te doen; want dien gebreekt niets, die zelf alles is, maar wij dankzeggende aanbidden hem; want dit zijn de hoogste ontstekingen Gods, wanneer d'er gedankt word van de stervelingen: Want vorders hebben wij niet anders dat wij Gode te geven hebben, dat ontfankelijker is, als lof, eer, en dankzegging; Doch dat hier niemand de offerdiensten, gebruiken, en bijplechtigheden des *Moizaischen wets* tegenwerpe, als of God met de zelve verkuist ware: niet daarom heeft hij hen uit *Egipten* uitgevoert, op dat zij hem offerhanden toebrengen, en brandoffers aansteken, maar op datze vergetende de afgoderij der *Egiptenaren*; de stemme des *Heeren* hooren, en hem gehoorzamen zouden, in trouw en gerechtigheid, tot haar eigen behoudenis: dat nu *Moizes* hen offerhanden en *bijplechtigheden* ingestelt heeft, daar in heeft hij hare zwakheid, en de hardigheid harer herten wat te gemoet gegaan, de dwaling wat toegevende, op dat hij hen van de ongeoorlofde dingen afbrengen zoude, datze niet, na de fleur der heidenen, den duivelen offerhanden toebranden zouden,

en niet Gode. Want deze dingen zijn niet ten voornaamste, maar om gevolgs wil toegestaan; en die Wet heeft hen niet anders kunnen verbieden, dan voor zoo verre zij door toestemming des Volks goed gekeurd was: Ia ook Moizes zelf zullende deze wetten der *bijplechtigheden* voordragen, heeft de keurstemmen der *Oudsten* en des *Volks* opgegadert, op dat hij hen daar door te meer aan zich verknocht hebbe; derhalven heeft die wet na wisseling van beloop der tijden en zaken kunnen verandert werden, ja stond t'eeniger tijd voor geheel afgeschaft te worden; doch die wet Gods, die in steene tafelen gegeven was, is geduurig; Aldus spraak de Heere, door *Jeremias*: *Wat brengt gij mij wierook van Saba, en Kaneel uit verre landen? uwe brandoffers en offerdiensten en behagen mij niet.* En wederom zegt hij door den zelve: *Dit zegt de Heere, verzamelt uwe brandofferen met uwe offerdiensten, en etet vleesch; want ik heb uwe vadersen niet gesproken van brandofferen, noch ben geboden van offerdiensten ten dage als ik u uit Egijpten leide; maar dit gebod ik hen, zeggende, hoort mijn stem, en ik zal uw God zijn en gij volk zult mijn zijn; wandelt in alle mijne wegen, welke ik u geboden zal hebben, op dat het u wel ga:* En wederom zegt de Heere bij *Exaras*: *Gij hebt mij niet gebracht de schapen uwer brandoffers, noch in uwe slachtoffers hebt gij mij niet verbeerlijkt, gij hebt mij niet gediend in spijsoffers, noch gij hebt iets arbeidzaams gedaan met wierook, noch gij hebt mij goen aansteekstof gekoft om zilver, ik heb den ongeluwer slachtofferen niet begeert, maar in uwe zonden hebt gij voor mij gestaan;*

over wien dan, zeit hij, zal ik neder zien? dan op den nederigen, en den zachtmoedigen; en die zich ontzettert voor mijne woorden; want niet den ongel en het vleesch zullen voor mijne ongerechtigheden weg nemen; dit doch is een vasten dat ik verkozen hebbe, zeit de Heere, maakt los elken knoop des ongerechtigheids, ontbind de samenwoelingen der geweldiger bandelingen, laat die gij teifert, in rust, verbreek alle onrechtvaardige bezwaring: breekt den hongerigen uw brood van barten, en leid den vreemdeling die geen berberg heeft, in uw huize, indien gij eenen naakten ziet, bekleed hem, en veracht niet de huisgenooten van uw en zade, dan zal u den dageraad doorbreken, en uwe gezondwordingen zullen baastig ontstaan, de gerechtigheid zal voor u gaan, en de heerlijkheid Gods zal u omvangen; en als gij noch spreekt, zal ik zeggen: Ziet ik ben bij u. Ik loochten niet, dat gelijkerwijs eertijds in de Synagoge Moizes en Aaron, en bij stoelbezitting de andere priesters, Rechters, Propbeten, tot op de Schriftgeleerden en Farizeen, alzo naderhand in de Kerk van de Apostelen Evangelisten, Pauzen, Priesters, en Leeraars gedaan is, datze die, met eenige Godvruchtige bijplechtigheden, loffelijke gebruiken, en instellingen, gelijk een Bruid voor haren man verciert, verheerlijken zouden: de nakomelingen hebben daarenboven vele besluiten en willekeuren uitgegeven, na de zwakheid der menschen: maar 't geen veeltijds plag te gebeuren, dat het, 't geen voorzien is ten hulpmiddel, ter schade gedijde, zoo geschied het dat deze wetten der bijplechtigheden aangroeiende, nutertijd de Chri-

Benen met meerder inzettingen belast worden, dan eertijds de *Joden*: en 't geen meer te beklagen is, daar de zelve in zich zelve noch goed en zijn, noch quaad, datter 't volk meer op vertrouwe, en de zelve nauwer onderhoude, dan de geboden van Gode overgelevert, onze *Bisschoppen, Priesters, Abten, en Munniken* deze dingen niet zien willende, en ondertusschen der mate haar buik verzorgende: maar de *bijplechtigheden*, alhoewelze geene ketterijen tegen het geloof verooraakt hebben, zoo hebbenze nochtans, in de Kerk, ontallijke gedeeltheden ingebracht, en zijn het zaad der allergrootste scheuringen geweest. Hieruit is eerst de *Griexse kerk* van den onze afgescheurt, dat die niet in 't ongezuurde wijede, maar in gerezen brood, daar wij echter, haar waarlijk te wijen belijden. Daar na is oök de Kerk der *Bobemers* afgescheiden, om datze onder beide gedaantens, *des dankzeggings* mededeelde; want, gelijk de *Apostel* zegt, *de besnijding is niets, en de voorhuit is niets, maar de onderhouding der bevelen Gods*, en zoo zijn ook de *bijplechtigheden* niets, dan een onderhouding der geboden des Kerks. Het is dan een schelmstuk, alzins, om middelmatige en allerlei oorzaken, die het *Christengeloof* niets en hinderen, de Eenigheid des Kerks te verscheuren, en *Christus* lichaam te verdeelen, en 't geen onze *Zaligmaker*, den *Farizeen* toeschiet, *over een mugge te kieskauwen, en een kemel te verschokken*, en, de vrede des Kerks verstoorende, met die dingen te veld te leggen, waaruit de schade des scheurings meer hinder dan de berisping vordel doet.

doet. De *Roomfche Pauzen* zouden veel quaads hebben kunnen wegnemen, en de kerk bevredigt en ongequest bewaren, indien ze 't *gerezen brood der Grieken* en den *Beker der Bobemers* verdragen hadden: En dit en zijn geen grooter dingen, dan dat *Innocent de achtste*, na 't getuigenis van *Volaterraan*, den *Noorwegers* toegestaan heeft dat het geoorloft was, den *Beker te heiligen zonder wijn*.

Van des Kerks Overbeden.

LXI. HOOFDSTUK.

NU zijnder ook *Overbeden*, en verscheide ge-
doeltheden der menschen in de *Kerk*, eensdeels tot de verciëring des *Godsdienst*, anderdeels om de orde der *heilige dienften* te onderhouden, op datter geen verwarring ontsta, doch wat'er in de *Kerk* gedaan word, ofte tot verciëring, ofte tot opbouwning, des *Godsdienst*, zo in *Overbeden* te verkiesen, als in *Kerkendienaars* in te stellen, ten zij dat geschiede door ingeven des *Goddelyken geests*, die gelijk de ziel des *Kerks* is, zoo is het ijdel en goddeloos: want al wie tot dat groote *Ampt Gods*, en de waardigheid des *Apostelschaps* vande *Geest Gods* niet geroepen is, gelijk *Aaron*; en wie niet ingegaan is door de deur, welke is *Christus*, maar van elders in de *Kerk* geklommen door een veinster, dat is, door gunst der menschen, door gekochte stemmen, door 't gebied der *Prinsen*, zeker die is geen *Stadhouder van Christus en d' Apostelen*, maar een dief en

moordenaar, en een Stadhouder van Judas Iskariot, en Simon de Samaritaan. Hier uit is van de Oudevaders, van de verkiezing der Kerkvoogden ('t geen de heilige Dionysius noemt het heilteeken des benamings) zo naukeurig geboden, dat de Priesters en Apostelen, die over den dienst in de Kerk staan zouden, gekozen zouden worden *mannen onbesproken van zeden en leven, machtig in de gezonde leer van alles rekenschap te geven*: maar de oude inzettingen der Vaderen allengskens van hare hoogachtbaarheid vervallende; en 't nieuwe *Pauselijke* recht, met zijne verdoemelijke gewoonte, machtig wordende, klimmen meest al zulke *Pauzen* en *Apostelen* op Christus stoel, hoedanig eertijds op Moizes stoel zaten de *Schriftgeleerden* en *Farizeen*, die daar zeggen en niet en doen, leggende zware lasten op de schouderen des Volks, en zelf willen zijze met geen vinger aanroeren, buichelaars zijn 't, alle bare werken doenze om van den menschen gezien te worden, baren Godsdiensf op toonelen ten toon dragende; zij begeren de voorzittingen in de bijeenkomst, in de vergaderingen, inde Sinagoge, en overal op de markt, op de straten willenze Rabbi, en meesters, en leeraars genoemd worden; zij sluiten den weg der Hemelen, en zelf niet ingaande, sluiten ser ook anderen uit, en laten ser niet ingaan, zij eten de buizen der Weduwen op, makende lange gebeden, omwandelende Zee en woestijn, zoo verleiden en stelenze de kinderen, op datze eenen mede genoot verkregen hebbende, zij der zelver verdorven getal vermeerderen, op datze zelf verdorven, en aan 't helische vuur verlooft, andere te gelijkelyk met zich, veel meer verder ven zouden: met ba-

re verzietselen, en overleveringen knakkenze Christus biligste wetten, de ware kerk Gods, en Christus levendige beelden, en de autaren der zielen der volks verwarlozende, bezorgen zij goud en geschenken met een gierig oog; de lichtste, en als de aaverrechste dingen des wets doende smedenze voortvarelyk nieuweregels, van tienden, verzamelingen, giften, en aalmossen; en bevestigenze scherpe-lyk de wetten der bijplechtigheden, vertienden de vruchten, beesten, en geld, en ook alle kleine dingen, munt, dille, en komijn, en van deze dingen, op de manier der honden uit den preekstoel aanbassende, kijvenze met het volk: doch 't gene de wichtigste en rechte werken des *Evangeliums*, en wets, en Christelyke gerechtigheids zijn, oordeel, barmhertigheid, en gelouf, dat verzuimenze t' eenemaal, zij kieskauwen over een mug, en bapbappen een kermel, zij struskelen aan een steen, en springen over een rots, blinde valsche en bedriegelyke leidsluiden, adderen gebroetsels, afgewasse scho- zels, gewitte graven, van buiten in de musen, in den geschoren kruin; in het kleet, in den kap, eenige heiligheid vertoonende, van binnen vol onreinigheid, geveinstheid, ongerechtigheid; boereerders, danssers, bootsemakers, rof- fianen, dobbslaars, slampampers, sobbelaars, gifmen- gers, die ('t geen de *Kamotenzzer Bisschop* aanmerkt) nu niet gelijk te voeren, uit verdiensten harer deugden, maar of door een schandelyke gedienschtigheit, of ten op zicht harer geschenken, of door geweld van wapenen, tot *Priesterschappen*, tot *Provens*, tot *Bisdommen* opge- klavert zijn; of de zelve onder het blanketfel der ge- veinstheid tot zich getrokken hebben; uit de Kerken-

goederen, die der armen zijn, zich zelven eigene rijkdommen ophoopende; uit de aalmoessen onzer ouden eigen krammerijen en kermiffen toestellende; verstreusmeuzende de zelve met snollen, met den teerling, met vliegen en jagen, in alle overdaad, en onreinigheid.

*Zij vinden haar vermaak in Paarden te bedwingen,
In bonde fokkerij, in uit de bocht te springen,*

Zij doen de Volkeren daveren, plagen de Koninkrijken, zij berokkenen oorloogen, zij vernielen de kerken, welke d'aandacht der *Godsdienstige Vaders* gebouwt heeft; zelve paleizen bouwende, gaande in purpere en goude kleederen, tot groot nadeel des volks, en onteering des Godsdiensts, en een onopbrengelijke last des gemeitenstaats: welke die gelukzalige *Bernard Klaravallenz*er, in een vertoog aan de *algemeene kerkenraad van Riems*, in 't bij zijn van den *Roomfchen Paus*, geen *huurlingen in stee van Harders*, geen *Wolven in stee van huurlingen*, maar *duivelen in stee van wolven afgeschetst* heeft: nu is ook zelf de *Roomfche Paus* ('t geen de zelve heilige *Kamotenz*er *Biffchop* klaagt) de lastigste en onverdragelijkste van allen, welks pracht, en trotslaardij nooit eenige der Tyrannen opgewogen heeft; en deze beroemen zich ondertuffchen, dat in hen alleen de stand des *Godsdienst*, en des *Kerks* bestaat, terwijl zij den last des *Godsdienst* en 't woord des *Euangeliums*, 't welk het waarelijke beroep is, op andere werpende, zelf in haar eigen wetten te smeden bezig, des kerks inkomsten na haar trekken, te gelijkelijk ledig en overdadig. En om dat, gelijkze

zeg-

zeggen, de *Pauzelyke stoel* zelf, of heiligen ontfangt, of heiligen maakt, zoo meenenze hier uit, dat hen niets niet geoorloft is, zoo zeer datze ook des Kerks heilige bijplechtigheden, die de heilige Vaders om de gemoederen der menschen te bemachtigen, en om ons de genade Gods toe te brengen, met grooter eerbiedigheid ingesteld hebben, na haar ongebondenheid onbeschaamdelyk en allerovergevenste misbruiken: dergelyken voorbeeld van de *Paus Bonifaas* de achtste tegen de *Kardinaal Prochetus*, wij bij *Krinikus* lezen: Dese is die groote *Bonifaas*, die drie groote en geweldige stukken verrecht heeft; eerst, *Klemens* met een valsche godspraak verschalkende, overredede hij dien, hem het *Apostelschap* in te ruimen, ten tweede, sloot hij het zeste der besluiten, en bevestigde hij, den *Paus Heere van alles*; ten derde, heeft hij het *Luitjaar* ingesteld, de aflat kramerijen, en de zelve allereerst tot in het Vagevier uitgestrekt. Ik gaa voorbij die andere gedochten der *Roomfcher Pauzen*, hoedanige de *Paus Formozus*, en de negen aanvolgende, eertijds der Kerk schandelyk overgestaan hebben; ik verzwijg ook die later *Pauzen Paulus*, *Sixtus*, *Alexander*, *Julius*, naamruchtige beroerders des *Christenwerelds*; ik reppe niet van *Eugeen*, die om de geschondenen eed aan den Turk, de Christen Gemeentenstaat in zoo veel bloedige oorlogen geworpen heeft, als had men ook den vijanden geen trouw te houden; met wat een schade voor de *Christenheid Alexander de zeste*, *Zezimus* de Broeder van den Turk *Bajazet*, met vergif om hals gebracht heeft, is allen

kenlijk: Zelf nu de gezanten der *Roofscher Pauzen* (’t geen de *Kamotenzet* is, en bij ervarentheid openbaar is) rinkelroien ook zomtjids zoo in de landschappen, even als of de duivel van het aangezicht des Heeren uitgegaan waar, om de Kerk af te zwiepen, zij be-roeren en verwarren den aardbodem, om te schijnen werk te hebben, daarze haar vlijt tot genezing aan te kost leggen; zij verblijden zich als ’er quaad geschied, juichende in de booste dingen:

*En komen nauw van schreien zich weerhouden.
Wanneerze niets beschreielyx aanschouwen.*

Zij eten de zonden des volks, wordender in gekleed en gevoedert, en verdartelen in de zelve: maar zij hebben dermate krachtige beglimpingen harer ondeugden, en hen kan niets tegen geworpen worden, ’t geenze niet standvastig met het voorbeeld, van iemand der heiligen verontschuldigen of verdadigen: want word hen toegeschoten dat zij ongeleert en onbelettert zijn, zij zullen zeggen, dat *Christus* zulke *Apostelen* verkozen heeft, die noch *meesters des wets*, noch *Schriftgeleerden geweest zijn*, en die nooit *Synagogen*, noch scholen betreden hebben; word hen de onbeschaaftheid van tong tegen geworpen, daar zettente *Moizes* tegen, met zijn bedremmelde tong, en *Jeremias* die niet wist te spreken, ja ook *Zacharias* die niet, al was hij stom, van het *Priesterschap* uitgestoten wierd; indien hen ook de onkunde der *Heiliger Schriften*, of ongeloovigheid, of dwaling, of ketterij tegengeworpen word, zij zullen zeggen, dat *Ambrosius* noch geen *Christen*, maar noch een leerling zijn.

zijnde, tot een *Bisschop* verkozen, en dat *Paulus* niet alleen uit een ongelovige, maar uit een vervolger tot het *Apostelschap* geroepen; dat *Augustijn* ook 't eeger tijd een *Manicheer* geweest is, en dat de *Martelaar Marcellijn* in de *Paußelijke* staat den *Afgoden* wierook geoffert heeft; bij aldien hen de *grootzuchtigheid* voorgeworpen word, zij zullen de *Zonen van Zebedeus* ten bijbeeld hebben; indien de *vreesachtigheid*, *vreesachtig* waren *Jonas* en *Thomas*, die bij de *Ninivijten*, deze tot de *Indianen* schromende te gaan; indien de *trouloosheid*, tot de *trouloosheid* heeft *Petrus* *meineedigheid* bijgedaan; indien de *snoeperij*, *Ozeas* heeft een hoer, en *Sampson* de snollen omhelst; indien *toevloojing*, indien *doodslag*, indien *krijgoefening*, *Petrus* heeft *Malchus* een oor afgekapt, *Marten* was een *soudenier* onder *Juliaan*, *Moizes* doode den *Egijptenaar* en verborg hem in het zand: Aldus isser niets bij hen aangelegen, hoedanig iemand zij die tot het *Priesterschap* kooft, en dan is elk *genoodzaak* de nek te buigen onder 't *zwaard* van deze *Meesters*; onder 't *zwaard* zeg ik, niet het *zwaard* des *Woords Gods*, welks *wachters* en *dienaars* zij zijn moeten, maar het *zwaard* van *grootzuchtigheid*, het *zwaard* van *gierigheid*, het *zwaard* van *boete* en *afkneveling*, het *zwaard* van een *quaad* voorbeeld, het *zwaard* des *bloeds* en *doodslags*, met welke zij *gewapent* worden tegen alle *waarheid*, *gerechtigheid*, en *eerlijkheid*.

Der Haven macht vervaalt, wanneerze stip wil wegen
Wat onrecht zij, wat geen; en niet als 't laatste plegen;

Op 't eereiyk te zien helpt d' outers in de lij.
 Maar vrye toegang tot ervonde schelmerij,
 En 't ongebonde zwa ard beschermt gebate rijken.

Niet ongestraft mag men haar goeddunken tegen spreken, noch hare wellustigheid wederstaan, ten zij dat iemand gehartigt is, om *Christus* wil het *Martelaarschap* te lijden, 't geen zijn zal voor een ketter verbrand te worden, gelijker wijs *Ieroen Savanarola* een *Godgeleerde* van de *Prekerorde*, en te gelijkelyk een *Profetisch man*, eertijds de *Florenzen* verbrant is. Maar dewijl alle macht goed is, om datze van God is, van wien alles is, en alle goede dingen, en hoe welzedengebruikenden, of lijdenden 't eeniger tijd quaad zijn, zoo zijnze echter voor de algemeenheid altijd goed: na de voorzienigheid van hem, die onse quaden ten goede gebruikt; want om de meenigte der misdigers voert God de geweldoeffenaars in, en de zonden des volks doen de huichelaars heerschen: Alwie dan van den *Heere* tot *Bisschop* gestelt is in de *Kerk* het is recht en billijk dien te gehoorzamen, en in geen ding tegen te spreken, want die den *Bisschop* en *Priester* veronwaardigt te gehoorzamen, versmaadigt niet hem, maar *God*, gelijk hij zelf van de versmaaders van *Samuel* gesproken heeft, zeggende, *zij hebben niet u veracht, maar mij*: en *Moizes* zeit tegen 't morrend volk, *gij hebt niet tegen ons gemorret, maar tegen den Heere uwen God*: Hij zal dan niet ongewroken blijven van den Heere die zich tegen zijnen *Bisschop* en *Kerkvaogd* gesteld zal hebben: *Dathan* en *Abiron*

wederstonden *Moizes*, en de aarde heeft hen levendig verflonden: vele hebben met *Korach* samen gespannen tegen *Aaron*, en zijn door 't uuur verteert. *Achab* en *Iezabel* hebben de *Profeten* vervolgt, en de honden hebben haar gegeten: de kinderen zijn uitgegaan, om *Elizeus* te bespotten, en de Beeren hebben haar verscheurt: De *Koning Ozias* tegen de *Priesters* het *Priesterschap* durvende aangrijpen, is melaatsch geworden: *Saul* om dat hij buiten *Samuel*, den *Prins der Priesters*, voornam te offeren, te gelijkelijk van de *Koninglijke zalving*, en *Profetische geest van Gode* verstenen, is den booze geest overgegeven geweest. 't Is ongeloovig de *Heilige Schrift* niet te gelooven, het is goddeloos de *Priesters* te versmaden: de *Priesters* zijn goed, de *Bisschop* is beter, boven allen is de *heiligste Opperste Priester* en *Prins der Priesteren*, wien de sleutelen des *Rijks der Hemelen* vertrouwt, en de geheimen *Gods* bevolen zijn, een *Prince* wel na *God*, een *Priester* na *Christus*; wien wie vereert, die zal van *God* geëert worden, wie hem onteert, dien zal *God* onteeren, en hij zal de wrake niet ontgaan kunnen.

Van de Munniken ordens.

LXII. HOOFD-STUK.

NOch zijnder in de *Kerk* volken van verscheide gedeeltheden, *Monniken* en *Cellebroeders*, welke de oude wet t'eenemaal niet gehad heeft: ook heeft ze de *Kerk* niet gehad te dien tijde, als zij op haar beste

ste was, en niet met zoo veel webbens van bijplechtigheden befommelt : Die nutter tijd zich alleen de naam van *Godsdienstige* toe-eigenen , zeker, strenge regels van leven, en heilige plichten belijden- de, en de namen van loffelijke Mannen en heilige Vaders, namentlijk, *Bazilius, Benedictus, Barnardus, Augustinus, Franciskus* en dergelijke voorwendende; maar heden zijn onder haar een machtigen hoop der quaden, want hier, als na een Vrijburg aller quaden, vloeijen ze te zamen, alle wien de bewustheid der schelmstukken pijnigt, die vermits de wraak der wetten nergens elders veilig zijn, die strafwaardige stukken bedreven hebben, welke de schandelijkheid des levens tot eerloosheid vervoert heeft, welke, haar reedje met hoeren en snoesen, met den teerling, met brassen en zwelgen door de billen gelapt hebbende, beslommering van schulden en schandelijke armoe perffen te bedelen, en welke voor arbeid schrikkende, de hoop van ledigheid, en onlijdzame wanhoop van te leur gestelde vrijadje, of verschalkte jonkheid, of een harde stiefmoer, of onrekkelijke voogden derwaarts heen gedreven hebben, welcher geheelen tros te zamen voegt de *geveinsde heiligheid, het gekapte gewand, en de doornaaide troggelarij*. En dit is de *gruote zee*, in welke woonen met de andere visschen, de *Leviathan* en *Bebemoth*, ijffelijke walvissen schrikdieren en kruipende gewormte, zonder getal; waar uit voortspringen zoo veel *Sroisfe Meer-katten*, zoo veel moedwillige geldprachcherijen, zoo veel gemantelde bedelarijen, zoo veel gekapte misdrach-

drachten, *baard dragers, koord dragers, zeeltorffers, knapzak (ch)agers, scheef beenen, houteschoenen, barvoeters, zwarters, donkerrokken, graauwers, witrokken, spikkelaars, dikbuisten, linnekedels, nest dragers, gemantelde, gerukte, rouw dragers, jak dragers, gegordelde, broek dragers, en meer van dat slag; bootz. makers, die daarze bij de menschelijke dingen geen geloof meer overig en hebben, zoo worden hen, om 't wanscheppelijk gezeet der kleederen, de *Goddelyke* vertrouwt, en nu ter tijd passenze zich de heilige *Naam des Godsdiensts* alleen toe, en beroemenze zich *vrienden van Christus en Spitsbroeders der Apostelen: welker levens menigmaal aller schelmachtigst is, van gierigheid, wellustigheid, gulzigheid, grootsheid, lichtvaardigheid, weelderigheid;* en alle schelmerij opgepropt, maar altijd onder voorwending des *Godsdiensts* onstrafbaar: want zij zijn bebolwerkt met de handvesten der *Roomfche Kerk*, en van de rechtsdwang aller Kerken bevrijd, op datze deste meer stukken ongestraft bestaan mogen: en daar zij elk een overal op de rol te recht dagen, zoo mogenze echter zelf nergens gedaagt worden, dan of te *Romien*, of te *Jeruzalem*. Most ik dezer ijdelheden en dwalingen met de pen afmalen zij zouden op all' de vachten van *Madian* niet staan kunnen: dezer, zeg ik, dieniet *Godsvruchtshalven de Godsdienst* beleden; maar om haar buiks wil de kap aangetrokken hebben: Maar den vromen quetze deze rede niet, dien ik alleen op de onvromen gezeid wil hebben; die onder lammere vachten grijpende wolven zijn, en in schaapskleederen een schalke vos in den*

den boezem dragen ; zoo zeer de treken hares bedriegerijs ontveinzende , datze nergens anders schijnen op toe te leggen , dan op eene tooneelspelige geveinstheid , en op klinkklare gewin zoeking , bekleed met het beeld van *Godsvrucht* , terwijlze , met een delu wezen , vasten voorwenden ; en met hikkende tranen diepe zuchten uit haar hert trekken ; met bewegende lippen geduurige gebeden veinzende , en met gemaakte gang en tred , gematigde mijnen ,

De straffe blikken vestend' op

Der aarde , met een strakken kop.

zich zelve de zedigheid toeëigenende , met een opgesmukt gewaad de nederigheid , en een kap van den hals af hangende , de heiligheid uitterlijke belijdende , doch inwendig lasterlijke nukken met zich omdragende : en alse ondertusschen zontijds de allerschelmachtigste dingen bedrijven , wordenze bevrijd , en houdenz' het veld door 't opschrift des *Godsdiensts* , alle schichten des avontuurs met de *kap* , als met een *schild* , afschuttende ; en van alle wereldlijke gevaarlijkheden , en burgerlijke lasten onbelemmert , ledig en gebedelt brood , in steê van 't gene dat door arbeid verkregen word , etende ; gerust en zonder bekommering slapende ; en dit meeneuze echter dat de *Euangelische* armoede zij , in ledigheid en bedelarij eens anders arbeid te eten : En terwijlze de opperste nederigheid voorwenden , gaande met een slecht kleed , als *boeren* ; *barrevoets* , als *Kamerspeelders* ; met *touwen toegeknepen* , als *gevangestruikroovers* ; met het *gantsche hoofd geschoren* , als *neskebollen* ; met de *kap*

tot ooren en bellen toe, den zotten en molijken op end' op gelijk; en andere dingen, dieze belijden datze als teekenen van versmaatheid en verachting, om *Christus* en den *Godsdienst* op zich nemen, zoo wordenze vervoert van grootszuchtigheid; en alle de rede hares instellings brengenze tot de allervermetenste benamingen, en beroemen zich *Aanleiders, Besticders, Bengelmeesters, Voorzitters, Voornaamsten, Plaatsbouders, Amptenaars, Abten, en Algemein oversten* genoemd te worden, zoo datter geen slag van menschen zoogretig schijnt na d' eerste plaats, als dit: dingen ontbrekender niet, die van deze, door veel quaads, ten quaadsten kunnen nagezeid worden, maar zij zijn nu al voor gegaan, die van deze, met de breedste verlasteringen opgelezen hebben; zoo datze niet alleen veel vrome, en waarlijk *Godsdienstige Vaders*, van een onbesproken leven, maar ook der *heiliger Vaders* instellingen en regelen van wel te leven ten versmading uitgeleit hebben. Weshalven wil ik niet dat hier iets gezeid zij, tot verbaauwing der gener, die in hare belijdenissen oprecht wandelende, de voetstappen dier *heiliger Vaders* navolgende, hijgen na den berg van volmaaktheid: ik bekenne dat hare regelen en belijdenissen heilig zijn: ik bekenne datter tot op dezen dag, *heilige Monniken, heilige Bedelbroeders, heilige Klunzenaars, heilige Kanoniken*, datter nochtans vele ongelooovige, onvrome, en atvallige, door welke de belijdenis der *Godsdienst* geschonden word, onder zijn. En dit is ons voornemen te willen betoonen, datter nooit belijdenis, van wat *Godsdienst* het zij, zoo on-

besmetaan den dag gekomen is, in welke zich niet de smette van dwaling en boosheid ingedrongen heb: want wij lezen dat ook de *Engelen* afgevallen, en d' eerste *Broeders* oudermoorders, de *Profeten* onvroom, de *Apostelen* verraders, *Christus* leerlingen trouwloos, en onder de *Roomfche Pauzen*, boven veel scheurmakers, ook boeven en kettters geweest zijn; dat ook t' eeniger tijd een vrou, tot de top van zulk een trap geklommen zij, die *Johannes de achtste* genaamt is, en den *Apostolifchen stoel* geregeert heeft, van allen geprezen, twee jaren, en etlijke maanden en dagen: en 't geen den *Vrouwen*, in de *Kerk*, niet toegelaten word. Zij heeft heilige staten opgedragen; *Biffchoppen* gevordert, heilteekenen bedient, en de andere ampten der *Roomfcher Pauzen* geoeffent: en hare daden zijn in de *Kerk* niet vernietigt geworden, namentlijk, door de gemeene dwaling gerechtvaardigt: Welk in zwang gaande, mein ik dat de *Kerk* toen genoodzaakt geweest zij, veel dingen te ontveinzen, welk anderzints de strengheid des *Godsdienfts* niet zou geleden hebben; zoo kander zelf in de *Godsdienften*, niets ongeschonden, bestendig, en geduurzaam gevonden worden. Al wie dar in de *Kerke Gods* verdeeltheden invoeren, en als zich behagende, om gewins wil, of door roem van verziende heiligheid, van de opperste *Roomfche Kerk* afwijken, deze gelijk *Nadab* en *Abiu*, vreemt vuur brengende tot den altaar *Gods*, zullen van het zelve verbrand worden; en die opgeblazen, en van verkeerd gevoelen, met bedachte ketterijen durven opstaan tegen de *Kerk Gods*, zullen met *Dathan* en *Abiram*, van den

den slindkolk der aarde verflonden, levendig in den afgrond nederdalen; doch die de eenigheid des *Godsdienfts* verscheuren, en *Christus* leden deelende, de *Kerke Gods* leet doen, zullen met de eige straf, gelijk *Ferobaam*, uitgeroeit werden.

Van de Hoerdom.

LXIII. HOOFD-STUK.

VOrders nu, omdat bij de *Egyptenaars*, eerste erfinders der *Godsdiensten*, niemand eertijds *Priester* mogt worden, die niet eerst in 't heiligdom van *Priapus* ingewijd was; en in onze *Kerk* doorgedrongenis, dat een die zijn ballekens mist geen *Paus* mag wezen, en verboden worden Onvolkomene, Onmans en gesnedene tot *Priesters* gestelt te worden, en men o-pentlijk ziet, dat, alwaar die heerelijke gebouwen, en en *Kloosters* der *Priesters* en *Monniken* zijn, veeltijds daar *hoerbuizen* omtrent zijn; ja ook dat vele *Nonnen-vestalen* en *Bagijnhuizen* eenige bijzondere hoerekuf-ten zijn, welke wij weten dat ook de *Munniken* (a) en *Bandplechtige* (op dat niet hare kuisheid te na gespro-ken worde) zomtijds onder een munniks kap en man-neklee, in hare kloosters onderhouden hebben; z o o dunkt mij niet buiten 't spoor, hier de reden van de *Hoerdom* aan te knoopen, welke voorwaar tot bestie-ring van een welgestelde *Gemeintestaat*, niet alleen nut maar ook noodzakelijk te zijn, vele van de *Wijsten* gemeint hebben. Want *Solon*, die groote *Wetgever*

der *Atbenienzers*, en een uit de zeven *Wijzen*, door het *Orakel van Apollo* geoordeelt (gelijk *Filemon* en *Menander* getuigen) heeft de Jeuchd gekofte snolletjes beschikt, en aller eerst de *Tempel van Venus Pandemus* uit de winst der huurhoeren ingewijd, en bordeel en ingestelt, een wet bevestigt, ook met vrijdom, den hoeren toegestaan, versterkt: de hoeren zijn ook in *Griekenland* in zulk een eerbiedigheid gehouden, dat als *Perses* een intocht in *Griekenland* deê, de hoeren te *Korintben*, in de *Tempel van Venus*, voor de behoudenis van *Griekenland* baden: bij de *Korintbers* was ook deze gewoonte, dat, zullende van een wichtige zaak *Venus* bidden, zij dat den hoeren aanbevalen. Veel hoere Tempelen zijn gebout te *Efezen*, ook hebben de *Abydenen* een andere vermaarde getimmert, om datze de vrijheid, hen benomen, door hulp van een hoer weder bemachtigt hebben: zelf daarenboven die wijzen *Aristoteles* heeft niet getwijffelt, dat ook de hoeren Goddelijke eeren waardig waren, als hij voor zijn bijzit *Hermia*, gelijk aan *Eluzina Ceres*, heiligdommen toestelde. De vond, doch, van deze konst word *Venus* toegeschreven, die daarom ook onder de *Goddinnen* gevoert is: want deze zeer schaamteloos, en aan alle wellustigheden bloot gestelt, is den *Vrouwen* te *Cypris* een ervindster geweest, datze haar lichaam gemeen makende, gewin zouden doen: waar uit bij de *Cypren* de gewoonte doorgedrongen is (zoo *Iustinus* vertelt) dat hare Maagden, voor de gezette bruiloft, om gewin op de *Zeestrand* gesteld wierden, zullende haar huwlijx goed vergaderen, en voor haar

haar vordere kuisheid aan *Venus* offergaven betalen. Ook was bij de *Babiloniërs*, na 't getuigenis van *Herodotus*, de manier, dat die haar huiselijke staat te quist gemaakt hadden, hare dochters noodschikten om met haar lichaam gewin te doen! Maar *Aspazia de Sokratise hoer*, heeft geheel *Griekenland* (gelijk *Atheneus* schrijft) met hoeren vervult; om welks liefde, en hare dienstmaagden van de *Megarenzers* gerooft, de *Peloponezische* oorlog, gelijk *Aristofanes* zegt, van *Perikles* aangevangen is. Doch deze konst, van hoerdom plegen, heeft dapper ten top gevijzelt de *Keizer Heliogabal*, die (gelijk *Lampridius* getuigt) te huis zijn vrienden, onderzaten, en dienaars bordeelen verschaft heeft: hij heeft ook de hoeren van alle de hoerwaarden vrij gekocht, en vrij gestelt, uit welken men leeft, dat hij zekere bekende en schoonehoer, met derponden zilvers, geloft heeft, men zegt ook, dat hij op eenen dag tot alle de hoeren van 't *worstelperk*, de *Schouburg*, en het *Rondeschou-tooneel*, en alle plaatsen des Stads, gegaan is, en aan elke hoer een gulden gegeven heeft. Soms tijds heeft hij ook alle de hoeren uit het *worstelperk*, uit den *Schouburg*, en uit het *renperk*, en alle plaatsen en badstoven, en Raadhuzen te hoop gezamelt, en bij de zelve een redenering, als een krijtgesprek, gehouden, noemende naar zijn spitsbroeders; na de redenering verkondigde hij haar, dat hij haar als zijne zoldaten, drie guldens schenken zouw; Ook heeft hij den *Roomfchen Mevrouwen*, die hoerdomplegen wilden, niet alleen straffeloosheid maar ook vrijdom toegestaan, en de hoeren weddens-

uit de gemeene schatkist, toegevonden. En nu heeft hij eenige minneplechtige en hoerachtige ofte onkuifse raadsbesluiten gemeen gemaakt, en de zelve, na de naam zijns moeders of gemalins, *Semiramische* doen noemen: Ik ga voorbij, *Juda den Israëlitische Aartzvader*, den hoerejager, en *Sampson*, den Rechter van 't volk Gods, die niet dan hoeren te wijf genomen heeft; en *Salomon* den allerwijfsten Koning der Ioden, die gezeld word slepen van bijna ontallijke hoeren gehad te hebben; ja ook zoo, *Cezar den Oppervoogd*, eenen zeer dapperen man, om dezer oorzaak eenen allervrouwen man genoemd; als ook *Sardanapal den Aleenvorst der babyloniers*, en andere ontelbare machtige voorstanders der hoeren: Zelf ook de *Ketzer Prokulus* heeft in deze konst niet de minste eer ingeleit, die (gelijk zijne brief aan *Metiaan* getuigt) uit de honderd gevange *Sarmatische* maagden, thien de eerste nacht beslapen, en haar allemaal binnen vijftien dagen geschoffiert heeft: Maar vorders hebben deze konst niet luttel opgeciert *Saffo de dichtersche*, *Faons liefhebster*, en *Metrodoors* (nol *Leontium*, zeer geleert in de *Wysgerigheid*, zoo zeer darze tegens *Theofrast*, en tegen het houwelijk, tot verdadiging des hoerdoms, boeken geschreven heeft: bij dezen komt *Sempronia* uitstekende in *Griex* en *Latijn*; Hier staat niet voorbij te gaan *Leina*, *Aristogitons des Athonienzers* bijslaapster van vermaarder getrouwigheid, welke van de beulen gefoltert op datze haren vriend melden zoude, heeft met een standvastige stilzijgentheid alle de pijnigingen doorgestaan. Veredelt hebben daaren-

boven deze konst, de hoere *Rodope*, eertijds de dienstdeerne en huisgenoot van *Ezopus* de verzierfeschrijver, die door hoerewinst zoo machtige middelen bekomen heeft, datze onder de schouwstukken des werelds, in orde de derde Pijramide gesticht heeft: Dien volgt de *Korintische Thais*, die bevoordeelt door uitnemende schoonheid, slegs der koningen en *Prinses* omhelzingen verwaardigde: Maar allermeeft heeft deze konst verheven, *Messalina*, het wijf van *Keizer Klaudius*, die de bordeelen deurrinkinkte; tot de welke wij uit de jonger geheugenis toe zullen kunnen voegen, *Johanna* de doorluchtige *Koninginne van Nappels*, en meer andere *Prinselijke* hoeren, en hoffelijke snollen, zoo 't veilig waar haar te noemen, hoewelze door 't openbaar gerucht kennelijk genoeg zijn: hier in nochtans van de andere hoeren onderscheiden, datze tegen *Heliogabaals* wet, niet in d' openbare bordeelen, gelijk de *Keizerinne Messalina*, maar binnen de vertrekken behemstelijk snoepen, en als bij listen hoerdom hanteren: laat ons ook hier bij schrijven beide *Iulias*; de dochter en dochters dochter van *Oktavian August*, als ook *Populea*, en *Kleopatra* *Koninginne van Egipten*, en andere edele hoeren: ja ook de zeer oude voorbeelden van wellustigheid, van de *Alleenvorstin Semiramis*, en *Paxifae*. Doch wij willen hier geen lijst der doorluchtiger hoeren maken, maar dit staat ons niet voorbij te gaan, dat de hoersche en overspelige bijslapingen ons zeer heldere Helden voortgebracht hebben, namentlik, *Herkules*, *Alexander*, *Ismael*, *Abimelech*, *Salomon*, *Konstantijn*, *Klodoveus der Franken*

ken Koning, en Theodorikus de Gotb, Willem den Norman, en Raymir d' Aragonner; maar ook zeer weinige der Koningen, die heden heerschen en gebieden, zijn uit wettigen bedde geboren: zoo gering worden bij haar de rechten des houwelyks geschat, datze na haar welgevallen, hare getrouwde, wettige en echte huisvrouwen verzetten, veranderen, en weder veranderen; insgelijx knoopenze en ontknoopenze hare Zonen en dochteren, aan zoo veel bruiloften, en verlovingen, dat wij belijden moeten, niet te weten waar haar houwelyk te zamenhangt: hier van zijn veel voorbeelden voor handen, maar weinige, die van de naaste jaren zich opdoen, zullen voor allen zijn: Heeft niet *Ladislaus de Pool*, te wif gekregen hebbende *Beatrix*, op wiens wenk hij het Rijk van *Hungariën* in dwang hiel, eindelijk de zelve verlatende, daarenboven getrouwt een andere boelinne uit *Vrankrijk*? heeft niet *Karel* de achtste Koning der *Franken*, verstootende *Margarieta* des Keizers *Maximiliaans* dochter, des zelfden Keizers bruid, geschaakt, en zich te wif genomen? welke zelfde daarna *Lodowijk* de twaalfde, verlatende de zijne, aan zich, door een gelijke sponde, verbonden heeft, en dat met toestemming, en bijhulp van des Rijk Bisschoppen, en Pauzen, die zich meer laten gelegen zijn, aan wetten te maken om *Engeland* te herkrijgen dan aan de wetten, om 't wettige houwelyk te onderhouden: En ik hoor dat noch nu ter tijd, ik weet niet welke Koning, zich voor laat staan, dat hem vrij staat, zijn wif, die nu meer dan twintig jaar zijn wif geweest is, t' huis te zenden, en een boelinne te trouwen,

Maar

Maar laat ons weder van de hoeren hebben. Boeken van de hoeren heben geschreven *Antifanes*, *Aristofanes*, *Apollodoor Kalistraat*; voor een gedeelte heeft de *Redenaar Cefalus* den lof van de hoere *Lais* geschreven, gelijk *Alcidamus* den lof van de hoere *Nais*. Vorders hebben van de snoepvrijaadjes geschreven voor *Grieken*, als *Latijnen*, *Ballimachus*, *Filotes*, *Anakreon*, *Orfeus*, *Alceon*, *Pindarus*, *Saffo*, *Tibullus*, *Katullus*, *Propertius*, *Virgijl*, *Iuvenaah*, *Martiaal*, *Kornelis Gallus*, en veel andere, niet zoo der dichteren als der *Roffianen* ampt bedienende: maar deze allen gaat *Ovidius* te boven, in de *Heldebrieven* aan *Korinna* opgedragen doch meest in de konst van minnen, dien hij waarelijker de konst van hoereren, of van koppelen genoemd zou hebben; om welker leere datze de Jeugd met oneerelijke leerstukken verdorven hadde, hij van *Oktaviaan August* in de verdiende ballingschap, tot de *Geeten* toe versonden is: Ook zelf *Archilochus de Lacedemonier* gebod eertijds alle de *Minneboeken* te verbranden, en echter word deze konst heden ten dage noch van ons gelezen, en de *Schoolmeesters* lezen de zelve hare leerlingen voor, en verklarenze met schelmsche aantekeningen die zeer opmaken; ja ik heb onlangs gezien en gelezen een *Samenspraak*, van de hoerdom, onder 't opschrift van den *Hoveling*, in 't *Italiaansch* uitgegeven, en te *Venetien* gedrukt, een allerhieltachtigst' werk van beiderleie ontucht, en waardig dat het te gelijkelijc met zijn maker verbrand worde. Ik late hier; en dat met voordacht de vervloekelijke wellustigheid der

boggers en maaneleggers te melden, schoon de groote *Aristoteles* die prijft, en de *Keizer Nero* met gemeinen ledikant de zelve vereerlijkt heeft, te welken tijde de *Apostel Paulus* tot de *Roomers* schrijvende, den zoodanigen de verbolgentheid des Almachtigen Gods aanzet: want de Heere zal stroppen over haer regenen dat zij't niet ontvlieden: vuur en zwaavel, en de geest der stormen, is een gedeelte hares bekers. De *Keizer* gebiedt de wetten tegen desen zich te verheffen, en de rechten zich te spitsen, en met deurwrochte peenen, door het wrekende zwaard, hen de halfstraf aan te doen: maar thans wordenze met vuur verbrand: welke wellustigheid *Mozes* in zijne wetten, gesteld heeft met wrede straffen uitgedelgt te moeten worden, en *Plato* drijftze uit van zijne *Gemeintestaat*, en doemtze in zijne wetten: de oude *Romeinen* ook, na't getuigenis van *Valerius* en anderen, hebben de zelve zeer gestrengelijk gestraft; voorbeelden hier van zijn geweest *Q. Flaminus*, en dien *Tribunus* van *Celius* gedood: maar laat ons de eerelijke ooren vierende, van deze wanschapene wellustigheid en beestelijke onkuifheid tot de hoeren wederkeeren, want deze wellustigheid doorsportelt alles, en geen mensch is'er die des zelfs vuur niet t' eeniger tijd gevoelt en heeft: maar anders ontsteken de *Vrouwen*, anders de *Mannen*, anders de *Fongelingen*, anders de *Oudemans*, anders de *Gemeene-lui*, anders de *Oversten*, anders de *Armen*, anders de *Rijken*; en 't geen verwonderlijker is, na de verscheidenheid der *Volkeren* en *Landen*, anders de *Italianen*, anders de *Spanjaards*, anders de *Francoizen*, anders de

Duitschen: de ontsteking des wellustigheids, alzoo na verscheidenheid van elke kun, levenstij, waardigheid, staat, en landaard, zich een sleur van zot te zijn verkiezende: der *mannen* min is weelderiger, maar der *Vrouwen* hardnekkiger: de liefde der *Jongelingen* is dartzel, en der *Oudemans* belachchelijk: Een *Armen bloed* tracht aangenaam te zijn door gediensligheid, een *Rijken* door geschenken, de *Gemeenelui* door gastmalen, de *Oversten* door pracht en schouwspelen. De schrandere *Italiaan*, zijn minnevlam ontveinsende valt zijn vrijster aan met gemaakte weelde, en prijst de zelve in opentlijke rijmen, en verheftze boven andere; verkrijgt hijze, minnenijdig sluit gij haar gedurig op, en neemtze waar als een gevangen, indien hij in zijn vrijdage te leur gestelt wanhoopt van haar ooit te kunnen bekomen, zich tot quaadspreken begevend, vereevelt hijze met oneindige scheldwoorden. De driftigen *Spanjaard*, zijnes brands onlijdzzaam, razende, barst uit met een onstuimige dartzelheid, en zijnen brand met erbarmelijke jammerklachten beweevende, aanroeft en aanbidt zijn vrijster; zoo hijze verkregen heb, eindelijk of minnenijdig, helpt hijz' om hals; of verzadigt, stelt hijz' uit om loon; word hij genoodzaakt aan 't genieten te wanhopen, zoo hartknaagt, en leit hij zich selven sterven toe: den weligen *Franzman* vordert met gediensligheid, en vermaakt de zijne met deuntjes en boerterijen, word hij met minnenijdig bevangen, zoo treurt hij druilloorig, indien verstemmen, zoo stekelt hij met smeegheden, blaast hij vuur en vlam, en wend hij geweld aan; bekooft hijze, zoo

verwaarlooft hijze eindelijk, en verhit op een andere: Den koelen *Duits* ontsteekt tragelijk, ontsteken houd hij aan met list, en verplicht hij met geschenken, minnenijdig bind hij zijn mildheid in, verstemmen steekt 'er hem te walg af, verkregen hebbende verkoelt hij weder: De *Fransman* veinst dat hij mint, Den *Duits* ontveinst dat hij mint; de *Spanjaard* laat zich voorstaan dat hij bemint word; de *Italiaan* kan niet vrijen zonder minnenijdig; de *Fransman* bemint een genoegelijke, schoon onschone; de *Spanjaard* waardeert een goelijke, schoon onhandige; de *Italiaan* wil liever een beede, de *Duits* zoekt een helleveeg: de *Fransman* word door stijfzinnig minnen, uit een wijz, een dwaas; den *Duits* alle zijn middelen door 't minnen te quistgevende, word eindelijk uit een dwaze, maar te laat, een wijze; de *Spanjaard* uit begeerte van zich ter gunst zijns minnares in te dringen, slaat groote dingen ter hand; op dat hij zijn minnaresse bekomme versmaad de *Italiaan* alle uitstekende dingen: Ja ook dappere mannen, weet men dat door dusdanige tochten van liefdens en wellustigheden in den strik beknepen, vele doorhelderde daden meenigmaal verachteloost en achter rugge gelaten hebben, gelijk eertijds *Mithridaat* in *Pontus*, *Hannibal* in *Kapua*, *Cæzar* te *Alexandrië*, *Demetrius* in *Griekenland*, *Antonius* in *Egypten*, eertijds maakte *Herkules* gedaan werk om *Iole*, schuude *Achil* den strijd, om *Brizeis*; hield *Circe* *Ulis* t' ontaap; storf *Klandius* in den Kerker, om *Virginea*; wierde *Cæzar* opgehouden door *Kleopatra*, en de zelve heeftaan *Antonius* ten ondergang gedient. De Heili-

De *Schriſtten* melden, dat om de ſmuikmin der kinderen *Seth*, met de dochteren *Kain*, nabij 't geheele menſchelijke geſlacht door de *Zondvloed* verdelgt is: Om den overlalt, der ſmuikerij zijn *Sichem*, en 't huis *Emor*, en bijna de ganſche Stamme *Benjamins* uitgeroet: hoe meenigmaal is het volk *Israels*, om boelaadje met vreemde vrouwen, geſlagen, en in ſlavernij verzonden? en nu wat een neerlag iſſer, om het overſpel van een eenigen Koning *David*, door beſmetting, honger, en zwaard geſchied! om de ſnoepſiedens, en de vrouwe ſchakerijen zijn de *Thebanen*, *Fozenſen*, *Circeen* overwonnen en uitgeroet; en zelf de *Peloponeziſchen* oorlog, gelijk wij gezeit hebben, is om duſdanige oorzaak van *Perikles* aangevangen; en door de tienjarigen oorlog *Ilium* uitgevochten, ten machtigſten rampzaligheid van geheel *Griekenland* en *Aziën*: Om gelijke oorzaken hebben *Tarquijn*, *Klaudius*, *Dionijz*, *Hannibal*, *Ptolomæus*, *Mark Anſon*, *Diederijk de Goth*, *Rodoald de Longobard*, *Childerijk de Franc*, *Advincelaus den Beem*, en *Mamfrod de Neapolitaan*, de dood en ſtorting des *Vaderlands* over den hals gehaald: om *Kana Julia* de dochter des Overſten van 't Landſchap *Tingitana*, bij de Koning *Roderijk* geſchoffiert, hebben de *Sarafenen*, de *Gottken* uitgebott zijnde, heel *Spanien* bemachtigt: *Henrijk de tweede*, Koning der *Engelſchen*, is, om 't verkrachten van zijne ſchoondochter, de zuſter van *Filijs* Koning der *Franken*, van zijn eigen zoon wij het *Rijk* verdreven: om de boelaadjen der mannen, de vrouwen ten armen moede opwellende, hebben *Klitomneſtra*, *Olympia*, *Laodicea*,

Beronika, Frigiabunda, en Blanka, beide deze Koninginnen der Franken, en *Johanna de Napelsche*, en meer ander Vrouwen hun bedgenooten omgebracht. De zelve oorzaak heeft *Medea, Progne, Ariadne, Althea, Herestilla*, de moederlijke liefde in haat verkeert zijnde, ten schrikkelijken kinderflachting aangedreven: en in de later tijden hebben noch vele vrouwen, harer bedgenooten boelaadjen, aan hun gemeene kroost gewroken, en zijn uit zachtmoedigste moeders, woedigste *Medeaas*, razende *Altheaas*, en heillooze *Herestillaas* geworden.

Van 't Roffiaanschap.

LXIV H O O F D S T U K.

MAar laat ons, om dat de hoeren en hoeredopen, veeltijds hare schelmstukken, bij opstuiting, raad, en daad, der *roffianen* en *koppelareffen*, bebedrijven, zelf de konst der hoerevoogdijen aanvolgen. Want gelijk *hoerdom* een konst is van eigen kuisheid veil te stellen zoo is *Roffiaanschap* een konst van eens anders kuisheid aan te ranzen, en veil te stellen; die wel zoo veel te grooter hoerdom is, alse schelmachtiger is; zoo veel vermogender, alsze zelf met een stoet van vele konsten betulband is, en oefeningen der wetenschappen behelst, welke gelijk de spinnekoppen doordringende, wat voor vergif in elke konsten en werenschapen iowers is, dat zuigtze geheel end' al uit allen, daar uit haar webbens wovende; doch niet

niet zoodanig als de spinnewebbens, die de vogels los latende niet dan vliegjes vangen, noch ook gelijk die groote jagers netten, die de groffte schrikdieren vast houden, en de kleine en schalkste beesjes door laten sluipen; maar ze knoopt banden, zoo sterk, en zoo louter, dat geene deerne, geene vrouw, zoo eenvoudig is of zoo voorzichtig, zoo standvastig of zoo hardnekkig, zoo eerbaar of zoo saagachtig, zoo machtig of zoo zwak, die zooze eens de koppelaresse de ooren leen, niet dadelijk gevangen zij en vasthang: want de deurtraptheid is zoodanig, dat geene vrouwelijke voorzichtigheid die overwinnen kan, van welker slagstrikken geene deerne, geene Mevrouw, geene weduwe, geene non, ongeschend af raakt: welks wapenlooze krijg meerder vrouwen kuifheid ter neder maakt dan ooit eenige heirkraft, zij zij zoo groot afste wil; hare treken, listen, lagen, schalkheden en bedriegerijen zoodanig, die geene stijl machtig is uit te beelden, geen vernuft krachtig op te wegen: en daar deze kunst veel hoofdleeraars van de beiderleije kun heeft, echter heeftze zeer weinig vol leerde meesters uitgelevert: en 't is geen wonder, want dewijl'er zoo veel soorten der hoerevoogdijschappen als der konsten en wetenschappen zijn, zoo kanze zonder aller kundschap niet volwrocht worden: een volmaakte en volleerde *rossiaan* en *koppelaresse* behoort alles wete te zijn, en niet op eenige konst, gelijk op de *Noordsterre*, alleen te zien, maar alles ter hand te slaan, van deze konst haar werk makende, dien alle de andere oefeningen viere en dienen: want daar is eene ze-

kere dienstbaarheid aller wetenschappen, waar mede de zelve het *roffiaanschap* ten dienst staan: want voor eerst schenkt haar de *Letterkonst*, oeffening van spreken én schrijven, en minnebrieven, en leeraart dezelve met volmaakte minnegroetenisjes, gebeetjes, jammerklagjes, en aanlokzeltjes in te stellen; waar van de meeste voorbeelden uit de later schrijvers, *Eneas Silvius*, en *Iakob Kaniceus*, en meer andere nagelaten hebben: maar daar is een andere wijs van *Letterkonst* van de manier van behemstig te schrijven, gelijk wij van *Archimedes de Sijrakuzer* bij *Aulus Gellius* lezen: van welke konstgreep, voor weinig jaren, *Tribemius de Abt van Spanheim*, twee vernuftige Boeken geschreven heeft, welker een hij genoemd heeft van de *Veelschrijving*, het ander van de *Gebeimschrijving*, in welk laatst hij zoo bedekte en geheime gebruiken en manieren, om ook alderleije verscheidenheid des gemoeds te ontvouwen, nagelaten heeft, dat noch *Iunoos* albewuste minnenijd, noch *Danaës* allerprangste gevangenis vermag de zelve te wederstaan, noch de aldoorziende wakkerheid van den hondertoogigen *Argus* die te doorspitten: een konst voorwaar den Koningen niet zoo noodig, als wel alle hoerewaarden en minnaren gediensstelijk: Dezen volgt de *Dichtkonst*, die met hare dartele rijmen, en verzierzelen, en minnaarsche harderszangen, puntichten, brieven en voorschriftjes, potspelen en dartele dichten, genomen uit des ontchts allerbinnenste vertrekka-
mers, het hoerewaardschap bedienende, alle kuifheid omkeert, en aan de jongelingschap de goede inborst

en zeden verderft; waar uit de *Dichters* onder de *roffianen* lichtelijk de voornaamste plaats behouden hebben, uit welker tal, bij de *Ouden*, de bedrevenste geweest zijn, deze die wij boven in de hoerekonst genoemd hebben; *Kallimachus, Filetes, Anakreon, Orfeus, Pindarus, Alkeon, Saffo, Tibul, Katul, Propertius, Virgih, Ovidius, Iuvenaal, Martiaal*; en heden ten dage zijn der noch dichters die allerbesmettelijkste vaarzen schrijven. Na deze, nu, eigenen zich de *Redenaars* niet de laagste plaats onder de hoerewaarden, konstenars der arglistiger verlokkingen en ompratingen; en 't is de gelukkigste der koppelareffen, dien de *Godinne de Overreding* gunstig valt: verhevender plaats, nochtans, dan de deze bezitten de *Gefchichtschrijvers*, die voornamentlijk, die die minnestorien, van *Lancelot*, van *Tristan*, van *Eureaal*, van *Pellegrim*, van *Kaliftus*, en diergelijke zaam geroffelt hebben, in welke de dochtertjes van kindsbeen aan in smuikmin en overspel doordrenkt en gewent worden: want geen stormstuk is vermogender om, zoo de kuisheid der Mevrouwen, als de eerbaarheid der maagden en weduwen te bekrengeu, als de lezing eenes dartelen storij: geene Vrou van zoo goeden imborst, die niet door de zelve gekreukt word, en 't zouw mij wonder geven zoo 'er eene gevonden wierd, of vrouw, of deerne van zoo doorwrochte kuisheid, ofte eerbaarheid, die door zulke lezingen en geschiedenissen, niet menigmaal met een vreemde wellustigheid tot razens toe ontsteeken wierd: en nochtans een dochter die in deze boeken meest geleert is, en die der zelve vertellingen

gen weet hij te brengen, en uit der zelve oefening, waren lang, met de vrijers genoeglijk te kouten, die is eerst een volmaakte hofjoffer: vele historischrijvers zijn *rossanen* geweest, der welker namen duister zijn, vele ook onder de doorluchtige schrijvers hebben daar haar vlijtaan te kost geleit; als daar zijn uit de latere, *Ennius Sylvius*, *Dantes*, *Petrarcha*, *Bokacius*, *Pontaan*. *Baptist van Stoekeland*, en een anderen *Baptist van Alboris een Florentijn*; ook *Peter Hedus*, en *Peter Bombus*, *Jakob Kaniceus*, en *Jakob Kalendar*, *Mantuanus*, en veel andere, onder de welke nochtans *Jan Bokacius*, allen de loef afstekende, de kroon der *rossanen* zich zelve verkregen heeft; meest in die boeken, die hij de *honderd Nieuwigbeden* genoemd heeft; welker voorbeelden, en beschrijvingen niet anders zijn dan alderschalkste potsstukken der hoerenvoogderijen. Maar nu als der eene, eerlijkheden en Godediensts halven, leerbare en angstvallige vrou te keerte gaan is, wat gerek dan de *Redokavelige* spitsvindigheden den *rossan*schappen bijzetten, is door 't verzierfel van *Myrris*, bij *Ovidius*, kenlijk. Vorders nu zijn uit de *Wiskunstige* oefeningen de *telkonstige spelen* den koppelaarjen gediensig; en de *Muzik* zelf is geen de minste roevlucht der hoerewaardschappen, die door bevalligheid van stem, en vergiftende liedjes, en der speetruigen kittelende wijfjes, ontstekingen des wellustigheids, het gemoed tot alle dardelheid en verdorvenheid versandigt, goede zeden uitrobit, en de begeerte en neigingen des geilheidskrachtelijk aanjaagt bij deze komt het behulp der *Reyningen* en

Dansfingen, daar men met de smotzen vrijlijk spreken mag, en zoenen dat het klapt, kusjes en trekkebekkerijtjes bechten, en dien gij wilt met ongeschikte handen aanraken, en niet weinig om een hoek loopen. Ook blijft de maatkonstige *Bouwmeeſter*, in de koppelarijen niet verſteken, waar door hij met een laddertje, door een dakgat of een veinſter, bij nacht bij zijn lief je komt, of die met valsche ſleutels, en diergelijke, of gelijk *Dedaal* voor *Pazifae* toegelt heeft, aardige overſpeelders ten dienſt ſtaat. Nu lezen ook de wijven, die geen letteren konnen, in de *Schilderijen*, en ze verſtaan meer uit de zelve, dan de andere uit de letteren zien, dewijl ze binnen haar ſlaapkameren alſins zien, dat ze met ſchelmerij en boeverij naarijveren, en niet min word door de oogen, als door de ooren, 't gemoed verdorven, zoo zeer dringen deze, als die, tot het gemoed deur; en niet min worden de menſchen door dartele gedichten, als door der dingen tegenwoordigheid tot welluſtigheid aangeprikkelt; waar van bewijsredenen zijn *Praxiteles Gnidifche Venus*, in de Kerk geſchonden en des zelve meesters, *Kupido* van *Alcidas* een *Rodifchen Jongeling* misbruikt; en 't beeld van de *Lukgodin*, daar *Eliaan* van vermeld, van een *Atbeenschen* Jongeling zoo vuuriglijk bemint dat als hem het koopen behindert wiert, hij bij het zelve den geest gaf: *Terentius* ook, in zijn *Onman*, voert een Jongeling in, kittig ter welluſtigheid, na dat hij een tafereel gezien hadde, waar in geſchildert was, hoe *Jupiter* door een gulden regen *Danae* onteerde: derhalven heeft niet te onrecht *Ariſtotel* openbare ſtraf geſtelt voor den

Schilders, die zulke dingen voor de oogen der meenigte voorstellen durven, door welke de wellustigheid opflakkert: en niet zonder oorzaak zeit de *Wyseman*, *de Schilder en beeldsnijkonsten gevonden te zijn ter bekooringe van 's menschen ziel, ten vogelslag der dwaazen, en ten verderf des levens*. Nu komen mij tegen de *Sterregiffers*, *Handkijzers*, *Aardkonstenaars*, *Droomers*, *Teekenbedieders*, *Wichelaars*, *Vogelramers*, en het andere grut der *Vaarzeggers*, die alle der roffianen-ampt bedienende, met hare listigheden, en doornaaide schalkheids bedriegerijen, ongeoorlotde liefdens toezeggen, en te weeg brengen, en niet zelden overgevenste huuwelijken samen lijmen, en hoe zelden, echter veel te veel, wel vereenigde in overspel van elkander scheuren: van deze koppelaars zoeken niet alleen de wijven, maar, daar men quaad om worden moet van schaamt, ook de mannen 't geluk harer vrijaadjen en huuwelijken te weten, en kittelen zich met de hoop van 't meisje te verkrijgen; en na der zelve, niet zoo zeer zotte als wel goddelooze, aanmaning, zoeken 't of schuuwenze 't huuwelijk: vorders zijn zommige in zulk een razende onzeggelijkheid bedraait, datze meenen dat door de *sterregiffelijke beelden*, en de waarnemingen der uren, de liefde gedwongen kan worden: gelijk van deze dingen *Theokrijt*, *Virgiel*, *Katul*, *Ovidius*, *Horatius*, *Lukaan*, en veel andere *beuzelachtige Dichters* gezongen, en zelf de *Sterregiffers*, *Ervinders* niet min leugenachtig dan de *Dichters*, in hare boeken der uitkiezingen, met voorschreve regels, nagelaten hebben: door welke

eene gerief, zeker der koppelarijen, alle de *Sterregif-
sters* en *Vaanzeggers* geen *kleine winst* doen; den welken
een onderstand de *Magia* zich aldernaaf aanbied:

Wolk pocht met soover rijn de zinnen los te maken

Der gener die zij wil; en andere te doen bliken

In kammerlyke min:

Van welke ook bij *Lukvan*:

Door Tessaals sooverdicht, verwaard in zeer verholgen

Hartwalleming, de min, die niet van zelf mou volgen.

En bij *Horatius* verknoopen *Kanidia*, bij *Apulejus* *Pamfi-
le*, *kobrytsters*, hare minnaars; en in het treur blijspel van
Callistus, ontsteekt de koppelaresse *Calestina* het meisje
Melibea: Hier bij komen ook de vergiftingen, en
pappen, en minnedranken, maar dapper gevaarlijk,
zoo datze zomtjids in steê van liefde, de dood of éenige
zware ziekten aanbrengen, door dezer slorping
verloor *Lukullus* het leven, en *Lukretius*, maar door
merkelijke tuffchenpoozingen, zinnen en verstand.
Men leeft ook dateene *Vrouw*, die met een minne-
drank een mensch om hals geholpen hadde, van den
Areopagiten vrijgesteld wierd, om datze zulks uit
håfde gedaan hadde: Maar geene konst is 't hoere-
waardichap handzamer, dan de *Artfensy*, die de ge-
wenschte ontucht van elke smors lichtelijk bekooft,
alste belooft door een verhantzeld jeugdelijkheid de
verlore maagdom te herstellen, en te beletten dat de
tepels uitgroejen, de lijfmoeder te verhinderen,
vrijende de aderen der onvruchtbaarheid bequaam,
tot een lange en zorgeloze wellustigheid, door
welke een behulpzaamheid der artzen, nu te gelijke-
lijk veele *Mevrouwen*, en *Deernen*, ook *Hofjof-*

fers

fers onbekommert de vrucht afdrijven: Hier toe dienen ook de pleisterplekkingen der *Oude wijven*, en de andere listigheden der kufkobbens die bij de artsen in de boeken van de opciering alfins beschreven worden, daar geleeraard word door welke middelen zij de schadelijke hoerewaren verkoopelijker maken zullen, die de *Heilige Schrift* daarom *hoerexakuen* noemt, en nevens die vele andere mengfelen, tot ontsteking der wellustigheden: Maar nu isser geen roffiaanschap meerder ter snede en tijdig, dan dat onder voorwending van *artsenij gebruik* volbracht word: want geene *huizen* zoo gefloten, geene *kloosters* zoo afgecheiden, geene *kerkers* zoo bewaart, die een *roffiaan*, zijnde een *arts*, geen toegang laten of uitsluiten: van de welken, gelijk *Plinius* getuigt, ook in der *Vorsten huizen*, echtbrekingen te weeg gebracht zijn, als van *Eudemus*, aan *Livia Druzus Vrouw*, en van *Vektius Valentinus* aan *Messalina Klaudius wijf*: en op dat niemand meene dat de *Wysgeren* der hoerevoogdschap ondienstig zijn, daar in voorziet zelf *Aristip*, de meester der *Cijrenaiken*, welke als hij nevens andere medeboelen, doorgaansche omgang hadde met de edele hoer *Thais*, zoo pochte hij, dat hij zelf *Thais bezat*, daar andere van *Thais* bezeten wierden, en daar haar goed deurbrachten, dat hij om niet zijn lust koelde: aldus heeft deze hoer dezen *Wysgeer* voor eene Hoerewaard gehouden, door welks voorbeeld en gezag zij alle de jeugd tot zich trok; en 't is *Aristip* niet genoeg geweest, zich zelf bij de hoer als waard te hebben, maar hij heeft ook begoft de wellustigheden opentlijk

leeraren, en heeft de zelve uit het hoerhuis in de scholen overgevoert. Vorders nu, ook meenigte handwerkkonsten bewaren de beurt der koppelarijen, onder welken de *Frygische* werkstukken, van spinnen, breijen, naajen, en andere vrouwelijke bezigheden de voortocht hebben, onder welken dekmantel, de *koppelaressen*, terwijlze *linwaat, garen, spansels, baarbanden, kralen, riemen, beursjes, handschoenen*, bij de huizen dragen, uit eertijds jonge smotsen, nu ouwe voddewijven geworden, de hupse dillen lichtelijk met deze dingen aanlokken en haar slag waarnemen van met haar te praten, daar de *wasters* dan ten onderstand bij zijn, dien 't toegelaten is, vrijelijk in huis te komen, en de dochters en meiljens, als de vrouwen van den huize niet bij de hand zijn, bij de wascht te brengen: Ook zijnder *Troggelzakken*, die om de Gods vrucht der aalmoessen de deuren waarnemen, en boodschappen en brieven vol van koppelarijen over en weer brengen;

En aan de trouwde snol,

De giften van den pol.

Daarenboven zijn ook de mannelijke oeffeningen der *Edelen*, tot die roffiaanschappen gediensig, als de paarderijen, dieze gemeenlijk *Tornooy spelen* noemen, en de *Krijg spelen*, door welker schalkheid *Romulus* eertijds de *Sabijnen* roofde. Maar nu ook de *jach*t, ô hoe meenigmaal heeftze in de schuilholen der boschen, de snoeperijen der *Edelen* en *Machtigen* gemompt! dat heeft *Virgiel* aardigjes gedeunt in *Eneas* en *Dido*, de gelegentheid, uit de gelegentheid van 't

jagen door 't afdwalen des gezelschaps, waargenomen zijnde: Ook heeft zelf *Jupiter Iuders* tot hoerewaarden gebruikt. Insgelijks ook de *Schippers* watze den hoerewaardschappen toebrengeu, kan *Venetien* getuigen: ja ook de lekkere gerechten der *Kokkinnen*, en de kostelijke maaltijden houden plaats der hoerewaardschappen, gelijk *Virgiel* dat in zijne boeken van *Eneas*, deftig uitgedrukt heeft:

*Na't eerst verpozen, en openen der banketten,
 Begon men grooter ftag van bekers op te zetten
 De Koningin een kop doet balen, zwaar gewrocht
 Van goud, en steenen, daar de bobbelende vocht
 Inſchuimde boordevol; begunftig (zegst) o gaffen,
 Mijn toefstel! en 'ontfing zelf d' eerste ſchaal, en plaſte
 De wijnen op den diſ: toen zetze, pas te merk,
 Haar lippen aan den rand, en geeftze met een ſnerk
 Aan Bicias, bij hier niet traag, en min verlegen
 Weet, in een teug, het goud ten bodem toe te vegen;
 Daar hem de and'ren der Trojanen en Tijriers
 In volgen: maar Mevrouw zoop nu de borst vol viers
 (Onzaalig als zij was!) dat heilloos vier der minnen!
 En dronk het lang vergif allenskens dieper binnen,
 En knoopt 't nachten aan met onbeslopte kout.*

Noch zijnder vele konstgrepen der *koppelaarijen*, welke ik voorbij ga, maar dezen allen overwind het *Goud*; bijaldien de *Alchimisten* ons, 't geenze beloven, rond ſchieten kosten, zij zelf zeker stonden de alleronverwinnelijkste koppelaars te worden: want de *allermachtigste koppelarij leit in het goud, en het geld*:

*Geld! geld! die Koningin van zonderlinge kracht,
 Maakt vrienden, maakt geloof, maakt ſchoonheid, maakt
 geſlacht,*

Her achter, meerje niet, het geen je wren moet?
En geefvrenbeddodot, daan klaj te aan de kloet.

Met goud word de minnenijldige gemaal verzoent, met goud word de onverbiddelijken zwager vemurwt, met goud worden de gauſte wachters de oogen uitgeſteken, met goud worden alle deuren opgeſloten, met goud word elke ledekant beklommen, met goud worden ſtijlen, en ſteenen, en de onontknoopelijke banden des Huwelijks vermorzelt. Wat wonder is 't dat de *Maagden*, *Meiſſens*, *Meorouwen*, *Weduwen*, *Nonnen*, om goud te koop zijn, daar *Chriſtus* zelf om goud ver- verkoft word? eindelijk door deze leidſman der kop- pelarijen, zijn vele van geringen ſtaat bij na tot de op- perſte trap des *Edeldoms* opgeklommen: Deze heeft zün wiſf ten beſte gegeven, en is een *Raadsbeer* ge- worden; die, zün dochter, en is een *Graaf* gemaakt; deze, daar hij eens anders huifvrouw tot boelaadje eenes overſpeligen *Vorſts* verzocht heeft, word dade- lijk, nevens rijkelijke beloning, 's *Konings Kamerling*: andere met 's *Konings boel* te trouwen, zün aanzienelik geworden, en in de gemeine bedieningen opgetrok- ken: door de zelve treken hebben vele, veel vette *pro- vens*, van de *Kardinalen* en *Pauzen* bejaagd, en daar is geen weg die korter toeloopt. Hoe zeer nu zelf de hoerevoodſchappen de *Godsdienſt* vorderlijk zij, ge- tuigt zelf de geſchiedenis van *Paulina*, die kuifſche en onbuigelijke vrouwe, bij *Egezip* beſchreven, welke *Izis* *Prieſters*, aan eene longeling van Ridderlijke ſtaat, in plaats van *God Anubis* bloot geſtelt hebben: Wat hier in ook onze *Oorbiecht* vermag, dat geeft zelf het

(a) *Drieftukte geschichtboek* te kennen; en mij ontbreken, zoo ikze melden wilde, geen bekende versche voorbeelden: want de *Priesters, Monniken, Broertjes*, en dieze *zusters* noemen, hebben een bijzonder voorrecht der hoerevoodschappen, dewijl het hen onder voorwending van Godsdienst vrij staat alsins heen te ketfen, en met wien zij willen, zoo veel en zoo meenigmaal het hen goed dunkt, onder schijn van bezoek, en vertroosting, of biecht; in 't heimelijk zonder tuigen te spreken; *das Heilig zijn hare smukerijen verzellt*, en uit dezen hoop zijnze, dien 't een gruwel is geld aan te raken, en niet eens raken haar aan haar kouwe kleeren de woorden van *Paulus*, daar hij zeit, *het is goed een vrouw niet aan te raken*, welke zij niet luttel met onzuivere handen strelen, en ter sleip schietenze na de hoerhuizen, schoffierenze *gewijde dochters, schendenze weduwen, en barer waarden wijven misbruikende, voerenze ook, 'i geen ik weet en gezien heb, aleens als dien Trojaanschen Roover, somtijds zelve weg*, en na de wet van *Plato* hebbenze de zelve met hare landfluiden gemein, en welker zielen zij *Gode* winnen zouden, der zelve lichamen offeren zij den *Duivel*; en andere dingen veel schelmachtiger dan deze, welke uit te spreken niet vrij staat, volbrengenze uit een razende wellustigheid, ondertuschen de belofte van reinigheid volkomenlijk genoegdoende, indienze de wellustigheid, indienze de geilheid, indienze de smuikmin, indienze het overspel, indienze de vrouweschending met woorden vinnig uitkloppen en vervloeken; en van de deugd ge-

(a) *Tripartita,*

sproken hebbende, de billen roeren, maar ook de overgeve guitachtigste *roffianen*, en alderbooste *kopgelaressen* schuilen meenigmaal onder deze rokken der *Godsdienstigbeden*: zoodanige biechtvaders harer heilplegingen, en Raadsluiden harer Hofbruiloften en hoererijen hebben gemeenelijk de *Hofjoffers*. Eertijds was te *Roomen*, in de *Tempel van Venus*, in twee tafelen uitgesneden een raadsbesluit, en troetelwet, den hoerewaarden bijzonder gunstig, welke wij bij *Pieter Krinitus* lezen, dat met dusdanige woorden gestreken lag, in de eerste tafel stond; dat uit kracht van mij, de vrydom van bezoeken, van navolgen, van inluisseren, van gelaat maken, van aantokkelen, van groeten, van samenkomsten, van geluk bieden, geduurig overdag den krielschutters toegelaten zij; dat uit den huize door een reet, in de tuin, op het erf, over 't dak, alle dese gemakken, geen mensche verbindert, dat hen raad gegeven, trouw gehouden, hulp en dienst geboden werde! in de andere tafel was; Dat men bij nacht zijn wensch vervordere, bevende minneklachten onder eeden menge, aanporre, eerbaarheid en beschroomtheid weg banne, zwaarmoedigheid onderdrukke, tijd en plaats waarneeme, nooit gelegentheid late slippen, minnebrieven voortwordere, de xelve met hoop, met wil, met verwachting, met noodzakelykheid, met meddogentheid overfoelie, doorzaaje, bedrog, geweld, list, beroeming ter tijde gebruike, wijsheid, dwaasheid hebbe, boude, te werk neme; van de smotse voor altijd, gelijk eenige verzekering en pand neme, met hare toelating weg voere, een nieuwe meestresse zoeke, met listigheid of prachtigheid

een grootmoedige, edele, achteraanvolge, de bekende vroedmakingen stilzwijgende vernieuwe! Bij Lykurgus was ook een wet gegeven: Indien een man op zijn dagen, en ontijdiger tot het huwelijk, een meisje van haar eerste bloezem quam te trouwen, stond het meisje vrij, eenig jong gezelschap te verkiezen, die machtiger in 't minnespel, de drachtige met edelzaad bezwangeren zouw, behoudens dat het zelve dat geboren zouw worden, des Mans genoemd wierde. Ook wasser een wet van Solon die insgelijx den vrouwen toeliet: indien de mannen in de minneoeffening nalatiger waren, dat zij zich verzien zouden van iemand uit haar bekenden, met welken zij te doen zouden hebben, en daarom zoud' het geen vreemde genoemd worden, datter geboren zouw worden: Ik laat staan datter tot op dezen dag, vrouwen, ook uit de edelsten, zijn en gekent worden, die alle jaars uit vreemden zade bevrucht, bastaard kinderen hun mannen in de hand steken, en wederom, na de baring, tot de onderlinge gemeenzaamheid der overspeelders wederkeeren; ondeugender dan *Mark Agrippas dochter Julia*, die niet dan met gelade vracht den reiziger t'scheep ontving: En te dezen tijde is uit de school der Godgeleerden den onverwinnelijken ketter *Marsen Luther* opgestaan, die staande hiel, dat deze wetten van Lykurgus en Solon, ook in de kerk geoorloft waren, 't geen ik daarom wil dat gij weet, op dat gij niet meenen zoudet, dat niet ook de Godgeleerden hoerwaarden zijn: zelf ook de heilige bladen des Bondboeks, hebben (zoo men zoo spreken mag) de arglistigheden der koppelarijen, in de schoonmoeder van *Rutb*,

in *Fondab*, dien de *Schrift* een *wijs man* noemt; en 't is blijkelyk aan *Achitopel*, den machtigen Raadsmann: Ja ook *Abraham*, als zijn wijf, *Sara* schoon en jong was, en zij uitlandig waren bij de *Egyptenaars*, zeide haar; *ik weet dat gy een schoone vrouw zyt, en als u de Egyptenaars zien, zullen zy zeggen; het is mijn wijf, en zullen mij dooden, en u behouden; zegt dan, dat gy mijn zuster zyt, op dat het mij welga om u, en mijn ziele leve om uwe bevalligheid*; en dus is eindelijk *Sara* weg gevoert in *Faros huis*, en zij hebben met *Abraham* wel omgegaan om harentwil: de zelve arglistigheid heeft hij gebruikt bij *Abimelech* de *Koning der Filisteen*; den beiden *Koningen*, maar te verscheiden tijden, zijn ega, tot bijslapens toe, toelatende; 't zelve de *Abrahams* zoon *Izaak*, en dus is ook door de voorbeelden der heiligen, de konst der koppelarijen verheldert; weshalven isse van den *Goden*, van den *Hellden*, van den *Wetgeveren*, van den *Wissgeren*, van den *Wijste mannen* en *Godgelserden*, van den *Korsten*, en zelf den *Hoofden* der *Godsdienst* onderhouden en ver eerlijkt. *Hoerevoogden* zijn geweest de *God Pan*, en *Merkuur*, en zelf de jongen *Kupido*; een hoerevoogd is geweest dien *Held Ulysses*; een hoerevoogd is geweest de *Wetgever Lykurgus*, en die wijzen *Solon*, die eerst de hoerhuizen gebout, en de jeugd snolletjes beschikt geeft: maar ook in de jonger tijden heeft de *Paus Sixtus*, te *Roomen*, een zeer edel hoerbuis getimmerd, ja deze is de *Keizer Heliogabaal* geweest, die te zijnen huize hoerevenen de kost, en zijn vrienden en dienaars ten beste gaf. Maar nu maken ook de *Konink*

ginnen, en andere Vorstinnen en Meurwruwen somtijds daar haar werk of, en de Koninginne moeders zijn somtijds de koppelareffen harer zonen; noch daarenboven schrikken de Oversten en Overheden voor dit ampt niet, want eertijds zijn hoerewaarden geweest de Korintische, de Efexische, de Abidenische, de Cyprische, de Babylonische, en veel andere Overheden, die in hare steden de hoerhuizen timmeren, en aanquekken, uit het hoeregewin ook eenig voordeel voor hare schatkamer opleggende: 't geen doch in Italiën niet nieuws is, daar ook de Roomsche openbare hoeren, alle werken, eenen Juluspennning aan den Paus betalen, welke jareluxe wedde somtijds boven de twintig duizend dukaten bedraagt, en dit is het ampt der Kerken Oversten, darze gelijkelijk met de inkomsten der Kerken, ook tellen het loon harer hoerevoogtschappen; want ik heb haar dus 't eenigetijd hoeren haar rekeningen doen; Hij heeft, zeggende, twee provens, een Voorzorgerschap van twintig guldens, en een ander Voormeesterschap van weertig dukaten, en drie Jurorsen in 't bordeel, die alle weeks opbrengen twintig Julius penningen. Maar nu zijn niet minder hoerewaarden de Bisschoppen, en Amptenaars, die de pacht over de bijslaping van de Priesters, alle jaars, afknevelen, en dat zoo openlijk, dat hare bijslapige uitperssing, ofte roffhaanschap, zoo zij 't noemen bij het grauw een spreekwoord geworden is: Hij neemtze af hij laatze, bij zat voor zijn bijslapster een gulden moeten geven, en bij magse nemen, wil hij: maar in 't rijk des gierigheds, rekent men men voorgoet schade, 't geen winst toebrenghet. Ik

laat

laat staan het verdichtfel verdragzaamheid, waat door aan den *Bisschop* zekeren penning betaalt zijnde, de vrouw des afwezigen mans, buiten schuld, zooze zeggen, van overspel, met eenen anderen huis mag houden: welke alle dingen zoo openbaar en dagelijx gebeuren, dat wij gedwongen zijn niet te weten; of de onbeschaamtheid der *Bisschoppen*, dan of de lijdzaamheid des volks, tot noch toe niet wariger geweest zij: Zoo dat het eindelijk den *Vorsten* van *Duitsland* noodig geweest is, onder andere zwarigheden dezes volks, ook deze op te werpen, uit welken gij afnemen kond, wat dingen hier met stilzwijgen opgekropt worden: dusdanige *Voorvechters* heeft dan de *koppelkonst*, welke ook de *hoerdom* verdedigen, wien tot op dezen dag, o smart! in de Christen gemeintestaat plaats overgelaten is, en in de steden opentlijke schoutoonelen, vrijdommen, en bezoldingen vergunt zijn: dit een eenige menschelijke redentje, ofte liever hoerewaardsch verdichtfel, tegen de *Goddelyke wetten*, en 't *Woord God zelf*, te veld leggende; namentlik, met welke zij zeggen, op dat de jeugd, daar de drift bares wellustigheids uitende, van quadere dingen te poogen aflate: neemt, zeggende, uit de gemeintestaat de hoeren weg, alles zal met schofferingen, vrouweschendingen, en overspelen bezoedelt worden; geene *Vrouwe* zal onge-rept blijven, gene *weeduwe* zal ongekrukt bij hare kuisheid volharden, naulijx zullen de *maagden*, en *Nonnen* ongelchonden bewaart worden; hier uit besluitenze eindelijk, is het onmogelijk dat de rust des gemeinen bests zonder hoeren bestaan kan; zonde r

de welken nochtans het volk *Israels* eertijds, zoo veel eeuwen lang, zeer ingetogen volhard heeft, gelijk hen God geboden hadde; *daar zal geen hoereerder zijn onder de kinderen Israel*; en daar en boven is deze vuilheid eertijds ook onder schijn van *Godsdienst*, in de Kerk gesprongen, en heeft de ketterij der *Nikolaiten* voortgeteelt, die om minne nijd te schuuwen, de vrouwen veil stelden, en als na de wet van *Plato*, leeraarden, datmenze gemein hebben moft. Doch alle *Vorsten Rechters* en *Overbeden* die de hoerhuizen aanqueeken, ook schoonze zelf niet hoereren, dien zal van den Heere gezeit worden, 't geen de *Psalmist* zegt; *als gij een dief zaagt, liept gij met hem, en met de overspeelders stelde gij uw' deel, dit hebt gij gedaan, en ik heb geswegen, t'onrecht hebt gij gemeent, dat ik uwer gelijk zijn zal; maar ik zal u straffen, en mij stellen tegen uw' aangezicht.*

Van de Bedelarij.

LXV. HOOFD-STUK.

HEt behoort tot het *Gemeenbest*, en de *Godsdienst* ook acht te hebben op de armen, en zieken, op dat niemand vermits armoede in misdad val, en stele of omgaande bedele, den Burgeren met de plaag van de besmettelijke pest, ontreinige; of van honger verga, tot verwijt des menscheljkheids: waarom 'er gasthuizen der armen, uit gemeene middelen, met een zonderlinge Godvruchtigheid, in veel plaatsen gesticht zijn, en dagelijx door bijzondere *Godsgaven*

der Rijken begoed worden: want opentlijk te bedelen, en van Stad te Stad te loopen, is van den begin altyds overal bij aller volkeren wetten verboden geweest: Want in de Oude wet, is den *Joden* van *Moizes* geboden, *dat gansch geene beboeftige noch bedelaar onder u zij*: in de Roomsche wet ook, heeft de Keizer *Justinian* van de kloeke troggelaars ingestelt, *dat zoo iemand machsig is te werken, zich op aalmoessen verlate, dat men hem bij de kop vatte, en aan 't werk prange*: in de *Euangelische wet* nu, heeft *Christus* geboden, 't gener overig is den armen te geven, op datter geen bedelaar noch beboeftige onder 't volk blijve, maar datter eenparigheid zij: gelijk *Paulus* tot de *Korintbers*, schrijft, zeggende; *dat uwe overvloedigheid haar gebrek vervulle, op dat ook hare overvloedigheid, uw' gebrek ten vervulling zij, en daar eenparigheid worde, gelijker geschreven is, die veel hadde, en schoot niet over, en die matig hadde, was niet te min*: en tot de *Efeziërs* schrijvende, zegt hij; *Die gestolen heeft, dat hij nu niet en stele, maar liever met zijn banden arbeidende, werke dat goed is, op dat hij hebbe waar van hij geve die nood lijd*: de zelve gebied ook den *Thessalonizënsers*; *te arbeiden met de banden, en naarstigheid te doen, op datze overvloedig zijn, hen als een besluit voorzettende, dat die niet werken en wil, niet eten en zal; doch die anders doen, de gemeenschap der Geloovigen gebiedende te onttrekken*: en in de brief aan *Timotheus* doemt hij de genen, die 't gewin des bedelarijs *Godvruchtigheid* waanden. Zelf ook der *Pauzen kerkelijke besluiten*, keuren de aalmoessen uit te deelen alleen aan die ar-

men, die niet werken kunnen, en alle andere die de zelve ontfangen, tellenze onder de roovers, dieven, moordenaars, en kerkfchenders: door deze ervinders dan, worden wij geleeraart, dat men alzoö zeer de bedelarij de belasteren heeft, als met de armoede medelijden te hebben. Maar de konsten, dieze om de troggelwinst rond te schieten bedacht hebben, zijn van ijder te vervloeken, alsze liever voor de kerkdeuren, tot verongelijking des menschelijken natuurs, en tegen de *Goddelijke wet*, doodelijke kou, klappertanding, smachtende hitte, en machtige quelaadjen, ja datter somtijds zelf de dood mee gemengt schijnt, vrijwillig willen verdragen, dan in de gaffhuizen, met haar schotel te vreden, haar gemak houden, en tegen haar zeer raad soeken: en 't geen noch meer te vervloeken is, onder al dese teiffelingen der qualen zijn zij evenwel vloekers, zweerders, quaad sprekers, lasteraars, dronkers, somtijds geveinsdelijk biddende, alle heilige diensten of verachteloozende, of versmadende, zelf niet *Christus* met eenige eerbiedigheid eerende, zoo datze voor den aanschouwers met het *Beeld van Christus Martelaren* voor zich dragen, maar de pijnigingen der onderaardsche geesten, en verdoemden op evenaren. Noch isser een ander alder schelmachtigst slag van schoojers, daarmen geen medelijden mee te hebben heeft, der genen namentlijk, die met vogelijm, voggendeeg, bloed, gemaakte bleikigheid, ingeslage wonden, en opgeplakte roven en zweren, zich over haar heele lijf rappig, en schurft toe maken, andere doend'er met verciende zickten, en goochelkueren,

aan de aanschouwers zich deetelijk uitsien; and're zijn d'er, die onder dekmantel van beloften en beëvaarden de landschappen deurwandelen, de arbeid door haar wakkerheid ontgaande, met een leuiledige armoe de van deur te deur bedelende, en deze ondertuffchen zouden met geen Koningen haar leven wiffelen willen, als haar maar vrijstaat heen te schojen daar 't haar lust, en daarze willen, en in oorlog, en in vrede alles te doen wat hen welbehaagt: alsins ontlast van uitperfingen, van gemeene lasten, van dienstbaarheden, en van burgerlijke straffen, alsins en overal vrij, niet konnende om bedriegerijen, om listen, om deurstrijkingen, om dieverijen, en verongelijkingen voor recht gedaagt worden; en gelijk als Gode geheiligt, van alle menschen ongemoeit: en echter word in der zelve gilde geen kleen verderf uitgebroed, en komender groote boevestukken van voort, terwijlze onder schijn van bedelarij, de geheimen van Steden en Landschappen verspieden, en in bedriegerijen en treken doorzult, vijantlijke brieven over en weder dragen, op alle slag van verraderijen afgevaardigt: Van haar zijn somtijds Steden in kolen gezet ('t geen deze naaste jaren zelf *Vrankrijk*, en de stad *Trier* geproeft heeft) somtijds de wateren verdorven, de vruchten besmet, het voeder vergiftigt, en door een gespreide pest een machtige neêrlag der menschen te weeg gebracht. Onder dezen zijn te tellen de volkeren, die men *Heijens* noemt.

*Dien 't elders zoeter valt, en moer'lijk t' huis te woonen;
En walgt, niet dan de grond des Vaderlands te koonen.*

Deze doch uit een *Landschap* tusschen *Egypten* en *Ethiopiën* oorspronkelijk uit het geslacht van *Cham*, des zoons *Cham*, des zoons *Noë*, dragen tot op desen dag de vervloeking hares Voorvaders, door de geheele werelt achter land loopende, op de driesprongen tenten spannende, met *struikrooverijen*, en *dieverijen*, *bedrugerijen*, en *verwisselingen*, en de *luden met handkijkige geluksging* vermakende, rapense uit prachtingen de kost: 'o *laterraan* meent dat het de *Uxien*, *volkeren van Perßen*, zijn volgende hier in *Soilates*, die het *Konstantijnstad-sche geschichtboek* gelchreven heeft; want dese zeit dat de *Keizer Michael Traulus*, uit de voorsegging der *Uxien*, het *Keizerrijk* bekomen heeft: welke aanhang door *Mezia* en *Europa* verstroyt, overal elk toekomende dingen voorzeide. *Polidor* bevestigt dat het *Affyriërs* en *Ciliciërs* zijn. Maar nu word deze besmetting van verscheide troggelarij, niet alleen onder het klootjes volk, en verachtste guiten van den uitersten draf gehuifvest, maar ze is in den *Godsdienst* tot inde orde der *Munniken* en *Priesters* doorgedrongen: hier uit zijn deze gezinthen der *Broeders* en *Monniken* en andere troggelbrokken gesproten, uit welken dromt zijn, die zij, met een quaat inbreukige soort van *Godsdienst*, de *overblijffelen der heiligen*, zoote seggen, ommedragende, of met een schalke schijnheiligheid eenige *Godvruchtigheid* voorwendende, met lange naslepen van verzierte wonderdaden, de toorn der heiligen dreigende, aflaten en vrijgevingen toezeggende, ondervoorwending van aalmoessen, de rijkdommen najagen: en de *Landschappen* deurloopende, van de onvoorzichtige boeren,

boeren; en van de lichtgelovige overftallig verbaafde wijfjes, een *Weer*, een *Lam*, een *Bok*, een *Kalf*, een *Bigge* *Hefpen*, *wijn*, *olij*, *boter*, *tarru*, *veldvruchten*, *melk*, *kaas* *eijeren*, *boenderen*, *wolle en linde*, en ook *geld*, *zaam fchrapende*, een *heel Landfchap kaal villen*, en met *vetten* *beuit beladen t' huis komen*: daarze van de haren met een groote toejuicing ontfangen, en geprezen worden datze 't eenvoudige volkje, en de goedhartige floofjes zoo Godsdientelijk deurgelstroken hebben, en ze meenen, door deze streken van bedelarij, en overdadige loofheden van bedriegerij, Gode en de heiligen aangename offerhanden toe te brengen, zoo wanneer, op deze wijs met roof beladen, tot groot nadeel des volks, en fchande des *Gemeintens Staats*, de spitsbroers van haar ambacht, in leuiledigheid vet meften, de eige werken van barmhartigheid, onder welks voorwending hen zoo veel gaven toegebracht worden, t'eenemaal achter rugge ftellende, verachteloozende, en verfmaddende. Dezer ijf heeft eertijds *Apulejus* gespeelt, in zijnen ezel, van de *Priesteren des Godins Syria*: bij dezen komender veel uit het getal der bedelbroeders, en pellegrijs, zoo zijze noemen, die de heiligheid harer belijdeniffen achter rugge werpende, 't gewin met de Godvruchtigheid verwiffelt hebben, als of zij nergens anders om de Godsdienst ter hand trokken dan op dat onder de naam van armoede, hen vrij fta met een onbeschaamde toggelarij alsins heen te loopen en met een houten aanzicht, en overlafte buichelarij, van overal geld faam te fchrapen, zich geenes gewins te fchamen, en met een overdadige naamfchending op

de beurs, op de markt, in de kerken, in de scholen, in de bo-
 ven, in de Paleizen, in openbare en bijzondere samen-
 spraken, in biechten, in redesiftingen, in de preken, van de
 banken, uit de gestoeltens, vande lessenaars, uit den preek-
 stoel, de schanskorven hares onbeschaamtbeids, op 't volk
 te snauwen, haar aflatkramerijen te verkoopen; hare
 weldaden, met bijplechtigheden uit te meten, en van
 de koopluiden, woekenaars, en edele roovers een beuit
 der quaadgewonne goederen af te persen, en de vette
 burgers, en 't onbedreve volkje, en ouwe suffe wijven
 wat gelds uit te snuiten, en na 't voorbeeld van de slang
 de sotte wijfjes eerst te verlakken, en door die haar baan
 klaar te maken om de mannen te bedriegen, die daarze
 met een femelachtige geringheid van kleeding, ar-
 moede vertoonen, en all' bulderende leeren het geld
 te verachten, de grootzichtigheid te vlieden, zoo
 bezorgenze zelf geen ding zoo zeer, dan datze veel
 geld bezitten, en te dezer oorzaak omwandelenze
 zand, en zee, en deurborenze alle huizen en winkels,
 en bedienenze de heiligdommen niet dan om loon,
 zij eiffchen de aalmoessen gans heerschelijk, gelijk een
 schatting, zij steken zich in alle mans dingen, zij bren-
 gen huiskrakeel in de huwelijken, zij verdrajen de uit-
 tersten willen, zij berokkenen twist, zij herstellen de
 gewijde maagden; en dit alles niet dan uit eigen
 baat. Dit zijn de *Broederkonsten*, door welken zom-
 mige van haar tot zulk een gezag geklommen zijn,
 datze zelf den *Pauzen*, en *Alleenvorsten* ten schrik
 zijn, en rijkdommen meer dan koopmans middelen,
 en *Vorsten schatten* bij een gehaalt, en met vele duizent

guldens *Bisschops mutsen en Kerkvoogdijen* gekoft, en met een machtig geld ten Pausdom te Itijgen gezocht hebben: zoo veel vermag die godsdienstige bedelarij; en daarze machtig geld besitten, vertoonen de meeste ondertussen een gestrengte armoede, en meer dan *Euan gelische volmaaktheid* na te komen, indien ze 't zelve niet geen bloote vingers aan en raken, maar haren *Judas* hebben, die haar beurs draagt, en rekening houdt: durvende hierentusschen zeggen, gelijk *Petrus* en *Johannes*, *goud en zilver en heb ik niet*; bijaldien zij niet en logen, en haar woord getrou was, zij zouden ook magt hebben te zeggen, *staat op en wandelt*: en met den zaligen vader *Franciscus*, te gelijkelijc van geld en gebreken ontlast, zouden zij de *schepselen* gebiedèn, en deze zouden gehoorzaam zijn, *zij zouden water in wijn veranderen, de stroomen droogs voets deurwaden, woede wolven tam maken, der zwaluwen getjeuster alleen met een weuif bedwingen, een valk een nacht-waker, gelijk een baan, maken, het vuur doen stathouden*, en meer wonderdaden van die slag, die dien heilige Man gedaan heeft, te weeg brengen: maar zij doen dit niet alle, die *Heere Heere* zeggen, en als *Stoikse apen*, maar uitwendig *Christus* en *Franciskus* banieren, en kleederen dragen, doch op hare wil, en uiterste besprek geen acht geven. Tegen deze hebben eertijts geschreven *Rijkaard d' Armachaner Bisschop*, en *Malleolus*, *overste te Zuurig*, en *Jan de Kamotenzער Bisschop*; meer andere hebben 'er gewag van gemaakt welker schriften verdragelijker zouden zijn, indien ze niet zoo zeer deze *Godsdienstige troggelarij*, maar

flechs

lechts des zelfs misbruik doemden. Maar hier van eenkleeds genoeg, om verder voort te gaan.

Van de Huisbouding in 't gemeen.

LXVI. HOOFD-STUK.

Onder de bediening des gemeentenstaats word ook begrepen de *Huisbouding*; welke is eene *huisselijke gemeentenstaat*, en niet dan eene *bijzonder eige Eenbeerschappij*: maar des zelfs soorten zijn verscheiden: Want eenige is *Koninglijk* ofte *Hoffelijk*; een andere *landvoogdelijk*, ofte *legerachtig*; weder een andere, *algemeen*, ofte des *gemeenschaps*, ofte *samenwoonings*, ofte *maatschappijelijk*; een andere eindelijk *bijzonder eige*, ofte *kloosterlijk*. Deze dan leraart hoe de Vrouw, hoe de kinderen, hoe de magen, hoe 't gezin, hoe de dienaars te bestuuren zijn; hoe huis en eigendom te beschermen, en te verbreiden; waar uit de innekkomsten te bejagen: vorders wat *snoekerheid* waar te nemen, in de *oplegging*, in de *loop van 't geld*, in *vrachtloon*, in *pachten*, in *tienden*, in *renten*, in *woeker*, in *koopmanschappen die men alleen heeft*, en *wat winst daar te doen is*, en *wat voor pacht van nieuwe heffing en vinding*: daar en boven ook van de *makkerschappen*, van *verbonden*, *twisten* en *oorlog*: welke alle dewijlze noch maat, noch richtsnoer hebben, daarom regellooze genoemd worden. Wef halven mag de *Huisbouding*, te recht geen *konst*; noch *wetenschap* gezeit worden, maar zekere

bedreventheid, uit de meening, gebruik, en gewoonte der menschen, ofre ook een loosheid, bestaande bij de *buisfelijke offening*, tot welke de zittende *werkstukken*, en alle veuige hantwerken, die in *linne, in wolle, in ijzer, in koper*, en verscheide *metalen* bestaan, gebracht worden, ook de knechtachtige gediensstigheden der *Scheerders, badstoofbouders, herbergiers*, en veelderhanden wijzen van de kost te winnen, en de gemeene *buiszaken* voor te staan, die niet en strekken ter gezag om voor te zitten, noch in't minste deel aanleiden tot de beltiering des gemeentenstaats, niets *Goddelijx*, niets onbeslaafs, niets hoogdravens bezeffende: der welker zulk een meenigte is, datze niet getelt kan worden, en deze alle doch zijn slaafstaats: Vele ook zijn door de aan vertuide galen, ongeacht; gelijk *voerlui, schippers*, en *waarden*, door't gebrek van klapachtigheid, eerloos gehouden worden, om datze lust in verzierselen hebben, en geruchten strooijen; insgelijx de *scheerders*, en *badstoofmeeesters*, en *veeboeders*, want den dezen heeft het verziersel van *Midas*, en de geschiedenis van *Sylla*, die *Athenen* belegerde, doch de die, het jelletje van *Battus* afzigtig gemaakt: Zoo zijn ook de *Zangers*, en *Pijpers*, en *Harpslagers*, *buirluiden*, die op de gastmalen tot vermaak van anderen, de muzijkspeeltuigen slaan, eervergeten: maar der schippers leven is zoo 't allerongelukkigste, als 't alderverdorvenste; welker woonste gelijk een gevangenis is, rouwe kost, en de zelve ook zeer wanhavig, onzindelijke kleederen, en ongemak in alle dingen, geduurige ballinschap altijd woelig, voorvluchtig, wetende van geen rusten; altijd

altijd door drift der winden en onbekende stroomen omsukkelende; altijd onderwarig aan *bitte, koude, regen, donderbuijen, honger, dorst, en wanbavigheid*: hier bij komen de *Zeebonden, rissen, barreningen, blinde klippen*, zoo veel gevarelijke *bolle zeen*, daarenboven de *onweren*, boven welk niet droevigers noch schrikkelijkers en is, met alle welke en meer andere rampen het leven gedurig in de waagschaal staat: en daar de matroozen de alderongelukkigste menschen zijn, zijn ze ook de alderschelmachtigste die 'er uit komen konnen: Maar onder zoo veel hoetelachtige konsten hebben de *Koopmanschap, de Landbouwerij, de Krijgsoeffening, de Geneeskunst, en Pleitverdadiging* de voortocht; van welke wij hier na op de beurt spreken zullen; maar laat ons eerst de algemeene grondslagen des huishoudings doordelven.

Van de bijzonder-eige Huishouding.

LXVII. HOOFD-STUK.

DE gansche kracht van de *bijzonder-eige Huishouding*, is in 't huwelijk gelegen; waar uit de *Tuchtmeester Metellus Numidikus*, als hij het *Roomsche* volk om den *Echt* te aanvaarden, opwakkerde, *konden wij, o Quiriten, zeit hij, zonder ega zijn, wij alle zouden die moejelijkheid voorbij wijzen, maar dewijl het de natuur zoo geschikt beeft, datmen noch met de zelve niet al op zijn gemak, noch zonder de zelve op eeniger manier leven kan, hebben wij liever de geduurige wel.*

welstand, dan de korte wellust gade slaan: deze dingen vertelt *Aulus Gellius* aldus; want zonder wijf kan geenig huis, noch eenig huisselijke stand, blijven noch beklijven, want zonder wijf kan geen nazaat verkregen, noch erfgenaam genoemd, noch erfgoed gekeurt, noch namagen gerekent, noch huisgezin, noch *Vader* des huisgezins genoemd worden; die geen wijf heeft, en heeft geen huis, om dat hij geen huis en vestigt, en indien hij er een heeft, bij vertoest in 't zelve, als een vreemdeling in een herberg: die geen wijf en heeft, alwaar hij schatrijk heeft bijna niets, dat het zijne is, om dat hij niet en heeft wien hij 't nalaten, noch wien hij 't vertrouwen kan: alle het zijne staat open voor list en lagen, zijn knechts bestelen, zijn makkers nappen, zijn bureu verachten, zijn vrinden niet achten, zijn magen belagen hem; heeft hij eenige kinderen, buiten echt, zij zijn hem tot schande, hij en mag hen noch de naam van huisgezin, noch de wapens der grootvaderen, noch zijne middelen, de wetten zulks verbiddende, nalaten; en zelf is hij te gelijkelyk, van alle gemeine eerampten en waardigheden, door overeenstemming aller Wetgeveren, verstooten: want hij is niet waardig een Stad te bestieren, die geen huis heeft leeren bestieren noch een gemeintestaat te beheerschen, die nooit bijzonder eigen en huisselijke staat, welke is des zelfs waarachtigste voorbeeld, en schets, gekent en heeft. Dit wisten de Grieken, die, als *Filip de Macedoon*, hen die twistig waren zocht te vereenigen, en *Leontius Gorgias* van de eendracht der Grieken, te *Olympen* een boek opgezeit hadde, deze beide verwerpende, uitgelachchen hebben, om dat zij andere poogden te bevredigen, daar-

ze zelf te haren huize gantsch geen vrede vesten konden: want tot *Filip* lagen de *Zoon en 't wyf*, 't huis overhoop, en tot *Gorgias*, 't Wijf en de Meid, zij meenden derhalven, welker gewaande voorzichtigheid en gezag, de huiskrakelen niet ter neder leggen kon, dat die ook geen buiten oneenigheid wijsfelijk zouden kunnen siffen. Die dan over een Stad, of *gemeentestaat* gesteld word, ten zij hij zich zelven, en zijn huis en bijzonder eigen zaken te bestieren weet, die word'er t'eenemaal ter ongelukkiger uur overgesteld. Eindelijk dit is de eenige staat des levens, in welke een mensch, in zijn wijfliefte hebben, is kinderen op te voeden, in 't gezin te bestieren, in zijn dingen voor te staan, in zijn ommeslag te schikken, in zijn geslacht aan te queeken, het aldergelukkigste leven leiden kan: in 't welke zood'er eenige last of zwaarigheid voorvalt (daar vallender doch veel voor, *want niet een huisje of 't heeft zijn kruige*) zeker deze eenige last, is een licht en een lieffelijk juk; en 't geen de echt meebrengt, als het maar zoodanige echtelingen zijn, welke niet de gierigheid, niet de grootheid, niet de argelift, niet het bedrog, niet de uitzinnige wellustigheid, maar God zelf te zamen gevoegt heeft: dat een mensche zijn Vader, en Moeder, en Kinderen, en Broeders, en Bloedvrienden verlate, en zijn wijf aan hange, welker liefde de liefhebbing aller anderer dingen te boven moet gaan: Alzoo *Hektor*, ziende dat *Ilium* ten ondergang neigde, word niet door zijner ouderen, noch broederen, noch door zijn eigen zelfs bekommring in 't hart beklemt, als wel door zijn lief-

egaas; want dus spreekt hij bij *Homeer*;

Nu twijfflen wij geen meer, of *Ilion*, 't doorluchtig
Van *outs*, zal vallen, en het volk, zoo wapenruchtig,
Van *Priaam*; en *Priaam*: maar 't vallen van den berg
Noch d' ondergang des volks, noch pijnigende zorg
Voor *Moeder*, noch 't gevoel van wat de *Vorst* zal drukken,
Noch mijner *Broed'ren* eind (vermaart in heldestukken)
En wringt mij zoo om 't hart, als wel de zorg voor u,
Mijn uitverkoren, en alwaardig *Ega*! - - -

Ik bekenne dat vele wederwaardigheden, en vele quaden, de verkeerde huwelijken verzellen; dergelijke quaden eertijds *Sokrates* opgetelt heeft, geduurige bekommering, gramme minnenijd, een boek vol klachten, verwijting van 't huwelijx goed, een zuur gezicht der magen, bijbrengingen van andere huwelijken, veelderleie kosten, onzekere uitkomst der kinderen, somtijds kinderloosheden, ondergang des geslachts, een vreemden erfgenaam, en ontalijke quellaadjen; voegt hier bij dat er geen verkiezing is van een huisvrouw, maar dat men ze hebben moet zo als 't uitvalt, isse genoegelijk, isse zot, isse ongemaniert, isse hoovaardig, isse slordig, isse leelijk, isse onterbaar, wat stechten zij over haar heeft, na de bruloft verneemt ment, en naulijx of nooit word het verbeterd. 't Is niet matig, met de voorbeelden van verkeerde huwelijken. *M. Kato*, den *Tuchtheer* te zijnen tijde, verre de Voornaamste van de *Koomsche gemeintensstaat*, en die in oorlog en in vrede naulijcx zijn gelijken gehad heeft, als hij nu oud geworden, een jong meisje, de dochter van *Salonius* een arm en ongeacht man, getrouwt hadde, en dit diertje zich quaad

quaadschik aanstellende, is hij te zijnen huize alle gesag quijt geworden: *Tiberius* als hij *Julia Augustus dochter*, door openbare boelaadjen eervergeten, te wijf hadde, en de zelve noch tuchtigen, noch overdragen, noch verstiten, noch behouden durfde, voelde zich gedrongen, niet sonder schending des naams, en gevaar des levens, na *Rhodus* te wijken. *Mark Antoon de Wysgeer*, *Antonijn Pius* dochter *Faustina* te wijf gekregen hebbende was genootsaakt, om niet wegens haar huwelix goed, en het Rijk in geschil te komen, die overspeelster te behouden. Maar alle deze ongemakken ontstaan niet zoo zeer bij schuld der wijven, als der mannen, want geene dan quade mannen, plag een booze vrou te beur te vallen: hier van heeft *Varro* bij *Gellius* aldus geredeneert, zeggende; *de gebreken des wijfs moet men of weg nemen, of dragen; want dieze weg neemt, maakt haar hem zelve gemakkelijker, dieze draagt, zelf zich zelve beter*: Van deze dingen hebben wij in onze *Redevoering* van 't *Heilteiken des huwelijks*, wijdloopiger gesproken. En nu gelukt ook de opvoeding der kinderen allen niet ten besten; van welke vele balhoorig, of wederspannig tegen de ouden, andere ook op de zelve gebeten, andere uitzinnig en onverstandig zijn; ook andere bot, en grof; andere hommelen door de ongebondenheid aller ondeugden heen, verquisten haar erfdeel met hoeren en snoeren, en tuiffchen en dobbelen; andere zijn Oudermoorders, gelijk *Alkmeon*, en *Orest*, en *P. Malloles*, die haar moeders gedood hebben. Zelf ook *Artaxerxes Mnemon*, hebbende honderd en vijftien zonen

zonen, heeft een groot deel der zelveu, dat hem lagen leide, doen ombrengen. Weshalven zeit *Euripedes* zich niet onbewust te zijn, en onzen *Bernardus* heeft 'er 't zegel aangehangen, dat het een onbekenden rijkdom is, geen kinderen te hebben. Zelf ook *August*, die zeer gelukkige Keizer was om zijn dochter en dochters dochter menigmaal gedwongen het vaarsje van *Homeer* uit te roepen,

O! dat ik nimmer vrouw getrouwt,

Noch kinders over bad gebouwt!

Van de knechten zeit ook *Euripedes*, het huis heeft geen groeter, noch snooder, noch onnutter vyand, dan den knechts: en *Demokrijt* zeit, een knaap is een noodige besitting, maar geen zoete: en *Petrarcha* heeft ergens geschreven; ik wist dat ik met honden leefde, maar wist niet, dan des vermaant, dat ik een jager was: de knechts worden honden genoemd, zij zijn bijtachtig, zij zijn gulzich, zij zijn basters: *Plautus* heeft in zijn *Valschaard* der zelveu natuur met deze woorden uitgedrukt; Plagen van menschen, dien nooit in 't zin komt, iets te deeg te doen; maar als 'er kans is, vat, slik, grijp! 't is recht heur werk, datze liever de wolven bij de schapen willen laten, dan de zelve in 't bok gade slaan: En *Luciaan* zeit in zijn *Palinuur*, der slaven rade munt tegen haar Heeren, is schelding, diefstal, deurschrijkingen, flinking, laatdunkenheid, achtelooftheid, sobbelarij, schokkebakkerij, slaapwenst, loomigheit, leuheit, hier uit komt dat gemeen spreekwoord; men heeft zooveel vijanden in 't huis, als men dienstboon heeft, maar zij zijn ons dikwils zooveel geen vijanden, als wij haar wel

als

als wij haar wel tot vijanden maken, als wij tegen haar
 hoovaardig, spijtig, en straf zijn, en te huis het ge-
 moed van Tyrannen aannemen, en den knapen, niet
 zoo veel als betamelijk is, maar zoo veel als ons lust,
 willen doen ploomen: hier van spreekt Linkert bij
Plautus in zijn (a) *Varenar* aldus:

*De meesters leven met haar knechts niet na reën;
 En de knechts dienen de meesters zoo wat heen;
 En zoo gaat het bij kreupel, dat anders hoorde te gaan:
 De karige bestevaars hangen duizend sloten aan
 's Schappra, aan de kelder, aan de spijskamer, aan de spin;
 En latender nau heur eigen vleeschelike kinderen in:
 Daar die treiters, die bedriegers, die diefachtige knechts,
 Met duizend sleutels inboren, konnenze slechts:
 Dan gaat het streuismeuis weg, men smitst, men stampamt,
 en men smult,*

Daarje, al stond het mes op de keel, niet een woord van ver-
 nemen zult:

*Dus zetten de onredelijke dienaars de dienstbaarheid betaalt
 Met lachchen, en boerten, en hoe hebben wij bem daar door
 de mosterd' ehaalt!*

Zoo besluit ik dan, en heb het niet al averechts:

Rustigheid, en onbekrompenheid maakt trouwe knechts.

Vele Gemeintensstaten hebben eertijds van de sla-
 ven groot quaad uitgestaan; dat getuygen de *slaven-
 krijgen* van vele geschichtschrijvers beschreven, maar
 de stad der *Volcinenzen*, gepropt van rijkdommen,
 verciert met wetten, en zeden, heeft eertijds een
 deerlijk schouspel van slaven moedwil uitgelevert,
 welke als zij de slaven gemeenzaam den ruimen
 toom, somtijds ook in de raadslagen toegang gat, ein-
 delijk eenige weinige, zich verstitoutende in de staat
 der Raadsheeren in te dringen, hebben zij terstond de

(a) *Anlularia.*

gantsche Gemeintestaat ingenomen, uiterste willen na haar goed denken geboden te schrijven, maaltijden en vergaderingen der Vrijgeborenen verboden, harer heeren dochteren te wijf genomen; ten laatste met een wet gestaaf, dat hare weduwe en maagde schenderijen ongestraft zouden zijn, en dat niet eenige maagd aan een Vrijgeborene zou trouwen, diens zuiverheid niet eerst een uit den haren weggedragen had: dus is deze machtige Stad, die voor het hoofd van Karien gehouden wierd, door hare al te groote toelatihheid, en meewarigheid tegen de slaven, in een zee van geweldenarijen en schandelijkheid verzonken: want als de tuchtiging der slaven opboud (gelijk Aristotel zeit in zijn staatkundige redeneringen) zoo loopen de Heeren gevaar: gelijk de Hiloten tegen de Lacedemoniers, en de Prenesten tegen de Theffalianen te weeg gebracht hebben.

Van de Koninglyke ofte Hoffelyke Huisbouding.

LXVIII. HOOFD-STUK.

IS noch overig dat wij de *Koninglyke Huisbouding*, dat is, *Hofbouding*, in 't kort ontvouwen: Het Hof dan is in der waarheid niet anders, dan een gilde van Giganten, dat is een samenkomst van edele naamruchtige rabauwen, en een tooneel van de snoodste lijfschutten, een school van verdorpe zeden, en een vrijplaats van vervloekelijke schelmstukken, alwaar
pracht,

pracht, praal, hoogmoed, overij, wellustigheid, geilheid, afgunst, toorn, brasserij, geweld, godloosheid, bedrog, boosheid, wreedheid, en wat'er ergens voor ondeugden en verdorvene zeden zijn, wonen, gebieden, en beerfchen: alwaar fchenderijen, fchaking, overspel, fimukerijen der Princen en Edelen, spel zijn; alwaar ook de Vorstinnen en Koninginne moeders fomtijds de koppeldraisters harer zonen zijn: hier zijn de stormen aller fchelmerijen, en de niet zeggelijke fchibbreuk aller deugden, daar word al wie vroom is verdrukt, wie ondeugende verbeven, de eenvoudige uitgelachchen, de rechtvaardige vervolgt, de stoute en onbeschaamde ten topgetrokken: alleenlijk worden daar voort gevordert de pluimftrijkers, de temers, de naamroovers, de verklikkers, de lafteraars, de bedriegers, de linkers, de eerschenders, de onderkruipers, de vinders van quade dingen, en de andere onweersvogels, die van alle verkeerde werkftukken haar werk maken, welker leven het fchandelijkste van allen is: wat verkeertheid der flinkenfte fchrikdieren iewers is, die fchijnt geheel end' al in't hofrot, als in een lichaam te hoop gevloeit: daar is de onbeteemtheid van den Leeu, de wreedheid van den Tijger, de Bloeddorstigheid van den Beer, de onbedachtheid van het Eeverzwijn, de trotsaardij van het Paard, de roofachtigheid van den Volf, de krijgheid van het Kalf, de bedriegelijkheid van den Vos, de deurtrapsheid van het Kameleon, de verfcheidenheid van den Panter, de bytachtigheid van den Hond, de wanhoop van den Olifant, de wraak van den Kermel, de faagagtigheid van den Huas, de dartelheid van den bok, de onreinigheid van de Zeug, de nek-

heid van een Beest, de domheid van den Ezel, de lodderij van den Aap, daar zijn de woedende Centauren, daar zijn de schadelijke Chimæren, daar zijn de razende Satyren, daar zijn de vuile Harpyen, daar zijn de Heilooze Syrenen, en de tweestaltige Scyllen, daar zijn de ijsselijke struisen, daar zijn de slokachtige griffoenen, en de grezige draken, en over welk der doodelijker gedochten, en des ongelukkigen misdragt's zich de gedwonge natuur ontzettet, dat woont en word hier gezien: daar heeft elke deugd hare beulen en teisteraars: in 't kort, men moet of in guisterij, en godloosheid volbarden, of uit het Hof wijken:

All' overmoed

*Te doen, mag ongestraft niet door, dan als gij 't doet;
Hij ruim het hof, die vroom wil leven - - - - -*

Den steden kan geen verderffelijker ding overkomen, dan 't hof van eenen machtige; dit als het ergens heen leid, gelijk een staartstar de voorbodin van alle quaad, en gelijk de alderbesmettelijkste pest, alwaar het zeet neemt, daar sleept het een alderschadelijkste neerlag met zich; waar van daan het opbreekt daar laat het ongeneeffelijke voetstappen zijns vergifs, gelijk der genen, dien een dollen hond gebeten heeft: verzelt word het van geduurige dierte van alle ding, als elk daar gewin uit zoekt te trekken, de prijs opjagende, die daar na somtijds tot groote schadegenootzaakt is te zakken; verzelt word het van overdaad van lekkernijen, alwaar de uitheemsche gerechten ingevoert zijnde, ook het volk van zijn vaderlijke kost de walg begint te steken, en deurgaans op brasserij en

Stemperij toeleggende, zijn welvaren schandelijk op-
snapt, verzelt word het van praal, welke als de burgers
en vrouwen trachten na te klaren, en elk huis zijn staat
van *huishouding* en gelegenheid daar na aanzet, zoo
makenze alle 't hare t' zoek in kleederen, en prachtig-
heid; verzelt word het van verderving der zeden, daar
de snoodste ondeugden, en schadelijkste quaden, daar
ingevoert worden. Maar nu het *Hof* uit eene Stad
verlegt wordende, och! wat eenen vuilen staart laat
het na zich: deze bevinden hare wijven overspeelsters,
die hare dochteren geschonden, of tot snollen weg ge-
gevoert: andere hare zonen verleid, andere hare
knechts en meisjes verdorven: wat wil ik veel zeg-
gen, daar word een groot klagen, en het gansche aan-
gezicht des stads is verandert, gelijk het aanzicht
eens hoers: ik zelf weet dat een vermaarde *Stad* in
Vrankrijk, te dezer oorzaak, zoo veranderd is, dat
daar naulijx eenige Mevrouw eerbaar is, naulijx eeni-
ge dochters maagden trouwen: ja het is een stuk van
hooger eer des *Palts* hoer geweest te zijn, en de oude
Mevrouwen zijn de koppelareffen der jongen, en de-
ze schandelijkheid is zoo door gedrongen, datter eer-
baarheid en schaamte geen plaats en heeft, en de man-
nen zelf zich des hoererijs harer gemalinnen naulijx
aantrekken, als het maar (gelijk *Abraham* tegen *Sara*
zei) hen welga om harent'wil, en zij leven om harer
bevalligheid.

HET Hofgezin is tweederlei: 't voorname deel
 beslaan de *Bewindhebbers*: die *Edelgrootbanssen*,
 zeg ik, die van hoovaard, pracht, en praal stinken,
 dien de leden

Met dier gedoopte wol, met versse linnen sneden
Met vederzwadderij, vercierlijk zyn bevracht;
Met van verandering, en goud doorzulte dracht.

Welken,

Bhagen hoeremin; het wag'len op de gang.
Der kleed'ren nieuwste snof, de lokken los en lang.

Deze breken al haar krachten in ontucht; vernuftig in
 haar keelgat en smaak; in alles stikkenze na sierlijk-
 heid; zij brassen heerlijk, zij geven, en genieten gast-
 malen; bij dezen stijgt het meest ter loffelijker waar-
 de, indienze in eens vol op, zoo 't hare te quist ma-
 ken, datze geheele drie maanden lang, schaamteloos
 eens anders tafel schuimen: tot dezen vloeijen van al-
 le kanten toe de *Harpslagers*, de *Pijpers*, en alle slag van
Muzijkkonstenaars, *Bootsmakers*, *Kamerspeelders*
Panlikkers, *Hoeren*, *Roffianen*, *Dansfers*, *Weilui*, en
diergelijke Meerkatten van menschen: men voed'er
bonden, *paarden*, *losschen*, *valken*, en andere roofvo-
 gels, *apen*, *papegajen*, en zooder eenige ondieren, en
 ichrickhepsels der natuur zijn, *Beeren*, *leeuwen*, *lui-
 perds*, *tijgers*: hare samspraken zijn niet dan klink-
 klare quezelingen, en praatjes om tijdverdrijf, zij ach-
 terklappen, zij revelen, zij liegen, en mengen 't geen
 waar en valsch is onder een: deze hebben 't drok te

praten van de honden, van de weierij, van den ommevang van 't bosch, van de onvindelijkheid der diereholen, van 't avontuur der jacht; die liegen datze zwart worden van de paarden, van den krijg en watze kloekelijk verricht hebben: isser een naarij veraar bij die het benijd, dezen in hare reden vallende, zalze breken met andere beuzelingen, daar in te lappen, en, 't geen hij meent dat hem te lof strekt, zal zijne Romeinstukken snorkachtig ophalen; dien een ander meenigmaal in zijn woorden vangt, en met meenige schimpstreken deurneemt; waar uit dan de gantsche maaltijd gesteurd is, en haar kout gemeenlijk in verbolgentheid en hoon afbreekt; en gelijk in de maaltijden der *Centauren*, *Bachbusdruiven* niet ophouden, voorze bloed perffen, zoo ook keeren uit de maaltijd dezer hovelingen, de gâsten meenigmaal met den arm in een sleuijer, als schenenze aangetokkelt door den zetregel,

't Geen nu te doen staat, vlijd u zat, en draag u rustig,
En hoop noch op 't gevecht, des toegerust en lustig.

Maar vorders is hare hoogste oeffening der *Vorsten* luimen waar te nemen, datze hen niets ontijdelijk aanbrenge, en haar reden niet aanvangen van de *starren*, van de *bemelen*, en de *dagboeken*, maar van de *wijn*, van de *tafeltyd*, van 't *gastmaat*, van de *jacht*, van de *aanzitting*, als de *Vorst vrolijk*, en met eenige vermakelijkheid in zijn schik is, en wanneerze hem op zijn weekste weten te nemen, en zijn stechten kennen: dan stroojenze eerst de geruchjes van nieuwigheden, waar van des *Vorsten*

ooren

ooren toeten, daar na komenze allenkens op het gene datze voorhebben, van natuuren hen ingeprent zijnde den raad van *Aristotel*, aan zijnen leerling *Kalixthenes*, die hem vermaande, dat hij met den Koning of genoegelijk, of niet zouw spreken, op dat hij namentlijk voor de koninglijke ooren of veiliger door stilzwijgen, of wel gewilt door spreken zouw zijn. Bij aldien dan de *Prins* of *Koning* op iets van 't hare kokermuilt, en 't gene dat hij zeit toeknikt, zoo hij iets zegt of doet dat aangenaam is, zoo hij hem eenig geloof geeft, zoo hij hem om met hem te praten in zijn vertrek leidt, en anderen zoo niet en doet,

Wee die dan anders denkt, dan dat hij 't waardste kind is:

En nu zal hij tot alles uitspatten, hij zalze alle bijten, alle uirlachchen, alle klein achten, hij zalze in 't heimelijk leelijk maken, in 't openbaar berispen, hij zal van groote dingen zwetsen, en niets niet bestaan durven, op datze hem alle ontzien zouden, hij zal zijn mindere met voeten treden zijns gelijken verfmaden, zijn meerderen verontwaardigen, en ook met onverdragelijkheid geert en geviert willen zijn: hij zwelt als een donderpadde, en springt uit den band, en droomt niet als van hoogheid ;

In ongebondenheid der schelmerij,

Bestaat zijn deugd, en opperbeerschappij:

Al wie hem niet toe en lacht, niet toe en juicht, ook als hij quaad doet, die is dadelijk bij hem in 't oog, en zal geoordeeld worden of zijn staat te benijden, of zijn ampt niet vorderlijk te zijn; en dan zijn deze gasten niet alleen haars gelijken en minderen onverdragelijk
maar

maar ook haren *Prinszen* zelf zeer schadelijk; welken zij onder 't beeld van gestrengheid, ernsthaftigheid, plichtaanwijzing, en raadslagen, alderverderffelijkste pluimstrijken, en meenigmaal ten arren gruwelstukken aandrijven: Gelijk, bij *Lukaan, Kurio Cæzar* ophitst;

*Wij klagen wat zoo lang uw' krachten! o wij klagen
 Hoedanig tay gedult haar over heb doen dragen!
 Of stak u in de krop 't wantrouwen onzer trouw?
 Zult gij, zoo lang het bloed de leden jeugdig houw,
 En d' een en d' andre vuist door schinkelkracht vermogen
 Het handlen van de spies, gij lyden! gij gedogen!
 d' Ontaarden tabbaard, en het heerschen van den Raad.*

Dergelijke ophitsers heeft *Alexander de groote* gehad, die hem, die van zelf bobbelmoedig genoeg was, noch meerder en meerder tot oorlog en moord onstaken, Zulke raadsluiden hadd' ook *Roboam Salomons zoon*, en zulke hebbend'er de *Vorsten* onzer eeuw, die hare begeerlijkheden involgende, hen tot alle schelmerijen dienst staan, en opwakkeren, of zoo afmanen, datze sterker aanmanen, alsser hare zoo nietwarige en lasse reden tegenstellen, datze dus zich kennende overwonnen, der onbedachter *Vorsten* dwaling sterks maken; van weer kanten haar bedrog zoo beleggende, datze niet te achterhalen zijn, maar daarenboven van de troulooze verraderij noch dank verdienen: Dergelijke heeft heden ten dage *Franciskus de Koning van Vrankrijk*, welke tot quade raadslagen veel te voorbarig zijn, en hem tegen den *Keizer* tot alle trouwloofheid en geweld garen aandrijven zouden, en deze ondertusschen worden de beste en getrouwste geacht

acht: Dit zij dus verre van de Adelhovelingen, van welken wie eenen een stroo in de weg leit, die heeft alle de anderen te vijand.

Van de Gemeene hovelingen.

LXX. HOOFD-STUK.

NOch zijnder zommige *Gemeenhovelingen*, menschen van een onvroom gemoed, die haargantsche leven deur het beleit niet en hebben over iemand te staan, maar zelf altijd bij den ijker gehouden moeten worden: deze loopen gnokken door de huizen der Edelen, en smeermuilen de zelve, schuimende op eens anders tafel,

Wien, op eens anders dis

Te leven, leven is.

Weshalven staanze ijder ten dienst, pluimstrijkenze ijder, panlikkenze ijder, en poogen aan allen alles te verstreken, meer gedaantens dan *Proteus* uitbootsende, en zich zelve in meer gestaltens verwisselende; en om in de gunst der *Grooten* te dringen, zoekenze al 't gener van de tafel genooten gepraat word te deursnuffelen, om iets te hebben datze overbrieven mogen: de heimelijke geruchjes van luiden die oneens zijn doorstikkenze met een vosse schalkheid, en dragen de zelve nu tot de vrienden, nu tot de veethebbers over; zoekende bij beiden plasdank te behalen, daarze aan beide trouloos zijn, en des te meer ter verraderijen handzaam, hoeze om de schijn van eenvoud-

digheid, te min verdacht gehouden worden: En daar geen schelmstuk meer vergruwelt word dan de verraderij, zoo is'er nochtans geen nutter noch korter weg, om te hof rijkdom en staat te verkrijgen; en geen ding is bij den *Hovelingen*, ook zelf bij den *Koningen* meer gewild of aangenaam; zoo word dan der *Edelen* drem-
pel gesleten van, &c.

Zij, om te zijn de vrees van and'ren luipen

Om 't huisgeheim van and'ren te deurkruipen:

En krijgzenze eens de Inot van eens anders schandelijk-
heid en kokkemokkerij, zoo zijnze buiten vrees, zoo dervenze zelf haar hoofd voortsteken; Want

Die dagelijx van Verres quaad kan klappen,

Word Varres vriend, in't midd' der vijandschappen.

Nu isser een gemeenzaamheid, ja noodzakelijkheid tusschen haar en de *Adelhovelingen* getroffen, op de welken zich verlatende zij lichtelijk komen, tot het gene zij beoogen: vooreerst zoekenze dan datze in de lijst der *hovelingen* aangeschreven worden, ende dat is hen genoeg al waar't zonder foudij, want de aanschrijving alleen, ook zonder loon, is smerig, en heeft almeê zijn grabbeling; daar na versuimenze niet alle *Grooten* aan te vallen, dieze dan aan boord leggen met schoonspreken, zij volharden in gediensstigheden, en dringen zich in de kennis, door geschenken, of door eenige andere konst, en dingen die van anderen of uit vreeze van gevaar, of door schroom tegen de moeite, of vermits de schraalheid van 't vordel, achterwegen gelaten worden, die zoekenze aldergretigste, zij waken nacht en dag, zij reizen en rotzen, en brengen de

aangenome boodschappen, en brieven over en weder,
vangen en staan machtige moeijelikheden aan en uit;

En durreven bestaan, waar van de wip zouw kraken,

En stukken stout genoeg; om in een gat te raken.

Toe datze in de rammeling van penningen raken, of de macht, van 't zegel te steken bekomen, of 't penningmeesterschap behouden, of 't pachtontfangerschap van verscheide rekeningen hen vertrouwt word: en nu uit die slaafsche moeijelikheden de handen ruim krijsende, zo is na dees tijd niet eene hare gediensfigheid uit liefde, maar zij hebben alles daar na op zijn prijs te koop, en met de nieuwe eer der zeden veranderd zijnde, alles wat verleden is vergeten hebbende, al verder jagende, zoo versmadenze haren eersten staat, en jookenze na meerder, en van gierigheid bezeten keerenze alles tot de roof en 't gewoel van winst, schaars in trou, overbodig van woorden, lammerzacht en te gelijk bedriegelijk, bewimpelt van reden en gelijk de Orakelen dubbelzinnig, al watze zien, al watze hooren, al wat'er omgaat zij giffen 't al ten argste; zij vertrouwen alleen op haar zelve, zij beminnen alleen haar zelve, zij zijn alleen wijs bij haar zelve, niemants trou noch vrientschap geloovenze, zij weten van geen vriendhoudentheid dan om gewinswil, eigen voordeel stellenze boven alles: vrienden, gasten, magen, makkers, all' wie hen geen winst aanbrenge, die verachtenze gelijk nietdrachtige boomen: komt haar iemand van haar ouwe kennissen te moet, dien gaan zij voorbij, anders noch anders of zij hem niet en kosten. Indien iemand haar om hulp bid,

dien voedenze breed genoeg met woorden, en beloften, en beloven meer danze volvoeren; maar komt hij met ledige handen, zoo stellen zij hem van hulp te leur, of zij verfteken hem van zijn goede zaak: alle goedwilligheid hebbenze te koop, alle deugd in verachting, en ander luiden lof knakkenze met veelderleie achterklap, en achter rug bedragenze een ijder looffelijk, en zelf prijzenze niemand hij zij wie hij zij; gelijk die *Redenaar*: *Ik beken* zeid hij, *dat Julius Fortunaat een dapper man is, en die men weet dat veel dingen kloekelijk verricht heeft, op wat wijze nochtans hij bij rechtvaardige rechters het vonnis van rekschap te moeten doen, heeft kunnen ontgaan, daar over zoud ik verwonderd zijn indien mij niet het vermogen van zijn welsprekendheid bekend was.* En een ander:

Gelukkig door zijn vrucht, gelukkig door zijn vrouw

Is Protheus, die in all's gelukkig wezen zouw,

Wen hij zich van de moord van Fokus wist te zuiveren.

Daarenboven, gelijk de gieren, gapenze altijd na hofgeschenken, overal jagenze na roof, en de zelve ont-rukkenze al wienze kunnen, even gelijk de *Harpijen* aan *Finneas* de spijsze uit krop en keel knepen: zij juichen om de ongevalligheden harer tegenstrevens, zij voelen geen medelijden met iemands ramp, zij meenen datze geen beloften stand te doen gehouden zijn, dan om hare wellustigheid, zij weten niemand dank, maar scherenze alle over eene kam, of oordeelenze of der weldaad onwaardig, of gaanze achteloos voorbij, zommige zettente met haat betaalt, maar noch bewimpelenze de haat met gunst, en ontveinzenze

haar gramschap; boven *Prins* of *Koning* passienze op niemand, of eerenze niemand, maar ook niet de dezen ten zij uit vare, of om eigen voordeel; en alffé nu, zoo lang tot datze met het eene been in 't graf gaan, in veraderijen, in bedrog, in stribbelingen, en moejelijkheden bedraait, door deze onzoete slommeringen, zware middelen en verhevene Staten t'zaamgeschraapt hebben, dan verwarrenze recht en onrecht, om hare zonen, niet zoo zeer van staat, als wel van roofen verdrukkerij, erfgenaam te laten:

*Zoo queekt den Osevaar zijn kiekens met eedissen
 En kikkers, welk hij uit het broekland weet te vissen;
 Tot dat den jongen toom het vliegen machig es,
 Die stikkelt insgelijx die diertjes uit de nes;
 Zoo grijpen d' Adelaars, die edelbaarde vogelen,
 Dienstboden van Iupijn, in 't gieren op haar vlogelen,
 Van 't veld, of uit den dreef, een geitjen of een haas,
 En werpen in haar nest haar roof en lillend' aas;
 Waar uit het vlugge broed, als 't nu zich zelf kan dragen,
 Vit heeffchen hunger, giert om 't voedsel de bejagen;
 't Geen 't proefde toen 't zoo pas gehikt was uit den dop.*

En dit zijn de konsten der *gemeenbovelingen*, door welke veel uit den verachtsten droezem der menschen, ter breeder ampten, *gewinwaxderingen*, en *waardigbeden*, opklimmen, en bij hun *Prinsen* en *Koningen* het naaste gezag bemagtigt hebbende, rijkdommen, den *Vorsten* in evening, optassen, en *Koninglijke paleizen* bouwen; als ondertusschen de *Adelbovelingen* alle het haren met *snollen*, met den *teerling*, in *weierijen*, in *paarderijen*, in *gasterijen*, in *praal*, in *gewaden*, in *trots verspillen huizen*, boven, *eigendommen*, *wadererven deur lappende*, welke dan die *Gemeene* koo-

pen, in de plaats der *Edelen* met deze hare schelmachtige treken stoelhoudende.

Van de Hofjoffers.

LXXI. HOOFDSTUK.

Ook hebben de *Hofjoffers* hare gebreken; want voor al niet weinig vindm'er met lichaams be- gaaftheden, en gestaltes uitstek opzichtig, preuts en luisterig, en hebbelijk, met purpere en guldene gewaden en halsgesmijden opgestreken; maar 't wil van elk niet gezien zijn, wat schandelijker ondieren, onder deze schoone schabben meenigmaal verschuilen: hier uit vergelijkt haar *Luciaan* voegelijk met de *Egyptische Tempelen*: want aldaar is het pand van buiten zeer ciera- relijk, en ook heerlijk, met kostelijke steenstukken ge- timmert en opgehaald; zooje verders van binnen den *Afgod* zoekt, gij zult of een Aap vinden, of een Oojes vaar, of een Bok, of een Kat: dus staat het met de *Hof- deerens* en *Joffers*, die van kindsbeen in hare teedere ja- ren, in *fluweele ledigheid, dansserijen, en alle dardelheid opgetrokken*, en in verdorvene oefeningen, uit die *Hoffelijke minneboeken, en die des geilheids, der wellu- stigbeden, der overspeligbeden, der smuikerijen, der kop- pelarijen schendigestorien, pots spelen, nieuwigbeden, sna- kerijen, en lietjes* doordrenkt, gelijk als uit voedsters borsten de verderffelijkste zeden gezogen hebben *lichtvaardigheid, moedwil, vermetelheid, gemelykheid, schaamteloosheid, wuiligheid, twistgierigheid, tegen- srib-*

*ſtribbeling, kriegelheid, vergelding, argeliſt, ſchalk-
 heid, brooddronkenheid, ſnapachtigheid, ſpijtigheid,
 en ſchandelyke begeerlijkheid: tongen hebbenze wel-
 ke ſtilzwijgentheid ſtrafis, lippen hebbenze tot alle
 ſnapperij opgeſpitst, met welke zij ledige en beuzel-
 achtige, en niet weinig den genen dieze genoodzaakt
 zijn aan te hooren, moejelijke redenen voortbrengen;
 want wat meent gij dat zij uren lang met malkander
 praten, dan ledige en zotte dingen? als namentlijk
*hoe de kap te bullen, hoe het hair te kemmen, hoe de lok-
 ken te poederen, hoe het aanzicht te blanketten, hoedanig
 het kleed te fronſſen, met welken zwier voort te gaan, op
 te riſzen, neder te zittē; wie dus of dus gekleed behoort te
 gaan, wie voor deez of die plaats ruimen moet, met hoe-
 veel niſgingen en buigingen men dient te groeten, wien
 het paſt of ſchandelyk is van deez of die gekuſt te wor-
 den; welke op een ezel, welke op een paard, welke op een
 zetel, welke in een karros, welke in een roſbaar moeten
 gedragen worden; welke goud, welke edelſteenen, wel-
 ke parelen, welke ketens, welke oorbaggens, welke
 armspanſels, welke ringen, welke booten dragen mogen,
 en andere vodderyen van Semiramidiſche wetten:*
 En daar ontbreken geen oude Mevrouwen, die ver-
 tellen van hoe veel vrijers zij eertijds gediend, met welke
 geſchenken zij verwaardigt, met welke ſmeekerijen zij
 aangeſocht wierden: deſe praat van hem dienze bemint,
 een ander kan niet zwijgen van dien die zij haat, en
 elk meent datz' het zeit met verwondering van an-
 dere; ſomtijds doorkneedenze hare reden met ontij-
 dige revelingen of alderonbeſchaamſte leugens. Ook*

zijn-

Zijnd'er onder haar alderhevigste *baardijen*, en *win-
nigste kiyvaadjien*, *achterklapperijen*, *eerscbenderijen*, *be-
driegerijen*, en alderlei gebreken van een ongebonde
tong geen gebrek: zij hebben *oogjes*, zij hebben *aanzig-
jes*, zij hebben *lonkjes* met veel aanlokzelen, zij hebben
wenken, zij hebben *mijnen vol dartelheids*; zij hebben
treken, zij hebben woorden met welke zij de licht-
verleidelijke vrijers aanvallen, en geschenkjes afgaans
hebben de vrijers een ring, hebbenze een gesteent,
hebbenze een bagge, hebbenze een kettingje, 't zij wat
het zij, zij ontluizen het heit met vleierijen, of dringen
't hen af met aanhouden, en zij gevend'er kusjes, poes-
jes, zoentjes, troetelingetjes, strookerijtjes, en praatjes;
voor 't geen haar dagelijkxe vertiering, en 't voedzel
der Hofmin is; schaamte verbied te zeggen, wat hei-
melijke oneerlijkheden meenigmaal binnens kamers
omgaan, tot smaad van de gewijede echt des natuurs,
welke alle zij meenen gedekt en verborgen te hebben,
als zij weder het kleed aangeschoten hebben: Hoe
trouw, en ongekreukt dan, deze *Hofjoffers* nader-
hand wijven geworden zijnde, zich tegen haar echt-
genooten dragen zullen, dat kont gij denken! wat een
hartzeer doenze haar goede bedgenooten aan, alsse de
zelve haar geslacht, haar huwelijx goed, haar schoon-
heid en andere huwelijken staag aan in de neus wrij-
ven, en haar mannen met kijven, en smaden 't
hoofd moe maken, en altijd klagen alsse een huisselijke
en zuinige tafel verachten, en den mannen den hoffe-
lijken overvloed verwijten, en op verweendheden
en prachtigheid verlekkert, door de eergierigheid der

optoerijen der zelve beurzen kaalmaken, het huis verzwakken, somtijds de arme halsen tot schandelijk en quaad gewin aandrijven; alffe hen dag en nacht lagen leggen, met duizend bedriegerijen, met veinzing, met trouwloosheid, met schalkheid: Ik zwijg de buitiefdens, de heimelijke boelaadjen, de avetronken, en uit vreemden zade ontfangen (spruiten: bij aldienze eens ter haatdij ontfteken worden, zij zullen minnenijd of vergif toe stellen: want de gemeenzaamste konsten der qua wijven (gelijk *Hieronimus* tegen *Foviniaan* seit) zijn *listigheden, bedriegerijen, giftgevingen, booze kruidmengingen, en magische ydelheden*: dus heeft *Livia* haar man, dien zij te zeer hate, aan kant geholpen; dus *Lucilia* den haren om hals gebracht; die heeft uit minnenijd willens wetens den (a) *wolfswortel* gemengt; dese feex heeft in steê des *minnebekers* de *doligheid* ingeschonken. dus is het beter gelijk *Ekklesiastikus* zeit, bij leeuwen en draken te verkeerren, dan met een booze vrou: al wie een zedige huisvrou zoekt te hebben, en neme geen dusdanige *hoffelijke*: welke vrou een deugdigen gemaal wil hebben, en trouwe aan geen hoveling: maar nu is de reden al sprekende te verde voort gegaan: ik heb het nochtans gezeit, en kan nu niet, het niet gezeit hebben: maar voor de rest zal ik vinger op den mond leggen, en hier niet een woord meer bij doen; en van nu af uit het Hof tredende, laat ons de andere deelen des huishoudings, en de voornamne oeffeningen der vuiger dingen, welke wij genoemt hebben, de *Koopmanschap, de Landbouwerij, de Krijkskunde, en anderen, uit pluizen.*

a) *Akonit.*

LXXII. HOOFDSTUK.

DE Koophandel is een deurtrapte opstookster der verholener winsten, een sleeuwachtige slindkolk van openbaren roof, nooit gelukkig door 't genot van hebben, maar altijd ellendig door de begeerte van zoeken: dat deze echter der *Gemeintensstaat*. niet weinig ten onderstand strekt, en om der buite Koningen en volkeren vriendschap aan een te lassen gedienschtig, en ook ten gemeinen leven der menschen over nut, en eenigzins noodzakelijk zij, hebben vele geoordeelt; ja ook *Plinius* meent datze ter zake des leeffelikheds gevonden zij: weshalven ook vele doorluchtige, en te gelijkelijc wijze mannen, de zelve ter hand te slaan zich niet veronwaardigt hebben; hoedanige, na *Plutarch* getuigt, geweest zijn *Thales*, *Solon*, *Hippokraat*: maar gelijkwe alle wetenschappen en kunsten, andere om haar lustigheid toelaten, andere om haar werkzaamheid waarderden, andere om haar deugd en eerbaarheid navolgen, andere om hare waarheid en rechtvaardigheid eerbieden, zoo zijn nochtans alle deze, schoon noodzakelijk, voordeelig, geneugelijk, arbeidzaam, daarom niet dadelijk eerlijk, loffelijk, en rechtvaardig: dus ook zijn de handelingen der koopluiden, der kramers, der woekeraars, der wisselaars, der omzetter, noodig, nut, en arbeidzaam, echter word het onvrij, vuil, en onvroom gewin genoemd: om dat hare doorwrochte bedriegerijen, en geen koosten, verkost en gekost worden: 't geen wet

gelijk Cicero zegt , geens bequamen , geens eenvoudigen , geens welgeaarden , geens rechtvaardigen , geens goeden mans , maar eenes loozen , eenes eerloozen , eenes schalken , eenes bedriegelijken en listigen doet' ik : want alle kooplui en handelaars koopen 't hier op , om het elders dierder en boven de waarde te verkoopen ; en dat 's de beste , die meest wint , dien te liegen , te bedriegen , te zweren en te zwachtelen alsins eigen , en geene wijs van gewin doen schandelijk is : ja zij zeggen dat hen dat door de wetten vrij staat : bij hen zelven voornemende uit te strijken ter halver waarde . En daar is geen twijffel aan te slaan , dewijl haar gantsche leven op gewin , op voordeel , op rijkdommen afge-recht is , datze bij toe tij der zelve veel schandelijke stukken , en strafwaardige bedriegerijen bestaan , want niemand word zonder bedrog rijk , en gelijk *Augustijn* zegt , zal voordeel kunnen doen , ten zij dat hij bedrog aanwende : en

Zijn koomenschap , prijst , meer dan mag bestaan ,

De Koopman , die zijn waren door wil slaan :

En gelijk een anderen Dichter zingt :

Om winst veracht den God , waar bij hij zwoor ,

De Koopman , en verdient de bel daar voor .

Hier koopt den eene , daar verkoopt den anderen , deze brengt aan , die brengt af , deze is schuldeisscher , die schuldenaar , deze betaalt , die ontfangt , een ander stelt zijn rekeningen , maar zij alle zweren , zwachtelen , morsen en bedriegen , en ontsien geen gevaar van ziel , van lichaam , van aruontuur , alse maar gewin verhopem ; noch maagschappen , noch verwandschappen , noch vriend-

Schappen onderhoudenze met eenige trou; dan alleen om eigen voordeel: en dus dravenze alle, door haar gantsche leven, na gewin, na rijkdommen, als of elders geen rust des arbeids, noch verquikking des levens te vinden waar.

*De wakk're Koopman woelt, doet Indus stranden aan,
Door woestheid, vuur, en zee, om 't nâpend' lot t' ontgaan.*

Maar doch, wat voor bedriegerijen de Koopluiden bedrijven in wol, in lywat, in zijde stoffen, in laken, in purper, in fuwelen, in specerijen, in wasch, in olij, in wijn, in kooren, in paarden, in beesten, eindelijk in alle soort van waren, niet een mensch isser die 't niet en weet, die 't niet en ziet, die'er niet voor en popelt, ten zij misschien die gene die haar uitstrijkingen niet gevoelt en heeft: en dit is het minste quaad; een verre grooter dan dit, is'er noch overig. Zij zijn 't, die schadelijke waren invoerende, die om haar zeldzaamheid en lekkernijen, van wijven en jongens begeert worden, die tot geen noodzakelijkheid des levens en strekken, maar alleen tot overdaad, tot praal, tot blanketsel, tot spel, tot verweentheid, tot wellust; en de zelve vande einden der aarde, gelijk angel-aaz, inbrengende, de landschappen en rijken alle jaars van machtig geld be-rooven; en de uitheemsche ondeugden medeleidende, de goede zeden verderven; en het vaderlijke gebruik wegnemende, altijd op nieuwe en buitenkreitsche dingen toeliggende, de zelve in alderverdorvenste gewoontens bedraien: Zij zijn 't die makkerschappen, ingaande, tegen recht, billijkheid en wetten opkoop doen, alles onderstaande, verzinnende onderkruipende

pende; waar doorze de middelen der Gemeente tot zich trekken mogen, alsse rad geld hebbende andere te voor gaan, andere voorkomen, andere de prijs der dingen opgejaagt hebbende, bloode maken, en alle dingen alleen koopen, dieze daar na na haar welgevallen ten dierste uitslijten: Zij meenigmaal groot geld van andere gelicht hebbende, haar woonsteê elders nederzettende, hier haar geloof uit zijnde, van landstreek veranderende, voorvluchtig, en spade of nooit wederkeerende, bedriegen hare schuldeiffchers, en brengenze tot wanhoop en strop. Zij zijn't die den Burgers met handchriften en verbands brieven het net over't hoofd halen, de wortels der schuldenaars zoo diep, zoo doorwrocht, zoo beklagelijk en onvermijdelijk in potende, datze niet opgewonnen kunnen worden, maar in eenen ronden draay voortbottende, en schulden uit schulden zajende, verflindenz' en keerenze Steden om, en zelf onderwijl op woeker, en bankleening, onophoudelijk vernibbelt, zoo roppenze de zelfstandigheid des gantschen volksin; somtijds schroojenze't geld, maar geduurig brengenze de waardij van de munt op en af, na dat hen dunkt best te voordeel te strekken; niet zonder merkelyk nadeel des gantschen Gemeintenstaats: zij zelf der *Vorsten* heimelikheden doorkropen hebbende, boodschappen den vijanden, de raadslagen der steden en vaderlantsche geruchten over: somtijds ook van den loon overgekomen zijnde, leggenze op *Vorstenmoord* toe; niets niet, uit liefde van geld wagende, doende, lijdende, en veil hebbende: all' haar toeleg zijn niet dan leugens, opsmukkingen,

woordnevelen, verspiedingen, logen, bedrog, en openbare uitstrijkingen. Hier uit hebben de *Kartbaginenzers* de *Koopluiden* afgezonderde verblijf plaatsen toegeschikt, en niet gewilt dat hen de zelve met den burgeren gemeen zouden zijn; vorders hadden zij hare straat op de markt, maar de havens, en geheimeste plaatsen des stads, wierd hen zelf te zien niet toegelaten: Doch de *Grieken* ontvingen haar op verre noch na niet in Stad, maar op dat de burgers van vreeze des gevaars ontlast zouden zijn, steldenze de markt der *koopmanschappen*, niet wijd van 's Stads voorpleinen: meer andere volkeren hebben de *koopluiden* tot zich te komen verboden, omdatze de zeden verbasterden. De *Epidauren*, na 't getuigenis van *Plutarch*, alffe bemerkten dat hare borgers door de handelingen der *Illyriers* ondeugender wierden, bevréest voor de besmetting der vreemdelingen, dat niet door de verdorve zeden harer burgers, eenige nieuwigheden de Stad overkomen zouden, verkozen alle jaars, uit de gansche meenigte der burgers, een voornaam deftig man, die tot de *Illyriers* trok, en 't geen ijder der zijne belaste, kocht en opzocht. *Plato* lastert de *Koopluiden*, datze de goede zeden verergeren, en hij oordeelt dat het in een welgestelde staat bij wetten hoort verboden te zijn, dat niet de verweentheden der uitheemscher volkeren in stad gebracht worden, en dat niet iemand uit de burgers, beneden de veertig jaren oud, in vremde landen heen reize; en dat de uitheemsche tot den haren wedergezonden werden, daarom dat door dusdaniger vreemdelingen besmettingen, de

bor-

borgers hare oude Vaderlijke zuinigheid, en overoude zeden verleeren, en beginnen te haten: waar uit alleen, de meeste steden verdorven worden, en door alle slag van smuikerijen, boelaadjén, geilheid en wellustigheid verboldadigen: dergelijke voorbeelden, *Lions* en *Antwerpen*, heden alderruchtbaarste handbeurzen der *Koopluiden*, van zich uitleveren: Zelf ook *Aristotel* gebied voor al zorg te dragen, dat niet eenigzins de steden door de vermenging der uitlanders gelichonden worden, en den *Koopluiden*, schoon noodzakelijk, echter niet in 't getal der burgeren aan te nemen; welke hij daarom ook verspuwt, meest, om dat ze zich met leugens behelpen, en in de steden de markten moejelijk vallen, beroerte verwekken, en oneenigheid zaajen: ja bij de meeste gemeentestaten was van ouds een wet, dat nooit *Koopman* 't ampt der *Overheid* bekleeden, noch in den raad, noch in den raadslag toegelaten worden zouw: vorders den *Koophandel* is bij de Godgeleerde gevoelens plat uit gedoemt, en van de kerkelijke besluiten (na 't schrijven van *Gregoor*, *Chrysofostomus*, *Augustijn*, *Kassiodoor* en *Leo*) alle ware *Christenen* verboden: want gelijk *Chrysofostomus* zegt, een *Koopman* kan *Gode* niet behagen, geen *Christen* zij dan een *Koopman*, of zoo bij 't zijn wil, dat hij uit de gemeente geworpen worde: *Augustijn* ook zegt, dat even zeer de *Koopluiden* als de *Soldaten* geen ware boet' doen kennen.

Niet veel beter dan de *kooplieden* zijn de *Rentmeesters*, een diefachtig slag van menschen, en gelijk veeltijds, slaafs, en loontrekkend, of dat om een stuk gelds zich laat gebruiken, onbehaffent en traag, maar stout en onbeschaamt, en heeft niet dan eenige schrale wetenschappen, hoedanige te kennen zulker menschen dings is, geleert, namentlijk van schrijven en rekenen, maar aldermeest de niet onaardige greepjes van stelen, wat behendiger dan die de struikroovers op de gemeene wegen te werk stellen: derhalven zijnze de diefachtigste aller menschen die der leven, en alleen door haar handen te besigen, daarze *Talenten* en *Miljoenen* met rekenen, rijk; en de vingeren hebbenze zoo klef, en zoo met oneindige kromkrawelhaken bezet, dat alle geld, hoe licht, hoe vluchtig, hoe glibberig, en glad gelijk de palingen en slangen, van deze aangeraakt, dadelijk vasthangt en niet licht los te krijgen is, hier in nochtans zijnze te minder lasterlijk, eensdeels, datse niet dan de schatkamers der *Konigen en Prinsen, en Machtigen*, lagen leggen; andersdeels, datze 't geenze daar uit heimelik lorrendrajen, niet ongarren aan *boeren*, aan den *dobbelsesteen*, aan *maaltijden*, aan *timmerasdjén*, en in *panlikkers, paarden, bonden*, en *kamerspeelders* te voeden te quistleggen: of ouder en wijzer geworden, meenigmaal ons dusdanige zonen achter laten, die, 't gene zij uit veel onrechts, roofs, dieverijs en helterijs, allenskens en met brokjes bijeen-

eengeschraapt hebben, met slampampen, hoereven, jagen en vliegen, kostlijk kleeden, en in alle welluften de gilde te spelen, wederom in vele stukken spliffende, te gelijkelijk alles ontijdelijk door de billen lappen. Maar vorders trekken ook de *Rentemeesters* woeker, zij parssen giften uit, met van dag te dag de betaling uit te stellen, zij kruimelen van de gerechtige schuld af, zij spelen met *blaffert* en *grondboek*, zij doen valsche rekening, zij vervalschen de handschriften, en *onderteekenen* de brieven met nagemaaakte zegels, zij schroojen iets van het geld af, somtijds verslechtenze des zelfs slagspijs, en daarom zijnze meest den *Alchimisten* vriend, en veeltijds onderwinders dezer konst, of zoo hen 't verstand ontbreekt, ten minste begunstigers: maar dewijl *Cicero* zeit, dat zelf de *koophandel*, zooze groot en van grooten ommeslag is, van alsin vele dingen aanvoerende, en zonder logen inbrengende, niet zoo zeer te verlasteren sta; ook dat de *kooplieden* en *rentemeesters* dan met goed recht geprezen kunnen worden, zooze t'eeniger tijd van gewin verzadigt, eindelijk zich begeven, om landerijen en grondeigendommen te bouwen: daarom zullen wij, wat van de landbouwerij te houden zij, hier aanschakelen.

Van de Landbouwerij.

LXXIV. HOOFD-STUK.

DE Landbouwerij dan daar de Weiding en Iſſerij, en Weierij aan vast is, is bij den ouden in zulk achtung geweest, dat het noch de Roomsche Keizers, noch machtigste Koningen en Oversten schaamtshalven verdrotten heeft akkers te bouwen, zaad te hebben, boomen te griffen: tot deze hebben zich begeven, het Keiserdom nedergelegd hebbend', Diokletiaan; en de bediening des Rijx verlaten hebbende, Attalus. Cyrus ook, die groote Koning der Perſſen, plag veeltijds te roemen, als hij zijn vrienden die tot hem quamen, zijn gaarde toonde, datze van zijn eigen handen beplant was, en dat hij met eigen hand de boomen op de rij gestelt hadde: maer Seneka heeft mastboompoten gesteken, met eigen hand vijvers gegraven, waterleidingen gemaakt, en was nergens liever dan op de Landboeven: hier uit zijn de bijnamen der edeler stamhuizen, der (a) Fabiën, der (b) Lentulen, der (c) Ciceronen, der (d) Pisonen, namentlijk van meenigte dezer veldvruchten, voortgekomen.

Van de Weiding.

LXXV HOOFD-STUK.

OP gelijke wijs zijn, wegen de beesteweidingen, oorspronkelijk de (e) Junien, (f) Bubulken, Sa-

(a) Boonaarden. (b) Liezaarden. (c) Na de Cijcers. (d) Erweetaarden. (e) Vaarsaarden. (f) Ofsedrijvers.

(a) *Statilien*, (b) *Tauren* (c) *Pomponien*, (d) *Vitulen*, en (e) *Vitellien*, de (f) *Porcien Katonen*, en *Annian*, (g) *kapren*: *beeſteweiders* zijn geweest *Romulus en Remus*, ſtichters der ſtad *Roomen*: uit den *Beeſteboeders* is *Diokletiaan* ten *Keizerdom* opgenomen: een *Harder* was zelf *Spartakus*, die ſchrikkelijke voor de *Roomſche mogentheid*: *Harders* waren, *Paris en Anchises* de *Vader van Eneas*, en de van *Venus* geliefden, welſtalligen *Endsmion*, ook *Polifeem*, en de honderd-oogige *Argus*: eindelijk zelf uit de *Goden*, heeft *Apollo* de kudde van *Admetus* *Koning van Theſſalien* geweid, en *Merkuur*, de *vinder des Fleuits*, is een *Vorſt der Harders* geweest, ook zijn zoon *Dafnus*: inſgelijx *Pan* der *Harderen God*, en *Proteus*, een *Harder en God*: En, op dat ik eenige *Aards Vaders*, *Rechters en Koningen der Hebreen* optelle, de voornaamſte en *Gode aangenaamſte mannen* onder haar zijn *Harders* geweest; gelijk *Abel* de rechtvaardige, *Abraham* de *Vader des verkoren volks*, ook *Moizes* de *Wetgever en Gode gemeinzame Profeet*, en *David* de *Koning*, uitgelezen na 't hert des *Heeren*: Ja ook bij de oude *Grieken*, was ijder de doorluchtigſte een *veehoeder*; hier uit hebbenze zommige *Polyarnen*, zommige *Polymeden*, zommige *Polybuten*, genoemd, namentlijk na de veelheid der lammeren, ſchape, en offen, hen namen toevoegende: dat ook aldus *Italien* van (h) *Vitulis* (die de oude *Grieken Italas* noemden) benaamt zij, is aan ijder bekend: Ende de beide (i) *Bosphoren*, de *Cymeriſche*, en *Thraciſche*, en de

Ege-

(a) *Veldwachters*. (b) *Stieren*. (c) *Belhamels*. (d) *Kalven* (e) *Kalvaarders*. (f) *Zwijnaarden*. (g) *Geiten*. (h) *Kalven*. (i) *Alsmengende*, *Oſaregten*.

Egescbe zee, en Argos bippion, zijnze noit van eens offens overtocht, van geiten en paarden zoo geheeten? En Numidia Landschap van Afrika, heeft van de weilanden dien naam. Het eerste leven der menschen op der aarden, na Adams val, is Harders leven geweest: dit, boven veelderlei vleesch det beesten verschaft ons ter keukenbehoefte ook melk, kaas, boter, en in de kleeding wol, vellen en leder, alles zeker, tot 's menschen leven eefdeels zeer noodig, andersdeels zeer nut: welke dingen allemaal, doch na den val, den mensche vergunt zijn, daar Godte voren hem geboden had te eten in den Lusthof, alleen die vruchten, die van zelf uit der aarde groeiden.

Van de Visserij.

LXXVI. HOOFD-STUK.

Hier bij komen de *Visserij* en *Weijerij*. Den toeleg van vissen, is bij de Romeinen in zulk een achtting en vermaarthheid geweest, darze vreemde en de Italiaansche stranden onbekende *Visschen*, uit verre gelegen *Landschappen* aangebracht, met schepen in de Italiaansche zee, gelijk de vruchten in de aarde, zaiden meinende dat hier aan der *Gemeintensstaat* geen te metten voordeel gelegen lag: vorders hebbenze *Visgraften* en *vijvers*, vol kostelijke visschen, met zware onkosten toegestelt, van welke ten laatsten, veele *Roomsche Vorsten*, en *Stambuizen*, de toenaam genomen hebben, als de (a) *Licinien*, (b) *Murenen*, (c) *Sergien*,

Ora-

(a) *Snockaarden*. (b) *Zeelampreien*. (c) *Dus genoemt van den visch Sargus*.

(a) *Oraten*. Hier uit heeft *Cicero, Lucius, Filip, en Hortensius, vismannen* genoemd; namentlijk van wegen hare *Vijvers*. Wij lezen dat *Divus Oktaviaan August* met den hengelroe plag te *vissen*, en *Sueton* schrijft dat *Nero* viste met een gouden *net*, gehecht aan rouwen van purper en scharlaken: de manieren der *Vissersijen* zijn niet zeer veelderlei, want zoo meenigerlei *vissen* als'er zijn, die worden met *netten*, met den *angel*, met de *Fuik*, met de *pijlen*, met den *elger*, of met den *vergif* gevangen: maar des te minder lof verdient de *Vissery*, dat de *vissen* een grof voedzel, en der *Maag* niet zeer dienstig, noch in de *Offerhanden* der *Goden* aangenaam zijn: Want niemand heeft ooit gehoord, datter ooit eenige *vis* onder de *Offerdiensten* ten altaar gedragen is.

Van de Jacht en vogelvangst.

LXXVII. HOOFD-STUK.

Bij diergelijke toetelling, als de *vissery*, bestaan ook de *Jacht*, en *vogelarij*, daarenboven de krachten des menschelijken Lichaams daar bij gedaan, en een *warrenet*, en verscheide toetellinge van *stroppen, strikken* en *knipslagen* daar toe aangewend zijnde; ook *vogelijm, Aarenden, den Valk, Honden, en't Fret*, en meer andere beesten ter meierij en weierij dienstig: Zeker een verachtelik werk, een ijdele oeffening, een onlukkigen strijd, met zulk moeielijkheden, en nachtwaken nacht aan nacht te vechten, en op de *Beesten* te woeden: een

(a) *Gondvisschen.*

handeling van wreethed, ende gantsch end' al treurspelig; welks lust bestaat in dooden, en bloedvergieten, waar van zelf de menschelijkheid een afschrik behoorde te hebben. Deze is van aanbegin altijd der boozer menschen en zondaren voornaamste oeffening geweest: want de Heilige Letteren hebben *Kain, Lamech, Nimrot, Ismael, en Esau*, dappere *Jagers* te zijn beschreven; en in de oude Wet lezen wij met dat iemand de *Facbt* gehandhaaft heeft, dan de *Ismaeliten, Idumeen*, ende de *volkeren die God niet en kenden*. Van de *Facbt* heeft de *Gewelddaanneming* haar ingang genomen, om datze gevoegelijker uitwerker geenen te zoeken heeft, dan dien, die met in de *slachting* ende *ontweijng der Dieren*, in het bloed te smodderen, *God* ende de natuur heeft leeren klein achten: Deze echter hebben de *Koningen der Perffen*, als de waarachtige aandachtigheid der *Oorlogszaken*, in eer gehad: om dat de *Facbt*, iets oorlogachtigs, ende wreedaardigs in zich heeft, alffe met eenig Wild, den sleeuwachtigen *Honden* voor te werpen, met bloed uit te storten, met het ingewand van een te scheuren, vermaack aan doet en eene de pijnlijkste dood, als waar het spel, met de hoogste lust aanziet, en onderwijle juicht den wreeden *jager*, en brengt zijn ongelukkigen roof, door 't heit der honden of 't bedrog der strikken afgemaakt, met een grooten sleep vergezelschapt, als zegepralende t'huis, daar dan de doodelijke vleesbank toegesteld, en met de gewoonelijken ommeslag, en de voorgeschrevene ontleëregels (want anders doen mag men niet) de *vangst* geslagt word: zeker, een dappere zotternij

der jagers; een dapperen oorlog, op welke als zij al te zeer verslingert zijn, de menschelijkheid uitgeschud hebbende, zij zelve wilde dieren worden, en door de overdadige verkeertheit der zeden, gelijk *Akteon*, in de natuur der beesten veranderen: vele van deze ook zijn tot zulk een uitzinnigheid voorgewentelt, datze vijanden der natuur worden, gelijkerwijs van *Dardaan*, de verzierfelen vertellen: voor vinders van zoo ongelukkigen konstgreep worden de *Thebanen* gehouden, een volk door bedrog, diefstal, en meinedigheid vermaard, en door *Vadermoorden*, en *wrouweschen-derijen* gruwelijk: van welken de bevelen dezes oeffenings tot de *Frygen* overgezonden zijn, een volk even oneerbaar; maar nesk en wuft; welke daarom de *Atbenienzen* en *Lacedemoniers*, deftiger volken, versmaad hebben: maar na dat de *Atbenienzen* de wet, waar bij de jacht verboden wierd, ontzenut, en de konst met de oeffening opentlijk toelatende, de zelve te haren *Gemeintensstaat* ingevoerd hadden, toen eerst is *Atbenen* ingenomen: hier uit verwonder ik mij dat de jacht, van *Plato* zelve, *Vorst der Akademiken* aangeprezen is, ten zij misschien dat de uitkomst, of des voorstels eerlijkheid of noodigheid, en niet de wellust, de zelve voordrage; gelijkerwijs *Meleager*, den *Ever*, dien verwoester van *Kalidomien*, niet te zijne lust, maar der *Gemeintensstaat* ten oorber, doorregen heeft, zijn *Vaderland* van het verwoestende schrikdier verlossende: Ook *Romulus* reë ter *Hartejacht*, niet uit wellust, maar noodzakelijkheid, om zich zelf en zijn genooten te voeden. Noch is'er een andere oeffening

jagen, dieze *Vogelrij* noemen, wel van mindere wreedheid, maar niet van mindere ijdelheid; hier uit zijn zij *Vogelaars* genoemd, die namentlijk, of *vogels* vangen, of (gelijkerwijs de *Profect Baruch* zegt) met de *vogelen des Hemelen* spelen. Ervinder hier van makenze *Ulis'*, dienze zeggen dat aldereerst, na 't innemen van *Ilium*, gewapende en ter *Weidwerk* geleerde *vogels*, in *Griekenland* ingebracht heeft, op datze verquikking van nieuwe wellust erlangen zouden, die door 't verlies der Ouderen, de weedom des *Troisohen* oorlogs gevoelden; echter heeft hij zijn Zoon *Telemach* geboden hier de hand af te houden. Eindelijk zijn deze oefeningen, waarlijk bij hen zelven knechtelijk en vuig, te zulker hoogte gevijzelt, datze zomige vrije zinlijkheden ter zij gesteld zijnde, nu den *Adel* in de papte eten gegeven, en voorts aangestevent worden, als of men door deze leidsluiden ten oppersten trap des *Edeldoms* opklaverde; en heden ten dage is zelfs der *Koningen* en *Prinsessen* leven, zelf ook (8 smart!) der *Abten*, *Bisschoppen*, en der andere *Kerkenoversten* *Godsdienst*, geheel end' al, zeg ik, *de jacht*; in welke zij zich voornamelijk ter proef, en haar manhaftheid ten toon stellen,

En wenschen meenigvoud,

*Dat onder 't zwak gediert, koom bersten uit het woud
't Schuimbekkend' Everzwijn; of vallen van de bergen
Den ruig en rossen Leeuw, niet straffeloos te tergen.*

En welke het betaamde voorbeelden van lijdzaamheid te zijn, die zoeken dagelijx watse neermaken en jagen mogen: En van natuure vrije gedierten zijn, en 't gene

en van rechts wegen der bemachtigers toebehoorig; deze hebben de geweldschappijen der *Edelen* bij lichtvaardige verbods brieven na haar genomen. Van hare zaailanden worden de bouwluiden afgeweert, de margen talen den *Boeren*, de gront den inwoonders onttrokken, de bossen en beemden den *veeboeders* afgebogtet, op dat de *weijen* voor 't wild werk wijder strekken zouden, ten overdaad en lekkernijen der *Edelen*, welken alleen het vrijstaat dit te eten; zoo iemand van de inwoonders, of eenigen boer een haafje stroopt, of knijntje knapt, die word van *hoogbeidschending* bedragen, en te gelijkelijk met dat wild werk een roof voor den *Houtvester*: laten wij de *Schriftuur* doorzoeken, zeker in de *Heilige Letteren*, ook in de geschichten der heidenen, zoo lezen wij geenigen *Heilige*, geenigen *Wijze*, geenigen *Wijzgeer*, een *Weiman* geweest te zijn; maar meerdere *Harders*, en zommige *Visschers*: *Augustijn* noemt deze konst de schendigste van allen; en de *Elibitaansche* en *Orleansche*, gewijde *Zameningen*, hebben de zelve in den Leek verboden en gedoemt. In de gewijde Regels word niet alleen den *Jagers* de vordering ter gewijde Orden verhindert, maar ook de trap des *Oppersten Priesterdoms*, nu al bestegen, onttrokken: in de zelve leest men, *Exau* was een *Weiman*, dewijl hij een zondaar was: en nergens neemt de *Heilige Schrift* het naamwoord des *Jagts*, ten goeden inzicht. Wes halven dat nu de *Weijerij* onhebbelijk is, kan niemand in twijfel slaan; als welke bij de sloop van alle wijzen en heiligen uitgeklopt en gedoemt is: Bij ouds doch, toen de menschen

schen in onnoozelheid leefden, vloten hem geen ge-
dierten, waren hem geenige leed doende, geenige scha-
delik, alle hem onderworpen, bewezen hem onderda-
nigheid; welks bijbeelden ook in de latere tijden, in
den genen die een vroom leven leiden, baarblijkelijk
zijn; hoeze de lagen der *Wilde Beesten* te boven qua-
men, gelijk *Daniel der Leeuwen*, en *d' Apostel Paulus*
des adders: den *Profeet Elias*, en den *Boswonderer Pau-*
wels, en *Teunis*, heeft een *rave*, en *Fillis* een *binde ge-*
voetstert; de *Abt Helenus* heeft eenen *Buffel* geboden,
en het schrikdier was gehoorzaam, en torste des mans
pakken; hij heeft een *Krokodil* geboden, en is van de
zelve der vloed overgevoerd, vele *kluzenaars* woon-
den in de woestijnen, en huisvesteden in de hollen en
legers der wilde beesten, schromende noch *leeuwen*,
noch *beeren*, noch *slangen*: want met de zonden heb-
ben te gelijkelyk de leetdaad der dieren, de vervol-
ging, en vlucht, ingang, en de listen der *weierijen*, aan-
vang genomen: want (gelijk *Augustijn* zegt in 't der-
de hoofdstuk over 't boek der *Schepping*) zij zijn van den
beginne niet giftig, vijandelyk, en den menschelijken ge-
slagt quaad willende, voortgebracht, maar na de zonde,
gebeten, en vijandelyk tegen de menschen geworden: 't geen
uit het Goddelijke vonnis ter straffe des ongerechtigen we-
derspannigheids der eerster ouden geschied is, hoedani-
gen oordeel tot de slang gesproken is, als God zeide; Ik
zal vijandschap zetten tusschen u en de vrouwe, en tus-
schen uwen zaden, en haren zaden: uit dit vonnis is 't ge-
vecht der weierij ontstaan, der menschen, te weten met
de anderen dieren.

*Van de Onzekerheid en Ydelheid,
Van de Landbouwerij, het Overige.*
LXXVIII. HOOFD-STUK.

Maar laat ons maar wederkeeren; van deze nu gezeide konsten der *Landbouwerij*, *Weiding*, *Visserij*, *Weierij*, *Vogellarij* hebben gelchreven *Hiero*, *Filometer*, de *Koningen Attalus* en *Archeblaus*; *Xenofon* en *Mago veldoversten*, en *Oppiaan den Dichter*; voorts *Kato*, *Karro*, *Plinius*, *Kolumel*, *Virgiel*, *Krescentius*, *Palladius*, en andere jonger dan deze: *Cicero* meent dat'er niet beters, niet wijdluftigers, niet zoeters, noch eenen vrijen mensche iets betamelijkers is: niet weinige hebben hier het hoogste goed, en de hoogste zaligheid ingestelt: hier uit noemt *Virgiel* de *buisluiden* gelukkig, *Horatius* zalig: hier uit heeft het *Delfisch Orakel* eenen *Aglaus* de aldergelukkigste uitgesproken, die in *Arkadien* een klein hoekje lands bouwende, daar noit uit gegaan, en dus door de minste begerlijkheid; in zijn leven geen de minste ramp onderhevig geweest is: maar slechte menschen, duske diepe wijsheid in de *Landbouw* vindende, zoo bezelfense niet dat de selve is de uitwerking der sonde, en de vervloeking des grooten *Gods*: want den mensch werpente uit het *Paradijs* der wellust, zond hij hem tot de akkers, dus zeggende tot den overtreder *Adam*, *Vervloekt zij de aarde in uw' werk, in moejelijkheden zult gij van baar eten alle de dagen uwes levens, distelen en doorens zal zij u opschieten, en gij des aardrijx kruiden nutten, in 't zweet uwes aanschijns uw' brood eten, tot dat gij wederkeert tot aarde, van welke gij genomen*

zigt: Maar geen menschen gevoelen dit levendiger, dan de *Landbouwers* en *Huisluiden*, *alſſe ploegen, zagen eggen, snoejen, spitten, oeften, majen, druiveſnijden, vee-weiden, ſcheren, jagen en viſſchen*: deze, na zwaren arbeid, zijn akkers door den hagel, en 't onweert' onbruik gemaakt zijnde, miſt het brood uit zijn mond; dien ſterven zijn ſchapeſ en koejen af, of worden ze van den ſoldaten afgeſtroopt; gene verlieft zijn wild werk; en ander zijn zô, en t' huis zit het wijſen ſchreit, de kinderen huilen, en 't heele huisgezin vaſt'er na; tot dat ze wederom door onzekere hoop den hachchelijken arbeid ter hand vatten: Voor deze vervloeking zoude geen konſtkeurige *akkerbouw* van noode geweest zijn, niet de *weiding*, niet de *viſſerij*, niet de *weierij*, niet de *vogelarij*, want het aardrijk ſtond alles van zelfs voort te brengen, door winter en zomervruchten, zoetheid van geur, en uitlooping der weiden altyds bloejende: eindelijk niet ſchadelijks zou de Aarde voortgeteelt hebben, niet eenig kruid door gif beſmettelijk, geenigen boom ondienſtig bij mangel van vruchtbaarheid; en ook der waterſlangen, en adderen, en anderer kruipender gewormtens giftigheid, (na 't getuigenis van *Beda*) bevredigt geweest zijn: en zelf de *Menſch*, 't gezaghebberschap over allen dieren bemachtigt hebbende, ſtaande ook de wilde beeſten, gelijk de tamme vrachttorſſchers, pakken op te leggen, zou de *Viſſchen* der zee geboden, en zouden de *Vogelen* des *Hemels*, op zijn wenk, te zijnen hand aangevlogen; en de menſch die zoo even geboren, gebruik en oefſening alle zijner leden bekomen; en zonde

der lichaams dezelen, zonder daken, zonder bereide toesprijzen, zonder artsenij gebruiken, eene het aldergelukkigste leven geleid hebben: als hem, gelijk de Dichter zegt uit eigen bewegenis verleenou zouden

't Aardrijk de kost; de Mos

Het bedd; de Lucht den dor.

Maar des sondes hinder, en 's doods nooddwang hebben ons alles te vijand gemaakt; de Aarde brengt nu niets, buiten onzen arbeid en zweet voort; ja teelt ook als ons dat wij leven, in 't aanzicht verwijtende, doodelijk' en giftige dingen: noch de andere hoofdstoffen gaan zachter met ons om; vele, overstolpt de Zee met bulderende stormen, en verslorpender de wanschapene schrikdieren; met donderflagen, blixem, en bujen vecht de lucht tegen ons; en met de quaal der besmettelijkheden spant ook den hemel te onzen ondergang aan: nu zijn ook de gedierten, met opzet, ons opgeschonden; en ook *den eenen mensch* (als de bijspreuk meebrengt) *is den anderen eenen walf*: de onreine geesten waren om ons, aanzarrende met ontallijke verlokfelen der heiloosheden, op datse ons in de duistere kerkers der peenen wegrukken, om met het eewige vuur, en ijfelijke pijnigingen onophoudelijk gepijnigt te worden. En hier uit blijkt, dat de *Landbou*, niet dan het verlies der alderbeste dingen, de vond der quaden, en 't ongemak des levens is, benevens de andere oeffeningen van *Weiden*, *Visschen*, en *Jagen*, op dat wij daar door de vruchtbaarheid der aarde, en schaartheid des leeftochts, en door de bekleeding der vellen de koude, door welke dingen de menschelijk-

heid

heid van 's doods noodwang verftendigt word, ten minften voor een tijd ontvluchten, of liever verfmijdigigen zouden. Doch de *Landbouw* zoude dezès onzes noodzakelijkheids of rampzaligheids geen te meten lof hebben, waarze binnen deze palen gebleven, en niet overfchreden, leeraarde zoo veel wonderbarelijke queexels van *plantfoenen*, zoo veel onhebbelijke *inentingen* en *berfchepingen* van *boomen*, ja de *Paarden* met de *Ezelinnen*, de *Honden* met de *Wolvinnen* te verzamelen, en dus *Muilezels* en *Hondswoeven* en andere misdragtige gedierten, tegen de wet der natuur voort te telen. Maar ook de fchepfels, dien de natuur *Hemel*, *Zeen*, en *Aarde* te haren verdoen vrij gelaten heeft, in *kevijen*, *vijvers*, *waranden* en *gevangiffen* kort te houden, ook met uitgesteken oogen, of verminkte leden in een kooi vet te meften; voorts in *vlas*, *wol*, *vellen*, *wormgefpin*, en 't geen de natuur tot 's menschen kleeding fchenkt, zoo veel konftstukken van weef en legwerk, niet dan tot hovaard en overdaad, dikmaal ook tot des menschen verderf bedacht. 't Geen *Plinius* van 't eene *vlas* klaagt, uit zoo kleinen zaadje gegroeit, 't geen nu een fpruit, terftond een zeil, door een lichtgeblaas der winden, den aardkloot over en weder kruift, en zelf de menschen (als of ook op het land om te komen niet genoeg waar) prangt in het water te verzuipen, en van de zeegedrochten verflonden te worden. Ik gavoorbij duizenderlei zetreghels van waarnemingen der *Bouwluiden*, *Harderen*, *Viffcheren*, *Weimannen* en *Voglaren*, niet zoo zeer zot en belachbelijk, als wel bijgeloovig en der *Goddelijke*

wet tegen gekant, door welke zij voorgeven dat ze ont-
 weren afweren, zaaisels doen uitdijgen, allerlei schade-
 lijkheden verdrijven, wolven en wilde beesten verzagen
 schitfe dieren ftal doen staan, viffen en vogels met der
 hand grijpen, en beeste ziekten beprevelen konnen. Van
 welke dingen met een groote lichtgeloovigheid, en
 in ernst gelchreven hebben deze wijze luiden, die wij
 boven genoemt hebben.

Van de Krijgskunde.

LXXIX. HOOFD-STUK.

Laat ons nu van de Boeren tot de Soldaten overgaan,
 welke van den akker genomen, *Vegetius* zegt be-
 quamer tot den ftrijd te zijn; al waar ook *Kato* be-
 veftigt dat de weerbaarste Mannen, en dapperste
 krijgsluiden geteelt worden: ja ook na 't getuigenis der
Heiliger Letteren, dien eerften Kampioen *Kain* is een
 Landbouwer en jager geweest: En *Janus* en *Saturnus*
 zeer oude ftrijdbare Goden, hebben nevens de Land-
 bouw, op aarde dit leven geleid: de Krijgskunde dan
 fchijnt geenzins verfmadelijk te z'n, welke gelijk *Va-
 leriws* zegt de heerschappij van *Italien* het *Koomfche* rij-
 ke verfhafft, het *Rijk* veler fteden, en grooter Koningen, en
 vermogender volkeren te weeg gebracht, de kelen van
Pontus, en inhammen der Zee geopent, de ontoegankelijk-
 beden der *Alpen* en des bergs *Taurus* platgewreven heeft:
 zelf den *Afrikaan Scipio* roemt bij *Ennius*, dat hij door
 bloed en neerlagen der vijanden, zich een weg ten Hemel

open gestoten heeft, wien ook Cicero toestemt, seggende, dat ook Herkules door de zelve weg ten Hemel geklommen is. Van de Krijgskunde eerst te baan gebracht te hebben, worden de *Lacedemoniers* voor de man gehouden; hier uit heeft *Hannibal*, zullende *Italien* beltoken, eenen *Lacedemonischen wapenboofdman* opgezocht, de *Krijgskunde* te spitsvrou, zijn *Rijken* en *beerschappijen* t'zeet geraakt, en de zelve verwaarlooft zijnde. wederom alle aldermachtigste te bor gelooopen : want de overgevene *Veldbeeren* zijn in handen gevallen het oorlogsmoedige *Numantia*, het sierlijke *Korintben*, het horvaardige *Theben*, het letterwijze *Athenen*, het beilige *Jeruzalem*, en zelf het van 't *Roomsch* gebied naarij verig *Karthago*, eindelijk ook het allermachtigste *Roomen*. Deze kunst met meenigte, en meer bloeds des menschelijken geslachts, dan de wetten van *Draakon* beschreven, leeraart den trein des strijds braaf toestellen, een heirlegger voegelijk schikken, den vijand aanvallen, op indringen, drukken, overrompelen, slinks en rechts slaan, op 's *Veldbeers* vendel vechten, plaats voortzetten, den aanval stutten, d' aandringers tegenstaan, de wijkende inbukken, slagen brengen, 't gebrachte ontwijken, of op den beukelaar afschutten en versmaden, en winniger ter vijandlijker slagorde inbreken, een *Paard* beschrijven, met sporen nopen, bij den teugel kort houden, en ten allen kanten om buigen, schut lossen, speren zwanken, spieffen tornen, t' 's vijands voorspitsen, vleugels, achter scharen, na stand van tijd en plaats instooten, en eer niet, als na verwijffelde overwinning, om vluchten denken; de vluchtelingen achter ber zittten, neder bouwen,

wangen ontwapenen, uitplonderen voortbengelen; de zijne herbrengeu, te hoopzamelenu, het heir inboeten, en bij vertwijffelde overhand, tot hope van wraak het gemoed lichtor laag in vlam setten, en wat plichten der soldaten en oversten daar meer zijn: Ze scherpt ook op van Vloten toe te takelen, sloten te bouwen, legers te beborstweren, bezettingen te verdeelen, bolwerken aan te vollen, dijken samen te sluiten, graften af te tappen mijnen te graven, stormstukken toe te stellen, wapens te verkiezen, vesten te bestormen, lijf togt toe te voeren, listen te verzinnen, hinderlagen te leggen, en veelderleie krijg streken te konnen ter hand slaan: Vorders steden beleggen, granaden wopen, met het schut balderen, stormstukken aankrujen, muren doorboren, toorens platbeuken, wallen bemachtigen, brandstichting gereed maken, sterkten nederwerpen, Kerkenrooven, steden plonderen, vlekken uitroejen, koren velden verwoesten, wetten verscheuren, buis moeders bekrui- pen, weduwen schofferen, maagden schaken, Burgers eenige wonden, eenige in een gat werpen, eenige weg voeren, eenige vermoorden. Eindelijk deze gehele oeffening, niet dan in 't verderf der menschen bezig, beoogt dit einde, dat zenaamruchtige stad verdelgers, en barffe menschenmoorders make, en de menschen in de gewoontens der wilde beesten, en zeden der schrikdieren verworme: hier uit is den oorlog niet anders, dan een veler gemeine menschenmoord en struikrooverij; en niet anders de soldaten, dan gebuurde, en der gemeinten staat ten ondergang gewapende straatschenders: Vorders dewijl de uitkomsten der oorlogen altijd onzeker zijn, en 't avontuur, niet de konst, de overhand schenkt, wat verdel doen

de *Krijgslisten*, en lagen, en de andere *Krijfsgeboden*? en is niet alle konst ijdel, al waar 't avontuur heerst? en des niet tegenstaande heeft die *Goddelyke Plato* deze geprezen, en gebied den kinderen de zelve te leeren; en de volwassene dadelijk ter gewapende krijgstoct ingelijft te worden: En *Cyrus* die roemrugtige *Koning*, zeide de zelve, niet anders dan de *Landbouw*, ten hoogste noodig. Zelf ook *Augustijn* en *Bernard*, *Katbolijke Leeraars in de Kerk*, hebben ergens de zelve goed gekent, en de *Pauzelyke* besluiten misprijzen de zelve niet, alhoewel *Christus* en d' *Apostelen* al heel anders gevoelen: Ten laatste, hoe zeer d'et *Christus* tegenstrijd, heeft ze geen de laagste plaats in de *Kerk* bekomen, dewijl'er zoo veel *aanhangen* en *Ordens van heilige Ridders* ontstaan zijn, welker geheele *Godtsdienst* in bloed, in doodslag, in roof, en *Zerooving* bestaat, onder voorwending van 't geloof te beschermen en te verbreden als of *Christus* zijn *Euangelij* niet door de preking des *Woords*, maar door de wapenen, niet door belijdenis des harten, en de *martelkroon*, maar door flikkering en dreiging der wapenen, geweld der *Oorlogen*, en slachtingen en neerlagen der menschen heeft willen kundbaar maken. En dezen soldaten is niet genoeg tegen de *Turken*, tegen de *Saracenen*, tegen de *Heidenen* de wapen te dragen, ten zijze ook tegen de *Christenen*, voor de *Christenen*, heiren te veld voeren. Eindelijk de oorlog en krijg maken vele *Bisschoppen*, en niet weinig is 'er om den *Pauzelyken stoel* gevochten, en (gelijk de *Kamotenzer Bisschop* zegt) niet zonder bloed der *Broederen* is de *Paus* ten heilige der *Heiligen* ingetreden; en dat word

dan

dan volständigkeit des *martelaarschaps* genoemd, zonder om den stoel met een groote moord der *Christenen* kloekelijk gestreden zij: Van de *Krijgskunde* hebben gelchreven *Xenofon*, *Xenokrates*, *Onozander*, *Kato Censorius*, *Kornelis Celsus*, *Iginus*, *Vegetius*, *Frontijn*, *Heliaan*, *Modest*, en vele uit den ouden; uit den later *Volturinus*, *Nikolaas Florentijn*, *Jakob grave van Purlikien*, en eenige andere: deze zijnde *Leermeesters* des konsts, maar (a) *doorzichtende*, niet zoo gevaarlijk, als daar zijn de (b) *Bewerkers*. De opschriften doch en waardigheden, en trappen der leerlingen, zijn niet des (c) *lauwerlooverschaps*, des *meesterschaps*, des *leeraarstaats*; noch zijn alleen ook niet, met welke men *Bevelhebbers*, *Hartogen*, *Graven*, *Markgraven*, *Ridders*, *Hoofdmannen*, *Honderdmannen*, *Tienmannen*, *Vaandriggen* noemt, en dergelijke *Adelnamen* uit grootszuchtigheid of geweldenaarig gesproken, maar *moordenaars*, *moeskoppers*, *roovers*, *afzetters*, *dieven*, *kerkschenders*, *schermers* *schoffeerders*, *roffianen*, *boeredoppen*, *overspeelders*, *verraders*, *geldkastroopers*, *veedieven*, *tuisschers*, *zweerders*, *giftmengers*, *oudermoorders*, *brandstichters*, *knevelaars*, *zeroovers*, *geweldoeffenaars* en dergelijke; alle welke wie met eenen naam uitdrukken wil, die zeg slegs *soldaten*, dat is, in der waarheid *woest aardige droessens der schelmachtige menschen*, welken een quaden zin, een quaad gemoed ten baldaad aanprikkelt; bij welken de naam van waardigheid en vrijheid heeft, de vrijheid van zondigen en struikrooven, van alsins zoekende, hoeze quaad doen mogen, en zelf d' onnoozelheid als eenig beeld

(a) *Speculativi*. (b) *Practici*. (c) *Baccalaureatus*.

des

des doods hatende , en alle te zamen zijnze als een lichaam uit haar vader den duivel , wiens leden zij zijn; van welken *Job* zegt; *Zijn lichaam is , als schalijfschilden , met schobben in een gedreven , d' eene schikt op den ander , en niet een windeken komt'er tusschen : den een bangt aan den ander , en zich onderling vasthoudende zullen ze geensins van een getogen worden : zij staan elkander onderling bij , om datze te zaaam gerottet zijn tegen den Heere , en zynen gezalfden : de lievreijen echter des krijgs zijn geen purperkleeden , balsbanden , ringen of sulbanden ; maar wonden in tegenstrevende boezem , en lichamen maaxeloos door de listekens : een oeffening niet dan met veler ondergang en hartzeer opgebondelt ; 't verderf van zeden , wetten , en Godvruchtigheid ; met *Christus* , met de zaligheid , met de vrede , met liefde , met d'oprechtheid , met de lijdzaamheid rechts streex strijdende ; hare belooning zijn luister van edeldom , door uitstorting van mensche bloed verkregen , uitbreiding des gebieds , door de wellustigheid van beersehen en bezitten , met de eeuwige verdoemenis veler zielen .*

Want dewijl het eind van alle oorlog , de overwinning is , kan niemand overwinnaar zijn , ten zij ook met een doodslager ; niemand daarentegen verwonnen , ten zij hij akelijk om hals raak : Soldaten dood , dan is de schendigste , als wien de zonde een heiloo Graffschrift schrijft . Doch die dooden zijn onrechtvaardig , alwaar schoon den oorlog gerechtig ; want niet daarom , maar om datze uit inzicht van gewin en roof , krijg voeren , zijnze godlooze doodslagers over de genen dieze quader dood doen sterven : doch worden

dender eenige rechtvaardelijk van hen omgebracht, die gene die gedood hebben hen zelve in des beuls plaats stellende, hebben dezen Edeldom verdient: en daar anderzins de wetten tegen de straadschenders, brandstichters, roovers, doodslagers, en moordenaars met straffen in de weer zijn, worden de zoodanige onder naam des krijgs, Edel en eerlijk gehouden.

Van den Edeldom.

LXXX. HOOFD-STUK.

Uit de krijg derhalven heeft haar oorsprong de *stam aanboudende Edeldom*, namentlijk een doorluchtigheid, uit bloed en neêrlagen der vijanden door een dappere vleeschkapperij verkregen, en met openbare *Eerlieuereijen* verheerlijkt: hier uit zijn bij de *Romeinen* zoo veel loorten van *kroonen*, *muurkroonen*, *belegerkroonen*, *scheepskroonen*; zoo veel *krijgs geschenken*, *armbanden*, *spieffen*, *pluimadjen*, *balsbanden*, *ringen*, *stokbeelden*, en *beeldenissen*, met welke de eerste beginselen des *Edeldoms* ingehuld wierden: bij de *Carthaginiëzen* wierden ze met zoo veel ringen begiftigt, in hoeveel veldslagen zij geweest waren: de *Iberen* recheden zoo veel grafnaaldens ronds om 't grat des overledene, als hij 'er uit den vijanden verdaan hadde: bij de *Scyten* was in een vermaart gastsmaal, op den omgebrachten beker bescheid te doen, alleen den genen toegelaten, die eenen vijand gedood hadden: bij de *Macedoniers* was een wet, datze, die niet een vijand omgebracht

bracht hadden, met een halfter geknepen zouden worden ten afzigtigen streem des onedelheids, bij het volk van *Duitsland* was het niemand geoorloft een vrouw te trouwen, zoo hij niet eerst den kop eenes verslagen vijands tot den Koning gebracht hadde: en zelf de euveling van niet gegeven schuldige eer aan den genen die in den oorlog manmoedig zich gequeten hadden, heeft velen tegen haar *Vaderland* aangevoert, om des zelfs vrijheid om de keeren: ten bijbeeld zijn *Koriolan*, de *Grachen*, *Sylla*, *Marius*, *Sertorius*, *Katilina*, en *Cezar*. Zoo wij derhalven nu na de beginsselen des *Edeldoms* omstikken, wij zullen bevinden dat deze door schendige trouloofheid en wreedaardij verkregen is: Zoo wij den ingang bezigtigen; wij zullen gewaar worden, datze door een bezoldigde krijg, en struikrooverij vermeerderd is: bijaldien wij ook den oorspronk der *Rijken*, en des gebieds opzoeken, zoo zullen ons goddelooze *Broeder* en *Oudermoorden*, onzalige houwelyken, en Vaders van hun kinderen ten rijk uitgedreven, of verworgde *Vorsten*, eertijts met gestaafden manschap aangedaan, in't gemoed komen: Maar laat ons nu de *Edeldom* zelf, van haar eerste poddeveren af, ondertasten: de zelve, in der daad, is niet anders dan een onbeschofte ondeugentheid, en waardigheid, een niet dan door schelmerij gezochte zegening en erffenis aller aldersnoodste zonen: Dat dit zoo zij zullen ons eerst de *Heilige letteren*, daar na ook de der *Heidenen* oude, en de nieuwer geschichten kond doen: Want als van den beginne der schepping des werlds, de overtreder *Adam* geteelt had zijnen eerstgeboren

Kain

Kain den *Landbouwer*, en den anderen *Abel* den *ſchaapbarder*; in de welke het menſch helijk gezin eenen tweetak geſchoten heeft, te weten, in *Abel* des gemeenen volks; in *Kain* der *Edelluiden*; welke (zijnde hij na den vleefch wreedaardig en hoovaardig en na gewoonte vervolgende dien, die na den geest nederig was) zijnen broeder *Abel* gedood heeft: maar het volkig gezin is verboet geweest door *Setb*, *Adams* derden zoon: *Kain* dan heeft door de oudermoord zijns broeders aldereerſt van *d'oorlog* en *Edeldom* een aanvang gemaakt, en verſmadigende Gods en des natuurs wetten, vertrouwende op zijn eigen krachten, zich zelve de heerſchappij aannemende, aldereerſt *Steden* geſticht, een rijk geveſtigt, en de van Gode vrijgeſchapene menſchen, en de kinderen des Heiligen geſlachts, met geweld, met overlaf, met dienſtbaarheid, en wetten van onbillijkheid begoft te verdrukken; tot dat ook de dezen, *Gods oordeel* achter rugge geſtelt, en alle vleefch verdorven zijnde, door onderlinge welluſtigheit verzeeuwert, de *Giganten* geteelt hebben, welke de *Schriftuur* uitleit *Geweldige en Beroemde mannen* *barer eeuw*: En dit is de waarachtigſte en gevoeligſte afſcherping der *Edelen*; want zij verdrukten de geringen, ſich ſelven verheffende door *ſtrukrooverijen*, en verhoovaardigende op hare rijkdommen, hare namen groot makende, gevende de ſelve aan *Landschappen*, en *Steden*, en *Geberchten*, en *Vloeden*, en *Wateren*, en *Zeen*: welker eerſte *Vader Kain* van natuure boozardig, door haat uit het merg van zijn gebeente nijdig wegen de *Goddelyke berifping* onbeterlijk, door ontveinſde

veet een verrader, tegen zijn eigen bloed een *Broedermoorder*, door de vervloeking omzwerende en voorvluchtig, tot de vervloeking ook Godslastering opgehoopt heeft. En dit zijn deze averoude, en veroude *Steesbaarheden des Edeldoms*; dit zijn de Deugden, deze zijn de vernuften, met welke tot op dezen dag den *Adel* opgeschikt word, welks *Bouwmeeſter* de *Vader der Giganten*, welken de *Heere* verdelgt heeft in de *Ondervloed* der wateren, alleen de eenige *Noach* behouden wordende, een rechtvaardig man uit den geslachte *Setb*, met zijn huisgezin: welke als hij drie zonen hadde *Sem*, *Japet*, en *Cham*, en deze, de tijd na de *ondervloed* verniewt zijnde, na 't voorbeeld der eertijdscher *Giganten*, ook *Steden* bouwden, en *Rijken* vestigden, zoo maakt daarom de *Schriftuur*, van *Noach* tot op *Abraham*, gantsch geen gewag der *Rechtvaardige*; want zij alle tot *Abraham* zijn bewerkers des *Edeldoms* geweest, namentlijk van onbesuisde *ondeugentheid*, *godloosheid*, *verwarring*, *geweldigheid*, *krijgsrusting*, *geweldenarij*, *verdrukking*, *weierij*, *overdaad*, *pracht*, *ijdelheid*, en diergelijke ijken des *Edeldoms*, welke *Noachs* zonen de zelve ingestempelt hebben: uit welker getal *Cham*, daarom dat hij de overgevenste van allen, en tegen zijnen *Vader* goddeloos was, allereerst en over alle rijken een heerschende (a) *Alleen Vorstelykheid* verdient heeft; De zelve heeft *Nimbrod* geteelt, een geweldige op der aarden, en een dappere *Jager* tegen den *Heere*; deze heeft getimmert dat groote *Babilon*, en de *verwarring der spraken* aanvang gegeven, en de *onderwijzing* van

(a) *Monarchi.* heer-

heerfchen nagelaten, en de *Adelstaaten*, eeren, *waardigbeden*, *ampten* en *beeldeniffen* toegevonden : van toen afzijn over 't graauw wetten gestreken, *flaver* nijingevoert, en *afparffingen* uit het volk, *legers* geworven, en *bloedige oorlogen* gevoert : van den zelve *Cham* zijn voortgekomen *Cbus*, van wien de *Ethiopiërs*; en *Mizraim*, van wien de *Egyptenaars*; en *Chanaan*, van wien de *Chananijten* zeer *Edele* wel, maar *fchendigfte*, *verworpen*e, en van *Gode* *vervloekte* volken : ten laaftten, *langen* tijd verloopende zijnde, heeft *God* wederom verkozen, een *Rechtvaardigen* *mensch*, dien *Aartsvader Abraham*, uit den welken hij zich *zaad*, en een *Heilig* volk verwekken zoude, welk hij met het teeken der *befnijdenis*, van de meenigte der andere *Volken*, onderscheiden heeft. Deze teelde in 't eerst twee *Zonen*, den eenen uit de dienstmaagd een *bastard*, *Ismael*; den anderen van echten bedde, die *Izak* genaamt wierd: *Ismael* doch is een *woest* *mensch*, en *fchutter* geworden, een *Edel*, en *geweldig* *man*, een *Vorst* der *Ismaelijten*, den volke zijnen naam voor eeuwig nalatende, *God* heeft hem gezegent, en zijnen *Edeldom* bevestigt in *roof* en *krig*, zeggende ; *Zijne* *hand* tegen allen, en *aller* *hand* tegen hem, in het *landfchap* zijner *Broederen* zal bij zijn tenten *flaan*. Doch *Izak* volhardende in de *rechtvaardigheid* zijns *Vaders*, weide des zelts *kudde*; en deze heeft bij zijne *Rebecca* twee *zonen* geteelt, *Ezau* en *Jakob* : *Ezau* derhalven, *Gode* *batelijk*, een *rood* en *ruig* *gebaast* *mensch*, een *jager* en *fchutter*, een *vraat* en *buik* *dier* *man*, zo zeer dat hij om eenen *fchotel* moes zijn *eerft-*

geboorte recht verkocht heeft, is een machtig man geworden, en een Vorst der Idumeen, de zegening des *Erdeldoms* ontvangende in het vete der aarde, en den dauw des Hemels, in het zwaard, en de afwerping des juks: Doch Jakob rechtvaardig, voorvluchtig bij zijn Oom Laban, hoede des zelfs schapen, welx beide dochters als hij door veertien jaren dienstbaarheid, te wijf verdient hadde, heeft hij twaalf zonen aan haar gewonnen, en zijn naam is geheeten *Israel*, welke naam hij daar na zijne nakomelingen nagelaten heeft, datze genoemd wierden het volk *Israel*: Jakob (als wij gezet hebben) namelijk *Ruben, Simeon, Levi, Juda, Izaschar, Zabulon, Jozef, Benjamin, Dan, Neftalim, Gad, en Afer*, na welker getal de twaalf Stammen *Israels* getelt zijn: maar *Jozef* van zijne Broeders in *Egypten verkocht*, is in alle leering der *Egyptenaren*, doordrenkt, en een bedreven droombeduider geworden, en wichchelde met den *Beker*; der huishoudelijker oefening zoo zeer afgevaardigt, dat hij door schranderheid zijns vernufts, nieuwe konsten om rijkdommen te vergaderen, en pachtbeffing te vermeerderen gevonden heeft, om welker oorzaak bij den Koning *Farao* wel gezien, hij van den zelve tot een Vorst over geheel *Egypten* gestelt, en uit eenen slaaffchen lijfeigen, met gewoonlijke plegtigheid der *Egyptenaren* Edel gemaakt is: Want de Koning vlijde eenen ring aan zijn hand, en een gulden halsband om zijn hals, en dede hem bekleden met purper, en den wagen beklimmen, en eenen herout uitroepen, dat ijder een bier na hem als eenen Edelen Vorst eeren zoude, der in alles gelijke wijs van edel

maken

ken bij den Perffen, gelijk wij van *Mardocheus* den *Hebreen*, van den *Koning Artaxerxes* edelgemaakt, in het boek *Hester* lezen. Hier uit is tot op dezen dag, dese gewoonte van *Edelen* te maken, bij de *Koningen* en *Keizeren* verbleven, van welken zommige den *Edeldom* met *geld* koopen, zommige de selve met *koppeldragerij*, zommige met *giftmengingen*, zommige met *oudermoorden* verdient hebben: vele heeft den *lorfhandel* den *Edeldom* te weeg gebracht, en te gelijkelyk rijkdommen opgeleid; gelijkerwijs van *Eutbikraat*, *Filokraat*, *Euforbas* en *Filager* in de geschiedenissen vermeld word: ettelijke zijn door *pluimstrijkerij*, *achtterklap*, *lasteringen* *faliuouwerij*; meerdere om hare *wijven* en *dochteren* den *Koningen* ter zat gegeven te hebben *Edelluiden* geworden; velen hebben, *de roof*, *doodslag*, *goochelarij* en andere quade konsten ter *Edeldom* opgehemelt. Maar laat ons weêr op *Jozef* komen: Deze als hij machtig wierd in het huis des *Konings*, en zijn eerst gebooren zoon *Manasse* gewonnen hadde, hoogmoedig op deze aangewaaiden *Edeldom*, heeft tot hoon en verfmading van zijns *Vaders* huis, niet zonder misdad, dus gesproken; *God heeft mij mijne moeijelijkheden en des huis mijns Vaders doen vergeten*: waarom in de zegeningen, *Manasse* achter gesteld, en dien de jonger *Efraim* voor vervordert geweest is: eindelijk *Jozef* zelf, schoon hij de zoon van *Jakob* was, echter om deze Gode hatelijke *Adelstaat*, heeft niet waardig geweest de naam eenes *Stams* in *Israël* te voeren maar zij is gegeven aan zijne zonen *Efraim* en *Manasse*, doch ook de zelve hebben in hare *Stammen* noit

Profeet gehad, en worden met de alderminste zegen van allen gezegent, namentlijk in *sterkte en meenigte bares gezins*: Het Volk *Israels* doch woonde in *Egypten* vele jaren, en waren *Veeharders* in het land *Gozen*; alffe nu tot een groot en machtig volk aanwiefen, zijn ze den *Egyptiſſchen Edelen en Koningen* verdacht en hatelijk geworden: daarom overladden zij haar met zwaren arbeid, van klei en tichchel ſteenen, en alle dienſtbaarheid van aardwerk, en hare knechjes kinderen hebben zij gedood, verdrenkende de zelve in den ſtroom, op dat hen geen zaad zou overblijven op der aarde: de dezer een dan, om dat het een kruifden jonge was, wierd behoed van des *Konings dochter*, die hem tot een zoon aangenomen, en *Moizes* genaamt heeft, om datze hem uit de wateren getrokken hadde: *Moizes* dan wiefch op in het huis des *Konings*, en van alle *Egyptiſche* leere doordrenkt, en als des *Konings* zaam opgetrokken, is machtig geworden, en een *Overſte* van *Faroos* krijgſtogt tegen de *Ethiopiërs*, aan wien de dochter des *Konings* van *Ethiopië* haar zelve te wijf verlooft heeft, waar uit der *Ethiopiërs* nijd en haat op den hals halende en gedwongen balling te gaan, is hij in *Madian* gevloten, alwaar bij eenen bornput tegen de *Harders* dier *Landdou*, voor eenige deerenen de ſtrijd aanvaardende, heeft hij door deze weldaad verdiend, een uit haar, de dochter des *Prieſters* te wijf te hebben: ten laaſte rijper in jaren en wijsheid, erkennende zijn geſlacht van het volk der *Hebreen*, is hij wedergekeert in *Egypten*, en de *Egyptiſche edeldom* afgedankt hebben de, van Gode verſterkt heeft zich den *Volke Israels*, ten

Leidsman gemaakt, en het zelve met vele wonderda-
den uit *Egypten* geleid, en als het volk tegen *God* gezon-
digt hadde met het *gulden Kalf*, *Moizes* vertoornt,
heeft sich kløeke *Mannen*, zonen van *Levi*, bijgevoegt,
en hen geboden, zeggende, *hangt uwe swaarden op uwe*
houp, en gaande en wederkerende, doode een ijgelyk zynen
broeder, en vriend en naasten: en deze gedenkwaardige
manslag verricht zijnde, als aan drieentwintig dui-
zend menschen, zegende hij hen, zeggende; *gy hebt*
beden uwe handen gebeiligt in bloed, een ijgelyk aan zyn
zoon en broeder: en is vervult de zegeninge Jakobs aan
Simeon en Levi, noemende hare wapenen moordda-
dig, welker toorn vervloekt en verwaten, en hare ver-
bolgentheid onmeukbaar was; met deze overdadige
oudermoord dan, heeft aanvang genomen de *Edel-*
dom in Israel: want toen heeft *Mozes* her *Vorsten* ge-
stelt, en *Oversten*, en *hoofden des beirs*, *Scheidsluiden* en
Honderd mannen, *Vijftigde mannen* en *Tiende mannen*,
strijdbare luiden, en *dappere kampioenen*, onder hare *Stam-*
men en *Bloedverwantschappen*: uit welken wie in oor-
log en sterkte de andere scheen te boven te gaan, dien
droegenze de heerschappij, en 't *Rechter ampt* op: want
een *Koning* en hadden zij niet, maar wierden bestierd
bij *Rechters*: van welken *Fozua*, een man van *adel*,
sterk, en *strijdbaar*, *overwinnaar der Koningen*, en
niemand vreezende, na *Moizes*, de *Heerschappij* be-
hiel, na wiens *overlijden*, zij zonder *Vorst* onder een
Volkheerschappij geleest; maar twistig geworden, on-
derling onder een gestreden, en bijkans de *Stamme*
Benjamin vernielt hebben, zoo dat'er niet dan zes

honderd Mannen overig waren : en alffe dezen hare dochteren te geven verzworen hadden, zijn hen gegeven vierhonderd Maagden der gevangenen te *Fabis in Gilead*; den overigen tweehonderd wierd toegelaten maagden te rooven te *Silo* : en dus is vervult de zegening des *Edeldoms* aan *Benjamin*, in de beeldenis eens wolfs, *des morgens zijn prooy grijpende, en des avonds zijn roof uitdeelende*: na deze zijnze wederom na de *Adelbeerschappij* en der *Vorsten* bestuuring gekeert; uit welken eindelijk *Abimelech, Hieroboams* aterling, uit de *Stam Manasse*, gedood hebbende, met de plechtige oudermoord, op eenen steen, zijne seventig Broeders van wettigen bedde, aldereerst het rijk behouden heeft te *Sichem*: eindelijk 't gantsche volk *Israels*, zich een *Koning* eiffchende, zijn hen in arren moede des *Heeren*, *Koningen* gegeven, weinige goede, maar meerder quade: de *Heere doch was vertoornt*, en verkondigde hen het recht des *Konings*, dat bij hare zonen en dochters tot *wagenaars* en *baksters* nemen; hare *akkers* en *kudden*, en *gaarden*, en *knechten*, en *dienstmaagden*, en alle baar beste dingen na zijn welgevallen voor zich vertienden, onder zijne *dienaars* uitdeelen, den gantschen volke met een juk des dienstbaarheids drukken, en zoo wanneer de *Koning* gezondigt, en onrechtelijk behandelt zal hebben, het volk voor hem vergelden zoude, hij heeft hen dan ten *Koning* gegeven een *Jongeling* uit de *stamme Benjamin*, met name *Saul*, een man sterk van kraft, spichtig van gestalte, zoo dat hij een hoofd langer was dan al het volk, en *God* heeft allen een vrees aangejaagt datze hem als den *dienaar* des *Heeren* eer bewe-

zen: deze al eer hij begoft te heerschen, was als een kind van een jaar zoo onnoozel, en van goeden inborst, doch de *Adelstand* des rijks bemachtigt hebbende, is hij een booz man geworden, ende een zoon *Belial's*: God heeft dan het Rijk wech genomen van den huize *Sauls*, en dat *David* gegeven, de zone *Izai*, uit den *stamme Juda*, ende deze uit een schaapharder ten Koning gemaakt, en van de zelve vergiftelijke besmetting des *Adeldoms* doordrenkt, is geworden een mensch der zonden, een schender van 't gewijde, een overspeelder en doodslager, echter neigde de barmhertigheid *Gods* niet van hem af: hij doch heerschte in 't begin te *Hebron*, terwijl *Sauls* zoon *Isbozerth* over de *Jordaan*, eindelijk is hem het Rijk des ganschen volx bevestigt te *Jeruzalem*: vredige *Alleenvorstelijkheid* der *Israeliten* heeft hij doste meer niet behouden: want bij zijn leven heeft zijn Zoon *Absalon* het rijk aangegrepen te *Hebron*, dezen gedood, vatte wederom *Siba* de zone *Bichri* het rijk bij de slippen; vorders stond na 't rijk, *David's* zoon *Adonias*: doch *David* zelf voor zijn verscheiden, stelde tot erfgenaam den van minder ouder *Salomon*, den zone van *Betzabe* de overspeelfter; en dese heeft aldereerst de *Alleenvorstelijkheid* der *Hebreon* behouden, welken hij door den moord zijns ouder broeders *Adonia* bezinken deê, en het opperste der dingen bemachtigt hebbende is hij ook zelf ter schrikser weg opgeslagen, na wijverijen, hoererijen en afgodendienst, en heeft de *Wet Gods* verlaten. Hem is op den stoel gevolgt een boozen zoon *Roboam* deze ook een boozwicht en zondaar tegen *God* bevonden

den zijnde, is daarom de *Alleenvorstelykheid* des volks van hem afgereten, en zijn van hem afgefallen tien Stammen, en hebben zich ten *Koning* erweelt *Ieroboam*, eenen guitigsten man, uit de *Stamme Dan*, die het gansche *Israel* jagende, vervoeren de tien Stammen tot afgoderij, door't oprechten der kalveren te *Samaria*, op dat vervult worde de zegening die daar zeit, *Dan een Slange op den weg, een Hoornslange op den pade, bijtende de versffenen des paards, dat zynen opzitter achter over vals*: doch de *Stamme Juda* berustede onder den zade *Davidt*, gelijker wijs *Jakob* dien gezegent hadde, dat de *Rijxstaf van Juda* niet weg te nemen waar, voor dat de *Messias* kome: maar *Judas* zelfs was een snoodste van *Jakobs* zonen, bloedschandig aan zyn schoondochter, en zyne zonen waren de schendigste en schelmachtigste, waarom hij de zegening des *Edeldoms* bekomen heeft in den *scepter des rijx en de sterkte eenes Leeuws*: eindelijk zijn ook afgeweken van de *Koningen Israels*, het volk *Edom* en *Libna*, en hebben haar *Koningen* gestelt na haar welgevallen, gelijker wijs *God Exau* zegende, van het juk af te werpen: doch onder alle *Koningen Iuda* en *Israel*, zijn'er naulijx vier goede gevonden: de *Koningen dan*, met den ganschen adel uit hebbende, zijn de *Joden* in gevangenis en slavernij na *Babel* gevoert; en wederom na langen tijd, *Gode* erbarmende, te *Ferazalem* herbracht, hebbenze haar *Gemeintenstaat* een tijd lang onder *Priesters*, en *Voornaamsten*, en een *Volkige overigheid*, gelukkig bedient, tot dat *Aristobulus Hirkaans* zoon, zich zelfs de kroon opsette, en't *Rijk der Joden*, met de oudermoord

van moeder en broeders herstelde; 't geen daar na, door een reex van *Koningen*, ten laatste onder *Arabelans*, eenen moedwilligen en vuilen *Koning* geëind is: geheel *Indea* tot een (2) *vervoogd landschap* der *Romeinen* gemaakt; eindelijk onder *Titus en Vespasianus* verdelgt, het gantsche volk door de geheele *Wereld*, tot op dezen dag, in een geduurige *slavernij* verstroot zijnde. Dit heeft ons goed gedocht dus bij den draad der *Heiliger Letteren* uit te volgen, om te toonen, datt'er van 't begin des *Werelds* geene *Edeldom* geweest is, die niet een *schelmachtigen* aanvang gehad heeft, ook in het volk *Gods*; en dat de *Edeldom* niet anders zij, dan een *luisster en bezolding des openbaren ongerechtigheids*; waar in hoe iemand bezoedelder van leven, hoe doorluchtiger, hoe meerder *schelmstukken*, hoe des te meerder *belooning en luisster*: gelijk niet onwaardig die zeeroover *Diomedes* overgehaalt, *Alexander* in de neus wreef, zeggende, *Ik, om dat ik met een eenig koggetje roef, word voor zeeroover bedragen; gij, die met een machtige vloot dien bandel pleegt, Veldbeer* gebeeten: *indien gij alleen, en gevangen, gij waart een straatfchender; indien mij op een wenk volkeren ten dienst stonden ik wierde een Gebieder genoemd, want zoo veel de zaak belangt verschillen wij niet, dan dat hij oolyker is, die ondeugender vrijbeuit, die verachtelijk geen gerechtigheid handbaaft, die baarblijkelijk de wetten bestookt: van welken ik vlie, dien vervolgt gij; welke ik gestadig eerbiede, dien versmaad gij; mij maakt de barsheid des geluk, en de bekrompenheid des buisselijken staats, U de onverdragelijke boovaard, en*

(2) *Provinci.*

onverzadelijke gierigheid tot een dief : indien mijn lot verleenigde, ik zouw misschien beter, maar gij hoe gelukkiger, hoe boozer worden. Alexander zich over des mensches bestendigheid verwonderende, gebood, hem te zijner krijgstoet aangeschreven te worden, op dat hij daar na zonder de Wetten te quetsen mogt krijg voeren, dat is, struikrooven. Nu doch voort ijrende tot de geschiedenissen der heidenen, laat ons insgelijx be- toonen zelf den *Edeldom* niets anders te zijn, dan *onden- gentheid, razernij, roof, menschenmoordery, overdaad, weijerij, en geweldenaarij* alfins uit de aldersnoodste be- ginffels oorspronkelijk, door noch snoodere de hand geboden, altijd een de schandelijkste uitgang gehad heeft, 't geen vooreerst bij die vier beruchte *Alleenvor- stelijkheden*, daar na ook bij de overige Rijken der *Ede- len* blijken zal. d' Eerste *Alleenvorstelijkheid*, dan, na de *zondvloed*, is geweest der *Assyriëren*, waar aan den eersten steen geleit heeft *Ninus de Eerste*, die aldereerst met zijne landpalen niet te vreden, door begeerlijk- heid om zijn rijk wijder aan te lasschen, de wapenen tegen buite volkeren gewendet, en bloedige oorlogen zijne buuren op den hals brengende, de *Volkeren van geheel Oosten* t' ondergebracht, en de wijdte zijns Rijkx altijds winning aan winning hechtende, met een gedu- rige aanschakeling van *vervoogde Landschappen* ver- meerdert, *Asia* vermeestert, *Pontus* overheert, en ein- delijk *Zoroastes* den *Koning der Baktriaanen*, door een oudermoordisch gevecht in 't onderspit gedolven, ge- dood heeft: een wijf, met name *Semiramis* hadd' *Ninus*, deze (als de *Geschiedschrijver Dion* meldt) verzocht

van haar Man, datse vijf dagen gebieden mocht: 'twelk toegestaan en bekomen zijnde, heeft zich de Rijkmantel en *Tulband* aangevlijd, en op den *Koninglijken stoel* geklommen, en den trauwanten geboden, datze *Ninus* haren man, van de Koninglijke sieraden uitgetogen, doodslaan zouden: en niet vernoegt met de grenzen hares *Rijx*, heeftze *Ethiopiën* aan haar gebied gevoegt, den oorlog tot in *Indiën* uitgestrekt, en *Babylon* met een zeer heerlijke muur omtrokken: ten laatste worde van haar zoon *Ninus de Tweede*, dienze krielevelig ontfangen, godloofelijk te vondeling gelegd, en bloedfchandelijk bekend hadde, om hals gebracht: door deze oudermoorden dan, heeft de *Alleenvorstelykheid* der *Affyrieren* de *Heerschappij* behouden, tot datze onder de *Koning Sardanapaal*, een man wijfachtiger dan eenige vrou, afnam; dien *Arbaktus*, een *Overste* van *Meden*, onder de hoere rotten beklipt, gedood; en zelf zich *Koning* makende, 't gantsche gebied van den *Affyrieren* tot den *Meden* overgevoert heeft; en dit heeft *Cijrus* eindelijk tot den *Perssen* gebracht, onder den welken diens zoon *Kambyses*, stichter van nieuw *Babylon*, door 't bij voegen van vele rijken, de tweede *Alleenvorstelykheid* behouden, en dien met de noord van *Broeder en zoon* ingewijd heeft: de welke eindelijk op *Narsus* de zoon van *Ochus* quam, wien, als hij van den *Onman Bagoas* gedood was, ten navolger erweelt wierd *Darius de Pers* (de zoon van *Arfous*, te voren *Gademanius* genoemd) welke van *Alexander de groote* overwonnen, de *Alleenvorstelykheid* der *Perssen*, te gelijkelijk met zijn leven, geeindigt heeft: welke de zelve *A-*

Alexander (des vaderlijken moords t'sampt zijn overspelige moeder te gelijkelik meêwustig en raadsplechtig) door deze zelve beruchte oudermoord op de *Macedoniers* overgebracht heeft; en deze is geweest de derde *Alleenvorstelykheid*; welke met, *Alexanders* dood, zelf ook dadelijk ter neder gestort is: nu volgt de vierde *Alleenvorstelykheid* der *Romeinen*; der welker geene in de menschelijke zaken in macht te boven gaat: Maar zoo de reex der tijden, van 's *Stads* grondbouwing af, herhaald wierde, wij zullen bevinden de zelve van aldersnoodste beginsselen aanvankelijk, en van aldersnoodste doorgaans gestevent is, derhalven moeten wij deze wat hooger, en van de eerste stichters des *Stads* ophalen. De *Stad Roomen* is van de *tweelingbroeders Remus* en *Romulus*; uit een geschonde *non* van *Vesta* geboren; van een hoer opgezocht, in *Italien* aldereerst gebout; welks Rijk *Romulus* door de moord zijns Broeders, gelijk een *Kain*, ingewijet heeft: En als hij zich een *zoon der Goden* genoemd te worden gedoogde, een handvol schelmachtiger rabauwen te hoop gezamelt, en de zelve straffeloosheid belooft hebbende, roofde hij de dochteren der *Sabijnen*, en hen vrouwen toevoegende uit allen dienze uirgekipt hadden, hebbenze de *Giganten* geteelt, deze *Koningen*, zeg ik, en *Oversten des roomschen Edeldoms*, der geheeler wereld vreesfelijk: en nu der *Sabijnen vrouwen* en dochteren door een trouloos verbond, en verradelijk spel verkracht, schendelijk gerooft door wreedaardige Bruiloften aan zich enden zijnen vertuit, door manslag van Vaderen en gemalen behouden hebbende, heeft hij dit zijn rijk door

nieuwe oudermoorden daarenboven verdadgit : want des Schoonvaders van zijnen bloede onlijdzzaam, heeft hij ook *Titus Tatius* den vroomen oudenman, den alereerlijksten *Overste* der *Sabijnen*, zijnde ter maatschappij des rijk aangenomen, deerlijk vermoord: dit zijn de eerste aanvangselen des *Roomfchen Rijk* geweest dat bij de tweehondert en drienvertig jaren van wrede *Koningen* beheerscht, onder *Tarquijn* de hoovaardige, door het schendig stuk des geschondene *Lukretias*, opgehouden heeft: en gelijkerwijs het nakomelingschap van *Kain* in 't zevende geslacht door de overvloed der Wateren vergaan is; zoo insgelijks zijn ook deze aanvolgers van *Romulus* in het zevende tal der *Koningen* van een *Volkig'* oproer overstolpt: en schoon de *Roomfche* stad 't gebied der *Koningen* verschopt hadde, heeftze echter de geweldaanneming niet ontgaan kunnen: want de *Koningen* verstooten zijnde, als, na de overbobbelingen des oproerzieken volks, het *Rijk* tot den Voornaamsten overgebracht was, is *Brutus* een Edelman, tot eerste *Burgemeester* der *Romers* verkoren: Deze op dat hij slegs het rijk bestendigde, heeft des zelfs eersten stichter en koning *Romulus* niet alleen gepoogt te verevenen, maar ook te overtreffen, want hij heeft zijne twee zonen jongelingen, en zoo veel zijns vrouwen broeders, *Kitellien* genaamt, op 't midde van de markt met roeden geslagen zijnde, met de bijl doen onthoofden: en als dit *Gebied* onder de *Voornaamsten* en het *volk*, bij verscheiden *Overbeden*, en *bijsondere eige geweldaanneming* een tijd lang gestaan hadde, heeft het onder *Julius Cezar*

een man zwaarlijk om zeggen, of sterker in oorlog of meer verzopen in wellustigheid, en daar na onder *Antoon* insgelijx eenen lijfeigen des wellustigheids mijlpalen gezet; en het opperste, *Heelal des Roomschen Gebieds* is den eenen eenigen *Keizer Oktaviaan August* opgedragen; in dezen heeft deze vierde *Alleenvorstlykheid* des werlds aanvang genomen: en nochtans niet buiten moord, alhoewel deze *Augustus*, de de zachtaardigste aller Prinzen geschat word, echter heef hij zijnes ooms *Cazars*, van wien hij tot het gebied aangenomen, en erfgenaam ingestelt was, zoontje en dochtertje, 'tkroost bij *Kleopatra* gewonnen, om hals gebracht, noch des naams, noch des weldaats, noch des maagschaps, noch des kindsche onnozelheids verschoonende. En nu hebben de *vorsten* der *Romeinen* des werlds *Alleenvorstelykheid* ingehad, en *Nero*, *Domitiaan*, *Kaligula*, *Helsingabal*, *Galieen*, en andere gedrochten van wreedaardij en schandelykheid voortgebracht, onder welken de geheele wereld stond en daverde, tot dat die *Groote Konstantijn*, naar het dooden van *Maxent*, die om zijn wellustigheid en wreedaardij den *Roomschen volke* tegen de borst was, van den Raad voor Vermeerder des Rix verklaart wierd: Deze als hij *Byzantium* vernieuwde, en ten stad, *Roomen* naarijverig maakte, en haar daarom nieuw *Roomen*, en na zijn naam *Konstantijnstad* noemen deë, heeft gewild dat deze de *Keizerstoel* zijn zoude; en het *Roomsche Keizerdom* tot den *Gricken* overgebracht; en te *Konstantijnstad*, gelijker wijs *Romulus* te *Roomen* door de moorden van twee *Licinien*, zijns *Susters*

Man en zoon, en zijns eigen kroofts, en huisvrouws ingewijd: bij den *Grieken* is het *Keizerdom* gebleven tot den tijde van *Karel de Groot*e, bij wien slechts de naam des *Keizerdoms* tot den *Duitschen* overgevoert is: Maar dus verre van de *Alleenvorstelijkheden*. Laat ons ettelijker anderer *Rijken* beginsselen, en uiteinden doorkniftelen, en wij zullen bevinden datze door geen betere voorttekenen begonnen, door geen geringere schandaardijen bemachtigt, ofte door geen mindere, ongebondenheid wederom uit een geschokt zijn: Voorbijgaan zal ik de oudermoorden van *Dardan*us, en door hoedanige baldaad ter schelmerij opgestutst, hij den *Achijven* den aanvang des *Rijx* der *Grieken* verschafft heeft: ook zwijg ik der *wijven beerschappijen*, door oudermoorden der mannen bekomen, gelijkewijs van den *Amazonen* de geschichten vertellen: laat ons tot latere, en den onzen aangrenzende tijden gaan. In *Spanjen*, ten tijde des *Keizers Theodooz*, heeft geheerscht, *Athbalarijk de Goth*, hoewel ook ten zelve tijde de *Alanen en Wandalen*; *Spanjen* bezaten: Doch uit de *Koningen der Gotten* heeft *Suitilla* alder eerst de *Alleenvorstelijkhed* van *Spanjen* bereikt, welken ten laatste de *Koning Roderijk*, om dat hij *Julia* de *Dochter des Landvoogds* van het landschap *Tingitana* geschoffeert hadde, verloren heeft, van 't gebied der *Gotten* een einde makende, als de *Sarasenen* *Spanjen* innamen: naderhand onder *Koning Pelagins*, etlijke plaatsen herkregeen zijnde, hebbenze toen eerst *Koningen van Spanjen*, en niet wijders der *Gotten*, begoft genoemd te worden; de hoofdnaam des *Rijx* bij 't vlek *Leon* verblij-

blijvende, ter tijde toe van *Ferdinand* de zoon van *Sanctius*, die eerstmaal zich *Koning* van *Castilien* be-
naamt, en zijn Broeder *Garzia*, gedood hebbende,
door deze Broedermoord, ook het Rijk van *Navarre*
daar aan gereext heeft; welker Broeder *Ronianus*, dien
hare Vader bij een bijzit geteelt hadde, een strijdbaar
en woelstaardig man, d' eerste *Koning* der *Arragoneers*
geworden is: doch de eerste *Koning* van *Portugalis* ge-
weeft *Alfons*, uit *Hendrik* de *Lotheringer* en *Tyrezis*
Bastert-dochter des *Konings* *Alfonz*, van *Kastilien* gebo-
ren, een Man dapper in de Wapenen, en die in eenen
veldslag vijf *Kleine Koningen* der *Sarafenen* over-
wonnen heeft, hier uit dragen de *Koningen* van *Portu-
gal* het wapen van vijf schilden in den beukelaar: deze
Alfonz echter heeft tegen zijn moeder een moordadig
gemoed betoont, welke hij, daarom datze ten tweede-
maal trouwde, in eeuwigen kerker geworpen heeft, en
om haar te slaken is hij met geen gebeden te buigen,
noch Kerkelijke straffen te pramen geweest; eindelijk
alle deze *Rijken* van *Spanjen*, zijn of door overdadige
schelmerijen verkregen, of door zulke konsten be-
stendig. Maar nu zijn ook de *Godvruchtige* begin-
selen des *Engelschen Rijx* meest al verzierfelachtig; dit
eiland daar na, onder verscheide *Koningen*, en van ve-
le volkeren, *Pikten*, *Schotten*, *Denen*, *Saxen*, alsins be-
woont en t'ondergebracht, heeft eindelijk onder *Wil-
lem* de *Norman* een bedaarde *Alleenvorstelijkheid* be-
houden; welken hij door de moord van *Atollus*, *Koning*
der *Westsaxen*, zijnen bloedverwant, voor zich en zij-
ne nakomelingen ankervast gemaakt heeft, welks

ftoelaanvolg tot op dezen dag altijd door overdadige moorden der maten naamruchtig blijft. Ik ga voorbij de *Rijken der Borgonjonnen en Lombarders*, door uitpuntigste *Volken van Duitsland*, in *vrankryk* en *Italiën*, hier bij de *Koning Gondiak*, aldaar bij *Alboin* eerftmaal aangevangen, en door wreedaardige moorden voortgezet: Laat ons het machtigfte *Ryk der Franken* inzien; dezès eerste beginffelen hebben van *Faramund*, den zoon van den Veldheer *Meroveu*, haren oorspronk, die eerst uit Duitsland in *vrankryk* overhuizende, de eerste *Koning der Franken* gestelt is, wreeder dan alle wreedaardij en moordadigheid; dezès geslachtrees heeft geduurt tot op *Cbilderik* de derde, die om zyn vadzigheid in 't *Gemeenebest* te bedienen, en om zynne wellustigheid tegen de *Mevrouwen*, ten rijxwaardij uitgeschoffelt, en in een *Monnikenklooster* gesteken is; *Pepyn* de meerdere ten *Ryk* ingeplaatst wordende, 't welk hij door verraderij verkregen, voor zich en zynne nakomelingen daarenboven door de moord zyns *Broeders Grifo* bestendigt heeft, tot op *Luidewyk* den zefsten den zoon van *Lotharius*, die om overspel, van zyn gemalinne *Blanka* met vergif omgebracht is; met kracht zich kant zettende in 's *Ryk* der *Franken* *Hugo Kapet*, een schermer, een bloeddorstig mensch, en dapperen *Kampioen*, die overmits deze konsten bij 't *Parijsche* volk groot gewaardeert is, doch anderzins onedel, en uit een vleeschhouwer geboren. Dezen tegen *Karel*, *Luidewyks* vaders broeder, en rechten erfgenaam des *Ryks*, weerspanning, een handvol aller schelmachtigster guiten, en een heir der

oolijkster rabauwen verzamelt hebbende, heeft gezei- den *Karel*, hem bij *Orleans* door verraad in handen ge- levert, in den kerker geworpen, en aldaar doen ster- ven; welke alderschuldigste oudermoord aan zijn *Ko- ning* en *Vorst* gekuist hebbende, heeft hij zelf zich zel- ven de kroon opgezet, en de vleeschkapperij met het Rijk verwisselende; de *Fransoizen* daar na, met zijne nakomelingen beheerscht, welks stoel aanvolg tot op dezen dag duurt, tot datze wederom door eeni- gen lijflaaf van hoere wellustigheid koom ter neer te storten. Veel te lang zoude zijn, hier ter plaatse, al- ler *Rijken* beginnelen op te tellen, en alle geschiedenif- sen der oudheden door te loopen: deze zaak alhier be- langende haar voornaam ontwerp aangeraakt, heb ik elders in wijdluftiger boekdeel beschreven, en d' edel- dom met hare verven, en trekken doorwrochtelijk uitgedrukt, en betoont dat'er in de wereld, geenig *Rijk*, of aanzienlijk *Vorstendom*, noch is, noch geweest is, dat niet begonnen heeft door *moord*, *verraderij*, *trouwloosheid*, *wreedardij*, *neerlag*, *slachtingen* en ande- re *schrikkelijke schelmstukken*: *konsten* z. eg ik des *Edel- doms*. welks als dus danig de hoofden, zoo zullen wij lichtelijk bevroeden kunnen, hoedanig de andere le- den dezes schrikdiens, en dat alle de zelve tot *geweld- denarij*, tot *roof*, tot *manslag*, tot *de jacht*, tot *wellustig- heid*, en alderleie ongebondenheid moedwillig, en af- gerecht zijn: wil iemand *Edel* worden, dat hij eerst een *jager* worde, dat is het eerste aanvangsel des *Edel- doms*, daarna een *bezoldet krijgsmán*, dat hij om loon *mensch-bekbrekerij* volvoer, dit is de ware dougd

des *Edeldoms*, in welken zoo hij zich een kloeken voorstander betoont, grooter luister van adel is'er geen: Die hier toe niet en dient, die koope den *Edeldom* om geld, want de zelve is ook om geld te koop; of zoo hij dat niet opdiepen kan, hij pluimstrijke de *Koningen*, of wikkel'er zich door eenig andere hofbedrog in, en make zich den koppelaar der hothoeren, of geve den *Vorst zijn wijf of dochters* ten beste, of vernoege hij zelf der *Vorstinnen* wellustigheid, of trouwe's *Konings* hoer, of neme des zelfs basterddochter te wijf, dit 's de opperste trap des *Edeldoms*; want met deze word dat eene lichaam opgemaakt: dat zijn de wegen, deze zijn de ladders, dit zijn de trappen, met welken men langs 't kortste gangpad tot den top des *Edeldoms* opklimt: doch die *Edelaardiger* dan andere, en in hun geslacht de alderedelste van allen schijnen willen, be-roemen zich op duldanige voorouders hoedanige elk een verspuuwen zouden, namelijk *vreemdelingen, Trojanen*, en *Macedoniërs*, onzeker van woonplaats, omzwervende, en overloopers, en met duizend schelmachtigste baldaden doornaait, en noch moet men (als *kax*) dezer *Edeldom*, die zulken schelmachtigsten oorspronk gehad heeft loftuiten en verheffen: Andere als zij uit hoeren en snollen haren oorspronk hebben, bedekken deze schande met verzierfelen, hoedanig een wij van *Meluzina* lezen: noch zijn'er die andere schelmsche oorspronk gehad hebben, *bloedschande, schofferingen, schakingen, boelaadjen*, en diergelijken: dus is *Boudewijn* om zijn geschaakte dochter *Judit*, van *Karel de Kale*, d' eerste *Graaf van Vlaanderen* ge-

maakt: Dus zijn de *Markgraven van Piemontois*, te weten van *Ferratsberg*, van *Salussen*, van *Zena*, en veel andere, om de geroofdeder, van den Keizer *Otto* ingestelt: want somtijds plegen de *Koningen en Keizers*, als ofze zonder de hoogste eerbiedigheid geen onrecht bestaan dorsten, eenige onder 't opschrift der eerwaardij ten luister op te leiden: Vorders vier voorname stukken dezer *Edelen* zijn'er, in welke al haar geluk gelegen is: vooreerst hare *sceuwachtigheid*, met welke zij, boven rechten redenen, hebben, grijpen, en houden; ten tweede de *wellust*, door welke zij alle slag van overdaad en wellustigheid te baan brengen; ten derde de *vrijheid*, waar door de wetten versmadende, met krachten van geweldenaarj betulband, zij alles na haar welgevallen uitrechten; ten vierde de *grootsheid*, door welke zij opbobbende boven haar lot, en staat, 't geen alle schelmstukken te boven gaat bestaan durven: aller *Edelen* genoegzaame *Edelheid* eindelijk word hier in bewezen, zooze op de weierij geterjunt, zooze op den teerling te schendig afgevaardigt zijn, zooze de macht des lichaams met groote bekers uit te gulpen betoonen, zooze de kracht der natuur met overdadig minnespel bewijzen, zooze stout en dapper de gilde spelen, zooze der hoovaard, zooze der overdaad en alle onmatigheid overgeven, en vijanden der deugden, niet meer gedenken datze geboren zijn, en datse sterven moeten: doch te *Edeler* zijnze, zoo dit verderf van de vaders op de zonen overspruite, en door groote voorstanders ingewortelt zij; zoo dat

Zoo d' Oude zich vermaakt in teerling wetenschap,

De Zoon van kindsbeen ook de tiktak schyven klap:

Dit zijn de heerelijke deugden der Edelen: maarze hebben daarenboven eenige andere *Edeldoms konsten*, met welke zij, daarze verre de schadelijkste van allen zijn, dat te weeg brengen datze eerelijke en goede luiden schijnen te wezen, en voortreffelijk in wijsheid, vrijheid, godvruchtigheid en gerechtigheid aan den dag komen, zoo lammerezacht, spraakvriendlijk, gespraakzaam, en met de huichelarij van alle deugden verheldert: gebarenze zich, zij verfmijdingen hare redenen als olij, en de zelve steken als pijlen: dagelijks gasten zoekende, banketterenze heerlijk; in haar redenen tamen spraak, redewegenze openhertig van 't Gemeenebest en andere op hun woorden vattende, zoekenze zich hier door in de raadslagen der *Vorsten*, 't gerucht van wijsheid, en opzichtigheid te winnen; de naam ook van mildheid nemenze zich aan uit gierigheid, alsoe 't geenze den eenen ontnemen, den anderen te schenken geven; milde moeskoppers, en 't geen de *Ouden van Sylla* schrijven, trachtende den eenen bij des anders schade te verrijken, en zelf onder haar dagelijke rooverijen altijd hol: weshalven zoekenze zich de naam van *Gerechtigheid en Godvruchtigheid*, alsoe 't geschilder armen gerne aanvaarden, en hare zaken de hand bieden tegen de rijken, maar dus verke slegs onderschorenze hare rampspoeden, tot datze onderwijl de beurs der rijken uitputten; wantze hebben niet in 't zin den armen te helpen, maar den rijken te beschadigen, 't geen elk van haar lichter valt dan

te bevoordeelen, en onder deze schaduw van *Gerechtigheid* en *Godvruchtigheid* nemenze dikmaal zoo veel vrijgheid aan zich, datze Steden en Machtige geweld aan doen, en met opentlijke vijandschappen beftoken; en daar volgens 't gezag der wetten, niemand vrijdom van zou durven verhopē, trekken deze onder 't dexel van *Edeldom* toem uit, en gelijk de oude reuzen beroemenze zich op hate misdaden, en alse van alle kanten zoeken, gelijk quade duivelen, hoe te kunnen beschadigen, zoo meenenze datre groot vordel aanbrengen, wanneerze alleen alden schadete doen, makende datze allen ten schrik zijn, van niemand bemind worden, met alle schelmachtige en verdorvene menschen haar deel stellende, en die zich te harer boede overgeven, uitzuipende en verdrukkende: en geen slag van menschen is den steden verderffelijker dan deze *Edelen*, die zich zelve behagende, als warenze *Edelaardiger* dan anderen; altijd van een hoerwaardigen geest opzwellen: van welken daarom *Aristofanes* geen quaden raad geeft, zeggende, dat men geen *Leeuwen* in de stad moet roeden, want zoore ontzagbaar zijn, dat menze vseren moet: de *Zwitsers*, wie eer doot dezer geweldoeffening onderdrukt, hebben alle de *Edelliden* gedood, en der zelve gantsche geslacht in haar vaderland ningeroeit door deze voortreffelijke neerlag der *Edelen*, hebbenze met de vrijheid, die door haar deugd vermaarde mans bekomen, in welke vrijheid zij over de veertig jaren, tot op de zending, gelukkig heerschen en gebieden, en geduurig dit slag van *Edele menschen* in afkeer hebben.

Eertijds waren'er geene den volke aangenaamer, noch wierden er groutere belooningen waardig geacht, als die de dwingelanden, en hare aankruiers, ook hare dienaars, of onnozele kinderen ombrachten, ja ook de *Rechtsgeleerde* leeraaren, dat somtijds de onnozele, rechtelijk mogen gedood worden, zoo zulx der *Gemeentestaat* grootelijx vorderlijk zij, of de geweldoeffenaar gedempt zijnde, de kinderen te verpletten, op dat'er geen nieuwe geweldaanneming uit en ontsprieste; gelijker wijs ook de *Grieken*, na 't omgekeerde *Ilium*, *Hektor* s'bir *Astianax* gedood hebben, op dat'er niet eenige aanleiding om een nieuwen oorlog op te vatten overig bleef: laat ons de geschichtschrijvers der oude tijden lezen, *Titus Livius*, *Josephus*, *Egezip*, *Quintus Curtius*, *Zuetoon*, *Tacitus*, *Serenus*, *Traquillus*, en andere, 't stond altijd vtijden geweldoeffenaars lagen te leggen, 't stond vrij hen te bedriegen, eerlijkste hen te dooden, of ook met vergif aan kant te helpen, hoedanig *Tiberius*, van *Julius*, af de derde *Keizer*, om hals gebracht is, maar daar de gifgeving altiids vervloekelijk geweest is, heeft echter de Wereld het vergif, 't geen hem uitdumpte, leven krachtig geweest te zijn geoordeelt: hier met stemmen ook over een, de heilige Letteren in *Eglon*, in *Sifara*, in *Holofernes*, welken *Ajab* s' *Jaël*, en *Judit* s' verworcht hebben, 't geen ook van *God* s' wegen heeft mogen geschieden, als ook door eenige euveldaad, de geweldoeffenaars doodende, het juk af te werpen, en alle die gene door welker euveldaad 't aambijgend volk verlost is, worden in de Heiligejaar-blafferts der

Bondboeken voor *Diemaren* Gods vereerlijkt. Doch dat de nu *Edeldom*, niet zoo zeer door gebruik en gewoonte, als wel van natuuren quaad is, willen wij niet twijffelen, want onder de vogelen en viervoetige dieren, hebben geene andere 't *Adelvoortrecht*, dan die, die de andere dieren, ook de menschen, niet zoo zeer haats, als wel ten ondergang zijn, als daar zijn de *Aarenden*, de *Gieren*, de *Valken*, de *Havikken*, de *Ravens*, de *Wouwen*, de *Struiffen*, en diergelijke gedrochten; op gelijke wijs de *Tijgers*, de *Leeuwen*, de *Wolven*, de *Pantbers*, de *Beeren*, de *Everzwijnen*, de *Draken*, de *Slangen*, de *Padden*: onder de boomen doch, worden geen, ofte weinige den *Goden* geheiligd, ofte voor edel gehouden, dan of die onvruchtbaar zijn, of geen voor menschen etelijke vrucht voortbrengen, als den *Eik*, den *Esch*, den *Beuk*, de *Laurier*, den *Myrtenboom*, onder de steenen worden niet de *marmeren*, niet de *meisel*, niet de *meulensteenen*, maar de *Diamanten*, die den menschen geen te nut gebruik altoos verschaffen, d' *Edelste* geacht: zoo ook in de metalen zijn dat der mate schadelijke, *Zilver*, en het *Goud* schadelijker dan 't *ijzer*, edelder, en waardig geacht, dat om de zelve de volkeren met zoo veel neerlagen, en storting van menschen-bloed strijd voeren:

LXXXI. HOOFDSTUK.

Van 't Schildvoetderschap.

EN hier uit is voortgesproten deze heldige konst der *Schildvoeders* en de *wijsgerigheid* in deze *Schilden der Edelluiden* toe te voegen en te verdeelen zoodapper bezig; welken het of een *Vaars*, of een *Kalf*, of een *Schaap*, of een *Lam*, of een *Kapoen*, of een *Hen*, of een *Gans*, of eenig dezer dieren, die de menschen door dienstbaarheid of gebruik noodig zijn in de wapenen te voeren een schandaardij, en naamtremig is, maar alle moeten ze de stukken hares *Edeldoms* uit wreedaardige schrikdieren, en sleguwe wilde beesten opleggen: Zoo hebben zich de *Romeinen* den *Arend*, den roofachtigsten aller Vogelen verkozen; de *Frigiers* den *Zeug*, een landverderflijk dier; de *Traxen* den afgod *Mars*; de oude *Gottben*, een *Beerinne*; d' *Alanen*, in *Spanjen* invallende een *Kat*, te gelijkelyk een sleguigen arhlistig dier; de oude *Franken* den *Leeu*, de zelve ook de *Saxen*, maar naderhand hebben de *Franken* in *Vrankryk* verblyvende, de *padden* genomen; doch de *Saxen* het *Paard*, een strijdbaar dier; de *Cymbren* droegen den *Stier*, merkteeken van sterkte en kracht: de *Koning Antiachus* had in zijn slempeel eenen *Arend*, die een *Draak* met zijn klauwen opgevat hield; *Pompejus* een zwaarddragenden *Leeu*; *Astila*, een gekroonden (a) *Astur*: Ja ook zelf de *Roomers*, welken de *Ganzen* voor het *Kapitoel* wakende de behoudenis tegen de *Gallen* te weeg brachten, en konden noit door zulk een weldaad zoo ver gebracht

(a) *Arend*.

worden, datze een *Ganz* onder hare banieren brachten: te nauwer nood zijnder die een *Haan*, en een *Bok*, in hun schilden toelaten, want men weet dat deze dieren, hoovaardig, en geilaardig zijn, 't geen ook der *Edele* voornaamst er goederen zijn: op de de zelve wijs nemenze een *Pauw*, om zijn hoovaard; en een *Hoppe*, welke ook iet *koninklyks* over haar schijnt te hebben, en een kroon draagt, en 't schaad haar *Edeldom* niet, dat zij in den drek, haar nest maakt, want zelt ook de *Keizer Vespaziaan* heeft uit pis tol ontfangen, zeggende, dat gewin geen quaden reuk over zich hadde: en nu hebben ook zommige kleine beesjes voorrecht in deze beeldenissen der *Edele*, indienze maar de leerstukken van eenige ondergang aan den dag brengen, maar andersins zijnze niet ontfankelijk; van deze slag zijn de *knijnen*, de *mollen*, de *kikkers*, de *bippelkorens*, de *muizen*, de *slangen*, de *veldmieren*, de *rupsen*, van welken (na 't zeggen van *Plinius*) 't eeniger tijd volkeren verdreven, en steden verwoest te zijn geloofst word; maar om de zelve reden zullen wij haar wespen, *wandluizen*, *vliegen*, ja ook zooze willen, *darmkrimmen*, *teeringen*, *puisten*, en *pesten* gaarne vergunnen; want met 't zelve is eertijds de *Egyptenaar* onder *Faraon* en *Moizes* afgez wiept, en heden ten dage wordenze ook *Edeley* geacht, die voor andere met het *Fransche* *schurft* opgepronkt gaan: ook andere zijnder die *Zwaarden*, *Dolken*, *Helbaarden*, *Armborsten*, *Toorens*, *Sloten*, *Stormstukken*, en alderlei andere menschoordische en ten verderf gerakte reedschappen in hun schilden zetten: Ja ook hebben de blixem den *Scyten*,

de

de boog, en pijlkoker den *Perffen*, de *wagentaden* den *Cervollen* tot *praakwapenen* gediend: Inſgelijks hebben onder de *Goden* *Jupijn* den *blixem*, *Neptuin* den *drietand*, *Bacchus* den *spies* met *wijngaardranken*, *Herkules* de *kolf*, *Saturnus* de *zeiſſen* zich zelven verkozen: ende alle deze *wapenlivrcijen*, worden na uitdrukking van hare *wreedardij*, *rooverij*, *geweldenarij*, *ſchande*, *rukeloosheid*, en andere *adeldeugden* (na 't beſluiten der *ſchildknappen*) d' eene *Edeler* dan d' anderen geacht: doch welke ſchilden deze niet en hebben, en zachter dingen, als *boomen*, *bloemen*, *ſtarren* en diergelijke uitdrukken, ofte den *Cyber* van *Apollo*, of den *ſlangenſtaf* van *Merkuur*, of die alleen met de verſcheidenheid der verwen onderscheiden zijn, deze zijn veel nieuwer en min edel dan die eerſte, om dat deze niet door eenige krijgshaftigheid, of eenige konſtenarij van bloed en ondergang, geoordeelt worden verkregen te zijn: wonder is 't nochtans met wat een neſke wijsheid de *wapenrok dragende ſchildknappen* hier in *Starregiſſen*, *redewegen*, en ook *Godſpraakvoeren*, alſſe het bruin en zwart *Saturnus* toevoegen, daarom de volhardzaamheid, ſtilzwijgentheid, en lijdzaamheid hem toefchrijvende; doch het *ſaffyr* en *azuurblaauw* willenze dat het *Gelooſ*, en na de meening der *Francoizen*, den *Hemel* beteekene, daar *Jupijn* overſtellende; in 't rood beduidenze de toorn en wraak, om de heerſchappij des woedenden *Mars*: de *Goudgele* kleur, der *Zonne* toegeeigent, zeggenze om de waardij hareſ metaals, en de doorhelderde zonneglans, *Verlangen* en *Blijdſchap* te beteeken

nen; *Venus* stelling over 't purper en groen, het purper met een rozenblos aanlachende, zeggende dat de *Min* beteekent, maar de *Francoizen* schrijven het zelve de schalkheid des verraads toe; doch het groen beeld met aller toestemming de *Hoop* af, want als de korenlanden groen staan word de vrucht verhoopt. Het *Wit* word de *Maan* toegeschreven, 't welk, daar het zonder vermenging eenvuldig, echter alles vermenings lichtelijk opvattelijk is, en willenze dat het zuiverheid, eenvuldigheid, en bequaamheid aanwijze: alle andere gemengelde verwen oordeelenze *Merkuur* toe, gelijk hij zelf wuft en wispeluurig is, dat alzoo ook door alle deze de veranderlijkheid des gemoeds uitgedrukt word; want het aschgrauw dat na 't zwart trekt word gehouden benautheid; lijfverw als van bleikbloed, verborgen bartenwee, of heimelijke en diepe gedachten, maar licht en donker kaskleur gelijk als van vallende bladeren, en dorrende kruiden, vertwijffeltheid en argwaan te beteekenen: lang zouw vallen te verhalen diergelijke fatering, dieze uit de vochtigheden, gesteltbeden, en tijden des jaars, uit maanden en dagen, de boeken en winden des werlds, uit teekenen zweeffstarren, steenen, en zelf de heilteekenen en verborgentbeden des Kerks hier aan hechten, en bij'na de gansche Openbaring dwingenze, zich na deze hare verzierselen te schikken: en dit is der *Heldische Schildvoorders heldische Wijskunde*: hier bij zoud ik het gelaten hebben met deze moejelijkheid, ten waar mij in de zin schoot, dat ik de oorspronk der *Schildknappen* voorbij gegaan waar, dien lust het mij dan aan deze

rede aan te knoopen : de *Schildknappen* brengt *Eneas Silvius* van de *Helden* af, de *Helden* doch waren oude *Soldaten*, dien 't alleen vrijstond *Schildknappen* te zijn; ende aldus *Herout* (een *Duitsch* woord) beteekent een *Oudenman* in de wapenen, ofte een verouwerden *krigfman*; maar heden ten-dage zijn de *Heerouten* eenige slaaffche menschen, *Bestandbrengers*, en *verdragsboden*, ook die t'eeniger tijd voor *soldaat* gedient hebben, bekomen dit ampt; doch de voorrechten en ampten der *Schildknappen*, van averouder eeuwen her, duuren tot op dezen dag: haren eersten erfinder is geweest *Vader Liber*, die *Indien* t'ondergebracht hebbende, hen met deze woorden ingewijd heeft; *Ik maak u beden een eind van den krijg en uw' moejelijkbeden, en wil dat gij verouwerde soldaten zijn, en helden genoemd worden zult; uw' ampt zal zijn 't Gemeenebest voor te staan, de misdadigen te straffe, de vrome te prijzen, van andere ampten zult gij ontlast zijn; waar gij in de wijds wereld komen zult, zullen u de Koningen kost en kleederen geven, eerwaardiger zult gij zijn bij een iegelijk; de Vorsten zullen u gastgaven toefcbikken, en hunne kledij schenken, gij zult uw woorden gestand doen, van leugenen zult gij vergruuwen, verraders zult gij oordeelen; die de vrouwen qualijk handelen zult gij eerloos verklaren; in alle lande zij u vrijheid, en een veilige doortocht en inwoning; zoo iemand u, of een der uwen met woord of daad beledige, die zal met het zwaard geslagen worden: na langen tijden heeft *Alexander de Groote* tot dezer *Helden* handvesten bij gedaan, dat ze goud, purper, en scharlake kleederen, en heroutsrokken*

Dragen mochten; ja ook koninglijke wapenen en livreeën
 voeren 't zij te wat plaats in de wijde wereld zij wezen
 zouden: zoo iemand hun een klink gaf, of met een woord
 miszeide, dat die met verbeurtmaking zijner goederen ook
 't bals vonnis onderwarig zij: dat het Thucidides, Hero-
 doot, Didymus, Megasthenes, en Xenofon dus vermelden,
 vermeld de zelve Eneas: ten der de daar na heeft Okta-
 viaan August, de Roomsche Alleenvorstelijkheid gevestet
 zijnde, hen met dit recht vereerlijkt, *Wie gij zijt, die
 tien jaren lang onder ons geoorlogt hebt, zoo gij maar
 veertig jaren oud zijt, of voor Ruiters of voor voetknecht
 gediend hebt, zijt van nu af van den krijg verschoont,
 zijt een Held, en verouwerden krijgsmans; dat niemand
 u uit Stad, Rol, Tempel, Herberg, of huis were; dat nie-
 mand u misdaad aantijge, lastoplegge, geld afparse, zoo
 gij iets zondigt verwacht alleen 's Keizers vierschaar;
 wat schandaal de menschen begaan hebben, 't zijze Ge-
 meene 't zijze Vorsten zijn, datze u als Rechter en ver-
 breider vreezen; 't geen gij gezegt en bevestigt zult heb-
 ben, dat dat niemand voor wals behale; dat u alle veren
 en drechten vrij en wrank staan, dat in de huizen der Vor-
 sten u de tafel met spijs en drank gedekt sta; dat men u wed-
 dens: waar mede gij u en uw huis onderhouden moegt, jaar-
 lijk uit het gemein uit reikke, datze welken gij in echten
 staat te wijf genomen zult hebben, voor andere vrouwen
 gezet werde; dat bij dien gij niet schelden, en eerloos namen
 zult, voor een ongeacht en eerloos mensch gehouden wer-
 de; draagt als een held, Wapenen, Livreeën, Namen en
 sieraden, die de koningen betamen; 't geen gij zeggen en
 doen wilt, het zij bij wat geslagt, waar te plaatse, bij*

wat volk, zegt en doet dat; zoo iemand zich dezès recht niet onderwerpe, dat hij het met den hals boete. Ten laatste Karel de Groot, de naam des Keizerdums tot de Duitschen overgevoert zijnde, na 't verwinnen der Saxen en Longobarden, Keizer en Vermeerder des Rijks genaamt, heeft hen met deze eer belchonken, zeggende; *Mijne Soldaten, gij luiden zult beldengenaamt worden, makkers der Koningen, en Rechters der misdaden leeft na des des arbeids ontslagen, zorgt voor de Koningen, tuchtigt uit naam van 't gemeen, de schandalen, begunstigt de vrouwen, helpt de weezen, onderschort de Vorsten met raad, eist van deze leefiocht, kleeding en soudij, zoo het iemand ontzegge, luisterloos en eerloos zij hij, zoo niemand met boon beledige, schuldig aan gequeste hoogachtbaarheid bevindt bij sich; maar gij lieden zult u te boeden hebben, dat gij niet zulk een eer, en zulk een voorrecht, door rechtvaardigen arbeid der oorlogen verkregen, door dronkenschap, of sielsterij, of eenige andere gaal koopt te bezoedelen, op dat niet 't geen wij u ten luister schenken, ter straffe gedijje, welken u te onderwerpen, zoo gij misschien zult komen uit te spatten, wij voor ons en onze nakomelingen den Roomschen Koningen, eeuwiglijk behouden: En deze is de Grootaardij der Schildknapen, waar doorze uit ouder gewoonte der ti den zich zelven groot achten, om dat hen, den Grooſten ongestraft te lasteren, toegelaten is.*

Van de Geneeskunst in 't gemeen.

LXXXII. HOOFD-STUK.

MAar laat ons van de *Krijg*, en den *Edeldom* tot de *Geneeskunst* voortvorderen, welk zelf ook een konst van menschemoorderij is, t'eenemaal vuiig hoe welze zich vermeet, met het opschrift van *Wysgerigheid* bemantelt te kunnen worden, en boven de *Rechts-* het naast gestoelte aan de *Godsgeleertheid* wil bezitten; waar uit tusschen de *Artsen* en *Rechtsgeleerden* een krakkeel is ontstaan; want de *Artsen* bewijskavelen; dewijl de goeden drievoudig zijn (na orde) van *ziel*, van *lichaam*, en van *have*; (de *Godgeleerde* bezorgt d' eerste, de *Arts* de tweede, de *Rechtsgeleerde* de derde) dat hier uit ook den *Artsen* het middelgestoelte toekomt boven de *Rechtsgeleerden*, zoo veel als des lichaams sterkte en gezondheid, beter is dan *have*, en *rijkdommen*: maar deze twist heeft eene, ik weet niet welken, scheidman met een koddige vraag beslechtet; want deze overhoopleggers, *welke gewoonte en manier gebouden wierd, in de misdadige na't gerecht te leiden? wie voor ging, en wie volgde, de dief of den henker?* als zij antwoorden dat de *dief voor ging, ende beul volgde*, zoo gaf hij 't vonnis, *laat dan de Rechtsgeleerden voorgaan, en d' Artsen volgen*, de overdadige strooperij van de die, en de lichtvaardige mensmoorderij van de dezen stekelende. Maar laat ons tot de *Geneeskunst* wederkeeren, meervoudig zijn dezès ketterijen, want eene *Geneeskunst* is 'er, dienze de *Rede-ewige*, ofte de *woordwitsige*, ofte de *leerstukkelijke* noemen, en de zelve volgen.

Hippokraat, Diokles, Chryzip, Karistinus, Paraxagoras, en Herexiftraat, dien ook *Galenus* in veel later tijd dan deze gebloeit hebbende, goed gekeurt heeft, die voor andere *Hippokraat* navolgende de gantsche *Geneeskunst*, tot de weet der oorzaken, tot de kennisse der teekenen, tot de boedanigheid der dingen, en de verscheide gedeeltbeden en trappen der lichamen gebracht heeft: maar deze ketterij, dewijlze meer leit in de benaamwoorden, dan in de dingen zelf, beken ik, is niet het geringste deel van de *natuurlijke Wijsgerigheid*, nochtans niet zeer noodzakelijk, dat ik niet en zegge hinderlijk, om de zieken te genesen, als die de welstand en gezondheid der menschen eerder bind aan eenige t'zaamgeklonterde *neuswijzigbeden*, danze ze wijst tot de eenvoudige *hulpmiddelen*, waar door de ziekte kon verzacht worden; en in de schoolsche sluitredenen bezig, der *Kruidgaarden en Velden, en Tuinen*, onkundig, kentze de kruiden en de *Artsenij* niet: waarom *Serapion* deze *rede-ewige Geneeskunst* de uitwerking van genezen niet te raken bekend heeft: daar is dan noch een andere samenrotting der *Artsen*, t'eenemaal, baatzoekig en vuijg, van welke tot op dezen dag de *Artsen* haren naam hebben; deze noemenze daarom de *Werkende*, verdeeld in een *Proefkundige*, en *Kortweegsche* van deze spreken wij meê alhier: de *Proefkundige* dan noemenze aldus wegens de ondervindingen, waar van *Serapion, Heraklides*, en beide de *Apollonien* de voorstanders geweest zijn, welke ten laatste uit den *Latijnen Mark Kato: K. Valgius, Pomponius, Leneus, Kassijs, Felix Aruntius, Kornelis Gelsus, en Plinius*, en meer

andere gevolgt hebben: uit deze daar na heeft *Hierophilus Chalcedonius* de *Kortweegsche* saam gevoegt, en uit hooge ervarentheid, meestresse aller dingen, tot zekere richtsnoeren gebragt, dien naderhand *Afklepiades*, *Themizion*, en *Archigenes* met bondige bewijsredenen bevestigd hebben; doch *Thezillus* de *Italiaan*, die (gelijk *Varro* getuigt) all' het goeddenken der voorgaande vernietigde, en als door eenige dolheid gedreven op alle de *artsen* des eersten eeuws uitvoer, heeftze voltooit; vervolgens hier na hebben eenige ruuwe *Wysgeren* der buite volkeren van de zelve geschreven, onder welke de luister der *Arabieren* zoo zeer toegenomen heeft, datze aan vele de vinders van deze konst geschenen hebben, en 't zelve schijnen lichtelijk te kunnen staande houden, ten waar zake dat zelfde oorspronkelijke *Griexe* en *Latijnsche* namen van hen gebruikt, een andere oorspronk des konsts aan wezen: Hier uit zijn de boeken van *Hippokraat* en *Galen* aangenomen, en hebben zulk een geloof verkregen, dat zoo iemand zonder hare zetregels eenen voorneemt te genezen, hij het baarblijkelyk behoud opentlijk schijne te verhoetelen: Doch deze saamrottigen der *Artsen* hoewelze niet heel veel zijn, zoo is'er nochtans onder hen geen minder krakeel, en strijdigheid der meeningen dan tusschen den *Wysgeren*; want van het zaad, 't geen het teelvocht is, let eens met welke oudwysfche redenen zij overhoop leggen; *Pythagoras* zeide het het schuim van het aldernutste bloed, of de de aldernutste uitdijging des spijs te zijn; doch *Plato* de afvloeijing van 't ruggraatmurg, omdat den

Genen die te dikmaals verzamelen, de rugge en de nieren, wee doen: Doch *Alkmeon* verzekerde dat het een gedeelte des breins was, daarom dat den verzame- laars de oogen wee doen, welke een gedeelte des breins zijn; *Demokrijt* zeyd, dat het zelve uit alle dee- len des lichaams afgebracht; en *Epikour* dat het uit li- chaam en ziel saamgedeuvelt; *Aristotel* dat het de uitdijing des bloedachtigen voedfels is; welk laatste door de leden verspreid word; de andere meenen dat het bloed is: door de hitte der klootjes doorkookt, en wit gemaakt, slechts door deze rede bewogen, dat de gene die boven haar krachten verzamelen, druppelen bloeds uitwerpen: Vorders *Aristotel* en *Demokrijt* zeg- gen dat het zaad des vrouws niet en doet tot de teeling en datze geen teelzap, maar eenig bezonder zweet uit- geven; *Galenus* zeyt datze ook zaad, hoewel een on- volmaakt teelzap uitgeven, en dat het zaad, beide van man en vrouw, het queexel toestelt: wijders wil *A- ristotel* meest, dat de lichaamen der beesten uit bloed geteelt, en onmiddelijk gevoed worden, en dat ook het zaad uit het bloed de teeling bekoomt; hier tegen *Hippokraat*, dat de lichaamen der beesten uit de vier vochtigheden aldereerst t'zamenrunnen: maar ook ve- le uit de *Arabiers* hebben gemeent dat volkome beef- ten, zonder vermenging van mannetje en wijfje, kon- nen geteelt, en zonder zaad voorgebracht worden; en daarenboven zeidenze, dat de lijfmoeders niet noodza- kelijk en waren, als door bijval. Maar van de oorspron- kelijke oorzaken der ziekten handelende, stelt *Hippo- kraat* de zelve in den *aassem* of de *blazing*; *Hierosilus*

in de vochtigbeden; Eraxistraat in't bloed der slag-aderen; Esklepiades zoekt de zelve uit de (a) ondeelen door de onzichtbare zypeltjes des lichaams uitgevloeit; Alkmeon, uit overvloedigheid, of gebrek der lichaamelyker vermogentbeden; Diokles uit de oneenpaarigheid der lichaamelyker hoofdstoffen, en de damp des luchts; Strato meent dat alleenlijk uit overvloedigheid en rauwigheid des voedsels, en uit des zelfs verderving, alle ziekten voort komen: maar van de vertering der spijs verschiltenze niet weiniger, want Hippokraat, Galeen en Avicenna bevestigen dat inde maag de spijs door de bitte berookt word; Eraxistraat beweert dat dit in de buik geschied; Plistonikus en Paraxogoras zeggen, datz'er niet alleen doorkookt word, maar ook verrot; ja ook Aicenna en zijne uitleggers Gentilis, en Jakok van Forlivio, schrijven, niet sonder overdadige dwaling, dat de front in de Maag gemaakt word; Doch Asklepiades, en des zelfs naarijveraars meenen dat niet de spijs doorkookt, maar rauw door 't gantsche lichaam verspreid word, die daarenboven zeggen, dat aller voorgaander leerstukken ijdel en overtollig zijn; Ik ga voorbij de gevoelens der pissen, van hen tot noch toe niet de degen bekent, en de ondervonde slag-ader-kloppingen. Maar nu ook Hippokraat, daarze zelf een God van maken, gevoelt van anderen, in vele dingen niet zoo verscheiden, als hij wel schandelijk gedwaalt heeft: want in 't Boek van de natuur eenes jong kinds zeit hij, uit het geel van't ei word de vogel geteelt, doeb tot voedsel en groeifsel heeft hij het wit, dat in't ei is, 'tgeen Aristotel vals bewijst in 't boek van de dieren, en in 't boek vande teling

der dieren tegen *Alkmeon* die 't met *Hippokraat* hield zint-wiltende. besluit hij, de oorspronk des kiekens is in 't wit van 't ei, de spijs word door den navel uit het doir gebaald; welker meening ook *Plinius* aanhangt, zeggende, het dier zelf word uit het witte slibber des eis gelicbaamt, zijn spijs is 't doir: is insgelijks niet dese zetregel van *Hippokraat* leugenachtig? een Vrouw word met geen voetevel gequelt, ten zij hare maandstonden ophouden; dewijl meenigte vrouwen, welken de maandstonden vloeien, (a) 't voedevel onderwaarig zijn.

Van de Werkende Geneeskunst.

LXXXIII. HOOFD-STUK.

VOrders de geheelo *Werkende konst van genezen*, is op geen anderen grondslag, dan op bedriegelijke ondervindingen gebouwt, en door de zwakke lichtgeloovigheid der zieken gesterkt; niet min giftmengend dan heilbrengend, zoo dat meenigmaal, en bij na altyds meer gevaars te wachten staat van den *Arts*, en de *Artsenij*, dan van de ziekte zelf; 't geen ook zelf de *Prinsen* dezes konsts rond uit bekennen, namentlijk *Hippokraat*, zeggende, dat deze konst mogelijk, en in zijn ondervinding bedriegelijk is, en *Avicenna*, meldende, dat meenigmaal 't vertrouwen en de hoop van den kranken, meer op den *Arts* en de *Geneeskunst*; te weeg brengt, dan zelf met den *Arts* de *Geneeskunst*; en *Galeen*, dat'er bezwaarlijk een hulpmiddel gevonden kan worden, dat in veel dingen vorderlijk, en niet te gelijkelijk in eenige dingen hinderlijk is; en een ander uit

(a) *Podagra* hen

ten, zeit, "de kennisse der *Artsenijen* is vermakelyk, gelijk aller andere dingen, die bij kunst en regelen bestaan maar de werking volgens de *Geneef konst*, komt bij 't geval toe: latenze nu gaan, die gelukkige zieken, en op de gevelijke ondervindingen en 't geval haar vertrouwen zetten; maar elk, gelijk *Plinius* zeit, heeft zulk een vleijenden zoetigheid, van voor zich zelf ten beste te hopen, datmen een ijder, die zich voor een *Arts* uitgeeft, dadelijk gelooft, daar nochtans het gevaar in geene leugen grooter is: hier uit komt het dat daar meenigmaal 't heil gezocht word, alwaar de dood binnen zit; want dezen *Arts* word de beste gehouden, dien de (a) *kruidbereider*, die meê van de vijg likt, aanprijft, en de boeverij met hem samen staat, welke winkelknechts den *Arts* ook hoog en dier aan zich verbind, die koppelgeld verdienende, hem aan de armen kranken met grootelijx te prijzen voordragen: van grooter waardij ook is een *Arts*, die zich zelve deftig in de kleederen houd, en een grooten ring aan den voorsten vinger draagt, en dien een veergelegen geboorte plaats, of lange uitlandigheid, of een anderen *Godsdienst*, (het zij hij *Food* of *Maraan* zij) of een onbeschaamt bakhuis vol fronsen, afgerecht om te bedriegen, en met onbeteuterde leugens eene onverzettelijke snorking van groote hulpmiddelen, gezag, naam, en geloof gemaakt; dien een hardnekkige knibbelarij, en altijds veel zoo halfgriexe als uitheemsche woorden in de mond bestorven, en vele namen der *Artsenijfchrijvers*, 't gerucht van geleertheid verschafft hebben: en dus uitgeruſt, met een deftig-

(a) *Apriker*.

heid zoo zwaar als lood, en bij na een soldaatfche hartvochtigheid, zoo vat hij dan met deze huichelarij t'onderwind in de Geneefkonst bij der hand: Voor eerst befoekt, hij den zieken, *bij bekijkt de pis, bij voelt de pots, bij ziet de tong, bij strijkt in de zij, bij vraagt na de kamergang, bij wil de gewoonte van leefstocht weten, en zoo'er noch eenige verborgener dingen zijn die onderzoekt bij, als of hij hier uit de beginsselen wikken, en de verslymtheden des zieken als in een pondeltje wegen zonnw, dan klapt hij als een extor, daat va schrijft hij met een groote laatdunkenheid de hulpmiddelen voor, Neemt pillen in, doet u ter ader laten, zet speuttingen, maakt wiekjes, neemt een zalfje, legt een pleister, bruikt een fikkingtje, bezigt gorgel drankjes, maakt sakjes, maakt stoving, eet wat ingeleide dingen, likt een siroopje, bruikt een watertje, bereid triakel beroidsels: bij aldien de ziekte weinig om'tilij heeft, en de zieke lekkertjes is, hij zal eenige tierelieffelijkheidjes bedenken, en't geen hij meent dat de wijtjes, en verwijfde mannen aange-naam en lieffelijk is, gebied hij met groote statigheid; nu noodigt hij tot den slaap met ben op een zacht matrasje te leggen, of met de druppen sprongwaters in een bekken te doen vallen, dan verzwakt hij de ziekte met wrijvingen, suizingen, en windblaasjes, hij verquikt den uitgeteerden zieke met baden, warme badstoven, teedere spijs en verandering van lucht: doch op dat hij voor eene van grooter ontzagbaarheid gehouden worde, en te gelijkelijk tot verwondering strekke, met de uuren waar te nemen, doet hij'er de natuurkundige tuffenhandelingen en opschortigen aanhechten; en reikt dran-*

dranken noch drogen uit, dan na *wis- evene dagboek-*
bonding; ja neemt zich het gebied aan over den drogeberei-
 der en beveelt in zijn bijzijn alles te plamooten en veinst
 zich de beste drogen uit te kippen, daar hij meenigmaal
 de vervalschte van de oprechte niet weet te onder-
 scheiden, en de dingen zelf, ook tot haar naam toe,
 niet en kent: bij aldien de zieke rijk, of van grooter
 achtbaarheid is, op dat het hem te grooteren eisch en
 naam doe hebben, houd hij, zoo veel hem doenlijk is,
 de ziekte slepende, en niet dan allens kens snuikt hij
 haar krachten, al kon hij ze schoon op een bot met een
 eenig bereidsel uitboenen; doch somtijds, de ziekte
 doende uitheerschen aler ruimen werpt hij, door zij-
 ne hulpmiddelen, den mensch in de uiterste wagge-
 ling des levens, op dat hij dan, den zelve van eene de
 hevigste en gevaarlijkste ziekte, afgeholpen te heb-
 ben, gezeid worde: bij aldien hij t' eeniger tijd eenen
 kranke, van zware ziekte nikkende, onderhanden
 krijgt, zoo gebaart hij zich met deze streken, met een
 barssen brad uw voorschrijft bij hem de wetten van hoe
 te moeten leven, ongewoonlijke dingen beveelt, gewoone
 verbied, de gekezigde berispt, de aangewende vervloekt
 hij; bij dreigt de dood, en belooft het leven, en eist groot
 loon; twijffelt hij van de uitkomst, bij raad een genoot-
 schap van Artsen saam te roepen, en verzoekt een bijs-
 ander, op dat hij te min bezorgt voortvare, of niet zelden te
 weazichtiger om bals helpe, op dat geen ander overko-
 mende, die alleen den zieke ter voriger stand herstelle, hem
 met het gewin de naam en lof ontjage: zoo iets met
 den zieke ten argsten uitvalt, of zo hij hem buiten ver-
 wachten,

ten, door zijn overdadige onbedrevenheid in de paa-
 morst, hier ontschuldigt hij zich oogenschijnlijk, of
 door de verftikkende affchot eenes zinkings, of eenig an-
 der fchichtig toeval, en eenen onfchuttelijken werp, en
 fcherpelijk befchuldigt bij de ftuggeid van den kranken,
 of de achtseloosheid van de waarnemers, of hij bedraagt
 zijn metgenooten, of fchuift de fchuld op den kruid-
 bereider: en dus weet hij rond te fchieten, dat noit eeni-
 ge zieke, dan bij eigen verfuim, om hals, noit eenige
 dan bij des *Artfen* toeverzicht, ter vooriger gezont-
 heid geraakt fchijne. Dat nu de *artfen* meeft all' deug-
 nieten zijn, zullen wij met hare eigen getuigeniffen
 bewijzen; want haren voorftander *Pieter Apponus* zegt
 dat de *Geneeskonft Mars* toegefchreven is, die de batelijk-
 fte aller zweefftarren, en ervinder van ondankbaarheid
 kijvaadje, en alle onbillijkheid en boofheid is; dat der-
 halven ook de *Artfen* veeltijds van quader zeden zijn,
 zoo vermits de invloeying van *Mars*, en 't *Scorpioen*,
 als, gelijk hij zegt, om datze uit een verachten en dorren
 ftruijk haar oorspronk hebben, eindelijk opbobbende, en
 fpijtig, alffe pofzakken geworden zijn: dit heeft hij mis-
 fchien geleert uit het voorbeeld van *Eskulaap*, dien de
 oudheid verziert den eerften vinder der *Geneeskonft*,
 uit de borft van *Jupiter* geboren, en door de zonne-
 weg op aarden gefchikt te zijn; *Celfus* doch bekent dat
 hij een menfch, maar in 't getal der *Goden* aangenomen
 is; vele andere bevestigen, dat hij door eene hoe-
 rebekruiping, uit *Koronus*, een hups vroukje, geteelt is,
 welk vroukje de *Priesters* in *Applloos* tempel meenigmaal
 met omhelzingen onderhouden en hem een zoone

Gods te zijn uitgestrooit hebben ; doch alle dragen zij hier in over een, dat hij zulk een schelmachtigen God, dat *Jupijns* blixem om hem kort te teugelen, van noode geweest zij; van welken *Laktantius* aan den *Keiser Konstantijn* dus schrijft; *Eskulaap, zelfs niet zonder Apolloos schandaardij geboren, wat anders, der Goddelijker eeren waardig, wat heeft hij te weeg gebracht, dan dat hij Hippolijst genezen heeft? zeker! doorluchtiger dood is hij gestorven, als die verdiende van God geblixemt te worden;* dus verre hij. Maar in der waarheid zijn de *Artsen* alderschelmachtigste, aldertweespaltigste, alderafgunstigste, en alderleugenachtigste menschen; want soo zeer onstemmenze alle onderling met elkander dat'er noit *Arts* gevonden word, die zonder verzet; zonder bijvoegsel, of verandering 't bereidsel van eenen anderen goed keurt; ja dieze niet verscheurt, en bijt, op dat hij niet als kax niet schijne geen beter *Arts*, zoo hij in eenes anderen ook alderbesten raad niet iets berilpe, of ook meenigmaal, der dingen die al te veel zijn, niet iets bijvoeg; waar uit eindelijk de nijd en oneenigheid der *Artsen*, een spreekwoord geworden is: want wat den eene goedvind, belacht den ander; en niets is bij haar zeker, maar alle hare beloften zijn gladde nieten, en klinkklare leugenen; hier uit zeit het volk, als het eenen overdadigen leugenaar wil aanwijzen, *hij liegt als een Arts*; en het hoogste werk harer vernuften leit hier op toe, dat in nieuwe te bedenken, der oude welgewrochte dingen versmadigt en achter baks geworpen worden; voorts het weinige datze weten, houdenze behemstig; en willenze niet

aanwijzen, als diend' het, zulk niemand te willen leeraaren, ter onzagbaarheid des wetenschaps, en andere zulk benijdende, zoo beroovenze ook ons leven van die goeden, die niet haar eigen maar geleent zijn; daarenboven zijnze meestentijd bijgeloovig, vermetel, van een quaad geweten, hoovaardig, gierig, die geduurig niet anders in de mond hebben, als, vat als't wee doet, makende ook, zooze vermoeden dat het te harer inschraping vorderlijk zij, dat het wee doe't geen gezond is; gelijkwe lezen dat dien *Peter Apponius* (dienzeden Voorstander noemen) toen hij te *Bononien* de *geneeskunst* oefende, van zulk een gierigheid en laatdunkenheid vervoerd was, dat hij ergens buiten de stad, tot een zieke geroepen, niet min dan om vijftig gulden's daags zich gebruiken liet, en t'eenitijd geroepen bij *Honorius* toen *Paus*, heeft hij van veertig guldens's daags te trekken verdrag gemaakt, ja ook zegt *Pindaar*, dat *Eskulaap*, de vader des *geneeskunsts*, van *Jupiter* met den blixem geslagen is uit verdienste zijner gierigheid, om dat hij de *geneeskunst*, schadelijk en ter batting des gemeentenstaats gepleegt hadde. Maar nu zoo bij geval eenen gelukkigen zieken haar in handen gekomen zij, zoo is't geschater onverdragelijk, niemand zal genoeg zijn de roem van zulk een wonderdaad te verbreiden; zij zullen zeggen dat *Lazarus* van den dooden weder opgestaan, dat zijn leven hare weldaad is, en aan hen verschuldigt blijft; en geduurig pochchen (zich zelven aannemende, 't geen *Gode* alleen toekomt) dat zij hem uit het graf weder gebracht hebben; en voorgeven datze

door

doorgeenige bezolding vergolden kunnen worden: Sommige van haar zijn te zulker opgeblazentheid opgestegen, datze voor goden geeert te worden zich lieten aanleenen, en zich zelve *Jupiters* noemden, gelijk *Menekraat de Syrakuzaner Arts*, die men leest dat t'eeniger tijd aan *Agezilaus Koning van Sparten*, met deze woorden geschreven heeft; *Menekraat Iupijn, den Koning Agezelaus, zaligheid: maar Agezelaus, zijne zotternij belachchende, antwoorde, Agezelaus, Menekraat geneezing*: doch bij aldien iemand der kranken ongelukkiger, onder de handen der *artsen*, ('t geen meenigmaal geschied) de geest komt te geven, zoo wijtenze 't de krachteloosheid van de natuur, de vinnigheid van de ziekte, de ongehoorzaamheid van den zieken, en dat de hulpmiddelen harer konsts tot dat verborgene des woedenden natuurs niet doordringen, datze *artsen* zijn, en geen *Goden*, datze de geneezelijke genezen, niet de veege te lijf houden kunnen; datze den zieken anders niet schuldig zijn dan d'onderwinding: en met dergelijke woorden stekenze 't aanzicht voort, ook in averechter uitkomsten, en die gesneuveld zijn berispenze, van zelfs, van onmatigheid, en te gelijkelijk eisschenze den loon alffe met hun drogen gedood hebben, die zonder die zelve hadden kunnen te lijf blijven, de zieken eensklaps van goeden naam, en geld, en gezondheid en leven beroovende, al met een gerust geweten, zoo om dat haar misflag ('t geen *Sokrates* zegt) met aarde bedekt word; als ook om dat het landschap der dooden niemand te rugge voert, waar doorze te min wederko-

men kunnen (die doorgestreeken, en door handen, worden schadelijke hulpmiddelen van doodverf doordrongen, zij voor den tijd in den afgrond geplompt hebben) om hen van 't ontwonge geld en leven reukenschap af te eiffchen. Daarenboven zijn de *Artsen* meestentijd besmettelijk, en van de gehandelde pis en drek, stinkende, pismuffig, en drekvunfch, en wanhaviger zelf dan de wroedwijven, en in all' haar vijf zinnen ontzuivert, alffe met de oogen alle vuile en aldermorfichste dingen doorkijken, en te gelijkelyk met de ooren en neufgaten de rufpen der zieken, en windlozingen, en aaffems van besmette lucht, blazingen en ftanken ophalen, met de lippen en tong de drabbige en doodelyke dranken te voren proeven, met de handen den drek en stoelgang doorwroeten, en de miffelyke beeldeniffen en fchimmen der zieken nacht en dag hen in haar verbeelding voorkomen, en ontallijke menfchlagtingen hare gewiffe ontruffen; eindelyk haar gehele oeffening, fpraak, rede, redenering, geest en verftand, niet dan omtent droevige, leelijke, doodverfwige, ijffelijke foorten van dood en ziekten hangen blijft: en haar bezigheid is in vuile en onzindelyke plaatfen, en bestaat in verachte werken en een onzuivere konftenarij, altijd omtrent der zieken fluimpotten, onder-ftekers, en gemakstillen, om vujig gewins willen verkeerende, en gelijk de hoppe, die onpuntigen vogel, uit menfche drek haar neft makende: ziet men haar niet dagelijx, hoeze met begruifde vingeren bekrozen lijfgewaad, een onftuimigen bleek aanzicht de ftad ftraag aan deurkruiffen, en met een ftijven tred,

door hope des zeer geringen gewins, d' een drogwin-
 kel uit, d' ander in loopen, zoekend' en gnokkende of
 niet iemand het water, of een drekbekken te bekijken
 geve, en gelijk de bezwadderde gieren op de stink-
 krenge, zoo zijn deze luiden de scharpste van lucht
 op mensche mist; welk men zeit dat ook *Hippokraat*
 gewoon was te proeven, op dat hij daar uit de natuur
 der ziekte te beter onderstaan zouw; 't geen ook zom-
 mige *Eskulaap* toeschrijven, dien *Aristofanes* daarom
Strondvretter noemt, welke naam daar uit tot alle *Art-*
sen overgeslagen is, dat men haar *Srondvreters* en
Strondkijkers noemt: hier uit worden *drekraming*, *pis-*
ming, en *scharpluchtraming* genoemd, de gissingen
 ofte voorzeggingen der *Artsen*, uit de kamergang
 en pis genomen, hier uit wierden bij vele volkeren
 eertijds die vuijge *Artsen* eerloos gehouden, ook zoo
 zeer, dat het (na *Seneka* getuigt, ook de hoogste eer-
 loofheid geacht wierd 't werk der *Artsen* ter hand
 te trekken: en heden ten dage weren noch vele vol-
 ken te gelijkelijck der *Artsen*, en *Vroetwijven*, en *Hen-*
kers uit het tafelenootschap en de gastmalen, of ont-
 halenze niet dan met gedekte en besondere schotels
 en bekers; Welshalven heeftmen hier zich te verwon-
 deren van die verwerpelijke gewoonte veler Princen
 die deze zoo besmettelijke menschen, niet alleen des
 morgens tot haar ledekant, maar ook door den dage-
 lijxen ommevang met den zieken, altijd door vof-
 sche dompen des besmettings ontzuivert, ook ter ta-
 felen toelaten; ja nood eens een *Art* te gast, zelftul-
 schen de spijs en drank, zal hij van den drek, van de

pu: van de zweetdompen, van den etter, van de brakint;
 en maandstonden redeneren, en de vallende ziekten, ma-
 laatsheden, zweren, schorfsten, en pesten verhandelen,
 en de geheele, andersins met kostelijke gerechten op-
 gedichte, maaltijd door de stinkenheid zijner rede-
 nen, in walging doen verkeeren. Geeft ook een *Arts*
 indienje wilt; der burgerlijker raadsplegingen, niets
 zal zoo gekkelyk zijn, of met de lijmslag loopen als
 hij, en dat misschien, zoo; om dat der *Artsen* beroep
 ('t geen haren voorstander zeit) niet de deugden of
 goede zeden aangaat, als ook (gelijk de zelve zaid) om
 dat eene van natuuren degelyken *Arts*, van quader
 zeden zijn moet: En wij weten dat in vele steden, met
 openbare besluiten, en vroedschaps keuren in voor-
 zien is, dat geen *Artsen* ter raadslag toegelaten wor-
 den, noch overheid bekleeden, misschien niet zoo
 zeer om datze beuzelachtig, lichtvaardig, quaadge-
 maniert, alswel om datze altijd wanhavig, en door de
 geduurige handeling van der zieken uitwerpfelen zoo
 zeer besmettende, niet alleen de menschen die hen te
 te na bij komen, maar ook de gestoeltens ontzuiveren,
 en de marmerbeelden ontreinigen, gelijk aardiglyk
 van zekeren *arts*, *Lucillus* in een griex punt dicht, van
Auzoon in latijn ver stelt, dus gezongen heeft:

Alkon had gift'ren pas zijn handen eens gezet

Aan't beeld van Iupiter, en 's was van stank beslagen;

Een schoon een marmerbeeld, van 's Artsen lucht besmet;

Zoo dat men hem van daag uit zijne Kerk moet dragen,

Hoewel een God, en steen, op dat hij Gods gebou

Niet met de vunstigheid en stank ontzuiveren zou,

Maar wanneerze over hare raadspleging, de genees-
 konst

konst aangaande, te zamen komen, word onderzocht, wat de kranken te dier nacht gewatert heeft, of hem afgegaan is, en zullende, als de *Schepens* van *Lacedemonien*, van leven of dood, vonnis uiten, is te verwonderen, maar met eenen te bejammeren, hoeze dan met haffebasserijen, niet eenen het zelvige oordeelende omtrent het bedde van den zieken, elkander in 't hair zitten, als warenze niet om te genezen, maar om te redeziften, geroepen, en den zieken zelf, wien (volgens het griexe vaarfje van *Menander*, dat alhier dus luid, *een snappenden Arts is den zieken een tweede ziekte*;) bijna 't geluid van 't spreken verveelt, hare redenering, en niet hare uitwerking, van nooden zij; en ter praalgezwij, op hare schoolmanier, eenige zetregels voortgebracht, dienze de zelfde altijd tot allen gebruik gereed hebben, en *Hippokraat*, *Galeen*, *Avicen*, *Razis*, *Averroës*; den *Voorstander*, en hare andere afgoden, welker namen, en opschriften hen geleertheids genoeg zijn, om hen bij 'tonbedreve volk, geloof, en achting van geleertheid te doen verkrijgen, aangeroepen hebbende, als'er van de oorzaken, van de teekenen, van de neigingen, van de verslijmtheden, van de raamdag, een wijl lang ernstelijk, maar met onafgehandelde oneenigheid, eenige schermslagen omgegaan zijn, men begint eindelijk met een koel besluit te spreken, van eenig hulpmiddel, 't geen 't hoofd en de staart van al den onrust wesen moest, aan te wenden, en gelijkse die afgunst onder elkander hebben, niemand van hen allen, zijne verborgentheden (gelijk zijzē noemen) zijne naarijveraars willende mededeelen, als zoud het voor hen

zelve te loor gaan, het geenze anderen voortzeiden, zoo komenze weder tot de gemeene *Kortweegsche*, welke zoo hij hen onvalt, zoo nemenze tot de *Proefkundige*, als tot het laatste plecht-anker, den toevlucht op dat dien die de reden niet gestaaf en heeft, de waaghalzerij helpe, zeggende, dat het beter is, een twijffelachtige dan geene hulp te onderstaan; of trekken van den zieken zelf, zooze hem niet zeer gunstig zijn, of hen (gelijk *Ekklesiastikus* zeit) de langslepemde quijn moejelijk valt, met hun voorwetenschappen, de hand af; zeggende, dat *Hippokraat* verbied, aanden hopeloozen, *geneesmiddelen* aan te wenden; of zooze een weinig Godsdienstiger zijn, zoo wijzenze de zieken tot een van den Heiligen, of schrijven 't uiterste voor, 't geen wezen zal; *Haalt eenen beampischrijver, en zeven getuigen, haalt'er een priester bij, met wijwater, en Heilige Oly, zoo veel als noodig is, en schikt uw' huis, want gij zult sterven.* Hier uit *Raxis*, niet dan te wel bewust van der zieken lichtgeloovige zotternij, als ook der *artsen* twistgerige dikkoppigheid, en beide, den zieken, en den *arts* niet onvoorzigtig radende, scherpt in in zijne zetregels, dat men maar eenen *arts* moet verkiezen, om dat (zeit hij) de *wisslag* van eenen geen grooten naamstreep na zich trekt, en 't nut van eenen, 't geen bij in den zieken te weeg brengt, geprezen word, doch die de meeste *artsen* bijgehaald heeft, die valt in een de grootste dwaling; dus verre *Raxis*: en hem stijft dat oude opschrift des Gedenkmakings, dat den Overledene door den droom der *artsen* omgekomen was: ook het *griexe* spreekwoord, de toegang veler

artsen, heeft den akker verquist; en ook dat zeggen van den Keizer *Adriaan*, leggende nu te zigtogen, de meenigte der *Artsen*, heeft den Vorst om bals geholpen; geen beter raad dan, om zijn leven en gezondheid te behouden, dan zich van de *Artsen* te wachten; want de gezondheid des lichaams is men aan *Gode*, en niet den *artsen*, verschuldigt: daarom word *Assa*, de *Koning Juda*, van de *Profeet des Heeren* gestraft, dat hij in zijn krankheid niet den Heere gezocht, maar op de konst der *Artsen* zich verlaten heeft, aan welker raad wie zich overgegeven hebben, die kunnen niet gezond zijn; en geen leven is meerder ellendig, dan dat door 't vertrouwen hares hulps opgehouden word: maar genomen, d' *artsen* kennen, (en och ofze ze kenden!) alle krachten en vermogentheden der *hoofdstoffen*, wortelen, kruiden, bloemen, vruchten, zaden, ook der gedierten en *mijnmenselen* en aller dingen, die de queekende natuur voortbrengt, echter konnenze met alle deze krachten den mensch, ik zeg niet, onsterflijk maar 't geen minder is, den zieken van eenige geringe ziekte niet altijd gezond maken; O hoe meenigmaal, is eenig geneesmiddel, 't geen had behoren vorderlijk te zijn, niet vorderlijk geweest! hoe meenigmaal, 't geen had behoren te zuiveren, heeft het niet gezuivert! hoe meenigmaal, de zieken ten achter gaande, heeft men van nieuws moeten *artseneren*, en eindelijk na veel arbeids en kosten, of dan of weinig daarna, ook daar de *Artsen* om 't bedde stonden, moeten sterven. Welke hoop dan is voor ons in de *Artsen* gelegen, indien ('t geen haren *Hippokraat* zelve weet te zeg-

Gen) de ondervinding bedriegelijk is? wat konnen de *Artsen* zekers beloven, indien waar is, 't geen *Plinius* schrijft, *dat geen konst onstandvastiger is, of zoo meenigmaal verandert, als de Geneeskonst?* vele volken hielden zich eertijds, en houden zich noch, zonder *Artsen*, dienwe stokoud en spijkerhard, over de honderd jaren zien leven; daar in tegendeel, die weekgebakke luiden, die bij toezeggingen en hulp der *Artsen* leven, meestentijd, in 't midden van haar ouder afvallen en ondergaan; ja de *Artsen* zelf, meer dan andere menschen, bij na geduurig quijnen, en ter ontijdiger levens tijd verscheiden: Hier uit die *Lacedemonier* tegen eenen zeggende, *gij weet van geen ziekts' altoos?* antwoorde die, *om dat ik geen Arts gebruikte, d'ander wederom hervattende, gij zijt een oud man geworden?* hernam hij 't woord, *om dat ik nooit een Arts gebruikt en hebbe:* leerarende, dat'er ter gezontheit en ouderdom geen zekerder weg en is, als der *Artsen* ontbeert te hebben. Bij aldien iemand zegt, dat velen bij hulp der *Artsen* gezond geworden zijn, dien zullen wij antwoorden, dat'er daarentegen ook veel gesneuveld zijn, welken de hulp der *Artsen* niet ten beste uitgedeegen is; en tegenwerpen dat vaarfje van *Auzoon*, daar hij zeit

Door 's noodlots gunst,

Niet 's meesters kunst.

Eertijds, doch, gebruikten de *Arkadiers* geen geneesmiddelen, maar (gelijk *Plinius* vertelt) *Lentemelk*, om dat de kruideren dan aldermeest van jeugdig zap zwellen, en de velden overvloedig heelzaam zijn; maar

voornamentlijk kozenze *kojemelk*, boven andere, om dat de *koijen* alle *kruiden* atgrazen: de *Lacedemoniers*, ook de *Babyloniers*, *Egyptenaars*, en *Luzitanen*, ('t geen *Herodoot* en *Strabo* getuigen) verspogen alle *Artsen*; doch de quaaddeegse brachtenze op de markt en straten, op dat de gene die aan gelijken evel vast geweest waren, of eenen anderen van dergelijken wisten geholpen te zijn, deze met de bij hen ondervonden hulpmiddelen te baat komen zouden; staatmakende, 't welke ook *Kornelis Celzus* bevestigt, dat niets tot de eigentlijke wijs van *genezen* meer bijbrengt, dan de ervarentheid, in welke men weet, dat de geleerdste der *Artsen*, van een oudboerinne belje meenigmaal overwonnen zijn, en dat dit belje met een enig plantsoentje of kruidetje die dingen te weeg gebracht heeft die de aldervermaardste *Artsen* met hare kostelijke en doorwrochte droguen niet vermogen hebben: want zij, terwijlze de onontzwindelijke mengselen (daar de natuur, hulpmiddelen, die elk voor haar hoofd genoeg zijn, gegeven hebb') vertrouwende, door een geplamoote behelsing van verscheide dingen de ziekten poogen te verdrijven, gaanze meer bij raketijkheid, dan oorzaak of rede, en makenze de geheele *geneeskunst* niet dan een geval, of raketijkheid: doch het vroukje, van eene eenvoudige *artsenij* de kracht en hoedanigheid kennende, stelt door de loutere en onderzochte krachten der natuur, gevaarelijke krankheden: wederom zij beloven door kostelijke en bij de uiterste *Indien* of *Gaden* gezochte dingen, (die smakende dat niet dan dierbare, heilzaam zijn,) ter groot-

er quisting, de gezondheid veil: het bestemoertje, door licht om te vinden, en veeltijds bereide, en die ijder lichtelijk in zijn tuin heeft, huisgewassen, belooft niet zoo zeer de gezondheid, alse wel ter hand stelt: Vorders zij uit bedriegelijke boeken, en geschreven stollen volleert, gebruiken dat moejelijke werk van genezen, met eene stoute ruukeloosheid, en opgesmukte snakkerij, tot gewin; deze, uit der aarden en akker, elke *plantsoenen*, en der zelve *kleur, kartel, smaak, reuk*, en veelderleiheid doorzichtig en geleert, en watze in ziekten en andere voorvallen vermogen, ondervonden hebbende, geeft ijder, om een dankhebt de zekerste hulpmiddelen: Zelf ook der *artsen* voornaamsten bekennen, van de vroutjes, vele voortreffelijkste hulpmiddelen, en waardig dat zij de zelve in hare boeken weefden, en als uitgekijpte den nakomelingen gemeen maakten, geleerd te hebben; hoedanig een *geneesmiddel* tegen de pijn des hoofds *Avicenna* grootmaakt. Bij aldien de *Artsenij*, die de tempering des gezondheids aanbrengen moet, bestaat in de evenbedeeling en tempering aller dingen onderling, zoo onder zich zelf, als ook met de hoevermogheden des lichaams welke zij ingegeven worden, ende der ouder *Artsen* deze de benaarstigste toeleg geweest is, in de geneesmiddelen te evenbedeelen en doortemperen, na gerechte en overeendragende gewicht, den nakomelingen overlatende dezen daarna, volgens de lichamen der zieken te evenbedeelen; hoedanig is dan deze stoutaardij en onbeschaamtheid, deze niet alleen te veranderen, maar daar ook daarenboven bij te doen

en t'enemaal, te verwaarlozen, ofte niet te weten waar uit komt, dat gelijk de overeenstemmende getempertheid des drogs, heilzaamheid toebrengen moet, alzo des zelts oneenstemmigheid, weepakking, grilling, opwakking van ziekte, en somtijds de dood zelf aanbrengt: wel halven geneespleegt een oud boerinetje veel veiliger, met een of twee tuin-, en door hulp der natuur, volstreckte geneeskruiden, dan den *Arts* met zijne wonderbarelijke, kostelijke, en uit twijfelige rakelijkheid saamgeflante droguen: van dezer meening zijn geweest vele en voortreffelijke *Wysgeren en Artsen*, namentlijk dat men niet dan met eenvoudigste dingen te geneesplegen heeft. Hier uit der krachten der eenvoudige doordolven en onderzonden hebbende, hebbenze van de zelve, ons nakomelingen brave boekdeelen nagelaten; hoedanigen een *Chryzip* van de kool, *Pythagoras* van den ajuin, *Marchion* van den radijs, *Diokles* van den knol, *Famias* van den barnnetel, *Apulejus* van de betoonie, en veel andere Ouden van andere dingen geschreven hebben: maar deze *winkelartsen* achten niet alleen niet, maar belachchen de sulken, noemende eenvoudige de geenen die op d'eenvoudige dingen toelleggen, dat men dan zulke *Artsen* (ik zeg, dat gij mij wel verstaat, die door eenvoudige dingen geneesplegen) niet zoo zeer te bevragen, als wel te volgen heeft, kan ik niemand afraden: maar deze winkelbazen, oordeel ik, dat men als lotramers, en misdadigers behoort te verdrijven en uit te boenen; die met hare wonderlijke samenkleinzigen, wegens onze uvaligheden koomenschap

drijven , en over ons leven 't lot werpen : want dewijl de saamgekneede geneesmiddelen noodzakelijk uit ongelijke en strijdige stoffen geplamoot worden , is het onmogelijk , of immers zeer bezwaarlijk , dat den *Arts* daar in niet zekers stellen kan , ten zij alleen bij meening , gissing , en hachchelijkheid : en daard'er meenigmaal ontallijke dingen zijn , die elk op haar zelve schijnen vorderlijk te kunnen zijn , zoo dommelt den *Arts* onder een , alleen deze welke alsdan 't lot , of geval , zijner heugenis te gemoed voert , of tot welken hij , door eenige andere innerlijke ofte verborgene inblazing , geneigder is ; waar uit komt , dat de gekneede drog , niet zoo zeer uit de vermogentheid der ingemengder enkele dingen , als wel van des *artsen* gelukkige of ongelukkige bewrochtheid ; zijn kracht en uirwerking erlange , voor zoo veel hij door eenige verborgene neiging , het zij natuurelijke , of hemelsche , of duivelsche , of gevallige , meertot deze , dan tot andere uit te kippen , bewogen worde : En dit is het 't geen in 't gemeen gezeid word , en zij zelf belijden dat den eene gelukkiger dan den andere , en meenigmaal een ongeleerde , gelukkiger dan een geleerde is : ja ik zelf hebbe gezien en gekent eenen *Arts* , een zeer belcttert man , zoo ongelukkig , dat uit vele zieken , naulijx eenige weinige , zijne handen heels hoofds ontgingen : ook heb ik gekent eenen anderen halfslagt , die bijna alle zijne zieken , ook vele die van anderen overgegeven waren , gelukkig genas : ja mij denkt gelezen te hebben van zekeren *Arts* , in wiens handen wat voor edel en voorname luiden quamen te vallen ,

dat

dat zij'er door, doch alle de gemeene landluiden dat zij om hals, of in groot gevaar geraakten: Is nu lichtelijk te zien, dat deze winkelartsenij, in welke meer des *Artsen* geluk dan geleertheid vermag, geheel, of een groot deel, lotramig zij, en derhalven verre te verdrijven, en als giftmengende en moorddaggig te verdoemen. Weshalven hebben eertijds de *Roomers*, onder *Kato Censorius*, alle de *Artsen*, en uit de gansche Stad, en uit geheel *Italien* verdreven, van hare wreed-aardij en droesfaardige leugen en af-keerig, namentlijk om datz'er veel meer doodeden, dan gezond maakten; als ook om datze der giften doorkundig, door haat, of grootsaardij, of gewin lichtelijk te brengen waren, datze gift voor geneef-kruid toedienen; en van 't loon overkomen, het leven der menschen lagen leggen zouden: gelijk *Pyrrbus Arts*, het zij hij *Timocharus* geweest zij, gelijk *Gellius* ofte *Nicias*, gelijk andere willen, die aan *Fabricius* beloofde, dat hij zijnen Heer door *artsenij* dooden zoude, van welk schelmstuk *Fabricius* een afkeer hebbende, hij *Pyrrbus*, hoewel zijnen vijand, door een brief vermaande, datzich voor den *Arts* hoeden zoude; waar van *Klaudiaan* aldus zeit:

De Roomer haated' oit die schelmerijen vonden.

Fabricius, te rug, de boodschap heeft gezonden

(Na dat hij had' ontdekt des zelfs bedriegerij)

Waar bij het booz vergif in 's Konings artsenij

Te morssen wierd beloofst: met afgerolde vanen,

En niet door loosbeleid van heiloos onderdanen.

Bestookt' hij 's heerschend hoofd, in 't voeren van den krijg.

Insgelijx van de *Artsen* der *Grieken*, schrijft *Kato*, bij *Plinius* aan zijn zoon, zeggende; zij hebben onder el-

kander gezworen, alle de uitlanders te dooden door de artsenij, doch dat zelve doenze om bezolding, op dat men ben vertrouwe, en zij lichtelyker haer wit treffen: en weinig daarna voegt hij'er bij; waar uit die meinigvoudige lagen der wiserste willen, als ook de boelaadjen in de huizen der Vorsten ontstaan, gelijk die baarblykelyke van Eudemus, aan Livia, Druzus Cezars wijf; dus verre Plinius. Zelf ook Sokrates gebied bij Plato, dat niet de Artsen in de stad vermeenigvuldigen zouden. Ook te dezer tijd zoude het der Gemeintenstaat vorderlijk zijn, dat'er geen, of zeer weinige Artsen waren, en dat'er een wet gestaaft waar, die de quaadaardij zoo van hare onwetenheid, als van hare achteloosheid strafte: want het geld het leven; en is om't even, of door onbedreventheid of achteloosheid, door zothed of boosheid, voor's hands, of bedektelyk den Arts, in steê eenes drogs, vergiftoereike, en den mensch in gevaar van't leven brenge, als het, ('t geen Plinius zeit) een mensch gedood te hebben, voor den Arts ten hoogste onstrafbaar zij: welke voorwaar hen de eenige, en met de beul gemeene eer is, namentlijk de luiden, bezolding genietende, te dooden; want uit menschedooding, waar over de wet alle straf oplegt, en niemand onstrafbaarheid vergunt heeft, strijken dezen alleen belooning; dit onderscheid echter is'er, dat de beul, niet dan na schepenvonnis, de misdadigers doodet; doch den Arts zonder alle vonnis, ook de onschuldige om hals helpt. Niet onbedachtelyk dan weren der Pausen instellingen de klerken van't geneesplegen af, dewijl de geneeskunst een zoo wreedaardig ding

is, dat bij al dien het den *Priesteren* en *Klerken* vrijstond den *Arts*, het hen ook vrijstaan zou den henker te spelen: en niet onwiffelijk moet *Porcius Kato* den *Artsen* eertijds der stan ontzeid te hebben, gemeent worden; zoo om datze na de vermaarthheid dezes wetenschaps, altijd door eenige nieuwigheid snakken, als om datze terwijlze zich schamen, niets nieuws toebrengeende, der anderen spoor te volgen, haar ondervinding door de dood bezeffen, en haars konsts bij ons gevaar wijs worden, waar doorze over ons leven handel drijven, en de qualen der menschen, die in korter tijd konden weg genomen worden, slepende houden, en dikmaal ook verzwaren, om te grooter genot: tegen welk bedrog op datter in voorzien wierd bij den *Egyptenaars*, gingen de *Artsen*, voor den darden dag, over de lichamen der zieken, op der zelyer kosten; doch na den derten dag op haar eigen.

Van de Drogbereiding.

LXXXIV. HOOFD-STUK.

NU noemenze ook, wegens haar kookfelen, *Voorraadbereiders*, en *drogwinkeliers* de genen welker opschriften (gelijk het spreekwoord luid) de hulpmiddelen, welker doozen de giffen; ofte (gelijk *Homeer* zingt:)

*Doorengemengde droggen, meenig
Ten schade wrang, en veel bcilleenig.*

bevatten: aan welken, als zij geensins schade lijden wil-

len

ken, zij ons dringen onze dood met groot geld te kopen, als zij het eene voor het ander, toeftekende, of een vetrotte of vermufte en verkrachtigde drog mengende, meenigmaal eenen doodelijken drank, in steê eenes heilsamen, geven, alsse *nu al lang gemaakte pleisters, oogenzalven, zalven, bondeltjens*, en andere droguen, niet dan tot gemak des winkels, uit een deel vodden en leuren van stoffen saamgeroffelt, opkoo- pen: en alle deze dingen niet wetende te onderschei- den, vertrouwenze hier in den uitheemschen koop- luiden, die alles met bedrog en vervalsching verder- ven: hier zoud' ik ook aanschakelen kunnen hare scha- delijke tweedrachtigheden, van de kennis der een- voudiger *artsenijen*, dieze gebruiken, en hare dwalin- gen, omtrent de benamingen der dingen in de geneef- konst, van hen lieden qualijk verstaan, en allerqua- lijkste aangetogen; welke meening *Nikolaas Leonicee- ner* in een wijdluftig boek aanwijst: ik laat ook af te melden van de wanscheppelijke plamootingen, en mengselen van vele uitheemsche dingen, uit welken alsze alles door een rommelende, een, dat met allen na- tuuren kankomt, geneesmiddel te zullen uitwerken, ons dietsmaken willen (gelijkze van de toereiding van den *Triakel*, en 't verziersel van die samenrunnig, en dat *Mithridatisch* tegengift opgeven) niet anders gemaakt word, dan die Poëtische (a) *Beyard*;

----- Een ruw', en ongeschikte romp,
 Niet dan een log gewigt; te hoop, in eene klomp:
 De twiſt're zaden, der niet welgevoegde dingen:
 ----- Daar in een lichaam onderlinge
 Het heet en 't koude strijd; het vocht' en 't rochteloos;

(2) *Chaos.*

Het smijdig met het hard; het wiczig met het voos.

Genomen 't zij zoo, dat'er eenige saamenkneedingen, van de oude *artsen*, verzonnen, en nuttelijk bevonden zijn, diemen als beproeft nemen mag, echter zijnze vreemd van die waarachtige Kortweg, en van zelf den *artsen*, zijnde door haar eigen geweten geprangt verdoemt, en in alle manieren van *Plinius*, van *Theofrast*, van *Plutarch*, van *Hippokraat*, van *Galen*, van *Dioskorides*, van *Erazistraat*, van *Celzus*, van *Scribonius*, van *Avicenna*, welker woorden hier bij te voegen, te lang zouw vallen, uitgeklopt, en van deze ouden niet alleen, maar ook van vele latere, uit welke eene, *Arnold van Nieuwen-hof*, onder zijne zetregels zeit, wanneer de eenvoudige dienstig geoordeelt worden, dat het bedrog is, indien iemand saamgemengde gebruike: maar heden ten dage, de eenvoudige verwaareloost, en wel niet eens bekend zijnde, worden niet dan uit die twee lichtbaken der kruidmengers, en de schat der reuk-ruideren, zoo van *Mezues*, als van *Nikolaas*, en der anderen tegengiftsche; geschilderde en vergulde opschriften, alle de *geneesmiddelen* genomen: en hier uit komt, dat'er terwijl die *Artsen* op haar gemak toeliggende, het leven der menschen op 't vertrouwen der kruidmengers bestieren, en deze zonder belettertheid, zonder kundschap, de uitheemsche koopluiden vertrouwende, tot gerief hares winkels alles saamenmengen, ongelijk meer gevaars te wachten staat uit het geneesmiddel dan uit de ziekte. Laat ons nu ook zeggen van de vervalsching der kosteliker *artsenijstoffen*, die meenigmaal met zulk een schrandereheid

heid nagebootst zijn, datze ook de gaufte luiden bedriegen; dapper zoud' het vorderen ter welstand der menschen, en des gemeenbests, alle de uitheemtsche en vreemde droguen, die daarenboven tot zulk een prijs, van die roofgieren die Koopluiden, tot nadeel der Gemeintenstaat, aangebracht worden, t'eenemaal af te keuren; en d' *artsen* in een verband te pramen, en de droggisten te verpenen, en hun een Wet voor te schrijven, hoedanig eenig men leeft dat *Nero* (ter tijde als hij noch goedaardiger was) eertijds te *Roomen* gestreken heeft, waar doorze alleen die droguen, die onze Landouw voortbrengt, te gebruiken, genoodzaakt worden, dewijl deze beter met onze natuur over een, en ook veel versscher, uitgelezender, en met minder moejelijkheid, en koste ons ter hand komen; en minder gevaar onderworpen zijn dan de uitheemtsche, welker een groot deel verdacht gehouden word, als die meenigmaal vervalst, verbaftert, uitgeschoten, of in 't schip verstikt, of in 't ruim doorwatert, of door ouderdom verpijtert, of op geen behoorlijke tijd en plaats (waar uit meenigmaal veel gevaars ontstaat) gewonnen zijn: want de onrijpe *Ko-loquinte* trekt bloed uit, en doodet, en die alleen of eenig groeit, is vergif; insgelijx ook het *manneken-agarikum* is doodelijk, en hoe ouder, hoe des te schadelijker; alle *Scammonea* is vervalst, insgelijx ook de *Terra-lemnia*, en de *Terra-sigillata* is geen staat op te maken; maar cilieve wat noodzakelijkheid is 't deze uitlandsche dingen te gebruiken, zoo onze landdou, de zelve, van gelijken vermogen en uitwerking, voortbrengt?

is het niet te lijdige zot, uit *Indien* te willen halen; 't geen wij te huis hebben, wanende dat eigenland, noch eigen zee genoeg zij, en de uitheemsche boven de vaderlantsche, de kostelijke boven die van geringen prijs, en de onbekomelijke en van d' uiterste einden der aarde ingebrachte, boven de lichtverkrijgbare dingen te stellen? of zou niemand zonder *armoniak* de *milte*, noch zonder *sandelhout*, de *lever* genezen kunnen? of indien wij 't *bedellium* missen, niemand de *zwerender inwendiger deelen* meesteren, noch zal iemand, den hoofde zonder *Muskus* en *Amber*, noch der *maag* zonder *mastik*, en *korallen* genezen? zoo deze uitheemsche geneesmiddelen met onze lichaamen over een quamen, zonder twijffel zou door de natuur bezorgt zijn; die allen zoo overvloedelijken bevoorraad, dat ook deze dingen in onze landouwe groeiden: hebben niet zonder deze en veel gezonder, onze voorvaders geleefd? dit zijn dan de beuzelingen, dezer hangwieken, die d' onze niet nijver opzoeken, en de verdichtfelen der droggisten, die niet de gemeene welstand, maar het voordeel harer nering zoeken, ons dietsmakende dat alle de kostelijke dingen de meeste baat doen; dien derhalven verweten word door *Jeremias*; en isser dan geen *bars* in *Gilead*, of is daar geen *Artis*? elke Landen, elke Landschappen, ieder volk elke Luchstreek, elke Lucht, elke Eeuw, teelt en temper de natuur hare kruiden: 't zij zoo, eenige hebben in andere, en andere plaatsen en tijden snediger krachten, in elke tijd, nochtans, en Luchstreek, na hare en der menschen gematigheid, werkenze het

ve; schoon de dierbare en uitlandsche hebben meer dere krachten dan onze plantsoenen, maar deze zullen wij niet dan aan den menschen van hare Luchtstreek, alwaarze geteelt en gegroeit zijn, heelzaam achten. Maar noch zijnder eenige rooverijen der proetkundiger *artsen*, ons wijs makende, dat eenige wanschapene, en van 't gebruik der artsenijen vervreemde droguen, veel goeds kunnen te weeg brengen, en dat zonder de zelve onze gezondheid niet bestaan kan, hare verdichtfelen tot schade der rampzaligen ter proefftellende: hier uit mengenze adderen, en *slangen*, en alderlei schadelijke kruipende gedierten onder hare tegengiften; en als of'er hulpmiddelen gebraken, *menschenongel* bouwenze in haar zalven, en *menschevleesch* in specerijen bewaart (het welke zij *mommie* noemen) gevenze, ten arren heilloosheid der natuur, de menschen te eten.

Van de Wondbeeling.

LXXXV HOOFD-STUK.

OVerig is de *Wondbeeling*, 't anderde deel van de *Geneeskunst*, die de uitwendige gebreken des lichaams bezorgt, welks werkingen openbare en betveilige hulpmiddelen, daar der anderer *Artsen*, blinde raadslagen zijn: de (a) *Handmeesters* zien, en voelen, 't geenze doen, en na voegelijkheid veranderen, verbinden, en verwerpenze: Deze, onder alle *Geneeskunsten*, is allereerst in gebruik gekomen: want als de menschen

(a) *Chirurgijns*.

schen van ouds her zich in oorlogen oeffenden, en elkanderen wonden sloegen, hebbenze der zelve hulpmiddelen begoft te zoeken: want 't geen de eene mensche den anderen met der hand insloeg, meendenze dat ook van menschen geheel kon worden: de andere ziekten doch, en qualen der inwendiger deelen, als door der goden gramschap ontstaan, oordeeldenze met natuurelijke krachten ongeneeslijk. De eerste vinder, dan, des wondheelings is geweest *Apis* de Koning der *Egyptenaren*, ofte gelijk *Klemens Alexandriner* wil, *Mizria*, ouder dan deze, zoon van *Cham*, neef des grooten *Noachs*: doch de geneezing der wonden heeft aldereerst beschreven *Eskulaap*, naderhand zijn hier in uitstekende geweest *Pythagoras*, *Empedokles*, *Parmenides*, *Demokrijt*, *Chiron*, *Peon*: *Plinius* meldet dat *Archagaat* den *Peloponezer* aldereerst te *Roomen* de zelve in 't werk gestelt heeft; en dat hij om de wreedaardij van kerven en branden, de *Wondetser*, in de wandeling genaamt, en terstond de naam in vleischdief verandert; eindelijk dat de geheele konst in weerzing geraakt, en uitgeklopt is: de *Wondheeling* nu is, niet min dan de samenrottingen der anderer *Artsen*, door gezag van voortreffelijke mannen doorluchtig, maar door der besmettelijker vuilnissen onreinigheid, en de bloed smodderige wreedheid, eerloos.

LXXXVI. HOOFD-STUK.

DE *Ontleding*, echter, gaat deze in wreedardij te boven; als die beide der *Drogmengers* en *Wondbeelers* schouwburgsche vleeschkapperij is: waar in ze eertijds, de openlijk ter dood gedoemde misdadigen, al levendig, en lillende, met overdadige wreede folteringen, van een sneden, maar heden ten dage, om de eerbiedigheid des *Christen Godsdiensts*, wat zachter geworden, den mensch eerst door hare of des scherprechters hand omgebracht zijnde, zoo stoejenze daerna met deze schendigheden, op het lijk des dooden: en het menschelijke lichaam verscheurende, zoo doorzoeken en doorsnuffelenze *de zee, de stel, de maat, de werkingen, de natuur van ijdere leden, en alle verborgene dingen*, op datze daar uit, hoe en te welker plaatsen alles te genezen staat, door deze wreedardige naarstigheit, en schrikkelijk en gruwelijk, en niet minder goddeloos schoupsel, leeren mogen.

Van de Beestemeesterij.

LXXXVII. HOOFD-STUK.

NOch isser eene andere onderwinding van *Geneeskunst*, dienze de *Beestemeesterij* noemen, die de ziekten der torfchbeesten geneest, verre zekerderen nutter dan d'andere, van *Chiron de Centaur*, gevonden, zoo men zeit; en van *Kolumel, Kato, Varro, Pelagius*

gonius en Vegetius, zeer edele Schrijvers, verheldert, de-
 zen nochtans rekenen die *ringdragende Artsen* zich
 zelve niet zoo ter eerwaardij, alff wel t'eenemaal
 niet kennen, en versmaden, der maten kiefkeurig, dat-
 ze gelijk de Hoppevogel niet dan met mensche stron-
 ten vermaakt zijn: waar door, indien iemand, van hen
 een *geneesmiddel* voor zijn *Ezel*, of *Os* verzoekt, hij da-
 delijk in steê van *hulpmiddel*, scheldwoorden te ver-
 wachten heeft; als of het hun niet aanging, nevens de
 menschen, ook de andere dieren (voornamelijk deze
 die de menschen voordeel doen) te kunnen genezen!
 om welke zaak, *Alfonz Koning van Arragon*, eertijds
 twee zeer bedrevene *artsenijsgeleerden*, voor zijn paar-
 den en honden, met een ruime bezolding gehuurt
 heeft, en geboden nauwkeurig t'onderzoeken, welke
 hulpmiddelen en welke wijs van genezen, ijdere ziek-
 te der beesten voegen wou, 't welk zij doende, van
 deze dingen een zeer nut boek uitgegeven hebben:
 het zelve heeft gedaan te dezer tijden, *Jan Ruel Pari-
 ziaan*, een man in beide talen wel ervaren, en een
 voornaam *natuurkundige*, die van de *ziekten der paar-
 den*, en der zelve hulpmiddelen uit de alderoudste
 schrijvers *Apzircb*, *Hierokles*, *Theomnest*, *Pelagoon*, *A-
 natolius*, *Tiberius*, *Eumelus*, *Archedamus*, *Hippokraat*,
Hemerius, *Afrikaan*, en uit *Emyl de Spanjaard*, en *Li-
 torius de Beneventaner*, een volkomen boek overge-
 zet heeft, allen *Beestemeesters*, met groot gerak der *Ge-
 meintenstaat*, te voordeel,

LXXXVIII. HOOFD-STUK.

IS noch overig de *Eetmaatsche geneeskunst*, welks voortrever, voor anderen, geweest is *Afklepiades*, die voor een groot deel 't gebruik der droggen afschaffende, de geheele *geneeskunst*, tot de wijs van *leeftocht*, tot de hoeveelheid en natuur der spijsen, en de bereidsels der toespiszen gebracht heeft: van wien de andere *Artsen* ganfch niet verschillen, maar aldus meenende dat het eene het andere van nooden heeft, t' eeniger tijd de leeftocht den droggen, en deze insgelijks de wijze en maat des leeftochts; hier uit *gebiedenze*, *verbiedenze*, *verbruienze*, *beschuldigenze* de spijs en drank, welke God geschapen heeft, en *smedenze* ononderhoudelijke leeftochts regels; en de kost, dieze anderen paljes te proeven gebieden, *verflindenze* zelf als de varkens de akers; en de leefwetten, dieze anderen voorschrijven, *overtredenze* zelve allereerst, niet zoo zeer uit achteloosheid, als wel voorbedachtelijk: want zoo zij zelve na deze hare eet-maat-besluiten leven moesten, geen te meten verlies zouden zij in haar gesontheit gewaar worden, doch zooze, gelijkze zelf leven, zoo ook de zieken na de wetten der natuur toelieten te leven, geld schade zoudenze gevoelen, maar van deze eet-ijkers zeit *Ambrozius* aldus; de geboden des geneesmiddels zijn der goddelijker gelegentheid tegenstrijdig, die van 't vasten te rug roepen, 't nacht waken niet toelaten; van 't voornemen des overpeinzings af brengen,

zoodat, die zich der *Artsen* overgeeft zich zelfs hem zelve verloochent. En *Bernard* over 't Hoogelied schrijvende zegt; *Hippokraat* en *Sokrates* leeraren het leven te behouden in deze wereld; *Christus* en zijne leerling het zelve te verliezen, welken meester, van twee, gij wilt volgen? Hij stelt zich te spot, die daar redeweegt dat schadet de oogen, dat het hoofd, dat de maag; de veldvruchten zijn windig, kaas overlast de maag, melk bindert het hoofd. water te drinken houdt de borst niet op: zoodat hier uit volgen zouw, dat gij in gantsche stroomen, velden, tainen, en spijskamers nauwlijks zoud konnen vinden, 't geen gij zoud mogen eten: maar het zij zoo, dat deze woorden van *Ambrooz* en *Bernard* alleen tot de Monniken gezeid zijn, dien 't misschien niet passen zouw, zoo veel werks te maken van hare gezondheid, als van hare belijdenisse, maar den burgerluiden misstaat ook, nevens de achting hares gezondheids, de verandering van leeftocht en toespijken, en eene weltoegerechten dish niet: het eerste belooft de *Eetmatige Geneesmiddel*; het andere volbrengt de kookoeffening diens wetenschap bestaat in spijs en drank te bereiden: Wes halven *Plato* deze des *Geneeskonsts pluimstrijkster* noemt: het meestendeel noemen haar een gedeelte van de *eetmatige geneesmiddel*: alhoewel *Plinius* en *Seneka*, en 't vorder rot der *Artsen* bekenen, dat uit de verscheidenheid der kostlijkster spijsen veelderhande ziekten voortkomen.

LXXXIX. HOOFDSTUK.

DE Kookkonst, dan, is zeer gerieffelijk, en niet oneerlik, indien se maar de palen des bescheidenheids niet te buiten ga: en deze rede heeft ook uitstekende, en aller ingebondenste mannen beweegt, dat ze van de Kookkonst, en bereidselen der toespijken te schrijven zich niet geschaamt hebben; uit den Grieken *Pantaleon, Mithokos, Epirikos, Zofon, Egezip, Paganus, Epenetus, Heraklidos de Syrakuzaner, Tyndarikus de Siyonier, Symonakridos van Chios, Glaukus de Lokrenzer*; uit den Romeinen *Kato, Varro, Kolumella, Apicius*; en uit den later, *Platina*: doch de *Aziatiken*, zijn in deze dingen altijd zoo overdwaalsch en onmatig geweest, dat zelf de naam van deze, in een toenaam der vraten en gultzigaarts verandert is; dien wij daar uit *slampampars* noomen. Hier uit ('t gene *Titus Livius* verhaalt) zijn, na de Aziatische Zege, de uitheemsche dartzelaardijen inde *Roomsche* stad uitgespat, want toen zijn de banketten met meerdere zorg, en kostelheid begoft toegerecht te worden: toen is een ouden kok, eene alterverachsten lijfeigen, in achting, ingebrunk, en in waardij te zijn, en uit den keuken, noch sineerdagge als hij was, druipende van den droop, van 't schoorsteenroet bevrozen, met zijn *potten, schotelen, stamper, vijzel, en braadspit*, in de scholen aangenomen, en 't geen een verachte dienstbaarheid geweest was, een Konst geacht te worden begoft, welks gantsche bekommernis is, van alsins keeljeukernijen over hoop

hoop te halen, en spijspeuzelingen, om de holle slokluft te verzaden, van alsins op te stommelen; dergelijke meenige, uit *Varro*, *Gellius* optelt, namelijk, een *Paaww* uit *Samos*, een *Frijgisch hazelboon*, een *Melice kranen* een *bok* uit *Ambracia*, een *Chalcedoonse tonijn gul*, een *Tartezsche zee-lamprei*, een *Pessimuntsche schelvisch*, *Tarentijnsche oesters*, een *Cbiusche scholletje*, een *Rhodi-sche* (a) *Helops*, *Cilicische* (b) *Scaren*, *Tacische amandelen*, *Egyptische dadels*, *Spaansche kastanjen*, alle welke uitzonderingen van eten, tot heilooze dartelheid van zattigheid en overdaad, gevonden zijn: de eer, doch en ruchtbaarheid van deze konst, heeft zich voor anderen toegeeeigent *Apicius*, zoo dat na zijnen naam (zoo *Septimus Florus* getuigt) de toenaam op de koks; waat doorze, door eenige nabotzing der wijsgeren, *Apicianen* genoemd wierden, overgegaan is: van deze heeft *Seneka* dus geschreven, *Apicius* (zeit hij) heeft t'onzer geheugenis geleeft, welke in deze stad (uit welke t'eeniger tijd den Wijsgeren, als verdervers des jeugds, te vertrekken geboden wierd) de wetenschap van t'gaarkeukenschap voordoende, met zijne leering, de eeuw vergiftigt heeft: *Plinius* ook heeft hem wel scherpeijk den allerholsten slind-kolk van alle slemptmetfers genoemd, eindelijk zoo veel keelkittelingen, zoo veel optokkelingen der wellustigheden, zoo veel verscheidenheden van droopen, zijn'er door't vernuft van deze *Apicianen*, bedacht, en toegestelt, dat het id't eind noodig geweest zij, met voorgeschreve wetten,

(a) Een visch, die verkeerde schobben heeft. (b) Scari, zijn vischen die eer kaurven.

overdaad des gaarkeukenschaps in te teugelen; hier nit zijn die oude kostel-en-kost-wetten gemaakt, namentlijk de wet (a) *Archia*, de wet *Fannia*, de wet *Didia*, de wet *Licina*, de wet *Kornelia*, de wet van *Lepidus*, de wet van *Antius Restio*: maar ook *Lucius Flakkus*, en zijn metgenoot, Tuchtmeesters zijnde hebben *Durionius* uit den raad gedreven, om dat hij zijnde (b) Zegsman des volks, de wet, tegen de kostlijkheden der maaltijden gegeven, wilde vernietigen, O hoe onbeschaamdelyk beklom *Durionius* de (c) *Stevenspeni*, zullende deze woorden uiten! haalfsters zijn u opgeworpen, *Quiriten*, in geener manier te dul digen; gebonden en geboeit zijt gij luiden aan eenen bitteren band van dienstbaarheid; want daar is een wet gestreken, welke u gebied sober te zijn; op! laat ons afschaffen deze van vuile roest des oudheidts beklonterde heerlichappij, want wat baat de vrijheid, indien het die hen, in overdaad dobberen willen, niet vrijsta! noch warender vele andere willekeuren, die alle nu veroudert, oft eenemaal vernietigt zijn, zoo dat noit eeuw met meerder ommeslag en overdaad het keelgat verzorgt hebb', als de dese onse die wij te dier oorzaak (gelijk *Muzonius* en na hem onzen *Hieronimus* zeit) Land en Zee deurrotten, en om met Mêê, en wijn, en kostelijke spijs te raken te smeren, al het zweet onzes levens te werk leggen; en nu ter tijd zijn bij ons. zoo veel braaderijen, zoo veel bras huizen, zoo veel slem pers en hoerekroegen, alwaar de luiden door vraaterij dronkenschap, en wellustigheid verdorven worden dat

(a) Deze wetten zijn dus genaamt na de namen der gener die hen gestreken hebben. (b) *Tribunus*. (c) *Roftra*.

dat de zelve meenigmaal, niet zonder groot nadeel des Gemeentestaats, heele vadererven inslokken, en verteren; en zoo veel soorten van gerechten, zoo veel bereidsels van toespizzen, zoo veel wetten, gewoontens, en bijplechtigheden der tafelen gevonden, dat de overdwaalsche gastmalen der *Aziaten*, der *Meleziers*, der *Sybarieen*, der *Tarentynen*, vorders die van *Sardanapaal*, van *Xerxes*, van de Keizeren *Klaudius*, *Tiber*, *Vitel*, *Heliogabaal*, *Galjeen*, en andere dezer oude schokkebakken (van alle welken de Historijchrijvers getuigen datze in verweentheden, overdaad, en wellust van gaarkeukenschaps, alle andere volkeren en menschen te boven gegaan zijn) t'eenemaal armhartelijk, onbevoorraad, en boersich schijnen zullen, zooze met deze onze toereidsels der gastaaltijden vergeleken worden. Daarenboven noch is'er niets uitgerecht met de keurlijkheid van spijs en drank, 't en zij'er met eenen ook bijkoom de overvloedigheid tot beuwordens, en ja die eenen *Herkules* dronken maken zouw, welke meenigmaal een zelfde schuitje, tot een drechtaakje, en een drinkvat gebruikte, en met zaadzaamheid van spijs *Milo de Krotonienzer*, en den *Ropzak* van *Aureliaan* opvulle; van welken de eerste, dertig brooden, behalven alle de andere spijs op een avondmaal, gewend was op te eten, en d'andere op eenen dag, voor de tafel des Keizers *Aureliaan*, een gantsch wild varken, honderd brooden, een weerlam, en een bigge opflokte, en hij dronk door eenen opgezette trechter, meer dan een vat wijns: deze dingen zijn hede ten dage doorgedrongen op die gemeene boere

gastma.

malen en kermiffen, en hare andere feesten: gij zoud zeggen dat daar de drie jaargetijden van *Bacchus* gevierd wierden, zo zijn daar alle dingen van duldigheid, van bloed en veelderlei schendigheden van gulzigheid en dronkenschap bezoedelt: vorders de maaltijden der *Centauren*, van welken niemand zonder littekens wederkeert, zoud gij daar zien; en zoodanig een schokkebakkerij, als *Ovidius*, van *Erizichtbon*, beschrijft met dit gedicht.

*Wat lucht en aarde teelt, dar draagtmen op zijn di
(En daadlijk klaagt hij, dat zijn tafel ledig is,
En wat de zee verschaft, 't en weet hier van geen bechten.
Daar hij gerechten zoekt, in 't midde der gerechten:
's Geengantsche Steden, 't geen veel volks verzaden mocht
Is eenen ntes genoeg, die al na meerder tocht.
Hoe dat hij meerder weet in zijnen balg te proppen.
Gelijk de zee al 's nat des aardrijx weet te kroppen,
En nooit verzadigt word, en kabbelstroomen gulpt;
Of als het slindend' vuur, met voedsel overstulpt,
Noit voedsel vind te veel, en alles aan doet flakkeren
Dien allen overvloed te meerder op doet wakkeren,
Zoo schokt Erizichton, en jaagt hij door zyn keel,
Wat eet-waar hij bekoomt; en snakt naar eens zoo veel:
De spijs ontsteekt zyn lust, en doet hem spijs begeren;
Door 's eten, word de rop we'er ledig zonder teren.*

Eertijds warender bij den *Grieken*, daarna ook bij de *Romeinen*, *Kampioenen* van *propdarmen*; maar dezer eerloosheid is eindelijk ook van de *Burgermeesterlijke* mannen, en *Keizeren* overwonnen: want *Albinus* die in *Frankrijk* 't opper bewind hadde, verslond op eenavondmaal, honder perzik' appelen, tien pompoenen, vijf honderd vijgen; driehonderd oesters: en de *Keizer Maximijn*, *Alexanders Mammear* zoons aanvolger schran-

fchranfte op eenen dag veertig ponden vleesch, en dronk een aamewijns, welk acht en veertig sefters inhiel : ook word vermeld dat de *Keizer Geta* van zoo overgevenen overdaad was, dat hij banketten, volgens den A. B. C. aan liet diffchen, en zich zelve met driedaagsche brassen opvulde. Maar nu ('t geen meer een goddeloos schelmstuk is) daar God en de natuur ons spijs en drank, tot gezondheid en sterkte, verzorgen, misbruiken wij, daarentegen, de zelve in veelderlei konstenarijen van toeredingen, tot wellust: en boven de standbaarheid des menschelijken natuurs overladen wij onze lichamen, ongeneesselijke ziekten daar uit op den hals halende: waar door wij baarblijkelijk zien dat waarachtig is, 't geen *Muzonius* zeit, dat de knechts dan de heeren, de boeren, dan de steeluiden, de armen dan de rijken, en alle die gene die gering en gemeen voedsel nuttigen, veel kloeker van lijfen leden zijn, veel gezonder en sterker dan d' anderen, datze veel beter tegen den arbeid mogen, en veel minder in de zelve vermoeit, en heel zelden ziek worden; en geen menschen worden meer van die zware gebreken, als de waterzucht, 't voetevel, de slaapziekte, 't boord, en diergelijken, gefoltert, dan de genen die de gemeene kost versmadende, bij de kokswinkels leven; datwe daarentegen, den genen die met eenvoudige leefstocht te vreden zijn, meerder scheutvrij zien bevestigt ook *Kornelus Celzus*; de spijs, zeit hij, die den mensch 't nutste is, is d' eenvoudige, die pakkerij van smaken is besmettelijk en ongezonder; en alle de van bereidsels doorzulte dingen, zijn om de twee

oorzaken schadelijk: eensdeels dewijlmer om den zooten ingang meer van eet, als noodig is, vorders om dat het swaarder te verteren valt; Vele deftige Mannen, daarenboven, en schrijvers hebben deze keelkittelingen, en konstaardige wellust der opgezochter kokkaadjen, balstuurig verworpen: maar noch zijnder andere, die onder naam van Godsdienst, niet de gulzigheid, niet den overdaad, maar zommige spijsen die God geschapen heeft om te nuttigen, balstuurig verwerpen; zich van vleesch onthoudende, maar in wijn, waar in, gelijk d' *Apostel* zegt, ongebondenheid is, meerdere mannen dan zelf de *Epikureen*, zeggende datze zich spanen, en vasten, alse zich met alle slag van visch, en de allerbeste wijn opgevult hebben, waar toe zij genoegzaam voorziene lippen, en tongen, en tanden en buiken, maar geen beurzen omdragen; hier van genoeg: dies laat ons van de spijskokerij tot de afzijfstokerij, dat is tot de *Alchimistische smookerij*, die geen mindere middelen dan 't gaarkeukenschap te quist brengt, toetreden.

Van de Alchimisterij.

XC. HOOFD-STUK.

DE *Alchimisterij* dan, 't zijz' een konst, ofte een bedriegerij, ofte een navolging der natuur genoemd moet worden, is zeker een heerlijke, en ongestrate deurstrijkerij, welks ijdelheid zich zelve hier door bottelijk verraad, alse belooft 't geen

't geen de natuur in geniger wijs noch lijden, noch bereiken kan ; daar nochtans de konst de natuur gantschelijk niet voorbij kan streven; maar de zelve navolge, en met wijde schreden inga, en veel sterker zij, de kracht van de natuur, dan van de konst, doch de *Alchimisterij*

Den vroomen meest-verdacht, bij velen zelf verbaat

Maakt hare oeffenaars omwaardig, en versmaad:

Een konst die opentlijk kan velen logen-wraken,

Die and'ren, en zich zelf op beuzlen gaande maken.

terwijlze de gedaantens der dingen pogen te veranderen, en zekeren gezegenden der Wijsgeren steen, zoo menze noemt, voornemen toe te stellen, waar door, gelijk van *Midas*, alle de geraakte lichamen, dadelijk in goud of zilver zouden verandert worden; ja ook uit de hoogste en ontoegankelijke hemelen trachtenze zekere vijfde wezigheid neder te trekken, welke dingen nu, niet alleen meerdere dan *Krezus* rijkdommen maar ook, de ouderdom uitgedreven wordende, eene verjeugdiging, en gedurige gezondheid, en alleenlijk niet de onsterfelijkheid, te gelijkelijk met te zwijdigen middelen ons beloven.

Maar uit zoo veel, niet een,

Van dieze gade slaan, heeft zulke wonderbeen

Bevestigt met de daad.

Maar door eenige ondervindingen van geneesplegen, als ook uit lood wit, spiegelas, zeep en diergelijke blanketselen, en vrouwe poederijen, en der oudwifven ostrijselen, hoedanige de heilige Letteren hoere zalven noemen, schrapenze een penninkje bij een, waar

metze de stookwinkel opzetten, waar uit eindelijk een spreekwoord geworden is; Elken *Alchimist* is of een *Arts*, of een *Zeept's'er*: der lichtgelooviger menschen ooren makenze met woorden rijk, op darze de beurs van geld kaal pluizen mogen: en welken zij zelf rijkdommen beloven, dien doenze ouwe braspenningen zweeten: hier ontdekt zich de *Alchimisterij* baarblijkelijk datze geen konst en zij, maar groote beuzelingen, en ijdele verdichtfelen van een krankhoofdig gemoed, echter vindenze menschen, dapper slij na zulken gelukkigheid, dienze met een wonderlijke listigheid dietsmaken, datze meerdere rijkdommen bekomen zullen in 't quikzilver, dan de natuur in 't goud te weeg brengt; en welken zij nu drie viermaal genaapt, altijd op nieuwe goochelarijen onvoordacht, we'erom bedriegen, en met deze dommelachtige deurstrijkerij dwingen, met blaaf balgen het goud in de stookovens te jagen, die hebben geen zoeter uitzinnigheid, dan te geloven dat het bestendige, wepelachtig, en 't wepelachtige bestendig worden zal: dus zijn gruisige kolen, zwavel, stont en vergif, en pis, en allerlei auâ plaag, hen zoeter dan heunig; tot dat haar land, en zand, en all' haar vaderserf door de vingeren gedropen, en in as en rook verkeert (terwijlze de beloning hares langen arbeids, en goude bergen, en nevens verjeugding gedurige gezondheid, haar zelven makkelijkjes beoofden) zij te zwijdigen tijd, en kost verquist hebben, dan eerst oud en oudwrallig, wel gekleed met weinig laken, hongurig, altijd na deze zwavel stinkende, en midden in de kolen van zwart koolziftsel

begrommelt, en door de geduurige handeling des Quikzilver beroert, alleen rijk van druipneuzigheid voor de rest zoo doodarm geworden datze om drie blanken ook haar ziel verkopen zouden, zoo ondervindenze aan haar zelve, die gestaltwisseling dienze de metalen poogden in te storten; nu uit *Alchimisten*, *Algemisten*, uit *Artsen Bedelaars*, uit *Zeepzijfers* *berbergiers*, en een bespottung des volks

En wijdbekende kofvelfpel

--- en *allemans tongereel*

geworden zijnde; en die, in haar jonkheid, versmadden in matigheid te leven, geheel haar leven lang voor 't bedrog der *Alchimisten* blootgesteld, nu oud geworden zijnde, worden wegens de hoogste armoede genootzaakt te bedelen, en tot zulk een rampzaligheid gekomen, dragenze daarenboven, in steê van meêdogen en barmhertigheid, verachting en uitlachching te huis; en door armoede gedrongen vervallenze meenigmaal tot quade stukken, en valsche munt slaan, en andere inoodaardijen; weshalven is deze konst niet alleen door de Roomsche wetten uit de gemeintestaat verdreven, maar ook door de besluiten der gewijde regels in de geheele Christenkerk verboden: bijaldien ook nu ter tijd alle, die zonder bijzondere vergunning van 's lands Overheid de *Alchimisterij* in 't werk stellen, uit rijk en land, met verbeurtmaking van goederen, en lijfsstraf, verbannen wierden, zeker men zouw zoo veel vervalst geld niet ontvaar worden, daar nu ter tijd bij na alle gemeintestaaten, met grotschade mede bedrujct worden: om dener oorzaak

meen

meen ik, dat de *Koning Amazis* eertijts een wet gegeven heeft, door welke een ijgelyk genoodzaakt wierd der toegeschikter Overheid rekenfchap te geven, met welk een bedrijf hij zich genereerde, 't welk wie niet doen wilde, verviel in halsftraf. Zwijdige veel dingen noch, van deze konft (die nochtans mij zoo zeer niet tegen de borft is) zouwd' ik kunnen zeggen, 't en waard'er gezworen waar ('t geenze 'gewoon zijn te doen, die te dezer geheimen ingeeerftet worden) van ftilzwijgentheid; deze daarenboven van de oude Wijfgeren en fchrijvers, zoo volftandig en Godsplegtig onderhouden zijnde, dat nergens eenige wijfgeer van geftaafder ontzagbaarheid, of geloofwaardige fchrijver gevonden werde, die defes konfts ergens, zelf met een enkel woord, aangeroert hebbe; welke zaak vele beweegt heeft, om te gelooven, dat alle de boeken dezef konfts, in deze latere eeuw, nu onlangs toegeltelt zijn; waar toe niet weinig helpen, deze, van de ervinders *Giber*, *Morieen*, en *Gilgild*, en der ander van den overigen veem, donkere en bij geen andere, geplegtigde namen, als ook der dingen, dieze gebruiken, wantalige benamingen, voorts de beuzelachtige zinspreuken, en de verkeerde manier van redewegen. Echter zijn'der; die 't vel van 't gulde vlies uitleggen, een *Alchimiftifch boek* geweest te zijn, na de wijs der *ouden* op een vel gefchreven, waar in de wetenfchap van goud te maken begrepen was: dergelijke boeken bij de *Egyptenaars*, die dezef konfts zeet ervaren geweest te zijn gezeid wierden, als *Diokletiaan* met grooten ijver opgezocht hadde, leeftmendaat

hij alle te hoop verbrand heeft ; op dat niet de *Egyptenaars*, zich op haar vergaderde rijkdommen, en menigte des gouds verlatende, t'eeniger tijd den *Romeanen* zouden durven den oorlog op den hals werpen; en van toen af is deze konst door 's *Keizers* Verbod altijd schanddadig gehouden. Maar al te lang zou vallen, te vertellen alle dezes kunsts zotte geheimen en ijdele raadsels, *Van den groenen Leeuw, van 't vluchtige Hart, van den vliegende Arend, van den danssenden gek, van den staartverscheurenden draak, van de gezwolle padde, van 't ravens hoofd, en van dat zwarte zwarter dan zwart, van Herms zegel, van 't slijk des zotheids* (wijsheids most ik zeggen) en diergelijke ontallijke beuzelen. Eindelijk van dat alleen eenige (behalve n't welke geen ander en is, over al nochtans zult gij het vinden) gezegende onderwerp des alderheiligste Wijtgeren steens; Siet eens, ik heb bijna de naam van de zaak uitgerevelt, staande met meeneedigheid kerkschendig te worden, ik zal 't nochtans zeggen met een bewimpeling, en die zoo duister, dat niet dan de kinderen des kunsts, en die in des zelfs geheimen ingewijd zijn, de zelve verstaan zullen; Het is een ding dat een zelfstandigheid heeft, nochte al te vuurachtig, nochte geheel aardachtig, nochte een scherpe, nochte een zeer stompe hoedanigheid, maar een middelbare, en van gevoel licht, en eenigzins lenig, of immers niet hard, niet wrang, ja ook van smaak eenigzins zoet, van reuk lieffelijk, van gezicht aangenaam, van gehoor bevallig, en geneuchelijk, van gedachte wijldustig: meer te zeggen staat niet vrij, en

echter zijn'er grootere dingen dan deze; maar ik, wat mij belangt, oordeel dese konst (om deze gemeenzaamheid die ik met haar heb') die eer voornamelijk waardig, met welke *Thucydides*, een eerbare vrouw afschets, noemende deze de beste, van welkes lofen laster de minste spraak viel, dit zal ik'er noch bijdoen dat de *Alchimisten* de *allerverkeertste* aller menschen zijn, want daar God gebied, datmen in 't zweet zijns aanschijns zijn brood eten zal, en elders door den *Profeet* zegt, *Om dat gij de arbeid uwer handen eten zult, daarom zijt gij gelukzalig, en zal het u wel gaan*; deze verfmaders des Goddelijken gebods, en der beloofder gelukzaligheid, daarentegen, hebben buiten allen arbeid, en, gelijkze zeggen, in *wijvewerk en kinderspel, goude bergen in 't hoofd*: ik loochen niet dat uit deze konst vele zeer heerlijke konsten haar aanvang, en haar oorsprong genomen hebben, hier uit zijn het *ijzergrauw*, de *Senaber*, het *vermilioen*, de *purperverf*; en dieze *goudmuzijk* noemen, en de doorschittingen der anderer kleuren voortgekomen; aan haar blijft men de *messing*, en aller metalen *mengselen, saamwellingen, uitvindingen, en uitscheidingen* verschuldigt, de vond des *Balderstuks des veruarelijken geschuts* is de hare; uit haar is voortgekomen de *glasblazing*, een zeer edele konst, van welken eene *Theofilus* een zeer zinlijk boek geschreven heeft; En *Plinius* vertelt, dat den tijde des *Keizers Tiberius*, een tempering van 't glas bedacht was, waar door het buigzaam en kruinkelbaar wiert, maar dat des zelfs werkwinkel van *Tibeer* verdelgt, ja dat zelf de konstenaar van zoo groot een schranderheid (mag

men *Izidoor* geloven) ter dood gebracht is, en dat, op dat niet het goud, om des glas wil, in zijn waardij gekrenkt, en aan 't zilver en koper haar beroemtheden onttrokken zouden worden: maar hier van genoeg.

Van het Recht, en de Wetten.

XCI. HOOFD-STUK.

IS nu overig, dat wij van het *Recht* spreken, welke alleen zich beroemt, tusschen het ware en het valsche, het billijk en onbillijk, het recht en onrecht te kunnen onderscheiden; van welke vermogentheid nu ter tijd de voorstrevers zijn de *Paus* en de *Keizer*, welke stoffen, dat zij alle *rechten* in de koffer hares borsts verborgen hebben, welke voor reden, alleen de wil genoeg is, na wiens goeddunken zij alle wetenschappen, konsten, schriften, meeningen, en alderlei werken der menschen voornemen te oordeelen en te bestuuren: hier uit gebied *Paus Leo* allen *Christgeloovigen* stiptelijk, dat niemand in de Kerke Gods zich onderwinde, iets of iemanden te oordeelen, te rechtvaardigen, of iets wes te doorpluizen, 't en zij door gezag der heiliger *Zameningen*, *Regelen*, en besluiten welker hoofd de *Paus* is) vorders dat het ons niet vrijsta te gebruiken, (a) 't afstekzel der allergeleerdster noch te ook der allerbeiligster *Godgeleerden*, dan voor zoo veelze de *Paus* toelate en met zijne regelen achtbaar gemaakt hebbe: maar noch ook elders gebied eene regel dat niet eenig ander boekdeel, noch eenigerlei boek, bij den *Godgeleerden* (ja bij de gebeele werelt zeitze) aangenomen werde. Dergelijken

Rechts wend de Keizer voor over de Wijsgeerte, en Geneeskunst, en de andere wetenschappen, geenige oefening eenig gezag toelatende, dan zoo veel hen vergunt word bij zijnes rechts ervarenis: bij welke, gelijk hij zeit, zoo meenige wetenschappen en konsten als er zijn, indien ze vergeleken worden, zoo zijn ze gelijk gering, en weinig nuttelyk. Hier uit zeit Ulpiaan, de Wet is de Koning aller menschelijker en Goddelijker dingen, welks deugd is, gelijk Modestijn zeit, te gebieden, toe te laten, te straffen, te verbieden, voor welke waardigheden geen ampt grooter bevonden word; en Pomponius in zijn wetten beschetst haar te zijn, een Vond en geschenk Gods, en een leerstuk aller wijzen: Om dat de oude wetgevers, op datze hare besluiten bij het ruuwe volk gezag doen hebben zouden, voorgaven, datze door de Goden geleeraart, den luiden de wetten voorschreven: Zoo heetze Oxiris den Egyptenaren van Merkuur; Zoroastes den Baktrianen en Persen van Oromazus; Chariundas den Kartbaginenzzen van Saturnus; Solon den Athenienzen van Minerv; Zantrastes bij den Arimaspen van eenige goede Godheid; Zamolxis den Scyten van Vesta; Minos den Kretenzzen van Jupiter; Lykurgus den Lacedemoniers van Apollo; Numa Pompyl den Romers van de (a) Bergdil Egeria toegelant. Ziet, hier ziet gij nu hoe deze Rechts wetenschap over alle de andere zich zelven 't gebied aanneemt; en de geweldenarij oeffent, en hoese sich boven alle andere oeffeningen, als der Goden eerstgeborene stellende, de zelve gelijk onachtbaar en ijdel veronwaardigt; daarze nochtans zelf geheel en d'al niet

dan uit breukele en alderzwakste verdichtfelen en goedvindingen der menschen toegesteld, de onbeendigste aller dingen die d'er zijn, en na alle verandering van tijd, van stand, van Vorst, buigbaar aan den dag komt; die haar eerste oorspronkelijkheid, uit zelf de zonde onzes eersten Vaders (grondoorzaak aller onzer qualen) genomen heeft: uit welke de Wet des verdorvene natuurs ('t geenze 't natuurlijk recht noemen) aldereerst ontstaan is, wien eigen zijn deze brave besluiten: *Geweld mag men met geweld afweren;*

Breek vrij den genen trouw beloft'

Die trouw brak, eerst aan trouw verknof;

Den bedrieger te bedriegen is geen bedrog; de Listigaard is den listigen geenes dings gehouden; quaad mag met quaad vergolden worden; den genen die qualijk handelen, moet recht waardigheid noch trouw gemooten; die onrecht wil, doet men geen onrecht als men bemonrechts doet; het staat vrij den genen die zamen aanspannen door te strijken; Een ding is waard dat het gelden mag; insgelijks dat het vrij sta, hem zelven te nut te zijn met schade van een ander; dat tot het geen onmogelijk is niemand verbonden word; desgelijks moet gij of ik bedorven worden, liever gij dan ik bedorven; en diergelijke dingen meer, die naderhand in geschrift onder de wetten geplaatst zijn; Eindelijk de wet der naturen is, geen honger, geen dorst, geen koude te lijden, niet met waken, niet met ongemakken zich zelve te quellen: welke alle de boetvaardigheid des Godsdiensts, en de werken van boetvaardigheid uitdrijvende, een Epikurische wellust; voor de

hoogste gelukkigheid gesteld heeft, want van toen af is het recht der volkeren opgebortelt, te welker tijd aldereerst oorlogen, doodslagen, en dienstbaarheden ontstaan, en der dingen eigendommen onderscheiden zijn: Vorders het *Burger*' ofte *gemeente recht* is geweest, 't geen eenig volk zich zelven toegeëigent heeft; waar uit onder de menschen zoo veel pleiten ontstaan zijn, dat'er zelf na 't getuigenis der wetten, meerdere voorvallen aan den dag gekomen, dan der benamingen der dingen voorhanden zijn: want dewijl de menschen tot krakeelen voor-barig waren, was noodzakelijk, gelijke zeggen, de afkondiging om door de wetten de Gerechtigheid te onderhouden: op dat aldus de stoutaardij der quaden beknepen, en onder de bozen de onnozelheid geveiligt zou worden, en de goeden onder de quaden gerustelijk leven zouden: En dez zijn die zoo heerlijke beginselen des rechts, waar toe bijna ontallijke wetgevers geweest zijn, welker eerste is *Mozes*, die de *Joden* wetten geschreven heeft; te welken tijde ook *Cekrops* den *Egyptenaren* de wetten gelangt heeft; daarna heeft *Feroneus* eerst van al' den *Grieken* de wetten gegeven; wederom heeft den *Egyptenaars* de wetten gereikt *Merkurius Trismegist*; daarna *Drakon* en *Solon* den *Athenienzen*, en *Lykurgus* den *Lacedemoniers*; en *Palameed* heeft aldereerst de oorlogswetten gestreken, om' een heirleger te vonniffen; doch den *Romers* heeft *Romulus* de wetten gestaaf, welke Raadhuifische genaam zijn; na wien *Numa Pompilj* de wetten der Godsdiensten gestreken, en bij aanvolg de andere *Roomfche Koningen* hare wetten gegeven hebben,

alle welke naderhand in de boeken van *Papyrius* uitgeschreven zijn, waar uit het burgerrecht de *Papyriaansche* naam genomen heeft: na dezen is het recht der *Twaalf tafelen* aan den dag gekomen; Insgelijks het *Flaviaansch-recht*, het *Heliaansch-recht*, de *wet Hortenzia*, des *Schouts-eerwaardig-recht*; ook de *Volkkeuren* en *Raadsbesluiten*, het *Recht der Overheden*, en des *gewoontens*, eindelijk de kracht van recht te stellen, den *Vorst* vergunt: Ik ga voorbij die ontallijke *Rechtsgeleerden*, welke een goed deel optelt, de tweede wet, van den oorsprong des rechts: Doch die het *Burgerrecht* in een bondel gepoogt hebben te brengen, was eerst *Kn. Pompejus*, daarna *Kajus Cezar*: maar beide door de burgerlijke oorlogen bestommert, en door een ontijdigen dood verrascht hebben zij 't niet kunnen voltrekken: ten laatste heeft *Konstantijn*, deze oude wetten vernieuwt, maar en *Theodoos de Jonge* heeftze in een boek, na zijn naam genoemd, gebracht: eindelijk heeft *Justiniaan* dit Boek, dat nu ter tijd in 't gebruik is, uitgegeven: doch de geheele ontzagbaarheid des *burgerrechts*, is bij den volke en Vorsten; want het burgerrecht is niet anders dan het geen de menschen met gemeine toestemming willen. Hier uit zegt *Juliaan*, dat de wetten ons uit geen andere oorzaak verbinden, als om darze door 's volks oordeel aangenomen zijn; 't welke met gemeiner toestemming alle heerschappij en macht den Vorsten opgedragen heeft; waaruit indien iets den volke en Vorst behage, dat heeft eensdeels door gewoonte, eensdeels door godeltheden des Rechts zijn vermogen, al scheen

het schoon, een misslag, of een valsheid; want de gemeene dwaling maakt het recht, en de gewijsde zaak de waarheid: 't geen *Ulpiaan* ons geleeraart heeft met deze woorden, namentlijk, *dat men ook dien voor een Vrijgeborene te houden heeft, van wien het dus geweest is, hoewel hij in der daad maar een vrijgemaakte zij, om dat de gewijsde zaak voor waarheid genomen word*: Bij den zelve leestmen, dat eene *Barbarius Filip*, daar hij eenen voorvluchtigen slaaf was, te *Romen* het schout-schap geeischt heb', 't welk bediend hebbende, en eindelijk bekent wordende, is besloten, niet van de dingen te veranderen, die een slaaf in 't kleed van zulk een waardigheid verrechtet hadde; en elders werd een ouden boer, door gezag des Keizers, zoo hoogelijk geeerbiedet, dat een Rechtgeleerder uit zijne woorden te bewijfvesten, geboden word, *Paulus* ook de grootste Rechtsgeleerde der Romeinen zeit, *zoo nu ter tijd,mits het gebruik der Keizeren, een zilveren kandelaar voor geld gangbaar zij, hij zou geld, en geen huisraad zijn, dewijl de dwaling 't Recht maakt*: de zelve belijdt ook opentlijk wegens de *Wetten* en *Raadsbesluiten*, *dat van alle dingen, die van de Voorouders ingesteld zijn geen rede gegeven kan worden*. Hier uit weten wij dan, dat alle beradenheid des *Burgerrechts*, alleenlijk van de waan en wil der menschen afyloëit, geen andere reden daar toe noodzakende, dan of de eerlijkheid der zeden, of de handzaamheid om te leven, of de ontzachbaarheid des Vorsten, of 't geweld der wapenen: welke zooze een behoudster der goeden, en een wreekster der quaden zij, zoo isse een goede tuchtroefening,

fening, maar indien anders, een alderboost ding, vermits de onbillijkheden, die daar door als'er de Overheid en Vorst geen acht op geven, of lijden, of goed keuren, in zwang gaan. Ja het was't gevoelen van *Demonaktes*, dat alle wetten onnut en overtollig zijn, als die noch den goeden noch den quaden toegepast koften worden, dewijl de eersten geen wetten van nooden hebben, en de andere door de zelve niet een hair beter worden: Vorders dewijl *Kato*, bij *Livius* bekend, dat'er naulijx een wet gestreken kan worden, die allen ten oorber zij, en uit welke niet meenigmaal voortvalt dat de billijkheid, met des Rechts strengheid strijde; zelf ook *Aristotel*, in zijn *Zedeboeken*, de billijkheid beschetsende, noemt haar de verbetering des rechtvaardigen wets, in welken deele zij gebrekkelijk is: word nu dan hier door zelf niet genoeg betoont, dat de gantsche kracht, van Recht en Gerechtigheid, niet zoo zeer uit de wetten, als wel uit 's Rechters oprechtigheid en billijkheid voortkome?

Van 't Geestelijke Recht.

XCII. HOOFD-STUK.

VAN 't *Burgerlijke recht*, is afgevloeit, het *Geestelijke* ofte *Pauzelijke recht*, 't geen velen 't heilheiligste schijnen mocht, zoo zeer over schaduwet het de geboden van vernuftige gierigheid, en de grabbelregels, met de gedaante van Godzaligheid, daar nochtans zeer weinige dingen tot de Godzaligheid, *Godsdienst*,

en dienst Gods, en 't gebruik der heilteekenen, strekkende, in 't zelve gestaaf worden: ik gezwijge, dat eenige den woorde Gods tegenstrijdig en weerhoorig zijn: en alle de anderen, niet dan kijvaadje rwiſten, hoovaardijen, ſtaatsijpralen, als ook handelingen van gewin en baat, en wille keuren der *Roomſcher Pauzen*: welken niet genoeg zijn, die regels eertijds van den heiligen vaders toegeſtelt, ten zij zij tot de zelve dagelijx, bijdoen nieuwe beſluiten: keuvels, uitbundigheden, verhelderingen, vernietigregelen; zo dat'er van regelen te maken noch einde noch maat zij: welk alleen aller Roomſcher Pauzen eerzucht en welkustigheid is, te weten, van nieuwe regels te ſmeden, welker verwaantheid dus verre aangewaffen is, datze den Engelen des Hemels geboden, *datze een tocht doende, een roof uit de hel halen, en aan de zielen der doden de hand ſlaan zouden*: ook over de Goddelijke wet gebruikenze ſomtijds, met uitleggen, met ver verklaren, met zintwiſten, groote geweldenarij, op dat niet iets de volkomenheid zoude ſchijnen te ontbreken, of ontrokken te kunnen worden. Gebied niet de *Paus Klemens*, in de Bul, die heden ten dage noch te *Viennen*, te *Limon*, te *Poitiers*, in de hand veſtkiſten, in lood gekokert bewaart word, den Engelen van den Hemel, *datze de ziel van eenen die na Romem, om aſlaat te beevaard trekt, of van daan komt, bevrijd van het vage vier, tot de eeuwige vrenghden invoeren zouden*: zeggende daarenboven, *wij willen niet dat hen eenigzins de helſche ſtraffe aangedaan werde, vergunnende daarenboven den genen die met het kruis geteekent zijn,*

op hare kerk beloften, drie of te vier zielen, welke zij wíllen, uit het vagevuer te mogen verlossen; welke dolende, en onverdragelijke vermetenheid, dat ik niet bijkans en zegge ketterij, toen ter tijd het school van Parijs o-pentlijk vefoeit, en berispt heeft; maar waar vanze ook misschien nu ter tijd berouw hebben, datze niet dien overdravenden ijver van *Klemens*, met eenige godvruchtige verklaring uitgeleid hebben, op dat meer de zaak stand grijpen dan te loor gaan zoude, dewijl om haar toe, of tegenstand niets verandert word in de zaak, en 't gezag des oppersten Priesters, wiens regelen en besluiten, zelf de geheele Godgeleertheid zoo opgebondelt hebben, dat niet eene, zelf niet de aldertwistgerigste Godgeleerde, iets zouw derron stellen, zelf niet meenen of redewegen, 't geen van der *Pauzen* regels verscheiden waat, 't en zij met (a) onschuld-tuiging en toelating: gelijk *Martiaal van Rufus* zingt:

*All' t geene Rufus zeit, is niet als met verlof,
Hij lacht, of schreit, of spreekt, of zwijgt, of weigert, of
Ontzeit, of eischt, of brast, of zwelgt, of gulpt; al met
Verlof; zoo niet, hij zweeg gelijk een pisse bed.*

Uit deze regelen en besluiten, daarenboven, hebben wij geleert het erfgoed van *Christus* te zijn, *Ko-ninkrijken, Starren, wegschenkingen, grondleggingen, Leengunningen, rijkdommen, en bezittingen*; en *Christus* Priesterschap, en d' *Opperkerkwoogdijte* zijn, gebied en heerschappij, en *Christus* zwaard te zijn *ijdelijke rechtsban en macht*, en den steen, de grondslag des *Kerks*,

Kerks, te zien de Perzoom des Paus; de Bisschoppen te zijn, niet slegs Dienaars, maar hoofden des Kerks en des Kerks goederen te zijn, niet slechts de Euangelische Leer, den ijver des geloofs, de versmadinge des werelds, maar tolbeffingen, tienden, geschenken, verzamelingen, rooden mantel, mijsters, goud, zilver, gesteenten, gronden en gelden; de macht des Paus te zijn oorlogen te voeren, verbonden te ontbutsen, eeden te ontbinden, wangehoorzaamheid te ontstaen, en het bedenbuis te maken tot een kusl der moordenaren; Zoo dat de Paus vermag, een Bisschop af te setten zonder oorzaak, dat hij een anders goed mag wechschicken, dat hij provenkenschap drijven mag, dat hij vermag vrij te geven, tegen belofte, tegen eed, tegen natuurlijk recht; en niemand vermag tegen hem te zeggen, *waarom doet gij dat?* dat hij daarenboven, gelijkze zeggen, uit eenige oorzaak vermag vrij te geven tegen het geheele nieuwe Verbond, ook tot het derde deel toe, en meerder de zielen in de Hel te werpen: En nu ter tijd het ampt der Bisschoppen te zijn, niet het *Woord Gods te verkondigen*, maar kinnebakslagen gevende jongens te bevestigen, ordens uit te deelen, Kerken te wijen, klokken te doopen, altaren en kelken te heiligen, kleederen en beeldenissen te zegenen; doch welke 't vernuft hoogdravender dan tot deze dingen hebben, deze de zelve voor eenige, ik weet niet welke, *Naambisschoppen* overlatende, bekleeden zelf der Koningen | gezantschappen, of staan over haar biecht, of vergezellchapen de Koninginnen; om genoeg groote en gewigtige oorzaak zeker veronschuldigt, om niet Gode in de

Kerken te dienen, indienze grootdadig de Koningen in de hoven eerbieden: uit de zelve bronnen zijn voortgekomen, deze voorschutsels, door welke nu ter tijd, buiten provenkramerij, Bisdommen, en provens gekoft en verkoft worden; en wat vordere verhandeligen, en kramerijen daar om gaan, in de genadens, in de vergiffenissen, in de aflaten, in de vrijgevingen, en diergelijke grabbelarij grepen, van welken ook op de van Gode uit genade gedaane vergevinge der zonden een koop-prijs gestelt, en op de straffen der verdoemden gewin gevonden is: hier en hoven tot desen rechte behoord die valschgeaarde wechscheking van *Konstantijn*, dewijl in der waarheid en volgens het *Woord-Gods*, noch de *Keizer* het zijne verlaten, noch de *Geestelijkheid* 't gene des Keizers is zich zelvev aan-nemen mag: maar uit te zwijdige veel wetten van grootsuchtigheid, van hovaardigheid, en geweldoeffening, zal ik 'er u maar eenige optellen, welke dezen dingen, geloof zullen doen hebben: doorsnuffelt dan, indien 't u lust, in de oude besluit blafferts, (a) het hoofdstuk *Gij hebt betee kent; &c.* en 't hoofdstuk, *den eerwaardigen uit de verkorenen, &c.* en 't hoofdstuk *Gewoonlijk van, &c.* 't hoofdstuk, *Onder anderen van 't ampt der Rechters, &c.* Daar na in 't zeste der besluits brieven, welke *Bonifaa* de achtste, r' saamgeroffelt heeft, ziet wat hij spreekt in des zelfs Voorreden, en in 't hoofdstuk van de Onbelastheid der Kerken: en niets geeft dezen ten goede

(a) alle deze volgende, zijn decreten, decretalen, en extravaganten, (zoo zijze noemen, en bullen der Roomscher Pauzen, beginnende als hier vermeld.

goede, die aldervermetelste *Klementijnsche Harders* zorg over vonnis en zaakwijzing, nevens de *Uitbundigheden van Jobannes de tweeëntwintigste*, welk beginnen des *Roomfchen Kerks*; en een andere des zelfs over de volkeren, en de uitbundige van *Bonifaaſ'* de achtste, eenen heiligen, &c. Eindelijk uit de *Samenstelling van Gratiaan* gemoeten ons 't hoofdstuk; 't 14 besluit: 't hoofdstuk, *Indien alle*; 't 18 besluit: 't hoofdstuk, *Dus alle*: 't hoofdstuk, *Dewijl doch*: 't hoofdstuk *Tot gedachtenis*: 't hoofdstuk: *Indien der Romeinen*; 't 19 besluit, 't hoofdstuk, *Alle*, 't 22 besluit: 't hoofdstuk, *Uden Heere*, 't 60 besluit: 't hoofdstuk, *Konſtantijn*, 't 69 besluit: en 't hoofdstuk, *Wanneer*, 't 86 besluit: en de uitlegging aldaar; en 't hoofdstuk, *Indien de Paus* 't 60 besluit: Vorders hier bij komen ook 't 9 verschil 't 3 hoofdstuk, *Alle dingen*: en 't hoofdstuk, 't *Beklag*, 't 15 verschil, 't 6 hoofdstuk, *d' Onzachtblykheid*: 't 17 verschil, 't 1 hoofdstuk *Niemanden*: 't 22 verschil 't 3 hoofdstuk *Daar zijnd'er die*: 't 23 verschil, 't 5, *Aller* en 't verschil 't 8 hoofdstuk, *Allen*: 't 30 verschil, 't 1 hoofdstuk *Alle dingen*: Deze en diergelijke regelen wie naarſtelijk uitpluift, die zal bevinden, hoedanig zijn de groote, en verwonderlijke, en verborgene geheimeniffen; welke eenige *Roomfche Pauzen* in hare regels voortbrengen, ook de dingen, die ergens in de *Heilige Schriftuur* gezeid worden, verdrajende, ſomtijds vervalschende en op deze hare verzierfelen beglimpende, en paſſende, hier uit zijn deze overeenſtemmingen, zoo zijze noemen, der bondboeken en regelen geſproten, hier bij komen zoo veel rooverij

voorwendingen van de mantels, van de aflaten, van de bullen, van de biechtelingen, van de vergunden, van de afgeschrevenen, van de uiterste willen, van de vrijgevingen, van de voorrechten, van de verkiezingen, van de waardigheden, van de provens, van de Godsplechtige huizen, van de heilige steden, van de onbelastheden, van de rol, van de vonnissen, en diergelijke meer: eindelijk het geheele Christelijke recht zelf, is het allerongestadigste van allen, en meer veranderlijk dan *Protheus* zelf, en het Kameleon; en meer doornastelt dan de knoop van *Gordius*; en zelf de Christen-Godsdienst, met welks aanvang *Christus* van de bijplegtigheden een eind gemaakt heeft, heeft'er nu door dit Recht der regelen, meerdere dan der de *Joden* in voortijden oit gehad hebben; welker wichtigheid hier bij gedaan zijnde, zelf dat licht en lieflijk juk van *Christus*, nu tot het allerlastigste van allen gemaakt is, en de Christenen worden gedrongen meer na het voorschrift der regelen, dan na het euangelij zelf te leven. Doch de geheele bedreventheid in beide de rechten, is niet dan over breukele, glibberige, vlotte, nietige, en ijdelaardige handelingen, en des gemeenen volks vertieringen, en hoonspraken, voorts omtrent der menschen neerlagen, dieverijen; be-roovingen, uitspattingen, tweespalten, vloekverwantschappen, verongelijkingen, en verraderijen bezig; hier bij komen de meinedigheden der getuigen vervalsingen der beampschrijvers, onrecht dadingen der Voorspraken, omkoopingen der Rechters, staats-zuchtigheden der Raadsheeren, rooverijen der voor-

zitters, door welke dingen de weduwen verdrukt, de wezen ter neder gesmeten, de vromen in ballingschap verzonden, de armen met voeten getreden, de onnozele verwezen worden, en gelijk'er bij *Jwenaal* staat:

Zwakke Duiven moeten boeten

Dat de Ravens niet en moeten.

En o! blinde menschen, de dingen dieze waanden datze door de wetten en regels kosten voor bij wijzen, daar toe hebbenze dadelijk regels gesmeed, en zijnde mee in 't verderf geloopt, om dat deze wetten en regels niet van God, noch tot Gods eer, maar uit de verdorvene natuur, en vernuft der menschen voortgekomen, en tot gewin en gierigheid bedacht zijn.

Van 't Voorspraakschap.

X C I I I . H O O F D - S T U K .

NOch is'er een andere bezigheid in de Rechten, dienze de *Rechtgeding* ofte *Voorspraakkonst* noemen, zeernoodig, zoozezeggen; een zeer oude en bedriegelijke konst, door het overreedend' overdexel arglistelijk toegetooit: welke geen ander is, als den Rechter door de overreeding te kunnen versmijden, en tot alle buigzaamheid te gebruiken, te kunnen alle wetten, door de rechten, of uitgevonde verklaringen, en verdichtzelen, na zijn welgevallen wenden en drajen, of met allerlei ongerechte afleidingen de zelve ontstikkelen, of een

arglistig pleit slepende houden; dus de wetten bij te brengen dat de billikheid ondergraven, dus een ontsaglijkheid van uitlegfelden op te meuijeren, dat de zin des wets, en 't oogwit van den wetgever geheel verdraait worde: In deze konst is van groot belang, luide te roepen, en stoutaardig, en in 't wisten luidruftig en onvroom te sijn; en dese word de beste voorspraak gehouden, die'er meenige tot pleiten opstookt, en door toegezeide hoop van 't geding te zullen winnen tot de rechtbank voortdrijft, en met godlooze raadslagen aanprikkelt, die na rechtsdagingen omstikt, en die daar is een bedreven kakelaar, en ervinder van kijvaadjen, die door geklap en welgebektheid niets niet weet uit te bulderen, maar ook allerlei zaak door begoocheling der vonnissen boven te doen slaan, en de waarachtige en gerechtige stukken zijner wederstrevers, eensklaps twijffelachtig, en quaad te maken; en zelf de Gerechtigheid met hare eigen wapenen slag te leveren, te verscheuren, ter neder te vellen; bij welken de gerechtigheid niet anders en is, dan een algemeen sleetwaar: en de Rechter, die over de zaak zit, prijst de koomenschap. Maar ook die dingen; die geen dingen en zijn, namentlijk het verbrodde, en stilzwijgen, stellingen op prijs: want gelijk niemand van haar, spreekt, dan om loon, alzo en zwijgt hij ook niet 't en zij op bezolding; ik zie hier op 't voorbeeld van Demosthenes, die als hij Aristodemus, den quakvaar, vraagde, hoe veel zolds hij, op dat hij 't pleit beweeeren zou, ontfangen hadde? en de zelve hem antwoorde een talent;

maar ik, zei *Demosthenes*, heb meer ontvangen, op dat ik zwijgen zoude: want der Voorspraken tong is zoo schenrijk: dat, ten zijze met geschenken gebonden werde, het niet wezen kan, datze niet beschadige.

Van't Beamptschrijver en Pleitverzorgerschap.

XCIV. HOOFD-STUK.

WElken dan tot dat zelve ter hand zijnde (a) *Pleitverzorgers* en (b) *Aanteekenaars*, dienze *Beamptschrijvers* noemen, welker verongelijkingen, en schadelijkheden, en fielterijen, en valsheden, elk een lijdzaamlijk dient te dragen, dewijlze in alles geloofbaarheid en vrijdom, en macht door (c) *Apostolijk* en *Keizerlijk* gezag schijnen bekomen te hebben: En onder deze zijn de voornaamste die meesterlijk weten de rol over eint te zetten, *twisten te zagen, zaken te verwarren, uiterste willen, stukken, afschriften, geweldsbrieven te verwisselen*; voorts aardiglijk te bedriegen, en als 't nood doet, te zweren en valschelijk te tekenen: Alles te duwen, en met listen, logen en bedrog, lasteringen, strikken en behalingen, lagen, omme-wegen, verstrikkingen, *Scyllen*, en *Charybden* toe te stellen, niet te lijdten van iemand overwonnen te worden: Niet eene daarenboven van alle de *beamptschrijvers*, kan een zoo volkomen instrument zoo zij 't noemen, voorschrijven of daar moet noodzakelijk weder enig pleit uitrijzen, wil het eenige weerp partij tegen-

(a) *Procureurs*. (b) *Notarissen*. (c) *dat is Pauzelijk*. spre-

spreken: want hij zal zeggen, of dat'er iets vergetens of valsch, of eenig bedrog onder is; of een ander verleg zal hij voorwenden, en daar door des stuks of *beampfschryvers* trouw bestrijden: Ende deze zijn de andere Rechts tegenmiddelen, tot welken zij leeraren, dat de *Pleitvoerders* toevlucht te nemen hebben: dit zijn deze nachtwaken, met welke zij zeggen de Rechten te onderschoren, t'en zij'er iemand zij die liever vechten, dan pleiten wil, want die zal even zoo veel rechts hebben, als hij met zijne macht zal kunnen verdedigen; dewijl de wet zegt, dat wij met onze machtiger geen gelijke zijn kunnen.

Van de Rechtsgeleertheid.

XCV. HOOFD-STUK.

Hier toe strekken ook deze onbeslopte Reuzen, die ons tegen *Justiniaans* bevel, die groote en ontallijke boekdeelen met zoo veel *verklaringen, bedenkingen en uitleggingen*, een ijder van haar het anders, en anders duidende, geteelt; daarenboven zoo veel stormbuijen van meeningen, zoo veel bosschen van deurtrapter raadslagen, en achter hoeden, met een allerongelukkigste spraakvloejentheid gebaart hebben, waar door de gupiterijen der *Voorspraken* opgescherpt en gevoed worden, die met zoo ruchtbare benaming dezer Rechtsgeleerden, over elke stukken, en (gelijk zijze noemen) *Bijchriften*, haar schaamte te kerk brengen; als of niet eer de waarheid in redenen

bestond, dan in verwarde getuigenissen, uit zulk een mis hoop van beuzelende giffers bijgebracht; bij welken de hairachtigheden en tweedrachtigheid zulk een lofis, dat die niet anders gevoel dan d' andere, die niet der andere zeggen met nieuwe meeningen weet tegen te spreken, alle gewijsde dingen in 't war te werpen en welgevonde wetten door twijffelachtige uitleggingen op zijne verdichtfelen te passen, deze voor weinig of niets geleerd gehouden worde: hier uit is geheel de *Rechtsgeleertheid*, een verkeerde, en door het net der ongerechtigheid een bedriegelijke raadgeving geworden: dit zijn de verstanden, dit zijn de konsten, door welken nu ter tijd de Christenwerelt bestierd, door welken *Keizerdommen* en *Koningrijken*, en staten gestaaft worden; en uit deze guiten werden der *Vorsten* en *Pauzen Amptluiden* en *Parlamentsmannen*, *Raadfheeren* en *voorzitters* verkoren, als ofze die dus lang onbillijke Voorspraken geweest zijn, billijke *Rechters* te worden stonden, en eindelijk sijne hoofden des Rijks, en ook voor hun *Koningen*, als eertijds de *Titans* voor *Jupiter*, vreeffelijk: Vorders uit deze komen voort ten laatsten die der *Keizeren* en *Koningen* dikbuike *Rijkschrijvers*, en ompurperde *Kancelliers*, wien 't opperbewind van zaken betrouwt is; ja der *Vorsten* believen, *giften*, *proovens*, *ampten*, *waardigbeden*, *afschriften*, *geweldsbrieven*, vorders recht, 't geoorlofde, wetten, 't billijk' en eerlijke hebben zij alles veil, en dringenze om van haar te koopen, na welker goeddunken der *Koningen* gunstelingen en onbegunstigde uitgekijpt worde, welke zij na haar welgevallen

nu in verbonden wikkelen , nu wederom aan bloedige oorlogen ten beste geven. En als zij zelve uit den verachtsten droezem des volks , door een vuile tongverhuiring , tot zulk een spits van waardigheid opgeklavert zijn , wordenze gelijkelijk tot zulk een overmoed van stoutheid vervoert , datze somtijds de vorsten uit de lijk werpen , en of zonder Raads besluit , of zonder waarom te zeggen , hals vonnis over de selve strijken ; en in de Rixhekken te verhangen zijnze de Voorvechters , zelf onderwijl opzwellende van hare dieverijen en rooverijen.

Van den Treek der Onderzoekers.

XCVI. HOOFD-STUK.

TOt dezen veem behoren ook de Ketteronderzoekers van de preker-orde , welker Rechtsban , daarze geheel en d' al op de Godgeleerde overleveringen , en de Heilige Schriftuur most gegrond zijn , zij nochtans zelve gansch en gaar uit het geestelijk recht , en des Pauzen besluit , of het onmogelijk waar dat de Paus dolen kan , alderwreedardigste te werk stellen , de Heilige Schriftuur zelf , gelijk eenen dooden letter , en niet dan een schaduwe der waarheid , achter rug latende , dienze ja gelijk een beukelaar en voorburgt der ketteren , gelijkze zeggen , verre verwerpen , ja ook de overleveringen der ouder leeraren en Vaders niet aannemen ; zeggende om datze kunnen bedrogen worden en bedriegen , maar alleen de Roomsche Kerk , welke

welke, gelijkze zeggen, niet dolen en kan, welks hoofd de *Paus* is, en den trant van dat hof, zich ten doel wit des geloofs voorstellen; niet anders met het onderzoeken afeiffchende, dan of hij in de *Roomfche Kerkge-looft?* 't welk zoo hij bevestigt, zeggenze dadelijk, de *Roomfche Kerk doemt als ketterifch, of ergerlijk*, of den Godvruchtigen ooren aanftootelijk, of der *Kerkelijker macht* nadeelig, dezen voorftel; en ftrox prangenze hem tot verloochening en wederroep: bij aldien dan d'onderzochte zijne meening met getuigeniffen der fchrift of andere redenen poogt te verdadigen, met gedruis in zijn woord vallende, zeggenze met vergramde monden vol, dat hij daar niet te doen heeft met gelauroverden en fchoolgeleerden voor 't ge-ftoelte, maar met de *Rechters* voor de vierfchaar, dat daar geen knibbelen noch redewegen valt, maar eenvoudig te antwoorden indien hij in 't befluit des *Roomfchen kerks* ftaan, en zijn meening herroepen wil; zoo niet, buffelen en vuur vertoonenze, zeggenze, *dat men met den ketteren niet met bewijsredenen maar met mutfaarden en vuur ftryden moet*, en den menfche, noch van eenige hardnekkigheid overwonnen, noch beter geleeraart, dwingenze tegen zijn gewiffe, 't zijne afte zweren, 't welk indien hij weigert, zoo leverenze hem, als een afvallige van de kerk, der weerlijke rechtbank over, om verbrant te worden; zeggende met den *Apostel*, *Doet weg het quaad uit het midde van u*: Eertijds is de langmoedigheid des *Kerks*, en de barmhertigheid der *Pauzen* zoo groot geweest, gelijk in de vierde onderscheiding van

de Wijng, *Gratiaan* t'saamgesteld heeft, datze noch de wedergevallenen tot het *Iodendom*, aan den lijve gestraft, noch den Godslasteraars met straffe aangedaan hebben: en zelf *Beringarius* tot zijn vergruwelijke ketterij weder vervallen, is niet alleen niet gedood, maar ook niet van de waardigheid van *Aarts Dia-*
ken ontzet. Maar heden ten dage, die in de minste dwaling gegleden is, word meer dan halstchuldig uitgekreten, en van deze onderzoekers somtijds om de minste misdaad ten vuur veroordeeld: mogelijk wil nu ter tijd zoo gestrenge omstikking de *Kerke* ten oorber strekken, maar dat dan ondertusschen niet de broederlijke Godsvrucht de doodsteek krijg: de *Onderzoekers* van de ketterssche boosheid zijn somtijds zelve boos, en konnen ook zelve kettters zijn, welke zaak aan *Klemens* gelegenheid van een nieuwe gesteldheid gegeven heeft. De onderzoekers dan, moeten tegen de kettters, niet met doorduisterde bewijfs vestingen, en kijfachtige sluitredenen, maar met het *Woord Gods*, van het *Algemein Geloof*, redewegen, en een ketter door de *Heilige schrift* inbinden. daarna volgens de leerstukken der regelen, en de gesteltheden der heiliger *Zameningen*, haar beroep af handelen, en den onderzochten tot het rechtzinning geloof wederbrengen, of een ketter verklaren; want noch deze is een ketter die niet moedwillens vermeten en is, noch deze voor een begunstiger der ketteren te keuren, die een onnoozelen van misdaad, en een onverwefenen van ketterij verdadigt, op dat hij te minder, der vier-

schaar, en eene niet veilige plaats van eenige boosdige onderzoekers, ja scheurzieker verdichters, om van een gereten te worden, overgelevert worde. Maar nu ook dewijl bij rechte uitdrukkelijk in voorzien zij, dat noch de onderzoekers, om te onderzoeken, macht noch eenige rechtsdwang hebben, op alderlei vermoeden, verdadiging, handhaving, en begunstiging van ketterij, alwaar en wanneer niet baarblijklijk openbaar is dat daar ketterij uitgedrukt, en klaarlijk gedoemt zij, echter deze bloeddorstige gieren, buiten de handvesten van 't onderzoeks ampt hun vergunt tegen rechten en regelen, dringen zich zelve in 't rechts gezag der gewoonlijker rechtspleginge, hun zelve de *pausselijke* rechtsban aannemende, over die dingen die niet ketterisch, maar slegs den Godvruchtige oore aanstootelijk, en argerlijk, of op eenige andere wijs omtrent ketterij dwalende zijn; en op de boerinne wijfjes woedenze zeer onmenschelijk, dienze van tooverij, of gifmenging beschuldigt, of betigt, meenigmaal geen rechtsrakende onderzoekingen daar in bekent zijnde, aan alderfelste en onverdragelijkste pijnigingge blood geven, tot dat hen noit gedachte dingen in bekentenisse uitgewrongen zijnde, zij hebben waar opze verwijzen mogen; en dan meenenze datze waarlijk zich als onderzoekers quijten, wanneerze niet aflaten van haar knevelwerk, voor en alear de rampsalige verbrand is't en sij den *onderzoeker* de hand zalve, waar door hij zich erbarmt, en de vrouw als waarze door de pijnigingen genoegzaamlijk gezuivert, vrijstelt: want de *onderzoeker* vermag, niet zel-

den, de lijfs in een geldstraffe te veranderen, en't seive te zijnen *onderzoeksampt* verstreken, waar uit hen geen te meten gewin aankomt, en se hebbender uit deze arme slooven niet weinig, die hen een jaarlijken chijnspenning te betalen genoodzaakt zijn, op datze niet wederom ter onderzoek weggerukt worden: vorders dewijl de goederen der ketteren voor de rekenkamer verbeurt gemaakt worden, komt hier uit ook geen kleinen beuit voor den *onderzoeker*, eindelijk alleen de beschuldiging, of de betijging, ook het alderminste vermoeden van ketterij of tooverij, en zelf de daging van den *onderzoeker*, sleept een verdachtheid na zich, welks zuiverheid niet dan met den *onderzoeker* geld te geven verbetert word, en dit gaat noch gemakkelijk: met deze schalkheid, toen ik in *Italien* was hebben meest alle de *onderzoekers* in 't *hartogdom Milaan*, vele aldereerlijkste vrouwen, ook uit den *adel*, gequelt, en een machtigen hoop gelds van de schroomachtige en verzagte heimelijk uitgemolken; ten laasten het bedrog aan den dag komende, zijnze van den *adel* zo deurgendomen, datze naaulijx zwaard en vier ontgaan zijn: Ik heb eertijds, toen ik te *Mets Raadsvoorspraak* van den Staat was, een zeer hevigen strijd gehad met eenen *onderzoeker*, die een Boerinnenvroukje, om eenige revelachtige, en alderongelukkigste valswroegingen, voor zijn vleeschbank, en in geen behoorelijke plaats (stukke guits als hij was!) fieltelijk betrok, niet zoo zeer om te onderzoeken, als wel om te vermoorden: welk vroukje als ik aangenomen te verweren, en nu betoont hadde, dat in alle hare

handelingen geenig bewijs was, dat'er verschil dede, hij mij in 't aanzicht wederstaande, daar is, zegt hij, een het alderoverbodigste, want haar moeder is wel eer voor een tooveres verbrand; dit lit als ik ongerijmt te zijn, en van eens anders misdrijf, uit kracht van rechten, bij 's Rechters plicht te moeten verworpen worden, aanwees; hij dadelijk opstuivende, op dat hij niet schijnen zoude zonder reden gesproken te hebben, haalde uit de binnekassen van (a) *der Hexenbamer* en uit de grondslagen van de *peripatetijksche godgeleerdheid* zulk een reden, zeggende; *dat z' het daarom was, zoo om dat de tooveressen gewoon zijn, hare vrucht zoo haast zij geboren is, den duivelen toe te beiligen, als ook om dat ze veel, de zelve uit bijlegging met de opleg-duivelen plegen te ontfangen, waar door gebeurd is, dat dan in deze afkomeling, als uit een erfgebrek, de boosheid gewortelt blijft*: Ik hernam; wel fijnen priester redeweegje dus uit de schrift? sleepte met duske verdichtselen de onnoozele schapen na de pijnbank? en oordeelje met deze doornaaide valsheden anderen voor kettters, gij dië door dit vonnis, zelf de kettters *Faustus* en *Donaat* de loefafsteekt? genomen 't zij gelijk gij zegt, en vernietigt gij dan niet de genade van den Doop? en zal vergeefs de *Priester* gezeid hebben, *Gaat uit onreine geest, maak plaats aan den Heiligen Geest*, zoo vermits de toeheiliging des heiloozen moeders, de vrucht den duivel eigen blijven moet? bij aldien het u lust ook der gener meeningen te verdadigen, die belijden, dat de opleg-duivels telen kunnen, zeker

niet

a) *Mallei malefic*: een boek dus genaamt.

niet eene van allen die dit beweren, is oit zoo zot geweest, dat hij gevoelde dat die duivels te gelijkelijk dan met het geroofde zaad iets van hare natuur uit doen dijgen in 't geteelde: ja ik zeg u (zeid ik) dat wij uit onze eige menschelikheden natuur, alle geboren zijn onder 'teige pand der zonde, en des eeuwigen vloeks, kinderen des verderfs, kinderen des duivels kinderen des toorns Gods, en erfgenamen der verdopenis, maar door de genade des Doops, is de versoeker uit ons uit geworpen, en zijn wij een nieuw schepfel geworden in *Christo Jesu*, van welken niemand dan door zijn eigen zonden, kan afgescheiden worden, zoo verre is 't van daar, dat hem een anders misdrijf hinderlijk zij: nu ziet gij, hoe dit uw' alderbondigste merkteeken, gelijk gij 't noemt, met recht nietig, van reden ijdel, en van bijbrenging ook ketterisch is. Hij ontstak hier over, wreedaardigen huichelaar, en dreigde dat hij tegen mij, als tegen een begunstiger der kettters, na vonnis dingen zouw: ik heb niet afgelaten de arme onnozele vrouw te verdadigen; en hebze eindelijk door vermogentheid des rechts, den muil diens leeuws onbeschadigt onrukt, en die bloeddronken monnik stond voor alle menschen beschaamt, en door een eeuwige naam van wreedaardij eerloos, waar over ook die valswroegers die de vrouw aangebracht hadden, zelf door den Kerkenraad van Mets, welks onderzaten zij waren in een merkelyke boete verwezen wierden.

TEn laafden is noch overig van de Godgeleerdheid te fpreken: ik zal voorbijgaan de Godgeleerdheid der heidenen, van *Muzens, Orfeus, Heziodus* eertijds befchreven, welke darze 't eenemaal poëtifch en verdicht zijkenlijk is; welke *Euzebius, Laktantius*, en andere *Chriften leeraren* nu al lang met alderbondigfte redenen ten veld uitgeflogen hebben: nochte ook van *Platoos*, en der anderer *Wijfgeeren*, welke alle leermeesters der dwalingen te zijn, wij boven betoont hebben: maar flechs van der *Chriftenen Godgeleerdheid* zij hier onze reden; deze is zeker dat niet dan van 't vertrouwen harer Leeraren afhangt dewijlze met geene konft kan ingewikkelt worden: zoo laat ons dan eerst fpreken van de *Schoolfche Godgeleerdheid*, die van de *Sorbonna van Parijs*, uit eenige vermengeling, uit de *goddelijke fpraak gebruiken*, en de *wijfgerige* redenen, tot een tweektaltige oeffening uit het geflacht der *Centauren*, faamgemeuiert is; daarenboven door zekere nieuwe, en van 't gebruik der ouden vervreenide manier van voortplanten, door vraaggefchillen, en fpietvindige fluitredenen, zonder alle cierlijkheid van reden, befchreven, andersins nochtans zeer vol van oordeel en verftandlijkheid, en die om de kettters te verftrikken, der mate groot voordeel der Kerke toegebracht heeft: des zelfs ervinders, en dezelfen daar in voortreffelijk, zijn geweest de *Meefter der zinspreuken, Thomas Aquinas, Albert bij-*

genaamt de *grootte*, en meer andere uitstekende mannen: vorders *Johannes Scotus*, een leeraar scharpzinig om verstaan, maar wat voorbariger tot twist hier uit is eindelijk de *schoolsche Godgeleertheid* allenkens tot Woordvitterijen vervallen, terwijl die jongere (a) *Godsfwetters*, en de winkeliers van 't *Woord Gods*, die niet dan met een gekocht opschrift *Godgeleerden* zijn, uit eene zoo verhevene vermogentheid, zekere Redenkamp toegestelt hebben, schoolen omme gaande, geschilletjes te berd brengende, meeningen opklutsende, en de Schriftuur geweld aandoende, met doornestelde woorden daar een geheel anderen sin overploojende, wilvaardiger te (b) windelen, dan te doorpluizen; der mate veel kijvaadje uitspruitsels dardende verzinnen, waar metze de hairachtige woordvitters stof tot twisten geven, terwijl ze 't gestel ontmaaxelen, de verstandlijkheid knakken, en de woorden zelf, geslachten en soorten noemen, als eenige op de zaken, andere alleen op de namen blijven staan, en 't geense 't een onttrekken, 't andere bij schrijven; andere dat onverschillig nemen, en elk toeleggen waarmede hunne ketterij te kunnen bestendigen: en zelf ons *heilbeilige geloof*, bij de wijze dezer wereld ('t geen ook *Thomas Aquinas* klaagt) ter belachching en wanbetrouwen uitleggen; alsse de regelmatige schriften des *heiligen geests* achter ruggelatende, zich zelven der mate veel ten krakkeel dienstige verschilstukken van de goddelijke dingen uitgekozen hebben, waar in hun verstand spitsende, en leven toebrengeende, zij de leer van de geheele *Godgeleerdheid*, in die alleen (a) *Theosophista*, (b) *versilare*, stel-

stellen, welken indien iemand met gezag der heiliger letteren tegenstaan wilde, dadelijk zal hij hooren; de letter die dooet, zij is schadelijk, en niet dienstig, maar 't geen in de letter schuilt, staat te onderzoeken zullenze zeggen en terstond tot verklaren, tot uitleggen, tot overduiden, tot redesluiten gekeert, alffe de letter liever een anderen, dan zijn eigen, sin aanpassen, zooje snediger opaanhoud, en indringt, scheldwoorden zult gij na 't hoofd krijgen, en ezel genoemd worden: *dat gij't gener in de letter schuilt noit verstaan, maar als de slang alleenlijk aarden vreeten moest.* Dus worden der geene, bij haar, voor godgeleerden gehouden, als die rechtshapen hairreepen konnen; en op alle voorstel nadruk geven; handig verzierer, en een nieuwen zin vinden, en met wanscheppelijke benamingen zoo tegen druiffchen, datze niet om de zwaarheid van de zaak, maar mits de wanscheppels der woorden van niemande verstaan worden: En deze worden dan Leezaars genoemd, alffe dat te weeg gebracht hebben, datze bij na niet verstaan worden: om dezen dommelt dan een meenigte van toehoorders, die al watze uit hen gevat hebben, meenen dat het uit de innigste verholentheden der Godgeleertheid gehaalt zijn, en kruiffen haar op de woorden van den meester en meenen 't waar onmogelijk, indien hem iets onbekent waar, en worden door zijne redewaning en zoen ingenomen, datze door geenige tegenredenen verwonnen worden, op geenige Schriftuuren geruust zijn maar tot de schoot hares moeders, waarinze gebroed zijn, op de manier van *Antheus*, om haar krachten

kant te zetten, vluchten, en hare leeraars ten onder-stand roepen.

*Dan moet de oude gier zich dadelijk verpijnen
Te scheiden van de kring; hij saggelt tot de zijnen,
En brengt'er brokken van zijn stinkaas: daar aan aaf
En schokt de jonge gier zijn rop vol; tot zoo haaf
Hij in zijn eigen boom een kluuwent nest kan maken.*

Hier uit is gekomen, dat de verhevene (a) *vermogen-heid* der oeffenscholen, in de schoolsche *Godgeleerd-heid*, van dwaling en quaadwilligheid niet vrij en zij; soo veel gedeelten en ketterijen hebben ingevoerd die snoodde huichelaars, en lichtvaardige *woordvitters*, die (gelijk *Paulus* zegt) niet om de goede wil, maar om twistgeerigheid *Christus* verkondigen, zoo datze beter onder de *Wysgeeren* dan onder de *Godgeleerden* behooren; die alle dien luister der oude *Godgeleerdheid* met menschelijke meeningen en nieuwe dwalingen uitgedompt hebben, en door veelderleie inzettingen, ofte bedachte doolhoven van uitleggingen, met verniste opschriften een verwerpelijke leer belijdende, de naam der heiliger *Godgeleerdheid* hen zelve door dieverij en rooverij aannemen, en de namen en de onderwijzingen der heiliger leeraren misbruikende, gedeeltheden in voeren, gelijker eertijds in de Kerk gezeid wierd; Ik ben *Apollos*, ik ben *Pauli*, ik ben *Cefe*, voordragende de bevljtingen der gener, bij welker hulp zij in de leer eerstmaal zijn onderwezen, en aan haar leermeester den eed doende, versmaden ze de anderen, niet wat'er, maar van wien het gezeid wierde aanmerkende, en deze navolgers zijn daarenboven onder elkanderen op veelderlei wijze gescheurt: want

ettelijke van hen, dien 't verstand opgeschranderd is, en die meer ervaren dan de *Profeten* en *Apostelen* schijnen willen, nemen voor datze ook die dingen die alleen met het geloof omhelst worden, met hare sluitredenen uitvinden en aanwijzen kunnen; en van de goddelijke dingen redeneren met vertwijffelde vraagstukken, en ze twisten met een wanscheppelijke vertrouwdlijkheid, somtijds ook met veelderleie ongerijmde meeningen, als wanneerze 't goddelijke wesen, van de verhalen, eenige in der daad zelf, eenige slegs in de reden onderscheiden: andere maken oneindelijke (a) daadzaamheden (gelijkze spreken) even als *Platonische bewerpsels*; andere wederom ontkennen en belachchen de zelve: en stellen daarenboven zoo veel wanscheppingen van God, zoo veel gestaltens des Goddelijken Godheids, zoo veel afbeeldingen der goddelijker dingen in hare herfschimmen en inbeeldingen bedacht, en tezen den *Zaligmaker Christus* zoo door de boosheid der waningen, en kleeden met zoo veelderleie grijnzen van woordvitterijen, bootsen en herbootsen hem, gelijk een wasschenbeeld, door hare ongerijmde onderstellingen in zoo meenigerlei gestalte, als zij willen; dat hare leer niet dan een loutere afgoderij schijnt te wesen, doch de anderen, dien tot zoo hoge dingen niet verdiepingsgenoeg is, dese timmeren de geschichten der Heiligen aan een, somtijds God vruchtelijk daar iet bijliegende; zij zoeken de overblijfselen op, zij verzinnen wonderdaden, en verzieren (welke zij bijbeelden noemen) of genoegelijke of verschrikkelijke sprookjes, zij tellen

(a) *realitates*

de gebeden , zij wegen de verdiensten , zij meten de bijplechtigheden , zij verkoopen de aflaten , zij deelen den oorlof uit , zij vertieren hare weldaden ; en met bedelen etenze de zonden des volks op ; en vande spokerijen , bezweringen , en antwoorden der overledenen , vertellenze zo zeker of zij het gezien hadden , en uit de boeken van *Tundalus* en *Branderijs* , en het hol van *Patricius* volleert , spelenze de Treurspelen van 't vagevuur , en de blijspelen der aflaten , en uit den preekstoel als van een stellaadje snauwenze tegen 't volk met een soldaatsche stoutaardij , en *tbrazonische* snorkerij , met vermete oogen , en beroert wezen , uitgestrekte armen , in veelderleie mijnen , gelijk de Dichters van *Protheus* zeggen , zich herscheppende , met een windbuijige tong , en een hoddachtige stem : doch die uit hen wat grootzuchtiger zijn , vlijen zich zelve 't cieraadje van een rondweidende geleertheid en te gelijkelijc welsprekentheid aan , deze onder 't roepen ('k wil zeggen 't atroepen) zingen gedichten , vertellen geschichten , bezintwisten meeningen , melden *Homeer* , *Virgiel* , *Juvenaal* , *Persius* , *Titus Livius* , *Strabo* , *Varro* , *Seneka* , *Aristotel* , en *Plato* : en in steê der *Evangelien* , in steê des *Woord Gods* , poffenze wonderlijke beuzelingen , en menschewoorden , prekende een nieuw *euangely* , vervalschende het woord Gods , 't geenze niet tot genade verkondigen maar tot gewin , en op prijs : levende niet na de waarheid des woords , maar na de wellust des vleeschs , en alffe over dag uit den preekstoel , van de deugd , niet zonder groote doling gesproken hebben , zoo roerenze bij

nacht de billen in haar sluiphollen: en dit is hare weg waar door men tot *Christus* gaat, eindelijk als het in de laag komt, dat ze gebreken te bestraffen hebben, is te verwonderen, met welk een quaadsprektheid van tong zij zich zelve vergrammen, met wat een moedwilligheid van gebaren zij rinkelrooien, met welke schandaardij van reden zij opstuiven, met welke onbeschaamtheid van stem zij uitschreeuwen, als of *Christus* gewilt hadde, dat de preekers zijns woords, niet van de rechterhand met een zacht netje aantrekken- de visschers, maar van de linkerhand vervolgende schutdragend' en wond'slaande jagers zijn zouden, als of ze zelve ook geen menschen, en de zelve gebreken daarze over uit varen, ofte grootere onderwarig, ofte t'eeniger tijd geweest waren, ofte noch onderhevig worden konden: dus zijn deze visschers der menschen, die de tong voor het net hebben, op dat ze de quaden ter behoudenis trekken, ook geworden jagers der goeden ten verderf: de mond hebben zij, als een boog des leugens, haar tong is een verwondende pijl: maar deze naarlatende laat ons nu tot de ware *Godgeleerdheid* voortgaan: en deze is ook tweezins gedeelt, want d' eene is *Profetisch*, en d' andere *Verklarende*: van de laatste zullen wij een eerst spreken.

DE verklarende *Godgeleerden* meenen, dat gelijkker wijs, door mildheid der natuur, druiven, olijven, kooren, vlas, en diergelijke vruchten meer, groejen en rijp worden: uit welke eindelijk, door 's menschen vernuft, en toedoen, wijn, olij, brood, en lijnwaat gemaakt, en aldus alle andere werkstukken der natuur door menschelijke konsten voltrokken worden dat alzoo ook de *Goddelijke Orakelen* der mate duister en verborgen, onze verklaarders om uit te leggen gegeven zijn; wel niet uit onze krachten, of uitvindingen, als hadden de *Orakelen Gods*, gelijk de werken der natuur, onze hulp van nooden, maar uit zelve dien der *Schriftuuren Heiligen Geest*, die zijne gaven verdeelt aan allen, na dat hij wil, als makende eenige tot Profeten, eenige, uitleggers der Profeten. Deze *Godgeleerdheid* dan, om de *Goddelijke dingen* te verklaren, gaat niet voort na de wijs der *Peripatetiken*, in afschetsen, of te deelen, of zaam te voegen, welke manieren geene, Gode betreft, dewijl hij noch afschetsst noch gedeelt, noch zaamgevoegt kan worden: maar bestaat in een andere weg van erkennen; welke tusschen dezen en 't Profetisch (a) *toongezicht* de middelweg is, welke is een te zamenvlijing des waarheids met ons gezuiverde verstandlijkheid (gelijk des sleutels met het slot) welke gelijkker wijs het aller waarheden zeer gretig, zoo is het ook alder begrijpelijker dingen zeer aannemelijk, en daarom word het een lijdende

(a) *Visioen.*

de verstandlijkheid genoemt, waar door hoewel wij niet in vollen licht die dingen ontfangen, welke de Profeten voorstellen, en de gene, die de Goddelijke dingen doorzichtig hebben, zoo word ons nochtans de poort geopent, dat we uit de gelijkformigheid des ontfangene waarheids, en uit het licht dat uit zelf de ontfloote binnekameren ons verlicht, aangaande onze verstandlijkheid, veel meer verzekert worden, dan uit der wijsgeren schijnbare betooningen, afschetsingen, verdeelingen, en t'zaamvoegingen: en het word ons gegeven, dat wij 't lezen en verstaan, niet met de uitwendige oogen en ooren, maar dat wij 't ontfangen met de betere zinnen, en met afgeschoven dexel, en ontblooten aangezicht indrinken, de waarheid, die daar vloeit uit het merg der *heiliger Letteren*, welke waarheid onder over-dexelen nagelaten hebben, deze, die in een waarachtige aanschouwing doorzichtig hebben, welke voor de wijzen dezer wereld, en de wijsgeerlijke kennisse verborgen is, en de zelve bevatten wij, met zulk een oordeel van zekerheid, dat 'er gene bedremmeltheid plaats houden kan: en dewijl deze waarheid in de *heilige Letteren* veelvoudig schuilt, zoo hebben hier door de heilige en geestelijke mannen, verscheide en veelvoudige uitleggingen der *heiliger Letteren* bij der hand gevat: want eenige over de bolster des Letters met een zachte verhandeling voortgaande, de schriften over een brengende, uit de stel der woorden, en oorspronkelijkheden, en eigenschappen, en uit de krachten der benamingen, en diergelijke, eenigen zin uitvindende, speuren de waar-

heid der *Schriftuur* op, dienze daarom de letterlijke uitlegging noemen: andere brengen all' wat'er geschreven is tot de bezigheid der ziel, en werken van de gerechtigheid, welker uitlegging daarom zederaakende gezeit word: andere door verscheide (a) *overwendingen*, ofte (b) *bebeeldingen*, wenden alles tot de geheimen der *kerk*, welker zin daarom de overwendingredige geheeten is: andere, vernibbelt op de bespiegeling des oppersten levens, passen alles op de geheimen des *hemelschen heerlijkeids*, welke uitlegging zij de diepdringende benamen. En deze zijn in de *Kerk* de vier gebruikelijke uitleggingen der *Godgeleerden*: boven deze, zijnder noch andere twee, welker eene op de beurtwisselingen der tijden, de veranderingen der rijken, en de herstellingen der eeuwen, alles aantrekende, daarom de *vormvlijende* genaamt is; in welke uitgesteeken *Cyriel*, *Methodius*, en de *Abt Joachim*, en uit de latere *Ieroen Savonarola Ferrariënzer*: de andere, spit in zelve de *heilige Letteren*, van 't *beelal* zelf en de gevoelige *Wereld*, en de geheele natuur, en *Wereldbouw*, de krachten en vermogentheden uit, dienze daar door de *natuurkundige*, ofte *natuurlijke uitlegging* noemen; in deze heeft uitgesteeken *Rabbi Simeon Ben Joachim*, die over 't *gezetboek der Levijten*, een wijdweijend boekdeel geschreven heeft, waar in bij na de natuuren aller dingen uitdujende, hij be-toont hoe *Moeizes*, volgens de voegelijkheid des *drie-voudigen werelts* en de natuur der dingen, de *Bondkist*, de *hutte des bescheids*, de *vaten*, de *kleederen*, de *gebruiken*, de *offerdiensten*, en *verdere geheimenissen om God*,

(a) *Tropen*. (b) *Figuren*.

en de hemelsche krachten te verzoenen, en om dez er afbeelding te ontvouwen, voor den mensch ingestelt heeft; en deze uitlegging volgen veel *Kabalisten*, deze namentlijk, die van *Bresith*, dat is, van de geschapene dingen handelen: Want deze die van *Merkana*, dat is, van de *Rechtsbank Gods*, redenerende door de getallen, door de bebeeldingen, door de ommewentelingen, door de zinstalige redenen, alle dingen tot de Bouwmeester zelf brengen, doorknistelen de diepdringende zin: dit zijn dan de zes naamruchtigste zinnen der *beiliger letteren*, welke ervindders, uitleggers, en verklaarders, alle met een gemeine benaming *Godgeleerden* genoemd worden: dusdanige dan, uit den onzen zijn geweest *Dionyzius, Origenes, Polikarpus, Euzebius, Tertullianus, Ireneus, Nazianzenus, Chriostomus, Athanaxius, Bazilius, Damascenus, Laktantius, Cyprianus, Hieronimus, Augustinus, Ambrozius, Gregorius, Ruffinus, Leo, Kassianus, Bernardus, Anselmus*, en veel andere *heilige Vaders*, welke de eerste tijden voortgebracht hebben: ook zommige nakomelingen, als *Thomas, Albertus, Bonavontura, Egidius, Henrik de Gentenaar, Gerson*, en meer andere: maar alle deze verklarende *Godgeleerden*, dewijlze menschen zijn, zoo zijnze ook menschelijke dingen onderwarig; ergens dwalenze, ergens schrijvenze tegeneenkantige ofte strijdige dingen, zomtijds stemmenze met hen zelven niet over een, in vele dingen leuterenze, en alle zien zij niet alles: want alleen de *heilige Geest* heeft een volkomene wetenschap der *Goddelijker dingen*, die allen uitdeelt volgens zekere

maat, vele voor hem zelve behoudende, op dat wij altijd zijn Leerlingen wezen zouden, *want wij alle (gelijk Paulus zegt) bekennen, en Profeteren, maar ten deele: deze geheele verklarende Godgeleerdheid, dan, bestaat in de vrijheid des Geests, en is eene, van de schriftuur afgezonderde wijsheid, waar in een ijgelyk, na zijn zinvatting, overvloedig te zijn gegeven is, door de meenigvoudige, welke wij opgetelt hebben, uitleggingen, welke Paulus met een beaamwoord verborgentheden, ofte sprekingen der verborgentheden, noemt, alwaar de Geest verborgentheden spreekt, waar uit Dionyz de verborgene en beteekenende Godgeleerdheid noemt, deze, die van de heilige Leeraars, met onbehouwe groote boekdeelen verhandeld is: maar doch ziet dat gij hen niet in alles geloof, want vele van hen hebben volhardet in vele dwalige meeningen van het geloof, welke meeningen bij de Kerk voor ketterisch verworpen zijn; gelijk baarblykelyk is van Papias den Hieropolitaanschen Bisschop; van Viktorijn den Poiktierschen; van Ireneus den Lyonschen van den gelukzaligen Cypriaan, van Origines, van Tertulliaan, welk men weet dat in 't geloof gedwaalt hebben, en dat hare meeningen voor ketterisch gedoemt zijn, daarze nochtans zelf in de lijst der heiligen getelt worden: hier echter is een hoger Geest van nooden, die oordeele, en onderscheide, die namentlyk niet uit den menschen, noch uit den vleesch, en bloed, maar van boven gegeven zij: van den Vader der lichten: want van God kan niemand, zonder des zelfs licht, iets volkomelyk uitspreken, doch dat licht is het Woord*

Gods, door't welke alle dingen gemaakt zijn, verlichtende ieder mensche, die in deze wereld komt, gevende hen macht kinderen Gods te worden, zoo vele als'er aangenomen en het zelve gelooft zullen hebben: geen ander doch en is'er, die zouw kunnen verkenden, die dingen die Godes zijn, dan desselfs eigen woord: want wat andere heeft den zin des Heeren gekent? of wat andere is zijn raadsman geworden, dan de Zone Gods, het woord des Vaders? van dit zullen wij nu terstond spreken, indien wij eerst de Profetische Godgeleerdheid zullen afgehandelt hebben.

Van de Profetische Godgeleerdheid.

XCIX. HOOFD-STUK.

GElikerwijs de Profetij is de reden der Profeten; alzoo en is de Godgeleerdheid niet anders, als de overlevering der Godgeleerden, dat is, dergener die met God spreken: maar niet die, die eenige Profetij aan den dag gebracht heeft, of kan verklaren, is daarom dadelijk een profet; maar deze, die in de goddelijke dingen met wetenschap, Godvruchtigheid, deugd, en heiligheid begaakt is, die met God spreekt, en in zijne wet bezinnet dag ende nacht: en aldus is Johannes de Schrijver des Openbarings, in de brieven van Dionyzius, de Godgeleerde genaamt, namentlijk wegens de goddelijke spreking, tot wien doch heeft de Waarheid zelf gesproken, die u hoort die hoort mij, en die u veracht die veracht mij? welk woord niet tot den twistgeerigen

Gods-

Godszwetzers gezeid is, maar tot de ware Godgeleerden, tot de Apostelen, tot de Euangelisten, tot de boodschappers des Woords Gods, die daar zeggen, *iken durve niet iets spreken 't geen Christus door mij niet te wege en brengt*, dezer Godgeleerden heilige overleveringen dan, van het geloof, en de Godvruchtigheid, zijn godgeleerde werken: dezer woorden en schriften geeft men geloof als gegrondvestigde, *niet in twistingen der sluitredenen, of meeningen der menschen, maar in de gezonde leer* (geslijk Paulus zeit) *op goddelijker wijze ingeblazen*: niet na de manier der Wysgeren door verdeelen, door afschetzen, door zaamvoegen, door bespeuren verkregen, maar door een wezentlijke aanroering des goddelijkheids, door een helder toongezicht, in het goddelijke licht zelf, bevat; van welk toongezicht zeer vele soorten in de *heilige schrift* vermeld worden, na der profeten verscheide gesteltheden om ze te ontfangen: Want zommige lezen wij, dat God of de Engelen, in de *gestalte eenes mensches* gezien hebben; andere, in een *gestalte des vuurs*, andere in *gestalte des luchts en winds*; andere in *gestalte eenes strooms*, en *waters*; andere in *gestalte der vogelen*; andere in *gestalte der kostelijker gesteenten*, en der metalen; andere in een *gestalte van letteren en schriftstrikken*, ofte eenes *schryvenden bands*, andere in 't geluid eenes Stems; andere in *droomen*; andere in eenigen *Geest*, die in hen woont; andere in *verbeelding des verstandelykheids*: weshalven noemt de *heilige schrift* alle de profeten *Zienders*, dus lezen wij. Een *gezicht van Jezaias*, een *gezicht van Jeremias*, een *gezicht van Ezechiël*, en zoo voort.

En in 't nieuwe verbond zegt *Johannes*, *Ik was in den geest, op den dag des Heeren in welken opgevoert ik den troon Gods zag*: En *Paulus* getuigt, dat hij gezien heeft 't geen geen mensch uit spreken mag: en deze aanschouwing, word van velen een *wegrukking* genoemd, ofte een *beroering*, ofte *geestelijke dood*: want dan geschiet 'er eenige scheiding des ziels van het lichaam, maar niet des lichaams van de ziel: Van deze dood is gezeid; *Geen mensch zal God zien en leven: en elders; de dood zijner heiligen is dierbaar in de beschouwing des Heeren*; en noch helderder is het door den *Apostel* uitgedrukt, als hij zegt; *gij zijt gestorven, en uw leven is verborgen met Christo*: deze dood dan moet hij sterven, al wie begeert in te gaan tot de binnekameren, des *Profetischen Godgeleerdheids*, Doch dezès zoo vergodende toongezichts is tweedërlei aanschouwing; eene, waar door *God* van aangezicht te aangezicht gezien word, en dan zien de *Profeten* ('t geen *Paulus* zegt) 't geen geen mensch goorloft is te spreken, en dat geen noch der menschen, noch der Engelen, tong machtig is uit te drukken? noch pen te ontsluiten: want het is een raking en vereeniging des *Goddelyken wezens*, en zonder alle beelden en gelijkenis, de verheldering eenes zuiveren en afgezonderden verstandelijkheids: en daarom verklaren de *Godgeleerden* dit, een toongezicht gelijk de middagzon, gelijk hier van wijdluftig redeneren, *Augustijn* over 't *Geboorte boek*, en *Origenes* tegen *Celzus*: de andere aanschouwing is, waar door *God* van achteren gezien word, wanneer namentlijk in een heldere aanschouwing de *Schepzels* door en door verstaan

staan worden, welke zijn des *Scheppers* rugge deelen en uitwerkingen, door welker bekenning hare *VVerkmeester* en *Schepper* gekent word, en de eerste oorzaak alles bewegende, gelijk de *VVijze* zegt: *uit de grootheid der veelderleibheid, en des schepsels, kan der zelver Schepper gekent worden: En Paulus* zegt van den zelve; *de onzichtbare dingen Gods, worden gekent, begrepen door deze die gemaakt zijn.* Ia ook bij den *Pera-pitetiken* is een geburikelijke manier van zeggen: dat die bewijfsvesten van de uitwerkingen tot de oorzaken, gezeid worden te bewijfsvesten van het achterste af. Deze beide toongezichten genoot *Moizes* gelijk de *heilige Letteren* dat getuigen: want van 't eerste lezen wij, *Dat Moizes den Heere gezien heeft van aangezicht te aangezicht; van het andere lezen wij, dat hem van den Heere gezeid wierd; gij zult mijne achterste zien:* en volgens het toongezicht dezer achterste deelen heeft *Moizes* de *VWet* gevestigd, offerhanden en bijplechtigheden ingestelt, de *Bondkist* gebouwt, en de vordere verborgentheden na het allerdoorwrochtste voorbeeld van het *Heel al* zelf, en alle deze geheimen van *Gods* en des natuurs werken, in de zelve betrokken: En dit toongezicht gaat wederom tweezins toe; want of het beschouwt de schepzelen in *God* zelf, en word van de *Godgeleerden* het *Uchtendgezicht* genoemd; of ziet *God* zelf in de schepzelen, en word genaamt het *Avondgezicht*. Daar en boven isser noch eenig ander *profetisch* toongezicht, namentlijk 't geen in den droom geschied gelijkwe bij *Matheus* lezen, dat de *Engel Gods, Jozef* in den droom verscheen: en elders; dat de *Magi na Chri-*

fi aanbëding, in den droom vermaant zijn, datze door eenen anderen weg wederkeeren zouden in haar Land: ook zijnder in 't *Oude Verbond* vele bijbeelden des zelfs; hoedanig eindelijk dat dit toongezicht is, leit *Job* zelve uit, als hij zeit, *in de naarheid des nachtzichts, wannecr de slaap over den menschen valt, en zij ronken in hun bedde, dan opent hij de ooren, en onderwijzende vervult hij die met leeringe*: en deze als een vierde soort der toongezichten, word het nachtsche genaamt. Noch zijnder andere twee soortten van *profetij*, de eene die met uitdrukkelijken stem ontfangen word door welke slag verlicht en geleeraart geweest zijn *Moizes* op den berg *Sinai*, *Abraham*, *Jakob*, *Samuel*, en meer andere *Profeten* des *Ouden Wets*, in de *Nieuwe VVet* doch, zijn alle de *Apostelen* en *Christus Jongeren*, door de levendige en ware stem, van *Christus* geleeraart geweest; de andere soort van *profetij* geschied door een driftigheid des *Geests*, wanneer namelijk de ziel van eenige *Godheid* bemachtigt, dan aan de zelve vast gehegt, en van den dierelijken mensch ontbonden, van de zelve *Godheid* met wijsheid en kennisse, boven menschelijk verstand en krachten, vervuld word: welke bemachtiging voortkomt, niet slegs van een *Engelachtige Godheid*, maar zomtijds ook van den Geest des Heeren, gelijk men leest van *Saul*, dat de *Geest des Heeren* over hem *vaardig wierd*, en hij *profeteerde*, en hij in een ander man *veranderd*, en onder de *Profeten* getelt is: en in de *handeling der Apostelen* huppelde de *Heiligen Geest* op de *geloopen*, in een *vlamme viers*, en deze geest heeft me-

nigmaal ook den zondigen menschen bemachtigt; ja vele *Vaarzeggens der Heidenen*, als *Kassandra*, *Helanus*, *Kalchas*, *Amfiareus*, *Tirezias*, *Mopsus*, *Amfilochus*, *Polibus van Korinten*, insgelijks *Galanus de Indiaan*, *Sokrates*, *Diotima*, *Anaximander*, *Epimenides de Kretenzer*; ook de *Magi der Perssen*, en de *Azjaatische Bragmannen*, de *Gymnozofisten der Ethiopiers*, en de *waarzeggens van Memphis*, de *Druiden der Gallen*, en de *Sibillen*, zijn door de zelve uitstekende geweest: tot welke *profetische geest-bemachtiging*, zomtijds eenige voorgaande bijplechtigheden, en des ampts ontzaglijkheid, en de gemeenschap der *Heiligdommen*, veel te wege brengen; gelijk het de *scrijftuur* groot maakt van *Balaam*; en elders van de aanvlijing van den *lijfrok*; en van *Kaifas* getuigt den *Euangelist*, dat hij *profeteerde*, dewijl hij *Priester* dies jaars was. En hieruit hebben de *Mekubalen der Hebreen*, ook de *konstenarij van profeteren* durven verdichten. Ik ga voor bij, 't gene over deze dingen, de *Godgeleerden der Hebreen*, van de *twee en dertig gebaande wegen des verstandzaamheids*, met een diepe opgetrokkenheid verhandelen, en 't gene *Augustijn* van de *Trappen* aangeroot heeft; en *Albert* van de *ontfangenissen der gedaantens*, welker hij zeven manieren den droomen toepast, en even zoo veel verschijningen in de nacht-wake: van welken wij alleenlijk dit eene vermanen zullendaraan te merken sta, dat niet altijd eenige *Goddelijke* machten den *Profeten* van buiten aankomen, maar datze meenigmaal inwendiglijk veroorzaakt worden, als, namentlijk 't gemoed des *Profeete*

feets eenig *Goddelijk licht* bevat, welks verheldering door ijder midden, met zijn stralen uitgeschoten, tot in dit grove lichaam, ook zelf de zinnen zijnes gelukstands deelachtig maakt, en uit het begrepene, door de rede, en inbeelding, en zoo voorts door de gantsche ziel, tot het werktuig der zinnen inwendelijk voortgaande, zoo ontstaat hier uit het voorwerp, wanneer de nacht, oft' het licht, of het toongezicht, ofte de rede, ijder der zinnen door zijn eigen gesteltheit bewegen: en dit doch is veel *Profeten* wedervaren, etlijke in waak-stonden, en etlijke in den droom. Dus lezen wij bij *Plato* en *Prokulus*, van *Sokrates*, dat hij niet alleen door een verstandzame invloeying, maar ook door stem en zamenpraak, ingegeeft geweest zij: veel lichter nochtans gebeuren deze dingen in den droom; maar hier van dus verre. Maar laat ons tot onz' voorstel wederkeeren; *de Profetische Godgeleerdheid* derhalven is, welke uit een doorschouwige ingeesting het onbeweegde *Voord Gods* leeraart: het gezag doch, en de bewijsredenen, waar door des zelfs waarheid gestaaft word, zijn geen goedvindingen der menschen, geen gebruik van langen tijd, geen bedachte toereidzelen der wijzen, geen grootdadige besluiten der *Gedeeltheden*, geen *sluitredenen*, geen *half sluitredenen*, geen *aanradingen*, geen *verbintenissen*, geen *vlotte gevolgen*, maar *Goddelyke Orakelen* onderling op een slaande, in de geheele *Kerk*, met een eenparige en bestendige toestemming aangenomen, door *wonderdaden*, *voorteekenen*, *vreeslykbeden*, en alzins heiligheid en onderscheidenheid des leven, en zelf

door 't getuigenis des uitgestorten bloeds bevestigt: tot *Leeraars* van deze *profetische Godgeleerdheid* hebben wij *Moizes, Job, David, Salomon*, en alle de andere *ingelijste Schrijvers* en *Profeten* des *Ouden Verbonds*; de *Leeraars* doch, des *Nieuwen Verbonds* zijn d' *Apostelen*, en *Euangelisten*: maar echter alle deze, hoewelze met den *Heiligen Geest* vervult geweest zijn, zijn alle ergens der waarheid te kort gebleven, en aan iets leugenachtig geweest; niet datze wetens, datze met opzet iets gelogen hebben, want dat te zeggen waar het allerbooste, en een grooter en gevaarlijker doling dan de *ketterijen* van *Arrius* en *Sabellikus*, omkeerende 't gezag van de gansche *ingelijste Schriftuur* in welke zoo overdadige doling echter eertijds die groote en heilige *Hieronimus* gesteken heeft, zintwistende van de berispinge *Petri* tegen *Augustijn*; want *Hieronimus* had gezeid, dat *Paulus* met opzet loog; 't welk indien toegestaan, en in de *Heilige Schrift* zoodanigen leugen begaan zij, zoo zakterstond (gelijk *Augustijn* zeit) de zekerheid der heiliger Letteren ter neder vallen: wien dus inbrengende, na ettelijke tegenzeggingen, en verdedigingen zijnes dwalings, eindelijk zijn dwaling bekennde en de waarheid erkennende, *Hieronimus* toegevalle is. Dat ik dan zegge, dat de *Heilige Schrijvers*, ergens, aan iets leugenachtig geweest zijn, wil ik verstaan hebben, niet datze willens wetens gedwaalt hebben, maar of menschelijker wijze een mislag begaan, of het *Oordeel Gods* verandert zijnde, te kort gebleven zijn: Zoo bleef te kort *Moizes*, die het

volk *Israels* belooft hadde, dat hij hen uitleiden uit *Egipten*, en in 't beloofde Land brengen zouw: doch hij leid' hen wel uit *Egipten*; maar in 't beloofde Land bracht hij hen niet; bleef te kort *Jonas*, den *Niniviten* den ondergang na den veertigsten dag verkondigende, welke nochtans uitgesteld is; bleef te kort *Elias*, voorzeggende het quaad dat ten dage *Achabs* komen zou, 't welk ook tot op *Achabs* dood uitgesteld is; bleef te kort *Ezaiäs*, voorzeggende *Ezechias* dood op den dag van morgen, welke tot op vijftien jaren verwijderd is: ook zijn andere *Profeten* te kort gebleven, en der zelve voorzeggingen worden bevonden t'eenigertijd weggenomen, of opgeschort: te kort bleven ook de *Apostelen*, en *Euangelisten*; te kort bleef *Petrus*, wanneer hij van *Paulus* behaald wierd; te kort bleef *Matbew*, wanneer hij schreef dat Christus noch niet gestorven was, toen de speer zijn zijde opende: Maar dusdanig gebrek, is geen gebrek des *Heiligen Geests*, maar oft' een gebrek des *Profeten*, die niet wel en vat wat de *Geest* ingeeft, of wat het toongeficht zeggen wil, uit eenige verandering gemaakt in die dingen, van welken zij voorzeiden, waar uit gebeurt dat de meening van 't *orakel* of verandert of uitgesteld werde: Hier uit geschied dat alle *profeten* en schrijvers in eenige dingen leugenaars schijnen, volgens de schriftuur die daar zeit, Alle mensch is een leugenaar. Doch alleen *Christus*, *God* en mensch, is nooit leugenachtig bevonden, noch zal het bevonden worden; noch zullen zijne woorden veranderen, noch der waarheid te kort blijven, die alleen des leu-

gens en dwalings niet onderhevig, nooit orakelen, die te vernietigen staan, voortgebracht heeft, gelijk hij zelve zegt; *Hemelen en aarde zullen vergaan, maar mijne woorden zullen niet vergaan*, en dewijl alle waarheid is door den *Heiligen Geest*, Christus alleen bezit dezen *Heiligen Geest* bestendiglijk, en hij zal nooit van hem gaan, maar hij rust op hem. Dus staat het niet met anderen: want de geest quam over *Moizes*, en in 't slaan des steenrots is hij wech genomen geweest; Hij quam over *Aron*, maar in de zonde des kalfs week hij van hem; hij quam over *Maria*, der zelve zuster, maar in de morning tegen *Moizes*, heeft hij haar verlaten; hij quam over *Saul, David, Salomon, Ezaias*, en de andere, maar hij rustede niet op hen: Maar ook de *Profeten* zijn altijd geen *Profeten*, of *Zienders* en *Voorzeggers*, nochte de *Profecij* is een geduurige bezitting, maar een gaaf, en lijdinge, en een overgaande geest, en dewijlder niet een is, die niet en zondige, is'er niet een van wien de Geest niet en wijkt, of immers hem voor een tijd verlaat, dan van alleen den *Zone Gods, Jezus Christus*, wien aangaande derhalven tot *Johannes* gezeid wierd: *over wien gij de Geest zult zien nederdalende, en blijvende op hem, deze is de Zone Gods, die daar doopt in den Heiligen Geest, konnende dien ook anderen mede deelen*: Waaruit, gelijk *Simonides* zegt, alleen *God* heeft deze eer dat hij een *Bovennatuurkundige* is, wij ook alzoo waarlijk zullen kunnen zeggen, Alleen *Christus* heeft deze eer, dat hij een *Godgeleerde* is: Hierom nochtans heeft niemand te denken, dat de *Schriftuur*

des Ouden verbonds, na dat uit de zelve door een Goddelijke Geboorte, het *Euangelium Christi* geboren is, derhalven als uitgebloeit en dood is, want zij leeft altijd in hooger onzagbaarheid, uit de zelve hebben de Apostelen hare leerstukken bevestigd, en zonder des zelfs getuigenisse niets gesproken, zelf *Christus* zend ons tot de zelve omze te onderzoeken, wiens *Euangelij* deze schriften niet ontbonden, maar tot de minste tittel en stip vervult heeft. Maar hier van zullen wij hier onder breeder spreken: dit noch, staat ook te bemerken, dat zelf de *Heilige Schrift*, in vele harer boekdeelen vermist word, 't geen uit haar zelf, lichtelijk te bewijzen is: Want *Moizes* meld de boeken der oorlogen des Heeren; en *Iozua*, 't boek der Rechtvaardigen; *Hester*, 't boek der gedenkwaardiger zaken; en 't boek der *Machabeen* vermeld de *Heilige boeken van den Spartijten*; en 't *Jaarboek* gedenkt de boeken der jammerklachten, de boeken van *Samuel den Ziender*, de boeken der profeten *Nathan*, *Gad*, *Simeï*, *Ildo*, *Abia*, *Silonites*, en *Iezus* des zoons *Hammon*: in de *ingelijste* brief meld' *Judas* het boek *Henoch*: van geloofwaardige mannen word vermeld het boek des *Aartsvaders Abraham*: alle welke boeken verloren, en nergens voorhanden zijn: Maar nu ook de boeken die men in handen heeft, zijn niet alle in goeden gewichte aangenomen; want *Dionizius* maakt gewag van 't *Euangelium* van *Bartbolomeus*; en *Hieronimus* van dat der *Nazarenen*; en *Lukas* in de voorrede zijns *Euangeliums* zegt, dat vele ben onderwonden hebben het *Euangelij* te schrijven: alle

welke vergaan, en niet meer voorhanden, of van onzekere schrijvers uitgegeven, en niet van de *Vaders* aangenomen, of van de *Kerk* goed gekent en zijn. Ik zwijge ondertusschen van de valsche profeten, die onderwijlen ingeslopen zijn, profeterende om ijdele eers wil, niet 't gene de *heilige Geest* ingegeven heeft, maar eenige ongehoorde leugenen, welke niet en zijn van de waarheid der *schriftuur*, noch tot de eenigheid des geests, noch de vrede der *Kerk*; maar invoerende gedeeltheden, en zich zelven met een verwatene vermetenheid als *Gods raadsluiden* stellende, darrenze 't verbond des *Heeren* in hun mond nemen, en voorzeggingen en *Euangelien* schrijven, welke alle of ketterisch zijn, of (a) *ongekaste*, en niet ter heiliger regel ingelijst, gelijk het tegendeel van de regelmatige der *Apostelen* baarblijkelijk is. Maar zelf het *hoogsted Salomons*, is in de gewijde blaffert der *Hebreen* niet ingevoegt, voor en alear het van *den Profeet Ezajas* gezuivert en goed gekeurt is geweest. Uit dezen nu blijkt lichtelijk, hoe zelfook de ware *Godgeleerdheid*, namentlijk de *Heilige Schriftuur*, in vele hare boekdelen gestukt, en eenigsins verstuikt zouw kunnen schijnen, en uit vele, zeer weinige ware en zekeren overig zijn, die als de boeken des levens, den heiligen regel vol stellen.

(a) *Apocryphe.*

C. HOOFD-STUK.

Zie, daar hebt gij gehoord, hoe twijfelachtig, hoe tweespitfig, hoe onzeker, hoe vol gevaars, dat alle offeningen zijn, dat we zoo veel hen aangaat genootzaakt worden niet te weten, waar ter plaatze de waarheid ruste; ook in de Godgeleerdheid, 't en zij'er een zij, die daar hebbe den sleutel des wetenschaps en des bescheidenheids (want de lade der waarheid is gesloten, en met verscheide verborgentheden bewimpelt en zelf ook voor den wijzen en heiligen toegesloten) waar door ons tot zoo grooten, zoo onbegrijpelijken schat de toegang gebaant worde: doch deze sleutel is alleen, en niet anders dan het Woord Gods, die alleen onderscheidet alle kracht en gedaante der woorden, en oordeelt welke rede uit de woordvittige konst kome, en niet de waarheid, maar eene des zelfs beeldenis voordoe: en welke rede de waarheid niet in gedaante, en in blanketfel, maar in zijn, en rede bezit; in 't zelve word alle konst van boosaardij, en der leugenen, overmagtigt, en bewijfvestingen, noch sluitredenen, nochte eenige schalkheden van woordvitterijen kunnen tegen't zelve staande blijven: die op het zelve niet en rust, of niet methet zelve over een komt, deze, gelijk *Paulus* zeit, *is opgeblazen, niets wetende.*

Aan het *woord Gods* zelve dan behooren wij alle leeringen en meeningen der wetenschappen, even als het goud aan den toetssteen, te beproeven, en in alle dingen tot het zelve als tot een allervaste rots, on-

ze toevlucht te nemen, en uit dat alleen de waarheid aller dingen te bejagen, en van alle oeffeningen, en aller meeningen en verdichtingen te oordeelen: want alle het gene, gelijk *Gregoor* zeit, dat uit het zelve zijn ontzaglijkheid niet en heeft word met de zelve daadvaardigheid, waar met bewezen, om verre gestooten: dezès Woords wetenschap doch, hebben ons geene *school der Wissgeeren*, nochte de *oeffenplaatsen* eeniger *schoolleeraren* overgelevert, maar alleen *God*, en *Iezus Christus* door den *Heiligen Geest*, in die *schriften*, die (a) *ingelijste* genaamt worden, tot welken volgens het *Goddelijk gebod*, *niet geoorloft is iet bij te doen, of iets af te trekken; want al wie, alwaar het een Engel uit den Hemel, dat gedaan zal hebben, is een vloek, en door de Wet des Heeren, verwaten.* Deze *Schrift* heeft zoo groot een hoogachtbaarheid, zulk een doorheldertheid, datze geen uitwendige bedenkingen, geen menschelijke, noch engelike uitleggingen en lijde: noch als van wasch, na het welgevallen der menschelijker vernuftten, zich late buigen, noch na de wijs der menschelijker verzierzelen, in verscheide zinspeelingen, als eenigen *Poeetsche Proteus*, zich gedooge herbootst of overgegoten te worden, maar haar zelve genoegdoende, uitlegt en verklaartze haar zelve: en allen oordeelende, word zij van niemand geoordeelt; want hare ontzagbaarheid, als *Augustijn* zeit, is grooter, als alle des menschelijken verstands doorzichtigheid, want ze heeft eene standhaftigen, eenvoudigen, en heiligen zin, bij alleen

welken de waarheid bestaat, bij alleen welken men strijd, en overwint: doch de andere zinvattingen, buiten dezen, 't zij *zede-rakende, verborgene, wereld-redige, vormvlijende, diepdringende, overwending-redige*, ofte (a) *woordbehalige*, met welken de meestendeel haar met veelderleije en vreemde verven uitschilderen, kunnen wel ons leeraren, en tot stichting des volks, wel en waarlijk eenige dingen aanraden, maar om 't gezag des *Woords Gods* te bestendigen, konnenze niet iets goedvinden: want laat iemand eenigen dezer zinvattingen in geschil trekken, hij melde ook des zoo deftigen schrijver als hij wil, hij melde een verklaarder, hij melde een aanduiding, hij melde de uitlegging van wat heilige Vaders, dit alle en verbind ons niet zoo, of men mach'er vrijelijk tegen worstelen: maar uit de lettet der *Schrijftuur*, uit des zelfs leiding en stel worden banden geknoft, welke niemand deurbreken, niemand ontgaan kan; ja alle *stormstukken der bewijsvestingen* aan splinters stootende en verstroojende, praamtze te zeggen en te belijden, dat het ja de vinger Gods zij; ja nooit mensch heeft zoo gesproken, om datze niet en spreekt als de *Schrijfgeleerden en Farizeen*, maar als macht hebbende: des zelfs Ervinders doch, op *Goddelijker* wijs ingegeestet, hebben ons met de allerheilzaamste ontzagbaarheid den regel gemaakt, die zoodanig een grootdadigheid heeft, dat het behoord dat men haar alles voltrekke, al warze verkondigt en geleeraart zal hebben, zonder eenig schoorvoeten, bondigen heilig gehouden worde: gelijk hier van *Augu-*

(a) *Allegoria,*

stijn gesproken heeft, dat hij alleen deze boeken, die ingelijste genoemd worden, die eer toedraagt, dat hij niet eenen schrijver der zelve gedwaalt te hebben zekerlijk geloove; doch dat hij de andere, hoe zeer in geleerdheid en heiligheid uitstekende, niet wil gelooven, 't en zijze met oogschijnelyke reden uit de Goddelijke letteren, iets 't geen van de waarheid niet vreemd en zij, beweerden: Tot deze letteren wijst ons Christus, leerarende dat wij de schrifturen onderzoeken zouden: uit de zelve gebied ons de Apostel alle te proeven, op dat we behouden 't geen goed is; en de geesten te proeven of ze uit Gode zijn; en in de zelve machtig te zijn van alles rede te geven; en de tegensprekers de mond te stoppen op dat we dus geestelijk geworden, alles oordeelen, en van niemand geoordeeld worden. De waarheid en verstandzaamheid nu, dezer schriften (ik zegge der ingelijster) hangt alleen af van 't gezag Gods dieze ontdekt, en kan door geen oordeel der zinnen, door geen doorlopende reden, door geen beatoonende sluitreden, door geene wetenschap, door geene bespeuring, door geene opgetrokkenheid, eindelijk door geene menschelijke krachten begrepen worden, dan alleen door het geloof in *Jesum Christum*, van God de Vader door den heiligen Geest, in onze ziel uitgestort; welke wel zoo veel verhevender en standhafter is dan alle geloofbaarheid der menschelijker wetenschappen; als God zelve verhevender en waarachtiger, dan de menschen: maar hoe waarachtiger? ja God alleen is waarachtig, en alle mensch leugenachtig, all' wat dan uit deze waar-

heid niet en vloeit, is dwaling, gelijk al wat niet uit den Geloove, zonden is: want alleen God behelst de bron der waarheid, uit welken hij noodzakelijk putten moet, die ware leerstukken begeert, dewijl'er van de heimelijkheden der natuur, van de afgezonderde zelfstandigheden, en van der zelve *Ervinder God*, geen wetenschap en zij, noch bezeten worde, ten zij op goddelijker wijze ontdekt: want de goddelijke dingen worden van geen menschelijke krachten bereikt, en de natuurelijke ontslibberen in elken oogblik het gevoel, waar door komt, dat het geen we van dezen, voor wetenschap aanzien, zulks dwaling en valsheid zij, 't geen aldus *Ezaias den Wijzgeeren en Wijzen der Chaldeen* verwijt, tot hen zeggende; uwe wijsheid, en uwe wetenschap heeft door haar zelve u bedrogen, gij zijt t'ondergeraakt in de meenigte uwer bijvonden. De *Letterknabbelaar* hoedde met de hoogste toeverzicht, dat hij zich niet in 't spreken misgrijp, en een ongebouwt en uitheemsch woord voortbreng, doch ondertusschen let hij niet op de ontegheid en zonden des levens: insgelijk ook wil de *Dichter* liever in zijn leven hinken, dan in zijn *Vaars*; en de *Geschiedt schrijver* draagt de heldendaden der *Koningen en Volkeren*, den letteren en geheugenis op, zijns eigen levens houd hij geen rekening en indien hij ze hield, hij wil ze niet, of schaamtse te belijden: de *Redenaar* gruwt meer voor des redens onaardigheid, dan des levens leelijkheid, de *Redekaveler* wil liever de baarblijkelijke waarheid verloochenen, dan zijnen tegenstrever met een een ig sluitredig

dig besluitje wijken: de *Telen Meetkonstenaars* tellen en meten alles, doch des ziels en levens getallen, en maten verwareloozenze: de *Muzikanten* zijn bezig met toonen en gezangen, de zeden en onstemmigheden des gemoeds vermadende; van dusdanige melde *Diogenes Sijnopeus* die de snaren der *Lier* tot centring eenstemmig stelden, maar de zeden des gemoeds, ongehavent en ongesteld hielden: de *Starreregisseurs* kijken de hemelen en 't gestarnte door en door, en voorzeggen anderen, wat in de wereld te komen staat, doch de dingen die dagelijks hen zelfs in tegenwoordigheid op den hals komen, bezeffenze niet: de *Wereldmeeters* vertoonen kundschap der Landen, 't maaxel der bergen, de loop der stroomen, de palen der Landschappen; in de rest, makenze den mensch nochte beter, nochte bezadigder: de *Wysgeren* doorgronden der dingen oorzaken en beginnelen met een groote beroeming, doch *God* zelve den *scbepper* van alles verachteloozenze, en kennenze niet: onder de *Vorsten* en *Overbeden* is geenige *Vrede*, en de eene spant tot des anders ondergang aan uit geringen ommestek, de *Artsen* bezorgen de lichamen der zieken, en haar eigen zielen verzuimenze: de *Rechtsgeleerden*, nauwgezet op menschelijke wetten, overtreden de Goddelijke geboden; waarom tot een spreekwoord geworden is, dat noch den *Arts* wel leeft, noch de *Rechtsgeleerde* wel sterft, om dat de *Artsen* een aller onmatigste slag van menschen zijn, doch de *Rechtsgeleerden* de guitachtigste van alle died'er leven, en 'tgeenwe doorgaans zien, en eene uit den haren

vangeen geringe vermaarthed, namelijk, *Baldus* de Rechtsverklaarder getuigt, datze meesten tijd door een schielijke dood uitgedompt worden. de Godgeleerden doch, verkondigen ons met roepen de beveelen Gods, en heilige leerstukken maar met haar leven verlaten zijze verre, liever willende Gods kenders schijnen, dan beminders wezen. Nu dan die alle andere dingen kan en weet, te deeg spreken en schrijven, en de zenuën eens gedichts, de beurten der tijden, de wijs van bewijfvestigen, en 't cieraad des redens, en de rederijkelijke verven, en 't gebcugenis veler dingen vast hebbe, de evenbedeslingen en 't lot der getallen, de eentramping aller toonen, en de zwieren der dansserijen, de maten aller boegrootbeden, de bochten en wederstagen aller stralen, de gelegentheden van aardrijk en zee, de boegrootbeden aller timmeraadjen, de veelderleije toestellingen der stormstukken, de strijden der oorlogen, de bouwinge der landerijen, der beesten vanging, weiding, en mesting, en alle slag van boerewerk, alle schrandtheid der handwerkkonsten en werkmeeesters, de schilderkonst, de beeldbouwerij, de geelgieting, de smisse, de koopbandelen schipvaart, der starren loop en invloeyingen in deze neder aardische dingen, de vernuftete noodlot voorzeggingen, en alle waarzeggerijen der toekomender en verborgener dingen, en de onuitvechtelijke wonderspoken der *Magische konsten*, en de meer dan *Magische*, de *Kabalitische verholentheden*, en de oorzaken aller *natuurlijker*, en de *allerdiepste zitplaatsen* en natuuren der overdragender dingen, de zedetuchtigen, de veelderleije bedieningen des Gemein-

tenstaats, en de buisselijke beroepen de hulpmiddelen der ziekten, de krachten der geneeskruiden, en der zelve kennis en mengingen, en de zeer lekkere toereidingen der gerechten, de gedaantens der dingen te veranderen, en uit allen de geest des werlds te lokken; dat hij ook kundschap hebbe van *beide de Rechten*, en wete de treurspelen, op de pleitrol, der voorspraakschappen, en de *God vruchtige* overleveringen der *Oudvaders* aangaande de *Goddelijke* dingen, deze, zeg ik, die alle deze, en zoo e'er noch eenige overig zijn, kan en weet, weet echter niet met al, 't en zij hij wete *de wille van Gods Woord*, en *de zelve gedaan hebbe*: die alles geleert, en niet dit geleert heeft, heeft vergeefs geleert, en weet alles vergeefs: In 't *Goddelijk Woord* is de weg, in 't zelve is de baak, in 't zelve het honk, waar op hij lootzen moet, die niet dolen, en de waarheid aantreffen wil: alle vordere wetenschappen zijn der tijd en vergetelheid onderworpen, ja niet alleen deze *wetenschappen en konsten*, maar ook deze *letteren*, en *letterprinten*, en *talen*, welke wij nu gebruiken, zullen vergaan, en zullend'er we'er andere opstaan, en mogelijk zijnze nu al meenigmaal versleten geweest, en zijnze wederom dikwils opgestaan: noch ook zelve de manier van spelling is altijd de zelve geweest, noch eenparig bij allen, ook in een zelve eeuw; en de oprechte uitspraak des *Latijnschen* taals is heden ten dage nergens; de oude *schriftstrikken der Hebreen* zijn vergaan, en der zelve gedachtenis en is niet meer, maar deze welke *Esdras* van nieuw gevonden heeft, en hare taal is van den *Cbaldeen* verdor.

dorven, 't geen bij na allen talen te beurt gevallen is, zoodatter nutertijd geene zij, welke haar oudheid erkenne, of versta, onderwijlen, om beürten, nieuwe benaamwoorden aangroejende, en de oude verworpen, en eindelijk de zelve weder hervifcht wordende; dus isser niets standzaam, niets langduurig eindelijk het is een *Terentiaansche zinspreuk*, datter nu niets gezeid, 't geen niet te voor gezeid zij; zoo ook misschien, niets gemaakt, 't geen niet al eer gemaakt zij, ja ook dat het *geschut*, welke zij bij na alle voor een nieuwe vond der *Duitschen* houden, in voorgangen oude eeuw gebruikt geweest zij, willen zommige (onder welken *Volaterraan* is) vast maken, uit deze vaarsjes van *Virgijl*.

*Daar lee Salmoneus, afgrijffelijke pijn,
Die's Hemels donder, en de blixem van Jupijn
Nabootsen wouw; terwijl hij juichend' op zijn wagen,
Een fakkel zwaajend, zich te Elis om liet dragen,
En doende (dwase mensch!) door Grieken eenen keer,
Zich zelven eiffchen dorst der Oppergoden eer:
Daar bij de buijen, en niet volchelijke donder,
Op eene koop're brug (door 't ijslijk klaat'ren, onder
Der paarden voeten) wouw verbeelden.*

En heeft hier van niet de *Prediker* gesproken? zeggende; wat is 't geen geweest is? 't zelve 't geener nu gemaakt is, wat is 't, 't geen nu gemaakt is? 't zelve 't geen gemaakt zal worden; *niet nieuws onder de zonne*, en niemand vermag te zeggen; *Ziet dat is nieuw*, want het is nu al voorgegaan, in de eeuwen die voor ons geweest zijn; daar is geen geheugenis

der voorledener dingen, noch daar zal ook geen gedachtenis zijn, der dingen, die hier na te geschieden staan: en een weinig later, zegt hij; *de gelcerde sterft te gelijkelijc en d' ongeleerde*: wat zullen wij hier dan zeggen? als dat alle wetenschappen en konsten de vergetenis en dood onderworpen worden, noch zij zullen geduurig bij ziele blijven, maar te gelijkelijc met de dood, zullenze overgaan tot de dood; gelijk *Christus* zegt, *dat alle planting, welke de Hemelsche Vader niet geplant en heeft, uitgeroodet en in 't eeuwige vuur geworpen zal worden*; dus verre is t'er van daan, dat de wetenschap ter onsterfelijkheid breng', maar alleen het *Woord Gods* blijft in der eeuwigheid, welks kennisse doch, ons zoo noodzakelijc is, dat die het versmadigt, die het verwareloost, die het niet gehoord zal hebben. (zelf het woord in de *Heilige Schriftuur* zulks getuigende) *God over dien de vervloeking, 't verderf, en 't eeuwige oordeel brengen zal*: Gij en hebt dan niet te meenen, dat het zelve alleen den *Godgeleerden* aan ga maar allen mensche, dat zij alle, tot des zelfs kennisse, na de hun gegeven genade van vatbaarheid, verbonden blijven, en van het zelve, niet tot een haairbreed, wijken mogen, Hier uit word in de Oude Wet geboden; *Deze woorden zullen in uw' harte zijn alle de dagen uwes levens, gij zult ze uwe kinderen en kindskinderen vertellen, en bevelen te bewaren, en de zelve te doen*; gij zult de zelve overdenken als gij in uw huis zit, of op den wege wandelt, als gij te bedde gaat, of opstaat: gij zult de zelve binden tot een teeken op uwe hand; zij zullen voor uw oog en staan

staan en bewegen, gij zultse schrijven op den drempel, en de posten van u w' huis. Zoolas *Josua* alle woorden, en alles wat geschreven was in 't boek des *VVets*, voor de gantsche meenigte, vrouwen, en kinderen, en vreemdelingen. En *Esdras* bracht het *VVetboek* voor de gantsche meenigte der mannen en vrouwen, en allen den genen die het verstaan kosten, en hij las daar in opentlijk op de straat. En *Christus* gebied zijn *Euangelium* te verkondigen aan alle schepzelen op de geheelen aardbodem, en dat niet in de duisternissen, niet met in het oor te veziken, niet behemstelijk, niet in de slaapkameren, niet tot eenige uitgezonderde *Meesters*, en *Schrijfgeleerden*, maar opentlijk, in het licht; op de daken, tot den volke, tot de scharen: want dus zegt hij tot den *Apostelen*; 't geen ik u lieden zegge, zeg ik allen, 't geen ik u lieden zegge in de duisternis, zegt gij dat in het licht, en 't geen gij in het oor hoort, preekt dat op de daken: En *Petrus* zegt in de bandeling der *Apostelen*; hij heeft ons geboden den volke te prediken: En *Paulus* gebied, den kinderen in de onderwijzing en vermaninge *Christi* opgevoed te worden: Ia *Christus* zelve heeft zijn *Iongeren* berispt, als zij beletteden dat de kindertjes tot hem quamen; en dezer onnozeldheid en nederigheid, als dien niet het hart door eenige quade meeningen vooringenomen, noch door eenige menschelijke wetenschappen opgeblazen is, leeraart hij den hoorder der *Goddelijker* woorden, zoo zeer noodzakelijk te zijn, dat ten zij iemand gelijkee kindeken worde, hij t' eenemaal onbequaam is tot den *Rijke Gods*. Hier uit wil *Chrizostomus* in zekere *Leerrede*,

reden, dat de knechtjes voornamelijk in de Goddelijke letteren moeten bezig zijn, ja dat ook te huis, en bijzonderlijk, de mannen met haar vrouwen, en de kinderen onder malkanderen van de heilige letteren moeten redewegen, en over en weder eenige zinspreuk op werpen en onderzoeken: En de Niceensche Zamening heeft'er met hare besluiten in voorzien, dat niet iemand uit het getal der Christenen, de heilige bondboeken niet hebben zouwde. Zoo wetet dan, datter niets in de heilige Schrift zoo onbereikbaar is, noch zoo diep, noch zoo zwaar, noch zoo verborgen, noch zoo heilig, 't geen tot allen Christgeloovigen niet en behoort: la zelf de geheele Godgeleerdheid moet allen Geloovigen gemeen zijn, eenen ijgelijken doch, na 't begrijp, en de maat der gave des Heiligen Geests. En het staat eenen goeden leeraar toe, eenen ijgelijken, na het gene dat hij toebrengt, zoo veel als hij vatten kan, uit te deelen, den dezen in melk, den anderen in vaste spijs, en niemand van 't voedzel des noodzakelijken waarheids te verfteken.

Van de Meesters der Wetenschappen.

C I. H O O F D - S T U K.

TEn laatste, op dat ik eens mij zelve wedervinde, hebt gijgehoord, uit het gene van 't begin tot hier en toegezeid is, dat de *wetenschappen en konsten*, niet anders en zijn, dan der menschen overleveringen, van ons uit een goede geloovigheid, te haarswaarts,

waarts, aangeromen, en dat alle de zelve bestaan, niet dan uit twijffelachtige dingen en meeningen, door ſchijnbare betooningen; en darze alle, niet zoo onzeker, als wel bedriegelijk en teffens ook goddeloos zijn: weshalven is het geheel goddeloos, te gelooven, dat de zelve ons eenige gelukzaligheid van goddelijkheid kunnen toebrengeu. Dit was eertijds der heidenen bijgeloovigheid, die de Vinders der dingen, en welken zij zagen dat in eenige wetenschap of konst den anderen te boven gingen, met goddelijke eer eerbiedigden, en onder 't getal harer *Goden* brachten, hen *Tempelen*, *Altaren* en *Beelden* inwijende en onder veelderleije beeldeniffen hen eerende, gelijkerwijs *Vuikaan*, bij den *Egiptenaars*, als hij de eerste *Wijfgeer* was, en de beginzeien der natuur het vuur toefchreef, zelf naderhand voor het vuur gecert is: en *Eskulaap*, (gelijk *Celsus* zeit) om dat hij de noch ruuwe *Geneefkonst*, wat ſcharpzinniger te werk ſtelde, is daarom in 't getal der *Goden* aangenomen: En dit is deze, en geen andere *Vergoeding der wetenschappen*, welke die oude slang, de werkmeester van dusdanige goden, onze eerste *Ouders* beloofde, zeggende; *Gij zult als goden zijn*, wetende goed en quaad: dat hij dan op deze slang roeme, die daar roemt op wetenschap: want niemand zal wetenschap kunnen bezitten, dan bij gunfte des slangs, welks leerſtukken niet dan goochelarijen zijn, en welks einde altijd quaad is, zoo dat het ook bij 't gemeen volk een ſpreekwoord geworden is, dat alle *weters razen*; 't geen ook *Ariſtotel* toefstaat, zeggende

de; datter geen groote wetenschap is, zonder vermenging van dwaasheid: en zelf *Augustijn* getuigt, dat vele door begeerte van weten, het verstand verloren hebben. Geen ding en strijd zoo met de *Christen-Godsdienst*, en 't geloof, dan de wetenschap, en geen dingen kunnen minder onderling over een dragen. Wij weten uit de *kerkelijke geschichtboeken*, ook door d'ervarentheid zelf geleeraart, hoe het *Christen-geloof* aangroejende, de wetenschappen gevalen zijn, zoo dat het grootste, en voornaamdeel der zelve t'eenemaal omgekomen is; want die zeer vermogende *magische konsten* zijn zoo vergaan, datter zelf geen voetstappen van overig zijn: uit zoo veel gedeeltheden der *Wysgeren*, is nauwelijcx de eenige *Peripatetische*, en de zelve noch niet volkomen, overgebleven: Maar doch, nooit heeft het de kerk beter gehad, en vreedzamiger gerustet, als toen alle die wetenschappen in prang gebracht waren, als de *Letterkunst* niet en was dan bij eenen *Alexander den Fransman*; der *Redekaveling* overstond *Peter de Spanjaart*; der *Redekunst* genoeg was *Laurents Aquilegius*; den geschichten genoeg dee het (a) *Bondeltje* der tijden; den *wiskunstigen oeffeningen*, de *kerkelijke Komputus*: allen den anderen overgenoeg was eene eenige *Izidoor*. Maar nu doch, nu de bedreventheid der talen, 't cieraad van zeggen, en 't getal der schrijvers weder te baan, en de wetenschappen op de been raken, word de *Kerkenrust* gestoort, en ontstaander nieuwe ketterijen: want daar is geene slag van menschen, om de *Christelijke leer* aan te nemen min-

der bequaam, als die nu, door de meeningen der wetenschappen, het gemoed doordrenkt hebben: want deze zijn in hare meeningen zoo hardnekkig en kriegel, datze den *heiligen Geest*, geenige plaats en laten, en op haar eigen krachten, en eigen vernuft zoo steunen, en vertrouwen, datze voor geenige waarheid en wijken, noch geenige toelaten, als dieze met sluitredige redenen betoonen kunnen; wijders't geenze met eigen krachten en kloekheid, niet navorſchen en verſtaan kunnen, belachchen en verſinaden zij. En daarom heet *Chriſtus* deze den wijzen en kundigen verborgen, ende den kleenen geopenbaart, namentlijk die arm van geeste zijn, geene ſchatten der wetenschappen bezittende, die rein van harte zijn, door geen meeningen der wetenschappen beſmet; die vreedzaam zijn, geen opſpeurders, niet twiſtgeerig, niet met kiyfachtige ſluitredenen de waarheid beſtrijdende; die vervolginge lijden, om de waarheid en gerechtigheid. Dus is eertijds *Sokrates* t' *Athenen* met vergif omgebracht; *Anaxagoras* ter doodſtraf verwezen; *Diagoras* door een verzoekschrift van halsmiſdaad beſchuldigt, maar deze is de nu genakende dood met gezwinder vlucht ontkomen; onder de *Profeten der Hebreen* ook, is *Ezaias* aan ſtukken verſcheurt; *Jeremias* geſteenigt; *Ezechias* onthoofd; *Daniel* tot de beeſten verwezen; *Amos* met een ſtok doodgeſlagen; *Micheas* van een ſteilte geworpen; *Zacharias* bij den altaar vermoord; *Elias van Jezabel* vervolgt, welke ook veel *Profeten* gedood heeft: ja ook die *heilige Aartsvader Abraham* is in eenen *Chaldeiſchen oven*

geworpen: Zoo ook zijn *Christus Apostelen*, en ontallike *Martelaars*, getuigen des *Goddelykheids Christi*, met meenigerhande pijningen gedood, doch alle deze, uit geen andere oorzaak, als om datze heiliger van God gevoelden, als deze wijzen des werlds: Ziet deze die dus in armoede des geestes, in reinigheid des harten, in vrede des gewetens, klein en nederig zijn, ook gereed haar bloed voor de waarheid uit te storten, deze zijnze, zeg ik, alleen welken die ware, en vergodende wijsheid gegeven word; welke wijsheid ons tot de reijen der gelukzaligen opvoert, en in gelijke gelukzaligen herschept, gelijk *Christus* ons dit klaarlijk leeraart, zeggende; *Zalig zijn de armen van geest, want harer is het rijke Gods; zalig zijn de reine van harten, want zij zullen God zien; zalig zijn de vreedzamigen, want zij zullen kinderen Gods genaamt worden; zalig zijn die vervolging liyden om de gerechtigheid, want het rijk der hemelen boort hen toe.* Het is dan beter, en nutter, onbeletterde en t'eenemaal weetnieten te zijn, en door 't geloof, en door de liefde te gelooven, en Gode naast te komen, dan door de scharpzinnigheden der wetenschappen opgeblazen en zich verhoovaardigende, te vallen in 't bezit des serpents: dus lezen wij in de evangelien, hoe *Christus* van de onbeletterden, van het ruwe volksken, en de eenvoudige schare des volks, aangenomen is, welke van de *Overpriesters*, van de *Wetgeleerden*, van de *Schryfgeleerden*, van de *Meesters* en *Rabbijnen* verspogen, veroordeelt, en tot der dood toe vervolgt wierd: Hier door ook heeft *Christus* zel-

ve tot zijne *Apostelen*, geen *Rabbijnen*, geen *ſchriftgeleerden*, geen *meesters*; noch *Priesters* uitgekozen; maar ongeleerden uit het ruwe volk, alles belettertheids onkundig weetmeten en ezelen.

Toereding, tot de lof des Ezels.

CII. HOOFD-STUK.

MAar op dat niet iemand mij en lastere, dat ik de *Apostelen Ezelen* genoemd hebbe, zoo zullen wij des *Ezels* verborgentheden zelf, een weinig maar niet buiten voornemen tredende, in 't kort ontvouwen: Dezen doch verklarende leeraren der *Hebreen*, een veldteken van uitstekende sterkte, en kraft, van lijdzaamheid en goedertierenheid te zijn: en dat zijn invloeying van *Sephiroth*, 't welk *hochma*, dat is, *wijsheid* geheeten word, afkome; en de gesteltheden dezès wijsheids zijn een leerling dapper nootzakelik, want hij leeft met weinig voeder, en met het zelve 't zij zoo 't zij te vreden is hij zeer verdraagzaam des ſchaartheids, hongers, arbeids, der ſtoklagen, en des verzuimdwordings, en alles vervolgings zeer lijdzaam, van zeer eenvoudigen en armen geelt, zoo dat hij de lattouw, en de distelen niet en weet t' onderscheiden; van een onnoozel en rein hart, en zonder gal, hebbende vrede met allen dieren, en aan allen lasten lijdzaamelijk den rugge biedende, te welker belooning hij nooit luizen krijgt, zeer zelden mer ziekte gequollen word, en langzamer dan eenig torſchbeest afvalt. Vele, zegt *Kolumella* en noodzakelijke

kelijke werken, meer als zijn deel, willen den *Ezel* aanvlijen, dewijl hij en lichtelijk de aarde met den kouter doorsnijen en welgelade vrachtsleen voort-slepen kan: maar nu is ook den meulen te trekken, en het graan stukken te wrijven, bij na de eeuwigen arbeid van dit beest: elke landhoef behoeft een ezelkijn, zoo noodigen werkstuk, die meest alle de huisnoodruftigheden, gemakkelijk na de stad voeren, en aan zijn hals of op zijn rugge weerom dragen kan. In de wichchelarij ook, hoe heilzamen voorbode den ezel zij, getuigt *Valerius van K. Marius*, die eertijds *Temmer van Zuiden en Noorden*, ten laatste vijand des vaderlands verklaart, en van *Silla* vervolgt, door een ezel te raads en leidsman, *Sillaas* dreigementen ontgaan is; en een *Ezel* tot veroorzaker zijns vluchts en behouds gehad heeft. Nu heeft ook *God* zelf, in de oude *Wet*, den *Ezel* zoo geëert, dat, als hij alle eerstgeboren tot een offerhande geboort te slachten, hij alleen den *Ezelen*, nevens den menschen, gespaart hebbe namentlijk toelatende dat de mensch op zekeren prijs geloft, en voor den *Ezel*, een schaap in plaats gegeven wierd: dezen, gelijk 't gerucht onweersprekelijk door gedrongen is, heeft *Christus* gewilt dat een getuig zijner geboorte wezen zouw, op dezen heeft hij uit den handen *Herodis* willen ontkomen; en zelf den *Ezel* is ook door het raken van *Christus* lichaam, geheiligt, en met het teeken des kruis geteekent: want *Christus* zelf, zullende zegepralen over de verlossing des menschelijken geslachts, na *Jeruzalem* opkomende, heeft, gelijk d' *Euangelisten* getuigen, dezen lastdrager

drager beklommen, gelijk dat in een groote verbor-
gentheid door *Sacharias orakel* voorzeit was: ook leest-
men, dat *Abraham*, de vader der verkorenen, alleenlijk
maar op *Ezels* gereden hebb', zoo dat niet al zonder
grond zij, dat oude spreekwoord bij 't volk, waar
met men zeit; Dat een *Ezel* de geheimenissen draagt:
Waar mede ik nu, u lieden, gij zoo uitgenomene
Hoofdleeraars der wetenschappen, ofte liever *Ku-
maansche Ezels*, vermaant wil hebben, dat, 't en zij
gij die pakken der menscheliker wetenschappen af-
geleid, en die geleende leeuwenhuid (niet die, van
dien *Leeuw uit de stamme Juda*, maar van dien, die
omgaat, brullende en zoekende wien hij verslinde)
uitgerogen hebbende, in naakte en bloote *Ezels* zult
veranderd zijn, gij om de geheimenissen des Godde-
lijken wijsheids te dragen, geheel en d' al en t'ene-
maal ondienstig zijt: Nochte ook die *Megarenzer A-
pulejus*, zouw nooit tot de heilige geheimenissen van *I-
zis* toegelaten geweest zijn, indien hij niet eerst uit
een *Wysgeer* in een *Ezel* verandert geweest waar. Wij
lezen de wonderdaden van verscheide dieren dat een
Olifant de Griexse letterprinten geprentet heeft, dat ook
de zelve, mede-minnaar van *Aristofanes* de Letter-
knabbelaar, een *Dochtertje te Koroneplis* bemint heeft,
getuigt *Plutarchus*; ja ook dat een *Draak* een *Etbolisch
meisje* bemind heeft lezen wij bij den zelve Schrij-
ver; dat de zelve ook zijnen voeterheer ga gellagen
heeft, en op de bekende stem toegelopen is, is van
velen voor waarheid aangenomen: En bij *Plinius*
leestmen, dat een *Aspislang*, dagelijks gewoon aan

zeker mans tafel te komen , als hij vermerkte dat zijn waards zoon van eene zijner jongen gedood was , tot straffe des geschondenen gastvrijheids , zijn eigen jong omgebracht heeft , en naderhand uit schaamte in 't zelve huis nooit wedergekeert is : de zelve verhaalt , dat een *Pantber* , over 't uithelpen zijner jongen uit een put , een mensch dankbaarheid bewezen , en hem uit de *woestijn* geleidet , op de gemeene weg wedergebracht heeft : vorders ook dat *Cirus* van een teef , en de *Stichters* der stad *Romen* , als ze te vondeling gelegd waren , van een *wolvin* gezoogt zijn , is gedenkplechtig gemaakt : Ik ga voor bij de wonderdaden der *Delfijnen* , en der *leeuwen* erkende weldaden , en vergoldene dankbaarheden : ik vezwijg de *Daunische Becriu* , en den *Tarentijnfchen Os* , beide van *Pjthagoras* tam gemaakt ; en zeer vele dezer gelijken : Maar 't geen aller wonderfpoeken verwondering te boven gaat , men leeft dat *Ammonius Alexandrinus* , te zijnen tijde de vermaardste *Wijfgeer* , *Leermeeftcr van de heilige Origines en Porfyr* , eenen *Ezel* tot Toehoorder der wijfheid , nevens hen , als mede leerling , gehad heb' : ja ook uit de heilige gefchiedenis der *Bondboeken* , weten wij , dat een *Ezel* t' eeniger tijd met een *profetifche geest* begaafd geweest is , want als *Balaam* , een wijs *Mannen Profest* , uitging op dat hij het *Volk Ifraël* vloeken zou , en zag hij den *Engel des Heeren* niet , doch den *Ezel* zag hem en heeft met menfchelijke ftemme zijnen opzitter *Balaam* toefgesproken . Dus , zeg ik , ziet meenigmaal een eenvoudige en ongeoeffende leek , 's

geen eene, door menschelijke wetenschappen verzoorden Schoolgeleerde, niet zien en kan. En heeft niet *Samson*, met eens *Ezels* kakebeen, met een kinnebakken eens *Ezellinne* *veulens*, de mannen der *Filisteen* geslagen, en vernielt? en dorstende bad hij den Heere, die opende een baktand in 't kakebeen des *Ezels*, en daar is levend water uitgevloten, welk gedronken hebbende zijn zijne geest en krachten weder verquikt: En heeft niet *Christus*, met de mond zijner eenvoudiger *Ezelen*, en ruuwer weet-niëten, zijner *Apostelen* en *Jongeren*, verwonnen en verslagen alle de *VVijfgeeren* der *Heidenen*, de *VVetgeleerden* der *Joden*, en alle menschelijke wijsheid ter neder gemaakt en vernielt, schenkende ons, uit dezer zijner ezelen kakebeen, wateren des levens, en eeuwigen wijsheids? Nu lezen wij ook, in de Kerkelijke geschichtboeken, en de daden der Heiligen, dat op der zelve gebeden, vele en veelderleijse weldaden, aan verscheide beesten, uit *Goddelyker* gave bewezen zijn: maar nooit lezen wij dat eenig dier van den dooden opgewekt zij, behalven den ezel, welken de zalige *Germanus Bisschop* der *Britoenen* weder in 't leven gebracht heeft, door welke voortreffelijke wonderdaad aangewezen schijnt, ook zelf den *Ezel* na dit leven des onsterfelijkheids deelachtig te zullen zijn. Uit het gene dan, dat nu gezeid is, blijkt klaarder als de zon, dat geenig dier zoo des *Goddelykheids* begrijpsaam zij, als den *ezel*, in welken 't en zij gij verandert zijt, zoo zult gij de *Goddelyke* *gebeemissen* niet kunnen dragen. Eertijds was het bij den

Romeinen een eigen naam der *Christenen*, datze *Ezelskoppen* genoemd wierden, en zij maalden zelf *Christus* beelden met *Ezelsooren*; dit getuigt *Tertullianus*, weshalven hebben nu onze *Pauzen* en *Abten*, zich niet te belgen, noch te denken dat het haar tot verwijt na gegeven word, indienze bij die *reuzen olifanten* der wetenschaappen, *Ezels* zijn en genaamt worden; noch het *Christenvolk* verwondere zich niet indien; bij deze *Kerkenoverste* en de *wijpriesters* onzer *heilighdommen*, hoe iemand geleerder, hoe hij bij de anderen van des te minder achting zij; want het gezang, en de neurideuntges der nachtegalen dienen bij geen *Ezelsooren*, en het spreekwoord zegt, dat der *ezelen* onvermakelijk en geenzins *muzikaal* geruchchel, gantsch niet op de lier en klinkt; maar nochtans uit de *Ezels* schinken, 't merg uitgestooten, maakt men de allerbeste fleuitjes, welke van den asem geblazen, gelijkerwijs zij de allervloeiende zangerigheid aller vogelen, en de allertreffelijkste geluiden van wat voor een *lier*, of *Cijther*, verre te boven gaan en overwinnen, zoo ook overtreffen en gaan deze *Godsdienstige* weetnieten, met haar ezelstoon, alle de allerwoordrijkste woordvitters te boven. Zoo lezen wij dat sommige *Vijfgeeren* der *Heidenen* gekomen zijn om den boschwooner *Antonius* te bezoeken, om met hem te redeneren, en datze op een kort van hem in de reden gevangen, met verlegenheid en schaamte weder weg gegaan zijn. Wij lezen ook dat eenig eenvoudig en onbelettert mensch, eenen in de letteren allerbedrevensten en geoeffentsten ketter, met weinig woorden

verwonnen en tot het geloof weder gebracht heeft, welken de zeer geleerde *Bijſchoppen*, die op de *Niceenſche Zamening* bij een gekomen waren, met een langwylige en zeer angſtvallige redeweging niet hadden konnen te boven komen; deze naderhand van zijne vrienden gevraagd, hoe dat hij voor een onbeletterde ſwichtede, die zulke zoo geleerde *Bijſchoppen* weerſtaan hadde; antwoorde hij, dat hij de *Bijſchoppen* lichtelijk woorden met woorden betaalt, doch dezen onbeletterden die niet uit menſchelijke wijsheid, maar uit de geest ſprak, niet konnen wederſtaan hadde.

's Verks volreding.

GIJ dan nu, o *Ezels*, die met uwe ingespanne kinderen uit *Chriſtus* bevel, door zijne *Apoſtelen*, des ware wijsheids boden, en voorſtellers in zijn heilig *Euangelij*, onſlagen zijt van de drabbigheid van vleeſch en bloed, indien gij deze Goddelijke en ware wijsheid, niet van 't hout des wetenſchaps van goet en quaad, maar van 't hout des levens trachtet te bekomen, weggeworpen hebbende de menſchelijke wetenſchappen, en alle houvasten van vleeſch en bloed, en alle doordelving, hoedanige ook de zelve zijn, het zijze in rededorſching der redenen, ofte in onderzoekingen der oorzaken, ofte in overdenkingen der werken en uitwerkingen doordringen, nu niet in de ſcholen der Wijsgeren, en de oeffenzalen der woordvittoren; maar in u eigen zelve getreden, zult gij alles

les onderkennen : want de kennisse aller dingen is u toe vertrouwt, 't welk (gelijk het de schoolleeraars belijden) ook zoo de heilige letteren betuigen, dat God alle dingen zeer goed geschapen heeft, namentlijk in den allerbesten stand, waar in ze zouden bestaan konnen : hij dan, gelijk hij de boomen geschapen heeft vol vruchten, heeft ook alzoo de zielen, ofte de redemachtige boomen geschapen vol volkomenheid en kennisse, maar door de zonde des eersten Vaders is alles overdekt, en is de vergetelheid de moeder van onwetenheid voortgekomen : Doet dan nu weg, gij die kunt, het overdekzel uwes verstandzaamheids, gij die opgerolt zijt in de duisternissen des onwetenheids, spuwet uit den beker des vergetelboeks: gij die u zelve in vergetelheid dronken gemaakt hebt : ontwaakt op het ware licht gij die van redeloozen slaap verkracht legt, en terstond uw' aangezicht ontdekt hebbende, zult gij overgaan van klaarheid tot klaarheid: want gij hebt de zalvinge van den heiligen (gelijk *Johannes* zegt) en gij weet alle ding: en wederom: *gij en hebt niet van noode, dat u iemand leere, om dat des zelfs zalvinge u leeraart van alles*: want hij alleen is, die daar geeft de mond en de wijsheid. *David, Ezaias, Ezechiel, Jeremias, Daniël, Johannes de Dooper*, en veel andere *Profeten* en *Apostelen* hebben geen letteren geleert, maar uit harders, boeren, en weetnieten, zijn ze de geleerdste in alle dingen geworden: *Salomon* is in den droom van eenen nacht, met wijsheid aller hemelverhevener en nederaardscherdingen vervult, en te gelijkelijik met verstandigheid.

om alles te bestuuren, zoo zeer, datter niemand zijns gelijk en was: en alle deze zijn sterffelijke menschen geweest, gelijk gij ook zijt, ja ook zondaars: gij zult misschien zeggen, dat zeer weinigen dit te beurt gevallen is;

*Een kleen en dun getal der Godgeliefde Vromen,
Door onbezweke deugd ten Hemel opgenomen,
Uit Godes aart geteelt, die hebben dit vermogt.*

Maar wilt niet wanhopen, de hand des Heeren is niet verkort, voor allen die hem aanroepen, en hem getrouwe dienst bewijzen: *Antonius*, en die uitheemsche *Cristenstaaf*, hebben op hun gebeden van drie dagen ('t geen *Augustijn* getuigt) volkomene kennisse van den Heere bekomen. Doch gij, die met de *Profeten* en *Apostelen*, die heilige mannen, in helder en geopende verstandzaamheid niet en kunt aanschouwen, verkrijgt verstandzaamheid van hun die in waren aanschouwing aangezien hebben: deze weg staat na te trachten (gelijk *Hieronimus* tot *Rufijn* zeit) dat, 't geen de *Geest* den *Profeten* en *Apostelen* ingegeven heeft, u door benaarfing der letteren toekome; dezer lettren zeg ik, die van *Goddelijke orakelen* overgelangt, en van de *Kerk* met eenzielige meestemming aangenomen, niet die van menschelijke vernuften bedacht zijn, om dat deze niet de verstandzaamheid verhelderen, maar doen verduistert worden: men moet dan tot *Mozes*, tot de *Profeten*, tot *Sálon*, tot de *Euangelisten*, tot de *Apostelen* de toevlucht nemen, die in allerlei geleerdheid, wijsheid, zeden,

zedes, tongen, voorzeggingen, orakelen, wonderdaden en heiligheid uitglinstrende, van de goddelijke uit den zebven, en van de nederaardsche bozen de menschen gesproken, en alle Gods en natuurs verhoelentheden in belidren licht ons overgelevert hebben: want alle Gods en natuurs verholentheden, alle rede der zeden en wetten, alle kennisse der voorledener, tegenwoordiger, en toekomender dingen, worden in zelf de heilige kort spreuken der Bondboeken gegeven. Waar henen dan werpt gij u zoo plotzeling, gij die wetenschap zoekt, van hun, die zelve in onderzoeken all' hun leven toegebracht, all' hun tijd en vlijt verquist, en geenige waarheid kunnen vinden hebben? O dwaaze, die de gaven des *H. Geests* agter rugge stellende, arbeidet van den trouloozen Wijsgeren, en meesters der dwalingen die dingen te leeren, die gij van *Christus* en den *H. Geest* aannemen moest; Of waant gij, wetenschap te kunnen putten, uit *Sokraats* weetnietigheid? licht, uit *Anaxagoras* duisternissen? *deugd*, uit *Demokrijts* born? *verstandigheid*, uit *Empedokles* zinneloofheid? *Godvruchtigheid*, uit *Diogenes* ton? *gevoelen*, uit *Karneades Archezilaus* domheid? *wijsheid*, uit den goddeloozen *Aristotel*, en den trouloozen *Averroes*? geloof uit der *Platonijken* bijgeloovigheid? gij dwaalt dermaten zeer, en word bedrogen van hun die bedrogen geweest zijn: Maar keer, ei keer te rugge, die des waarheids greetig zijt, wijkt van de neveldompen der menschelijker overleveringen, zoekt het ware licht: zie, een stemme van den hemel, een stemme uit den hoogen, leerarende, en klaarder dan

de zon aanwijzende dat gij bij u zelven dwaas zijt, en draalet wijsheid te leeren: hoort het Orakel van Baruch, Het is God, zeit hij, en niemand is met hem te vergelijken, deze heeft alle weg van leeringe gevonden, en heeft ze gegeven aan Jakob zijnen dienaar, en Israel zijnen geliefden, gevende wetten en geboden, en offerbanden instellende; daar na is hij op der aarden gezien; en heeft bij met den menschen verkeert: namentlijk vleesch geworden, en met openen monde leerende, 't geen hij in de wet en Profeten raadzelsgewijze voorgesteld hadde. En op dat gij niet en meent, dat dit slechts op de goddelijke, en niet met eenen op de natuurlijke dingen gepast worde, hoort wat de *Wijzeman* van hem zelven getuigt: bij zelf, zeit hij, heeft mij gegeven ware wetenschap der dingen die 'er zijn, dat ik ken en wete de gestelbeden des aardkloots, de krachten der hoofdstoffen, 't begin, de volwording, het midde, en de beurten der tijden, den loop des jaars, de gestelbeden der starren, de natuuren der dieren, de armoed der beesten, 't geweld der winden, de gedachten der menschen, de verscheidenbeden der plaatsenen, de krachten der wortelen, en alles wat heimelijk en verborgen is heb' ik geleert, want de *Konstenaar* van allen, heeft mij wijsheid geleeraat: der goddelijker wetenschap doch is niets gebrekende, wien niets ontvalt, niets bijkomt, maar zij begrijpt alle dingen. Zoo wetet dan nu, dat alhier geen grooten arbeid van noode zij, maar 't geloof en 't gebed; geen nijverheid van langen tijd, maar nederigheid van greeft, en reinigheid des harten; niet dat kostelijke huifraat van veel boeken, maar een

uitgezuiverde verstandzaamheid, en der waarheid, gelijkerwijs een sleutel met zijn slot, aangepast: want een meenigte van boeken overlast den leerenden, en onderwijft niet, en die veel schrijvers volgt, dwaalt 'er met veel: In 't eene boekdeel der heiliger bondboeken, worden alle dingen begrepen en overgelevert, doch met deze wet, datze niet dan van den verlichten verstaan worden, en den anderen, gelijkenissen en raadzen, en met vele zegels toegesloten zijn. *Zoo biddet dan God den Heere in den geloof, niets twijfelende, dat come het Lam van den geslachte Juda, en u opene het boek dat toegezegelt is; welk Lam alleen is het heilige en ware, welke alleen heeft den sleutel des wetenschaps en bescheidenheids, welke opent en niemand en sluit, welke sluit, en niemand kan openen. Deze is Jezus Christus, het woord, en de Zoon Gods des Vaders, de vergodende wijsheid, de ware Meester, menschen geworden gelijk wij zijn, op dat bij ons make kinderen Gods, gelijk hij is die daar is gezegent in allen eeuwen.* Maar op dat ik, met wijder te redevoeren, niet langer dan den zandlooper, gelijk men zeit, in 't uitspreken voortvaar, zoo zij alhier onzes redenerings

E I N D E**De**

Op

BUBALUS

Een quaad Poët,

[Uit JOHANNES SECUNDUS.]

't **G** Een't menschelijk vernuft, bouw-konstelijk, be-
stond,

Het zij't een Rede-vliet deé vloeien uit de mond,

Ofeenig Meester-stuk deé groeien uit de handen;

Verscheurd' en reet' AGRIPP', die schentong, met zijn
tanden:

En, stoutaard als hij was, den Konst goddinnen quam

Met schichten bij te lijf: 't geen niet te dulden nam

De Dichter Bubalus, van arren-moed gedreven,

En heeft een schendig rijm den Schuldig' opgeschreven;

Dat meer, dat prijs'lijk is, 't geen hem geen gunst en raad

Hem onbekende, komt erbarmend' bij te baat.

H E T

HET LEVEN

VAN

HENRIK KORNELIS

AGRIPPA

VAN NETTENHEIM.

DAT de Schriften van HENRIK KORNELIS AGRIPPA de Wereld in verwondering en onrust gebracht hebben, is niet geweest alleen voor de eeuw, in welk hij leefde, maar ook voor d'onze; om dat door de tijd die de zelve tot ons overgebracht heeft, niet alleen zijn naam niet vernietigt, maar ook die verwondering niet verdwenen, noch dat meer, die onrust niet geheel weggenomen is: want verscheide luiden, hoewel anderzins van geen onbescheiden oordeel, ofze schoon over de rijkdom en onuitputtelijken overvloed van dat vernuft verwondert stonden, hebben zich laten ophouden, en als alle lust van zijn schriften afgetrokken, om het doorgedrongen gerucht, 't geen van langer hand de overhand behouden heeft, dat de Schrijver, namentlijk, door eenige vermetele waan van eigen wijsheid bedrogen, zich te diep aan eenige verboden en schadelijke konsten en wetenschappen ingewikkelt, en eindelijk in zijn eigen ziel-verderf

derf verstrikt hebbe: Hiertoe dienen hen de benamingen van *Sterregiffing*, *Waarzegging*, *Alchemisterij*, *Magia*, ja en *Tooverij* en diergelijke: Deze dingen, zegge ik, houden vele menschen in onrust, en hebbenze al vanouds die met een uitstekende onkunde verzien en door een onverwinlijke onwetenheid gewapent waren, in onrust getukt; hoe wel deze niet zoo zeer als dat in 't Boek van d' *Idelheid der Wetenschappen*, die zoo zeer in vadzigheid verzonke *Geestelykheid*, die *leuise Monniken*, en ongeregelde *Regelbroeders*, zoo gevoelijk op haar zeer getast, en zoo baarblykelyk ten toon gestelt wierden: toen was 't, gelijk men zeit, Bouwen in 't wild; de namen van *Toovenaar*, *Zwartkonstenaar*, *Kabalist Ketter &c.* Inorden als pijlen van alle kanten: de naamschendingen, en lasteringen daverden van alle *Preekstoelen* en *Schoolzetels*: want of wel uit Werk van alle geleerde mannen en bezadigde verstanden met grooten lof en foejuiging ontfangen werd; haren haat was en bleef onverzoenelyk; hare gesteurde rust niet te herstellen als met voor hem de ooren der *Vorsten* en *Princen* te stoppen, en hem door dat middel landen en steden te slauw te maken: Doch om dat uit de beschrijving van iemands leven, in 't gemeen iemands imborst best gekent, en dit veeltijds in de Brieven aan zijn Vrienden en vertrouden, of van de zelve aan hem, geschreven, alle klaarste bloot geleid word; hebbe ik het niet ondienstig geacht eenig Verhaal van zijn leven, getrokken uit dusdanige brieven en schriften, voor ijdet ten toon te stellen: en daarom te meer omdat

dat ik geloove, dat'er noch lichtelijk iemand gevonden worde, die zijne zoo zeer naamruchtige Schriften met verwondering inziende, ook de toestand van zijn leven met geen onvernoegend oog en zal ontfangen; voornamentlijk, zeg ik, iemand van mijne *Landsluden*, dien de toegang tot zijn *Latynsche Hoogdraventheid*, en stuksgewijs verspreide Levenskunde niet vergunt is. Wij geven dan alhier dusdanig verhaal, niet juist gelijk het van stip te stip aan een schakelt, maar voor zoo veel deze zijne en zijner Vrienden brieven ons hebben toe willen dienen, dewijl anderzins hier toe geene ofte zeer weinige stoffe voor handen is; en genomen in dezen in alles geen nette en volkome kennisse getroffen wierde, het zal zijn na de meeste omstandigheid en schijnbaarheid, weshalven wij hem meenigmaal met zijn eigen woorden zullen doen spreken, op dat de *Lezer* zelve oordeele waar de zelve allerwaarschijnlijkst hene neigen.

Henrik Kornelis Agrippa is geboren tot Keulen aan den Rijn, in het jaar Veertien hondert zes en tachtig, op den 14 van Herfstmaand; de voornaam van zijn Vader is mij niet gebeurt ergens in zijn schriften te vinden (de bijnaam word gezegt 't geslacht van *Nettesheim* of op onze uitspraak *Nettenheim*;) gelijk mede niet de naam of toenaam van zijn *Moeder* of moederlijk geslacht. Dit evenwel, dat hij zijne neven noemt de voorname *Edelluden van Eslens*, ende eenen *Willem Forbitius*; doch of deze laatste hem van *Moeders* wegen in bloedverwantschap, ofte bij *Huwelick*

uit den hoofde van zijn Vrouw in maagfchappij beftaan hebbe, is onzeker; de eerften noemt hij zijne neven van Vaders wegen, 't zij gefproten uit twee Broeders van halven-bedde, ofte, na geen ongebruikelijke gewoonte van eenige voorname *Stambuisen* en *adelijke geflachten*, van onderscheiden benaming, dewijl men door het Latijnsche woord van Neef, dat hier gebruikt word, veel tijds eens Vader. Broeders Zoon plagte verftaan; ten zij dat hij alhier die benaming geve aan de Zonen van zijns Vaders Zuster, aan welke hij gedenkt, en eenen zijnen Vriend des zelfs voorzorge in hare Wedulijken ftaat voordraagt: Belangende den toefland van zijn *Stambuis*, hij noemt zich zelve van oudadelijken herkomst, van doorluchtigen geflacht, en niet van geringen huize, verheerlijkt door de beelden zijner *Voorvaderen*, als die van lange tijden, namentlijk van *Vader*, *Grootvader*, *Overgrootvader*, *Oudovergrootvader* en noch verder, Dienaars geweest zijn van de *Roomfche Keizeren* en *Oostenrijfche Vorften*, in hare Hoven opgevoed, en die van de zelve voortreffelijke merkteekenen en ftaten harer deugden en naamhaftigheden verkregen hebben: of niet tegenftaande dit alles echter den ftaat van rijkdommen in zijn Vaderlijk Huisgezin meer dan matig geweest zij, zoude ik niet durven verzekeren; eensdeels omdat in 't gemeen d'aanzienlijkheid dezer Huizen, die aan en in het Hof haar goed geluk maken, meer in een uitwendigheid van eeren tijtelen, en Merkteekenen van beroeming en grootmoedigheid, dan in een welbegroeide ftandzaamheid

van middelen plach te bestaan; en ten anderen om dat zich wederom dit Huisgezin in verscheide takken uitgestrekt hebbe: want beneffens *Agrippa* worden bij namen vier zijne Broeders genoemd, te weten *Claudius*, *Otto*, *Johan*, *Franciskus*, en een Zuster getrouwt met *Petrus Salla*, dien hij de eernaam van een wijze Vrou geeft; of een Zusters Zoon, die genoemd word, van deze of een ander Zuster zij, en derhalven of'er boven deze zes noch eenige andere kinderen geweest zijn, kan men niet weten: zoo dat een welgeaarde opvoeding hem schijnt zijn voor-naamste erfgoed verstrekt te hebben; waar mede d'eerste Kinderjaren tot *Keulen* zijn doorgelopen: 't zij dat hij alhier, ofte in *Italien* dat de plaats zijner opvoeding genoemd word (indien niet ten aanzien dat hij op zijn aankomende manbaarheid omtrent zeven jaren in *Italien* toegebracht hebbe.) ofte wel te *Parijs* de grond van talen en wetenschappen geleid, en de meesterschap van verscheide waardigheden bekomen hebbe: acht talen gaven hem toegang te hare Heiligdom, waar van hij de zes door onderlinge gemeenzaamheid, als zijn moedertaal, de zijnen maakte: In de konst van *Lullus* of *Lullius* (want beidesins vande ik deze naam geschreven;) dien hij als een krachtig behulpmiddel van 't geheug en d'onthouding aamerkt, had hij tot meester eenen *Andries Kantier*, een *Vries* van geboorte, die (zeit hij) met zijn broeders *Pieter* en *Jakob*, en een Zuster, noch Kinderen van tien jaar zijnde, in alle soort van wetenschappen voortreffelijk wisten te redenen, dat niet alleen *Duits-*

land en Frankrijk, maar ook bij na geheel Italië, en Rome zelf, haar gekent en zich over haar verwondert heeft: De trappen van Meesterschap in de beide Rechten en de Geneeskunst verkreeg hij aangedreven door zijn vrienden, die liever wilden, zegt hij, dat hij Leeraar dan Geleert zouw zijn: de boeken van de *Magia* (van de *Magia*, zeg ik, om dat dit woord niet wel te vertalen, of van de *Maguzeen* afkomstig, niet noodig anders uit te drukken, is:) of dien hij om de hatelijkheid van dat woord weg te nemen, van de Verborgene Wijsbegeerte genaamt heeft, heeft hij beginnen te schrijven als hij noch nauwlijks uit de kind-sche jaren getreden was: wat hier van naderhand, tot mannelijken ouder gekomen, zijn gevoelen geweest zij, kan blijken uit verscheide van zijn brieven en schriften, in de voorreden van het zelve boek zegt hij aldus. Ik en twijfel niet, of het opschrift onzes boeks van de Verborgene Wijsbegeerte, ofte *Magia*, zal door de ongewoonheid velen aantrekken om te lezen: onder welken eenige van verkeerde meening, van te nedergeslagen verstand, ook vele quaadaardige, en aan ons verstand ondankbare zullen toetreden, die door hare lichtvaardige onwetenschap, de benaming van *Magia* in 't quade nemende, alss nauwlijks den eijtel-gezien hebben, zullen uitroepen: Dat we verboden konsten leeraren, het zaad van ketterijen werpen, den godvruchtigen ooren een aanstoot, en den doorluchtigen verstanden een argernis zijn, dat het quaaddadig is, dat het overgeloovig is, dat het quivels is, dat ik namentlijk een *Magus* ben. Den

welken indien ik antwoorde, dat de benaming *Magus*, bij den letterkundigen niet een quaaddadige, niet een overgeloovige, niet een duivelsche beteekene, maar een wijze, een Priester, een Profeet; dat de *Sybillen Maga* geweest zijn, en daarom zoo openlijk van *Christo* geprofeteert hebben; dat de *Magi* uit de wonderlijke geheimenissen des werlds bekend hebben dat *Christus*, de maker des werlds, geboren was, en eerst van allen gekomen zijn, om hem te aanbidden; ja dat de naam *Magia* van den *Wysgeren* aangenomen, van den *Godgeleerden* geprezen, en zelf den *Euangelio* niet onaangenaam geweest zij: zoo loof ik dat deze tuchtmeesters, met haar barffe winkbrauwen, veel eerder de *Sibillen*, de *Heilige Magos*, ja het *Euangelium* zelf zouden verwerpen, danze deze naam van *Magia* in genade aannemen zouden: zoo nau op haar gewisse lettende, dat noch *Apollo* noch alle de *Musa*, ja zelf geen *Engel* uit den *Hemel*, mij van hare vervloeking zoude kunnen bevrijden: Dezen dan wil ik nu ten besten raden, datze onze schriften niet en lezen, datze ze niet pogen te verstaan, of te onthouden, wantze zijn schadelijk, ze zijn vergiftig, de mond van de hel is in dit boek, ze spreekt steenen, laten zij zich wachten datze haar de herffenen niet instampen. Maar gij luiden, die met een heusch gemoed komt om te lezen, indienje zoodanig een onderscheidende voorzichtigheid gebruikt als de bijen in haren Heunig te vergaderen, zoo leest gij vrank en veilig; en ik achte dat gij'er niet weinig nuts, en veel vermaaks uit scheppen zult; indien gij iets

vind dat u niet en behaagt, slaat dat voorbij, gebruikt het niet, want ik en prijs u dat niet aan, maar ik vertel het slechts; maar verwerpt daarom de rest niet, want die de boeken der *Artsenij-geleerden* inzien, gebeurt het dat zij benevens de tegengiften, en droggen, ook van venijnen lezen: Echter bekenne ik dat zelf de *Magia* vele overtollige, en keurplechtige wonder-tekenen, tot praalvertooning, voortleeraart, maar laat die als ijdele dingen varen, echter niet nalatende daar van de oorzaak te verstaan: Maar de dingen die tot nut der menschen, om eenige quade uitkomst af te keeren, om quaaddadigheden te vernietigen, om ziekten te genezen, om inbeeldingen te verdrijven, om de welgesteldheid van leven, eer en staat te behouden, zonder d'eere Gods, of den Godsdienst, te quetsen, of te vernadeelen, geschieden kunnen, wie zal niet oordeelen dat die zoo nuttelijk als noodzakelijk zijn? &c.

Dit werk heeft hij geschreven, noch nauwlijks jongeling zijnde, zeit hij, naderhand is het evenwel in zijn mannelijken ouderdom bij hem in druk gegeven, om dat het half verminkt en onbeschaaft, met verdorve afschriften, door geheel *Italien, Frankrijk en Duitsland* in veler handen was, en nu eenigen dat ongestaltige werk onder de pers wilden brengen, weshalven hij het beter achte zelf eenigzins te verbeteren, en hier en daar eenig cieraad bij te zetten, en alzoo in druk te vervaardigen, dan te moeten zien, dat het aan stukken en stollen, gehakkelt en gescheurt van anderen geschiede; biddende dat het den lezer

niet gelieve te oordeelen na den tijd in welke het uitgegeven wierd, maar zijne naukeurige jonkheid iet te goe te geven; of hij 't schoon voor geen schendaad achten kon, dat hij zoodanig toonstuk zijner jeugd niet en liet vergaan: Dit werk eerst te *Parijs*, en kortst daar aan te *Antwerpen*, met vergunning en voorrecht van den *Keizer* gedrukt, en nu ten derdemaal tot *Keulen* bij den Boekdrukker *Soter* onder de pers zijnde, wierd door de veelvoudige beschuldigingen en aantijgingen van *Broeder Konraad van Ulm*, *Monnik van de Prediker orde* en *Kettermeester tot Keulen*, bij de Overigheid aldaar zoo veel te weeg gebracht, dat aan den Drukker verboden wierd met het werk voort te varen, als verdacht van *Ketterij*, en verboden konsten: waar over *Agrippa* aan de gemelde *Magistraat van Keulen* een zeer vrijmoedige en wijdluftige aanspraak voordroeg, zoo tot verdediging van het werk als voornamentlijk met overhaling en aanwijzing van de groote onwetenheid, quandaardigheid, en onbeschaamtheit der *Monniken* van dien tijd, welker hersenen in den buik, en haar vernuft in de schotelen geplaatst zijnde, bijzonderlijk in hare Stad de overhand had, en hare Overheeren ringeloorende, alle geleerdheid, goede Konsten en wetenschappen, uit de zelve in ballingschap verzond: ik zal hier van zommige staaltjes te voorschijn brengen. Eenige (zeit hij) van deze voornaamste *Keulsche* Onzemeesters te gast bij *Johannes Rink*, wijlen *Burgemeester van Keulen*, vonden aldaar het boek genaamt de *Poligraphia* van *Trithemius abt. van Spanheim*, terstond het voorhoofd

fronssende, de neus optschortende, begoften te morren van ketterijen, schandalen; duivelarijen, bijtebauwen, schrikshendingen, en diergelijken; en spraken nu al van den *Kettermeester* te doen komen, en zouden een machtig treurspel verwekt hebben, onder anderen om een boure Vögeltie, dat na de *Wiskonst* van *Archimedes* toegesteld, van zelf vliegen konde, 't gene daar ten huize gevonden wierd, ten waar datze na deze angstvallige onwetenheid, hare dooling gewaar wordende, en door schaamte van zoo groven bottigheid, en quaadwilligheid hares gewetens overwonnen met grooter ooren heene gingen dan zij gekomen waren. Bij deze doortluchtige uitleggers en verklaarders komt het toe (zei hij) dat die van *Keulen* wegens hare boersigheid door geheel *Duitsland* berucht zijn, om dat zij uitleiden dat de naam *Colonia* betekende Een zamenwooning van boeren, en *Colonus* een Boer, weshalven de *Magistraat* aan des Stads wapen twee Boeren met dorfschvlegels dede schilderen; daar *Colonia* zoo genoemd word van wegen de ingebrachte *Roomsche Burgers* en wetten, hier mede aanzienlijker en edelder dan alle andere steden, daar zoodanige volkplantingen niet heen gevoert wierden, als befristigt met de *Roomsche Burgerschap*, rechten en eedelheden: maar gelijk de *Ezels* wenschen dat alle kruiden distelen, doorenen en stekels waren, wilden deze zwijnen, dat die van *Keulen* boeren zijn zouden diens werk het is de *Verkeensver* te meffen, op dat zij des te vrijer in hare ingewanden souden wroeten. Deze zijn 't, zei hij, die bekomen hebbende eenige

voddeboekjes van *Peperfkoru*, en daar op steunende als op een onverwikkren grondslag, die voortreffelijke schanskorven van lalteringen tot hare eeuwige oneer gelegd, en onder dezen vaandrig, als zouden ze een ander *Troje* gaan winnen, tegen *Campion* dien tienjarigen oorlog gevoert hebben; waar in tevens alle hare geleerdheid, sterkte, krachten, eer, en naam te grond is gevallen: gelijke met geen beter geluk *Erasmus van Rotterdam*, het licht van de *Christenwereld*, met haar vuiligheid poogden te bekladden: en met de zelve quaadaardigheid *Graaf Harmen van Nieuwenaar*, een voortreffelijk en geleert man, vervolgende, als ook tot groot nadeel van de algemeene *Leeschool*, *Peter van Ravennen*, een zeer beroemde Leeraar in beide de rechten, en doorluchtig *Voorlezer*, uit hare Stad verdreven hebben: gelijk pas te voren eenen *Johan Oosterkamp*, een man van voortreffelijke geleerdheid en zeden, die de werken van *Plinius* met nuttelijke en noodzakelijke verklaringen voor las, welken zij niet alleen uit de Gemeine scholen gestoten, maar met een uitnemende razernij vervolgende, genoodzaakt hebben de Stad te verlaten. Maar laat ons wederkeeren tot het gene hij alhier aangaande de *Magia* te voorschijn brengt: Ik wil wel dat gij weet, zegt hij tot de *Wetbouders van Keulen*, en bekenne het garen, en met waarheid, dat in dit ons boek vele dingen verhandelt worden, die met de Christelijke godvruchtigheid, en de heilige Schriftuur, niet te zamen hangen, die nochtans daarom terstond niet voor ketterich te houden zijn, ten wa-

re dat gij mede te gelijkelyk voor kettters wildet geacht worden, als diens Raadsbesluiten en Willekeur en zeer zelden met het *Euangelij* over een komen: Maar mijn boek verhandelt de gronden veler heidense *Wysgeeren*, en daar onder de alleroudste stukken van die oudheid, tot noch toe van zeer weinige, zelf ook geleerde en wel erwarene mannen, bekent; en van niet eene van deze *Wyswaners* verstaan of gezien. Maar voorwaar daar is eenige, en ik weet niet of niet wel zeer groote, vrucht der wijsheid, en hoedanige misschien uit geenige andere schriften der *Wysgeeren*, uit ons boek te halen; bij aldiense nu oordeelen datmen alle de heidense *Wysbegeerte*, om datze van het Christengeloof en de *Heiligen Schriften* vreemd zijn, verwerpen moet; zoo laat hen voor eerst en voor al verwerpen haren *Aristoteles* en *Averroes*, die met de Christelyke leerstukken zoo dapper tegenstrijdig zijn, die nochtans nu ter tijd meest van allen in de Christenscholen in handen van allen zijn; laat hen verwerpen haren *Thomas* en *Albertus*, en alle d'andere leeraren, die de Heidense leerstukken van deze *Wysgeeren* voor den dag brengen. Door deze en diergelyke vertooningen aan de *Magistraat van Keulen*, alsook aan den *Aartsbisschop Herman van Wijda* (die onaangezien een groot Vriend, begunstiger, en weldoender van *Agrippa*, als wien hij uit den dienst des *Keizers* in zijn Hof getrokken had, hier in niet dan met groote omzichtigheid en langzaamheid durfde te werk gaan, zoo had de vrees voor die aansen geriste geestelykheid de overhand

genomen) wierd zoo veel te weeg gebracht, dat die *Kettermeester* *Monnik* genoodzaakt wierd zijn ophefte laten zakken, en zelf met een briefje van zijn eigen hand, in quaad latijn, dusdanige vrijsta-ting te geven, *Ik zoud' er niet willen tegenspertelen; om dat het boek is vol natuurelijke dingen, noch het strekt zich zoo veer niet om de eenvoudige te verleiden; laat het haar drukken indienz e willen*: waarmede het werk voortging. Bestaande in de verdeeling van drij Boeken, gelijkse dus doorgaans van *Agrippa* genoemd worden; daar echter meer dan veertig jaren na zijn dood, gelijk *Wijerus* getuigt, een vierde bijgedaan, en valschelijk op zijnen naam aangeflanst is; een werk vol karacters en beuzelingen, en't geen in vergelijking van de anderen, niet anders dan een bos ongebonde bezemen en mengelmoes van ijdelheden en zotternijen te noemen is.

Dus verre zijnwe ter zijden uitgetreden van de draad der levensbeschrijving af, diewe zouden hervatten daar wijze gekaten hebben: doch om niet meer in die stoffe te behoeven in te treden, zullen wij hier noch bij doen het onderscheid dat d'Authour van geoorloofde en ongeoorloofde of verboden *Magia* bij eenig voorval zelfs makende.

Toen *Franciskus* d'eerste, *Koning van Frankrijk* uit de gevangenis des *Keizers* uit *Spanje*, was wedergekeert, mits latende zijne twee Zonen in gijzeling, wierd aan het Hof des *Konings* in bedenken genomen 't geen volgt, zoo als'er *Agrippa* met eenen wijdkluffigen brief, met wiens woorden wij spreken zullen, gewag van maakt.

Agrippa aan zijn Vriend.

De Ouden plegen met een gewoon spreekwoord een uitstekende zottigheid te verbeelden, alsse zeiden, *Nachtsuilen te Athenen* brengen: het is geen minder zottigheid, en zeer groote godloofheid, Duivels tot de hel toe te doen. Gij weet van welke hel ik spreek; dat school van schelmstukken, zeg ik, 'tgeene ik elders uit evelmoed met zijne koleuren levendig heb afgeschildert, het Hof. Maar nooit is mij zoo gerechtige stoffe, om te schrijven en te veronwaardigen, voorgekomen als nu, indien ik van wegen mijn bezigheden, de zaak na haar waardij verhandelen mocht; echter kan ik mijn pen niet bedwingen, of ik moet u den inhoud verklaren. Hoort dan nu te gelijkelyk een zotte en godlooze zaak. Men heeft uit *Duitsland* doen komen, met onmatige kosten, een man der duivelen, dat is, een *Magus*, in wien de macht der duivelen woont, op dat hij, gelijk *Jannes en Mambres* tegen *Moizes* stonden, als zoo de *Keizer* wederstaan zouw, Want haar is wijs gemaakt van den vader der leugenen, dat hij alle toekomstige dingen te voren weet, van alle de allergeheimsteraadslagen medewustig is, en een verkondiger der gedachten die in beraad geleid worden; daaren boven met zulk een macht voorzien, dat hij de *Zonen des Konings* door de lucht zou kunnen wederom voeren, gelijk men leest dat *Abakuk* met zijn brij tot de kuyt der Leeuwen gebracht wierd, hij zoude, gelijk *Eliza* toen hij in *Datban* bezet was, bergen vol vierige wagens en paarden, en een geheel

heirleger kunnen vertoonen: daar en boven schatten der aarde ontdekken en overvoeren, Huwelijken en liefdens, hoedanige hij wilde, of aan een hechten, of doen verbreken; ziekten, van welke men wanhoopt, met een helſche drogberèiding, genezen; als namentlijk een diep verwortelde teeringkoorts, lang verouderde waterzucht, tot het been toe ingekankerde lazerij, en

*'t Voetevel, dat geen Arts de knuiften kan ontbinden,
En veel verborgent heen op geen gerucht te vinden.*

Gij ziet waar op zich haar geloof gevestigd heeft, waar op haar hoop geleit is, die de hoofdstoffen, den Hemel, 't noodlot, de natuur, de voorzienigheid, God, en alles aan 't gebied van eenen eenigen *Magnus* pogen te onderwerpen, en 't behoud des Rijks zoeken, van de vijanden des algemeenen behouds, de Duivelen; zeggende met *Ochozias* in haar hert, Daar en is geen God in *Israel*, laat ons gaan om raad te vragen aan *Belzebub* den God te *Akkaron*: ofte gelijk *Saul* zeide tot de *Waarzegster*, De *Pbilisteen* strijden tegen mij, en de Heere is van mij geweken, en wil mij niet hooren, daarom hebbe ik uw geroepen. Staat het dan zoo wanhoopig tusschen God en haar, datze goedgevonden hebben de Duivelen te hulp te halen? Is dit niet, na de woorden van *Judas* en *Petrus*, onzen Heere *Jesum Christum*, den *Zaligmaker*, die ons verlost heeft, en God, verloochenen, en zich zelveen snel verderf over den hals halen? Vergaderen zij zich niet een schat des toorns der verbolgensheid Gods, die haar zijne booze *Engelen* toezend?

Zijnze niet overgegeven in een verkeerden zin, die de waarheid eenes verborgen raadslags zoeken bij den Vader der leugenen, den Duivel, en de Overwinning van elders begeeren, dan van den Heere der Heirscharen? Nu is er deze schenlijke Konstenaar der afgoderij en heilschenderijen stout op, dat die t rechtzinnige Moeder dese dingen zoo uitermaten begunstigt, en dat'er 't gezag van haren Allerchristelijken Zoon bij gevoegt word, dat hem geschenken gedaan worden van 't gewijde geld, 't gene die zuilen van de Kerk, de *Bisschoppen* en *Kardinalen*, door de vingeren ziende, en zoo schendigen werk begunstigende, zij goddelooze oversten dien dienaar det godloosheid toejuichen, even gelijk de ravens geluk wenschen aan de werken van een *Wolf*. Wat zwaarder zonden hebben toch bedreven *Farao*, *Balach*, *Saul*, *Achab* met zijn *Jesabel*, *Ochozias*, *Nebuchodonozor*, *Bal hazar*, *Sennacherib*, en d'andere *Baals* dienaars? *Farao* riep zijne *Magds* tegen *Moizen*, en deze, op de derde straffe overwonnen, beleden dat het de vinger Gods was; maar de *Koning* verstokt tot de tien plagen toe is in de *Roode Zee* vergaan: *Balach* de *Moabyter* riep *Balaam* den *Vaarzegger*, op dat hij *Israel* vloeken zoude, maar God zelf verkeerde de vloek in zegen, en *Balach* wierd gevloekt: wat hebben *Saul* de antwoorden van zijnen *Zamuel* en de *Vaarzegster* gebaat? is hij niet in zijn zwaard gevallen op den *Berg Gilboa*? *Achab*, en *Jesabel*

† *Orthodoxa*, hij speelt hier dubbelzinnig, of op de *Moeder des Konings*, die op dusdanige ijdelheden dapper verflingers was; of op de *Roomsche Kerk*, als uit het gevolg blijkt.

Jabel, door een heilooze Bruiloft verknocht, vertrouwen op de *Profeeten Baals*, en na het woord des Heeren is'er een leugen geest uitgegaan in de mond aller der *Profeeten Achabs*, dat hij optrok na *Ramoth in Gilead*, die hem alles goeds beloofden, maar *Achab* is gevallen, en *Jezabel* van boven neer gestooten, ende honden hebben haar gegeten: *Aza* de Koning *Juda* wierd van de *Profeet des Heeren* bestraft, om dat hij in zijn ziekte den Heere niet en zocht, maar zich verliet op de *Artzen*: Zullen zij niet meerder zonden hebben, die God en den Zaligmaker, en de heilzame krachten der natuur, verlatende, haar heil zoeken van den *Satban*? dus dede eertijds *Ochozias*, en daarom hoorde hij van den *Profeet des Heeren*, Van het bedde, daar gij op geklommen zijt, zult gij niet aftreden, maar gij zult de dood sterven: Doorloop de geheele reex der ongelooviger *Koningen* ook de *Historien der Heidenen*, *Zoroastbes*, *Dejotharus*, *Kresus*, *Pompejus*, *Pyrrhus*, *Krassus*, *Nero*, *Julianus*; wat hebben ze gewonnen met hare *Magis* en *Waarzeggers*, die haar gelukkige dingen voorgelogen hebben, zijnze niet alle tot niet gekomen, en in hare zonden quader dood gestorven? dus plegen die godlooze beuzelingen altijd hare achters en eorders in 't verderf te brengen, op de welken zeker die allermeeft vertrouwen, worden de allerongelukkigste van allen. Ik loochen 't niet, daar zijn konsten, daar zijn verstanden, door welken, buiten quetzinge Gods, buiten onrecht van 't geloof en den Godsdienst, de rijken beschermt, de raadslagen

doorkropen, de vianden overwonnen, de gevangens verlost, de rijkdommen vermeerderd, de goedwilligheid der menschen gewonnen, de ziekten verdreven de gezondheid bewaart, het leven verlengt, en de kracht des jeugs herstelt kan worden; daar zijn daar en boven heilige tusschenkomsten van den Godsdienst, algemeine biddingen, bijzondere gebeden der vromen, door de welke wij niet alleen den toorn Gods van ons weren, maar ook met eene hem tot ons weldadig maken kunnen. Indiender daar en boven enige konst van voorwetenschap en wonderwerken is, zeker deze is die buezelaars en lijfeigens des duivels onbekent: want van toekomstige, of over 't hoofd hangende, en andere verborgene dingen, die de menschen van Godswegen overkomen, te onderzoeken; waarzeggende redenen te spreken, krachten te werken die den gemeenen loop der natuur te boven gaan, is niet eigen dan aan een diepe en volmaakte kennis, aan een alleroprechtst leven en geloof, en niet aan lichtvaardige en ongeleerde menschen: maar den oprechtén en geleerden in de *Wet des Heeren*, dient, na de mate des geloofs, alle schepzel, en zij worden verhoort in alles wat zij bidden: Dus hebben de *Raven's Eilum* gevoed, op wiens gebed het aardrijk zijn vrucht in gehouden, dert Hemel regen gewéigert en gegeven, en 't vuur op de godloozen uitgespogen heeft; zoo word *Eliza* van de *Beeren* gediend, van de *Engelen* geholpen, van de vloedén met droogé voeten door gelaten; *Daniel* van de *Leeuwen*, met nederleggen van haar woestigheid en 't verachten

ten vanden honger, geviert en gestreelt; de Jongelinge
 in den brandenden oven van het vier ongequetst
 bewaard: Dusdanig zijn de werken, niet van de
Magi, niet van de Duivelen, maar van geloovige
 en goddelijke menschen; want niet de duivelen maar
 de geesten Gods dienen hen. Daar zijn, bekén ik,
 tot op dezen dag, eenige, en misschien niet weinige
 Mannen, deestig in wijsheid, voortreffelijk in weten-
 schap, vermogende in deugden en krachten, onge-
 kreukt van leuen en zeden, onverwinnlijk in voorzich-
 tigheid, en welgesteld van levens ouderen sterkte,
 die met raad en daad den Staat zouden kunnen vor-
 derlijk zijn, maar de dusdanigen verfmaden uwe *Ho-
 vellingen*, als námentlijk te zeer verscheiden van haar
 voorstel, die de boosheid voor wijsheid, bedrog en
 log voor goeden raad, smoodheid en arglistigheid
 voor wetenschap, door strijking en trouwloofheid voor
 voorzichtigheid houden; bij wien het bijgeloof de
 plaats van den Godsdienst in heeft, die God in ver-
 drukkingen lasteren, en 't geloof, 't geen gelijk
 d' *Apóstel* zeit in zwakheid volbracht word, verfmaden
 en verachten; maar men loopt tot de zanroepin-
 gen der Duivelen, die vroom is word bij haar uitge-
 lachchen, de stouten huichelaar word verheven, de
 waarheid is een misdaad, zotternijen schelmstukken
 hebben hare lof en belooningen. O dwazen en godloo-
 zen, die door deze konsten uw' rijk wilt bestendig
 maken, door de welken eertijds allermachtigste Rij-
 ken gevallen en tot de grond toe omgekeert zijn, van
 den welken waarlijk gezoid is, door *Jeremias*,

*CeCIdIt Corona noſtra, Væ,
qUIa peCCaVIMUs!*

Onze Kroon Is ter neDer geſtort, Wee,
Dat Wil gezondigt hebben!

't Welk och of het niet alzoo in der waarheid, als
wel bij geval door een vernuftige uitvinding op u
pafte: want dit vaarsje, door verzameling der ge-
talletteren, brengt het jaar 1524 uit, in 't welke,
volgens uwe rekening, uwen *Koning* voor *Pavie* ge-
vangen is: Hebt gij dit niet gezien, en u des verwon-
dert, 't gene gij, eer het geschiede oordeelde on-
mogelijk te zijn dat het geschieden kon? en noch zijt
gij hovaardig en verhard in uwe ongevalligheden,
gij versmaad de *Profeten*, en de dreigementen *Gods*
houd gij voor verzierselen. Ziet het is nabij, gij zult
noch zien en gevoelen de groote werken *Gods* in de
wereld, en onder 't noodlot gevallen zult beven, om
dat over u komen zal een ellende die gij niet en weet,
waar zult gij dan vlieden? blijft staan met uwe be-
zweerders, en met de menigte uwer boofdaders, of
ze misschien u helpen konden, en gij des te sterker
waart. Of zal die *Magus*, uit *Duitsland* ontboden, u
beschermen, en de *Profeten* leugenachtig maken, of
tegen des Heeren toorn iets vermogen, en u verlossen
van het quade? Niet alzoo, godloozen, niet alzoo:
't en zij de Heere bouwe, en de Stad en 't Rijk bewa-
re, zoo werken en waken alle de wachters vergeefs:
het komt God alleen toe, en niet den duivelen, of
Magen, 't gevolg der profetien op te schorten of te

veranderen. Indien gij u van gansch herte tot zijne barmhertigheid wendende, uwe boosheid en trouwloosheid kooft na te laten, zoo zal hij zich genadig tot u keeren: Aldus heeft *Nebukadnezar*, op den raad *Daniels*, zijne zonden door aalmiffen, en zijne ongerechtigheden door weldadigheden aan den armen uitwiffende, de dreigende toorn Gods voor een tijd lang van zich geweert; tot dat hij, door zijn ftem van verheffing in het hof te *Babel*, die wederom tegen zich ontfteken heeft: Toen de godloozen *Achab* met zijn *Jezabel*, dien de Heere door *Eliam* de dood had laten aanzeggen, zich tot God bekeerde, gefchiede wederom des Heeren ftem tot *Eliam*, om dat *Achab* mijn aangezicht gevreesd heeft zal ik het quaad niet laten komen te zijnen dage! Die van *Ninive*, om datze op 't gebod des *Konings*, en der *Vorften*, boeten deden, door de *Predikinge Ionæ*, zijn van de aanftaan- de ondergang terftond verlost: *Ezaias* heeft *Ezechie* aangezeid, Bereid uw huis want gij zult fterven; maar hij bad, en weende, en wierd genezen, met toevoeging van vijftien jaren tot zijn leven: want dus fprak de Heere tot hem door de zelve *Profect*, Ik heb uwe tranen gezien, en uw gebed gehoord, ziet ik zal tot uwe dagen vijftien jaren toedoen, en zal u rukken uit de hand des *Konings van Affirien*, u, en deze Stad, en zalze befchermen: dus veel vermocht de bekeering en 't gebed des godvruchtigen *Konings*, dat, daar hij voor hem zelfs alleen bad, hij niet alleen voor hem zelfs alleen, maar ook voor de Stad en 't volk verworven heeft. Het is alleen de Heere die den *Koning* be-

hoed, en den Zoon des *Konings* wijsheid geeft: tot dezen Meester moeten zij haar toerlucht nemen, die haar welltand lief hebben, en niet tot de *Magos* en waarzeggers. Doet de gerechtigheid aan, en vrees den Heere, gij die het goede begeert: Zoekt gij bestendigheid des Rijks, daar is geschreven, De rechtvaardigen zullen het aardrijk beerven; de rechtvaardige zal in eeuwiger geheugen zijn, en in der eeuwigheid niet beweegt worden: Zoekt gij veiligheid; Die den Heere vrezen, zullen voor geen quaad bevreesd zijn, maar en ook al haar vijanden niet achten: Indien eer en rijkdommen; heerlijkheid en rijkdommen zijn in zijn Huis: indien lof en genieting; 't geslacht der oprechten zal gezegent worden: indien mogentheid; hij zelf zal machtig zijn op aarde, en zijn zaad, zijn sterkte zal verhoogt worden in heerlijkheid: indien bruijloften, en voorspoedigheid des Huwelijks; zijn vrouw is als een vruchtbare wijnstok aan de wanden des Huis, en zijn Kinderen als spruiten van Oliven: indien gezondheid en sterkte des lichaams, de Heere zal niet toelaten dat zijn heiligen verrotting zien. Zalig is de man in alles die den Heere vrees, die onbesmet is in zijn weg, die niet en gaat in den raad der godloozen, die zich ontfermt over den nooddriftigen en armen, want in den dag des quaads zal hem de Heere verlossen, en zal hem niet overgeven in de hand zijner vijanden: de zondaars zullen 't zien, en zich vertoornen, zij zullen op haar tanden knerssen en bleek worden, hare begeerte zal te niet gaan. Dit nu vermaant te hebben zij genoeg;

wantik wil deze zaak niet naukeuriger vervolgen, maar zal mijn pen stutten, eerze over de boofheid van deez' onderhevige stof verder uitvaar, 't geen niet en dient: vaart wel, uit *Parijs* dezen 23 van Sprokkelmaant des jaars 1528. na den Roomfchen ftijl, maar na den Franschen noch in 't jaar 1527.

't Heeft ons goed gedacht dezen brief hier in 't geheel in te vlijen (dewijl het ook hier na zal te ftade komen) waar in wij zien als in een fpiegel hoedanig 't gemoed dezes Mans geweest is, ontrent de oefening der verbode konften, waar van hij verdacht gehouden wierd, op dat die benaming van *Toovenaar*, die hem naderhand wierd aangefmeten, en die alfnoch, ik weet niet uit quaadwilligheid of uit een verouderde waan, of wel uit onnoozelheid, bij zommige niet geheel fchijnt uitgefchrabt, eindelijk eens in rook kome te verdwijnen: wij hebben hem hier hooren fpreken in zijn mannelijken ouder, hoe wel wij uit zijn jongelinfchap waren afgetreden, tot de welke wij dan wederkeeren.

In het jaar 1507. van *Parijs* wedergekeert tot *Kemlen*, beyond zich alsdoen in een gelukkigigen ftaat en verwachte aldaar eenige laft en bevel van eenen grooten *Jupiter*; waar bij ontwijfelijk de *Keizer Maximiliaan* verftaan word: want indien het gebeurt (fchrijft *Landulfus* aan hem) dat den *Arend* over de *Alpes* koomt te vliegen, zoo hoop ik dat ook wij onder de andere vogelen iet wezen zullen: onder haar was befproken na *Spanjen* te gaan, om het zelve te bezien, en alfdan na *Jtalien* te reizen: doch de vriendfchap

fchap dien hij al van toen af met eenige voorname *Edelluiden* in *Vrankrijk*, waar onder de *Heeren Fan-*
not, en de *Charon*, gemaakt hadde, brak voor als
 noch dat voornemen; 't zij dat die dienst des *Keizers*
 hem ontstaan hebbe, ofte de aanbieding in *Vrankrijk*
 vorderlijker toegelchenen: want op aanprijzing van
 de *Heer van Charon* wilde de *Koning van Vrankrijk*
 (die toen geweest is *Lodewijk* de twalefde) hem zien,
 en een proef van zijn konst nemen (verftaat de *Chymi-*
fche, waar toe de *Duitschen* van ouds her zeer gene-
 gen geweest zijn) hem verzoekende met zoodanige
 gebeden die iet lieffelijks met iet lastigs vermengt
 hadden, dat lichtelijk te verftaan was, 't geen met
 cieraad van woorden niet verkregen wierd, dat'er
 dat met geweld en macht zou uitgeparft worden,
 (want hij was in *Vrankrijk*;) Ik bekenne, zegt hij, het
 aangezicht van dit geluk is zeer lieffelijk, maar wie
 kan de staart weten? want die gal met heunig ver-
 mengt te drinken geeft, of ze zoet of bitter zij, is nau-
 lijx te onderscheiden: nu in het werk zijnde, en daar
 van met goede uitkomst een proef gedaan hebbende,
 heb ik het niet wel gezegt, zegt hij, dat als wij mee-
 nen zouden hier vrije luiden van daan te kunnen
 gaan, dat we voor die bedriegelijke namen van waar-
 digheden zouden fchijnen onze vriheid verkocht te
 hebben, en dat we, onder voor geven van eer en plicht,
 tot de grootfte gevaarlijkheden zouden van nieuws ge-
 fchikt worden, en ons nieuwe heldenftukken opge-
 legt worden, welker bezolding de dood is? of heeft
 mij daarom mijn geluk om hoog geheven op datze mij

te dieper af stoote? en zoo met dat momaanzicht van waardigheid aangelokt, op datze mij te schandelijk neder werpe? laat het genoeg zijn dat het eens wel gelukt is, want willen wij wijder het avontuur verzoeken? *Ianot*, voor zoo veel ik zie, wil liever met ons gevaar den *Koning* te vrede stellen, dan met onze veiligheid iets van zijn begeerte afstaan: ik vrees het quade voorspook van die *Acheronsche* naam, en dat *Charon* ons in de stroom van *Stix* *Charons* boot niet doe bevrachten; als we ten genoegte van een entoreningen *Koning*, aan al't gemeene volk hatelijk worden &c. Voor zoo veel uit deze woorden en't gevolg der brieven af te nemen is, schijnt hij alhier eenige nieuwe Krijgstoerusting, 't zij van vierwerken, of werpstukken, onder handen gehad te hebben, waar mede korts daar na eenig *Kasteel* ingenomen, en alzoo eene weerhoorige landstreek gedwongen wierd: zie hier dan *Agrippa* in 's werelds Schouburg op'toonel gebracht, en in het *Hof* gevoert, van welks wederwaardigheden hij zedert zoo meenigmaal geklaagt heeft, en daar hij reeds voor bevreesd is, en dat niet buiten reden, want het zij of om den *Koning* te behagen, of uit heimelijke nijd om hem eenig ongemak te besteken, 't wierd nu den *Koning* van de voornaamste Hovelingen geraden, dat hij zich door een heimelijke waarneming van hem zou verzeke- ren: hij hier van gewaarichout houd aan om een eerlijk afscheid, of bij weigering dat hij zich ergens heen zal maken, daar hij van niemand gevonden worde: hier gebreekt ons aan't gevolg de rechte aan een scha-

keling, bij wat oorzaak en op wat wijs door zijn toedoen zeker Kasteel genaamt *Arx nigra*, Zwarte Sterkte, ingenomen zij geweest : en hoe hij daar over zijn verblijf in *Ronceval* op een Burgt van *Fanos* genomen hebbe; doch het wonderlijk toeval aldaar voorgekomen, waar door hij zedert een gedeelte van *Spanje* gezien, en eindelijk tot *Avinjon* zijn reis voltrokken hebbe, zal dat gering gebrek dubbel vergelden, wij zullen 't hem dan hooren vertellen in zijn eigen wijdlustigen brief.

AAN LANDULPHUS.

Wij zouden te *Lions* bij u gekomen hebben, allergertrouwste *Landulfe*; maar dewijl de kosten van zoo langen en zoo moejelijken reis, te land en ter zee, mij 't gelt zeer gedunt hebben, vind ik mij genoodzaakt alhier te *Avinjon*, onse gewoonlijke goudstookwinkel toegestelt hebbende, zoo lange te verblijven, en in het werk te volharden, tot dat ik het vermogen hebbe om een lange reis uit te staan: Onder tusschen zie hier het Treurblijspel van mijn avontuur, 't geen gij zoo zeer verlangt te weten. Gij weet dat zoo haast door onze konst het *Zwart Kasteel* gewonnen was, en wij tot bewaring van *Ronceval* gezonden wierden, wij met *Fanos* aldaar verkeerende, met welke een ongeval onzer dingen en gevaar des levens wij dien geheelen tijd onder die trouloofte volkeren te quist gebracht hebben: maar toen we ten laasten begosten wijzer te worden, en gij (op dat we

in onze zaken voorzien zouden, gelijk onder ons besproken was) gereist door *Peniacum* en van daar te rugge gekeert na de *Girone* , liet boodschappen dat gij na *Barcelonien* reizen zouwt , wierd ook *Janot* door die tijding aangelokt , om zelf mede na *Barcelonie* te gaan , uit oorzaak die u en mij bekend is ; mij derhalven de toeverzicht bevelende , nam hij de reis aan op de negende van Zomermaand , zullende wederkomen (gelijk hij trouwens zijn rekening verkeert maakte) tegen *Sint Jan Baptists* dag ; zullende te dien dage een Gastmaal geven , daar hij den *Prior van S. Joris Klooster* , en den *Priester Francois* , zijn Neef , met zommige anderen kortst te voren toegenoodigt had : doch of hij u te *Barcelonie* gevonden , mede of hij iets met u verhandelt ofte besloten hebbe , is mij tot noch toe onbekent ; maar zeker gij waart gelukkig die van 't gevaar zoo verre af waart , en ik alleen door de hoop gelukkig , en veilig door de onbewustheid van 't aanstaande quaad , leefde midden onder mijne vijanden , zorgeloos van mijn gevaar , *Ianots* aanstaande wederkomst verwachtede : nu was 't de leste dag voor die , die tot de maaltijd bestemt was , en de zon al aan 't ondergaan , als ik van *Ianots* wederkomst versteken , angstvallig en vol gedachten wat hem mocht verletten , onzeker wat mij te doen stond , en door eenige voorafneming van 't aanstaande quaad in 't gemoed beroert , door vrees van d' aanstaande nacht schrikachtig , verscheidene voornemens bij mijn zelfs overleide : eindelijk ik besgeef mij tot mijn nachtrust , en nauwlijx te middernacht

nacht in't slaap geraakt, komt aan onze Burgt de Huisverzorger van den *Abt*, die op een teken aan de wacht gedaan langs de neergelate Valbrugge ingelaten, en mij, en *Perot*, en de andere twee neven van *Fanot* bij een geroepen hebbende, ons een droeffelijk en vreeffelijk quaad te kennen gaf, dat namentlijk de geheele landstreek door een hevigen alarm van de boeren in rep en roer stond; dat *Fanot* op zijn wederkomst betrapt, in 't gebergt gevangen gehouden wierd; dat'er twee van de zijnen gedood, en de rest met hem gevangen waren: Zieje wël, zeit hij, welk een gevaar voor u voor de hand is, 't zij gij'er kloekelijk en haastig in voorziet? want zij zijn nu al in aantocht, derhalven haast u, let wijsfelijk op uw zaken en op uw leven: Wij stonden allemaal als voor 't hoofd gestagen en beefden van verbaastheid over 't gene wij verwachteden, 't gemoed ontfelde zich, de knijen knikten, de ledematen trilden,

*'t Hair rees te berg, de stem
Voeld, in de keel haar klem.*

Teenemaal niet wetende, door de schielijke ontfeltheid, wat te doen, wat te beraden stond, dewijl we ons in een wreede dood, of ongemeen gevaar ingewikkelt zagen, neerslachtig, en om de weinige tijd niet machtig iets te bedenken oft' overleggen, en op dat ik het met een woord zeg, ten einde alle raad: Ja ik zelf, die voornaam aanvoerder van zulke heldenstukken, de korts te voren zulke dingen overhoop geworpen, zulke stormtuigen aangevoert had,

had, wist mijn eigen raadsman niet te wezen: Wij baden derhalven den Huisbestierder, als die ons van 't gevaar verwittigt had, dat hij ook eenige raad zou geven: Men moet, zegt hij, of met op een bijzondere wijs daar door te breken, ontgaan, of de Burgt versterken, en tegen de oproerige Boeren kloekelijk zich verweren, dewijlze binnen weinig dagen, door niemands gezag ondersteunt, of van zelfs vertrekken, of door de macht de *Konings* wederhouden worden zullen: maar gelijk het door de wacht van zoo veel gewapende boeren door te breken onmogelijk was, zoo was 't even, in een bouvallige sterkte haar aanval te verwachten en wederstand te bieden, vol gevaars en bij na de zekere dood; dewijl wij weinig in getal die menigte niet kosten te boven komen, of tegen zoo veel vijanden met zoo kleine bezetting een zwak gebou bewaren: Maar drij duizend treden van daar was een zeer ouden en half verwoesten tooren, tevens veronachtzaamt en verlaten, of je ze met opmerk ooit gezien hebt weet ik niet, zij staat in een diepe valei, niet wijd van *Arcona*, alwaar de bergen eindigende aan zekeren breeden boezem, van veel waterzepelingen bevochtigt, geopent leggen, met scherpe en daarom onbegankelijke steenspitzen omringt; aan de keel van deze boezem staat den tooren op een hoogachtigen heuvel, van d' eene kant met die waterachtige moerassen, en vispoelen, en van d' andere met die scherpe steenen en hooge rotzen besloten; midden door die poelen lag een engen dijk van aarde zoden dicht in een gesloten, dit was den

eenigen toegang, van geen andere kanten te genaken 't en zij des winters als het alles toegevrozen leit, want de andere vlakke kan wegens de modderkolken en roeralfige sribberachtigheid niet betreden worden, welke gelegenheid des zomers de plaats een veilige bescherming verstrekt: Op dezen toren woonde een armen boer van den *Abt*, die de visserijen bewaarde: hier raad ons de Huisbestierder na toe te gaan, de plaats in te nemen en te versterken; allen behaagde deze raad, en met volle 't voeten volgde men zijn gevoelen: hiermede alle traagheid wegwerpende, onze pakken verzamelande, en met zoo veel voorraads als mogelijk, en tot leeftocht en versterking dienstig, met wat ons 't kostelijkste en meest noodzaaklijkste was, op onze paarden leggende, trokken wij voort, met onze dienaars, gewapent en beladen met kruithoren, en vierröers, ons verlatende op de bescherming der duisternissen, en de geleiding van den Huisbestierder, en quamen alzoo, met een heimelijke reisvordering, door om en afwegen, en de stille eenzaamheid van een donkere nacht tot den toren, daar we onze paarden ontladende die aan den Huisbestierder in bewaring gaven, dien hij vernuftelijk te weeg bracht: O welk een verandert aanzien van onze zaken! van dappere Krijgsfluiden waren wij licht schuwende vleermuizen geworden: deze waakbrakende nacht door zijnde was het heilige dag, en die geschikt was voor 't gastmaal. Nauelijks begon de Zon te rijzen, of de gewapende Boeren omcingelen *Ins-*

ons Burgt die wij verlaten hadden; zommige met ladders de breuken der oude muuren beklimmende, andere met bijlen de deuren neer vellende, vallen ten huize in, en daar aan 't vernielen, roven verwoeften en wegrukken van alles wat er was, 't was alles de Boeren eigen geworden. Hei, dat 's een gastmaal! zij zochten aan alle kanten *Fanots* lijfwachten, maar die warendr niet, zij waren door, en weggevloten het vorder huisgezin van weeflooze wijven en kinderen, 't geen daar slapende, en onzes vluchts onbewust gelaten was, van de schielijke schrik bevangen, wist niets te zeggen of aan te wijzen; maar boven alle zochtenze den Duitscher, mij te weten, want het was een gemeen zeggen, en van allen kanten zaamgeloopen gerucht, dat ik van zoo schorren raad, van zoo schadelijken meesterstuk, en van zoo wreeden ondaad de ervinder, en dat door mijne konften 't *Zwarte Kasteel*, door menschelijke krachten onwinnelijk, gewonnen; de bezetting des volks zoo ellendig om hals gekomen, en hare vrijheid uitgeroeit was: Nu vloedend'er een zwijdige meeninge van menschen van 't gebergte te hoop, dat'er de geheele valei van vervolt wiert, 't geraas der boeren aan elken kant, het gebeten volk, de ontallijke vijanden, 't gemeen geroep der genen die tot ons verderf samen spanden, alles dteigde ons met de dood: Het liep nier lang aan of men wist waar wij ons verscholen hadden; men liep na den toren, en bestreedze van allen kanten, maar wij ons verlatende op de onwinbaarheid van de plaats (die de natuur van alle zins met ontoegankelijke

moerassen , en ongebaande steenklippen omringt heeft) beschermdenze daarenboven met de wapenen, want alle wagens die wij bij een halen konden met aarde gevult hebbende, sloten daar mede den dijk , waar langs den eenigen toegang tot ons was , als met een borstwering af, achter welke wij met onze roers op schidwacht stonden , met eene busch alleen ontzaggelijk aan de boeren , dien in boog en slingers al haar sterkte bestond : en met deze eenige geringe afweering verloren de boeren alle hoop van den tooren te kunnen winnen , want met de neerlaag van eenige van de haren , het aanvallen nalatende , namenze hardnekkelijk het beleg voor , om ons uithongerende tot overgaaf te dwingen : hier wierdenwe door een strenge bewaring van den toegang , tusschen de vijandlijke zamenrottingen , en het verbitterde volk , van alle kanten bezet , de dood dreigde van allezins , 't gevaar was overal , de hulp nergens , 't ontvluchten onmogelijk , de weg om t'ontkomen toegesloten,

d Eenige beil en hoop, ons open ,

Was geen beil met al te hopen.

Want ofwe schoon door de onwinnelijke sterkte van de plaats , en d' ontoegankelijke bescherming van poelen en klippen voor den aanval beveiligd bleven , en door goede wacht en verdeeling , tot onze behouding noodig , geen torn en vreesden , echter kost ons den honger in 't korte noodzaken , aan 't zwaard onser vijanden de keel bloot te moeten geven: In deze zoo beklagelijke stand onzer zaken , warden der noch eenige onder 't volk , die , bij geval aan den

op-

oproer niet deelachtig, betuigden datze met de gewoonlijke onderwerping aan den *Koning* gehoorzaam blijven wilden; met hulp van dezen quam den *Abt* zelve, daar het gemeen volk altijd een groote eerbiedigheid toegedragen had, tusschen de buijen van dezen oproer, en dede het volk bij *Arcona* te samen komen, haar voordragende met welk een broffen poging, en nietigen voornemen, zij deze scheuring ter hande namen, en begon haar te raden, datze toch tegen den *Koning* deze weerspannigheid niet zouden opvatten, sprekende met eene veel van *Janots* herstelling en onze vrijheid, doch alles te vergeefs, want het boeren gepeupel door den storm van oproer gedreven en gewapent, nauwlijx lijdende dat van 's *Konings* wegen iet gesproken wierd, antwoorde, datze niet tegen den *Koning* maar tegen de dwingelandij van *Janot* en de zijnen verbittert waren, van wien zij met de strafheid van een ongewoonli. ke heersing, en een ondragelijke dienstbaarheid en last, gedrukt wierden, die onder voorwending van de koninglijke bescherming haar de vrijheid hares *Vaderlands* ontweldigt hadde; sprekende met eenen met groote dreigementen van wraak van 't innemen van 't *Zwarte Kasteel*: tevens met een onstuimige wijs van beschuldigen tegens *Janot* en mij uitvarende, dat hij de verrader van zijn *Vaderland*, en ik die gene was, door wiens vervloekte konsten zij zoodanigen onwinlijken sterkte met haar vrijheid verloren hadden, dat door ons aandrijven de *Koning* tot zoo wreeden wijs van heerschen gebracht was, dat hij, zeidenze, zijn overwin-

ning zoo straffelijk gebruikte als ware hij door haar bloed en dood niet te verzaden geweest: derhalven dat zij nu de vrijheid, door gemeene wapenen weder bekomen, om geen gevele van bedriegelijke woorden wilden laten varen; datze den *Koning* voor haar Heer wilden erkennen, op voorwaarden als van zijn Voorzaten de heerschappij gehandhaaft was, datze tot verdere dienstbaarheid niet gedwongen moesten, ofte wilden, worden: Belangende *Fanots* en mijne verlossing, riepenze eenstemmig, datze de vijanden diese in haar macht hadden liever wilden aan kant helpen, dan haar los latende wederom haar wraak bezuuren; datze ons behoud niet hooger achten moesten dan haar eigen: toen riepenze wel spijtig, datze meer vrees hadden voor onze welstand, dan voor des *Konings* toren, en meer hoops stelden in onze dood, dan in des *Konings* beloften: Daar die gene, diens vrienden in 't bestormen van 't Zwerte Kasteel gebleven waren, aan dien brand van razernij niet weinig het houtje onderstookten: zij alle derhalven de schorheid harer beschuldiging op *Fanot* lossende, en de strengheid van ons beleg weigerende te ontslaan, vertrok den *Abt* op den laten avond, na dat hij 't razende volk laten gaan had. Terwijl het aldus eenige dagen in 't onzeker stond, en wij zwaarder strijd van den honger en dorst, dan van 't beleg te moet zagen, nam *Perot* een behendigen raadslag van bespieding, die ons alle te nut mocht zijn, voor; den geheelen streek tusschen de rotzen doorlopende, alles met een angstvallige naarstigheit afoogende, de onbebaande

woestenijen, en onbeganglijkheden der bergen aanmerkende, leide hij alles met een snege doorsnuffeling over, of 'er ergens eenige weg om te ontvluchten en t'ontkomen te vinden was: eindelijk komt hij (veel ongewoone wegen, en steenen zwaarlijk te genaken, en machtige rotfen door veelderlei drajen en keeren te boven geraakt zijnde) op zekeren dag tot boven op het spits van een berg, van waar men zag op het meir, dat den berg van d'andere kant bespoelde, 't geen hij kende dat het zwarte Meer was, 't geen van daar zich vier duizend schreden uitstreckende, niet wijd van d'Abdy, die op de uitlopende Rivier leit, koomt te eindigen: den berg dan langs zijn bezwaarlijken neergang tot daar en toe vervolgende, vind hij bij geval een voetpad, 't geen de gesmolte sneeu, met veelderleije kronkelzwieren na de laagte in 't meer loopende; met uithooring van de steenen uit een steile klip gemaakt hadde; langs deze kromme bulten zich nederlatende koomt hij in de daar aan leggende weijen, en alzoö aan 't meer, maar besloten van rotzen en wateren waf'er geen wijder uitgang, 't en ware met een Schuitje: Dezen moejelijken weg weder hernemende komt hij op den avond weder tot ons, vertellende wat hij ondervonden hadde: Toen alles overwegende dacht ons goed aan den *Abt* te schrijven dat hij een schuitje zenden zou aan de rots die wij hem uitbeelden: maar dezen raad was niet min bezwaarlijk dan gevaarlijk, en bij na onmogelijk, om de scherpe bewaring waar mee dag en nacht de toegangen bezet bleven die niemand zondet te onderzoeken

noch uit noch in de valei liet komen: weshalven moest het van elders, dan langs dien engen dijk, die van d'eene zijde afgesneden, wel met geen naarstiger wacht, maar met meerder macht en meenigte van onze vijanden die ons 't uitbreken verhinderden, dan wel van ons om hare aanvallen op den toren af te weeren, bezet wierd, aangelegt worden: Wij roepen dan den Huifman tot onzen raad, en gaan hem met gebeden, giften, en beloften, en betuigingen aan; eindelijk belijdt hij, dat hij langs eenige doorwading van de hem bekende grond wist uit het moras te komen, maar niet uit de valei, tot de *Abdij* die daar buiten leit, dan door 't midden van de vijandlijke benden, zag te geraken: in deze overlegging vol wanhoops, ik weet niet welke drift mij deze goede raad ingevende, bedacht ik deze list: De Boer had een jonge die de beesten hoede, deze het vel vervende met zap van melkkruid en andere kruiden, besproeide ik het aanzicht en de handen met lelike vlekken, en zette hem het hair borstelig over end, voorts hem in een bedelaars gewaat, met een vuile stok, dien nitgehooft met een brief voorzien was, en met een Lazarusklap toestellende, zette hem de Boer op een Koë, en dien hij middernacht langs de bekende grond door 't moeras drijvende, bracht hem met het kriecken van den dag op 't Land: die voortgaande, en met een erbarmelijke stem aalmis biddende, op 't schoonste van den dag door 't midden van de bits ontzinde boeren, uit de engte der valei geraakte: en gelijk hij ons naderhand vertelde, jaagden hij de wach-

terszelf geen geringe vrees aan, die niet alleen voor zijn aanspraak maar ook voor zijn gezicht vervaart waren (even als of hij van die soort van slangen geweest waar welker gezicht alleen men zeit dat schadelijk is) en van verre op d' aarde een aalmis toefmeten: dus dede deze jonge behendelijk zijn gevaarlijke boodschap en gaf de brief den *Abt*, en antwoord gekregen hebbende quam 's anderen daags door de zelve list, omtrent de eerste nachtwaak wederom tot ons, met zijn klap zijn komst te kennen gevende, dien de Boer waarnemende, weder op de Koe zette, door 't moeras dreef, en alzoo overbracht: Wij alle verblijd van zoo heilzamen antwoord brachten de gansche nacht toe met onze dingen te schikken, en op 't krieken van den dag, eenige schoten doende als na gewoonte, en d'andere wachtteikens waarnemende, terwijl den boer noch sliep en des onbewust was, volgen, met alle onze beletzels, houdende een diepe stilligheid, al zwijgende onzen voorganger *Perot* na, en al vallende en stootende langs slibberige en scherpe paden, door heggen en struwellen, klimmen met geschilde schenen, en geen geringen arbeid den berg op, en komen alzoo eindelijk mat en moede tot boven op den top, op welks spits ons zelve op de steenen neerstreckende rusteden wij zoo lang tot dat *Perot* aan d'ander kant des bergs inde vlakte gedaalt, ons aan de klip een teiken dede, 't geen was een wit linden-laken uitgespannen, op 't welke, na dat hij weder te rug tot ons quam, wij de spijskorven, die wij met gebracht hadden, nederzetten, en alzoo op die

hooge rotzen onze maaltijd deden, ten allen kanten uitziende, tot dat we omtrent het vierde uur van den dag twee vissers schuitjes zagen naar ons toekomen, aan een opgesteekten rooden hoed kenbaar, want dit teeken had ons den *Abt* wederom geschreven; deze ziende, losten wij alle onze muskuten van 't hoogste van den berg, tot een teiken van blijdschap, en om den boer onze heilzame vlucht, en de schippers onze tegenwoordigheid te kennen te geven: toen op *Perots* voorgang de spitzen overklauterende, komen wij langs d' ongebaande en menschelijke voetstappen ontwende steenen in 't benedenste dal op de vlakke grond, van waar in de schuitjes tredende, belanden wij dus met dit vissers Vaartuig, met alle de onzen behouden in de *Abdij* aan, tegen den avond op den twalefden van Oostmaand: Deze onze ontcoming, gelijk ik daar na verstaan heb, bracht dees oproerige boeren (die 't eer voor een mirakel dan een gemeen wonder namen) in veelderlei bekommeringen, want ze begosten nu angstelijk voor zich zelve te vreezen, dat de *Koning* langs den toegang der onbekende paden, door onze list en arbeidzaamheid uitgevonden, haar wel onverwacht eenige Soldaten mocht over den hals zenden, om te vuur en te zwaard met een straffe narichting, de geheele valei te verwoesten: en nu dag noch nacht gerust slapende, weskender veel weer tot den *Koning* over, die te voren opentlijk de weerspannelingen aangehangen hadden; maar die de voornaamste in den oproer geweest waren, die *Janets* goederen geplondert, hem zelfge-

vangen hielden, bleven hardnekkelijk bij haar voornemen, denkende dat haar behoud niet dan in *Fanots*: omkomen bestond: want ze vreesden niet alleen het verlies harer goederen, en uit haar Vaderland gebannen te worden, maar geloofden zelf niet langer haar en der haren leven zekert te zijn, indien *Fanot* ooit quam hersteld te worden, en hoe het zedert met hem afgeloopen zij heb ik noch niet verstaan: Maar ik keer weder tot 't gene mij betreft: Nu had ik alles vrank en veilig; alleen bekommerde mij, dat ik door geene nadering iets van uwe staat, waar gij waart, waar na toe getrokken, of waar u onthoudende, verstaan kon: den *Abt* ried mij telkens dat ik wederkeeren zou in 't Hof, dat mij geen middel om mijn goed geval te vernieuwen zou gebreken, bij dien *Koning* diens eerachting en milddadigheid ik nu al eens beproeft had: Doch 'tgeen mij mijn voordeel ried, verbood mij de gevaarlijkheid, want ik wist wel, indien ik tot den *Koning* wederquam, dat ik eenig nieuw en gevaarlijk stukkerwerks zouw geschikt worden, doch meerder weerhield mij uw' afwezen, want ik ontzag mij mijn hoofd te vertrouwen, aan menschen welker trouw mij onbekent was: Eenige dagen dan in de *Abdij* vertoeft hebbende, bij mij zelfs onzeker wat ik doen wilde, komt *Antonius Xanthus* tot mij, die noch bij mij is, dien oude Man, te weten, van wien ik u onlangs geschreven heb: deze heeft met zijn raad mijn gemoed verwakkert, want ik had geheel voor mij genomen vreemde Landen te bereizen, en onbekende volken te gaan bezien, alles te onderzoeken, en mij aan de

winden van 't geval geheel over te geven : hij gebied mij de hevigheid des gemoeds te matigen , en raad mij de gewesten van *Spanje* en uw' *Italien* te bezien , om ofwe iets van u vernemen konden ; en belooft zich mij op de reis te zullen gezelschap houden : en heeft ook in zijn beloften niet gefaalt , maar heeft mij de hoogste verquikking in mijn omzukking gegeven : het was nu de zesentwintigste van Oostmaand dat ik met dien ouden Man , en mijn Steven , uit de Abdij mijn afscheid nemende na *Barcelona* vertrok , om te onderstaan wat'er van uwe welstand en reistocht wezen mocht ; aldaar drij dagen vertoevende , alswe van u niets vernemen konden , zijnwe voort gereist na dat groote *Valentia* , daarwe bij *Komparatus Saracenus* , een *Wysgeer* , en zeer geoeffende *Sterrekenner* , certijds leerling van *Zakutus* , naar u onderzoekende , ook niet hebben konnen te recht raken : alhier onze paarden verkoopeude , en na weinig dagen van *Valentia* op de *Balearische Eilanden* overschepende , en boven *Sardinie* heen varende , zetten wij onze koers na *Napels* ; maar aldaar ons voornemen niet na wensch gelukkende , en geringer avontuur ervarende dan wij gehoopt hadden , namen wij voor weder na *Vrankrijk* te keeren : derhalven van *Napels* afvarende , quamen te *Ligurinum* , een haven van *Tuscia* , en van daar het *Ligustise Strand* langs loopende , traden te Land in *Provence* , en zijn gekomen in deze vermaarde en vrije Stad op de *Rosne* gelegen , daarwe noch ons verblijf hebben , en alle in goede welstand zijn. Hier hebt gij het ver-

haal

haal van ons geval, van die tijd af, dat gij door een gelukkiger ster gedreven, uit *Ronceval* van mij gescheiden zijt, 't geen ik u zoo kort als ik gekennen heb, heb afgemaakt: breeder, wat onderusschen van mij gedaan en ondervonden is, zult gij mondeling kunnen verstaan, zoo haast ik gelegenheid zal hebben om te *Lions* te komen, 't en zij gij ondertusschen zelf ('t geen ik wel wilde) mij alhier te *Avinjon* wdut komen bezoeken; want ik heb u iets geheims te ontdekken, 't geen ik tegen mijn dank bij mij verborgen houde. Vaart wel uit *Avinjon* den 24 van Loumaant des jaars 1509.

Zie hier, aandachtige Lezer, onzen *Agrippa* in zijn jongelingschap van een of twee en twintig jaren, en of hij door een bezadigde matigheid de opwellende drift des jeugds niet wel getempert hebbe, zoo in de aanlokzelen en gevaarlijkheden des *Hofs* en de handelingen waar toe hij verpeent wierd, als in zijne vordere rampspoedigheden, en voornamentlijk de reis van *Spanje* en *Italien*, onder het geleide van zijnen goeden Ouden *Antonius Xantbus*, een man van grooter ervarentheid, en die eertijds den *Turk Zizimus*, die in *Vrankrijk* gevangen was, voor tolk gedient hadde, die alhoewel onbelettert, door een hoogen ouderdom, en langwijlige reizen, in de kennis veler dingen ervaren was geworden, een getrou en stilzweigend man, en onze ommevang (zeit *Agrippa*) wel waardig: wij vindenze dan weder te *Avenjon*, doch zonder langwijlig verblijf; want zijnen *Vriend Landulfus* door ziekte verlet om van *Lions* te *Avinjon* te keeren,

trok hem in tegendeel van *Avinjon na Lions*, van waar hij zich na *Aufstum* begaf, en vandaar omtrent midzomer te *Chalon*; alwaar hij zelf van een schielijke en hevige venijnige ziekte aangetast, nader de dood dan 't leven schein te wezen, en zijn schadu nu al bij de onderaardfche te verkeeren. Wonderlijke verwisseling van leven schijnt hem van toen af wedervaren; 't naaste tooneel daar hij zich aan de nakomelingen vertoont, in het laatste des zelve Jaars 1509 in de Stad *Dola in Borgonje*, doch dat hij van toen af al in 's *Keizers* dienst getreden, en in de wapenhandeling eenige naam verkregen heb, schijnt niet duisterlijk afgenomen te kunnen worden uit een brief van de *Bisschop van Cyrenen*, op die zelve tijd aan hem geschreven.

Dappere Soldaat, zegt hij, wij kunnen ons over u verwonderen, maar u niet na verdienste prijzen, want gij zijt de eenige onder zoo veel duizenden der *Duitschen*, die zoo in de krijgszaken, als in de letteren, aan allen zijden u even wakkerlijk en mannelijk hebt gequeten; ja wie weet niet dat zeer weinige uit vele duizenden dit gedaan hebben: o hoe zijnze te achten, dien de zege van den moedigen *Mars* zoo verheven ten toon stelt, datze evenwel de gunste van de alderheiligste *Pallas* niet ontberen, uwe gaven zijn veelderlei; in u alleen is te hoop gebracht 't geen den *Hemel* veel duizenden geweigert heeft: Wat zullen wij zeggen van uwe heerlijke *Krijgsluister*? wat, van uwe beroemde *Redevoeringen*, in 't bij zijn van zoo veel en zoo voortreffelijke Mannen uitgesproken? En wat hebben wij in 't toekomstige

van uw te verwachten &c.

Maar wat zullen wij zeggen daar een Geestelijk persoon, daar een *Bisschop* dus de trom slaat, zijn *Mijter* in *Helmet* verwisselt, en zijn *Bisschops staf* (dat is den ouden *Koomsche Lituus* die de *Wichelaars* en *Priesters* plechten te dragen) in een klaroen (dat is de *Lituus* of *Veldtrompet der Roomsche Veldoversten*) doet te voorschijn komen? is het wonder dat dusdanige aanhizingen de begeerte der jonkheid doen ontwakkeren, ende hitte des bloeds met bobbelmoedigheid ontsteken? gelijk dan *Agrippa* van hem zelve getuigt, dat hij de *Keizer Maximiliaan* in vrede en oorlog niet traachelijk gediend heeft, gelijk ook andere *Koningen* en *Vorsten*, in de letteren, in den krijg, in gezantschappen; dat hij door opdracht des *Keizers Auratus Eques* [*Gulden Ridder*, eenige *Oversetters* van onzen tijd noemen't *Ridder* van de gulde sporen; doch ik weet niet waarom:] geworden zij; welke orde hij niet door vleijend aanhouden zich verkregen, niet uit een overzeesche reis ontleent, niet op de troonzitting der *Koningen* door een onbeschaamde uitsporigheid gerooft, maar in openbare veldslagen, in't midden van't gevecht, door oorlogs deugd verdiend hebben: Een waardigheid die van overlang in zoodanige achting was, dat de *Gulde Ridders* plachten neben de *Graven*, en boven de *Baanderbeeren*, den rang te houden: het zal alhier niet ondienstig zijn de woorden van *Hadrianus Junius*, in zijn *Batavia* aan't negentiende Hoofdstuk, aangaande deze waardigheid hier bij te schrijven; Zij luiden dan aldus: Onder de

belooningen der deugd, is een hooge en voorname waardigheid, en uitstekenste eer bij vele volkeren geweest, de staat der *Ridderen*, die men wegens de gulde vercierzelen welke haar gegeven wierden, *Gulde Ridders* noemde: tot welke zeer aanzienlijke trap van eer van ouds niemand plag aangenomen te worden als dien zijn voor treffelijke daden, en in d'oorlog roemruchtige deugd zulke een verdienste waardig maakte: want alleen den zoodanigen, wierd deze eer tot een belooning der gevaarlijkheden, en een vrucht des arbeids, van den *Veldoverste* met een gewoonlijke staatcipleging opgedragen, in 't bijwezen van al't heir: welke manier, t'eenemaal verouderd, nu voor weinig tijds wederom van *Franciskus* de eerste *Koning van Frankrijk*, op de baan gebracht is, als hij zelve, in die beroemde slag tegen de *Zwitsers*, kloekelijk strijdende, onder de eersten en kloeksten, tevens het ampt van een voortreffelijk *Overste* en een braaf *Soldaat* bedient heeft, op dat hij namentlijk een *Vaststeller* zou zijn van een doorluchtig en heerlijk voorbeeld, waar toe hij na d'oude wijs de gewoonlijke plechtigheden vernieude &c, Dus verre *Junius*: hoewel *Agrippa* zeer omtrent de zelve tijd, en om de zelve oorzaak, deze eerenplechtigheid niet van de *Koning van Frankrijk*, maar van den *Keizer* verkregen heeft: of hem evenwel deze waardigheid opgedragen zij, in de tijd tusschen zijn vertrek van *Chalon* en zijn aankomst te *Dole* (gelijk we hier voren gezegt hebben, en van 't welk wij 't vorder verhaal zullen aanvolgen, als we noch iets van zijn krijgsbedrijf

bedrijf hier bij gedaan hebben, op dat we niet telkens de draad van 't eene om 't andere behoeven af te breken) kan niet wel geweten worden: hij heeft dan (zeit hij) een tijd lang des *Keizers Maximiliaans* geheimschrijver van kleine zaken geweest; daar na in de *Legers in Ftalien* zeven jaren lang op des *Keizers* zoldij, zijnde Hoofdman van een bende onder den *Veldbeer Antonius Leva*, gediend: maar op wat wijs? dat hij (gelijk hij elders zeit) ook toen hij van den *Keizer* tegen de *Venetianen* geschikt wierd, in 't leger zelf, midden onder 't vijandlijk gewoel, en het bloedige gepeupel, niet af en liet eenige heilige dingen te lezen; met de letteren en in d'oorlog heeft hij in zoo onderscheide gestalte van beide zins zijn lof verworven; vele voortreffelijke daden bedreven, veel dingen kloekelijk uitgevoert, waar van hem de heerlijke getuigenissen en gedachtemaningen van den *Keizer*, de *Roomfche Pauzen*, *Koningen*, *Vorften*, en *Staten* niet en gebraken: ook dat het gerucht een tijd lang in zijn *Vaderstad Keulen* geloopt heeft, dat hij in d'oorlog omgekomen was. Maar tot een slot van dit alles kunnen dienen de woorden die hij in het jaar 1518. aan den zelve hier bovengenoemden *Biffchop* (als die schijnt, na zijnen aart, hem meermaals over die stoffe gestrookt te hebben) geschreven heeft; dus luiden ze: Zeker, ik heb nu eenige jaren lang op 't bevel des *Keizers* en volgens mijn ampt, een *krijgsman* geweest, en de *Keizerlijke* en *Koninglijke* legers gevolgt, in vele treffingen ben ik niet traagelijk tegenwoordig geweest; voor mijn aangezicht

ging de dood voor, en ik, haar dienaar, volgde na; mijn rechterhand was heet na bloed, mijn linkerhand deelde roofuit; mijn buik was verzadigt van beuit, en de gang mijner voeten was over de lichamen der verflagenen: ik ben ongedachtig geworden mijnes luisters en geheel van 't booze beïnachtigt door de helsche schaduwe: maar de genade Gods is overvloedig geworden over mijne ongerechtigheden, en heeft mij verlost van den muil des Leeuws; de zelve heeft mij onder 't vijandlijk gewoel en het bloedige volk, waar onder niemand overwinnaar is, 't en zij met een doodslager, niemand overwonnen 't en zij meteen doode, van zoo veel zwaarden en lagen der vijanden onbeschadigt bewaart. Deze en dusdanige zijne krijgspattingen voortaan nalatende (als 't en zij daarze in de loop zijns levens eenig bedrijf maken en gewag vereïsschen) zullen wij hier mede weder aan hechten 't geen van zijn burgerlijke en huiselijke levensstand te zeggen staat. Op zijne aankomst te *Dole*, nam hij zijne ingang ter algemeiner (a) *Oeffenschool* en *Hoorplaats*, met een wijdluftige *Redevoering* tot lof van *Vrouw Margareta van Oostenrijk*, *Keizer Maximiliaans* dochter, die op die tijd de *Nederlanden* en *Borgonje* als *Landvoogdesse* berechte; en vond deze *Redevoering* zulk een smaak in de ooren der toehoorderen, datze aanstonds in de Fransche taal wierd overgegoten, de *Ondercancelier* van *Vrankrijk* zich verwaardigende het overgezette werk t'overzien en te zuiveren, gelijk ook *Ioannes Perrealis*, *Kamerling* des *Konings van Vrankrijk* (onaangezien 't *Huis van* (a) *Academie*.

Oostenrijk met Vrankrijk in geen goed verstand stond) daar over aan Agrippa met brieven zijn goede wil en verwondering betuigde, hoe wel de zelve niet en is tot ons overgekomen: maar wel het Boekje van de Edelheid en voortreffelijkheid des vrouwelijken geslachts, zedert aan *Vrouw. Margareta* opgedragen, dat toen al geschreven was: zijne kracht in 't redeneren ontstak zoodanig de beletterde Verstanden, aldoen aan 't Oeffenschool zijnde, datze oordeelden dat hij iets goddelijks had, daar uit een tweederleije aanporring ontstond, d'eene der gener welken die slag van zeggen 't gemoed zoo bemachtigde, datze wilden dat hij daar in deze zijne overvloedige en overvloedige vruchtbaarheid meer en meer zou opwakkeren en te kost leggen; en d'andere der gener, die die heerlijkheid liever aan eenig voortreffelijk boek, en een werk dat zijnen ervinder met lof mocht overleven, wilden besteed hebben: want, zeidenze, 't geen geschreven word, kan een en tienmaal gelezen en herlezen worden, daar een uitgesproke reden, of ze schoon behage, in eens daar heene vloeit: Nochte ook *Capnion*, of *Pikus*, of *Politianus*, of *Laurens Valla*, die alle in 't openbaar gere devoert hebben, zouden ooit door haar Redeneringen tot die vermaarde naam gekomen zijn, indienze niet met een aan 't schrijven haar werk genomen hadden: ja indien niet van alle doorluchtige Leeraars en voorlezers, de gedachtenis harer schriften nagelaten was, haar naam waar niet uitgebreid en vereeuwigt, maar binnen enge palen besloten, alleen voor de wei-

nig tijds hares levens bekend geweest. Met dusdanig genoeg, dan, dede hij te *Dole* zijne algemeene Lefsen over het *Verbum Murificum*, ofte 't Wonderlijk Woord, van *Johannes Reuchly*: deze is die vermaarde Kapnion (datw'er dit in 't voor bij gaan bij doen) wiens uitvaart *Erasmus* met die voortreffelijke Samenspraak, genaamt *Reuchlyns Hemelvaart* ofte Vergoding, verheelijkt heeft; die *Kapnion*, zeg ik wien ook de *Monniken* in haren tijd een eeuwige vijandschap schijnen gezworen te hebben; en dienze om zijn doordringende kennis in de Hebreusche taal, en 't onderzoeken der Joodsche *Kabala* en *Talmudische* *schriften*, om de *Joden* in haar eigen geweer te doen vallen, met de benaming van *Kabalist*, halve jode, tovenaer, en Ketter brandmerkten; ja dienze, benevens *Luther*, *Erasmus*, en *Jakobus Faber van Stapel* (met wien *Agrippa* mede door brieven gemeenschap gehouden heeft) de vier *Antichristen* in het rijk Christi noemden: doch die wederom den haat der *Monniken* of niet geacht, of betaalt gezet heeft, eerst met hare onwetenheid en overgeloovige angstvalligheid met brieven, onder verzierde namen, door te strijken; en ten anderen door de eer en luister dien hij daar door bij alle dappere mannen verworf: van de Samenspraak van *Erasmus* hebben wij nu gezet; *Huttenus* zingt na die worsteling zijn Zegepraal, en weeft'er tot hoon der geestelijkheid, deze woorden onder:

Treed

Treedberwaarts, maak een vuur van mutsaarden en
stokken

Brengpek en zwavel bij, kom berwaarts aangetrokken,
O Burgers, en verbrand die Broederschap aldus,
Dat rappige geslacht, 't volk van Dominikus:
Verbrand, uit wien hij was, die voortijds durfde leeren
Hoe te vergiftigen 't geheiligd lijf des Heeren,
En met die zielspijs d'ootmoed'gen disgenoot,
Die daar het leven zocht, te brengen tot de dood!
'Ontheil' gen zulk een heil! zijn 't onbekende dingen,
Zijn 't onbekende, zeg, die wij bestaan te zingen?
Want immers is wel eer door geen als zulk een zwaard
De Keizer Henderik geholpen onder d' aard,
Daar aan den zelven dis hem uit Paulinus handen
Vergif en levenspijs quam vallen op de tanden.
Nu roept gij, raakt dat ons? dat 's jaren lang geleen!
Maar 't is uw' kok geweest die 't deumeld onder een;
Eens, zegje deden wij 't, dat moet men nu verschoonen.
Maar Berna kan van nieuw een tweede schelmstuk toonen
Een werk van onzen tijd; wanneer gij wonden brand,
Om schijn van heiligheid, en toont in woet en band
Om dus de Broeders van Franciskus te doen zwijgen,
Dat niemand, al haer hoofd, die merken zou verkrijgen
Ia Berna brengt aldus verziende Godspraak voort,
En stemt en antwoord van 't Marienbeeld behoort,
En toont het Sacrament met uw vergif bestreken;
Vigandus durf het volk begooch'len onder 't preken
Een smijt wel grillen uit van d'erfzonde en gebrek
Der kniisfche Moedermaagd; en haalt weer in den nek
't Geen hij bevestigde met vloeken en met schelden

Dit is geen stuk van ouds; en 't geen Parijs kan melden.
 Is noch geen jaar geleen, daar voor het volk, tot blijk
 Kan wonderdaad, uw konst verwekte een levend lijk
 Doch wierd op 't stuk betrapt, en heeft eerlange moeten
 't Godslasterlijk bedrijf met zware straffe boeten:
 Dit raakt u; 't was uw stuk, des zijt gij 't vuur wel waard
 En vind verschoon noch plaats, daar u de vlamme
 spaart;

Brand vlammen dit. gespuis, die zoo doornaaide kappen
 Van scbellenstukken, dees aan een gevoegde lappen
 Van boosheid, en bedrog, en dwaling; brand en bluscb
 Dat rappinge geslaobt, 't volk van Dominikus.

Met dan dit Werk van Kapnion te verklaren,
 scheen Agrippa d'ou verzoenlijkheid der tegenpartij
 te trouwen.

Onder de toehoorders die zijne lessen dagelijks
 bijwoonden, waren vele aanzienelijke en welgeleerde
 Mannen, zoo Raadsbeeren in het Dolaansche (a) Pleit-
 bos, als Meesters en Leeraars in beide de rechten,
 onder de welken de Heer Simon Vernerius, Ondercan-
 selier, en deken van de Dolaansche Kerk, van geen ee-
 ne enkele les afgebleven is: Maar het licht doet nie-
 mand wee, dan die het om zijn zwakke oogen niet
 verdragen kan: van toen af begon de Ilias of oneinde-
 lijke reex van rampen; ik zeg die onverzoeselijke en
 onverzadelijke razernij der Monniken, die hem zedert
 zijn leven lang zoo dapperlijk geoeffent heeft; hier
 van toonde zich den eersten standertdrig eenen Jo-
 hannes Kathinetus (b) Landschapdienaar der Fran-
 ciskanen door Borgondie, die niet voor de vuist, maar
 (a) parlatensum (b) provinciaal.

op de wijs der Parthers al vluchtende zijne pijlen schietende, hem achter rugge, aan het Hof van de *Vorstin Margareet*, zocht verdacht en zwart te maken: wien *Agrippa* met een ernstige en deftige reden, beantwoord heeft, zijnde in 't kort een zedige toepassing van alle 't gunt in den *Euangelio*, rakende de plicht van Liefde, zachtmoedigheid, vrede, lijdzaamheid, en wat des meer is, word voorgeschreven: en 't gunt zijn eigen verdediging raakt, voert hij hem dufdanige reden te gemoet: Dus worden wij over al van d' Apostelen geleeraart, dat we ons wachten moeten van quaad spreken, of iemand aanstoot te geven; welke zijn de zaden van nijd en tweedracht, die gij onlangs tegen mij onder 't volk en in de *Vorstin* gezaait hebt, als gij, een weinig voor het laast verleden *Paaschfeest*, zullende voor onze doorluchtigste *Vorstin* en alle de grooten van 't Hof, te *Gent in Vlaanderen*, de *Vastenprekingen*, deftig en wijslelijk voordragen, des *Christenzedigheds* vergetende, in 't midden van uw' preken het *Euangelium Christi* afbrekende, in een openbare naamschending, en verdichte valswroeging tegen mij uitgebarstent zijt, tot dat gij in velen een valsche meening, in meerderen een haat en nijdigheid tot mij onsteken hadde, zoo dat eenige, die te voren vrienden van mijn naam waren, nu haar gemoed van mij afgewend hebben: dus van uwe allervalle beuzelingen, en wreedzardigste leugenen onderwezen, in dees uwe naamruchtigeprekingen, waar in gij met zoo lasterlijke en schendige verstaanden tegen mij uitgevaren

zigt; want, onder anderen, noemde gij mij, in zoo grooten bij-een komst, eens en andermaal een verjoodsten *Ketter*, die in de christenscholen, die schelmachtigste, verdoemde en verbode *Cabalistische konst* ingevoert hebbe, die de heilige Vaders en *Catholijke Leeraars* versmadende de *Joodsche Rabynen* meerder achte; die de heilige Schriften rek en strekke na de ketterfche konsten en den Talmuth der Joden: maar ik ben een Christen, en noch dood noch leven zal mij scheiden van 't geloove Christi: De *Christen Leeraars* stelle ik boven allen, echter versmade ik de *Joodsche Rabynen* niet, en indien ik gedwaalt hebbe, 't geen mogelijk is, een ketter zijn wil ik niet, noch zoeken op zijn joodsch te leven; gedoemde en verbode konsten is 't zoo veer van daar dat ik leerare, dat ik ze zelf niet zouw willen leeren; de Heilige Schriften trekke ik nergens, maar na de verklaring van verscheide Leeraars, neme ik haar getuichenis nu dus dan zoo: ketterfche konsten of joodsche dwalingen heb ik niet geleeraart, maar het Christelijk en Catholijk boek, van het Wonderlijk Woord, des Christenleeraars *Johan Reuchlyn*, met veel arbeids en nachtwaken verklaart, niet heimelijk in eenige binnenkameren, maar in de algemeene scholen, op d' algemeene hoorplaats, met openlijke lessen. &c.

En wat verder, Laat het al zoo zijn, dat ik noch jongeling, noch geen drie en twintig jaren oud, in mijne lessen niet wat onvoorzichtiger voortgebracht hebbe, en daar over te berispen zij (alhoewel *Jako-*

bus zeit datze volmaakt zijn die in geen woord en struikelen) dat moeste nochtans geheel anders en op een meer godvruchtige en christelijke wijs geschieden, dan bij u gedaan is, die toen gij uw' verblijf had in 't dorp *Grai*, en meenigmaal te *Dola* quaamt, en ik u schene iets qualijk gesproken, .of verkeerdelijk uitgeleid te hebben, waarom zijt gij toen niet bij mij gekomen, waarom hebt gij mij toen niet bestraft, waarom niet berispt van 't quade, van ketterij, van joodsheid? waarom hebt gij mij niet wederstaan in 't aangezicht! maar daar ik lessen dede te *Dola in Borgonje*, verre weg over de twee hondert mijlen, hebt gij mij willen bedragen te *Gent in Vlaanderen*, voor de Vorstin en 't Hof, om zoo des Vorstins als der Heeren haat tegen mij ontsteken hebbende mij aldus door een slingerflag (gelijk men zeit) geheel *Borgonje* te nau te maken. &c.

Dit geschil echter is in 't korte beslischt door een haastige en onvoorziene dood van *Katilineus*; en aldus omtrent een jaar te *Dola* toegebracht hebbende, en met eenige regering, en weddens begiftigt is onseker welke oorzaak hem van daar getrokken heb, doch wel dat hij zich gevonden hebbe bij *Tribemium den Abt van Spanheim*, in 't Klooster buiten *Wirtsburg*, sprekende met hem veel van de *Chimische*, veel van de *Magische*, veel van de *Kabalistische*, en andere geheime wetenschappen en konsten, die noch in 't verborgen schuilen; waar op hij korts hier na zijn werk van de *Verborge Wijs* begeerte, aan den zelve *Abt* om van hem onderzocht en overzien te worden

toefchikte: doch ik wil gelooven dat deze zamen-
 spraak voorgevallen zij op *Agrippas* doortocht na den
Keizer niet om dat blijken kan dat hij den *Keizer* ge-
 zien hebbe, maar dewijl hij kortst hier aan zich te
Londen in Engeland bevond, en aldaar van 's Kei-
 zers wegen iet geheims en zeer gewichtigs handelde,
 't gene hij aan geen brieven durft vertrouwen; on-
 derwijlen oeffende hij zich aldaar tot *Londen* bij *Jo-*
hannem Coletum, een zeer geleerd en onbesproken
 man van leven, in de brieven *Pauli*, daar hij van den
 zelve *Colet* veel dingen heeft leeren weten, die hem
 onbekent waren: van hier op zijne wederkomst, heeft
 hij zijne Ouders tot *Keulen* door zijne tegenwoordig-
 heid hoogelijk verheugt, die benevens zijne andere
 Vrinden hertelijk aanhielden, dat hij de vreemde
 latende varen, aldaar zijn vaste wooning vesten zou,
 als die nu veler menschen zeden genoeg gezien, ve-
 le talen gehoord, de hooge *Alpes*, uitmuntende sterkten,
 vaste steden, der Vorsten hoven, der burge-
 ren Huizen, sierlijke Kloosters, deftige kerken, en
 al het geene waar door de menschelijke, en voorna-
 mentlijk de naukeurige begeerlijkheid der jeugd ont-
 steken en aangelokt word genoeg beschouwt hadde:
 een tijd lang alhier verblijvende heeft hij in 't aan-
 hooren van de geheele oeffenschool, en de gantsche
 vergadering der *Godgeleerden*, eenige lessen in de
 Godgeleertheid gedaan: doch hij was niet geboren
 om zijn doorluchtige gedachten onder de grove on-
 wetenheid der *Keulsche* Geestelijkheid te laten ver-
 stompen, of zijn staatsnuttelijk bedrijf binnen die

Stads muuren te bepalen: wij vinden hem dan weder, doch op het jaar van 1512. in dienst des Keizers: en valt bedenkelijk dat hij die tusschen tijd van een jaar of anderhalf toegebracht hebbe in 't onderzoeken en naspeuren der Bergwerken en mijnaderen, tot welks toeverzicht, hij zeit, in 't boek van de Ydelheid der wetenschappen, dat hij van den Keizer gesteld was: welke navorsching der metalen, en verborgene stoffen der aarde (om ook hier van, als in 't voorbij gaan, iets te zeggen) dien wijdbekuchten *Theofrastum Paracelsum*, eertijds des *Abts van Spanheims* leerling, om ze grondig uit te vinden en in hare geheime krachten en eigenschappen na te speuren, tot in *Moskovie* heeft doen doorbooren; alwaar hij nevens andere Bergwerkers van eenige *Tarters* overvallen tot in *Tartarien* weggevoert en om zijn scherpzinnig verstand en reeds bekwame kennis, haast aan het hof van den grooten *Cham* bekend wierd, tot dat hij van daat in 't gevolg van een *Tartarisch* gezantschap na *Konstantinopolen* geschikt, en met veelderleije ervarenis bevoorraad, zedert in zijn Vaderland wedergekeert die beroemde bereidingen uit d'aardstoffen door de kracht des vuurs geleert heb toe te stellen: dit zij gezegd tot bewijs dat de kennis der bergstoffen nooit zoo gering is geschat geweest, of zij heeft doorluchtige verstanden beziggehouden; daar in *Agrippa* op deze tijd (als waarschijnlijk is, om dat de vordere tijd zijns levens te eng aan een gepaalt schijnt) zich kan geoëffent hebben: wij vinden hem dan weder (zeg ik) in dienst des Keizers, daar hij geschikt word om van

Trenten eenige duizend goude kroonen in 't leger des Keizers na Verona te brengen, en bij den Bisschop van Verona zijn verblijf te nemen; wat staat hij aanvolgende bekleed hebbe, in 't heene en wederkeeren na verscheide steden van Italiën, blijft onzeker, hij doet dan een keer na Milaan, is zedert in de Burgt Lavizzario, gaat van daar na Pavie, word van de Zwitzers gevangen, en zonder groot ongemak los gelaten, komt te Pavie, keert wederom na Milaan, en overlegom te gaan zijn verblijf nemen of te Pavie, of bij den Markgraaf van Monferat, begeeft zich eindelijk te Pavie, alwaar eenige maanden verblijvende gaat na Casal woonen, zedert wederom in 't leger van den den Keizer tegen den Venetiaan, word van daar van den Kardinaal des beiligen Krnis op de Zamening van Pisa gebracht, met gelegentheid om zijn oeffeningen, indien die Zamening voortgang had genomen, dapper te vorderen; alwaar door de vriendschap van Ennius, Bisschop van Verulan, pausselijk gezant aan den Paus Leo de tiende voorgedragen, hij des zelfs brieven van zegening, en vermaning van verdere schuldplechtige gehoorzaamheid ontving, op de twaalfden van Hoimaand des jaars 1513. van den Kardinaal Bembus ondertekent: zedert eenige onderhandeling met de Zwitzers gehad hebbende, was daar van een goede uitkomst verwachtende, gelijk hem daar van uit Zwitserland, wederom tot Milaan zijnde, geschreven wierd: 't welk schijnt te betreffen het Verbond dat op die tijd tot beveiliging van Italiën, tusschen den Keizer, den Koning van Arragon,

den *Paus*, de *Zwitsers*, en *Maximiliaan Stortia*, *Hartog van Milanen* gefloten wierd: koomt tot *Ripalte*, en voorts te *Placense* om met *Alexander Landus Graaf van Ripalte* te spreken: neemt een reis voor na *Romen*, waar van geen gevolg bespeurt word: dit wel, dat hij hier na te *Brundusium* geweest is.

Alhier gedraagt het zich, dat we volgens de ordre des tijds, van *Agrippas* Huwelijk spreken, doch zonder aantekening van tijd, of plaats, of geslacht aan 't welk hij zich verhuwelijkt heeft, gedenkende in slachtmaand des jaars 1515 aan zijn Vrouw en Zoon, waar van hij elders zegt, dat zijn Vrouw, binnen 't jaar van haar troudag gelegen was, en darze hem daar aan volgende een Dochter gebaart heeft, van welks geboorte een jaar daar na gedacht word; zulx hier uit den tijd zijns Huwelijks ten naasten bij word afgenomen: zijn Vrouw aangaande spreekt hij in zekeren brief aldus: Ik kan God den almachtigen niet genoeg danken, die mij een vrouw heeft toegevoegt na mijn hert, een edele wel gemanierde dochter, een jong meisje, en schoon, die zoo na mijne genegenheid leeft, dat 'er niet een enkel smaadwoord tusschen ons ontstaat, ende, waar over ik mij allergelukkigste reken, 't zij hoe mijn zaken gaan, in voorspoed, in tegenspoed, zij is mij altijd even goetwillig, gespraakzaam, standvastig, van een oprecht gemoed, van een gezond verstand, en zich zelve altijd even-gelijk: met zijn Huwelijk vestigde hij een vaste woonplaats te *Pavie* daar hij wederom, in die vermaarde Leerschool, 't

gestoelte der Godgeleertheid betrad, en zijne lessen over den *Pimander van Hermes Trismegistus* dede, hier schreef hij, of volschreef hij zijne stukjes 't eene van den mensch, 't andere van de drierleije wijs van God te kennen, dien hij beide aan *Wilhelm Paleologus*, Markgraaf van *Monferrat* opdroeg, en daar toe dusdanige toetreding gebruikte.

Dewijl, Doorluchtigste Vorst ons een goddelijke en onsterfelijke ziel gegeven zij, die in dezen tempel, namentlijk ons lichaam, het Priesterschap bediene, op zijn begin en oorspronk merke, de zelve bekenne en beminne, in alle vroomheid en onnoozelheid, in ware godvruchtigheid en gerechtigheid, zal het zeker, het begin aller dingen te kennen en te beminnen, de opperste kennis, de opperste godvruchtigheid, en onverwinnelijke gerechtigheid wezen: in tegendeel is 'er geen grooter ongerechtigheid, geen grooter godloosheid, dan op de kennisse Gods geen acht te geven, en de zelve door verzuimenis te verfmaden; waar van ons ook de Heidsche *Vergilius* vermaant met dit vaarsje:

Leer reebt waardigheid waardeeren

En de godheid niet te onteeren.

Want wij, dat we leven, dat we bewegen, dat we gevoelen, dat we beschouwen, dat we verstaan, dat we weten, eindelijk wat we doen en wat we zijn, is van God: Want wij vermogen niet uit ons zelve, volgens de woorden des Apostels, maar al ons vermogen is uit God, die ons machtig maakt: Alle onze werk is dan te vergeefs, in 't ijd el filosofieren, en

weten, en verstaan wij, zoo hij, die het wezen en de maker onzes verstandelijheids is, wiens beeld wij zijn, niet geweten word: derhalven hebbe ik van de kennisse Gods, als van het meest noodzakelijk, en het meest wenschelijke, en de trappen die ons tot de zelve leiden, 't geene hier volgt aangevangen te schrijven: weiniger nochtans dan de zaak zelf vereischt; want mij is niet onbekent, hoe breed en veld om te schrijven zich hier op doe: doch ik heb liever zoo willen schrijven, dat'er eer iets bijgedaan, dan afgedaan zouw behoeven te worden; op dat ik in zo goddelijken stoffe niet met eenig recht, van al te woordschtig en uitweidende te zijn, zou mogen berispt worden: en die oordeelen zal dat'er tot dit ons geschrift noch iets bijgedaan diene, van dien zal ik achten dat ik geholpen, en niet dat ik berispt worde. En nadien ik in deze voorige dagen, mijn zamenpraak van den mensch, die het beeld Gods is, aan uwe Hoogheid opgedragen hebbe, zoo komt met recht, deze Reden, van de kennisse Gods, de zelve uwe Hoogheid toe: ja wat van 't mijne komt niet met recht de zelve toe? Niemand kan het beeld kennen, ten zij hij hem kennens diens beeld hij is: Ontfang dan, heerlijke Vorst, deze onze schriften, bij u een gedachtenis mijnes goeden neigings, maar gij aan de schriften en den schrijver de eere en verciëring. Vaar wel, zeer gelukkig, uit *Casal*, in 't jaar 1516.

Deze opdracht schijnt gedaan tot dankbaarheid van genoten weldaden, want toen in 't voorlede jaer *Franciskus* de eerste Koning van *Vrankrijk*, de *Zwit-*

zers geslagen zijnde, *Milaan* met forsfe innam, gevoelde *Agrippa* een dappere verandering in zijn staat en gelegenheid, (alzo de zaken van de Keizer hier mede grootelijks te rugge liepen) en leed geen geringen afbreuk in zijn goederen en boeken, die voor als toen noch te *Milaan* gebleven waren: alhier verloor hij nevens eenige andere geschriften, zijne aantekeningen op den brief Pauli tot den *Romeinen*, afgehandelt tot het zeste capittel volkomen, en vervolgens stuksgewijs; dit verlies heeft hem zedert dapper gesmert, en heeft hij veel vlijt en arbeids aangewend om de zelve weder te bekomen, te meer toen hij verstond datze waren in behouden handen gebleven bij wijlen zijn leerling *Chirostophorus Schilling*; doch hoedanige aanmaning hij gebruikte, en onaangezien de toezegging van *Christophorus*, of hij ooit de gemelde Aanteekeningen zelf wederbekomen heb, weet men niet: in deze tobbeling van zaken wierd hem geraden zich van *Pavie* te vertrekken, waar op hij aldus antwoord, Of het door onze godloosheid tegen den Hemel, of door de gewoonlijke invloeying der hemelsche lichamen, of door de voorzienigheid Gods, die alles beheerst, toekomt, zeer geleerde *Augustine* ['t zij *Augustinus Furnarius* ofte iemand anders] dat men vermits het alom woedende geweld der wapenen en de verwoesting der Soldaten, nauwelijks in de hollen der bergen zelf zou kunnen veilig zijn, weet ik niet: maar ei lieve werwaarts heene, zoude ik in zoo gevaarlijken onweer, met mijn Vrouw, en Zoon, en huisgezin, henevlieden? latende te

Psalm mijn huis en Huisraad, en al het gene dat ik haalt, 't weinige dat ik bij mij heb uitgezondert, zoude quijt zijn? waar over mijn geest in mij is benauwt geworden, en mijn hert ontstelt geweest: om dat de weerpartijder mijn ziel vervolgd heeft hij mijn leven verneedert op aarde: Ik dacht op mijn vermiste goed, en verquiste geld, verlooren onderhoud, last des Huisgezins, uitschulden, geene inkomsten, dierte van alle dingen, en 't laatste dat te wachten stond erger dan 't eerste; ik prees meer de overledenen dan de levenden, en vond niemand die mij troofte: doch gaande wederom in mijn zelve, dacht ik, dat de wijsheid machtiger was dan alles, die den onderdrukte macht geeft tegen die hem onderdrukten, en die leugenachtig betoont heeft den genen die haar besmetteden; ik zeide, Heere wie ben ik dat gij mijns gedachtig zijt, eens menschen Zone, dat gij mij zoud bezoeken in uwe barmhertigheid, en veel, in zoo lastigen ledigheid, en 't droevig afwezen mijner boeken, aangaande den mensch, bespiegelende, reden weegde ik met mij zelve &c.

Hij nam dan zijn toevlucht tot de gemelde Markgraaf, en wierd van hem beleefdelyk ontfangen en binnen *Casal* met woonplaats en inkomen begiftigt: maar gelijkhet de stand is der menschelijke zaken, noit lang in eenen stand te staan, en meenigmaal door verwachting van een beter, van het tegenwoordige goed verfteken te worden, zoo mede ging het *Agrippa*, die uit zijne nederflachtigheid in 't korte wederom tot een beteren stand geloofde geheven te worden &

want een reis na *Milanen* doende, schrijft hij van daar, Dat hij niet en gelooft, dat ooit mensch uit het hoogste gevaar een beter fortuin was overgekomen, dan hem, dien zoo rechtijdigen en grooten zaak in de handen gevallen was: 't Zij of tot *Milaan* bij 't een of 't ander voorval, of door aanbieding van Vorst *Hannibal Hartog van Savoije*, die hem in zijne dienst wilde trekken, op een wedde van twee hondert dukaten, en in de *Stad Vercell* een huis tot zijn keur 't geme hij aannemende, zoude de Vorst hem een gedeelte van zijn *Patris* ingeruimt hebben, ware het niet reeds aan een anderen *Graaf* toegezegd geweest; waar over hem van de *Heer Lodewijk Cernols* het zijne aangeboden wierd, om inmiddels zich van een bequame woonplaats te verzien: doch na eenige tijd bij *Markgraaf van Monferrat*, verbleven te hebben, als hij zich na *Savoijen* begaf, zag die witte wolk in rook verdwijnen, en dat ingebeeld geluk gelijk een glibberig blinkende ijs versmelten: even gelijk hem te voren van zeker vriend gewaarschuwt wierd. Dat hij zich zoo met den *Hartog van Savoije* zou aanstellen, dat hij van geen beter luk versteken bleef, want, zeyt hij, uw' belooning zal weinig zijn, en uw verwachting langwijlig, geeft uw' wil aan weinigen te kennen, doet iets met een gemaakt gemoed, en (gelijk *Christus* dee) veinst dat gij verder gaan wilt: na 't missen van dit ingebeelde goet, wierd hem te gemoed gevoert. Worden wij niet dagelijks door het oordeel des hemels van zoodanige buien aangeranf? want alle goddelijkheid werkt in de dingen gelijke

haar eigen natuur wil gedragen; en de goddelijke natuur gedraagt zich alleen omtrent haar wezen; haar wezen is te werken 't geen heerlijk en gerecht is: deze beurten dan op de vloed der aardfche dingen te doen dobberen, en alle goed en quaad, gelijk het ons dagelijx overkomt, toe te ftuuren, moeten ontwijfelijk gelooven dat de opperfte gerechtigheid is, en hierom zoude hij moeten van alle menfchelijke reden geoordeelt worden vervreemt te zijn, die dat rechtvaardige en eindelijk in het hemelfche Vaderland heilzame juk, ik zegge die allerheiligfte en onvermijdelijke macht der hemelfche wetten, zouw weigeren zijn nek te onderwerpen, doch ik drage water in zee &c.

Agrippa aldus van alle Vorftendienst los gefteft, zette zich te *Turin* neder, alwaar hij wederom den Godgeleerden ftoel in d' Oeffenfchool betredende eenige verklaringen over de *H. Schrift* opentlijk dede, want verzocht wordende om het boek van *Pimander*, gelijk hij te *Pavie* gedaan had, te verklaren, pafte daar op deze ernftige en godvruchtige antwoord.

Gij hebt nu dikmaals van mij verzocht, dat ik het boek van den Driemaalgrootten *Mercurius*, van de wijsheid en macht Gods ('t gene ik voor eenige jaren in de Oeffenfchool van *Pavie* opentlijk verhandelt hebbe) bij deze ledigheid; u zouw uitleggen, en dat ik u uit het zelve heyligh van *Pimander* (dat is, de goddelijke kennis) zoude aanwijzen: maar dezen eifch heb ik niet nut voor u konnen inzien, noch uw oogvat zelf niet, voor goed geoordeelt; op dat gij
noch-

nochtans uwes wenschs deelachtig zijn, en de merkpaal uwer begeerte bekomen zoud, hebbe ik mij aangeboden u de brieven van *Paulus* te willen verklaren; maar dit weigerende, houd gij wederom op het zelve aan, en zingt het oude lied: ik verwonderde mij ten hoogste, sta verstelt, en vergramme mij over u die in den Euangelio Christi gedoopt zijt, die in de Kerke *Christi* het Priesterschap bedient, dat gij, zeg ik, naden heiligen doop, na't gewijde vormsel, de kennisse Gods van de Heidenen zoeken wilt, als of het Euangelium kreupel ware, en het verlof verdiende tegen den heiligen Geest te zondigen! want alle die meenen datmen de kennisse Gods van elders dan uit den Euangelio verkrijgen moet, deze zijn 't in det daad dien den H. Geest tergen, en versmaadheid aandoen, welke lastering, noch in deze noch in de toekomstige eeuw vergeven word. Hebt gij niet gelezen dat als *Ochozias*, die groote Koning van *Samarie*, ziek te bedde leggende zijne boden zond, om van zijn leven en welstand te ondervragen bij *Belzebub den God te Akkaron*, *Elias de Thisbiter*, de Profeet des Heeren, haar, op de vermaninge des Engels, tegenliep, en tot haar zeide, is'er dan geen God in *Israël* dat gij gaat om te ondervragen bij *Belzebub den God te Akkaron*? daarom zeit de Heere tegen den Koning, gij zult niet opstaan van 't bedde daar gij opgeklommen zijt, maar zult de dood sterven. Kan ik u door dit voorbeeld niet afschrikken, of ten minste vermanen en zeggen, Zijnder geen Leeraars in de Kerk, die uw overvloedig en Godvruchtig

van God onderwijzen kunnen, dat gij gaat om te onderzoeken bij *Mercurium Trismegistum*, een *Wysgeer* der Duivelen van Egipten? Weet gij niet dat God uw vader is die u gelchapeu heeft? en de Kerk uwe moeder die u in den doop herboren heeft? hoe wilt gij dan, als voorvluchtige kinderen, van elders dan van uwe ouders het brood der wijsheid gaan bedelen? en die in den doop eenmaal den Sathan hebt afgezegd, word gij wederom overvluchtig van God tot den Sathan? en die door het bloed Christi gekocht zijt tot vrijheid, stelt gij u wederom tot een roof voor, aan de vijanden van 't geloof en de waarheid? ziet toe en wacht u, dat gij niet, terwijl gij de macht en wijsheid Gods van elders dan van God zelf zoekt, tegen die zelve macht en wijsheid een schendige en onverzoenlijke misdaad begaat, waar door gij overgegeven in een verkeerden zin tevens uw leven en uw zaligheid verliest: Want als de booze geest u eenmaal de woorden der zaligheid zal weggenomen hebben uit het geheugenis, al zult gij willen behouden worden, gij zult niet kunnen, want gij hebt verloren den weg door de welken men tot de zaligheid komt: Daarom vermaant ons d' *Apostel*, dat ons niemand als een roof wech voere door *Wylbegeerte*. Hebt gij dan begeerte om goddelijke dingen te weten, 't is niet noodzakelijk die uit den Heidenen op te wroeten, die het getuigenisse van God voor u ziet open gesteld; die het Euangelium der waarheid weet, en dat de schriften volmaakt zijn, als gegeven door Gods woord en zijn geest. Maar gij zegt mij, dat in

de Heidensche Schriften vele dingen gevonden worden, die met de Evangelische leer overeenstemmen; daarenboven, dat deze dingen bij haar met een meerder sierlijkheid van woorden, zuiverheid van spreuken, en zoetigheid van zeggen verhandelt zijnde, u een groot bewijs verstrekken en een spoor geven om ons geloof aan te nemen: Gij loopt geheel den weg mis, indien gij meent, dat gij uit de Schriften der *Wysgeren* de redenen des Christelijken levens verkrijgen, en tot de deugd sterk gemaakt kunt worden: wacht u, dat de wijsbegeerte der Heidenen niet zoo veel bij u vermag, dat de christelijke reden en leer bij u in verachting kome: 't Zij zoo dat veel van 't hare met het onze over een komt, maar welke uwe dwaasheid, welke betoovering is dit, dat u de Evangelische leer beter behage bij *Hermes, Plato, Plotinus, Emilius, Jamblikus, Proculus*, en d' andere *Wysgeren* van dezen droefem, als bij d' *Apostelen*, bij d' *Euangelisten*, bij *Christum* zelve? Zijt gij dan niet gelijk die gene, die de woorden en wonderdaden Christi wantrouwende, op 't getuigenis der duivelen en bezetenen geloofd hebben, meer vertrouwende aan de duivelen die *Christum* den Zoon Gods beleden, dan *Christo* zelf: Twijfelje dan aldus *Christo*, God zijnde, te gelooven, in 't geene hij van zich zelve geleeraart heeft, 't en zij het ook door de heidensche tuchtoeffeningen bevestigd zij? en geefje den *Wysgeren* toe, als ofze meer van zich zelve uitgevonden, dan de *Apostelen* van *Christo*, die *God is*, geleert hadden? als ofze eer overwonnen

dan bedrogen, alle omtrent de goddelijke dingen met ijdele woorden braveren, als bestond de ware wijsheid niet in 't hert, maar op de tong. Is het niet deze wijsheid der *Wijzgeren*, van welke *Christus* zegt, dat de kinderen dezer eeuw voorzichtiger zijn, in dit geslacht, dan de kinderen des lichts? behaagru deze beter, dan der *Euangelisten en Apostelen* grofachtige en weetenietige leerstukken? maar gij weet niet dat haar verstand is tot de dood, en haar leer tot verderf, en dat die haar aanhangt, tot de hel nedaalt, en die van haar afkeert, behouden word. Deze is die vreemde vrou op de straten, zot, en roepende, vol verlokzelen, die hare redenen versmijdigt, schenkende gestole wateren, en verholen brood, die verlatende de leider hares jeugds, het verbond hares Gods vergeten heeft, wiens huis staat gekromt tot de dood, en hare voetpaden tot de hel, daar de reuzen zijn, en haar gasten in den grond van den afgrond. Zijt gij onkundig van 't gene *Abraham*, in den *Euangelio*, den *Rijkeman* antwoorde, die in de hel begraven lag; en iemand na zijn broeders zenden wilde, datze *Moizen ende de Profeten* hooren zouden, die niet en wilden in die plaats komen? maar, zegt gij, dat zij verre, dat wij de leerstukken der heidenen de overwinning des geloofs toeschrijven of de zelve als Gods woord aannemen zouden, maar als de meningen en goedvindingen der *Wijzgeren* en beletterde luden, op datwe die met de *H. Schrift* vergeliken, en deze door die verciereen mogen. Maar hier door is 't noodzakelijk dat gij in een ver-

keerden zin getrokken word, en daar gij meest meent te zien, op het licht der waarheid allerblindst zijt, gelijk *Christus* zeide dat hij daarom in de wereld gekomen was, op dat de nietziende zien, en de ziende niet zien zouden: dwaalt gij niet stekeblind, als gij gelooft dat gij door die dingen de H. Schriften verciere kunt, door welke zij meerder ontreinigt en bezoudelt worden? maar ook op wat wijs meent gij dat gij deze met die vergelijken kond? dewijlder geen gemeenschap is van *Christus* met *Belial*, van 't licht met de duisternissen, van de geloovige met d' ongeloofigen: Zijt gij niet gelijk een zieke, die tot zijn gezondwording nevens de geneesmeesters, en de vergiftigers ontbied, daar deze wel schaden, maar niet genezen konnen, en d' andere zijne hulpmiddelen met hare venijnen weigert te vermengen, op dat niet het verderf het goede, of 't behoud het quade toegeschreven worde? Verstaat gij dan nu niet, dat, terwijl gij en dees en die dingen wilt zamen voegen, hier in de ommekeering van uw behoud bestaat? 't zij zoo dat *Trismegistus* een gewichtig schrijver zij, met wien zoo gij *Plato* en *Plotijn* vervoegt, daar is geen twijffel aan, of zij zullen vele dingen van God, en 't goddelijke, naukeurig, en cierlijk verhandelen: maar 't geen waar, en zeker en bestendig is hangt van God; het betaamt dan geen Christen mensch deze dingen van haar te leeren, maar van hem alleen, die gezeit heeft, Ik ben de waarheid; in welks heiligdom dusdanige heidensche zwijnen in te laten, op dat ik niet en zegge boven die te

stellen, kan niet dan lichtvaardig gedaan zijn. Gij zegt wederom, dat van *Hermes* niet geoordeelt wordt gelijk van de andere *Wysgeeren*, dewijl hij niet zoo zeer een *Wysgeer*, als een *Profeet* geweest is, en wien *Lactantius*, een voortreffelijk *Schrijver* onder de *Sibillen* en *Profeten* stelt: Hier op antwoord ik met de woorden van *Augustinus*, tegen *Manicheus*, daar hij aldus zegt, Indien de *Sibillen*, of *Orfeus*, of eenige andere voorzeggens en *Wysgeeren* der Heidenen gezegt worden iet waarachtigs van God gesproken te hebben, dat dient wel eenigzins om de ijdelheid der heidenen in te binden, maar niet om haar gezag iet te doen gelden, want zoo wijden verscheel als 'er is aangaande de komst *Christi*, tusschen de verkondiging der *Engelen*, en de belijdenis der duivelen, zoogrooten onderscheid is 'er tusschen d' achtbaarheid der *Profeten*, en doorsnuffeling der genen die 't gewijde schenden: Indien men d' achtbaarheid van voortreffelijke menschen eenig gezag toe te dragen heeft, wien oordeelt gij dat dit billiker toe zal komen, ofaan *Hermes*, *Plato*, *Plotijn*, en diergelijke *Wysgeeren*, die op haar zelfs erdachte meeningen steunende, met een benevelt verstand, de allerhoogste geheimen van God en de natuur niet begripende, zoodanige dingen God en 't goddelijke nagelaten hebben, die noch op reden gevestigd, noch vanden *H. Geest* ingegeven zijn, maar eenige sufferijen niet waardig datze van wijze menschen voortkomen; ofaan *Moizes*, *David*, *Salomon*, de *Profeten*, d' *Euangelisten*, d' *Apostelen*, die vol des heiligen

ligen Geest met de hoogste heiligheid, en godspraken, wonderdaden en verachting des levens, en het getuigenisse hares vergoten bloeds, hare leerstukken bevestigd hebben; Indien gij dan deze ter zijden stellende wederom tot de *Wijfgeeren* loopt, en van de Heidenen, die meesters der dwalingen, zoekt te leeren 't geen je van Christus en den heilige Geest moest aannemen, zult gij niet ten hoogsten dwaas te achten zijn, en tevens goddeloos te worden staan? Zoo gij dan nu Christenen zijt, zoo leert de letteren *Christi*: want dit kenteken heeft hij zelf den zijnen voorgeschreven, die mij lief heeft hoort mijne woorden: van hem dan moet men leeren 't geen men van God verstaan wil; Want de gerechtigheid Gods is niet in de overleveringen der *Wijfgeeren*, maar in den Euan-gelio; bijaldien gij in 't zelve God niet gekent en hebt, dat gij hem in anderen kennen zult, waar vergeefs te hopen, want geen ander kan verklaren de dingen die Gods des Vaders zijn, dan zijn eigen Woord: want wie heeft den zin des Heeren gekent, of wie is zijn raadsman geworden? maar gij behelpt u met voorbeelden, en zegt, mogen wij de heilige Vaders niet navolgen, als daar zijn *Hieronimus Augustinus*, *Ciprianus*, *Hilarus*, *Lactantius*, *Eusebius*, *Victorinus*, en vele anderen, welker boeken met de bloezem der Heidenen, en de uitvindingen der *Wijfgeeren*, vervuld zijn, en alzins overvloejen? Maar dit is d'eenige oorzaak alles quaads, zegt *Seneca*, alleen na de voorbeelden te leven, en niet van de rede be-stiert, maar van de gelijkenis vervoert te worden:

Hieronimum Augustinum weet ik, de ander Leeraars ken ik, maar gij luiden wie zijt gij, die haar in deze dingen wilt navolgen? in de welke haar niet weinig berouwt heeft zoo veel werks toegebracht te hebben; en alle stemmen zij hier in over een, dat deze schritten der heidenen het verderf zijn van de godsdienst en de wet *Christi*: leert dan uit haar vermaningen u hier voor te wachten, en niet liever hare dwaling van toen zij noch doolden, als hare boetveerdigheid, toen zij door bezadigtheid, en ouder, wijzer geworden waren na te volgen: Indien de voorbeelden plaats bij u hebben, zoo laat ook dit plaats hebben, dat *Hieronimus*, om dat hij de schriften van *Tullius* en *Plato* veel te begeerig las, van den *Engel* geslagen, en nauwlijx op 't tusschenkomen van veel Heiligen, door de woorden van deze verbintenis, vrij gegeven wierd, Heere indien ik ooit weder de wereldsche boeken in handen neem, indien ik ze leze, zoo hebbe ik u verloochent: Doch ik belette u niet deze heiligen na te volgen, maar dit u zelve voort te stellen 't geen in haar het uiterste en geringste is, dat prijs ik niet; maar ik moedige en verzoeke u na te volgen, 't geen in haar het eerste en voornaamste is, ja liever deze eersten en voornaamsten, in het hare, met een ongequetsste voet, en een veilige gewisse te volgen; dezen, zeg ik, die God zelf, *Jezus Christus*, in dit licht gezien en gekent hebben; die onderwezen in alle waarheid, niet door vleesch en bloed, maar van den Vader die in de Hemelen is, die tot in de hemelen opgenomen, goddelijke verborgenheden gezien

hebben dien geen mensch uitspreken kan; die 't geen van den beginne geweest is gehoord en gezien, en met hare handen gehandelt hebben; en wien het woord des levens geopenbaart is: deze zijn 't die u van God de ontwijffelijke en onwederlegelijke kennisse zullen verschaffen. Indien nu deze hoeren min van menschelijke naukeurigheid u zoo diep in 't hert zit, dat u deze dingen, die ik gezeid hebbe, van die ijdele leerstukken der heidenen niet afschrikken, zoo wil ik u ten minsten geraden hebben, 't gene *Hieronymus* redeweegt van de gevangen vrou, dat gijze, namentlijk, door 't affnijden en uitrekken van haar hair, en al wat haar van afgoderij, wellust, en dwaling uit hare echtschending aanhangt, den Heere Sebaoth eigen maakt, gelijkerwijs de *Profet Hozeas*, uit een hoer een *Zoone Israels* teelde, die het zaad Gods genoemd wierd: Zoo gij dit doen kond, en de heidensche schriften gezuivert tot de christelijke geleertheid overbrerigt, en van de *Egyptenaars*, als van onge-rechtige bezitters, een rijken roof als met list wech-nemende, door hare schatten verrijkt, de *Kerke Gods* rijk maken kond, zoo raad ik het zoo zeer niet af, maar prijze u de heidensche geleertheid aan: Doch ik vreeze dat gij dit te vergeefs onderstaan zult, daarom gebiede ik u den raad *Augustini* te gebruiken, dat namentlijk de *heilige Schrift* de eerste zij, op dat de vreemde meeningen het zwakke gemoed niet en be-machtigen; want tot de waarachtige kennisse der goddelijker dingen is een zuiver gemoed van nooden, met geen verkeerde meeningen bezoedelt; want in-

dien dit door eenige min goede meeningen voor ingenomen zij, zoo word nu door de zelve als onder de gedaante van eenige wetenschap, de dwaling der onwetenschap krachtiger in het zelve gewortelt, dan datze kan uitgeroeit worden; en het gebeurt dat hij gelooft te weten 't geen hi niet en weet, en dat hij verdedige als waarachtig en oud, 't geen dwaling en ketterij is. Derhalven moet bij u in d' oeffening der Godgeleerdheid niet zoo hoog geacht worden dan de leere des *Euangeliums*; dezen weg moet men ingaan, al verstaat men schoon alle verborgenheden niet ten uiterste: neemt'er dan de Aanteekeningen bij de oudste heilige Vaders, in de Kerk aangenomen; bezieet daar na ook de latere; maar schuw het naukeurige onderzoek van God en de goddelijke dingen, en vooral, na het gebod des Apostels, de woordenstrijden der geschillen, en hevigheden der redewegingen. Als uw gemoed dan door d'oprechte leer bestendigt en versterkt zal zijn, dan zult gij op het licht der zelve door alle duisternissen der dwalingen veilig hene gaan, en vrijelijk alle soorten van oeffeningen doordringen kunnen; dan zult, gij, gelijk *Ulysses* indien gij in 't hol der *Cyklopen* treed, of tot de hel nederdaalt, onbehindert wederkeren; indien gij bij de *Lotophagen*, of *Syrten* komt, vrij en vrank te ruggegaan; indien gij *Circes* beker drinkt, niet verandert worden; indien gij voor bij de *Scyllen* hene vaart, geen gevaar loopen; indien gij 't gezang der *Sirenen* hoort, niet in slaap geraken, maar gij zult van alle dingen oordeelen, gelijk d' *Apostel* zegt, en van

niemand geoordeelt worden: dan zullen u de leerstukken der heidenen tot behulp dienen, en gij zult door haar kennis lichtelijk den oppersten top der Godgeleerdheid bestijgen; maar indien gij deze weg met omgekeerde orde inslaan wilt, zoo zult gij u en uwe bevljtingen te schande maken, en als met uitgesteken oogen blind zijnde, als gij den rechten weg niet zien en kond, op 't onzeker heen en weder dwalende, en aan elke steen u stootende, eenmaal van den rechten weg afgetreden zijnde, zult gij tot de zelve, ook niet van den alderscherpsten brak, niet weder kunnen gebracht worden: Nu dan, geloof mij, hoewel ik jonger ben, terwijl gij noch tijd hebt om te leeren: en indien gij 't nu niet en gelooft, eindelijk zult gij 't gelooven als 't te laat is: maar te gelijk zult gij het ook beklagen.

Met deze, en diergelijke uitweidingen, schoon zomtjids wat langwijlig, hoewelze eigenlijk tot de levensgeschiedenis met een gehoooren, denke ik evenwel den lezer niet te vermoejen, of hem eene onnuttelijken dienst te doen; om dat niet zoo zeer de geschiedenis van iemands leven, dat is of hij dit of dat gedaan, in dees of die stad geweest en gewandelt hebbe, als wel de staat en stand zijns gemoeds, waar in en hoe hij geleefd hebbe, behoort geweten te worden: om dat dit eerste den wijzen en onwijzen, den goeden en quaden, ja zelf den beesten gemeen is; en het laatste alleen, het leven tot leven, dat is tot die stand waar toe hij van God geschapen, en al zijn vlijt en arbeid aan te wenden heeft, doet gedijen: wij

zullen dan deze uitspanningen als de Roomschemijlpalen gebruiken; die de weg afdeellende den wandelaar zijn tijd en pozen van te rusten aanwijzen, en met eene in 't nadenken van wat getreden was en wat te treden stond, de langkheid van den weg doen vergeten,

En om te betoonen dat deze neiging des gemoeds niet bij eenige luim of invloeding, of om met eenige spraakvloeijentheid van reden te pronken, bij onzen *Agrippa* plaats gegrepen, maar als eene standfame gedaant in hem gekregen hebbe, dunkt mij niet ondienstig hier noch bij te doen, 't geene hij aan zekere Jongeling schrijft, door wiens beroemde gaven des verstands hij zich bewogen vond, om van zelfs hem zijne vrindschap aan te bieden, en tot het beste aan te moedigen en op te wakkeren: hij zegt dan aldus.

Vorders het geen ik van u begeert heb te weten (misschien al te vrijmoedig) in welke oeffeningen gij u bevljigt; zegt gij dat gij in de Rechten, en tevens en de goede letteren uw vlijt te kost legt. Ik prijs uw' werk, als die door deze uwe oeffeningen, is yeel dingen den bijzonderen luiden te hulp komen kond, en met eene den Staat niet weinig oorboorlijk, en tot een vercierzel te worden staat: Maar dit alleen wil ik u vermaant hebben, dat terwijl gij tot nut van and'ren u bevljigt gij u zelven voorbijgaande niet verzuimt en vergeet: merk daar benevens eens aan het eind van deze oeffeningen, hoe ongelukkig dat het menigmaal geweest is: getuigen hier van zijn *Demosthenes, Themistokles, Sulpitius, Adarius, Cato*

Cicero, en veel anderen, die in den Staat de meeste rechtsgeleerden van allen, en in 't spreken de alder-vloejenste geacht geweest zijn. Ziet dan toe, dat gij niet, als gij u in de oneindelijke twisten der menschen steekt, en met gedurige nachtwaken en bekommernissen uw' Gemeentestaat loffelijk en oprechtelijk ten dienste staat, uwe eigen vrijheid van lijf en gemoed verliezende, met *Minos en Radamant* baller rechtbedrevenste, tot rechter in de hel geschikt word. Ik en zoek u nochtans, met deze woorden, van deze bevljting niet af te schrikken; maar ik mane u aan tot beter Merktekenen, tot de oeffening der heilige Schriften en der kennisse Gods: zonder welke alle kennisse van Rechten ijdel is, en misschien schadelijk: men moet dan beide teffens beoogen; want daar zijn twee geboden en niet meer, God lief te hebben, en zijn naasten lief te hebben: dat is God te erkennen, en niemand te verongelijken; 't eene behoort tot den Godsdienst, 't andere tot de gerechtigheid; dit leeren de heilige Schriften, en dat de Rechten: die zich in de Rechten oeffent bouwt zijn naasten tot nut van den Staat, die zich in de H. Schriften bevljtingt, bouwt hem zelve Gode, die zich in de rechten oeffent, bouwt het tijdelijke, die zich in de heilige Schriften, bouwt het eeuwige: de oeffening der Rechten, zult gij bij *Minos en Radamant* in de hel moeten laten, de oeffening der heiliger Schriften zal u verzellen en opvoeren tot de eeuwige woonsteden in de hoogte: den welke geene drank van vergetenis immermeer zal kunnen uitwischen,

indien gij oit de wezentlijkheid des zelfs binnen u gevoelt hebt: want geene kennisse, geene oeffening, geene leering, 't zijze van den hemel ingevloeit, of door schranderheid van eigen vernuft, of door een aardfche naarstigheit van bezigheden, of door een langwijlige ervarentheid van zinnen, verkregen zij, zal geduurig in 't gemoed blijven, maar de vergetelheit onderworpen zijnde gaat voorbij, dan alleen deze, die in een verborgene verstandzaamheit, doot een wezentlijke kennis, inwendig ontfangen is: want alle andere dingen, die iemand kent buiten zich, zullen buiten hem blijven: maar deze inwendige wezentlijke kennis is niet uit vleisch en bloed, noch in een meenigte der boeken, en veel lezens, noch in veelvuldige ervarentheid, en oudheid van dagen, noch in vroedmakingen eenes menschelijke woords, en twisting des vernufts, maar in met zelf de goddelijke dingen aangedaan te zijn, gelijk *Dionizius* zeit in 't boek der goddelijker namen: niet door leeren, maar door lijden word het gemoed des menschen vergodet; maar het is niet genoeg dat we dit dus door iemands aanrading aannemen, 't en zij wij 't door d'ervarentheid zelf ontwaar worden: 't gene aan weinigen gegeven word. Maar 't gene hier van noch te zeggen zij, kan niet in d'engte van een brief vervat worden. &c.

Het jaar 1517. liep ten einde met het verblijf te *Turin*, zonder gezet voornemen of vaste woonsted gevest te hebben; blijvende terwijl om geen aanzoek verlegen, als wel onzeker in 't besluit waar bene

zich te willen wenden, alzoo op deze tijd de Pauzelijke Gezant te *Avinjon*, en de overheden van *Gebenne*, en *Mets*, elk om 't ijverigste aanhielden en voordeelige aanbiedingen deden. Die van *Avinjon* scheen de aanzienlijkste en vorderlijkste; doch de vriendschap met *Eustochius Caphusius*, en het vieriger aanzoek van die van *Gebenne* deden de schaal derwaarts overneigen, zulx hij het voornemen om derwaarts te komen al twee-werf aan zekeren zijnen vriend had aangeschreven: tot echter evenwel het vast besluit op die van *Mets* uitviel, om aldaar zijn Vaderland en Vrienden, en voornamentlijk zijn hoogbejaarde Ouders zoo veel nader te wezen. gelijk hij dan, op zijne aankomst tot *Mets* een keer na *Keulen* dede, alwaar hij, zeit hij, ('t zij dan op dese reis, of daarna) als een *Ulysses* te huis komende, en van niemand bekend, nauwelijx iemand vond, zelf onder zijn bloedverwanten, die hem goeden dag bood; lichtelijk (doet hij'er bij) op dat de Schrift vervult worde, zeggende: Geen Profeteet is aangenomen in zijn eigen Vaderland: weinig tijds hier na verstond hij dat zijn Vader overleden was. Ik ontfange, schrijft hij, bij brieven van mijn Moeder, de bedroefde tijding van mijns Vaders overlijden, het smert mij ten hoogste; maar ik vinde hier in geen anderen troost, dan dese, datmen zich de goddelijke bestiering onderwerpen moet: Want ik wete dat God den menschen, schoon niet altijd 't gene aangenaam, dikmaal ook 't gene tegenspoedig, niet anders dan 't gene nut, en of in dit of in 't anderleefte Vaderland te verdoet is, laat

overkomen; want God handelt gelijk zijn natuur is, en na zijn eigenschap, welke is alle goedheid, derhalven werkt hij niet anders dan 't goede en heilzame: Echter, zoo veel mijne menschelijke broosheid belangt, voele ik mij ten hoogste treurig en neerslachtig &c.

Hij zette zich dan tot *Mets*, Stad van 't *Lorainois*, neder, bekleedende de waardigheid van Loontrekken- de Raadsman en Voorspraak in den Raad; Een staat, zeit hij, van welke mij niet onbekent is hoedanige zwaarwegentheden zij dikmaal voor zich brengt, en waarin de heerlijkste verstanden, op het voorbeeld van *Demosthenes*, *Cicero*, *Hortensius*, menigmaal bezweken zijn; in de welke hij de meening en waardigheid, waar in men hem stelde door trou, nijverheid en naarstigheit hoopte te bewaren; en tot welke hij, om vande bequaamheden sijns verstants niet ontijdig te spreken, toebrecht onbesproke zeden, een leven zonder misdaad, en bij de aanzienlijkste mannen een naam zonder smet &c, maar heeft hij deze alhier ongequetst kunnen bewaren? voorzeker ja bij d'oprechten en verstandigen; maar niet bij dien ontzinnigen en woesten hoop der zoo genaamde geestelijkheid: want hier begon die deerlijke strijd en droevig Treurspel, dat, schoon door *Agrippa* een tijd lang tegen gehouden, eindelijk een bloedig uitkomst genomen heeft: de welke om van een weinig hooger op te halen, zal dienen aangewezen wat geschil tusschen *Agrippa* en eenige *Manniken* voorgegaan zij: *Jacob Faber van Stapel* (die bij die vanden ge-

zuiverden Godsdienst vereert word met den naam en en plaats onder de vermaarde Mannen die tegen den *Roomfchen Antichrift* gefreden hebben (had een gefchrift laten in't licht komen, waar in verhandelt wierd van d' Eene-huwelijksftaat van de *heilige Anna*, Moeder van de Moeder des Heeren; dien de *Monniken* wilden dat aan drij mannen was getrouwt geweft, om geen andere reden als om dat het in hare Legende zoogelezen wierd: pogende hier toe tot bewijs te trekken, na haar welgemeste fcherpzinnigheid, de benaming van de drij *Marijen*, die zij zeiden dat in de *Euangelifche Histori* genoemt worden, namentlijk *Maria* de Moeder onzes Heeren, *Maria Kleofe*, en *Maria Salome*, vermengende alzoo de mannelijke en vrouwelijke benamingen, en onder elkanren, en in een zamenvoeging van 'tgeene noch de tijden noch gelegentheden toelaten; alffe wilden dat d'eerfte *Maria* van *Joachim*, de tweede van *Kleofas* en de derde van *Salomon* of *Salomas*, bij *Anna* uit drie verfcheide Huwelijken waren geteelt. dit wederfpreken van haar niet min verouderde dan botte waan ontftak in haar een hevige uitzinnigheid tegen *Faber*, om hem van alle kanten op de predikftoel lelijk uit te maken: deze ftofaangaande viel onderling gefprek tuffchen *Agrippa*, die de mening van *Faber* bilkte, en *Nokolaas Rofcius Schout van Mess*, van 't gemeen volks gevoelen ingenomen, tot datze te wederzijde eenige fcheidsluiden kozen, die van d'overwinning vonniffen zouden: immiddels gebeurde dat *Agrippa* in Stads dienit eenige dagen afwezig, en te

huis gekomen eenige tijd ziek was, hierentusschen spreide zich deze handeling verder en verder, en wierd van die gewinzoekende roepers met groot gewoel voor 't volk en d'onbedreve metnigte op den predikstoel gebracht, en tot naamschending van *Agrippa* breed en wuftaardelijk uitgemeten, zulks hij hie door aangeprikkelt, en om dat in de nieuw beschreve geschiedenissen der *Martelaren*, en *Legenden der Heiligen*, zoo zijze noemen, zoo veel wanschikkelijke leugens, belacchens waardige grillerijen, zoo veel overgeloovige verschijningen, niet min fabuleus dan de verdichtfelen der Heidenen, gevonden wierden, dat zooze een Jode of Turk of Heiden quam te lezen, hij de zelve ten hoogsten uitlachchen, en dien godsdienst veel snooder dan de zijnen achten zou, stelde hij eenige voortellingen bij geschrift, zoo om zijne en *Fabers* meening te beweren, als ook, indien iemand met tegenredenen en bondiger ontzachlijkheden zich daar tegen wilde zetten, om gelegentheid te hebben van deze schriften in ernstachtiger verhandelingen te verwisselen: hier tegen stelden zich dadelijk met hand en tand te weer, en als in 't voorste spits, broeder *Dominikus Colfijn* (zoo genoemd na 't uithangbord van zijn vader, die een Tapper was) van de regel van *Sint Franciskus*, dien 'taan moedwilligheid, noch lastering noch vuile reden gebrak; als mede broeder *Nikolaas Orisk* uit de minderbroeders, dieze Koorddragers noemen, benevens broeder *Claudius Salin*, *Prior van't Prediker Klooster*, onlangs leeraar te *Parijs*, en korts daar aan geloofs onderzoeker en

ket-

Kettermeester tot *Mets* geworden, die vinnigste en hevigste van alle op den Predikstoel het gelchil en den aanheffer verdoemde en bij tegengeschrift, doch heimelijk en sonder naam, *Agrippa* op't lijf viel, tot dat de peen zoo wijd aandreef dat daar uit een volkomen boekstuk quam te groejen: 't gebeurde dan dat, terwijl *Agrippa* wederom uit de Stad was (gelijk hem dikmaal om's Stads zaken voorviel) een oude Vrouw, een Boerin uit het dorp *Vapeije* op een nacht in haar huis van een zamenrotting van onstuime en dronke boeren, zonder iemands onthiet, buiten alle rechtspleging, als een Toveres wierd overvallen en gevangen genomen, tot datze van de Heeren van 't kapittel na *Mets* gezonden wierd, om voor den gewoonlijken rechter, namentlijk den Officiaal van 't Hof van *Mets*, van de boeren aangeklaagt te worden: ten gezetten dage verschijnender acht van de ondeugentste en onbeluiftste bengels die zich als beschuldigers droegen, en geboden wierden nevens de vrou in hechtenis te gaan; tot dat door gunst van den Kettermeester *Claudius Salin*, die als bijzitter in 't recht zat, haar de bepaling van twee dagen gegeven wierd, binnen welke de onredelijkheid van den Kettermeester en de boeren zoo veel vermocht en te weeg bracht, dat den Officiaal eenige goude kroonen nemende, de Vrou in handen van haar beschuldigers, waar van der egter vier om haar schelmachtigheid gewraakt wierden, in het Dorp gevangen wederzond: dit geschiede buiten *Agrippas* weten, en tegen zijn vorige aanuiging van d'onveiligheid van de plaats: al-

dus met vele bespottingen en slagen henegevoert
 wierdeze in eën straffe gevangen opgesloten, met
 veel onwaardigheids bejgent; datze zelf geen eene
 nacht met rust mocht overbrengen, terwijl haar be-
 schuldigers in de wijn en schotelen haar tijdverdrijf
 en spel namen: eindelijk begint den Official, bui-
 ten de gerechtsplaats, in 't dorp de zaak te onderzoe-
 ken, daar hij 't betoog van de beschuldigingen met al
 haar schendige leden, in handen kreeg, en tegen
 den stijl van rechten bij twee wegen, namentlijk van
 beschuldiging, en onderzoek, tegen de vrou ge-
 rechtsvordert wierd: want *Agrippa* in de verdachte
 plaats niet derrende komen, en den man van de vrou
 geen toegang vergunt wordende, wierd zij ellen-
 dige, bij raad van dien braven en welgebruikten Ge-
 bofsonderzoeker, wreeder dan de Beul zelf, op den
 pijnbank gebracht, en op de voddige beschuldigin-
 gen, waar van men zeide dat die zelve Kettermee-
 ster den konstigen uitvinder en insteller was, onder-
 vraagt: tot zoo verre dat den Official zelve en die
 nevens hem tot onderzoekers en rechters zaten, om
 't schrikkelijk en verwoet schoufspel, uit de kamer gin-
 gen, en de arme vrou onder handen van den Ketter-
 meester en de pijnigers gelaten, en in tegenwoordig-
 heid van haar beschuldigers, en vijanden met uitge-
 zochte vinnigheden geweldig gefoltert, weder in
 het gat gezet, en van haar toegeleide spijs en drank
 booffelijk verfteken wierd: tot haar de Heeren van 't
 Kappittel, toen de onredelijkheid van 't verhandelde
 openlijk aan den dag quam, wederom na *Mets* de-
 den

den brengen: hoe zich hierentusschen *Agrippa* in 't verdedigen van die ellendige, en in 't wederstreven van de bloeddorstigheid van den Monnik bevljigtigde, word bij hem zelve in 't boek van de ijdelheid der wetenschappen verhaalt: Den Officiaal geraakt onderwijl in zijn ziek en doodbedde te geleggen, en door 't bijten van zijn gewis wegens de onbillijkheid overwonnen vervaardigde een afgezondene met verklaring voor Beamptschrijver en getuigen, aan de Heeren van 't Kapittel, en den Kettermeester, dat de Vrouw onschuldig was, en datmenze, schoon zij was verdacht geweest, door deze zoo geweldige foltering genoeg gezuivert, in allen manieren ontslaan zouw: maar dien wreedaardigen Monnik wilde, niet datmenze ontslaan, maar om noch zwaarder te pijnigen, en te verbernen hem in handen leveren zou: want dan meenen deze Kettermeesters, zeit *Agrippa*, dat zij eerst recht en wel haar ampt bedient hebben, wanneer zij niet aflaten voor de onderzochte gebrand worde: maar de wreedheid van dien bloeddorstigen Monnik openbaar wordende wiert hij door de Heeren van 't Kapittel van alle verder onderzoek versteken, en door een eeuwige naamsmet van wreedheid aan allen bekend, van allen met vingers nagewezen, met uitspoeging verfoeit, en een gemeene beschimping en spotstof waardig geacht; en de Vrouw zelve door des Bisschops Stedehouder tot *Mets* vrij gekent, hare beschuldigers gedoemt, en met een merkelyke boete gestraft.

Is het wonder dat dan door dese en diergelijke ijve-

rige

rige bevorderingen *Agrippa* als een Tovenaar en ketter, en begunstiger van de zelve, bij de Monniken wierd verdacht gemaakt, en nauwelijks bij onze tijd die blaam heeft kunnen afwasschen? Dezen allerverachtsten schudde zeik dat ik de ketterijen begunstig (dus schrijft hij aan den gemelden Stedehouder) zulke zulk een bijzitter gedogen, hij liegt het door zijn hals, ondeugenden lasteraar, door deze zijne dreigementen meent hij mij af te schrikken: maar volgens mijn plicht en mijn standvastigheid zal ik niet afdaten het onnoozel vrouwtje te verdadigen: laat hij haar niet aanzien dezen fijnen broeder gelijk de Priester of de Levijt, ik de *Samaritaan* zal na mijn vermogen barmhertig zijn: ik noem mij zelve een *Samaritaan*, namentlijk geen begunstiger der Ketteren, maar de leerling van hem, tegen wien als zij zeiden gij zijt een *Samaritaan* en hebt den duivel, dat van den duivel ontkenkende hij niet en loochende een *Samaritaan* te zijn, &c.

Niet evenwel zoo onvruchtbaar van beter neiging, zelf in eenigen uit de geestelijkheid was die zelve tijd en Stad, of men vond'er die geheel anders van hem spraken en gevoelden: gelijk hier van een staaltje of twee, van een anderen Monnik, getuichenis zullen geven.

Als gij onlangs, Allergeleerdste der geleerden, in ons Klooster zeer goddelijk en voortreffelijk veel gesproken hadde, bevond ik mij over uwe leer en reden met alle mijn krachten zoo geheel ingespannen, dat ik, mij verwonderende over uwen inwendigen mensch

daar in der waarheid mijn ziel zich 'als door een diamanten keten aan verbonden heeft) van uw naam en wezen en uitwendigen mensch, en alles wat van buiten te zien is, ongedachtig gebleven zij: om dat ik u dan niet anders dan inwendig gekent hebbe, en rust mijn ziel niet, voor ik u geheel beschouwe, van wien met een uitstekende begeerte ik heel ende al, uitwendig en inwendig hoope vernieuwt te worden; dewijl gij na lichaam, en na ziel (gelijk ik hoor) een zeer goeden hersteller zijt. Ik belijde dan vrijmoedig en verberge het u niet, dat mijn lichaam door zwakheid al te zeer ontsteld, mijn ziel (o smert!) zooter nederdrukt datse meenigmaal door veel inbeeldingen en herffenschimmen benevelt en beroert worde, zoo dat als zij zich tracht om hoog te heffen, zij aldermeest te neder gestootē in de laagte koom te sinken of alsse het diepe wil doordringen, zij in 't buitenste blijve hangen. U dan, bid ik dien ik wete met die diepte des gemoeds en zuiverheid des verstandzaamheids begaafte zijn, dat gij mij helpen kunt, doet barmhertigheid aan mij tot het goede, de Heere zal het u vergelden. Beteekent mij een uur dat ik u mag komen vinden als gij min verlet zijt, opdat ik u mijn onvolmaaktheid verklare, Vaart wel.

Gisteren, zeer geleerde Heer, toen gij onder't eten en verquikken van 't lichaam, ons met een voortreffelijker en veel smakelijker spijs des levens en verstandzaamheids overvloediger verzadigde, en veel van den stand des eersten mensche voor den val, ook van den val der Engelen, met een sierlijke en

kort

kortbeknopte reden spraakt; hebben eenige onzer Broederen, meer bezig met de verquikking des lichaams dan des ziels, het zelve min aandachtig aangehoort, en eenige min verstandelijk verstaan; derhalven verzoek ik u ootmoedig, door een drift van liefde, dat gij mij het zelve, als het u zal kunnen beuren, eens briefsgewijs, zoo kort en klaar als ddenlijk is, te voren stelt: indien ik iets voor u vermag, gebied dat, ik zal na mijn vermogen uw' geboden gaarne volbrengen. Vaart wel.

In een derde brief zegt hij,

Gij hebt u verwaardigt de droefheden en nevelen van mijn ziel, door de heldere straal uwes geests te verstrojen, 't welk waarlijk mij door een onbrekelyken band van liefde aan u verbonden heeft. Gij hebt het schip van mijn gemoed, als gedreven door de winden der zwaarmoedigheden, tot de haven van gerustheid eenigerwijs wedergebracht; ik bid u dan dat gij 't begonne haast volmaakt &c. och of ik uwe heilzame leer altijd in uwe tegenwoordigheid genieten kon, en mij gebeuren mocht van uwe voetstappen ooit afgescheurt te worden! dat ik zoodanig wierde, die waardig ware uwe leerling, en genoemt te worden, en te wezen! &c.

Op alle dit voorgaande vinden wij geen antwoord gepast, om dat het in mondelinge bijeenkomst verhandelt is; doch zijn gemoed tot dezen Broeder getuigt *Agrippa* in eenen anderen brief aan hem aldus.

Wat de oorzaak zij Eerwaardige Vader, dat gij u tegen gewoonte soo lang van mijne huizing afgehouden

den hebt, heb ik lang met verwondering overdacht. want gelijk ik mij van onze onderlinge ommeegang bewuft kenne, is'er nooit onlust tuffchen ons voorgevallen; daeren boven acht ik niet dat gij zoo zeer in uw' Klooster door bezigheid word opgehouden, of gij hebt eenige vrije tijd, die gij kunt en wilt aan onze onderlinge oeffening in de H. Schrift besteden: maar ik hoor datter in uw' Klooster onder de engelen ook met eene duivels wonen, dat is valsche beschuldigers harer broederen, welker hert boos is, en haar tong bedriegelijk: deze morren misschien tegen onze gemeenzaamheid, metende u na hare zeden; daarze zelf mogelijk van die genen zijn van welken d'Apostel zeit tot *Timotheum*, datze in de Huizen insluipen, en de VROUTJES gevangen leiden die met zonden beladen zijn, die door veelderleije begeerten gedreven worden, altijd leerende en nooit tot kennisse der waarheid komende: gelijk *Jannes en Mambres Moisi* wederstonden, alzo wederstaan u dezen, menschen van verdorven zinnen, met een verkeert gemoed omtrent de waarheid, doch zij zullen tegen u vorder niet vermogen, want hare dwaasheid zal alleen openbaar worden, voortvorderende ter straffe, dwalende en in dwaling leidende: maar gij zult dusdanige verleiders en naamschenders des te minder achten, en te vrijmoediger verdragen, om dat gij uit de Apostolische Schriften geleert hebt, Dat zij alle die godvruchtig willen leven in *Christo Jesu*, vervolging zullen lijden. Vaart wel,

Ziet hier eens dezen Tovenaar hoedanige karakter

ters hij maakt, en hoor welke besweringen hij gebruikt; om de gemoeden aan zich te verbinden; want immers was hij toe in de bloem van zijn leven, dat zijne konsten op het vermogenste behoorden te wezen: Maar ach! wat heeft hij gevordert, als dat hij door dusdanige wederwaardigheden en handelingen, heeft begoft op zijn vertrek van *Mets* te denken: om dat tegen zoodanige beesten, diens beten doodelijk zijn, gevaarlijk te strijden is, en niet heilzamer dan verde van te vlieden, want 't zijze of verwinnen of verwonnen worden, haar vergift is het zelve en laat overal de teekens van zijn krachten: Ik blijf op deze plaats (zeit hij) ik weet niet door welke nagel vast gespijkt hangen, en zoo vast gespijkt dat ik niet bezinnen kan, hoe ik'er blijve, of hoe ik'er van daan gerake: want ik ben nooit ter plaatze geweest, daar ik liever van daan zou willen scheiden, dan van deze Stad, de stiefmoeder van alle goede letteren en deugden &c. hij vorderde dan om zijn afscheid en drong met ernst bij den Raad op zijn vertrek, tot dat het hem na lang aanhouden op den 21 sten van Loumaand des jaars 1520. eindelijk vergunt wierd, en hij, tot leedwezen van veel zijner Vrienden, met zijn huisgezin na *Keulen* reisde.

Maar wat is hier uitgevolgt, anders als dat hiet door die quaadaardige *Monniken* het vrije veld behoudende, tot alle ongebondenheid van schelden en lasteren, verdoemen en verketteren, bij het gemeene volk uitgespat en voortgevaren zijn; tot zoo verde dat na weinig maanden het bloedig Treurspel van dien

dien goddeloozen Kettermeester *Savijn* weder aan geheven wierd, want een oude en afgeleefde vrou, van tooverij verdacht, door hem gruwelijk gepijnigt, wierd door de scherpe pijnen zoo veer gebracht datze bekende een toveres te wezen, en door aandrijven van een *Oplegduivel Christum* verloochent, door de lucht gevlogen, onweer verwekt, veel schaden en ziekten den menschen en beesten opgezonden, en op het Paaschfeest, terwijlze gemeenschap hiel, degewijde hosti genomen en van het lichaam *Christi* met vermenging van eenige kruiden en gruiskolen, een toverzalf gemaakt te hebben; en dat in 't bij wezen en bij hulp van een duivel, die het eene deel met zich nam, en het andere haar tot haar boosdadig gebruik overliet: deze en diergelijke zotte grillen, die in 't gemeen van de toveressen vertelt worden, trok *Savin* door foltering uit de gezeide vrou, die ellendig en onschuldig, om datze niemand had die haar verdedigde, tot asfche toe verbrand wierd: toen eerst was be boosheid zonder toom, hij hoogmoedigen Kettermeester weide geweldig breed over elk lid van haar belijdenissen, en voornamentlijk over dat van de gewijde hosti, en hitste al het volk op om de toveressen na te speuren: tevens ontstond'er een gemor en gruwelijke haat onder 't ruwe volk tegen de oude wijven, en vele die'er wat leelijk uitzagen, wierden van de zaamgerotte boeren gevangen en vele vloten &c.

Dit zij hier ingelascht om aan te wijzen hoe schendig die razernij, en zotte waan van tooverij, voortstaat,

staat, alſſe eens den teugel vrij krijgt, en wat'er aan-
gelegen zij dat een bezadigt en ontzaggelijk man het
klembid in de hand kan houden: want zoo lang *Agrip-
pa* hier ſtand hiel had de toverij geen kracht, die op
zijn vertrek tot alle woede en ongebondenheid quam
voort te ſpatten.

Agrippa vond zich dan wederom te *Keulen* met
zijn Huiſgezin in zijn Vaders Huiſ, in 't gezelschap
van zijn Moeder en Zuſter, daar hij van een ander
daagze koorts aangetaſt, en een jaar lang aldaar
zijn verblijf gehad hebbende, wederom na *Sarvojen*
dacht te vertrekken, doch genoodzaakt zijn reis wij-
der uit te ſtellen door het ziek worden van zijn vrou,
die tweewerf van de geelzucht bezet, wijders met
het kolijk en hevige darmkrimpelingen gequollen de
geheele vaſtentijd des volgenden jaars geraakte plat
te bed te leggen; tot datze wat bekomen, hij met
haar zijne weg wederom op *Mets* nam, daarze, 't zij
of door vermoeitheid van de reis, of door eenig o-
verblijfel van ziekte in ſtortende, na weinig dagen
quam te overlijden: nalatende een Zoon en Dochter
van welken hier voren gedacht is: over deze dood
betuigde hij een gevoelige droefheid, en deed haar
in de Hoofdkerk tot *Mets* eerlijk ter aarde brengen,
en tot betuiging van zijn waardige gedachtenis en
liefde, de graſttee met een uitgehouwen ſteen be-
dekken: van daar te *Gebenne* getrokken nam aldaar,
voor 't overige van dat en het geheele volgende jaar,
zijn verblijf, 't zij om de toekand zijner zaken, of
om dat hij zich alhier wederom in Huwelijk verbond

met

met *Jana Loyfa Titia*, een Raadsheers dochter van *Gebenne*, een jonge maagt, diens deugden en hoedanigheden naderhand meenigmaal, zoo van hem zelve, als anderen geroemt worden; onder anderen schrijft hij'er aan zekeren vriend aldus af. Ik heb mijn tweede Vrouw getrouwt, een eedele en schoone dochter, die zoo na mijn welgevallen leefr, dat ik niet en weet of deze de eerste, of d'eerste deze, of welk van beiden den andere, in mij te beminnen en te believen, vereevne of te boven ga: deze baarde hem bijkort gevolg van tijd vijf zonen en een Dochter: waar van het Dochtertje in de Wieg overleed; en de Zonen de Moeder overleefden: doch hier van hier na breeder.

Terwijl hij echter zich te *Gebenne* ophiel, deed hij hierentusschen een reis tot den *Hartog van Savoye* met wien hij andermaal in onderhandeling trad, doch zijn wedde aangaande verschoof den *Hartog* ter bescheidenheid en beschikking van den *Cancellier*, die of uit traagheid van aart of door heimelijke afgunst of bedekte onderkruipung, telkens d' een of d' ander uitvlucht nastelde, en nu dit nu dat beletsel voorwende: zulx *Agrippa* tot verlegentheid gebracht nauwelijx wist waar op te hopen, en of hij niet de goede vogelen latende voorbij snappen in 't einde maar vliegen zou vangen; dewijl hij met een vorderlijke aanbieding in *Vrankrijk* geroepen, de zelve om deze verwaarloost had; en hij nu begon te zien dat zijn zaak na de voorbedieding van zijn naam, dat is met zeere voeten (want *Agrippa* wierd bij de *Romeinen* gevoemt die

die van 't voetevel geplaagt was) haar voortgang nam: immidels quam hem wel te stade van geen een oeffening zijn een en al gemaakt te hebben; want alhier den *Rechtsgeleerden* tabbért met die van de *Geneeskunst* ver wisselende, deed hij in de zelve bijzondere proeven van een welbedreve kennis en gelukkige uitkomst: zonder nochtans de bevljtinging der goeder letteren te verlaten: want alhier was het dat hij, aan zeker jongeling, om hem in zijn oeffeningen op te wakkeren, aldus schreef.

Het gene ik u nu te vermanen heb zijn weinig dingen, en alleen deze twee, het eene, *Recht wijs te zijn*; het andere, *deftig te spreken*: het eerste zult gij bekomen, indien gij 't gebod van Theognes van Megara nooit bij u laat in vergeet komen: Leert, zeit hij, 't goede van den goeden; want zoo gij den quaden hoort, gij zult en uzelf, en uw' oeffening te schande maken. Ik verman u dan, dat gij alleen deze tot meesters verkieft, dien de dagelijkse ervarenheid der zaken wijs gemaakt heeft, welker geleertheid uit haar leer baarblijkelyk gekent word, en welker leer tevens eerlyke zeden en een goed gerucht aanzienlijk maken, die u niet alleen met woorden, maar door de daad zelf onderwijzen; hoort deze volgt deze, ijvert deze na: want dus zult gij lichtelyk uw wensch bekomen, en in 't getal der zelve geleerde en vrome mannen gerekent worden. 't Gene hier nevens koomt, gelijk ik zeide, *deftig te spreken*, dat zal u voornamenlyk de bedrevenheid der talen te weeg brengen: voor al indien gij in 't Griex wel onderwezen zijt; zonder 't welke gij noch ter degen geleert, noch

volkomen welsprekende zult kunnen wezen; Zelf niet in't Latijn: want al wat het latijn heeft, het zijn de konst van wel te spreken, of in de wijsgerigheid, of in de godgeleertheid, of ook in de historien, dit ontleent het bij na gebeelen al van de grieken. Vorders dewijl't bij na oneindelijk is 't geen men niet en weet, ten aanzien van het gene dat men weet, zoo moet gij weten dat gij zoo veel te geleerder zijn zult als bij u mindere dingen zullen ongeweten wezen: Men moet dan niet op weinige en geringe, maar op vele en die de beste oeffeningen met een onvermoeiden ijver toeleggen: Geen eenen schrijver, geen eenig boek dat lezens waardig is, staat voorbij te slaan: Bij aldien u dezen raad niet en bebaagt, of om dat het te bezwaarlijk zij alle boeken te koop en, of om dat eens menschen leven nau genoegzaam zij omze alle door te loopen; en gij, na de spreuk van Seneka, wilt besorgt zijn niet om vele maar om goede Schrijvers te lezen, ziet hier twee die ik u, om voornamentlijk te lezen, geven zou, de eene in't Latijn, Plinius; den andere in't griek Plutarchus: deze twee verzeker ik u dat genoeg zijn, om iemand in alle soort van wetenschappen, in die beide talen, geleert te maken: behoudens alleen dat ik u rade dat gij de H. Schrift boven alles stelt, zonder de welke alle uwe andere oeffening ijdel zal zijn, en ja misschien schadelijk, want al wat uit den geloove niet en is, dat is zonde, en't geen met Christo niet en is, dat is tegen hem &c.

Met de ze en diergelijke bezigheden bracht hij het jaar van 1522. tot Gebenne, in een aangename stijl van leven, over; tot dat hij zich, om de nijd te ont-

wijken (zei hij) tot *Friburg*, een der *Zwitserfche Eedgenoten*, heen begaf, daar hij van de Overheid met aangenaamheid ontfangen en met veel weldaden begunftigt wierd; en hoewel tot Stads *Geweefbeer* aangenomen, echter terftond in den Raad betrokken, zich van de zelve met eenige groote en gewichtige handeling overladen vond (hoedanige deze geweest zij heeft mij gemift te kunnen uit vinden) omze ten einde te brengen; zoo dat hem zonder verlof en weten van zijne Heeren niet vrij ftond voor een korte tijd uit de ftad te wezen; en inmiddels 's Stads bezigheden hem zoo over den hals vielen, dat hem, gelijk hij klaagt, geen tijd en bleef om het fchrijven zijner vrienden na behooren te beantwoorden, en hem de nacht tot zulx, met benevelde oogen nauelijx vergunt was: zulx hij miffchien te dezer oorzaak *Friburg* noemt een plaats van de beboutheid aller wetenfchappen ontbloot en verlaten; hoewel zijn achtting en aanzien hier zoodanig was, dat hij'er bij de vremden het getuigenis bequam, van eenige godheid met menfchelijk vleefch bekleed te vertoonen (een vleijerij die de zedigheit te boven gaat) en onder den Burgers eeuwige vrinden gelaten heb: 't geene beide van des Mans onbesprokenheit, en edelaardige getuigeniffe draagt. alhier baarde hem zijn Vrou haren tweeden zoon, na dat de oudfte van 't tweede bedde, genaamt *Heimon*, tot *Gebenne*, onder opzicht en opvoeding der vrinden van 's Moeders zijde, gebleven was. Doch gelijk hij zich hier zonder nood en buiten nodiging neergezet had, ontfloeg hij zich ook

uitzoo engen en lastigen verbintenis , nade zelve omtrent vijf vier en deel jaars bediend te hebben , op de vorderlijke noodiging en aanbieding van gunst , en winst , en eer , van de *Koning van Frankrijk Francois de eerste* , die hem nu tot *Lions* gekomen en in het huis van de *Bisschop* gehuist, gereets eenige goude kronen had doen tellen , om zijn huiszaken te schikken , en aldaar zijn vorder bevel en een jaarlijx wedde te verwachten ; zulx hij onder de Koninglijke begunstelingen in voornaam gezag begoft te zijn , en stond , om , tot eenige geheim handeling , aan *Hartog Karel van Bourbon* in het leger gezonden te worden ; Van wien hij wel , noch tot *Friburg* zijnde met vorderlijke aanbieding genoodigt wierd , doch met zoo weinig neiging om daar na te luisteren dat hij in tegendeel zijn neven van *Eilens* , die *Bourbon* begunstigten , met vierduizend uitgeleze voetknechten op des Konings zijde trok , en haar aan hem onderhevig maakte. Maar zie hier het lichtvaardig schoufspel van 's werelds staten , en de wispelturige verandering waarmee het losgeaart geluk den gene plots ter neder stoot , dien zij pas hoog verheven heeft , ofte liever , om bezadigder te spreken , kan men hier aanmerken en wonderlijke bestiering Gōds , waar mede hij vernedert die door te grooten voorspoed in gevaar staan van in haar ziel verderf te storten en om te komen : Terwijl alles *Agrippa* toelacht , en hem zijn vierde kind , en derde Zoon geboren word , dien de *Cardinaal Johan van Lotheringen* en *Mevrouwe van Sanct. Prieten* doop heffen , en hii den staat bekleede ,

de, immers de naam droeg, van Raadsbeer en Lijfarts van de Moeder des Konings Mevrouw Loijse van Savoje, en bevel verwachtte om zijn Huishouding of te Tours, of te Orleans, of te Parijs te gaan nemen, was hij aan 't bedekt verderf vast, dat hem allensken uitmergelde, en zijn geheele gelegenheid, en huisstaat tot den been toe knaagde: *Nieuws bij ons* (zei hij) *en is hier niet, dat waardig is te schrijven, als dat ik wel degelijk het fabeltje van Pandora begin te spelen, die alse van Apollo een kruik vol deugden bekomen had, de zelve openende zijnz'er alemaal uitgevlogen; alleen de Hoop bleef op het kantje zitten: en deze is 't die ook mij nu overgelaten is, en die zeer groot &c.* Maar wat is hier opgevolgt, anders als dat hij een poos daar na zeit, *dat ook deze vleugels gekregen had, en op het tipje stond om mede weg te vliegen.* Want de Vorstin gaande hare Dochter vergezelschappen in Spanje, om de verlossing van den Koning (die onder tuffen, in de slag voor Pavie gevangen was) te bemiddelen, wilde dat hij te Lions verbleef tot datze wederquam, ofte hem anders dede weten, zonder echter eenige orde tot zijn betaling gesteld te hebben: hier entuffchen eenige tijd verloopende, besloot hij, om zijne gedachtenis bij de Vorstin eenigzins te vernieuwen, zijne Verhandeling van 't Huwelijk aan haar en haar Dochter (*Mevrouw Margariet Hertoginne van Alencon en Berri, Gravinne van Armensjac, en namaals Koninginne van Naverre*) op te dragen, maar eer de zelve haar ter hand gestelt wierd, wierden hem al quade voorspellingen gedaan, dat

namentlijk die stoffe niet smakelijk genoeg zou zijn; voor die jeukerige en hoffelijke ooren; even gelijk het uit viel dat hij in stee van dank te verdienen, door het oorblazen der Hovelingen, niet dan lastering behaalde: Een wonderlijk ding, zegt hij, onder die hoffelijke Meesters zijnd'er die vuile en fieltige aardigheden schrijven, blijspelen vol koppelkonst, dartele gedichten uit de binnenste wapenkameren van Venus genomen, en schandige boeken van schoone minnerijen; daar zijnder die de zelven in verscheide talen overstorten: en dusdanige boeken worden zonder aanstoot, zonder betijping den Mevrouwen opgedragen, welken ook de Meisjes met gretigheid lezen, als ook de Nieuwsgeden van Bokatius, de Aardigheden van Poggius, 't overspel van Eurialus met Lukretia, de oorlogen en liefdens van Tristan, en Lancelot en diergelijken, met welke te lezen de vrouwen tot alle ondeugden gewennen: en welke dezer in die boeken meest bedreven is, die de aardigheidjes uit de zelven best weet te pas te brengen, en uren lang van de zelven met de Vrijers te praten, dat word eerst voor een brave Hofjoffer geacht: en hier in zijn die dappere en scherpgeneuse tuchtmeesters, die meenigmaal kleine dingen met zulk een beroerte overbalen en doorstrijken, den meesten tijd bezig, en en dat niet sluipsgewijs, maar met de zelven voor te lezen, over te zetten en te verklaren; zelf ook de Bisschoppen, de hoofden van onzen Godsdienst, gelijk de Bisschop van Angouleme, die de Heldinne minnebrieven van Ovidius, in de fransche taal gebracht heeft. Dusdanige prekers, en bedienaars van haar Godsdienst be-

ben gemeenlijk die hoffelijke Vrouwen, die daarzennit eenige goede ſchrijvers gelezen, of niet een aas van goede geleertheid in zich hebben, hoe zouden zij deze mijne dingen goed kunnen keuren, die van hare oeffeningeſ zoo wijd verſcheiden zijn &c. Zijne zaak bleef dan in ſtand gelijkze was, als alleen datze van dag te dag ſlechter wierd: *Ik ben* (ſchrijft hij aan *Johan Cappellaan*, des Konings Lijfarts, die Agrippa doorgaans operhertiglijk begunſtigende, zijne zaak, waar hij koſt zocht te bevorderen) *bij't afwezen van de Vorſtin, t'ende raad gekomen, ik heb niemand die mij onderſtutte, noch aan't hoofd, noch aan't bert, noch aan de voeten, ik ben dommer van berſſens geworden dan Niobe, waar ik mijn toevlucht nemen zal weet ik niet; onzeker of ik een Wezeltie zal worden, of een Vledermuis, waar van dit tienmaal op een dag van plaats verandert, en deze't licht ſchuwend niet voor den dag durft komen, als bij donker, en zich aan de nacht vertrouwen: indien ik mij tot niemand van de Goden keer, wie zal mij ontfangen? 't en zijgij mij een God worde of Apollo, of Eſkulapius &c.* In deze geſteldheid en tijd ſchreef hij het werk van de Ydelheid der Wetenschappen, zoo dat lichtelijk te beſpeuren is, uit welken hoek het draafde, dat hij op de zelve zoo qualijk gezint was, die toenze hem in die voorval in alles verlegen lieten, echter genoeg geruime tijd beſchaften, om haar na haar innigſte geheimen af te malen, en het Hof, en wat daar aan valt was, tot in het ingewand te leeren kennen: Hierentulſchen was hij ook te rade geworden zich tot den *Koning* te wenden, die, toen hij

hij ging om *Mersoise* te ontzetten, hem, ik weet niet welk groot goed (zei hij) belooft hadde; hier toe gebruikte hij de tusschenpraak van de *Heer Simforianus Bisschop van Vasats*, deze schreef hem dat de Koning een zeer goed antwoord gaf, en zeide dat hij het beloofde wedde en noch meerder hebben zouw; mede dat de Moeder des Konings gereeds orde had gegeven om zijn verloope jaarloon tot *Lions* te betalen: om het welke in te vorderen komende bij den ontfanger die hem genoemd was, zeide deze daar noch bevel noch orde toe te hebben, en niets van te weten: doende dan op nieuws aanhouden bij den *Koning* wierd hem van de gemelde *Bisschop* geraden dat hij aan de *Koning* d'opdracht van eenig werk zoude doen; te meer alzo hij nu 't oog had geworpen op eenig voornaam Ampt, dat door de dood van den Amptenaar quam open te staan: hier op antwoord hij, Gij raad mij dat ik iet van het allerchristelijkste aan den allerchristelijksten Koning voor zou dragen, dit's een zaak van veel bedenken en behoord wel rijpelijk overwogen te worden; Ik sta noch in twijffel, of het vorderlijker zij iets van eens anders werk over te zetten, ofte eenige zelfs bedachte dingen voort te brengen: 't is eerlijk met zijn eigen wapenen te strijden, maar veiliger onder eens anders schild te schuilen, doch alderveiligste te zwijgen: Want heden ten dage, gelijk gij ziet, word de Christenwaarheid op geen voordeelijker wijs geviert, dan met verwondering en stilzwijgentheid, op dat we misschien niet behaalt en worden van die Prediker-Kettermeesters, en die Sorbonische,

niet in de Mofaïsche, noch ook de Christelijke, maar in de Aristotelsche wet, wel ervarenene Schriftgeleerden en Farizeen, die ons uit vrees voor de mutzaart tot wederroeping dwingen. Ik heb van deze dagen een genoeg wijdlustig boek geschreven, 't gene ik het opschrift gegeven heb *van de Onzekerheid en Ydelheid der Wetenschappen, en de voortreffelykheid des woords Gods*: Gij zult geloofik, als gij 't ziet, den inhoud prijzen, en u over de verhandeling verwonderen; en de zelve der Koninglijke hoogheid niet onwaardig achten; doch ik zal mij wel wachten dat ik het de Koning op drage, ook heeft het zelve werk nu al een Voorstander gevonden, die daar zeer begerig na is, en van mij zeer veel verdient heeft. Maar ik schrijve nu de *Vuurstrijd* (a) of *Vuurbeschryving*, en ik schrijfze niet zoo zeer, als ik ze wel met d'ervarentheid betoone; ook hebbe ik nu bij mij eenige met groote kosten toegestelde modellen van Bouwkouft en krijgsgereedschappen van mijne eigen vinding, tevens zeer nuttelijk en zeer schadelijk, hoedanige, dat ik wete, onze eeuw tot noch toe niet gezien heeft: deze dingen zouden misschien den Koning veel aangeneramer zijn om te kennen, en veel dienstiger tegen zijne vijanden: maar ik sta noch tusschen bej'en, onzeker wat ik doen zal, en 't is met mij na de Academische grondregel, dat ik niet vast kan stellen, door zoo veel voorbeelden van ondankbaarheid, en tevens doorden loon van *Perikles*, en de belooning van *Falaris* afschrikt: Maar gij weet noch alles niet, mijn *Kappellane*, wat'er wel schuilt onder uwen *Agrip-*

pastabbaart &c. Dus schreef hij, en bleef vast honger lijden; en een wyl daar na. Ik heb eindelijk een gereedschap gevonden om granaden te werpen, dat in snelheid, in lichtigheid, en in klein begrip geen gelijk en heeft; ook heb ik andere diergelijke stukken meer &c. Zoo haast en was hier van geen opening gedaan aan den Koning en de Hovelingen, of men drong en perste hem telkens om zijn konst en beschrijving aan den Koning bekend te maken en op te dragen, tot dat hij, zich hier niet dieper willende inwikkelen, met dusdanige antwoord deze handeling afnee. *Vermaant van mijne vrienden, en eenige vromemannen, dat het zot en goddeloos was, vier tot de hel toe te doen, heb ik mijne goddeloosheid bekende begoft te vervloeken.*

Den helschen duistren poel, en Goden met malkander, 't Verschriklijk beete vuur, en kouden Salamander.

Daarom spreekt niet verder van mijne Vuurkrijg, want ik heb dien raadslag laten varen, en 't gemoed dat ik had, en heb ik nu niet meer; En in eenen anderen brief, Ik zotste aller menschen, in zoo barden en zwaren nood gebracht, mijnes oorspronks ongedachtig en van alle raad ontbloot, verzocht en verhoopte hulp tegen den vijand, en dat van den vijand zelve, tot dat van alle vriende-gunst en alle hulp der menschen verstecken, tot mij quam een Engel des Heeren, die mij uit den muil der helle rukte, en gaf mij 't licht des Hemels te aanschouwen, door hem zijnwe met alle goeden vervult, dit is die man, daar van ik noch elders tot u gesproken hebbe. Dus sneed hij dan d'onderhandeling met den

Koning af: en wat belangt die met des Konings moeder, van de zelve was hij geweest, om zijne betaling te erlangen op *Thomas Bullion*, die een lange wijl den onwetende spelende eindelijk bekende ordre te hebben om hem te betalen, maar zeide hij, volgens den inhoud van den last, *indien't'er uisualen mocht, indiender zoo veel bij de kas was*, door deze en diergelijke uitvluchten hiel hij't dragende, tot dat hij geen verschoon meer hebbende hem tot zijn Broeder *Antoni Bullion* wees, dat was uit het vagevier in de hel, die zeide het te zullen doen, nu als hij dit, en dan als hij dat ontfangen had, en eindelijk gedrongen, door zeker Heer van aanzien, zeide laat *Agrippa* na de middag; komen warentusschen hij zich te paarde wierp en reed na't Hof, zonder op belofte of plicht en redelijkheid te passen, en 'ten ware *Thomas* verschalkt waar geweest door de sneegheid van *Agrippas* Zuster, die hem de ordre van de *Vorstin* ontfutzelende ('t gene hem om de naamstreep van eerloosheid voort te komen praamde) tot de betaling van eenige somme deed besluiten, die langwijlige draling had nooit goede uitkomst genomen: wel te tijde zeker voor *Agrippa* (na dat hij nu den tijd van derdehalf jaar lang zich met een huisgezin van tien personen, waar onder zijn Huisvrouw van ziekte was te bed gevallen, zonder eenige inkomst of winst armelijk, ten aanzien van zijn gevoerden staat, had moeten behelpen) want ware het noch een weinig langer aangelopen, hij waar van den geheelen ontfang versterken gebleven, dewijle al op weg was orde, wegens

gens de *Vorstin*, om hem niet een deuit aan te tellen, en van alle verbintenis te ontslaan : oorzaak was dat de *Vorstin* dapper verflingert op de Voorzeggingen getrokken uit de Sterrekonst nu eens en andermaal aan *Agrippa* had geboden ; om des *Konings* hares Zoons geboortestond na te speuren, en daar uit wat uitkomst zijn levens loop zou nemen te voorzeggen ; en hij hier op geantwoord : *Van d'een kant door de belofte van onze Vorstin aangedreven, en van d'ander door een vluchtige hoop teruggedreven, word ik als Ixion op het rad gerolt, en van alle de razernijen omber gedreven, en hebbe bijna 't gevoelen van een mensch te zijn verloren, en ben tot alles onnut geworden : 't en zij misschien dat ik hier door des te bequamer zij tot Voorzeggingen, in welken men meent dat veeltijds razende menschen 't meeste vermogen hebben : als of zij die haer menschelijk begrip verloren hadden, nu een goddelijk bequamen, en 't geen een wijze niet en zie, dat dat een zinnelooze voorzien zouw : Bij aldien deze Wijsheid plaats bij mij heeft, zal ik mij tot Voorzeggingen keeren, om onze Heerin te behagen ? och of ik iets goeds voorzeggen konde ! maar wat goeds zouw'er kunnen komen van Hekate en de Razernijen ? want de Trojaansche Kassandra, Polybus van Korinthen, Remigijs van Rodos, Kornelius van Padua, en van welke razende Voorzeggers noch d' oudheid gewag maakt, hebben nooit iets anders voorzien dan dooden, slachtingen, oorlogen en neerlagen ; want ik meen niet dat de razende iets anders voorzien of voorzeggen kunnen, dan 't geen het werk van razende menschen wezen zal : Ik vrees*

dan

dan dat mijne voorzeggingen op diergelijke dingen uit zullen komen, 't en zij dat mij eenige goede Apollo, de razernijen verdreven hebbende, met de gulde stralen van zijn Zon overvloedelijk verlichte: Dan zal ik mij aan den voorzeggenden Driivoet te werk stellen, en de voorzeggings, of de gissing, die ik daar van zal trekken, zal ik dadelijk aan de Vorstin overzenden: maar terwijl ik ondertusschen wel te degen hongcr lijde, zal ik evenwel de voorzeggingen van die Sterregisselijke ijdelheid ter hand slaan, maar gelijk gij weet, onwillig en gedwongen door 't bevig aanhouden van de Vorstin, die hier op zoo zeer verslingert is: Ik heb aan den Seneschal geschreven, dat hij haar vermane, dat zee mijn verstand tot zoo onwaardigen konstgreep niet langer en misbruike, of noodzake verder met deze beuzelingen verlet te zijn, als die haar in veel gelukkiger oeffeningen ongelijk meer dienst doen kan: Vaart wel &c.

Want in der waarheid hoedanig een achtig bij de Voorzeggende Sterrekonst toedroeg kan uit vercheidde aanmerkingen in zijne brieven blijken: Indien, zeit hij, 't leven en 't geval der menschen van de starren is, wat zijn wij bekommert? waarom willen wij die niet aan God en de hemelen, de welken noch dwalen noch quaad doen kunnen, overlaten? en dewijlwe menschen zijn, waarom willen wij wijs zijn boven de menschelijke dingen, en boven 't geen onze krachten vermogen? ja dewijlwe Christenen zijn, laat ons, Christo geloovende, de uren en oogenblikken aan God de Vader, die de zelve in zijn macht gesteld heeft, overlaten; doch bijaldien 't

geenwe gezeit hebben van de Starren niet en is, voorwaar zoo loopt alle Sterregiffer op het ijdel, &c. en elders : Dat de voorzeggende, of gelijkmenze noemt, de oordeelende Sterrekunst, niet anders en is dan een bedriegelijke giffing van overgeloovige menschen, die van onzekere dingen een wetenschap gemaakt hebben, daarze door bedrogen worden, hebben bij na alle geleerde luiden voor de waarheid aangenomen; weshalven belachchen haar de doorluchtigste Wijfgeren, verwerpen haar de Christen-Godgeleerden, en doemen haar de heilige besluiten van de Kerk &c. alle deze dingen zijn ijdel onzeker, *en boe een mensch meer arbeid om te zoeken, gelijk Salomon zeit, boe hij minder vinden zal*; en al zeit een wijze dat hij ze kenne, hij zal ze nochtans niet kunnen vinden: op dat ik evenwel niet schijne het fuzelboek te zoeken, en niet dien arbeid voor een vriend op mij te willen nemen, zal ik, op dat gij uwe begeerte bekoomt, te werk stellen 't geen ik hier van geleert en onthouden hebbe, als ik u maar te voren hebbe weten in te boezemen, dat ik niet bekeer dat gij dit oordeel eenig meerder geloof geeft, dan een Christen, en Godsdienstig mensch, en Godgeleerde betaamt. &c.

Met deze en diergelijke redenen vulde hij doorgaans de ooren van zijn vertrouden en vrienden die bij de Vorstin iets vermochten, datze namentlijk van een ijdele hoop en een overgeloovig geloof gedreven wierd: waar onder zomtjids eenige dingen liepen die haar aart nadertoetsten, en haar naturel dieper.

per ontdekten, welke (ik weet niet of voorzichtig genoeg van een wijs Man) doch gelijk hij meende onder zijne vrienden, zoo nu en dan uitgeleekt, hem geen geringe moejelijkheid berokkend: want dus sprak hij van haar. Dat men op haar woorden, beloften, schriften, brieven, en zegels geen geloof mocht zetten; en vervolgens haar vergelijkende bij die vreemde en buitenlandsche vrouw op de straten, die haar versmijddigde, en haar woorden zacht maakte als oli, uit wiens beker hij gestole wateren gedronken had, en van haar hand verholen brood gegeten; zeide datze was de *Corinthische Lais* (slaande op hare naam *Loise*) die vermaarde Hoer van Korinthen veel licht om haar brandende begeere (onder voorwending van Huwelijk) tot den *Hertog van Bourbon*, een jong welgezet, en bevallig perzoon: op welks weigering dat gevaarlijk Pleit om't *Hertogdom van Bourbon* aangeheven, en vervolgens hij uit zijne goederen gestooten, en door onmoeden ten Franschenrijke uitgeborst wierd: gelijk hier van breeder bij *Steven Pasquier* te lezen is: daar te voren was hij al uitgeborsten in menigvoudige klachten van de ijdele en bedriegelijken toeleg der Hoflijkheden en 't Hofleven, 't gene van hem in alles bij de hel vergeleken word, en de schade die hij geleden had met zich in dienst van de Vorstin te begeven, als bij wien hij uit een gulden Ridder een van drek bedropen Lijf-arts geworden, hij zich zelf en al't zijne te quist gemaakt, en alle andere betere gelegentheden verwaarloost hadde: want al te voren, en noch gedurende deze onmoede wierd hij

genoodigt om in 't Keizerlijke Leger te komen, en had eenige onderhandeling met *Bourbon*, die hem een Voogdijfchap (het zij tot bewaring van eenige plaats ofte over eenige benden in 't leger) aanbood, doch zegt hij, (aan den zelven fchrijvende) van uw' Voogdijfchap weet ik u oneidelijken dank, dewijl ik vrede in de legers heb, en al mijn oorlog en roof in de boeken, Ik kan tot u niet komen, mijn Neef zal u de reden zeggen &c. hier op volgende de dood van *Bourbon*, in de storm op *Rome*, bleef ook deze onderhandeling afgefneeden, doch niet de wil om zich uit den dienst van de Vorftin te ontslaan, want met de dood van *Bourbon* ontzag hij zich niet, zo den *Koning*, als haar bij *Achab* en *Jezabel* die nu des Rechtvaardigen *Nabots Wyngaard* tot zich genomen, en zijn bloed doen vergieten hadden, te vergelijken; ja en des Konings Moeder voor eene op hem in 't bijzonder gebeten en allerhevigfte *Jezabel* af te fchilderen, fprekende zoo van haar, als den *Koning*, eenige dingen genoeg onvoorzichtelijk, met een dreigende dat hij wilde de brieven, waar in die onbillikheden wierden verhandelt, aan den dag geven, op dat aan al de wereld bleke wat een fabeltje dat'er gefpeelt werd, als die nu den onverzoenlijken gramschap en eeuwigen haat van den *Koning* en zijn Moeder niet een zier was achtende, gehertigt liever alles te lijden, dan een vlek in zijn goede naam te gedogen, of eenige eerloosheid op zich te laden, dewijl hij nu de haat door deugd verkregen, en de nijd door waarheid behaald; onder zijne tijtelen en eernamen tellen

Zouw :

zouw : En van zeker Vriend verkundschaft dat de Vorstin zeide, dat *Agrippa* van haar en den Koning veel dingen onwifselijk gesproken hadde : Ik belijde mijne misdaad, zeide hij, en ben 'er in mijn geweten van overtuigt, Ik hebze eertijds en tot noch toe geprezen, en nu heb ikze gelaakt; het eerste niet zonder liegen, doch misleid door hare geveinstheid; het andere wel met waarachtige bewijsredenen, maar mogelijk met gevaar : beide derhalven onwifselijk : van d'een kant niet naukeurig, van d'andere bedrogen : bij aldienze iets hier van heeft komen te weten, daar van en verwonder ik mij niet, want ik meen niet dat aan *Hekate* in de hel haar duivelen ontbreken, om haar alles over te brieven, van welke uwe hel vol is, vleijers, eerschenders, verlochenaars, lasteraars, bedriegers, valschaarts, naamrovers, tafelschuimige guichelaars, en zooder noch eenige namen en ampten van duivels meer zijn, die daar onder een menschelijke gedaante regeren. welke gelijk ikse in haar duisternissen geenzins kan onderkennen zoo kunnen zij lichtelijk gade slaan 't geen ik in het licht verrechte : en dewijlze geboren zijn uit den vader der leugenen den duivel, indien 'er eenige dingen waarlijk qualijk gezeit zijn, die verhalenze niet waarlijk gelijkze qualijk gezeit zijn, maar zij verslimmenze met hare leugens, op dat zij zelf niet min qualijk sprekers zouden zijn : en dit is waarlijk duivels wezen, dat is, lasteraars en beschuldigers, die gelijk *Fannes en Mambres Moisi* wederstonden, alzoo de waarheid wederstaan : en dat is waarlijk *Hekate* wezen, de zulken te gelooven, dezen te gebieden

en te beschermen &c. was dit niet frai gebetert? Dit verhaal zij hier in gevoegt op dat'er den Lezer hier na aan gedenke, alswe hem op 't laatste van zijn leven, in Vrankrijk wedergekeert, te dezer oorzaak in de gevangnisse des Konings zien geworpen: hij drong dan aan op zijn afscheid, en vrijheid van te mogen vertrekken waar het hem geviel, wij zullen den lezer hier niet ophouden met de langwijligheid te vertoon en waarwijde de zelve wiert slepende gehouden, niet zonder dat hem van nieuws, wegens de Koningen de Vorstin eenige bemiddeling van nieuwe en voordeliker verbintenis aan geboden wierd. Zijn vrouw had hem in dit jaar, namentlijk 1527. onder alle deze ontfeltenis, haren vierden Zoon gebaart, met welke en zijn vorder Huisgezin, genoodigt om tot Antwerpen te komen, hij van Lions vertrok, op den 6 van Wintermaand des zelve jaars) hebbende zijne Boektrij door Lotheringen voor af na Antwerpen gezonden) en quam langs de Loir en Sein met groot ongemak en een reis van vijftien dagen tot Parijs uit alle lasten van schuld gereddet, en van alle onderstand voorzien door de onbekrompe mildadigheid, en ongeveinsde genegentheid van *Augustinus Furnarius*, die zich nareeds in veelderlei voorvallen aan hem een oprechte Vriend betoont heeft, zulks d'opdracht van 's boek van de Idelheid der Wetenschappen, hoe hoog en schijn, dien Heere toedraagt zij in geen en deele dezes Mans beproefde trou heeft kunnen vereevenaren. Tot Parijs nam hij zijn verblijf in een Herberg, en naderhand, om de langwijligheid en besparing van

kosten, door inwooning, in een Burgers huis, verzorgende zijne nooddrift door de Geneeskunst, hoewel hem geen vrienden, zoo oude als nieuwe ontbroken hebben: Zijnde het Hof alhier wedergekomen wierd hij te rade Mevrouw des *Konings Moeder* zelf aan te spreken om van haar en den *Koning* vrije geleidsbrieven te bevorderen: eerst ontveinsdenze de veronwaardiging over zijn vertrek, terstond begonze te vleijen dat hij blijven zouw, eindelijk staatzte zijn verzoek toe, maar wilde dat hij noch eenige tijd zou verwachten, ondertusschen deedze door vele beloften en toezeggingen, en andere fransche beuzelingen met hem handelen, om hem tot blijven te verbinden; eindelijk, na verloop van bij na vier maanden, wierden hem de lang verwachte geleidsbrieven behandigt, doch bepaalt binnen de tijd van eenige weken waar van alreede zommige verstreken waren: men schikte dan de lastaadje en Huisraad voor af na *Antwerpen*, denkende *Agrippa* zelve met zijn Vrouw, en kleine kinderen, te volgen, en onder dit vrijgeleide, als ook eenj ander tegengeleide van *Vorstinne Margareet van Oostenrijk*, door het midde van zoo veel bloote zwaarden, vijandlijke troepen, bloedige volkeren, en onveilige landscheidingen, den weg te banen, maar verzoekende brieven van aanschrijving bij den Hartog van Vendome aan de bevelhebbers op de grenzen, om voor struikrovers en straat-schenders, bij welken geen geleidsbrieven in achtting zijn, door eenig geleide van volk bevrijd te worden, als de zelve hem voorgeleit wierden om te ondertei-

kenen,

kenen, had hij zoo haast de naam van *Agrippa* niet gezien of gehoord, of terstond in een hevige gramschap uitberstende, scheurde hij het papier in stukken, zeggende, dat hij in der eeuwigheid niet teekenen en zou ter gunste van een *Tovenaar*: Dit antwoord verstaande, zeit *Agrippa*, quam mij dadelijk in 't zin het Spreekwoord. *Of een Vorst of een Zot*; overleggende dan dat die mensch wel averechts godsdienstig, en tevens vadzig van verstand was, als wiens wijsheid zich niet verder strekte dan in de schotelen en bekers, en dien ijgelyk lichtelyk uit zijn troni kennen en keuren zou, moest ik bij mij zelve lachichen, en die zottigheid verlof geven, maar niet te min verstoort op die deugnieten, die hem dit quaadaardelyk in 't hoofd gebracht hebben. Dus dralende ontstont 'er weer nieuwen onlust en beweeging van oorlog tuschen *Vrankrijk* en den *Keizer*, waar ovet zijn huisraad en boekerij in *Braband* aangekomen, tot verbeurdmaking, als quam het eenig *Franschman* in eigendom, aangehouden, en niet zonder veel moeijelikheden en betoog dat voor den oorlog de goederen al op weg geweest, en hij te zijner grooter onwil opgehouden, en al eenige tijd te voor uit den dienst ontslagen was, geslaakt wierd: om dit te bevorderen, en tegen zijn aanstaande huisvesting eenige voorzorg te plegen besloot hij voor af een reis bedektelyk op *Antwerpen* te doen, daar hij behouden aan quam op den drijentwintigsten van Hooimaand: maar naulijx had hij de voet gekeert van *Parijs*, of zijn *Huisvrouw*, 't zij om zoo veel geleden wederwaardigheden, klee-

ne winst, zware last van huisgezin, of om deze eenzaamheid, storte, zijnde wederom zwangor, in een zware en gevaarlijke ziekte, 't geene in *Agrippa* de bekommering verdubbelde, tot datze, wederom bekomen, onder 't geleide van haren Neef, met haar Huisgezin, in Slachtmaand ook behouden overquam, en daar op, den dertienden van Lentemaand des volgenden jaars, haren vijfden Zoon ter wereld bracht. De gereedste en eerste oeffening voor *Agrippa*, was alhier wederom de *Geneeskunst*; waarin, in 't korte, zijne vermaarthed zich zoo wijd strekte, dat hij door ernstige brieven verlocht wierd te komen ter genezing van de *Vrou* eenes *Geheimschrijvers* van *Loven*, die vijf jaren lang aan eenige qualziekte was vast geweest; even als hij op de zelve tijd na *Mecbelen* was vertrokken ter genezing van zeker voor naam Heer, die doodkrank geen ander arts begeerde, en zoo aan *Agrippa* alleen hing, dat hij 't voor een misdad zou gerekent hebben te vertrekken, en voor een last te blijven; want (zei hij) wij zijn al tot het uiterste gekomen, en de natuur door de langdurighcid en aanhoudentheid van de ziekte overwonnen, brengt de artzenijen tot geen werking, gisteren deden wij de gewijde dienst aan hem plegen; door het bereidzel, dat wij van Antwerpen hebben doen komen, is hij een weinig verquikt: de ouders en veel voortreffelijke mannen staan voor 't bedde, en gebieden mij te blijven, en het uiterste te onderstaan, gij ziet welke nagel mij hier gehecht houd: ik meen binnen twee dagen mijn besluit te nemen;

want veel langer zal de ziekte niet kunnen duren, of ze zal tot verandering ten goede, of tot het laatste einde uitflaan, &c. uit zoodanigen stand schijnt evenwel de kranke ter gezondheid herstelt, om dat d'antwoord van *Agrippas* dienaar op eene zijnes Meesters franschen brief dit schijnt mede te brengen, want dus zegt hij, *Uwe Vrouw verblijd zich dat dien Heer in beter stand begint te geraken, &c.* zoo dat, wat de Geneeskunst belangent, *Agrippa* geene zoo ONGELUKKIGEN Geneesmeester geweest is (ware hem niet door zoo veel andere toevallen het leven ongelukkig gemaakt) als wel de Geneesmeester *Beverwijk* door de dubbelzinnigheid van dit woord hem schijnt te willen aanwrijven: die, zeker, heeft hij geen krachtiger bewijfsvestigingen of wederleggingen tegen de *Heer de Montagne*. weten te berde te brengen, dan hij hier van de persoon en 't werk van *Agrippa* is invoerende, mede wel verdient heeft onder de ongelukkige Schrijvers aangetekent te worden, en die nutter een tweede deel van zijn Vrouwenlof, om de wijven en kinderen genoechelijke speultjes te vertellen, had mogen te zamenvoegen, dan de mannen, dat mannen zijn, door een onverdiende lastering te bekladden: maar zie hier evenwel terwijl 't geluk in dien deele bij *Agrippa* schein gehuisvest, hoe'er 't ongeluk voor de deur stond. Uw vrouw (schrijft hem zijne Huis knecht) en wat kan u op aarde aangenamer zijn, is gezond, hersteld aan haar krachten, schoonheid, en bevalligheid, haar ontbreekt niet als datze u hebbe, en nacht en dag geniete, dit is datze doorgaans

wenscht &c. korts hier aan schrijft hij, Hoe ver-
anderlijk zijn alle menschelijke dingen, uw Vrouw,
die gisteren gezond was, heeft een ongelukkige nacht
overgebracht, nu vertoonen zich de tekens van haar
oude ziekte, derhalven heeft ons goed gedacht aan
u te schrijven, in 't begin hebben wij haar geraden,
datze den Geneesheer *Jakob* zouw ontbieden, maar
zij wil niemand hebben dan u, en heeft geboden da-
delijk aan u te zenden, op dat gij, waar het moge-
lijk, tot ons zouwt overvliegen. &c. hier aan heb-
benwe den brief van *Agrippa* zelve, dienwe om datze
alles ten kortste behelt, alhier zullen doen volgen.
Och of ik u, mijn Beminde Neef, geen droevige,
geen treurige, en smertelijke boodschap kost en moest
verkondigen! maar geheel anders bestiert het onbil-
lijke lot mijn pen, ik ellendige ben bedorven, het
is met mij omgekomen, ik ben verloren, want ik
heb verloren, 't gene mij mijn eenige verquikking
mijns levens was, mijne zoetsten troost in alle mijn
rampspoedigheden, mijne alderlieffte Huisvrouw;
ach, ik benze quijt! zij is gestorven! maar de eeuwi-
ge heerlijkheid heeft haar omvangen: Gij hebt ver-
staan, mijne Wilhelm, hoeze van omtrent Paaschen
heeft begoft ziek te worden, van een zeer groote
krankte met veel quade gevolgen: ik heb haar nooit
iets laten ontbreken; geen artsen, geen geneesmid-
delen, geen bewaarders, geen kosten, geen dienst,
ofte iets dat tot verquikking koste dienen: driemaal
wasse aan de beterhand, driemaal isse weder ingestort,
en driemaal wederherstelt, en nu wasze bij na een
maand

maand lang in goede gezondheid geweest, en leefde in alle voorspoed en vrolijkheid; 't geluk lachte ons van allen kanten toe, en nu wierd ons nieu en grooter huis dagelijks met nieuwen huisraad gestoffeert, als haar 's daags na St. Laurens een hevige pestilentielle koorts beving, met een zware opstijging: Dadelijk wierden alle hulpmiddelen aangewend; en niets achterwege gelaten 't geene of inwendig of uitwendig enig nut kan toebrengen: nauwe toezicht en bewaring haar bijgevoegt, ik zelf en ben noch nacht noch dag een stapweegs van haar bed afgeweest: zij wierd van niemand geschuwt, zoo wasze van ijder bemind: en nu scheenze op den vierden dag een weinig beter te wezen, maar, tot mijn groote droefheid, geene hulpmiddelen hebben gebaat, of op den zevenden dag welk was den zeventienden van Oestmaand des jaars 1529. des morgens omtrent negen uren, heeftze met een grooten arbeid, maar gezond verstand, met een standvastig gemoed op God, en een onbevlekt geweten, daarwe alle omstonden, haren geest gegeven, waar op zich de pestziekte aan groote spatten over 't geheele lichaam uitgoot: Heelaas! zij is dan dood, tot mijn allerhevigste smerte, tot mijn grootste quaad, en tot het grootste ongeval van onze kleene kindertjes, tot groote droefheid van alle die haar gekent hebben. Zij was nu oud zes en twintig jaren, min drien twintig dagen, van alle menschen ten allen plaatzen, om haar veelvoudige deugden en uitstekende kuisheid, zeer bemind en gecoert: Zij heeft met mij geleest, gelijk gij weet,

acht jaren min een maand, altijd met de hoogste liefde en vrede, nooit is'er toorn tusschen ons geweest, over welke de zon onderging: alle mijn tegenspoed, armoede, ballingschap, vlucht, gevaar heeftze met mij met een evenmoedig gemoed verdragen, en nu scheenen wij al ons quaad te boven gekomen, om voorts geneuchelijk en gerust te leven: *Vorstinne Margareet* had nu al om haar doen aanzoeken, overmits hare van allen geprezedeeden, en nu scheen ons veelderlei voorval van eer en rijkdom in handen gestelt: wat zal ik veel zeggen, naulijx twee uren voor haar dood wierden ons noch nieuwe voordeelheden te huis gebracht: niets zouw ons gebroken hebben tot het geluk dezer wereld, indien zij had blijven leven; maar, o smert! zij is mij ontvallen, en met haar alle 't mijne: mijne moed is te neergeflagen, mijn verstand verduft, en mijn leven noch onder 't gevaar van de besmettende ziekte: niets isser dat mij kan vertroosten: mijn huis in handen van een meid, en mijn knecht *Herkules*, gelaten, is qualijk bewaard: mijn Zoontjes met *Maria* de meid in een ander huis bestelt, zijn om de dertelheid van 't ondeugende meisje na weinig dagen wederom uitgeworpen, en wederom genoodzaakt elders anders heen te gaan! ik ben met een knecht alleen, en die ziek zijnde, in zekere Herberg, en houde mij verborgen, met nacht en dag over mijn zeer lieve Huisvrouw te treuren, en mij erbarmelijk te quellen: *Augustinus*, en *Aurelius* komen mij dagelijks bezoeken, die mij en mijn waarde bedgenoot in geene weerloofdheden, in

geen gevaar of besmettelijke ziekte ooit verlaten hebben. &c.

Dit zelve overlijden aan zijn ouden en langbekenden Vriend *Kappellaan* bekend makende, Ik hebbe, schrijft hij, het liefste deel van mijn hert, de vreugmijns levens, mijn zeer waarde Huisvrouw verloren, dewijl mijne zonden voor God de Heer dit verdient hebben: gij weet voor een goed deel hoedanig ons levengeeweest is, inwelk een vrede, welk een gerustheid, en welke welvereenigde liefde te zaamvoegt; wat al ongeval en ramp zij met mij met een bedaart gemoed verdragen heeft, &c.

Niet wonder dan dat hij treurde die zoo waarden wederhelft verliezende, Weduenaar bleef zitten met vijf zoontjes uit dit tweede Huwelijk geboren, waar onder een zuigeling van weinig maanden: na weinig tijds nam hij zijn geheel verblijf bij *Augustijn Furnaar*, zijnen vriend van beproefde trouwe, dewijl ook zijn knecht en dienstmaagd, in welker bewaring hij zijn huis gelaten had, van dien algemeene storm meegesleept wierden: dit onbekende quaad (dus noemt hij 't) taste met een hevigen overval de geheele Stad aan, zulks'er vele storven en weinige ongeraakt bleven, en stond, volgens zijn oordeel, tot over geheel Vrankrijk voort te spatten: velen echter heeft hij'er met zijn hulpmiddelen tot welstand gedient.

Hij stond dan in onzekerheid van welke stand van leven te zullen verkiezen: de Koning van Engeland *Henrik d' achtste* dede hem tot zich noodigen met

groote en vorderlijke aanbiedingen : 't zij dan dat pmtrent deze tijd met goeden ernst onder de geleerden verhandelt wierd het geschil rakende de Echtscheiding tusschen den Koning en zijn Gemalinne *Catharina van Arragon*, om over 't welk te oordeelen korts daar na de *Cardinaal Campegius* van den *Paus in Engeland* overgeschikt wierd ; met welken *Agrippa* een zeer gemeenzame vriendschap onderhouden heeft ; en veellicht de *Koning* door dit middel gedacht een gunstig oordien aangaande te gewinnen : dewijl niet onwaarschijnlijk is, dat, eer dit geschil tot zulk een uiterlijkheid quam uit te dijgen, zelf de meeningen der allerschranderste verstanden en diepzinnigste hersenen in onzekerheid gevloppet hebben ; en kan zijn dat *Agrippa* op die tijd al tot het uiten van zijn gevoelen gevordert zij : 't geen mij beweegt om dit te gelooven is om dat *Johan Fox* in zijn groot *Engelsch Martelaarsboek* wil geloofd hebben ('t geen ook *Richard Baker* in het leven van *Henrik* d'achtste bevestigt) dat *Thomas Cranmer*, namaals *Aartsbisschop van Kantelberg*, te dezer oorzaak met *Agrippa* gesproken, en hem tot zijn meening, namentlijk de geoorloftheid van de echt scheiding getrokken heb: hoewel ik niet anders kan bevinden of *Johan Fox*, en met hem *Richard Baker*, is hier in buiten 't spoor, 'k wil niet zeggen van dat *Cranmer* met *Agrippa*, 't zij mondeling of schriftelijk, dit geschil zou verhandelt hebben, maar van dat hij hem tot zijn meening heeft doen neigen, dewijl onwedersprekelijk is dat *Agrippa* het tegen-gevoelen beweert heeft, gelijk hier

na breeder zal aangewezen worden : immers belangende de aanbieding des *Konings van Engeland*, zij te welker inzicht, Dit, zeit *Agrippa*, en gelijk mij niet: op de zelve tijd beloofde hem *Mercurius Gatinaria*, *Cancelier des Keizers*, indien hij zich in 't Hof des Keizers vervoegen wilde, dat hij zou ten oppersten top verheven worden: even als hem ook brieven toegeschikt wierden van zeker *Markgraaf in Italië*, dien hij van overlang gekent hadde, met de hoogste gebeden en beloften, om zich met zijn geheel huisgezin na Italië te begeven: en tevens wierd hem in 't Hof van *Vorstinne Margareet* een eerlijke staat, hoewel van minder voordeel, aangeboden; dus stelt, hoe wel hij, wat hem zelve belangde, liever in vrijheid geleeft, dan zich wederom in iemands dienst ingewikkelt had; meer acht nemende op 't geen tot nut zijner kinderen strekken kon, dan op zijn eigen vermaak, omhelsde hij de aanbieding van *Vorstinne Margareet*, met haren *Lijfarts* te worden: 'tzij dat dit voor de hand, en zonder langwijlig beslag te bekomen, en op de toestand zijner zaken dienstelijk, of voor een minder slag van dienstbaarheid te rekenen was: in deze staat gestelt, 'tzij om zijn wijsbekende naam, ofte dat met deze nieuwe eer ook alle nieuwe gunsten oploken, Ik weet niet hoe het komt, ziet hij, alle geleerde luiden, zoo meenige alhier in deze Stad komen, nemen haar eerste aangang tot mij: korts hier op wierd hij bij *Vorstinne Margareet* (die hem dusdoende niet zoo zeer tot haar eigen; als wel tot des Keizers dienst schein aangezocht te hebben);

gevordert tot *Auntekenaar* en *Historifchrijver*, en vervolgens tot *Raadsbeer*, en *bewaarder* der *Geheimfchriften*, des *Keizers Kaarle* de vijfde; en deed den eed van getrouwigheid aan handen van *Johan Karnadelet*, *Aartsbiffchop van Panormus*, opperfte voorzitter in 's *Keizers Geheimraad van Nederland*: dit dede hem zijne wooning verplaatzen van *Antwerpen* tot *Mechelen*, om het *Raadhof* des *Keizers* zoo veel nader bij te wonen: hij beschreef dan, amptshalven, de tweederleijde *kroning* des *Keizers* tot *Bononien*, namentlijk die met de ijzere kroon, volgens gewoonte, tot *Koning van Lombaardijen*; en die met de goude tot *Roomse Keizer*: de voltrekking van deze Staatspraal besloot hij met dit Bijfchrift, dat we niet ondienftig achten hier in te voegen:

Dat Rome ruft met haar *Cefars* op te halen,
Of daden die verbeeld op *marmere bogen* pralen;
Dat Griekenland verlaer te roemen op de *kling*
En eertijds groote naam van *Pellas jongeling*
De wereld door befaamt: Nu 't aardrijk heeft verkregen
Een meerder heerlijkheid, en naam, en glans, en zegen:
Dat 's Karel voort geteelt van *Goden*; door de roem
Van zijn godvruchtigheid verbeven; die de bloem
En ongerepte jeugd van jaren neemt te vordel;
Dien om den lijve pafte de *tabbaart* en den *gordel*:
Die 't woedende geweld der *Gallen* heeft verzet
Der Britten niet gevreesst, der *Zwitzeren* werplet;
De Po verkropt zijn leed, en *schuimt* van *bloed*; de *Tijber*
Van tranen; de *Rodaan* mort in zijn *killen*: d' *Jber*
Berouwt het rechtevoort 't gerechtige gebod.

*Te hebben wederstaan van zoogeduchten God.
 Die niet Liguriën, of 't strand der Afrikanen
 Of 't Christendom alleen, maar d' uiterste Indianen
 En Nooren houd in dwang, in eerbied, en in plicht:
 Gij dan, voor wiens gezag degantsche wereld zwicht
 Vaar voort, o Karel, met zeeghastig u te toonen,
 De wrev'len te ver slaan, d'ootmoed'gen te verschoonen.*

Hij beschreef het ontwerp der Keizerlijke oorlogen in *Italien* onder den Hartog van Bourbon gevoert; die evenwel nooit in 't licht zijn gekomen: en vervolgens pleegde hij voorraad om te beschrijven den oorlog waarmede den Turk Oostenrijk was komen overvallen en *Weenen* belegeren; doch dit werk heeft noit zijn voortgang gehad, als verstrooit en in 't ijdel verdwenen door de zedert gevolgde onlust en onrust om 't werk van de *Idelheid der Wetenschappen*: want met het laatste des jaars 1529. tot eenige rust geraakt, wierd dit Boek onder de pers, en dezen *Syffissteen* aan 't rollen gebracht: het wierd terstond met een groote toejuiching van alle scherpzinnige en letterlievende verstande ontvangen; *Erasmus*, die tot noch zijne gemeenzaamheid tot *Agrippa* niet had uitgestrekt, vond zich genegen hem hier over te begroeten op dusdanige wijs.

Doorluchtige Man, gij vliegt nu door de mond van alle menschen, uornamentlijk om 't nieuwe werk dat gij uit gegeven hebt van de Idelheid der Oeffeningen; 't welke hoewel er mij vele geleerde luiden van geschreven hebben, mij noch niet gebeurt is te zien: hier in komende over een, dat er doorgaans veel vrijheids in gebruikt word,

word, voor de rest zijn de oordeelen verscheiden: ik zal bezorgen dat ik het met den eerste kryge, en zal het te eenemaal opeeten. De Priester Andreas, na mijn gevoelen, een zedig en godvruchtig man, is hier gekomen, om Erasmus te bezoeken; maar voor een verhoopten schat heeft hij doorve kolen gevonden; nu vertrekt hij zich tot u, om eenige bestendige wijsheid uit u te genieten: hij eert en bemind uw verstand ten hoogste, uw boek van de Verborgene Wijs begeerte heeft hij geduurig met zich op de reis: Ik draag hem u niet voor, maar begeere eerder self door hem u voorgedragen te worden. Als ik uw' boek zal gelezen hebben, zal ik breeder aan u schrijven.

Waar op Agrippa. Uw brief Allereerwaardigste Erasme, aan mij kan nauwelijks gezeid worden, en al wierd het gezeid, nauwelijx dat gij't geloven zouwt, met welk een onvergelykelijke blijdschap zij mij verbeugt heeft door uwe uitstekende edelmoedigheid te mijwaarts, die niet alleen mij, een mensch die u onbekent ben, verwaardigt hebt met uw schrijven te vereeren, maar ook meer betoont dan mij billik was te hopen; dat gij, namentlijk, mijne Redevoering van de Fdelheid der Wetenschappen, en de voortreffelykheid des woords Gods, geheel zult lezen, en uw gevoelen dien aangaande aan mij breder overschrijven &c.

En elders. Ik blijf u eeuwig verbonden en verplicht, die mij onbekende, en van geringen letterkunde, eerst verwaardigt hebt met uw' brieven te verheerlijken, dewijl dan uwe heusheid zoodanig is dat gij Doorluchtige het schrijven van een duistere niet veracht, zoo bid ik

verschoon mijn stoutigheid, die u verzoekt, dat gij zomtijds bij ledigheid aan mij schrijft, want ik hope dat in't korte zich eenige stoffe op doen zal, om ook over groote zaken nu en dan eenige brieven te wisselen.

Doch gelijk gezeld is, niet bij allen, en voornamentlijk bij de Geestelijkheid, vout het den zelven ingang; van de zelven was nu al terstond na 't uitgeven, met een stillen trom, bij de *Vorstinne Margareet* zoo veel te weeg gebracht, dat hij schuldig aan *gequetste Monnike Majesteit*, en den *beiligen kovel*, even als goddeloos tegen de Christelijke Godsdienst, stond geoordeeld en veroordeelt te worden; doch hier op het overlijden van de *Vorstin* volgende, welke op hare uitvaart van *Agrippa* met een deftige Lijkreden treurplechtig wierd geprezen, dreef deze wolk een weinig over: men vervatten 't echter bij beide de *Keizers* met een grooter hevigheid: eerst wierd bij haar het boek, wel met lasteringen beladen, *Cesar Ferdinand* in de hand gesteken, en van dien aan *Keizer Karel* gegeven, die het zeer euvel nam dat'er zijne vrijbrieven en zegels voorstonden, en hem, zeit *Agrippa*, 'k weet niet wat voor kreeftebeeten dreigde: men stond dan aan bij den *Keizer*, voornamentlijk bestendigt door de sluurestatigheid der *Spaansche Hofpredikers*, dat *Agrippa* ter strenger vierschaar mocht betrokken worden, om, waart doenlijk, hem zelf aan 't leven te tasten; doch deze hevigheid een weinig versmijdigt door twee de voornaamste zuilen van de *Roomsche Kerk*, de *Kardinalen Laurentius Campegius*, *Pauzelijk gezant*, en *Erhard van der Mark*, *Bisschop van Luik*,

Luik, *Agrippas* groote en welgenege Vrienden, wilde de *Keizer* eensklaks dat hij alles zou herroepen en zijn leedwezen betoonen: dit mede niet inwillende, liet de *Keizer* zich behagen, dat hij zou antwoorden op het geene hem te last gelegd wierd: inmiddels was *Agrippa* den storm een weinig ontweken, en hielt zich wat bedekt, om met al te groote vrijmoedigheid niet de razernij te tergen, nemende *Gent* tot zijn verblijf: waar en tusschen de *Kettermeester Hoogstraten* in de weer was met verbodsbrieven van sware straffen, voor die het boek zou lezen of verkopen, te bejagen: tot de beschuldiging quamen voor den dag, en wierden den *Hoogen Raad van Mechelen* voorgedragen, eenige leden ofte articulen, van eenige *Lovensche keur en Kettermeesters*, uit het zelve werk te zaam geroffelt, en met zulk een wanschikkelijk gestel, en spottelijk vertoog van taal en stijl bij een gehaalt, datze eer erbarming dan voldoening, zoo niet een nieuwe *Satyrische* schimpstreek, waardig scheenen; immers zij wierden van den *Hoogen Raad* veronachtzaamt, en zonder enig *Raadsbesluit* aan *Agrippa*, na datze nu al omtrent een jaar omher gewandelt hadden, op zijn verzoek overgezonden: waarmede en de hevigheid van den *Keizer*, en den eersten storm wat tot bedaren quam: doch 'r geen veele heeft doen gelooven, en zijne wederstrevers namaals doen zeggen, dat *Agrippa* te dezer oorzaak in gevangenis zij geworpen, is uit quaadwilligheid, of onkunde van de rechte gesteltheit van de zaak voortgekomen; daar het dus ene stond: *Agrippa* dus geraakt in ongenade des

Keizers, bleef ook verfteken (zijn gewoonlijke noords-
 star aan den hemel) van zijn beloofde wedde en in-
 komen, zulks hij, die nooit beter voer dan als hij zijns
 zelfs voogd, en in niemands dienst vertuid was, het
 nooit erger had dan als hij zich in dienst der *Grooten*
 had verbonden, want dit sloot hem de weg om op zijn
 bijzondere voorzorg te denken, terwijl bleef de
 huislast, groeiden de schulden, en maanden de schuld-
 eiffchers; hij stond dan aan bij het *Hof*, en eenige
 voor naame *Amptenaars*, om over zijne anderhalfjari-
 gedienst eenige betaling te erlangen; doch, even
 als moest hij het voor genade genoeg rekenen dat hem
 de toegang tot des *Keizers hof* geopent bleef, wierd
 niet anders dan met woorden, zomtijds met barstfig-
 heden, gepaait en afgewezen; dit verzoek om ee-
 nige voldoening ving hij aan met de maand van Mei
 des jaars 1531. doch zonder vrucht; de *Keizer* zelf
 stond op zijn vertrek, en met hem het *Hof*: waar ik
 zal blijven, of mij heen begeven, zegt hij, weet ik
 niet; dit zie ik dat hier noch plaats noch middel voor
 mij is om mijn zaak te vervorderen, 't en zij ik wil
 de waarheid en de deugd haar afscheid geven; zoo
 onverwrikt staat de oude spreuk.

Laat hij zich die vroom wil leven

Vrijlijk uit het hof begeven.

En ten dede de ondersteuning van den eerwaardigen
 Heere gezant de *Kardinaal Kampegius*, mijnen
 eenigen *Macenas* en begunstiger, ik ware onder
 dit onnutte beest ('k wil zeggen 't *gulde Vlies*) [hij
 verstaat des *Keizers zegel* tot bevestiging van zijn
 staat

staat en waardigheid] allang de roof der scheurzieke Wolven geworden: dit echter paide geen schuldeischers die hard aandrongen, voornamentlijk eene *Alexius Falko*, en *Johannes Plato*, tegen welken *Agrippa* evenwel zoo veel te weeg bracht dat haar bij den *Geheimraad des Keizers* aangezeid wierd binnen vijftien dagen tegen hem *Agrippa* niet te bestaan, zij nochtans hier op niet passende, komen op een morgen den een en twintigste van Oestmaand hem met groot gedruis van rakers en Helbardiers in zijn verblijf binnen *Brussel* overvallen, en rukken hem, ten aanzien van all' het volk, in gevangenis; veellicht door aandrijven en ophitzen van zijne bedekte en openbare vijanden: doch dat de *Keizer* hier toe geen schuld had, of andere oorzaak gegeven, dan het langwijlig vertrekken zijner betaling, blijkt uit het vorder gevolg voor de Rechters verhandelt, welken *Agrippa* in een vertoog aldus aanspreekt.

Uitsfel om mijn schulden te betalen hebt gij mij tot noch toe niet willen vergunnen; en gij weigert den *Keizer* tot mijn borg te ontfangen: wat helpt het dat ik de goedertierenheid van uw gezag aanroepe, indien gij mij, die eiffche 't geen billijk is, van u afwijft? wat geld bij u des *Keizers* trou, indien gij schroomachtig zijt hem tot borg te hebben? of acht gij veellicht hem een van deze menschen dien geen beloften verbinden? wat wilt gij dan dat ik uit alle deze dingen besluite, anders, dan dat deze hooffsche goedwilligheid niet en is dan eene schoonsprekenschap, en bedriegelijke verborge vijandschap? en de-

ze zoo heerlijke mij gegevene *Keizerlijke brieven en zegels*, van *Hoffelijke tijtelen*, *vrijgevingen*, en *voor-rechten*, niet dan *loutere bullen en beuzelingen*? en die zoo *quiftmilde beloften* van *jaargelden* en *weldaden*, niet anders dan een *stinkende wind* van *ijdele woorden*, en een meer dan *Poetifche rook*, en gelijk in de *verzierzelen* van de *Nimf Echo*, niet dan enkele *stemmen* zonder *lichaam*? Zoo zeker? geeft gij mij zulke *merktekenen* van *lof* om des *Keizers* *hif-tori* te *beschrijven*, om aan de *nakomelingen* *on-bermbertigheid*, *gierigheid*, *ondankbaarheid* en *troubreuk* bekend te maken? Ik bid u zegt mij, is het *eerlijk* voor den *Keizer*, dat ik zijn *Historifchrij-ver*, aan hem met *eede* verbonden, nu bij na twee jaren lang een *ampt* zonder *betaling* gevoert hebbe, en echter zonder *loon* mijn *gedienstigheid* bewijzen moet? die daar ik *biddensgewijs* dit *Hof* word *ge-dwongen* te volgen, indien mij de *eerwaardigfte Apo-ftolifche Gezant*, de *Cardinaal Kampegius* niet *onder-steunt* had, nu al lang mocht van *honger* vergaan zijn: lichtelijk zult gij zeggen dat mij dit *quaad* met velen *gemeen* is, dat ik het *alleen* niet ben die van eens anders *dis* leve, maar bij na alle des *Keizers* *ho-velingen*, *lijffchutten*, *deurbewaarders*, ja tot zijn *kamerlingen* toe, datze *allezins* om eens anders *tafel* omher gaan; en dat we ze bij *beurten* aan de *Ho-ven* der *Gezanten* en *nieugekome Heeren*, als *verfpie-ders* der *tafelredenen*, of *panlikkers*, haar *middag* of *avondmaal* zien *bedelen*; en als *Wolven* die in 't *spel* komen, alle *vrije redenen* door hare *hatelijke te-gen-*

genwoordigheid inbinden, tot geen geringe klein-
achting en schande des *Keizers*: Ik wenschte dat gij
hier t' eeniger tijd hoorde 't geen ik 'er meenigmaal
hoore, en zaagt de dingen die ik 'er zie: Zeker, zoo
u de eere des *Keizers* ter herten ging, gij zoudt 'er an-
dere zorg voor dragen, en met zoo schele oogen zijne
gierigheid niet door de vingers zien, als of het voor
den *Keizer* niet schandelijk waar, dat zijne hovelin-
gen door geringe belooning verscheurde kleederen
dragen, en zijne *Oversten*, vol schulden stekende, haar
leeftocht bij de bede zoeken; en dat gij mij, zijne
Aantekenaar, die voor u in 't pleit verwart, en door
de schrik 'des gevangenis gequollen ben, daar ik den
Keizer tot een schuldenaar hebbe, hem voorbijgaan-
de, gebied van mijne vrienden te bedelen 't gene
ik mijne schuld-eiffchers zou betalen. Welk uwe bil-
lijkheid is deze, wat gerechtigheid is dit? of is bij u
het hoogste recht in 't hoogste onrecht gelegen?
schijne ik u niet schande en onrechts genoeg geleden
te hebben, die tegen recht, en billijkheid, tegen
uw' besluit, met versmading van uw' gezag, en daar
het pleit voor u opgeheven hangt, door de geweld-
narij van een vreemd vonnis, als een Moordenaar en
straatschender, voor al het volk hene geleid, en in
gevangenis geworpen ben, 't en zij gij mij noch boven
deze schanddaad, met hoon en spot wilt noodzaken
een bedelaar te worden? Zijn dit uwe hulpmidde-
len? onder welke dwingelandij, hoe barbaar, wreed,
woest, ongestuim, en wild, is ooit gehoord of ge-
lezen, dat iemand, aanzienlijk om zijn belettertheid,

eerlijk om zijn deugden, loonwaardig door de verdienste zijner verplichtingen, onbesproken door zijn onnozelheid, zoo straffelijk onthaalt is, als ik van u, gehandelt word; en dat onder dezen Keizer, en zoo gezeit word, wat zijn natuur belangt, zeer zachtmoedigen Vorst? Of erkent dat de Keizer mij iets schuldig is, of niet schuldig is; Is hij mij schuldig, neemt dat in verzekering, neemt den Keizer tot borg, ten zij gijoordeelt dat hij t'eenemaal geen geloof heeft: Is hij mij niet schuldig, ontslaat mij van den eed, en ik zal niet alleen middel vinden om mijne schuldeiffchers te voldoen, maar ook om terstond deze rampspoedigheid in geluk te veranderen: Maar gij weet en belijd zelve, dat mij groot onrecht aangedaan word, en dat men mij met recht vergoeding van mijn eer en schande schuldig is, en die veel gewigtiger dan van mij geeischt word. &c.

Aan den Keizer zelve schreef hij aldus.

Ik ben om uwe dienst tot deze rampspoedigheid gebracht, Ontzachbelyke Keizer, dat gij mij boven verlies van 't leven geen grooter toe kunt brengen: en alhoewel gij mij onlangs, ik weet niet door welke onbarmhertigheid, uwe ooren gesloten hebt, en uwe oogen afgekeert van mijn smeekschrift, ochter komme ik wederom, gelijk de natuur in de nu stervende bore uiterste poeging en kracht plag te bewijzen, demoedig tot u, om niet anders te verzoeken, als, indien ik van uwe goedertierenheid de schuldige belooning van deugd en arbeid niet verkrijgen kan, ik ten minste van uwe verouwaardiging, indien'er eenige tegen mij is, de weigering be-

kome: op dat, indien 't mij niet vrij sta te hopen, gij mij gebied te wanhopen, en mij ontstaande van den eed van verbintenis aan uwe Majesteit gedaan, men mij toelate afgewezen en vrij te vertrekken: vergram u niet over deze mijne zeer gedwonge wanhoop, en verschoon de nood die alle wet breekt. uit Brussel, in 't jaar 1531.

Men kan zeggen van Agrippa 't gene van *Koning Alfonsus van Kasilje*, die gevangen zijnde zich zoo onveranderlijk en heerschende droeg, dat men zeide, *In alle stand verschijnt Alfons als Koning: even ziet men hier dat hij die in ongenade geraakt, en nu gevangen, door vreeze des doods of ongevals zou kunnen verslaagt gemaakt worden, niet een hairbreed van zijn grootmoedigheid en vrijmoedigheid afwijkt; en zelf in zijn verzoek-en smeek-schriften, die scherpe en ongekreukte vrijheid gebruikt, die men aan geen anderen dan *Satyrische schimp-en steek-schriften* zou kunnen te goede geven: hij wierd dan binnen korten tijd van zijne gevangenis wederom ontslagen, vervolgende zijn recht en eisch op den *Keizer* doch met weinig vruchts, zijn voornamen begunstiger de *Kancellier Mercurinus Gatinaria*, was nu al eenige tijd te voren overleden; de *Graaf van Hoogstraten*, deze in de *Rekenkamer*, en de *Aartsbisschop van Panormus*, die *Voorzitter* in de *geheimen Raad des Keizers*, aan welken hij zedert zijn heul zocht, trokken 't zich weinig aan, of bewimpelden hare uitvluchten met een betooning van goedwilligheid, nu hem hetende goeds moeds te zijn, en dan eens de schouder ophalende, zoo dat hij bleef hangen als een ram*

in de doornen, en in d' uiterste verlegentheid gebragt, vast van *Pilatus* na *Herodes* gezonden wierd, terwijl hem, zeit hij, deze *Panormistaansche Kajafas* niet goeds en profeteerde; derhalven had hij vast bij hem zelve besloten, zich van deze *Egyptische* slavernij te ontslaan, en ten zij men hem voldede, *vliegen*, *luizen*, *vorschen*, *springkbanen* tegen haar op te maken, en uit te gaan om een quellende geest te worden, en een aandrijver van alle rampen tegen die gedrochtelijke *Mijdassen*, de ondankbaarste van allen die 'er ooit geleefd hebben, en te vernieuwen het spreekwoord *de Horrentorron den Arend*; 't geen plag gezeit te worden op eene die gering van krachten en vermogen, met listigheden en heimelijke lagen, tegen een veel machtiger zich zelve zou durven te weer stellen: Ja en den Keizer zelve, die geen andere oorzaak van verstoorthed op hem hadde, zeit hij, dan die van 't boek van *d' Jdelheid der Wetenschappen*, wenschte hij niet anders dan dat hem God die genade dede, dien hij aan *Nebukadnezar* bewees, dat was dat hij uit een beest in een mensch veranderde: om dus gemoedigt te spreken quam hem wel te pas de aanbieding en noodiging van *Graaf Harman van Wyeda*, *Aartsbisschop*, en *Keurvorst van Keulen*, die zoo haast het werk van *d' Jdelheid der Wetenschappen* niet had gelezen, of wierd zoodanig van des mans hoogdravende geest en onvermoeide nasporing ingenomen (ziet hoe verscheiden zijn de neigingen en begeerten der menschen!) of ruste niet voor hij den Schrijver door eenig betooninge van vriendschap aan zich had

verbonden; waar uit ook Agrippa de vrijmoedigheid nam van aan gemelde Aartsbiffchop de vernieuwe druk van zijne boeken van de *Verborgene Wijsgerigheid* op te dragen; en sedert bij hem zijn geheele verblijf te nemen: doch eer wij zoo ver komen, staat noch iets te zeggen van 't gene zich om en in 't verblijf in *Brabant* toedroeg: Een weinig voor zijne gevangenis bequam hij een brief van zijnen ouden en meergemelden Vriend *Eustochius Capbusius*, toen Keizerlijk gezant in *Engeland*, die hem over zijn nieu uitgegeve werk begroetende, daar in ook deze woorden gebruikte:

Het is niet zwaar om raden, als gij van de Hoerdom spreekt, welken Man gij voorhebt, daar gij zegt, Ik weet niet welken Koning, die zich voor laat staan &c. en och of hij zoo wel verstond dat het waar was, als het wel van u, niet min aardig, dan waarachtig, bij gebracht word: doch op dat het niet en schijne, dat gij dit met geen standhaftig oordeel, maar lichtvaardiglijk en onbedachtzaam gezait moogt hebben, wil ik u ten hoogste gebeden hebben, dat het u niet en vervele, of om mijnen 't wil, of om de gemeine nuttigheid en rust, dewijl nu den teerling geworpen is, dit gevoelen wijdluftiger en baarblykelijker voor te stellen; want geloof mij, gij zult geen gering werk doen, en tevens een Koninginne, de minnelijkste van allen, aan u zelfs verbinden, en mij, dien gij nu van over lang zeer waard geweest zijt, meer dan gemeen verplichten. Indien gij wilt, niemand is'er die deze stoffe gelukkiger zal konven verhandelen dan gij: maar gij zult willen, indien

gij anders iets mijnen t'balven doen zouwd; en ik heb nu dat vertrouwen op u, dat ik niet meine dat mij iets van u zal geweigert worden: gij dan ziet dat gij ons niet te leur en stelt. &c.

Waar op Agrippa.

Uwe gunstige genegenheid te mijwaarts, Doorluchtige *Eustochi*, is mij nu al van voor veel jaren bekend: maar nu wordze mij des te baarblijkelijker, nadien gij mij, die met volle zeilen op de zee van nijd vare, en van straffe stormen geschud worde, tot noch grooter gevaarlijkheden voortstuuwt: dus zie ik het in, gij roept mij tot een voortreffelijken luister, die nooit iemand zonder groot gevaar verkregen heeft. Maar ziet in welken plaats gij mij stelt, die mij zoo tegen de allernaamruchtigste Scholen van geheel *Vrankrijken* en *Italien*, als tegen de allermogenste *Koningen* dezès werelds; ten kampvechter begeert; even als waren *Roffensis*, *Erasmus*, *Vives*, *Ekkius*, *Cochleus*, *Sasgerus*, *Faber*, en alle die andere bezoldigde krijgers tegen de ketters, geen verre beter bevoorrade en vermogender worstelaars, en met veel meer lijfchutten voorzien, dan ik; die zoo alleen ben, dat, indien ik quam te vallen, ik niemand hebbe die mij op zou helpen: en zeker hier is een sterk en standsaam Man van nooden, die bij twijfelachtigheid niet op de vlucht slaa, maar die het algemeen verderf met zijn bijzonder denke te voorkomen: Ziet dan in welken plaats gij mij stelt. Het boek dat gij mij gezonden hebt, heb ik gezien en gelezen, en welke oordeelen van dwalingen, dien hoop der *Zamenkomsten*

van een vergiftigde zamenzwering te hoop gebracht heeft, met welken zij die doorluchtige *Koningin*, een licht van haar geheele Vaderland, in zoo drab- bige duilternissen poogen te betrekken, alffe, met de verfmading van zoodanige *Majesteit*, ook de licht- vaardigheid van een zorgelooze godsdienst vervoe- gen, en wel dapper met haar onbedachte redenen, aan de koninklijke dwaling het houtje onderstoken. Mij is niet onbekent, met welke konstenarijen dit stuk bij de *Sorbona van Parijs* verhandeld is, die met een licht- vaardig voorbeeld allen anderen de stoutheid tot zoo groot een schelmstuk gegeven heeft: ik kan mij nau- lijks onthouden, of moet ter navolginge van de *Pöte* uitroepen.

Nu zeg gij Sorbonisten

Wat al vermag het goud in godgeleerden twisten!

Hoedanige godvruchtigheid en trou meenen wij dat zij in den boezem voeren, welker gewisse meer- der met geld te koop dan oprecht eenvoudig is? die voor de geheele Christenwereld zoo vreesfelijke von- nissen om goud verkocht, en de zoo veel jaren lang bewaarde meening van trou en oprechtigheid, nu ten laatste door de uiterste eerloosheid van gierigheid, bezoedelt hebben: en ook is het niet min schande- lijk geweest, de stemmen van deze onze meesters door huurloon, en niet door billijkheid te verzoeken, en die voor allen zorgelijke wijzing aan zich door prijs te verbinden, en met gekochte toestand te be- jagen, als het zelve door vrije gevoelens te verkrij- gen. En nu wilt gij dat ik dezen modderpoel roere,

en gebied mij tegen dit slag van menschen met ontwonde vendels te vechten, als konde, gelijk gij zegt, niemand dan ik, indien ik wilde, deze stoffe gelukkiger verhandelen: even als of ik den haat van alle school-en Godgeleerden, door deze mijne *Redevoering van d' fdelheid*, niet genoeg op den hals gehaalt, en in alle *Akademien* en hoven door bijna de geheele wereld, noch vrienden te veel en vijanden te weinig hadde: door welken te weeg gebracht word, dat *Engeland* voor mij verdacht, *Vrankrijk* op mij gebeten, en ook bij den Keizer, welks weldaden ik voor gedienschtigheid te hopen hadde, de veronwaardiging (Godswouts!) mijn deugds belooning geworden is: ziet dusdanige jaargelden oarfang ik van mijn eerwaardige letterkunde, beweze gedienschtigheid, en aangewenden arbeid; als die onder zoo ongelukkigen star geboren schijne, dat ik met mijn dienst altijd ondankbare *Vorsten* koom aan te treffen. Doch ik wil niet dat gij denkt dat ik dit zegge, om den arbeid mij van u met volle vertrouwen opgelegd, door gezochte uit vluchten te ontfekkelien, ofte om de goede gunst van zoo grooten *Koninginne* te weigeren of te versmaden; ofte als ware ik zoo kleinhertig, dat ik mijn gevoelen in 't boek van de *fdelheid der Wetenschappen* voorgesteld, zoude vreezen ten uiterste te beschermen; ofte als ware ik van zoo zenulooze letterkunde, dat ik dat boek, dat eerder uit een glibberige waan der Woortvitters, dan een loutere kracht der schriftuur te zaam geflanst is, welken niet dan de toestand van alleronredelijkste medestemmingen

de schadu van gezag gegeven heeft , niet zou konnen overwinnen : maar ik zal mij behoeven van bequame tijd en ledigheid , en voorstand van gezaghebbing , en vrijheid en vermogentheid van schrijven te voorzien , op dat ik niet op een brofsche en bouvallige macht zoodanigen oorlog ter handen fla , hier toe zal mij het bevel en 't verlot van den Keizer ; en zijn *Zuster Maria* noodig zijn ; maar bij haar heb ik noch voorstander noch begunstiger , en de *Redenering van d'Jdelheid der Wetenschappen* heeft mij bij haar in quade achting gebracht : Indien gij dit voor ons verwerven kond , ik vertrouwe dat ik dit stuk , zo met een onverfaagde vrijheid van zeggen , en vloejentheid van spreken , als met onverwinnelijke schriftuuren , en onuitvechtelijke redenen , met geen mindere geluk dan stoutheid , verhandelen en afhandelen zal.

En sedert noch gemoedigt door een niet min ernstachtige dan wijdluftigen brief van den zelve *Caphusius* , schein deze verdediging met ernst bij der hand te nemen , ware hij door d'onmoede van zijn gevangenis niet overvallen , doch dien hij echter niet t'eenemaal verwaarlooft en uit den zin gestelt schijnt te hebben , als blijkt , uit zijn verhoog aan *Vrouw Maria* , *Koninginne van Hongarie* , toen *Bestierster* , bij wien hij , als hij tot *Bon* was , nochmaal aanhield om genoegdoening van zijn beloofde en verlooppe wedde , en onder anderen ook deze woorden gebruikte ; Maar een veel gewichtiger werkstuk , voor de een van uw' bloed , voor uwe *Moeders Zuster* , zeg ik ,

die *alldoorluchtigste Koninginne van Engeland*, heb ik op mijn schouderen genomen; in 't welke hoewel vele tot noch toe haar vlijt te kost geleit hebben, niemand nochtans de knoop van de zaak, daarze leit, heeft opgelost; dit schrijf ik daarom op dat ik u hier door verklare dat mij niet min de wil om mijn plicht te volvoeren, danze aan te vatten, ter hand is. &c.

Met alle 'twelke, eenvoudig uit *Agrippas* brieven getogen, en zonder verf van beglimping opgemaakt, genoeg betoont word, dat deze meening, rakende de bekende *Echtscheiding*, niet hem ter loops in 't hoofd gehangen, of uit eenige vrees en weifeling op de tong gelegen, maar al van ouds bestendigt in zijn gedachten plaats en voorstand gegrepen hebbe; zulks hiermede *Johan Fox*, in zijne mening, als boven gedacht is, genoeg weerleid word: of nu 't gevoelen van *Agrippa*, of van de tegenpartij, tegen en voor de gemelde *Echtscheiding*, in reden gevestigt sta, laat ik althans mijn werk niet zijn om mij daar toe in te laten.

Wij komen dan wederom tot *Agrippa*, die uit zijne hechtenis ontslagen, om niet meer dusdanige spoorloofheden onderhevig te zijn, zijn verblijf nam binnen 't Hof van den meergemelde *Kardinaal Kampegin*, en aldaar begon te denken om zijne *Verdediging* en beantwoording op de leden bij de *Lovensche Leebrekers* uit zijn werk getrokken, te vervaardigen: hier in ried hem de *Kardinaal* tot zachtigheid en zedigheit, en des zelfs *Hofmeester Barnardus Paltrinus* (in wiens slaapkamer hijze binnen korten tijd door

door nacht-en dag-waken volschreef) dat hij toch, dewijl het uur dat voorbij was, niet te herhalen stond, in het toekomende wat ingetogener en gematigder zijne vrijheid van spreken zouw gelieven te gebruiken, en te letten dat de reden van de drift niet overwonnen wierd; zeit de gemelde *Paltrinus* dit, *schrijf ik u niet lichtvaardiglijk, die mij zeer lief zijt, dien ik broederlijk bemin, en dien ik wensche dat alles na wensch gelukken mag*: hij schreef dan zijn Verantwoording, gelijk hij zelve zeit, zedig, maar niet zonder zout, en eek, en mostaard, hoewel zonder oli, en stondze in 't licht te geven bij de eerste gelegenheid, misschien niet zonder een nieuw Treurspel, gelijk een nieuwe waarheid plag een nieuwen haat te baren: in het licht gevende was hij wel zoo moedig daar dit Punt dicht aan den Keizer voor te hechten.

*Gij, Cesar; daar gij mij van misdaad bond verdocht
Gelijk de woesten hoop der Monniken die kracht
Op u gekregen heeft, wilt, volgens uw' bevelen
Dat mijn berroeping ach! mijn arme boek zal kelen;
Op dat gij kennen moogt de logens, en de list
Der lasteraars, sta stil, en leen (rechtvaardig is 't!)
Nu den ontschuldigen verweerder 't ander, even
Gelijk gij 't eerst oor den bedrager hebt gegeven.*

Erasmus die de storm komen zag, die'er aan de Monniken Majesteit te steuren vast is, schreef aldus; In uw' boek heeft mij behaagt de deftigheid en overvloed: ik zie niet waarom het zich de Monniken zoo grootelijks te belgen hebben, want gelijk gij de quaden laakt zoo prijkt

prijst gij de goeden, doch dit volk wil maar geprezen zijn: 't geen ik u voor dezen geraden hebbe, raad ik u noch, dat is, indien gij voegzaam kond, dat gij u ontslaat van dien twist: Laat u Ludovicus Barguinus tot een voorbeeld strekken, dien niet anders ten verderf gebracht heeft, dan de eenvoudige vrijheid tegen de Monniken en Godgeleerden, een man anderszins van onbesproke zeden: ik heb hem menigmaal geraden dat bij zich met behendigheid daar uit zou redden, hem heeft de hoop van d'overwinning bedrogen: Indien gij 't niet ontvlieden kond, of gij moet den strijd onderstaan, zoo ziet dat gij als uit een tooren vecht, en u niet in haer banden begeeft: Voor al, wacht u dat gij'er mij niet in vermengt, ik word met nijs genoeg overladen, het zoude mij bezwaren, en u meer binderlijk dan vorderlijk zijn: het zelve had ik op Barguinum ook verzocht, hij beloofde't mij, maar hield het niet, meer zijn moed, dan mijn raad vertrouwende: Gij ziet de uitkomst; hem waar niet een hair verzeert had bij mijn raad gevolgt: ik voerde hem zoo dikwils te gemoet, dat de Godgeleerden en Monniken niet te overwinnen waren, al had hij een beter zaak dan St. Paulus: Indien ik iet op u vermag zoo verzoeke ik nochmaals, dat gij die tijd en vlijt, die gij aan die gevaarlijke schermutseling besteden zoud, aan't bevorderen van edelaardiger oeffeningcn te kost legt. &c. Zoodanigen zachtganger was Erasmus, of, mocht men het zeggen, een Man die teffens straffen en ook strelen wilde, en niet garen iemands onlust rechtstreeks op den hals had, Agrippa in tegendeel van wat heeter herffenen, en onverslaaf gemoed,

die

die een moedige vrijheid, en onbekommerde rondigheid onder de goeden der ziel rekende: hij schikte zich echter hier in meer na zijner vrienden, dan na zijn eigen neiging; doch gelijk hij hier na klaagt, datmen met het eerste onrecht te verdragen een tweede aanlokt, zoo schein hij met deze zachtigheid haar een breeder voet tot zijne kleinachting te beschaffen: waar op korts daar aan de wederwaardigheid in 't drukken van 't boek van de *Verborgene Wijsgerigheid* volgende, gelijkwe in 't begin van zijn *Levensbeschrijving* gedacht hebben, tergde hem dit zoo ver dat hij dreigde, dat hij eer lang in 't licht zou geven. Een boek dat hij van de *schelmstukken en ketterijen der Predikerbroeders* geschreven had, en in het zelve in verscheide talen gebracht aan al het volk en onbewimpelt vertellen het *Sacrament* menigmaal met feijn vergiftigt, verzierde wonderdaden valschelijk toegesteld, *Koningen en Vorsten* met vergif om 't leven gebracht, *steden en gemeentenstaten* verraden, volkeren verleid, ketterijen bevestigt, ten andere diergelijke schendaden en schandestukken dezer helden.

De orde zou vereischen dat wij alhier spraken van *Agrippas* derde huwelijk, met een *Mechelsche* Vrouw; doch te verwonderen is, dat hier van niet een enigen tittel gerept word in alle zijn brieven omtrent deze tijd geschreven; 't zij dat hem al van eersten af in dit *Huwelijk* eenige onmoede gemoet zij, dat hem niet waardig gedacht hebbe daar aan met een enkel woord te gedenken, of dat zich de gelegenheid niet heeft voorgedragen om van 't zelve te melden, het

zal dan genoeg zijn hier in het getuigenis van *Wierus*, als van een ooggetuige, die vermits zijn goede gene- gentheid niet tot des zelfs kleinachting zou verziert hebben, aan te nemen; welke zegt dat hij met deze Vrouw uit Braband na *Bon* tot den *Keurvorst* van Keu- len is vertrokken: eer hij alhier zijne vaste woon- plaats nam, deed hij voor afeen reis tot den *Keur- vorst* binnen *Keulen*, met het verblijf van eenige we- ken; inmiddels met den zelve *Keurvorst* een vasten voot van verbintenis beramende, en zedert weder- gekeert, om zijn huisgezin te doen volgen, dede aan het *Hof des Keizers* eene laatste pooging omiets van zijn uitgelooftde penningen te erlangen, maar den *Turkensteur*, zeide men hem, had al het geld ver- slonden, en die geperfoneerde stokbeelden, en lang- gekloede staken hielden de *Koninginne van Hongari- en*, *Stedehoudster*, zoo bezet, dat voor hem geen toe- gang bleef. Hij vertrok zich dan in den Zomer des jaars 1532 tot *Bon*, behoudende evenwel tot *Mec- belen* zijne huizing, in bewaring van een Vrouw gela- ten, en scheen de naam van 's *Keizers dienstverbonde* niet te willen laten drijven, als die niet des *Hartogers van Braband*, of des *Graven van Vlaanderen* of *Hol- land*, maar des *Keizers historischrijver* was; en niet gezet mocht worden afwezig te zijn, zoo lang hij binnen 't Rijk bleef, en 't zij waar hij was zijne plicht bediende, om dat hij niet als een spons aan eene plaats gehoocht, maar volgens de natuur van zijn ampt, al- le voorval van zaken en handelingen gade te slaan, en de bequaamheden des tijds waar te nemen hadde, even

gelijk zijn voorzaat *Johannes Marius de Nederlander*, steunende op zijn ampt, nu in *Italien*, nu in *Vrankrijk* en nu in *Duitsland*, na de zaak vereischte, zich onthiel, en des *Keizers* wedde trok: kort na zijne aankomst tot *Bon* bevond hij zich op de Herfstmist tot *Frankford*, 't zij om zijne eigen ofte om des *Keurvorsts* zaken; gelijk mede op de Paasmis des volgenden jaars, en in den zelve zomer met den *Keurvorst*, tot *Baden*: nemende telkens zijne ruggekeer tot *Bon*; zijn leven in 't gezelschap van den *Keurvorst*, en 't genot van zijne doorwrochte en rijke Boekerij, en de gemeinzame ommegang zijner vrienden door brieven van alle kanten, op de aangenaamste en lieflijkste wijs toebrengeende, meer als oit te voren, ware het niet met eenige huisselijke bitterheden ingezult geweest, want zich alhier van zijne *Mechelsche* *Vrou* scheidende (volgens getuichenis van *Wiërus*) vertrok, 't zij om die onlust te verzetten, of met te ontwijken de hevigheid wat te verzachten, op het jaar 1535. na *Vrankrijk*, en voornamentlijk na *Lions* ('t zij hij alhier eenige van zijn oude en vertrouwde vanden hoopte aan te treffen, ofte dat hem eenige andere inzicht derwaarts troonde;) doch nauwlijx was hij aldaar gekomen ofte hij wierd door last van *Koning Franciscus* in hechtenis genomen, en in den Kerker gesmeten, om de vrijheid van spreken en schrijven, die hij voormaals, zoo tegen den *Koning* als zijne *Moeder* (gelijk hier voren is aangewezen) gebruikt had: evenwel vermocht de rusteliken koming zijner *Vrienden* zoo veel bij den *Ko-*

ning, hoewel van forſſen imborſt, dat hij zonder andere ſtraffe te bezuren wederom wierd ontſlagen en op vrije voeten gezet; hoe hij zich inmiddels hier in gedragen hebbe, of welke beweging te werk geſtelt, blijft mij blind, om dat zijne brieven zich niet tot hier toe ſtrekken: van daar vertrok hij na *Grenoble*, alwaar gehuifveſt bij den *Heer Algemeen ontſanger* van 't *Delfinat* (wiens Zoon daar na het zeer eerwaardige ampt van *Voorzitter* in 't *Plethof* van *Grenoble* bekleed heeft) wierd ziek ('t zij dat de veelderleije tobbeling en allezins bezuurde wederwaardigheden, ten einde zijn moed en krachten gekneuft, ofte dat eenige verborgen qualen en toevallen hier toe oorzaak en voedzel gegeven hebben) en quam na eenige maanden ten zelve huize, in het negen en veertigſte jaar zijns ouderdoms, godvruchtelijk te overlijden: gelijk hier van *Wierus*, die op die tijd te *Parijs* was, en *Melchior Adams* getuigen.

Zie daar die dappre Man, diens leven niet oneigentlijk bij een bal van de fortuin kan vergeleken worden, aan zijn einde, van 't welk om datter verſcheidelijk van geſproken word, wij noch iet zeggen moeten; *Bodin* zeit (wien *Beverwijk* hier in ſchijnt te volgen) dat hij ſtorf in 't *Gaſtbuis* van *Grenoble*.

Marten Delrio, dat hij met twee andere Edelmanen, om met den *Keizer* van eenige heimelijke ſchatſen door tooverij te verkrijgen geſproken te hebben, in ballingſchap verzonden ellendig aan zijn eind geraakte: de zelve getuigt van hem (gelijk de *Monniken* meesterlijk en onbeſchaamt in 't liegen zijn) dat hij

tot *Loven* wonende, en moeiende van huis reizen, de sleutel van zijn boekvertrek aan zijn *Vrou* gaf, met strikt bevel om'er niemand in te laten gaan; dat de *Vrou* evenwel overwonnen door't ernstig aanhouden van zekeren *Student*, zijnde bij haar in de kost, zijne nieuwsgierigheid dit had toegestaan, die daar binnen zijnde bij geval in handen kreeg zeker boekje vol allerhande bezweringen, waar in beginnende te lezen, wierd'er aan de deur geklopt: hij schoon, bij hier van verschrikte, las echter voort, en hoorde terstond weder kloppen, 't geene veronachtzame, of niet wetende hoe'er zich in te dragen, trad daar op de duivel zelf in de kamer, hem vragende, waarom hij hem geroepen hadde, en wat hij begeerde gedaan te hebben? en als den ander uit verbaastheid niet en antwoorde, greep hem de duivel en verworgde hem: Onderwijl *Agrippa* wederom t' huis komende, zag de duivelen boven zijn huis, met vreugde danssen en springen, waarom hij zijn gewoonlijke bezweringen te werk stelde, en haar tot hem geroepen hebbende, vragde na d'oorzaak van hare vreugd, welk verstaande gebod hij den doodslager te gaan in het lichaam van den verworgden *Student*, en alzoo op de mart van *Loven*, alwaar de *Studenten* veeltijds gewoon waren te wandelen, eenige malen heen en weder te gaan: dit aldus etlijke keeren geschied zijnde verliet de duivel het lichaam, dat terstond leveloos ter neder storte; zulx men geloofde dat de *Student* in een hartvang gebleven was &c.

Maar boven al is aan tekenens waardig het verhaal

van *Jovius*, onder de *Lofredenen* der *Geleerde Mannen*, dat dusdanig is. Hij [*Agrippa*] storf, noch geen oud man, bij *Lions*, in een onvermaarde en onbekende herberg, vervloekt van velen om de verdachtheid der *Zwartekonst*, als die een *Boozen geest* onder de gedaante van een *Zwarten Hond* met zich leide, en nu op 't sterven leggende, tot boetvaardigheid vermaant dien, hond den lederen halsband, op de spijkerkoppen met tovertekenen bewrocht, af dede, met toornigheid in deze laatstewoorden uitberstende, Gaat heen gij boos beest die mij t'eenemaal verdorven hebt: en zedert wierd die gemeinzame hond, en gedurige metgenoot op alle zijn reizen, die zijnen stervenden Heer op 't uiterste verliet, nooit meer gezien; dewijl hij met een snelle sprong ter vlucht, zich in de *Saone* wierp, en niet weer te voorschijn kwam, gelijk geoordeelt wierd van die zeiden dat zij 'z gezien hadden.

Dat deze en diergelijke naamschendingen hem nagegaan hebben is niet te verwonderen, als we gedenken hoe zeer hij de geestelijkheid, en de geestelijkheid hem heeft dwers gelegen; en dat het de pen is der geestelijkheid uit welke deze kladden zijn gedropen: doch die daar van in 't korte de zwakke schrankelbeenen waar op deze verhalen neer gezet zijn, wil om verde zien vallen, merke aan, over 't eerste, 't verschil van de plaats zijns overlijdens, als d'ene noemt het gasthuis van *Grenoble*, en d'ander een onbekende herberg bij *Lions*.

Over 't tweede, de zotte uitsporigheden der zamen-
sprak

spraak tusschen de duivel en den Student; de vreugde bij de duivelen op en om de nok van 't huis bedreven, en eindelijk 't bevel van *Agrippa* aan den duivel, om zich in het doode lichaam te begeven, dewijl van alle dit niet een enig geloofwaardig bewijs bijgebracht, of eenige waarachtige getuige bedacht worden kan: gelijk dit in de zeer gedenkwaardige Aanmerkingen van den zeer geleerden en spraakvloejenden Heer *Abraham* van de *Corput*, in zijne *Vierschaar Gods*, wijd-lustelijk is aangewezen: daar wij bij doen dat uit het voorgaande verhaal en aaneenbinding van *Agrippas* leven, zoo klaar is als den dag, dat hij nooit tot *Leuven* gewoont heeft.

En eindelijk over 't derde van dien Hond, dat de woorden van *Wierus* ons hier lichts genoeg in geven daarze aldus luiden: *Ik kan tot benadeeling der waarheid niet lijdén langer stikzwijgende te laten doorstaan, 't gene ik bij verscheide schrijvers gelezen heb, dat de Duivel in de gedaante van een hond tot den laatsten adem toe Agrippas leidsman geweest, en daarna ik weet niet op welke wijs verdwenen zij: Zeker ik kan mij hier niet genoeg verwonderen, dat mannen van zoodanige achting zomtijds zoo zottelijk spreken, en gevoelen en schrijven, op een los en ongegrond gerucht des gemeenen volks: dezen zwarten Hond van een matelijken groote, met een fransche naam Monsieur, dat is Jonker, genoemd, heb ik, indien iemand, zeer wel gekent, als dien ik menigmaal, wanneer ik *Agrippa* vergezelschapte, plag met een haire leizeel mede te loiden; maar in der waarheid het was eenen natuurlijken hond,*

een mannetje, daar naderhand een wijfje, bij na van 't zelve geftel van lijf, en aleens geteekent, op het fransch Madamofelle, dat is Juffer, genoemt, in mijn bijwezen bij gevoegt wierd.

Stoffe tot deze valsche meening, acht ik dat gegeven heeft, eensdeels, dat Agrippa dezen Hond al te kinderachtig beminde (gelijk zommige luiden haar neigingen hebben) weeltijds kuste, en zomtijds nevens zijn zijde aan de tafel dede zitten, ook wel bij nacht in 't bedde onder de deken nam, na dat bij zijn Mechelsche Vrouwe Bon verstoeten hadde; gelijk mede in zijn boekvertrek, daar Agrippa gedaurig in de boeken, welke bij zeker voortreffelyk hadde, bezig was; en dezen hond altyd op de tafel lag, dien Agrippa en ik in onze oefeningen gemeen hadden: anderdeels noch; dat alhoewel mijn meester in de gezeyde stoof gedurig onder de papieren stak, en nauwelijx eens in geheele acht dagen voor den dag quam, bij echter bijna alles wist warer in verscheide landschappen omging: dit schreven eenige domme menschen, toen ik'er noch was, dezen hond, als een gemeenzame geest, toe; maar in der waarheid het wierd hem dagelijks verkondschapt bij brieven van de allergeleerdste mannen van allen kanten &c.

Dus verre Wieras; waar mede de geloofbaarheid dezer beuzelschrijvers genoeg ontzenuwt is, en voornamentlijk die van Jovius, die hier aanden eersten doodverver sehijnt geweest te zijn; die boven zijn gemeen niet al te loffelyk gerucht; ook bij de groote Jozef Schalliger plag de bijnaam te verdienen van Pater mendacium, de Vader der Leugenen; even gelijk

Onufrius van den zelven genoemt wierd *Pater Historiarum, de Vader der Historien*, heeft hij dan gepoogt *Agrippa* van gemeenzaamheid met de *Vader der leugenen*, onder de gedaante van dien nu genoemden hond verdacht te maken, ziet hoe hij met zijn eigen maat gemeten, en niet zijnen gemeensamen medeganger, maar de *Vader der leugenen* zelf genoemt word.

Maar zie hier hoe ook kleine dingen, buiten gedachten van eenige toepassing, na verloop van tijd en neigingen hare Meester deugd doen, en zoo niet geheel verontschuldigen ten minsten voor een goed deel aan de goedwilligen de waarheid doen ontwaar worden; Dat het met *Agrippas* neiging (gelijk het *Wierus* getuigt) over, en omtrent de honden gelegen geweest zij, blijkt, zoo uit zijne als zijner Vrienden brieven.

Zend ons nu (schrijft zekere Vriend aan hem) indien 't u belieft, de toegezeiden hond, het zal mij zeer aangenaam zijn; vraagt gij welken ik liever hadde, een Mannetje of Wijfje? het sta aan uw keur welk gij belieft te geven; hoewel ik een mannetje veel meer zou achten dan een wijfje, en dusdoende als bij na genoodzaakt worde het zelve van u te verzoeken &c.

Noch: Ik gedrage mij in uwe voorzorge met den beloofden Hond, een mannetje, dien ik op uwen raad oordeele dat men noch bij de moeder laten kan.

Elders schrijft hem zijn Huisdienaar: *Tarot, Franz, Musa*, en haar bijslaapsters keffen nacht en dag, en dreigen de dieven alle ramp; ja dagelijks door den hof wandelende ben ik al bevreesd, datze niet in stee

van honden, Tuingoden, of bouluïden, of ten minste Wijsgeren van de *Akademische Lommerwandelaars* worden zullen. &c. wederom schrijft hij. U groet uw? Huisvrouw, de oude *Maria*, en de troep van honden. &c. nochmaals: Wat belangt de honden, nu wandelenze door den Hof nu festerenze haar meestresse, nu slapenze, bassenze, verflindenze &c. Eindelijk, dat hij een Hontje gehad hebbe daar hij veel werks van maakte, en het zelve ook met de naam van *Filiolus*, dat is Zoontje, vereerde, betuigen de niet min aardige dan genoegelijke grafchriften, waar mede het *Hilarius Bertulfus* geluft heeft op de dood van 'tzelve te spelen: Doch om dit hondengesprek in ernsthafter te verwisselen zal niet ondienstig zijn, eerwe dit verhaal sluiten, te bezien hoedanig zijn gemoed omtrent den *Godsdienst* (dat is belangende de opkomst der leerstukken van *Luther*, die op die tijd alle hoogdravende verstanden te harer aanmerking deden stil staan) gesteld geweest zij.

Op hoedanige wijs hij de geestelijkheid met alle haar zeden en gebaren, zelf vanden meesten, dat is de *Roomschen Paus*, tot den minsten Bedelmonnik toe, in den schild gevaren zij, is uit zijn menigvuldige schriften kenlijk, en alhier te lang om van nieuws herhaalt te worden, hier bij komende de opkomst van *Luther* dede hem terstond de ooren te luister leggen, zulx hij al tot *Mets* in't jaar 1519. des zelfs Werken zich dede ter hand stellen; nam ook de vrijmoedigheid om over de zelve, met iemand in't heimelijk te verhandelen, noemt ook *Luther* een *vreesfelijken*

ken kampvechter voor allen de allerbedrevenste Godgeleerde Schoolwijzen; en in de groetenis aan *Melanthon*, noemt hij hem *eenen onverwinnelijken Ketter*; onder zijne bekenden tot *Mets* doet hij groeten de ooren van *Jakob* de Boekverkooper, welke ik hoore; schrijft hij) dat hij om het *Lutberdom* alleen tot *Mets* gelaten heeft, met het vorder geheele lichaam vertrokken, &c. Van *Keulen* schrijft hij in 't meeste gewoel van *Luthers* opkomt: *Huttenus* is hier bij ons geweest, met eenige andere voortstanders van de *Lutheraansche* aanhang, die nu tegen de *Kortefanen*, zoo men ze noemt, en de *Pauzelijke* gezanten, de pen voeren; zelf ook op den *Roomfchen Paus* geberet, zullende ten zij het God verhoede, groote stormen verwekken, dewijlze alle *Princen* en *Machten* van *Duitsland* met groote overredingen aanmanen, om het *Romsche* juk af te werpen, gelijk het volk *Jfraels* voortijds het juk des huis *David*s afwierp, en de tien stammen *Jfraels* van *David*s huis afweken tot op dezen dag, zeggende *Wat deel hebben wij met David, of welke is onze erve met den Zoone Jfai? gaat Jfrael in uwe hutten: Zoo even roepen deze, wat deel hebben wij met de Roomfchen, of welke is onze erve met den Biffchop van Roomen? zijnder dan geen oversten en biffchoppen in Duitsland, dat wij ons, tot het kuffen der voeten toe, onwaardiglijk zouden onderwerpen aan den Roomfchen Biffchop? laat Duitsland de Romeinen verlaten, en wederkeeren; jalaat het wederkeeren en bekeert worden tot zijne Oversten, en Biffchoppen, en Harders. Ziet gij wel waar dit heen wil? en nu lee-*

nend'er eenige Vorsten en Staten de ooren toe. &c.

Vervolgens gebeurde dat het *Lutberdom* zoodanigen voet nam, gelijk de geleerde *Kapito* hier van met deze woorden aan hem schrijft: Daar is iets, belangende den stand van *Duitsland*, dat gij behoeft te weten. 'Te *Wittenberg* houden de *Lutherschen* aldus huis, Voor eerst, al warze achten na de euangelische waarheid te zijn, gebiedenze met vollen monde te onderhouden: ik zal' er eenig staaltjes van verhalen, Al wie, zeggende, geen vleesch, en eijeren, en diergelijke dingen, en eet op vrijdag, zij geen Christen; al wie het *Sacrament* des dankzeggings niet met de handen aan en tast en handelt, worde voorgeen Christen gehouden; al wie te biecht gaat in de vasten, hebbe geen deel aan de barmhertigheid Gods; die meent dat de werken van godvruchtigheid iets zijn, sluit de weg der zaligheid voor hem zelve toe: en diergelijke dingen veel. Nu had men met geld een hoop gepeupels opgereuit, men schoolde te zamen, men plonderde de huizen der priesters, men deed de burgeren geweld aan; het oordeel stond bij 't volk, zoo dat de gemeene zake des geloofs, gelijkze *Luther* met de zijnen drijft, tot een dekmantel des algemeenen haats diende. Eenige geleerden hebben hier over aan *Luther* geschreven, en hem bewogen dat hij zich in 't openbaar zou stellen: Hij is dan nute te *Wittenberg* en preekt dagelijks, hij berispt de zijnen, en bekijft die lichtvaardiglijk eenige nieuwigheid aanrechten, en geen acht en nemen op de eenvoudigheid des gemeenen volks: en echter laat hij niet na vast te stellen

len't geen hij voormaals vast gestelt heeft: Nu vloeit'er't volk met troepen na toe, en quanzuis met lijdzaamheid gaanze voort tot de vrijheid Christi: maar och! of de Overheid zoo wel verstond, hoe gereeden en gladden zaak het Christendom zij! en hoe gansch veel datze verschelen een oproerigen nieuwding en een lijdzamen Christen! Eenige zijnder die niet lijdend, dat het *Euangelium* met geweld vervordert worde; en wij *Pausgezinden* zelf zullen 't niet poogen met geweld te vervorderen 't en ware dat eenige zotten ofte vleijers het anders onderstonden. Eenige worden gedwongen, om al heimelijk te wederroepen, het volk mort, en bijt op den toom: maar d'er komender dagelijks in 't openbaar, die *Christum* verkondigen, en wie zou hem in zijn loop poogen te behinderen? zelf niet eenen Paus, of ik bedriege mij, heeft dit ooit in zijn gemoed voorgenomen; want dan zoude hij zich waarlijk den Antichrist, en tegenstrijder des geloofs, vertoonen, gelijk *Luther* dus den *Roomboben* nergens na laat af te malen: weshalven, allergeleerdste Man, maan ik u niet af van het *Euangelium*, maar ik verblijde mij dat gij vreesmt zijt vande onbetuifde poogingen der onvoorzichtigen: Doet het geen gij doet, en ver-toont alom de zachtmoedigheid Christi, ook in uwe gemeine zamen spraken, op dat niet iemand uw godvruchtig voornemen vermoge te lasten. Vorderen dien u eenige dingen oprechtelijk te verklaren dunken, ik wil niet datmen die quaadaardiglijk veroordeele: want waar heeft *Christus* ooit iet bitters zich laten ontgaan? ofte, waar, ei lieve, heeft hij eenige berisping

zucht betoont? heeft hij niet alzins goedertieren geschenen? en met ons is 't op razens kant gekomen: ô averechtse godvruchtigheid, zoo korzelig godvruchtig, datze het beeld des godvruchtigheds zou konnen uitwischen, ik zwijge datze tot de zelve zou vervorderen. &c.

Uw' schrijven, aangaande Luther (antwoordt'er Agrippa op) is mij aangenaam geweest; en hoewel gij mij hier in overvloedige stoffe gegeven hebt om een lange en grooten brief te schrijven, zal ik evenwel dit uitsstellen, en noch andere stoffe te dezer zaak verwachten, om dat gij belooft dat gij bij ledige tijd hier van noch breeder schrijven zult. &c.

Men ziet dan dat het misbruik aan d'een kant, en de wanorde en te groote uitsporigheid aan d'andere, in die voorname mannen en doorluchtige verstandenen, als *Erasmus*, *Capito*, *Agrippa*, en diergelijke, het werk der Hervorming heeft stil doen staan, als die liever de Kerk in de Kerk verbeterd hadden gezien, dan alles of in 't wilde heen te werpen, of tot een dergelijke voet van misbruiken en heerschappij ('t gene zij zoo vroeg al komen zagen, en wij nu beleven) te vervallen. *Dit wil ik dat gij weet* (schrijft *Agrippa* aan *Erasmus*) *dat ik van de dingen, die de Godsdienst raken, niet anders gevoele, dan de Katholijke Kerk gevoelt.* Hoe vorder zijn gemoed voor God gestaan hebbe, dat is het gene waar van Gode alleen de rekening toekomt, en de hoedanigheid bekennt is.

Belangende zijne lichaams gestalte vind ik niets van

aan-

aangetekent, als dat hem *Jovius* toeschrijft. Een zedig, of bedaart wezen: De Monniken van Mets verwijten hem dat hij zwak van stem was, onaankeem een Voorspraak en Redenaar een verheven stem zoodoortig had: doch, uitwijzende zijne afbeelding schijnt hij een rechten Duitscher, dat is, grof van ledematen, en blau van oogen, geweest te zijn.

Uit dit Verhaal hebben wij gezien dat het Agrippa, in zijn leven, aan geen goede en groote vrienden ontbroken heeft, zoo in *Vorsten hoven*, als in den gemeenen burgerlijken ommeegang: onder alle welken zich de voorname plaats geeigent hebben vijf *Kardinalen*, de *Aartsbisschop*, en *Keurvorst van Keulen de Hartogen van Borbon*, en *Savoijen*, en *Monferrat*, den *Cancellier Mercurinus Gatinaria*, *Erasmus*, *Laber van Stapel*, *Capellanus*, *Eustochius Capbusius*, *Capito*, *Cantiuncula*, *Melanchthon*, en anderen, doch voornamentlijk *Augustinus Furnarius* en *Aurelius Aquapendens*; dat het hem ook niet geschort heeft aan lofspraken en heerlijkmakingen van zijn naam en wetenschap: maar hoe de zelve hem na de dood gevolgt zijn, ook gegeven worden van die na hem geboren zijn, zal met deze korte en eenvoudige getuigenissen kunnen bewaarheid worden.

Vierus noemt hem zijnen eerwaardigen Meester en huisheer, die buiten alle tegenspraak zeer grooten lof verdient.

Johannes Secundus trekt zijne verdediging ter hand, in het Puntdicht tegen *Bubalus*.

Jakob Gohorius stelt hem onder de doorluchtige

Lichten zijner eeuw.

Ludovious VVigius noemt hem den *Eerwaardigen Heer Agrippa*, een wonder van alle letteren en beletterde luiden, de liefde der vromen.

Naude geeft hem het getuigenis, Dat hij geweest is als een nieuwen *Trismegistus*, in drij voorname of hoogste vermogentheden, te weten, *Godgeleertheid*, *Rechtsgeleerdheid*, *Geneeskunst*, wiens geest gerolt heeft door alle wetenschappen en oeffeningen.

Maar tot doorluchtiger eerachting; welke alle lofspraak te boven gaat, dient en zal hem dienen die edelaardige aanduiding der *Verbonden Edelen van Nederland* die op den vijften van Grafsmaand des jaars 1565. aan de *Hertoginne van Parma* dat beruchte Smeekschrift ingegeven hebben; en het zelve wijdluftiger verbreed in een Remonstrancie ofte Vertoog (dus noemen zij't, gelijk mij daar van gebeurt is te zien een exemplaar gedrukt in den jare 1566.) aan den *grootmachtigsten Koning van Spanje*, in't welke achter de aanspraak van den Lezer, aldus gezeit word: Ende om geïnformeert te zijn dat de manier van procederen, die de Inquisiteurs hedensdaags gebruiken, gansch buiten alle rechten ende bescheit zijn, zoo zal U. L. lezen een tractaatken gemaakt, bij den grootgeachten Ridder en Filosooph *Cornelis Agrippa*, de *Arte Inquisitoria*.

Meerder stoffe te dezer oorzaak op te zoeken zoude misschien iemand kunnen verdrietig vallen, wij zullen 't dan sluiten met dat bekende steekschrift (of-

te, gelijk andere willen, Graffchrift, en, zooze zeggen, bij hem zelfs gemaakt) en bevolen op zijn graf te hakken) 't geen dusdanig is.

Henrik Cornelis Agrippa van Nettenbeim gulden. Ridder van de gewapende krijgstruifing, Leeraar in beide de Rechten en geneeskunst, Raadsbeer en Historischrijver van Keizer Karel de Vijfde.

Onder de Goden blijft niemand van Momus onbedragen;

Onder de belden worden alle gedochten van Herkules verslagen;

*Onder de geesten wil Pluto kijven en grimmen
Als Koning van de hel, over alle schimmen;*

*Onder de Wijfgeren wil Demokritus lachen en kagen
Over alles wat'er is, en daar en tegen Heraklitus alles
beschrijven;*

Pyrrhias weet niets, of heeft alles vergeten;

En wederom Aristoteles meent alles te weten;

Diogenes wil aan alles zijn verachting betoonen;

Agrippa weet van niemand te verschoonen:

Hij veracht, hij weet, weet niet en beet hij beschreit

*Hij beschimpt, hij begrint, hij vervolgt, en berispt alles
zonder onderscheid*

Hij is een Wijsgeer, hij is een Geest,

Een Held, een God, hij is 't al: hij is geweest.

U I T.

PUNTDICHT

Van

AURELIUS AB-AQUAPENDENS ,
Augustiner Monnik , op Buskon , den
Lovenschen Vaarze-kladder : de zelve
(acht ik) dien J. SECUNDUS BU-
BALUS noemt.

DE wafsten Albeschik , die stand noch maat kan
ramen ,

Buskon , die hompelt heen ; en dertel uit de kerf ,
Komt met een slinger slag , en treft het al te zamen :

Die noot de konsten kon zich harer jamm'ren derf ,
En valt Agrip' op 't lijf , met deerelyke beten :

Hier rijmt hij dat het dreunt ; de deftigheid des mans
Word van hem met de naam van Albeschik gebeten ,

Om dat zijn Zwaaneschacht met weitsen zwier
altans

De huij heeft afgelicht aan veelderleije dingen :

Maar zeker , is Buskon geen grooter Albeschik ,
Die beter weet ? en weer te dwingen , en te dringen

Wel dapper , zoo hij meent , den Weter in den strik .

PUNT.

PUNTDICHT

Van den zelve

OP DE LOVENSCHÉ

LEDEZETTERS.

DE *V*ereld, op dat eens de *Konsten*, die vast bijgen,
En met de voet op 't bert, verhoopen op uw' macht,
O *Ledezetters*, weer den aassem zouden krijgen,
Heeft na uw *Meester-stok* al lang en lang gewacht.
Aan dees kant, wil' er een *Agrip* in 't water plompen;
Hier dreigt m' hem met de bast; daar praat men van
de surf,
En mutsaart; elders een hem in de duist' re dompen,
Als waar het *God* te spijt, ter belle doemen durf:
*V*at beurt 'er? eindelijk, daar word een *Muis* geboren;
't Komt op een lachchen uit; zulk' aanslag, zulke ro'm!
Zoo gaat het hem die al zijn pijlen schiet verloren,
En op zijn meerder mikt: nu rijd gij 't aardrijk om,
Een ijder op de tong, gaat heen nu, gaat nu tergen,
Met uwe *V*vapen-tros en schutterlijk geweer,
Uw' rechte wederga, de *Kranen* en de *Dwergen*;
Daar zult gij *Keizer* zijn, en *Goden*, en noch meer.

U I T

UIT AGRIPPAS KLACHTÉ,

Aan

EUSTOCH,

KEIZERLYK-GEZANT.

Vrouw Dwaasheid woont in alle hoven ;
En schryfter VVet ; en drijfter hoven :
En 's Hofgesnor der vuisgezelen
Volgt als een zwerfbaer op de bielen.

E Y N D E.

4758. Agrippa v. Nettenheym, H. K. Van de onzekerheid en ydelheid der wetenschappen en konsten. Uit het Latijn. Van nieuws overzien ende vermeerdert met het Leven van Agrippa . . . door J. Oudaan. Rott., J. Naeranus. 1661. met titelprent. kl. 8o. oorspr. perk. — ZELDZAAM. — FRAAI EX., BEHALVE KLEINEN INKTVLEK IN DE LAATSTE 5 BLADEN.

Deze Hollandsche vertaling komt weinig voor; zie: Ledeboer, Alfab. lijst enz., blz. 123.

an for hat

4758. Agrippa v. Nettenheym, H. K. Van de onzekerheid en ydelheid der wetenschappen en konsten. Uit het Latijn. Van nieuws overzien ende vermeerdert met het Leven van Agrippa . . . door J. O u d a a n. Rott., J. Naeranus. 1661. met titelprent. kl. 8o. oorspr. perk. — ZELDZAAM. — FRAAI EX., BEHALVE KLEINEN INKTVLEK IN DE LAATSTE 5 BLADEN.

Deze Hollandsche vertaling komt weinig voor; zie: Ledeboer, Alfab. lijst enz., blz. 123.

an fortuit!

